

P. D. Uspenski

NOVI MODEL UNIVERZUMA

*Načela psihološkog metoda
primenjena na probleme
nauke, religije i umetnosti*

METAPHYSICA

P. D. Uspenski

NOVI MODEL UNIVERZUMA

*Načela psihološkog metoda
primenjena na probleme
nauke, religije i umetnosti*

Prevod:
Goran Bojić

METAPHYSICA

Beograd,
2002.

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Jedan od američkih recenzenata prvog izdanja knjige "*Novi model univerzuma*" primećuje da su mu dve ideje u toj knjizi predstavljale posebnu teškoću: ideja o ezoterizmu i ideja o psihološkom metodu.

Ne može se poreći da su, opšte uzevši, te dve ideje veoma daleko od moderne misli.

Ali, budući da nema smisla čitati moju knjigu a da se nema neka predstava o značenju ove dve ideje, pokušaću ovde da pokažem načine da im se pride.

Pre svega, obe ideje zahtevaju da se prizna činjenica da ljudska misao može da funkcioniše na veoma različitim nivoima.

Ideja o ezoterizmu je uglavnom ideja o *višem umu*. Da bismo jasno videli šta to znači, moramo da najpre shvatimo da naš obični um (uključujući i um genija) nije najviši mogući nivo ljudskog uma. Ljudski um može da se podigne na nivo koji nam je gotovo neshvatljiv, i mi možemo da vidimo rezultate rada tog višeg uma, od kojih su nam najdostupniji oni u Jevanđeljima, a potom u svetim spisima Istoka: u Upanišadama, u Mahabharati; u umetničkim delima kao što je Velika Sfinga u Gizi i u drugim spomenicima, mada ih nema mnogo, u književnosti i slikarstvu. Ispravna procena značenja tih i sličnih spomenika i uviđanje razlike između njih i drugih koje je stvorio običan čovek, pa čak i genije, zahteva iskustvo, znanje i posebnu obuku uma i opažanja, a možda i posebne sposobnosti koje nema svako. U svakom slučaju, ništa se ne može dokazati.

Zato je prvi korak ka razumevanju ideje ezoterizma uvid o postojanju višeg uma, to jest, *ljudskog* uma, ali takvog koji se razlikuje od običnog uma onoliko koliko se, recimo, um inteligentnog i

obrazovanog odraslog čoveka razlikuje od uma šestogodišnjeg deteta. Genije je samo "vunderkind". Čovek višeg uma poseduje *novu znanje* koje običan čovek, ma kako vispren i inteligentan bio, ne može imati. To je *ezoterijsko znanje*.

Nije važno da li ljudi višeg uma postoje danas i postojali su oduvek, ili se pojavljuju na zemlji u dugim vremenskim razmacima. Važno je to da oni postoje i da mi možemo doći u dodir sa njihovim idejama i, kroz te ideje, sa ezoterijskim znanjem. To je suština ideje ezoterizma.

Da bi se razumelo šta podrazumevam pod "psihološkim metodom", neophodno je da se shvati da običan ljudski um, onaj koji mi poznajemo, takođe može da radi na veoma različitim nivoima, a zatim da se nađe odnos "psihološkog metoda" prema "ezoterijskom metodu".

Mi možemo da vidimo različite nivoe misli u običnom životu. Najobičniji um, nazovimo ga *logički* um, dovoljan je za sve jednostavne životne probleme. Pomoću tog uma možemo da sagradimo kuću, nabavimo hranu, znamo da su dva i dva četiri i da se "Volga uliva u Kaspijsko more", i da "konji jedu žitarice i seno". Tako da je na svom mestu logički um sasvim u redu i prilično koristan. Ali, kad se logički um susretne sa problemima koji su suviše veliki i kad se ne zaustavi pred njima i počne da ih rešava, on neumitno pada, gubi kontakt sa stvarnošću i zapravo postaje "defektan". Tom "defektnom umu" i "defektnom metodu" čovečanstvo duguje sve svoje praznoverice i lažne teorije, počev od "đavola sa guščijim stopalom", a zaključno sa marksizmom i psihoanalizom.

Ali, logički um koji zna svoju ograničenost i dovoljno je snažan da se odupre iskušenju da se *upušta* u probleme koji nadilaze njegovu moć i sposobnosti postaje "psihološki um". Metod koji koristi taj um, to će reći, psihološki metod, pre svega je metod razlikovanja različitih nivoa mišljenja i uviđanja činjenice da se percepcija menja u skladu sa moćima i osobinama perceptivnog aparata. Psihološki um može da vidi ograničenja "logičkog uma" i apsurdnosti "defektnog uma" – on može da razume stvarnost postojanja višeg uma i ezoterijskog znanja, i vidi ih u njihovim ispoljavanjima. To je čisto logičkom umu nemoguće.

Ako čovek logičkog uma čuje za ezoterizam, on će smesta hteti da zna gde su ljudi koji pripadaju ezoterijskom krugu, ko ih je video

i kako on sam može da ih vidi. A ako čuje da to za njega nije moguće, onda će reći da je to sve besmislica i da ezoterijski krug uopšte ne postoji. Sa logičke strane, on će biti potpuno u pravu. Ali, psihološki je jasno da sa takvim zahtevima on neće daleko stići u svom upoznavanju sa ezoterizmom. Čovek treba da bude pripremljen, to će reći, on mora da shvati ograničenost svog sopstvenog uma i mogućnost postojanja drugog, boljeg uma.

Niti će ezoterijske ideje, to jest, ideje koje dolaze iz višeg uma, mnogo reći logičkom čoveku. On će, na primer, pitati: gde su dokazi da su *Jevandelja* napisali ljudi višeg uma?

Zaista, gde su dokazi? Oni su ovde, svuda, u svakom redu i svakoj reči, ali samo za one koji imaju oči da vide i uši da čuju. Ali, logički um ne može ni da vidi ni da čuje izvan veoma malog kruga elementarnih stvari.

Ograničenost logičkog uma čini ga nemoćnim čak i pred sasvim jednostavnim problemima običnog života čim oni pređu granice njegove uobičajene skale.

Čovek logičkog uma, koji zahteva dokaze za sve, u današnje vreme, na primer, traži uzroke svetske ekonomske i političke krize svuda, osim tamo gde oni stvarno jesu.

Pa čak i ako mu se kaže da uzroci krize leže u postojanju sovjetske vlasti u Rusiji, i u priznanju i *podrsci* toj vlasti od strane drugih vlada, on to nikad neće razumeti. On je navikao da misli na određeni način i nije u stanju da misli drugačije. Za njega su boljševici "politička partija" kao bilo koja druga partija, a sovjetska vlada je "vlada" kao i druge vlade. On nije u stanju da vidi da je to nova pojava koja se razlikuje od svega za šta je od ranije znao.

Gde su dokazi za to? upitaće on.

I nikad neće videti da za to nisu potrebni dokazi. Kao što nisu potrebni dokazi za neizbežnu pojavu kuge u njegovoj kući, kad u kući suseda vlada kuga protiv koje nisu tamo preduzete nikakve mere. Ali, čovek logičkog uma ne može da vidi da je sovjetska Rusija kuća zaražena kugom. On više voli da veruje u "najveći socijalni eksperiment u istoriji", ili u "evoluciju boljševizma", ili da će se "boljševici okaniti propagande"; kao da kuga može da se "okane propagande" i kao da su pogađanja i paktovi sa kugom mogući. U ovom posebnom slučaju, naravno, čovek logičkog uma greši goto-

vo svesno, jer ne može da odoli iskušenju da se okoristi prilikom da izvuče neku zaradu iz kugom zaražene kuće. Neizbežni rezultat toga je da se kuga pojavljuje i u njegovoj kući. Ali, čak i kad se ona pojavi, čovek logičkog uma i dalje ne želi da razume odakle je ona došla i zahteva "dokaze".

Ali, "dokazi" uopšte nisu neophodni da bi se prihvatila ili odbila data pretpostavka. Postoje "psihološki dokazi" koji znače mnogo više od činjenica, jer činjenice mogu da lažu, a psihološki dokazi ne mogu da lažu. Ali, čovek mora biti u stanju da ih oseti.

Termin "psihološki metod" potiče od termina "psihološki dokazi". Na osnovu tih dokaza moguće je videti nedostatke logičkog mišljenja u oblastima koje su mu nedostupne ili u pitanjima suviše krupnim za njega, i na potpuno isti način, često je moguće da se vidi pravac u kom leži moguće rešenje problema koji izgledaju, ili se ukazuju, kao nerešivi. Ali, to ne znači da će uz pomoć psihološkog metoda uvek biti moguće da se nađu rešenja za probleme koji su suviše teški ili suviše krupni za logički um. Prava rešenja mogu da dođu samo od višeg uma koji poseduje više znanje, odnosno, od ezoterizma. To je razlika između psihološkog metoda i ezoterijskog metoda.

Pokušajmo da zamislimo četiri metoda posmatranja i rezonovanja u odnosu na sobu u kojoj ovo pišem. Defektni metod zasniva se na virenju u sobu kroz ključaonicu ili uski prorez i njegova karakteristična osobina je sigurnost da ono što je video kroz ključaonicu ili prorez predstavlja sve što tu ima, i da nema i ne može biti ničeg drugog osim onog što je vidljivo na taj način. Kad mu se pridoda određena količina mašte i sklonost praznoverici, defektni metod može od obične sobe da načini nešto veoma čudno ili monstruozno.

Logički metod je zasnovan na letimičnom pogledu u sobu iz jedne određene tačke, i obično bez dovoljno svetlosti. Suviše veliko poverenje u njega i branjenje tog ugla gledanja čini logički metod manjkavim.

Psihološki metod, u poređenju sa prethodna dva, bio bi kao razgledanje sobe pri dnevnoj svetlosti krećući se kroz nju u raznim pravcima, znajući koji su predmeti u njoj i tako dalje. Sasvim je jasno da je moguće da se o sobi više sazna na taj način nego pomoću logičkog metoda, i da je moguće da se nađu mnoge greške i pogrešni zaključci defektnog metoda.

Ezoterijski metod pristupa proučavanju sobe uključio bi ne samo celu sobu sa svime što se nalazi u njoj, već i čitavu kuću, sve ljude u njoj sa svim njihovim onosima i zanimanjima; i dalje, mesto te kuće u ulici, mesto te ulice u gradu, tog grada u državi, te države na Zemlji, Zemlje u Sunčevom sistemu i tako dalje. Ezoterijski metod nije ni sa čim ograničen, i uvek povezuje sve stvari koje su date, ma koliko male one bile, sa celinom.

Primer "psihološkog", "logičkog" i "defektnog" razmišljanja ima u izobilju svud oko nas. Povremeno se srećemo sa psihološkim metodom u nauci. U samoj psihologiji "psihološki metod" neizbežno vodi priznavanju činjenice da je ljudska svest naprosto određeni primer svesti i da postoji inteligencija koja je mnogostruko nadmoćnija od ljudske inteligencije. I samo psihologija koja počinje od te pretpostavke i ima za osnovu tu pretpostavku može se nazvati naučnom. U ostalim sferama znanja psihološko mišljenje leži u osnovi svih pravih otkrića, ali ono obično ne traje dugo. To znači da čim ideje koje su otkrivene i zasnovane psihološkim metodom postanu opšta svojina i na njih se počne gledati kao na stalne i prihvaćene, one postaju logičke, i u svojoj primeni na fenomene šireg obima, *defektne*. Na primer, Darwin – njegova otkrića i njegove ideje bile su proizvod psihološkog mišljenja najvišeg nivoa. Ali, kod njegovih sledbenika one su već postale logičke, i kasnije su nesumnjivo postale defektne, jer su stale na put slobodnom razvitku mišljenja.

To je baš ono što Ibzenov dr Stokman misli kad govori o zastarelim istinama.

Ima istina, kaže on, koje su doživele takvu starost da su zaista nadživele same sebe. A kad istina postane tako stara, ona je na najboljem putu da postane laž... Da, da verovali vi to ili ne, istine nisu tako dugovečni Metuzalemi kao što ljudi misle. Uobičajeno konstruisana istina po pravilu živi, recimo, petnaest, šesnaest, najviše dvadeset godina, retko duže. Ali, tako ostarele istine postaju užasno nekorisne i krute. A većina, koju su pre svega one i stvorile, kasnije ih čovečanstvu preporučuje kao zdravu duhovnu hranu. Ja, međutim, mogu da vas uverim da ta hrana nije mnogo hranljiva. Moram da o tome govorim kao lekar. Sve istine koje pripadaju većini su kao matora užegla slanina ili uplesnila šunka; i od njih dolazi sva moralna niskost koja se nagrizanjem uvlači u život ljudi oko nas.

Ideja o degeneraciji prihvaćenih istina ne može se bolje izraziti. Ideje koje ostare postaju nemoćne i nepouzdana; ponekad mogu da se veštački produžavaju određeno vreme, ali u njima nema života. To objašnjava zašto vraćanje starim idejama, kad se ljudi razočaraju u nove ideje, ne pomaže mnogo. Ideje ne mogu biti suviše stare.

Međutim, u drugim slučajevima stare ideje mogu biti više psihološke od novih. Nove ideje lako mogu biti suviše logične i zato defektne.

Možemo videti mnoge interesantne primere sukoba između psihološkog i logičkog mišljenja, koje onda iz neophodnosti postaje defektno, u raznim "intelektualnim" reformama starih navika i običaja. Uzmimo, na primer, reformu u merama za težinu i dužinu. Te mere koje su stvarane stolicima, i koje su različite u raznim zemljama, na prvi pogled izgledaju da su uzele ovaj ili onaj oblik slučajno, i da su suviše komplikovane. Ali, u stvarnosti su one uvek zasnovane na jednom određenom principu. U svakoj različitoj klasi stvari ili materijala koje treba da se mere upotrebljen je različit delilac (ili množilac), ponekad vrlo komplikovan, kao u engleskom sistemu mera za težinu – 16 unci čine funtu, 14 funti čine "ston" za relativno male težine, a za veće težine 28 funti čine kvorter, 132 funte handredvejt, a 20 handredvejta tonu; ili, na primer, jednostavni množilac kao što je 8 u ruskim merama za žito koji se ne koristi ni za šta drugo. To je pravi psihološki metod koji su stvorili život i iskustvo, jer zahvaljujući raznim količnicima u različitim slučajevima, čovek koji napamet izračunava nešto što se tiče merenja nekoliko različitih materijala ne može da pomeša ni predmete, ni različito određenje mera u raznim zemljama (ukoliko imamo posla sa merama u različitim zemljama), jer mu svaka klasa množilaca govori šta se meri i kojom merom. Oni koji ne vole te stare komplikovane sisteme su školski učitelji, kao što je poznato, najlogičniji ljudi na svetu. Razne mere za težinu i dužinu njima izgledaju nepotrebno zbunjujuće.

Godine 1793., Konvent je odlučio da zameni postojeće francuske mere jednom "prirodnom" merom. Posle duge i komplikovane "naučne" aktivnosti i istraživanja, određeno je da mera bude ~~deseto-~~ milioniti deo jedne četvrtine zemljinog meridijana, što je nazvano metrom.

Za to nema direktnog dokaza, ali ja sam siguran da je ideja o "prirodnoj" meri rođena u glavama nastavnika aritmetike, jer je mnogo lakše da se množi i deli sa deset nego sa bilo kojim drugim činiocem. Ali, za obične životne potrebe, metrički sistem mera za težinu i dužinu je manje praktičan od starih sistema, i on u znatnoj meri slabi čovekovu sposobnost za jednostavno računanje napamet, što je veoma primetno u zemljama koje su usvojile metrički sistem. Svako ko je ikad bio u Francuskoj seća se olovke i papira francuskih prodavaca, na kome je često napisano $\frac{5}{10}$, ali vrlo malo ih zna da je to jedna od pobeda velike Francuske revolucije.

Potpuno ista stvar se desila pri pokušaju da se zamene stari pravopis. Svi pravopisi svakako moraju da se prilagode novim zahtevima, recimo, jednom u sto godina, i to se dešava samo od sebe, na prirodan način. Ali, nasilne reforme i uvođenje takozvanog "fonetskog" spelovanja (samo "takozvanog", jer je fonetsko spelovanje nemoguće u bilo kom jeziku), u celini ometa celu tendenciju normalnog razvoja jezika, i veoma brzo ljudi počinju da pišu na različite načine, a potom da izgovaraju na različite načine, odnosno, da prilagođavaju izgovor novom pisanju. To je rezultat primene logičkog metoda na problem koji prevazilazi granice njegovog mogućeg delovanja. A sasvim je jasno zašto: proces čitanja i pisanja nije proces čitanja i pisanja slova, to je proces čitanja i pisanja reči i rečenica. Shodno tome, što se reči više razlikuju jedna od druge po obliku i izgledu, to lakše ide proces čitanja i pisanja, a što više one podsećaju jedna na drugu, (što je neizbežno u fonetskom pravopisu), to je sporiji i teži proces čitanja i pisanja. Sasvim je moguće da je lakše *podučavati* "fonetskom" pisanju nego uobičajenom pisanju, ali je ostatak života čovek koji je naučen na takav način ostavljen sa krajnje nezadovoljavajućim instrumentom da nauči ideje drugih ljudi i izrazi svoje sopstvene.

To je baš ono što se sad događa u Rusiji. Baš pred revoluciju, formirana je komisija nastavnika (u ovom slučaju u to nema sumnje), kojom je predsedavao rektor Moskovskog univerziteta, da bi istražila načine da se reformišu pravopis. Ta komisija je izradila veoma besmislen "novi pravopis", potpuno nepogodan za ruski jezik, koji krši sve principe gramatike i protivreči zakonima prirodnog razvoja jezika. Taj "pravopis" nikad ne bi bio prihvaćen da su Akade-

mija i književni krugovi imali vremena da o njemu izraze svoje mišljenje, to jest, da se baš tad nije odigrala revolucija. Ali, došavši na vlast, boljševici su uveli taj novi "pravopis". A pod njegovim uticajem jezik je odjednom počeo da se kvari i gubi svoju snagu i jasnoću. Kad bi se fonetski pravopis uveo u zemljama engleskog govornog područja, engleski jezik bi vrlo brzo nestao, a zamenilo bi ga dvadeset ili trideset varijanti "pidgin-English"-a (pojednostavljenog jezika).

Još jedan interesantan primer logičkog metoda kao suprotstavljenog psihološkom, jedan koji je danas gotovo opšteprihvaćen u više zemalja, jeste zajedničko obrazovanje dečaka i devojčica. Logički, zajedničko obrazovanje izgleda sasvim ispravno, ali je psihološki apsolutno pogrešno, jer tim sistemom i dečaci i devojčice podjednako gube mnogo svojih karakterističnih osobina, posebno onih koje bi trebalo da se razviju u njima, a obe strane stiču druge osobine, koje nikad ne bi trebalo da imaju. A pored toga, i jedni i drugi nauče da lažu beskrajno više nego što bi mogli da nauče čak i u najboljim od starih vrsta škola.

Uzmimo i druge primere. Šta bi moglo da bude logičnije od Svete Inkvizicije, sa njenim mučenjima i spaljivanjima jeretika; ili boljševizma, koji počinje da uništava škole, univerzitete i tehničke institute, prekidajući na taj način sopstveno snabdevanje obučanim stručnjacima neophodnim za novu industrijalizaciju koju je tako mnogo reklamirao? Ako nije tako, zašto bi boljševicima trebali strani inženjeri? U tom pogledu je Rusija dugo vreme živela oslanjajući se na sopstvene izvore. I dalje, šta može da bude logičnije, a istovremeno neuspešnije, od svih mogućih zabrana, uključujući američki eksperiment sa prohibicijom alkoholnih pića? I šta može da bude lakše? Svaka budala, ako ima moć u rukama, može da nađe nešto da zabrani, i na taj način pokaže svoju budnost i dobre namere. Sve su to rezultati logičkog metoda. Opasnost logičkog metoda u svim mogućim sferama leži u činjenici da je to, na prvi pogled, najlakši i najefikasniji način.

Psihološki metod je mnogo teži, i još, on je često veoma razočaravajući, jer sledeći psihološki metod, čovek vrlo često vidi da ne razume ništa i ne zna šta da radi. Dok, sledeći logički metod, on uvek sve razume i uvek zna šta da radi.

1934.

UVODNA NAPOMENA

Ono što je autor našao tokom putovanja na koja se odnosi "Uvod" i kasnije, posebno tokom vremena od 1915-1919, biće opisano u drugoj knjizi. Ova knjiga je započeta i praktično završena pre 1914. godine. Ali sve, čak i ono što je već bilo objavljivano ranije (*Četvrta dimenzija, Nadčovek, Simbolizam Tarota i Šta je Joga?*), od tada je revidirano i bliskije povezano. Autor bi mogao veoma malo da doda drugom delu desetog poglavlja (*Novi model univerzuma*), uprkos svemu što se poslednjih godina pojavilo na putu "nove fizike". Ali, u sadašnjoj knjizi poglavlje počinje opštim pregledom razvoja novih ideja u fizici, od kojih se sastoji prvi deo tog poglavlja. naravno, taj pregled nema samostalni cilj da upozna čitaoca sa svim postojećim teorijama i postojećom literaturom o pomenutom predmetu. Slično tome, u ostalim poglavljima, u kojima je autor morao da se pozove na literaturu o pitanjima kojih se dotakao, njegova namera nikad nije bila da iscrpno navede svu literaturu niti da ukaže na njen glavni tok ili glavne radove ili najnovije ideje. Sve što je želeo da učini u tim slučajevima bilo je da pokaže primere jednog trenda ili mišljenje nekog drugog.

Poredak poglavlja u ovoj knjizi ne odgovara uvek redosledu kojim su ona izvorno bila napisana, jer su mnoge stvari bile pisane istovremeno i služile kao objašnjenje jedna drugoj. Ali, svako poglavlje je datirano godinom kad je započeto i godinom u kome je revidirano ili završeno.

London, 1930.

**NOVI MODEL
UNIVERZUMA**

UVOD

Postoje trenuci u životu, odvojeni dugim vremenskim intervalima, ali povezani svojim unutrašnjim sadržajem i određenim jedinstvenim osećajem karakterističnim za njih. Nekoliko takvih trenutaka uvek se zajedno pojavljuju u mom umu, i ja osećam da su oni ti koji su odredili glavni pravac mog života.

Godina 1890. ili 1891. Večernji pripremni čas u Drugoj moskovskoj gimnaziji¹.

Velika učionica osvetljena kerozinskim lampama sa velikim senilima. Žuti ormari duž zidova. Učenici u holandskim bluzama, zamrljanim mastilom, naginju se nad svojim klupama. Neki su udubljeni u svoje lekcije, neki ispod stola čitaju zabranjene romane Dime ili Gaborioa, neki šapuću sa svojim susedima. Ali, spolja svi oni izgledaju slično. Za katedrom sedi dežurni nastavnik, visoki mršavi Nemač, "Veliki Korak", u svojoj uniformi – plavom žaketu sa zlatnim dugmadima. Kroz otvorena vrata u susednoj učionici vidi se još jedan takav pripremni čas.

Ja sam učenik drugog ili trećeg razreda. Ali, umesto Zajfertove "Latinske gramatike", koja se sva sastoji od izuzetaka koje ponekad i dan danas sanjam, ili "Problema" Jevtuševskog, sa seljakom koji je pošao u grad da proda seno, i cisternom do koje vode tri cevi, pred sobom imam Malinjinovu i Burenjinovu "Fiziku". Pozajmio sam tu knjigu od jednog starijeg dečaka i čitam je pohlepno i sa entuzijazmom, sad obuzet ushićenjem, sad strahom, pred misterijama koje se otvaraju preda mnom. Svud oko mene zidovi padaju, i bes-

¹ Gimnazije su bile državne klasične škole od osam razreda za dečake od 10 do 18 godina.

krajno udaljeni i neverovatno lepi horizonti stoje otkriveni. To je kao da niti, ranije nepoznate i neočekivane, počinju da izbijaju i povezuju stvari jednu s drugom. Po prvi put u mom životu moj svet izranja iz haosa. Sve postaje povezano, stvarajući uređenu i skladnu celinu. Ja razumem, ja povežem niz fenomena koji su bili nepovezani i izgledali da nemaju ničeg zajedničkog.

Ali, šta ja čitam?

Čitam poglavlje o polugama. I odjednom mnoštvo jednostavnih stvari koje sam znao kao nezavisne i koje nisu imale ničeg zajedničkog, postaju povezane i sjedinjene u veliku celinu. Štap podmetnut pod kamen, perorez, lopata, testera, sve te stvari su jedno te isto, sve su one "poluge". U toj ideji je nešto istovremeno zastrašujuće i primamljivo. Kako to nisam znao? Zašto mi o tome niko nikad nije govorio? Zašto su me učili hiljade beskorisnih stvari, a nisu mi rekli o "tome"? Sve što otkrivam je tako divno i tako čudno da postajem sve više i više ushićen, i obuzet sam određenim predosećanjem daljih otkrovenja koja me očekuju. To je kao da sam već osetio jedinstvo u svemu i preplavljen sam strahopoštovanjem od tog osećanja.

Ne mogu više da zadržim za sebe sva ta osećanja koja me ushićuju. Želim da pokušam da ih podelim sa mojim susedom u klupi, mojim velikim prijateljem, sa kojim sam često imao razgovore koji oduzimaju dah. Šapatom počinjem da mu pričam o svojim otkrićima. Ali, osećam da mu moje reči ništa ne prenose i da ne mogu da izrazim ono što osećam. Moj prijatelj me odsutno sluša, očigledno ne čujući ni pola od onog što govorim. Vidim to i osećam se povređeno i želim da prekinem razgovor sa njim. Ali, visoki Nemač za nastavničkim stolom je već primetio da "pričamo" i da svom prijatelju pokazujem nešto ispod klupe. On žuri prema nama i narednog momenta moja voljena "Fizika" je u njegovim glupim i nesimpatičnim rukama.

"Ko ti je dao ovu knjigu? I onako u njoj ništa ne možeš da razumeš. A siguran sam da nisi spremio svoje lekcije."

Moja "Fizika" je na katedri.

Oko sebe čujem ironično šaptanje i komentare da Uspenski čita fiziku. Ali, nije me briga. Sutra ću opet imati "Fiziku"; a visoki Nemač je sav načinjen od velikih i malih poluga!

Prolazi godina za godinom.

Ovo je 1906. ili 1907. godine. Kancelarija redakcije moskovskih novina "Jutro". Upravo sam primio strane novine, i treba da napišem članak o konferenciji u Hagu. Francuske, nemačke, italijanske novine. Fraze, fraze, saosećajne, kritičke, ironične, razmetljive, pompezne, lažovske, i, najgore od svega, krajnje automatske, fraze koje su korišćene hiljadama puta i biće korišćene opet u potpuno različitim, možda suprotnim, prilikama. Treba da pregledam sve te reči i mišljenja, praveći se da ih uzimam ozbiljno, a potom, isto tako ozbiljno, da napišem nešto svoje. Ali, šta ja mogu da kažem? To je tako zamorno. Diplomati i svakakvi državnici će se sresti i razgovarati, novine će to odobravati ili neće odobravati, gledati sa simpatijom ili bez simpatije. Onda će sve biti kao što je bilo i ranije, ili čak i gore.

Još je rano, rekao sam sebi; možda će mi kasnije nešto pasti na pamet.

Ostavljajući novine na stranu otvorio sam fioku svog stola. Ceo sto je pretrpan knjigama sa neobičnim naslovima, "Okultni svet", "Život nakon smrti", "Atlantida i Lemurija", "Dogma i ritual visoke magije", "Satanin hram", "Iskrena pripovedanja hodočasnika" i slično. Nisam se razdvajao od tih knjiga čitav mesec, a svet Haške konferencije i vodeći članci postajali su mi sve više i više apstraktni, strani i nestvarni.

Otvorio sam nasumice jednu od tih knjiga, osećajući da moj članak neće biti napisan danas. Pa, može da ide dodavola! Čovečanstvo neće izgubiti ništa ako bude jedan članak manje o haškoj konferenciji.

Svi ti razgovori o opštem miru samo su Manilovljevi snovi o gradnji mosta preko jezera.²

Ništa iz toga neće proizaći, pre svega zato što će ljudi koji počinju konferencije i koji će raspravljati o miru pre ili kasnije započeti rat. Ratovi ne počinju sami od sebe, niti ih "ljudi" započinju, ma koliko da ih za to optužuju. Baš ti ljudi sa svojim dobrim namerama su prepreke miru. Ali, da li je moguće očekivati da će oni to ikad razumeti? Da li je iko ikad razumeo svoju sopstvenu bezvrednost?

² Manilov – sentimentalni spahija iz Gogoljevih "Mrtvih duša".

Veliki broj zlobnih misli o Haškoj konferenciji se javio u meni, ali sam shvatio da nijedna od njih nije za štampu. Ideja o Haškoj konferenciji dolazi iz vrlo visokih izvora; zato, ako će neko uopšte da piše o njoj, mora da piše sa simpatijom, posebno što čak i one naše novine koje su uopšte najkritičnije i najsumnjičavije prema svemu što dolazi od vlade, ne odobravaju jedino stav Nemačke prema konferenciji. Urednik nikad ne bi pustio ono što bih mogao da napišem, ako bih rekao sve što mislim. A ako bi to i nekim čudom prošlo, niko ga ne bi čitao. Novine bi na ulicama zaplenila policija, a i urednik i ja morali bismo da pođemo na veoma dugo putovanje. Ta perspektiva me ni najmanje nije privlačila. Kakva korist od toga da se razotkriju laži kad ih ljudi vole i žive u njima? To je njihova stvar. Ali, ja sam umoran od laganja. Ima dovoljno laži i bez mojih.

Ali ovde, u ovim knjigama, postoji čudni ukus istine. Sada to osećam posebno jako, zato što sam se tako dugo držao unutra, držao sebe unutar veštačkih "materijalističkih" granica, poricao sebe u svim snovima o stvarima koje se ne bi mogle održati u tim granicama. Živeo sam u isušenom i sterilnom svetu, sa beskrajnim brojem tabua nametnutim mojoj misli. I iznenada su te čudne knjige srušile sve zidove oko mene, i navele me da mislim i sanjam o stvarima o kojima sam se dugo plašio da razmišljam i sanjam. Izenada sam počeo da otkrivam čudni smisao u starim bajkama; drveće, reke, planine, postale su živa bića; tajanstveni život ispunio je noć; sa novim interesovanjima i novim očekivanjima počeh da opet sanjam o dalekim putovanjima; setio sam se mnogih izuzetnih stvari koje sam čuo o starim manastirima. Ideje i osećanja koja su odavno prestala da me interesuju iznenada su počela da dobijaju značaj i privlačnost. Duboko značenje mnogih tananih alegorija pojavilo se u onom što je još juče izgledalo samo kao naivna narodna mašta ili gruba praznoverica. A najveća misterija i najveće čudo bilo je da je postala moguća misao da smrt možda ne postoji, da oni koji su otišli možda nisu potpuno nestali, već negde i nekako postoje, i da možda nekako mogu da ih ponovo vidim. Toliko sam se navikao da "naučno" mislim, da se plašim čak i da zamislim da može postojati nešto izvan spoljnog omotača života. Osećam se kao čovek osuđen na smrt, čiji su drugovi već obešeni, i koji se već pomirio sa mišlju da i njega čeka ista sudbina; i iznenada on čuje da su njegovi dru-

govi živi, da su pobjegli, i da i za njega postoji nada. I on se plaši da u to veruje, jer bi bilo tako užasno da se pokaže da je to laž i da ništa ne ostaje osim zatvora i čekanja na pogubljenje.

Da, znam da su sve knjige o "životu nakon smrti" veoma naivne. Ali, one negde vode; ima nešto u njihovoj pozadini, nešto čemu sam se ranije približio, ali me je tada to uplašilo, i pobjegao sam od toga u ispraznost i pustinju "materijalizma".

"Četvrta dimenzija"!

To je stvarnost koju sam nejasno osetio još davno, ali koja mi se tada izmakla. Sad vidim svoj put; vidim svoj rad, i kuda bi mogao da me odvede.

Konferencija u Hagu, novine, sve mi je to tako daleko. Zašto ljudi ne razumeju da su oni sami po sebi jedino senke, jedino siluete, i da je čitav život jedino senka, jedino silueta jednog drugog života?

Prolaze godine.

Knjige, knjige, knjige. Čitam, nalazim, gubim. Nalazim opet; opet gubim. Najzad se određena celina formira u mom umu. Vidim neprekinutu nit misli i znanja koja prelazi iz veka u vek, iz doba u doba, iz zemlje u zemlju, od jedne rase do druge; nit duboko sakrivenu pod naslagama religija i filozofija koje su, zapravo, samo iskrivljavanje i izvrtanje ideja koje toj niti pripadaju. Vidim iscrpnu literaturu punu značenja koja mi je do nedavno bila potpuno nepoznata, ali koja sada, kako mi je postala potpuno jasna, hrani filozofiju koju poznajemo, iako je jedva i pomenuta u udžbenicima istorije filozofije. I zaprepašćen sam kako to nisam ranije znao, i kako ima tako malo ljudi koji su ikad čuli za to. Ko, na primer, zna da obično paklo karata za igru sadrži dubok i skladan filozofski sistem? To je tako potpuno zaboravljeno da izgleda gotovo kao nešto novo.

Odlučio sam da pišem, da kažem o svemu što sam otkrio. A istovremeno vidim da je savršeno moguće usaglasiti činjenice tog skrivenog znanja sa egzaktnim znanjem, i shvatam da je "četvrta dimenzija" most koji može da se postavi između starog i novog znanja. I vidim i nalazim ideje o četvrtoj dimenziji u drevnom simbolizmu, u Tarot kartama, u slikama indijskih bogova, u granama drveta i u linijama ljudskog tela.

Pripremam materijale, biram citate, pripremam sažetke, sa mišlju da pokažem posebnu unutrašnju povezanost koju sada vidim

između metoda razmišljanja koji uobičajeno izgledaju odvojeni i nezavisni. Ali, usred rada, kad je sve spremljeno, sve dobilo oblik, iznenada sam počeo da osećam jezu od sumnje i klonulosti koje me obuzimaju. Pa, još jedna knjiga biće napisana, ali čak i sada, kad tek počinjem da je pišem, znam kako će se to završiti. Znam granicu preko koje je nemoguće preći. Rad stoji. Ne mogu sebe da navedem da pišem o neograničenim mogućnostima saznanja kad već za samog sebe vidim granicu. Stari metodi nisu dobri; potrebni su neki drugi metodi. Ljudi koji misle da se nešto može postići njihovim sopstvenim naporima isto su tako slepi kao i oni koji nemaju pojma o mogućnostima novog znanja.

Rad na knjizi je napušten.

Prolaze meseci, i ja sam potpuno obuzet čudnim eksperimentima koji me nose daleko izvan granica znanog i mogućeg.

Zastrašujuće i očaravajuće osećanje. Sve postaje živo! Nema ničeg mrtvog ili neživog. Osećam otkucaje pulsa života. "Vidim" beskonačnost. Potom sve nestaje. Ali, svaki put nakon toga kažem sebi da je *to bilo*, i zato, postoje stvari koje se razlikuju od običnih. Ali, ostaje tako malo; tako se nejasno sećam onog što sam doživeo; mogu da kažem sebi samo beskrajno mali delić onog što je bilo. I ne mogu da kontrolišem ništa, da upravljam ničim. Ponekad *to* dolazi, ponekad ne. Ponekad dolazi samo užas, ponekad zaslepljujuća svetlost. Ponekad nešto ostaje u sećanju, ponekad ništa. Ponekad se mnogo razume, novi horizonti su otvoreni, ali samo na trenutak. A ti trenuci su tako kratki da nikad ne mogu da budem siguran da li sam nešto video ili ne. Svetlo bljesne i utrne pre nego što sam imao vremena da kažem sebi šta sam video. I svaki dan, svaki put, postaje sve teže i teže da se ta svetlost upali. Često izgleda da mi je prvi eksperiment dao sve, a potom nije bilo ničeg osim ponavljanja iste stvari u mojoj svesti, samo odraz. Znam da to nije istina i da svaki put dobijam nešto novo. Ali, teško je otarasiti se te misli. A ona uvećava osećaj bespomoćnosti koji sam imao suočivši se sa zidom iza koga mogu da pogledam samo na trenutak, ali nikad dovoljno dugo da sebi mogu da objasnim to što sam video. Dalji eksperimenti samo naglašavaju moju nemoć da zadržim misteriju. Misao ne shvata, ne prenosi ono što se na trenutke jasno oseća. Misao je suviše spora, suviše kratka. Nema reči i nema oblika da prenesu ono što

čovек vidi i zna u takvim trenucima. A nemoguće je da se ti trenuci učvrste, da se zaustave, da se učine dužim, poslušnijim volji. Nema mogućnosti da se setim onog što sam otkrio i razumeo, i kasnije to sebi ponovim. To nestaje kao što nestaje san. Možda i nije ništa drugo do san.

A istovremeno, nije tako. Znam da to nije san. U tim eksperimentima i iskustvima postoji ukus stvarnosti koji se ne može imitirati i u pogledu koga se ne može prevariti. Ja znam da *sve to* postoji. Postao sam ubeđen u to. Jedinstvo postoji. I ja već znam da je ono beskrajno, uređeno, živo i svesno. Ali, kako povezati "ono što je gore" sa "onim što je dole"?

Osećam da je potreban metod. Postoji nešto što čovek mora da zna pre nego što počne eksperimente. I sve više i više počinjem da mislim da taj metod mogu da daju samo one istočne škole Joge i Sufija o kojima čitamo i slušamo, *ako takve škole postoje* i ako se u njih može ući. Moja misao se koncentriše na to. Pitanje škole i metoda dobija za mene prevashodni značaj, iako i dalje nije jasno i povezano je sa suviše maštarija i ideja zasnovanih na veoma sumnjivim teorijama. Ali, jednu stvar vidim jasno, da sâm, svojim snagama, ne mogu da učinim ništa.

I odlučujem da krenem na dugo putovanje sa mišlju da potražim te škole ili ljude koji mi mogu pokazati put do njih.

1912.

Moj put vodi na Istok. Moja prethodna putovanja su me uverila da je na Istoku još uvek ostalo mnogo toga čega je u Evropi odavno nestalo. Istovremeno, uopšte nisam bio siguran da ću naći tačno to što sam želeo da nađem. A pre svega, nisam sa sigurnošću mogao da kažem *šta* bi zapravo trebalo da tražim. Pitanje "škola" (govorim, naravno, o "ezoterijskim" ili "okultnim" školama) i dalje je sadržalo mnogo toga što nije bilo jasno. Nisam sumnjao da škole postoje. Ali, nisam mogao da kažem treba li pretpostavljati da takve škole *fizički* postoje na zemlji. Ponekad mi je izgledalo da takve

škole mogu postojati samo na nekom drugom nivou, i da im se možemo približiti samo u posebnim stanjima svesti, ne menjajući zapravo mesto ili okruženje. U tom slučaju bi moje putovanje postalo nesvrhovito. Pa opet mi je izgledalo da može biti tradicionalnih metoda pristupa ezoterizmu koji se još čuvaju na Istoku.

Pitanje škola koincidiralo je sa pitanjem ezoterijske sukcesije. Ponekad mi je izgledalo moguće da podrazumevam neprekinut istorijski sled. U drugim prilikama mi je izgledalo da je moguće samo "mistički" sled, to jest, da se nit nasleđa na zemlji prekida, izlazi izvan dometa našeg vida. Ostaju samo tragovi od nje: umetnička dela, pisani spomenici, mitovi, religije. Potom, možda nakon dugog vremenskog perioda, isti uzroci koji su nekad stvorili ezoterijsku misao počinju da opet deluju, i kad iznova počne proces "sakupljanja znanja", stvaraju se škole i drevna učenja izranjaju iz oblika u kome su se skrivala. To bi značilo da u međuperiodu možda nema potpunih ili pravilno organizovanih škola, već samo imitacija škola ili škola koje čuvaju slovo starog zakona, okamenjeno u utvrđenom obliku.

Međutim, to me nije odvratilo. Bio sam spreman da prihvatim sve što će mi činjenice, koje sam se nadao da ću naći, pokazati.

Bilo je još jedno pitanje koje me je zaokupljalo pre mog putovanja i tokom njegovog prvog dela.

Da li čovek treba i može li da pokuša nešto ovde i sada sa očigledno nedovoljnim poznavanjem metoda, načina i mogućih rezultata?

Pitajući se ovo, ima sam na umu razne metode disanja, ishrane, posta, vežbi pažnje i fantazije, i iznad svega, prevazilaženje sebe u trenucima pasivnosti ili slabosti.

U odgovoru na ovo pitanje, glasovi u meni bili su podeljeni:

"Nije važno šta čovek radi, jedino treba da radi nešto", rekao je jedan glas, "ali ne treba da sedi i čeka da mu nešto dođe samo od sebe."

"Čitava stvar je upravo u tome da se ne radi ništa", rekao je drugi glas, "dok čovek pouzdano i određeno ne zna šta treba da se uradi da bi se postigao određeni cilj. Ako čovek nešto počne ne znajući tačno šta je za taj predmet neophodno, znanje mu nikad neće doći. Rezultat će biti "rad na sebi" iz raznih "okultnih" i "teozofskih" knjiga, to jest, uveravanje silom.

I slušajući ta dva glasa unutar sebe, nisam bio u stanju da odlučim koji je od njih u pravu.

Treba li da pokušam ili treba da čekam? Razumeo sam da je u mnogim slučajevima beskorisno *pokušavati*. Kako neko može da pokuša da naslika sliku? Kako može da pokuša da čita kineski? Mora da najpre uči i zna, odnosno, da bude u stanju da to učini. Istovremeno sam shvatio da je u tim poslednjim argumentima bilo mnogo želje da se izbegnu teškoće ili bar da se odlože. Međutim, strah od amaterskih pokušaja da se "radi na sebi" prevagnuo je nad ostalim. Rekao sam sebi da je u pravcu u kom sam hteo da idem nemoguće ići naslepo, da čovek mora da vidi ili zna kuda ide. Pored toga, nisam čak ni želeo neku promenu u sebi. Išao sam da nadem nešto. Ako usred procesa traženja ja sam počnem da se menjam, trebalo bi možda da budem zadovoljan nečim sasvim drugačijim od onog što sam želeo da tražim. Izgledalo mi je da se upravo to događa ljudima na putu "okultnog" traganja. Oni počinju da isprobavaju različite metode na sebi i ulažu tako mnogo očekivanja, tako mnogo rada i napora u te pokušaje, da na kraju smatraju subjektivne rezultate svojih napora rezultatima svoje potrage. To sam želeo da izbegnem po svaku cenu.

Ali, sasvim drugačiji i gotovo neočekivan cilj mog putovanja počeo je da se ocrtava u samim prvim mesecima mog putovanja.

Na gotovo svakom mestu u koje bih došao, pa čak i tokom putovanja, počeo sam da srećem ljude koje su interesovale iste ideje kao i mene, koji su govorili isti jezik kao i ja, ljude sa kojima je u odnosu na mene postojalo trenutno obostrano usklađivanje i potpuno posebno razumevanje. Koliko daleko bi to posebno razumevanje vodilo tada, naravno, nisam mogao da kažem, ali u tim uslovima i sa materijalom ideja koji sam tad posedovao, čak i takvo razumevanje izgledalo je gotovo čudesno. Neki od tih ljudi poznavali su jedni druge, neki nisu. A ja sam osetio da uspostavljam kariku između njih, rasprostirem, tako reći, nit, koja bi, prema prvobitnom planu mog putovanja, trebalo da obide svet. Bilo je u tim susretima nečeg što me je privlačilo i što je bilo puno značenja. Svakom novom čoveku koga bih sreo govorio bih o drugima koje sam sreo ranije, i ponekad sam unapred znao ljude se kojima ću se sresti kasnije.

Sankt Peterburg, London, Pariz, Đenova, Kairo, Kolombo, Kale, Madras, Benares, Kalkuta, bili su povezani nevidljivim nitima za-

NOVI MODEL UNIVERZUMA

jedničkih nada i zajedničkih očekivanja. I što sam više ljudi sretao, to me je više obuzimala ta strana mog putovanja. To je bilo kao da su oni izrasli iz nekog tajnog društva, nemajući ime, oblik, konvencionalna pravila, ali blisko povezani zajedništvom ideja i jezika. Često sam mislio o tome što sam ja sâm napisao u knjizi "*Tertium Organum*" o ljudima "nove rase", i izgledalo mi je da nisam bio daleko od istine i da se zapravo dešava proces formiranja ako ne nove rase, a ono neke nove kategorije ljudi, za koje postoje drugačije vrednosti nego za ostale ljude.

U vezi sa tim mislima, opet sam došao do neophodnosti da se kategorizuje i sistematski uredi ono što među celinom našeg znanja vodi ka "novim činjenicama". I odlučio sam da nakon povratka nastavim obustavljeni rad na mojoj knjizi, ali sad sa novim ciljevima i novim namerama.

Istovremeno, počeo sam da stvaram određene veze u Indiji i na Cejlonu, i izgledalo mi je da ću za kratko vreme biti u stanju da kažem da sam našao konkretne činjenice.

Ali, došlo je jedno blistavo sunčano jutro kad sam, na povratku iz Indije, stajao na palubi parobroda koji je plovio iz Madrasa u Kolumbo, obilazeći Cejlon s juga. To je, tokom tog perioda, bio treći put da se približavam Cejlonu, svaki put iz drugog pravca. Ravna obala sa plavim brdima u daljini otkrila je istovremeno ono što se nikad ne bi moglo videti sa samog tog mesta. Kroz moje naočare mogao sam da vidim željeznicu veličine igračke koja je išla na jug i istovremeno nekoliko stanica, kao igrački, koje su izgledale da idu gotovo jedna pokraj druge. Čak sam znao i njihova imena: Kolupitija, Bambalapitija, Velavata i druge.

Prilazak Kolombu me je uzbudio. Tu je trebalo da saznam: prvo, da li ću opet sresti čoveka koga sam sreo pre svog poslednjeg putovanja u Indiju i da li će on ponoviti ono što mi je predložio što se tiče mog sastanka sa određenim Jogijima, a drugo, gde treba da idem nakon toga: nazad u Rusiju, ili dalje u Burmu, Sijam, Japan i Ameriku.

Ali, nisam očekivao to što me je zapravo dočekalo.

Prva reč koju sam čuo kad sam se iskrcao bila je: *rat*.

Potom su počeli čudno zbrkani dani. Sve je upalo u konfuziju. Ali, ja sam već osećao da se moja potraga u nekom smisli završila,

i tada sam razumeo zašto sam sve vreme osećao da je neophodno da požurim. Počeo je novi ciklus. A nije još bilo moguće da se kaže na šta će on ličiti ili kuda će voditi. Od početka je bila jasna samo jedna stvar, da je ono što je bilo moguće juče, postalo nemoguće danas. Sav mulj se dizao sa dna života. Sve karte su se izmešale. Sve niti su prekinute.

Ostalo je samo ono što sam uspostavio u sebi. Niko to nije mogao da mi oduzme. I samo to me je moglo voditi dalje.

1914-1930.

Poglavlje I

EZOTERIZAM I SAVREMENA MISAO

Ideja o znanju koje nadmašuje svo obično ljudsko znanje i nedostupno je običnim ljudima, ali koje negde postoji i nekom pripada, prožima čitavu istoriju misli čovečanstva, od najdalje prošlosti. I prema nekim spomenicima iz prošlosti, znanje sasvim različito od našeg formiralo je suštinu i sadržaj ljudske misli u tim vremenima kad se čovek, prema nekim drugim mišljenjima, razlikovao veoma malo ili uopšte nije razlikovao od životinja.

”Skriveno znanje” se zato ponekad zove ”drevno znanje”. Ali to, naravno, ništa ne objašnjava. Mora se, međutim, primetiti da su sve religije, svi mitovi, sva verovanja, sve popularne legende o junacima zasnovane na priznavanju postojanja, nekad ili negde, znanja koje je daleko nadmoćnije od znanja koje mi imamo ili možemo da imamo. I u značajnoj meri se sadržaj svih religija i mitova sastoji od simboličkih formi koje predstavljaju pokušaje da se prenese ideja o tom skrivenom znanju.

Sa druge strane, ništa jasnije ne pokazuje slabosti ljudske misli ili ljudske imaginacije od postojećih predstava koje se tiču sadržaja skrivenog znanja. Reč, koncept, ideja, očekivanje postoji, ali nema određenih konkretnih formi ili predstava povezanih sa tom idejom. A sama ta ideja često mora da se uz velike teškoće iskopa ispod planina laži, i namernih i nenamernih, ispod obmana i samoobmana i naivnih pokušaja da se shvatljivim oblicima usvojenim iz svakodnevnog života predstavi ono što po samoj svojoj prirodi na njih uopšte ne liči.

Rad na pronalaženju tragova drevnog ili skrivenog znanja, pa čak i nagoveštaja o njegovom postojanju, podseća na rad arheologa koji tragaju za ostacima neke drevne zaboravljene civilizacije i nalaze ih pokopane pod nekoliko slojeva grobnica koje su ostavili ljudi koji su od tada živeli na tim mestima, odvojeni možda hiljadama godina i nesvesni postojanja jedni drugih.

Ali, u svakoj prilici u kojoj istraživač dođe na to da pokuša da na ovaj ili onaj način izrazi sadržaj skrivenog znanja, on bez razlike vidi jednu stvar, a to je šokantno siromaštvo ljudske imaginacije pred tim idejama.

Čovečanstvo pred idejom o skrivenom znanju podseća na ljude iz bajki kojima je obećano od strane neke boginje, vile ili čarobnjaka da će im biti dato šta god požele pod uslovom da *tačno* kažu šta žele. I obično u bajkama ljudi ne znaju šta da traže. U nekim slučajevima vila ili čarobnjak nude da ispune tri želje, ali čak ni to ne pomaže. U svih bajkama svih vremena i naroda, ljudi se beznadežno izgube suočeni sa pitanjem šta žele i šta bi voleli da imaju. Oni su sasvim nesposobni da odrede i formulišu svoje želje. Ili se u tom trenutku sete samo neke male nevažne želje, ili izraze nekoliko protivrečnih želja, koje jedna dugu poništavaju; ili još, kao u bajci o ”Ribaru i ribici”¹, nisu u stanju da se zadrže u granicama mogućih stvari, uvek želeći sve više i više, te završavaju pokušavajući da potčine više sile, nesvesni bede svojih sopstvenih moći i sposobnosti. I tako oni opet padaju, opet gube sve što su stekli, jer sami ne znaju jasno šta hoće.

U šaljivom obliku je ideja o teškoći da se formulišu želje i o tome da čovek retko u tome uspeva izražena u jednoj indijskoj priči:

Jedan prosjak, slep od rođenja, koji je vodio samački život i živeo od milostinje svojih suseda, dugo je i neprestano saletao jedno božanstvo svojim molitvama. Ono je najzad bilo dirnuto njegovom neprekidnom posvećenošću, ali plašeći se da njegov poklonik možda neće biti lako zadovoljen, pobrinulo se da ga obaveže zakletvom da neće tražiti više od jednog blagoslova.

¹ Puškinova bajka u stihovima veoma popularna u Rusiji, a zasnovana na staroj bajci.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

To je prosjaka zbunilo zadugo, ali mu je njegova profesionalna snalažljivost najzad pritekla u pomoć.

”Hitam da ispunim tvoj zahtev, darežljivi Gospode”, reče on, ”a taj jedan dar koji tražim iz tvojih ruku je da živim dok ne vidim prauka mog prauka kako se igra u palati na sedam spratova, nuden od svite slugu mlekom i pirinčem iz zlatnog pehara.” I on završi izražavajući svoju nadu da nije prekoračio granicu jedne želje koja mu je podarena.

Božanstvo vide da je on to dobro izveo, jer iako jedan po obliku, dar je zahtevao spajanje mnogostrukih blagoslova zdravlja, bogatstva, dugog života, povratka vida, braka i potomstva. Iz čistog divljenja prema oštromnosti i savršenoj taktičnosti svog posvećenika, ako ne i da ispuni svoju zadatak reč, božanstvo mu podari sve što je tražio.²

U legendi o Solomonu (*1 Kraljevi, 3. 5-15*) nalazimo objašnjenje tih bajki, objašnjenje da ljudi mogu da dobiju, kad bi samo znali šta da žele.

U Gibeonu, Gospod se Solomonu noću pojavio u snu, i Bog je rekao: Traži šta da ti dam.

A Solomon reče.: Ja sam samo malo dete; ne znam kako da uđem ili kako da izađem;

A tvoj sluga je među tvojim narodom

Daj zato tvom sluzi srce razumevanja da prosudi ljude, da mogu da razlikujem između dobra i zla...

I taj govor udovolji Gospodu što je Solomon tražio takvu stvar.

I Bog mu reče, Zato što si tražio tu stvar, i zato što nisi tražio dug život za sebe, niti si tražio bogatstvo za sebe, niti si tražio živote svojih neprijatelja, već si tražio razumevanje...

Gle, učinio sam po tvojim rečima; gle, dao sam ti mudro srce razumevanja; tako da nikog nije bilo nalik tebi, niti će se nakon tebe pojaviti niko ko ti je nalik.

A ja sam ti takođe dao što nisi tražio, i blago i počasti... i ja ću produžiti tvoje dane.

Ideja o skrivenom znanju i mogućnosti da se ono nađe posle duge i mučne potrage sadržaj je legende o Svetom Gralu.

Sveti Gral, pehar iz koga je Hrist pio (ili tanjir iz koga je Hrist jeo) na Tajnoj Večeri i u koga je Josif iz Arimateje sakupio Hristovu krv, po srednjovekovnoj legendi, donet je u Englesku. Onima koji bi ga videli, Gral bi dao besmrtnost i večnu mladost. Ali, morali su da ga čuvaju samo ljudi savršeno čisti u srcu. Ako bi prišao bilo ko ko nije dovoljno čist, Gral bi nestao. Na tome se zasniva legenda o potrazi časnih vitezova za Svetim Gralom. Samo su tri viteza Kralja Artura uspela da vide Gral.

Mnoge priče i mitovi, o Zlatnom runu, Žar-Ptici (iz ruskog folklora), Aladinovoj lampi, i one o tajnim bogatstvima i blagu koje čuvaju zmajevi ili druga čudovišta, služe da izraze odnos čoveka prema skrivenom znanju.

”Kamen mudrosti” alhemičara takođe simbolizuje skriveno znanje.

U toj tački se svi pogledi na život dele na dve kategorije. Postoje koncepti sveta koji su u potpunosti zasnovani na ideji da mi živimo u kući u kojoj postoji nekakvo tajno, zakopano blago, neko skriveno skladište dragocenih stvari, koje neko u određenom trenutku može da nađe i koje je povremeno i bilo pronalazeno. A potom, iz te tačke gledišta, sam cilj i čitav smisao života sastoji se od potrage za tim blagom, jer bez njega sve ostalo nema vrednosti. A postoje i druge teorije i sistemi u kojima nema ideje o ”potrazi za blagom”, za koje je sve što je slično tome jasno i vidljivo, ili je sve nalik tome nevidljivo i mračno.

Ako su u naše vreme teorije ove vrste, to jest, teorije koje poriču mogućnost skrivenog znanja, prevladale, ne smemo da zaboravimo da se to desilo sasvim nedavno i samo među malim, mada veoma bučnim, delom čovečanstva. Najveći broj ljudi i dalje veruje u ”bajke” i veruje da postoje trenuci kad bajke postaju stvarnost.

Ali, čovekova je nesreća da u tim trenucima, kad nešto novo i nepoznato postaje moguće, on ne zna šta želi, i prilike koje se iznenada pojavljuju isto tako iznenada nestaju.

Čovek je svestan da je okružen zidom Nepoznatog, a istovremeno on veruje da može da prođe kroz taj zid i da su drugi prošli kroz njega; ali, on ne može da zamisli, ili zamišlja veoma nejasno, šta bi moglo da bude iza zida. On ne zna šta bi tamo voleo da nađe ili šta

² 184 Indijske priče, objavio G.A. Natesan and Co (Madras 1920), str. 134.

to znači posedovati *znanje*. On čak i ne pomišlja da ljudi prema Nepoznatom mogu da imaju različit odnos.

Nepoznato nije poznato. Ali, *Nepoznato* može da bude različitih vrsta, baš kao što je u običnom životu. Čovek možda nema *precizno* znanje o određenoj stvari, ali može da razmišlja i donosi sudove i pretpostavke o tome, on može da naslućuje i predviđa sa takvim stepenom tačnosti da njegovo delovanje i očekivanja u odnosu na to šta je nepoznato u određenom slučaju mogu da budu gotovo tačni. Na potpuno isti način, što se tiče Velikog Nepoznatog, čovek može da bude u raznim odnosima prema njemu; on može da pravi tačnije ili manje tačne pretpostavke o njemu, ili može da uopšte ne pravi pretpostavke, ili može da čak potpuno zaboravi na postojanje Nepoznatog. U poslednjim slučajevima, kad ne pravi pretpostavke ili zaboravlja na postojanje Nepoznatog, čak i ono što je u drugim slučajevima bilo moguće, to jest, slučajno podudaranje naslućivanja i razmišljanja sa nepoznatom stvarnošću, postaje nemoguće.

U toj čovekovoј nesposobnosti da zamisli šta postoji iza zida poznatog i mogućeg leži njegova glavna tragedija, i u tome, kao što je ranije bilo rečeno, leži razlog zašto tako mnogo ostaje skriveno od njega i zašto ima tako mnogo pitanja na koja nikad neće naći odgovor.

U istoriji ljudske misli postoje mnogi pokušaji da se definiše granica mogućeg znanja. Ali, nema interesantnih pokušaja da se shvati šta bi proširenje tih granica značilo i kuda bi neizbežno vodilo.

Jedna takva tvrdnja može izgledati kao namerni paradoks. Ljudi galame tako glasno i tako često o neograničenim mogućnostima znanja, o ogromnim horizontima koji se otvaraju pred naukom, i tako dalje, ali zapravo sve te "neograničene mogućnosti" ograničene su sa pet čula – vid, sluh, miris, dodir i ukus – plus sposobnostima razmišljanja i poređenja – koje čovek nikad ne može da prevaziđe.

Mi ne vodimo dovoljno računa o tim okolnostima ili na njih zaboravljamo, i to objašnjava zašto smo na gubitku kad želimo da definišemo "obično znanje", "moguće znanje" i "skriveno znanje", ili razlike među njima.

U svim mitovima i bajkama svih razdoblja mi nalazimo na ideje "magije", "vračanja" i "čarobnjaštva", koje, što se više približavamo našem dobu, uzimaju oblik "spiritizma", "okultizma", i slično.

Ali, čak i ljudi koji veruju u te reči veoma nesavršeno razumeju šta one stvarno znače, i u kom se smislu znanje "čarobnjaka" ili "okultiste" razlikuje od znanja običnog čoveka; i zbog toga se svi pokušaji da se stvori teorija o magičkom znanju završavaju neuspehom. Rezultat je uvek nešto neodređeno, ali, iako nemoguće, ne fantastično, jer se "čarobnjak" obično pojavljuje kao običan čovek obdaren nekim preizraženim sposobnostima u jednom pravcu. A preterivanje u bilo čemu u već poznatom pravcu ne može da stvori ništa fantastično.

Čak i ako je "čudesno" znanje pristup saznanju o Nepoznatom, ljudi ne znaju kako da pridu čudesnom. U tom su oni u velikoj meri ometeni uticajem "pseudookultne" literature, koja često nastoji da ukine gore navedene podele i pokaže jedinstvenost naučnog i "okultnog" znanja. Zato u takvoj literaturi čovek često nailazi na tvrdnje da "magično" ili "magijsko" znanje nije ništa drugo do znanje koje je isprednjačilo ispred svog vremena. Na primer, kaže se da su neki srednjovekovni monasi mogli da imaju određeno poznavanje elektriciteta. Za njihovo vreme to je bilo "magično". Za nas je prestalo da bude magično. A ono što nama može da izgleda magično, pretaće da bude magično budućim generacijama.

Takvo jedno tvrđenje je prilično proizvoljno, i, uništavajući neophodnost za podelom, ono nas sprečava da nademo i ustanovimo ispravan stav prema činjenicama. Magično ili okultno znanje je znanje zasnovano na čulima koja nadmašuju naših pet čula i na sposobnostima mišljenja koja daleko nadmašuju obično mišljenje, *ali to je znanje prevedeno na običan logički jezik, ako je to moguće, ili u meri u kojoj je to moguće.*

Govoreći o običnom znanju, neophodno je da se još jednom ponovi da, iako sadržaj znanja nije konstantan, to jest, iako se ono menja i raste, ono uvek raste duž određenih i strogo zacrtanih pravaca. Svi naučni metodi, svi aparati, svi instrumenti i uređaji, nisu ništa drugo do poboljšanje i proširenje "pet čula", dok matematika i sva moguća izračunavanja nisu ništa drugo do širenje uobičajenih sposobnosti poređenja, rezonovanja, i donošenja zaključaka. Ali, istovremeno su neke matematičke konstrukcije izašle tako daleko izvan domena običnog znanja, da su izgubile svaku vezu sa njim. Matematika nalazi takve odnose, veličina ili odnose odnosa koji ne-

maju ekvivalenata u fizičkom svetu koji vidimo. Ali, mi nismo u stanju da upotrebimo ta dostignuća matematike, jer smo u svim našim posmatranjima i razmišljanjima ograničeni sa "pet čula" i zakonima logike.

U svim istorijskim periodima, ljudsko znanje, odnosno "obično znanje" ili "poznato", "prihvaćeno" znanje, obuhvatalo je određeni krug zapažanja i dedukcija koje su iz njih izvedene. Kako je vreme proticalo, taj krug je rastao, ali, ako se tako može reći, uvek je ostajao na istom nivou. Nikad se nije izdigao iznad njega.

Verujući u mogućnost i postojanje "skrivenog znanja", ljudi su mu uvek pripisivali nove osobine, uvek gledajući na njega kao na izdizanje iznad nivoa običnog znanja i prelazak granica "pet čula". To je pravo značenje "skrivenog znanja", magičkog znanja, čudesnog znanja, itd. Ako od skrivenog znanja oduzmemo ideju da ono prevazilazi pet čula, ono će izgubiti svaki smisao i važnost.

Ako, uzimajući ovo u obzir, napravimo pregled istorije ljudskog znanja u njegovom odnosu prema Čudesnom, možemo naći materijal koji potvrđuje moguću sadržaj Nepoznatog. To bi trebalo da bude moguće jer je, uprkos svom siromaštvu imaginacije i razilaženju tih pokušaja, čovečanstvo neke stvari ispravno pogodilo.

Takav jedan sažetak težnji čovečanstva da proдре u oblast ne-shvatljivog i misterioznog posebno je zanimljiv u današnje vreme, kad je psihološko proučavanje čoveka priznalo stvarnost stanja svesti koja su dugo smatrana patološkim, i priznalo njihovu saznajnu vrednost, to jest, činjenicu da je u tim stanjima svesti čovek u stanju da zna ono što ne može da zna u uobičajenom stanju. Ali, to proučavanje je zastalo i nije otišlo dalje.

Priznato je da je nemoguće, ostajući na tlu nauke, da se na obično stanje svesti, u kome smo sposobni za logičko ramišljanje, gleda kao na jedino moguće i najjasnije. Naprotiv, utvrđeno je da u drugim stanjima svesti, koja su retka i bila su veoma malo proučavana, možemo da naučimo i razumemo ono što ne možemo da razumemo u običnom stanju svesti. To, za uzvrat, služi da ustanovi činjenicu da je "obično" stanje svesti samo *određeni primer* svesti i da je "obično" poimanje sveta samo *određeni primer* poimanja sveta.

Proučavanje tih neuobičajenih, retkih i izuzetnih stanja svesti čoveka stvorilo je, štaviše, određeno jedinstvo, određenu poveza-

nost i sled, i jednu potpuno alogičnu "logiku", u sadržajima takozvanih "mističkih" stanja svesti.

U toj tački je, međutim, proučavanje "mističkih stanja svesti" zastalo i nikad nije otišlo ni korak dalje.

Prilično je teško da se definiše mističko stanje svesti sredstvima uobičajene psihološke terminologije. Prosudujući prema spoljašnjim znacima, to stanje ima mnogo zajedničkog sa mesečarskim i psihopatološkim stanjima. Nema ničeg novog što se tiče utvrđivanja spoznajne vrednosti "mističkih" stanja svesti. Ta činjenica nova je jedino za "nauku". Stvarnost i vrednost mističkih stanja svesti bila je priznata a i dalje se priznaje od strane svih religija, bez izuzetka, koje postoje ili koje su ikad postojale. U skladu sa tom definicijom teologa pravoslavne crkve, mistička stanja ne mogu da otkriju ili stvore nove dogme, ali mogu da otkriju i objasne sadržaj dogmi koje su već poznate otkrivenjem. Iz toga je jasno da ta mistička stanja svesti nisu suprotstavljena osnovnom otkrovenju, već se na njih, zapravo, gleda kao na pojavu iste prirode, ali manje moći. Ona mogu da objasne dogme date otkrivenjem, ali ne mogu da dodaju nove dogme. Na nesreću, teološka tumačenja uvek ostaju u granicama dogmi i kanonskih pravila određene religije; ona te dogme ne mogu da prekorače zbog same svoje prirode.

Što se tiče nauke, već sam rekao da je ona pokazala mali interes za misticizam, pripisujući ga oblasti patologije, ili, u najbolju ruku, mašte.

Reč "misticizam" se koristi u veoma različitim značenjima, na primer, u značenju određene vrste teorije ili učenja. Prema jednom rečničkom tumačenju koje nije neuobičajeno, reč "misticizam" uključuje sva učenja i verovanja koja su povezana sa životom posle smrti, dušom, duhovima, skrivenim silama u čoveku, Božanstvenošću koja ne ulazi u obična i priznata religijska učenja.

Ali, upotreba te reči u navedenom smislu je sasvim pogrešna, pošto je time uništeno njeno osnovno značenje. Shodno tome, u ovoj knjizi reč "misticizam" će se od sada koristiti samo u psihološkom smislu, to jest, u smislu posebnih stanja svesti, i idejâ i koncepcijâ sveta koje *direktno* proizlaze iz tih stanja. A ako se spomene u drugačijem značenju, to jest, u smislu određenih teorija, ta činjenica će biti posebno naglašena.

Istraživanje toga šta je poznato o misticizmu i mističkim stanjima svesti je od velikog interesa u vezi sa idejom skrivenog znanja. Ako ne sledimo ni religijski ni naučni pogled, već pokušamo da uporedimo opise mističkih iskustava ljudi različitih rasa, različitih perioda i različitih religija, naći ćemo izrazito značajnu sličnost između tih opisa, koja se ni u kom slučaju ne može objasniti sličnom pripremom ili sličnošću u načinima mišljenja ili osećanja. U mističkim stanjima potpuno različiti ljudi u potpuno različitim okolnostima saznaju jednu te istu stvar, i što je još izrazitije, u mističkim stanjima nema razlike među religijama. Sva ta iskustva su apsolutno identična; razlike može biti jedino u jeziku i obliku opisa. U misticizmu različitih zemalja i različitih ljudi, iste slike, ista otkrića, bez razlike se ponavljaju. Zapravo, tu se može naći dovoljno takvog materijala na kome bi se mogla izgraditi nova sintetička religija. Ali, religije ne gradi razum. Mistička iskustva su shvatljiva samo u mističkim stanjima. Sve što možemo dobiti od intelektualnog proučavanja mističkih stanja biće puka aproksimacija, nagoveštaj, izvesno razumevanje. Misticizam je potpuno emocionalan, potpuno načinjen od tananih, neizrazivih senzacija, koje je još manje moguće verbalno izraziti i logički definisati nego takve stvari kao što su zvuci i boje i linije.

U odnosu na ideju skrivenog znanja, na misticizam se može gledati kao na proboj skrivenog znanja u našu svest. To, međutim, ne znači da svi mistici bez razlike priznaju postojanje skrivenog znanja i mogućnost da se ono stekne proučavanjem i radom. Za mnoge mistike ta iskustva su čin milosti, Božji dar, i iz njihove perspektive nikakvo znanje nikad ljude ne može dovesti do te milosti ili učiniti lakšim da se ona stekne.

Tako, sa jedne tačke gledišta, misticizam ne može postojati bez skrivenog znanja, a ideja skrivenog znanja ne može biti poznata bez misticizma. Iz druge tačke gledišta, ideja o skrivenom znanju koje poseduje ovaj ili onaj, i koje se može naći intelektualnim sredstvima, za misticizam je suvišna, jer je celina znanja sadržana u čovekovoju duši, a misticizam je put ka tom znanju i put ka Bogu.

U pogledu tog dvostrukog stava misticizma prema skrivenom znanju, neophodno je da razlikujemo te dve ideje.

Skriveno znanje je ideja koja se ne uklapa ni u jednu drugu ideju. Ako dopustimo da skriveno znanje postoji, onda to dopuštamo kao

da ono pripada određenim ljudima, ali ljudima koje mi ne poznajemo, unutrašnjem krugu čovečanstva.

U skladu sa tom idejom, čovečanstvo se može posmatrati kao dva koncentrična kruga. Svo čovečanstvo koje mi poznajemo i kom pripadamo formira spoljašnji krug. Sva istorija čovečanstva koju znamo je istorija spoljašnjeg kruga. Ali, unutar tog kruga je jedan drugi, o kome ljudi spoljašnjeg kruga ne znaju ništa, i u čije postojanje oni jedino ponekad maglovito sumnjaju, iako je život spoljašnjeg kruga u svojim najvažnijim ispoljavanjima, a posebno u svojoj *evoluciji*, zapravo vođen unutrašnjim krugom. Unutrašnji ili ezoterični krug formira, tako reći, život unutar života, misteriju, tajnu u životu čovečanstva.

Spoljašnje ili egzoterično čovečanstvo, kome mi pripadamo, je kao lišće na drvetu koje se menja svake godine. Uprkos tome, ono smatra sebe centrom života, ne razumevajući da drvo ima deblo i koren, i da pored lišća rađa cvetove i plodove.

Ezoterički krug je, tako reći, čovečanstvo unutar čovečanstva, i on je mozak, bolje rečeno, besmrtna duša čovečanstva, gde su očuvana sva postignuća, svi rezultati, sva dostignuća svih kultura i svih civilizacija.

Na to pitanje se može pogledati iz drugačijeg ugla, i pokušati da se u samom čoveku nađe analogija sa odnosom između ezoterijskog i egzoterijskog kruga čovečanstva.

Takva analogija može se naći u čoveku; ona se sastoji u odnosu "mozga" prema ostatku ljudskog tela. Ako uzmemo ljudski organizam i ispitamo odnos "viših" ili "plemenitijih" tkiva, to će reći, uglavnom *nerava i moždane materije*, prema ostalim tkivima organizma, kao što je mišićno tkivo, vezivno tkivo, ćelije kože i tako dalje, naći ćemo gotovo potpunu analogiju sa odnosom unutrašnjeg kruga prema spoljašnjem.

Jedna od najmisterioznijih pojava u životu ljudskog organizma je životna istorija ćelija mozga. Manje-više je definitivno ustanovljeno u nauci i može se prihvatiti kao činjenica da se ćelije mozga ne umnožavaju poput ćelija ostalih tkiva. Po jednoj teoriji, ćelije mozga se sve pojavljuju u veoma ranom uzrastu; po drugoj, one rastu po broju dok organizam ne dostigne uzrast od otprilike dvanaest godina. Ali, kako one rastu i iz čega rastu ostaje nepoznato.

Logički razmišljajući, nauka je morala da prizna da su ćelije mozga besmrtno u poređenju sa ostalim ćelijama.

To je gotovo sve što se može reći o ćelijama mozga, ako ostanemo na tlu priznate nauke. Ali, to što je prihvaćeno daleko je od toga da bude dovoljno za razumevanje prirode života ćelija mozga. Mnogo činjenica mora da se ignoriše pre nego što postane moguće da se prihvati teorija o trajnoj zalihi moždanih ćelija koja se jedino smanjuje i smanjuje. Ta teorija o trajnoj zalihi potpuno je nesaglasna sa drugom teorijom, prema kojoj ćelije mozga nestaju ili u velikom broju sagorevaju u svakom procesu mišljenja, posebno tokom intenzivnog mentalnog rada. Kad bi bilo tako, bez obzira koliko ih je, one ne bi trajale dugo! A imajući to na umu, prisiljeni smo da priznamo da život ćelija mozga ostaje neobjašnjen i veoma tajanstven.

Zaista, iako to nauka ne priznaje, život ćelija je veoma kratak, i zamena starih ćelija novim u normalnom organizmu neprekidno se nastavlja, pa čak može biti i povećana. U okviru ove knjige ne ulazi da pokazuje kako se ta pretpostavka može dokazati. Za postojeće naučne metode, svako posmatranje života individualnih ćelija u ljudskom organizmu stvara gotovo nepremostive teškoće. Međutim, ako, razmišljajući po čistoj analogiji, pretpostavimo da se ćelije mozga moraju roditi iz nečeg što im je slično, i ako istovremeno uzmemo kao dokazano da se ćelije mozga ne umnožavaju, onda moramo da pretpostavimo da one evoluiraju iz nekih drugih ćelija.

Mogućnost regeneracije ili evolucije ili preobražaja jedne vrste ćelija u drugu definitivno je utvrđena, jer, pre svega, sve ćelije organizma razvijaju se iz jedne roditeljske ćelije. Jedino je pitanje, od koje vrste ćelija evoluiraju ćelije mozga? Nauka ne može da odgovori na ovo pitanje.

Može se jedino reći da, ako se ćelije određene vrste regenerišu u ćelije mozga, samom tom činjenicom one *nestaju* sa svog pređašnjeg nivoa, napuštaju svet svojih istovrsnika, umiru na jednom nivou i rađaju se na drugom, baš kao što jaje leptira, postajući gusenica, umire kao jaje, prestaje da bude jaje; gusenica, postajući čaura, umire kao gusenica, prestaje da bude gusenica; i kao čaura, postajući leptir, umire kao čaura, prestaje da bude čaura, napušta svet svojih istovrsnika i prelazi na drugi nivo bića. Slično tome, buduće ćelije

mozga, prelazeći na drugi nivo postojanja, pri prelasku na taj drugi nivo postojanja, prestaju da budu ono što su bile ranije, umiru na njihovom pređašnjem nivou postojanja i počinju da žive na novom nivou postojanja. Na tom novom nivou, ostajući nevidljive i nepoznate, one vladaju životom ostalih ćelija, bilo u svom sopstvenom interesu, bilo u interesu celog organizma. A deo njihove aktivnosti sastoji se u tome da u manje evoluiranim tkivima nađu ćelije koje su sposobne da evoluiraju u ćelije mozga, jer se ćelije mozga ne umnožavaju same od sebe.

Tako mi u ljudskom organizmu u odnosu između ćelija mozga prema ostalim ćelijama nalazimo analogiju sa odnosom unutrašnjeg kruga prema spoljašnjim krugovima čovečanstva.

Pre nego što nastavimo dalje, neophodno je da utvrdimo tačno značenje određenih koncepata sa kojima ćemo se stalno sretati kasnije.

Prvi od njih je "evolucija".

Ideja evolucije zauzimala je preovlađujuće mesto u Zapadnoj misli. Na sumnju u evoluciju već se dugo gleda kao na konačni znak nazatka. Evolucija je postala univerzalni ključ koji otvara sve brave.

To opšte prihvatanje veoma hipotetičke ideje samo po sebi izaziva sumnju. Ideja evolucije je relativno nova. Darwin je gledao na "prirodnu selekciju" kao na dokaz evolucije u biološkom smislu. Ali, popularizacija ideje evolucije u opštem smislu uglavnom je delo Herberta Spensera, koji je bio prvi koji je objasnio kosmičke, biološke, psihološke, etičke i sociološke procese iz perspektive jednog opšteg principa. Ali, individualni pokušaji da se na svetski proces gleda kao na rezultat mehaničke evolucije postojali su davno pre Spensera. Filozofija astronomije s jedne strane, i biološke nauke sa druge, stvorili su moderni koncept evolucije, koji se danas primenjuje bukvalno na sve u svetu, od društvenih oblika do znakova interpunkcije, na osnovu unapred prihvaćenog opšteg principa da sve evoluiraju. "Činjenice" se biraju da podrže taj princip. Ono što se ne uklapa u princip evolucije, odbacuje se.

Prema definiciji u standardnom rečniku, reč "evolucija" znači "jedan metodičan i progresivan razvoj" kojim upravljaju određeni egzaktni, mada nepoznati zakoni.

Da bismo razumeli tu ideju, mora se zapaziti da u konceptu evolucije nije važno samo ono što je uključeno u tu reč, već i ono što ona isključuje. Ideja evolucije pre svega isključuje ideju "plana", i ideju vodećeg uma. Evolucija je nezavisan i mehanički proces. Dalje, evolucija isključuje "slučaj", to jest, ulazak novih činjenica u mehanički proces, koje neprekidno menjaju njen pravac. Prema ideji evolucije, sve uvek nastavlja u istom pravcu. Jedan "slučaj" odgovara drugom. I, štaviše, reč "evolucija" nema antitezu, iako se, na primer, raspadanje i degeneracija ne mogu nazvati evolucijom.

Dogmatsko značenje koje je vezano za reč evolucija stvara njenu najkarakterističniju osobinu. Ali, taj dogmatizam nema nikakvog osnova. Baš naprotiv, ne postoji veštačkija i slabija ideja nego što je opšta evolucija svega što postoji.

Naučni osnovi teorije evolucije su: teorija o postanku sveta iz maglina, sa svim svojim dodacima, ograničenjima i izmenama, koje zaista ne menjaju ništa u izvorno pogrešnom konceptu *mehaničkog procesa* stvaranja, i, drugo, Darwinova teorija o poreklu vrsta, takođe sa svim kasnijim dodacima i izmenama.

Ali, teorija maglina, bez obzira koja su imena povezana sa njom, pripada oblasti čiste spekulacije. Ona je, zapravo, samo klasifikacija pretpostavljenih fenomena, na koju se, zbog nesporazuma i u nedostatku bilo čega boljeg, gleda kao na teoriju svetskog procesa. Kao teorija, ona nije zasnovana ni na kojoj činjenici niti opazivim zakonima.

Evolucija organskih oblika u smislu razvoja novih vrsta i klasa u carstvima Prirode "naučno" je zasnovana na čitavom nizu činjenica, koje bi trebalo da je potvrde, iz komparativne anatomije, morfologije, embriologije, paleontologije itd.; ali, u stvarnosti, sve te činjenice su veštački izabrane da bi dokazale tu teoriju; svaka dekada poriče činjenice prethodne dekade i zamenjuje ih novim činjenicama, ali teorija ostaje neuzdrmana.

Na samom početku, u uvođenju ideje o evoluciji u biološke koncepcije, načinjena je smela pretpostavka, jer se bez nje ne može napraviti nikakva teorija. Kasnije je zaboravljeno da je to bila samo pretpostavka. Ja govorim o famoznom "poreklu vrsta."

Poenta je u tome što je, strogo se držeći činjenica, moguće prihvatiti evoluciju zasnovanu na selekciji, prilagođavanju i elimina-

ciji jedino u smislu "održanja vrsta", jer se samo to može opaziti. U stvarnosti, pojava novih vrsta, njihovo formiranje i prelazak iz nižih oblika u više, nikad nigde nije bila zapažena. Evolucija u smislu "razvoja" vrsta uvek je bila samo hipoteza, koja je postala teorija prostim nesporazumom. Jedina činjenica koja postoji je "održanje vrsta". Kako se one pojavljuju, mi ne znamo, i ne smemo da se obmanjemo u tom pogledu.

U toj tački je nauka pomoću trika zamenila jednu kartu drugom. To jest, ustanovivši evoluciju *varijeteta* ili sojeva, ona je istu evoluciju primenila na *vrste*, koristeći metod analogije. Ta analogija je sasvim neispravna, i nazivajući je zamenom pomoću trika, ja uopšte ne preterujem.

Evolucija sojeva je utvrđena činjenica, ali sojevi svi ostaju u granicama određenih vrsta i *veoma su nestabilni*, to jest, sa promenom uslova, oni se menjaju nakon nekoliko generacija, ili se ponovo vraćaju na izvorni tip. Vrsta je čvrsto ustanovljen tip, i kao što sam rekao, promena vrsta nikad nije bila zapažena.

To, naravno, ne znači da *sve* što se naziva vrstom predstavlja čvrsto ustanovljen tip. Vrsta je čvrsto ustanovljen tip samo u poređenju sa varijetetima sojeva, koji predstavljaju tipove koji se menjaju bukvalno pred našim očima.

U pogledu ogromne razlike između sojeva i vrsta, primeniti na vrste ono što je bilo ustanovljeno samo u odnosu na sojeve, u najmanju ruku je "namerna greška". Ali, razmere te namerne greške i njeno gotovo opšte prihvatanje kao istine ni na koji način nas ne obavezuju da je uzmemo u obzir ili da pretpostavljamo da u njenoj pozadini leži skrivena mogućnost.

Štaviše, paleontološki podaci daleko od toga da potvrđuju ideju o metodičnoj promeni vrsta, oni potpuno ruše ideju samih vrsta kao nečeg definitivnog, i ustanovljuju činjenice skokova, retardacija, atavizama i iznenadne pojave potpuno novih oblika, itd., koje su potpuno neobjašnjive iz perspektive metodične evolucije. Takođe, podaci komparativne anatomije, na koju su "evolucionisti" mnogo manje skloni da se pozivaju, počinju da se okreću protiv njih; na primer, utvrđeno je da je sasvim nemoguće da se utvrdi bilo kakva evolucija u slučaju odvojenih organa kao što je oko, ili organ čula mirisa i slično.

Ovome se mora dodati da je koncept evolucije u svom strogo naučnom značenju već doživio znatne promene. I sad postoji velika razlika između popularnog značenja te reči u kvazinaučnim "esejima" i "pregledima" i njenog pravog naučnog značenja.

Evoluciju nauka nije još definisala. Ali, već je prihvaćeno da je sama reč neuspešna, i načinjeni su pokušaji da se nađe druga reč koja bi izrazila manje veštačku ideju i koja bi uključila ne samo proces "integracije", već takođe i proces razgradnje.

Poslednja ideja postaće jasna ako razumemo činjenicu na koju smo ranije ukazali, da reč evolucija nema antitezu. Značenje ovog pojavljuje se sa određenim pokušajima opisa društvenih ili političkih pojava, gde se rezultati degeneracije ili raspadanja stalno smatraju za evoluciju, i gde se evolucija, koja, po samom značenju reči, ne može zavisiti ni od čije volje, neprekidno meša sa rezultatima voljnih procesa, koji su takođe priznati kao mogući. U stvarnosti, pojava novih društvenih ili političkih oblika ne zavisi niti od volje niti od evolucije, i u najvećem broju slučajeva, oni su samo jedno neuspešno, nepotpuno i protivrečno ostvarenje, ili, bolje rečeno, neostvarenje teorijskih programa, u čijoj pozadini leže lični interesi.

Pometnja ideja u odnosu na evoluciju široko zavisi od razumevanja, koje se ne može potpuno izbrisati iz ljudskih umova, činjenice da u životu ne postoji samo jedan proces, već mnogo procesa, koji se ukrštaju, zalaze jedan u drugi i jedan u drugi unose *nove činjenice*.

Vrlo grubo, ti procesi se mogu podeliti na dve kategorije: stvaralački procesi i razarački procesi. Obe vrste su podjednako važne, jer kad ne bi bilo razaračkih procesa, ne bi bilo ni stvaralačkih procesa. A svi stvaralački procesi bez izuzetka pre ili kasnije prelaze u razaračke procese. Ali, to ne znači da stvaralački i razarački procesi zajedno tvore ono što bi se moglo nazvati evolucijom.

Zapadna misao je, stvarajući teoriju evolucije, previdela razaračke procese. Razlog za to leži u veštački suženom vidnom polju poslednjih nekoliko vekova evropske kulture. Zahvaljujući tome, teorije se grade na nedovoljnom broju činjenica; nijedan od posmatranih procesa nije uzet u svojoj celovitosti; i, posmatrajući samo deo procesa, ljudi kažu da se taj proces sastoji u progresivnoj promeni, ili evoluciji. Čudno je da obrnuti proces, na širokom ra-

sponu, ljudi našeg vremena ne mogu da shvate. Uništenje ili degeneracija ili raspadanje koji se odvijaju na širokoj skali, njima će se neizostavno ukazati kao progresivna promena ili evolucija.

Uprkos svemu što je rečeno, termin "evolucija" može da bude veoma koristan i, primenjen na činjenice koje stvarno postoje, pomaže da se protumači njihov sadržaj i njihova unutrašnja zavisnost od drugih činjenica.

Na primer, razvoj ćelija jednog organizma od jedne roditeljske ćelije može se nazvati evolucijom roditeljske ćelije. Stalni razvoj ćelija viših tkiva od ćelija nižih tkiva može se nazvati evolucijom ćelija.

Strogo govoreći, svi preobražavajući procesi mogu se nazvati evolutivni. Razvoj pileta iz jajeta, razvoj hrasta iz žira, razvoj žita iz semenke, razvoj leptira od jajeta, gusenice i lutke, sve su to primeri evolucije koja zaista postoji u svetu.

Ideja evolucije (u smislu preobražaja) u običnoj misli razlikuje se od ideje evolucije u ezoterijskoj misli u tom pogledu što ezoterijska misao priznaje mogućnost preobražaja ili evolucije, dok naučna misao ne vidi niti prepoznaje takvu mogućnost. Naime, ezoterijska misao priznaje mogućnost preobražaja čoveka u nadčoveka, što je najviši smisao reči "evolucija".

Po strani od tog značenja, reč "evolucija" se može upotrebiti za opis procesa koji favorizuje poboljšanje jednog soja i očuvanja vrsta, kao suprotna procesu slabljenja nekog soja koji vodi degeneraciji vrsta.

Da bi se vratili ideji samog ezoterizma, treba shvatiti da su u mnogim drevnim zemljama, Egiptu i Grčkoj, na primer, naporedo postojale dve religije, jedna dogmatska i ceremonijalna, druga mistička i ezoterička. Jedna se sastojala od popularnih kultova, koji predstavljaju poluzaboravljene oblike drevnih mističkih i ezoteričkih mitova, dok je druga bila *religija Misterija*. Ova druga religija otišla je daleko iznad popularnih kultova, objašnjavajući alegoričko i simboličko značenje mitova i ujedinjujući one koji su bili povezani sa ezoterijskim krugom ili su težili prema njemu.

Relativno malo se zna o Misterijama. Njihova uloga u životu drevnih društava, uloga koju su one igrale u stvaranju drevnih kultura, nama je potpuno nepoznata. Pa ipak su upravo "Misterije" to

što objašnjava mnoge istorijske zagonetke, a između ostalih, istorijsku zagonetku možda najveću od svih – iznenadnu pojavu Grčke kulture u sedmom veku, koja je sledila iza potpuno mračnih 8. i 9. veka.

U istorijskoj Grčkoj, misterije su pripadale tajnim društvima posebne vrste. Ta tajna društva sveštenika i iniciranih organizovala su svake godine, ili u utvrđenim vremenskim razmacima, posebne proslave, koje su bile praćene alegorijskim pozorišnim predstavama. Te pozorišne predstave, kojima je posebno i dato ime Misterije, održavane su na raznim mestima – najpoznatije su održavane u Delfima i Eleusini u Grčkoj, i na ostrvu File u Egiptu. Karakter tih pozorišnih izvođenja i alegoričkih drama koje su se takođe igrale bio je prilično stalan. I u Grčkoj i u Egiptu, ideja je bila jedna te ista, naime, smrt boga i njegovo uskrsnuće. Nit te ideje provlači se kroz sve Misterije. Njeno značenje može se tumačiti na nekoliko raznih načina. Možda je najpravičnije misliti da Misterije predstavljaju putovanje svetova, ili putovanje duše, rođenje duše u materiji, njenu smrt i uskrsnuće, to jest, njen povratak u prethodni život. Ali, pozorišne predstave, koje su za ljude činile čitav sadržaj Misterija, bile su zapravo od drugostepenog značaja. Iza tih predstava su stajale škole, koje su bile suština čitave stvari. Svrha tih škola je bila priprema ljudi za inicijaciju. Samo oni koji su bili inicirani u određene tajne mogli su da učestvuju u Misterijama. Inicijacija je praćena složenim ceremonijama (od kojih su neke bile javne), kao i raznim testovima koje je kandidat za inicijaciju morao da prođe. Za gomilu, za mase, to je predstavljalo sadržaj inicijacije, ali ceremonije inicijacije zaista nisu bile ništa drugo do ceremonije. Pravi testovi nisu se održavali neposredno pred formalnu inicijaciju, već tokom čitavog perioda, u nekim slučajevima veoma dugog, učenja i priprema. A inicijacija, naravno, nije bila trenutno čudo, već pre kontinualno i postepeno upoznavanje sa novim krugom mišljenja i osećanja, kao što je slučaj sa inicijacijom u bilo koju nauku, u bilo koju oblast znanja.

Nekoliko pretpostavki postoji o tome kakve su ideje preovladivale među ljudima iz perioda koji je bio neposredno povezan sa Misterijama o tome šta inicijacija daje ili šta bi mogla da da.

A jedna od tih pretpostavki bila je da inicijacija daje *besmrtnost*. Grci, kao i Egipćani, imali su prilično sumornu predstavu o životu posle smrti – takav je Homerov Had, takve su bile Egipatske ideje

o zagrobnom životu. *Inicijacija* je davala oslobođenje od te sumornosti, davala izlaz da se pobegne iz beskrajne teskobe "prebivališta mrtvih", davala je neku vrstu *života u smrti*.

Ta ideja je jasnije nego bilo gde drugde objašnjena u pravoslavnoj Uskršnjoj Himni, koja nesumnjivo dolazi iz veoma daleke pre-hrišćanske starine i povezuje hrišćansku ideju sa idejama Misterija.

Hrist je ustao iz mrtvih;
Smrću je pobedio smrt
I dao život onima koji su bili u grobovima.

Postoji značajna analogija između sadržaja Misterija i Hristovog zemaljskog života*. Život Hrista, uzet onakav kakvog ga znamo iz Jevandelja, predstavlja istu Misteriju kao i one koje su izvođene u Egiptu na ostrvu File, u Grčkoj u Eleusini i na drugim mestima. Ideja je bila ista, naime, smrt boga i njegovo uskrsnuće. Jedina razlika između Misterija kako su bile izvođene u Egiptu i Grčkoj i one koja je odigrana u Palestini leži u činjenici da je ova poslednja odigrana u stvarnom životu, ne na pozornici, već usred prave prirode, na ulicama i javnim mestima pravih gradova, u pravoj državi, sa nebom, planinama, jezerima i drvećem kao dekorom, sa pravom gomilom, sa stvarnim osećanjima ljubavi, zlobe i mržnje, sa pravim ekserima, sa pravim patnjama. Svi glumci u toj drami znali su svoje

* *Napomena*: Našao sam određenu koincidenciju sa ovom idejom u knjizi Džona M. Robertsona, (John. M. Robertson) "Paganski Hristovi" (u izdanju Rationalist Press Association, Ltd.) u poglavlju "Jevandeljska Misterija-predstava".

Autor dolazi veoma blizu ideje da je "drama o Hristu" bila pozorišna predstava slična Misterijama. A prvi utisak koji to poglavlje daje je to da autor kaže potpuno istu stvar koja je i ovde rečena. U stvarnosti, međutim, koincidencija nije potpuna, iako je veoma čudna. Autor knjige "Paganski Hristovi", proučavajući drevne Misterije sa jedne, i tekst Jevandelja sa druge strane, dolazi do zaključka da Jevandelja ne opisuju istorijske događaje, već dramu koja je izvedena u posebne svrhe, i koja je po svojoj ideji slična drevnim misterijama, dok je po svom obliku analogna kasnijim srednjovekovnim Misterijama. On spaja ideju o drevnim Misterijama i ideju o srednjovekovnim Misterijama, koje se sastoje iz epizoda iz Hristovog života, i tvrdi da je legenda o istorijskom Hristu zasnovana na upravo takvoj misterijskoj predstavi, sastavljenoj od pet činova – Tajna Večera, Molitva u Getsemanskom vrtu, Muke, Izdaja i Raspeće, kojoj je kasnije dodato Uskrsnuće iz mrtvih, drama koja je bila izvedena ko zna gde i kad, a potom bila opisana u Jevandeljima kao stvarni događaj koji se odigrao u Jerusalimu.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

uloge i odigrali su ih u skladu sa opštim planom, u skladu sa ciljem i svrhom predstave. U toj drami, ništa nije bilo spontano, nesvesno ili slučajno. Svaki glumac znao je koje reči treba da izgovori i u kom trenutku; i zapravo je i rekao tačno ono što je trebalo da kaže i na tačno onaj način na koji je trebalo da kaže. To je bila drama čija je publika bio čitav svet, stotinama i hiljadama godina. I ta drama je odigrana bez i najmanje greške, bez i najmanje netačnosti, u skladu sa zamišlju autora i planom producenta, jer u skladu sa idejom ezoterizma, svakako da je morao postojati i autor i producent.

Ideja i cilj Misterija bili su skriveni isto kao i sadržaj incijacije. Onima koji su znali za postojanje skrivenog znanja, Misterije su otvarale vrata ka tom znanju. To je bio cilj Misterija, to je bila njihova ideja.

Kad su Misterije nestale iz života ljudi, karika koja je postojala između zemaljskog čovečanstva i skrivenog znanja je pokidana. Sama ideja o tom znanju postepeno je postajala sve fantastičnija, i razlikovala se sve više i više od prihvaćenog realističkog pogleda na život. U naše vreme, ideja o ezoterizmu suprotstavlja se svim uobičajenim pogledima na život.

Iz perspektive savremenih psiholoških i istorijskih mišljenja, ideja o unutrašnjem krugu je očigledno sasvim apsurdna, fantastična i bez osnova. Ona takođe izgleda podjednako fantastično iz perspektive idealističke filozofije, pošto ova poslednja dopušta skrivene i nerazumljive stvari kao postojeće samo izvan fizičkog života, izvan sveta pojava.

Iz perspektive manje intelektualnih doktrina, kao što je dogmatsko crkveno hrišćanstvo, ili spiritizam i slično, ideja o ezoterizmu u svom čistom obliku je podjednako nedopustiva, jer se, s jedne strane, ona suprotstavlja autoritetu crkve i mnogih prihvaćenih dogmi, a s druge strane, ona raskrinkava jeftine animističke teorije koje idu pod imenom spiritizma ili spiritualizma, i "čuda" sa stolovima i stolicama. A istovremeno, ideja o ezoterizmu unosi tajanstveno i čudesno u stvarni svakodnevni život, i čini da čovek shvata da život nije onakav kakav izgleda na površini na kojoj većina ljudi vidi sebe.

Da bismo razumeli srž *ideje* o ezoterizmu, najpre mora da se shvati da je istorija čovečanstva mnogo duža nego što se obično

pretpostavlja. Treba, međutim, da se zapazi da je uobičajeni pogled priručnika i popularnih "istorijskih pregleda", koji sadrži veoma kratak istorijski period i manje ili više mračnog doba pre toga, u stvarnosti veoma daleko od najnovijih *naučnih pogleda*. Današnja istorijska nauka počinje da gleda na "preistorijski" period i "kamenno doba" sasvim drugačije od načina na koji se na njih gledalo pre pedeset ili šezdeset godina. Ona ne može da na preistorijski period gleda kao na period varvarstva, jer protiv tog pogleda govore proučavanje ostataka *preistorijskih* kultura, spomenika drevnog slikarstva i književnosti, proučavanje religioznih sistema i rituala raznih naroda, uporedno proučavanje religija, a posebno proučavanje jezika, to jest, podaci komparativne filologije, koja pokazuje zapanjujuće psihološko bogatstvo starih jezika. Naprotiv, suprotstavljene starim pogledima, već postoje mnoge teorije i pojavljuju se mnoge nove teorije o mogućnosti postojanja drevnih preistorijskih civilizacija. Zato se na "kamenno doba" sa više verovatnoće gleda kao na period ne početka, već pada i degeneracije prethodno postojećih civilizacija.

U tom pogledu je veoma karakteristično da su svi današnji "divljaci" bez izuzetka, to jest, ljudi koje je naša kultura našla u divljem ili poludivljem stanju, degenerisani potomci kulturnijih ljudi. Preko te krajnje interesantne činjenice se obično čuteći prelazi. Ali, ni jedna divlja rasa za koju znamo, to jest, nijedan izolovani divlji ili poludivlji narod koji je dosad sreća naša kultura, nije pokazao nijedan znak *evolucije* koja se odvija, ni u kom pogledu. Naprotiv, u svim slučajevima bez izuzetka, primećeni su znaci degeneracije. Ja ne govorim o degeneraciji koja je proizašla iz susreta sa našom kulturom, već o degeneraciji koja je trajala vekovima pre kontakta sa našom kulturom, kao što je u mnogim slučajevima jasno i očigledno. Svi divljaci ili poludivljaci imaju priče i predanja o zlatnom dobu ili o herojskom periodu; ali u stvarnosti te priče i predanja govore o njihovoj sopstvenoj prošlosti, o njihovoj sopstvenoj drevnoj civilizaciji. Jezici svih naroda sadrže reči i ideje koje više nemaju nikakvo mesto u stvarnom životu. Svi narodi su *nekad* imali bolja oružja, bolje brodove, bolje gradove, i više oblike religije. Ta činjenica objašnjava nadmoćnost paleolitskih, to jest, starijih crteža, nađenih u pećinama, nad neolitskim, to jest, skorijim crtežima. To je takođe činjenica preko koje se obično prelazi ili se ostavlja bez objašnjenja.

Prema ezoterijskim idejama, mnoge civilizacije nepoznate našoj istorijskoj nauci sledile su jedna drugu na zemlji, a neke od tih civilizacija dostigle su daleko viši nivo od naše civilizacije, na koju gledamo kao na najvišu koju je ikad postigla ljudska rasa. Od mnogih od tih drevnih civilizacija nije ostao nikakav trag, ali postignuća nauke tih drevnih perioda nisu bila potpuno izgubljena. Postignuto znanje čuvano je iz veka u vek, iz doba u doba, i predavano je od jedne civilizacije drugoj. Škole određene vrste bile su čuvari tog znanja, i u njima je ono bilo zaštićeno od neiniciranih osoba koje bi ga mogle unakaziti i iskriviti, i predavano je samo od učitelja učeniku koji je prošao kroz duhu i tešku pripremu.

Termin "okultizam", koji se često koristi u odnosu na sadržaj "ezoterijskog" učenja, ima dvostruko značenje. To je ili tajno znanje u smislu znanja koje se drži u tajnosti, ili znanje tajne, to jest, tajni koje priroda skriva od čoveka.

Ta definicija je definicija "Božanske Mudrosti" ili, ako uzmemo reči aleksandrijske filozofije trećeg veka, to je definicija "Mudrosti Bogova", ili "Teozofije" u najširem smislu reči, ili Brahma Vidya-a u indijskoj filozofiji.

Ideja o unutrašnjem krugu čovečanstva, odnosno ideja o ezoterizmu ima dve različite strane:

(a) Istorijsko postojanje ezoterizma, to jest, unutrašnjeg kruga samog čovečanstva, i poreklo znanja koje ono poseduje.

(b) Ideju o sticanju tog znanja od strane čoveka, to jest, inicijaciju i "škole".

(c) Psihološku mogućnost povezanu sa tom idejom, to jest, mogućnost promene oblika percepcije, širenja mogućnosti znanja i razumevanja, jer su obična intelektualna sredstva neodgovarajuća za sticanje ezoterijskog znanja.

Pre svega, ideja ezoterizma nam govori o znanju koje je bilo nagomilavano desetinama hiljada godina, i predavano je s pokoljenja na pokoljenje unutar malih krugova iniciranih; to znanje se često odnosi na sfere koje nisu bile dodirnete naukom. Da bi se steklo to znanje, a takođe i moć koju ono daje, čovek mora da prođe kroz teške uvodne pripreme i testove i produžen rad, bez koga je nemoguće da se to znanje usvoji i da se nauči kako da se ono upotrebi.

Taj rad da se ovlada ezoterijskim znanjem, i metodi koji mu pripadaju, sami čine poseban krug znanja koje nam je nepoznato.

Neophodno je dalje razumeti da se, prema ideji ezoterizma, ljudi ne rađaju u ezoterijskom krugu, i jedan od zadataka članova ezoterijskog kruga je priprema njihovih naslednika, kojima mogu da predaju svoje znanje i sve što je sa njim povezano.

U tom cilju se ljudi koji pripadaju ezoterijskim školama pojavljuju u neodređenim intervalima u našem životu kao vođe i učitelji ljudi. Oni stvaraju i ostavljaju za sobom ili novu religiju, ili novu vrstu filozofske škole, ili novi sistem mišljenja, koji pokazuje ljudima date zemlje i perioda u obliku koji im je shvatljiv put koji moraju da slede da bi se približili unutrašnjem krugu. Jedna te ista ideja se bez razlike provlači kroz učenja koja potiču od tih ljudi, a to je ideja da samo mali broj može da uđe u ezoterijski krug, iako mnogi mogu da to žele, pa čak i da pokušaju.

Ezoterijske škole koje čuvaju drevno znanje, predajući ga jedna drugoj u sledu, i ljudi koji pripadaju tim školama, stoje po strani, tako reći, od običnog čovečanstva, kome mi pripadamo. A istovremeno te škole igraju veoma važnu ulogu u životu čovečanstva; ali mi ne znamo ništa o toj ulozi, i ako za nju čujemo, mi nesavršeno razumemo od čega se ona sastoji, i odbijamo da verujemo u mogućnost bilo čega sličnog.

To je zbog toga što je, da bismo razumeli mogućnost postojanja unutrašnjeg kruga i uloge koju igraju ezoterijske škole u životu čovečanstva, neophodno da se ima takvo znanje koje se tiče suštinske prirode čoveka i njegove sudbine u svetu kakvo ne poseduje savremena nauka, niti, shodno tome, običan čovek.

Određene rase imaju veoma značajna predanja i legende izgrađene na ideji o unutrašnjem krugu. Takve su, na primer, tibetansko-mongolske legende o "Podzemnom Carstvu", o "Kralju Sveta", tajanstvenom gradu *Agarti (Agharta)* i tako dalje, pod uslovom da takve legende zaista postoje u Mongoliji i Tibetu i da nisu izmišljotine evropskih putnika ili "okultista".

Prema ideji ezoterizma, primenjenoj na istoriju čovečanstva, nijedna civilizacija ne počinje sama od sebe. Nema evolucije koja počinje slučajno i nastavlja se mehanički. Samo degeneracija i truljenje

mogu da se odvijaju mehanički. Civilizacije nikad ne započinju prirodnom rastom, već jedino veštačkim odgajanjem.

Ezoterijske škole skrivene su od očiju običnog čovečanstva; ali uticaj škola istrajava neprekinut kroz istoriju, i njihov je cilj, koliko mi taj cilj možemo da razumemo, da pomognu, kad to izgleda moguće, rasama koje su zapale u varvarsko stanje ove ili one vrste da izrone iz tog stanja i uđu u novu civilizaciju, ili novi život.

Divljake ili poludivljake čitave jedne zemlje preuzima u svoje ruke čovek koji poseduje moć i znanje. On počinje da obrazuje i upućuje ljude. On im daje religiju, donosi zakone, gradi hramove, uvodi pismo, stvara početke umetnosti i nauke, navodi ljude da se presele u drugu zemlju, ako je potrebno, i tako dalje. Teokratska vlast je oblik jednog takvog veštačkog odgajanja. Biblijska istorija od Avrama, a moguće i još ranije, od Solomona, primer je kako divljake civilizuju predstavnici unutrašnjeg kruga.

Prema predanju, sledeće istorijske ličnosti pripadaju ezoterijskim školama: Mojsije, Gotama Buda, Jovan Krstitelj, Isus Hrist, Pitagora, Sokrat i Platon; a takođe i nešto više mitski Orfej, Hermes Trismegistus, Krišna, Rama i određeni drugi proroci i učitelji čovečanstva. Ezoterijskim školama pripadali su takođe graditelji piramida i sfingi; sveštenici Misterija u Egiptu i Grčkoj, mnogi umetnici u Egiptu i drugim drevnim zemljama; alhemičari; arhitekti koji su sagradili srednjovekovne "Gotske" katedrale; osnivači određenih škola i redova Sufija i derviša; a takođe i određene osobe koje su se pojavile u istoriji na kratko vreme i ostale istorijske zagonetke.

Kaže se da u današnje vreme neki članovi ezoterijskih škola žive u dalekim i nedostupnim delovima zemljine kugle, kao što su Himalaji ili Tibet, ili nekim planinskim predelima Afrike. Dok drugi, prema sličnim pričama, žive među običnim ljudima, ne razlikujući se od njih uopšte spolja, često pripadajući čak i nižim klasama i angažovani u beznačajnim, i možda, iz uobičajene perspektive, čak prostim zanimanjima. Tako jedan francuski okultistički pisac tvrdi da je mnogo naučio od jednog Istočnjaka koji je prodavao papagaje u Bordou. I uvek je bilo tako, od najdavnijih vremena. Ljudi koji pripadaju ezoterijskom krugu, kad se pojave među običnim ljudima, uvek nose masku kroz koju veoma malo njih uspe da prodre.

Ezoterizam je dalek i nedostupan, ali svaki čovek koji sazna za, ili naslućuje postojanje ezoterizma, ima šansu da se približi školi ili se može nadati da će sresti ljude koji će mu pomoći i pokazati mu put. Ezoterijsko znanje zasnovano je na direktnom usmenom učenju, ali pre nego što čovek može da stekne mogućnost direktnog proučavanja ideja ezoterizma, on mora da nauči sve što je moguće o ezoterizmu na uobičajen način, to jest, kroz proučavanje istorije, filozofije i religije. I, on mora da traži. Jer, kapije sveta čudesnog mogu se otvoriti samo onom ko traži:

Kucaj, i otvoriće ti se; traži, i daće ti se

Često se javlja pitanje: zašto, ako ezoterijski krug zaista postoji, on ne čini ništa da pomogne običnom čoveku da ispliva iz haosa protivrečnosti u kojima živi i dođe do istinskog znanja i razumevanja? Zašto ezoterijski krug ne pomogne ljudima da uredi svoj život na Zemlji, i zašto dozvoljava nasilje, nepravdu, okrutnost, ratove, i tako dalje?

Odgovor na sva ta pitanja leži u onome što je upravo rečeno. Ezoterijsko znanje može se dati samo onima koji traže, samo onima koji su ga tražili sa određenom količinom svesti, to jest, sa razumevanjem toga kako se ono razlikuje od uobičajenog znanja i kako može biti nađeno. To pripremno znanje može se steći običnim sredstvima, iz postojeće i poznate literature, lako dostupne svima. A sticanje tog pripremnog znanja može se smatrati prvim testom. Samo oni koji prođu prvi test, to jest oni, koji steknu neophodno znanje iz materijala dostupnog svima, mogu se nadati da će preduzeti naredni korak, koji predstavlja tačku na kojoj će im biti pružena odobrena direktna individualna pomoć. Čovek se može nadati da će se približiti ezoterizmu ako je stekao ispravno razumevanje iz običnog znanja, to jest, ako može da nađe put kroz lavirint protivrečnih sistema, teorija i hipoteza, i razume njihovo opšte značenje i opšti značaj. Taj test je nešto kao takmičarski ispit otvoren čitavoj ljudskoj rasi, i sama ideja o takmičarskom ispitu objašnjava zašto ezoterijski krug izgleda kao da odbija da pomogne čovečanstvu. On ne odbija. Učinjeno je sve što je moguće da se pomogne ljudima, ali ljudi neće ili ne mogu da sami ulože neophodne napore. A ne može im se pomoći na silu.

Biblijska priča o Zlatnom teletu je ilustracija stava ljudi spoljašnjeg kruga prema nastojanjima unutrašnjeg kruga i ilustracija kako se ljudi spoljašnjeg kruga ponašaju baš u ono vreme kad se ljudi unutrašnjeg kruga trude da im pomognu.

Zato, sa gledišta ideje ezoterizma, prvi korak ka skrivenom znanju mora da se načini u oblasti otvorenoj za svakoga. Drugim rečima, prvi nagoveštaj puta ka skrivenom znanju može da nađe svako u običnom znanju, dostupnom svima. Religija, filozofija, bajke, obiluju informacijama o ezoterizmu. Ali, čovek mora da ima oči da vidi i uši da čuje.

Ljudi našeg doba imaju četiri puta koja vode ka Nepoznatom, četiri oblika koncepcije sveta – religiju, filozofiju, nauku i umetnost. Ti su se putevi odavno razdvojili. A sama činjenica njihovog razdvajanja pokazuje njihovu udaljenost od izvora njihovog porekla, to jest, od ezoterizma. U drevnom Egiptu, u Grčkoj, u Indiji, postojali su periodi kad su ova četiri puta sačinjavala jednu celinu.

Ako primenimo princip Ava Doroteja, koji sam naveo u "*Tertium Organum-u*" (str. 286), na opšte ispitivanje religije, filozofije, nauke i umetnosti, videćemo jasno zašto naši oblici koncepcije sveta ne mogu da služe kao put ka istini. Oni su zauvek izlomljeni, zauvek podeljeni, oni zauvek protivreče i sami sebi i jedan drugom. Očigledno, što su više izlomljeni i odvojeni jedan od drugog, to dalje odlaze od istine. Istina je u centru, gde se četiri puta sastaju. Shodno tome, što su oni bliže jedan drugom, to su bliže istini, što su dalje jedan od drugog, to su dalje od istine. Štaviše, podela svakog od ovih puteva unutar samog sebe, to jest, potpodela na sisteme, škole, crkve i doktrine, označava veliku udaljenost od istine, a mi vidimo da se u stvarnosti broj podela, daleko od toga da se smanjuje, uvećava u svakom domenu i svakoj sferi ljudske aktivnosti. Za uzvrat, to može da nam pokaže, pod uslovom da smo sposobni da to primetimo, da opšti trend ljudskih aktivnosti vodi ne ka istini, nego u sasvim suprotnom pravcu.

Ako pokušamo da definišemo značaj ta četiri puta duhovnog života čovečanstva, mi vidimo, pre svega, da oni spadaju u dve kategorije. Filozofija i nauka su intelektualni putevi; religija i umetnost emocionalni putevi. Štaviše, svaki od tih puteva odgovara određenom intelektualnom ili emocionalnom tipu ljudskih bića. Ali, ta

podela ne objašnjava sve što može da nam izgleda nerazumljivo ili zagonetno u sferi religije, umetnosti ili znanja, pošto u svakoj od tih sfera ljudske aktivnosti postoje pojave i aspekti koji su međusobno nesamerljivi i koji se ne utapaju jedni u druge. A opet, jedino kad su udruženi u jednu celinu pretaće da iskrivljuju istinu i odvođe čoveka sa pravog puta.

Mnogi ljudi će, naravno, žestoko protestovati, pa čak se i buniti protiv sugestije da religija, filozofija, nauka i umetnost predstavljaju slične, ekvivalentne i podjednako nesavršene načine traganja za istinom

Za religioznog čoveka, ova ideja će izgledati kao nipodaštavanje religije. Za čoveka nauke, ona će izgledati uvredljiva po nauku. Za umetnika će izgledati kao podsmevanje umetnosti. A za filozofa će biti naivnost zasnovana na nedostatku razumevanja šta je filozofija.

Hajde da sada pokušamo da definišemo osnovu za podelu na "četiri puta" u današnje vreme.

Religija je zasnovana na otkrivenju.

Otkrivenje je nešto što proizlazi direktno iz više svesti ili viših moći. Ako nema ideje otkrivenja, nema religije. A u religiji uvek postoji nešto što je nesaznatljivo običnim umom i običnim mišljenjem. Iz tog razloga, ni jedan pokušaj da se stvori veštačka sintetička religija intelektualnim metodama nije nikad doveo niti ikad može dovesti bilo gde. Rezultat nije religija, već jedino loša filozofija. Sve reformacije i pokušaji da se uprosti ili racionalizuje religija donosili su podjednako negativne rezultate. Sa druge strane, "otkrivenje", ili ono što je dato otkrivenjem, mora nadmašiti svo drugo znanje. A kad, baš naprotiv, uvidimo da su religije vekovima, ili kao što se u mnogim slučajevima događa, hiljadama godina iza nauke i filozofije, glavni zaključak je da to nije religija, već samo pseudoreligija, sparušeno telo onoga što je nekad bila ili mogla biti religija. Na nesreću, sve religije koje su nam poznate u njihovom crkvenom obliku samo su "pseudoreligije".

Filozofija je zasnovana na razmišljanju, na logici, na misli, na sintezi onoga što znamo i na analizi onoga što ne znamo. Filozofija mora da unutar svojih granica uključi čitav sadržaj nauke, religije i umetnosti. Ali, gde se takva filozofija može naći? Sve što u naše

vreme znamo pod imenom filozofija nije filozofija, već puka "kritička literatura" ili izražavanje ličnih mišljenja, uglavnom sa ciljem da se opovrgnu i unište druga lična mišljenja. Ili, što je još gore, filozofija nije ništa drugo do samozadovoljna dijalektika koja sebe okružuje neprobojnim zidom terminologije nerazumljive za neupućene i rešavajući za sebe sve probleme univerzuma bez ikakve mogućnosti da se ta objašnjenja dokažu ili da se učine shvatljivim običnim smrtnicima.

Nauka je zasnovana na eksperimentu i posmatranju. Ona ne sme da zna za strah, ne sme da ima dogmi, ne sme da za sebe stvara "tabue". Ali, savremena nauka, samom činjenicom što se oštro odsekla od religije i "misticizma", to jest, time što je samoj sebi postavila jasno određen "tabu", postala je slučajan i nepouzdan instrument misli. Stalan osećaj tog "tabua" prisiljava je da zatvori oči za čitavu seriju neobjašnjivih i neshvatljivih pojava, lišavajući je celovitosti i jedinstva, i rezultat toga je da "nemamo nauku, već imamo nauke."³

Umetnost je zasnovana na emocionalnom razumevanju, na osećanju Nepoznatog koje leži u pozadini poznatog i opipljivog, i na stvaralačkoj moći, moći da rekonstruiše u vidljivim ili čujnim oblicima umetnikove osećanja, vizije i raspoloženja, a posebno određeni neuhvatljivi osećaj koji je zapravo osećanje skladne međupovezanosti i jednosti *svoga* i osećanje "duše" stvari i pojava. Kao i nauka i filozofija, umetnost je definitivno *put znanja*. Umetnik, stvarajući, uči mnogo toga što nije znao ranije. Ali, jedna umetnost koja ne otkriva misterije, koja ne vodi u sferu Nepoznatog, ne obezbeđuje novo znanje, jeste parodija umetnosti, a još češće nije ni parodija, već naprosto trgovina i industrija.

Pseudoreligija, pseudofilozofija, pseudonauka i pseudoumetnost su praktično sve što mi znamo. Mi smo hranjeni zamenama, ili "margarinom" u svim aspektima i oblicima. Veoma malo nas zna ukus pravih stvari.

Ali, između *prave* religije, *prave* umetnosti, *prave* nauke, sa jedne strane, i zamenâ, koje nazivamo religijom, umetnošću i naukom sa druge, postoje mnoga prelazna stanja, koja odgovaraju različitim nivoima čovekovog razvoja, sa različitim razumevanjem koje od-

³ Reči Bazarova, junaka Turgenjevljevog romana "Ocevi i deca".

govara svakom nivou. Uzrok postojanja tih različitih nivoa leži u dubokoj korenskoj nejednakosti koja postoji među ljudima. Veoma je teško da se definiše ta razlika među ljudima, ali ona postoji, i religije su, kao i sve drugo, podeljene u skladu sa njom.

Ne može se, na primer, reći da postoji paganstvo i da postoji hrišćanstvo. Ali, može se reći da postoje pagani i da postoje hrišćani. Hrišćanstvo može da bude paganstvo, a paganstvo može da bude hrišćanstvo. Drugim rečima, ima mnogo ljudi kojima je hrišćanstvo paganstvo, to jest, onih koji hrišćanstvo pretvaraju u paganstvo, baš kao što bi pretvorili i bilo koju drugu religiju u paganstvo. U svakoj religiji ima raznih nivoa razumevanja; svaka religija može da se razume na jedan ili drugi način. Bukvalno razumevanje, obogotvorenje reči, forme, rituala, od najuzvišeniije, najtananije religije stvara paganstvo. Sposobnost za emocionalno razlikovanje, za razumevanje suštine, duha, simbolike, ispoljavanje mističnih osećanja, može načiniti uzvišenu religiju od nečeg što spolja možda izgleda kao primitivni kult divljaka ili poludivljaka.

Razlika ne leži u idejama, već u ljudima koji primaju i reprodukuju te ideje, a tako je i u umetnosti, u filozofiji i nauci. Jedna te ista ideja se razume različito od ljudi na različitim nivoima, i često se događa da se njihovo razumevanje potpuno razlikuje. Ako to shvatimo, postaće nam jasno da ne možemo govoriti o religiji, umetnosti ili nauci. Razni ljudi imaju različite nauke, različite umetnosti, i tako dalje. Kad bismo znali kako se i u kom pogledu ljudi razlikuju jedni od drugih, trebalo bi da razumemo i kako i u kom pogledu se razne religije, umetnosti i nauke razlikuju jedne od drugih.

Ova ideja se može preciznije izraziti (uzimajući primer religije) rekavši da su uobičajene podele kao što su, hrišćanstvo, budizam, islam, judaizam, kao i podele unutar hrišćanstva kao što su pravoslavlje, katoličanstvo, protestantizam i dalje podpodele unutar svakog verovanja, kao što su sekte i tako dalje, da tako kažemo, podele na jednom nivou. Mora da se razume da pored tih podela postoje podele po nivoima, to će reći, postoji hrišćanstvo na jednom nivou razumevanja i osećanja, a postoji hrišćanstvo na drugom nivou razumevanja i osećanja, počev od veoma niskog spoljašnjeg rituala ili nivoa hipokrizije, koji prelazi u proganjanje svih drugačijih mišljenja, pa sve do najvišeg nivoa samog Isusa Hrista. Sad, te podele,

ti nivoi, su nam nepoznati, i mi možemo da razumemo njihove ideje i principe samo pomoću ideja o unutrašnjem krugu. To znači, ako dopustimo da je istina u osnovi svega, i da postoje različiti stepeni iskrivljenja te istine, videćemo da se na taj način istina postepeno spušta na naš nivo, iako, naravno, u potpuno neprepoznatljivom obliku.

Ideja o ezoterizmu takođe dopire do ljudi u obliku pseudoezoterizma, pseudokultizma. Uzrok tome je u gorepomenutoj razlici u samim nivoima. Najveći broj ljudi može da prihvati istinu samo u obliku laži. Ali, dok su neki od njih zadovoljni lažju, drugi počinju da tragaju dalje, i na kraju mogu doći do istine. Crkveno hrišćanstvo je potpuno izvitoperilo Hristove ideje, ali, pošavši od crkve, neki ljudi koji su "čisti u srcu" mogu putem osećanja doći do ispravnog razumevanja izvorne istine. Nama je teško da shvatimo da smo okruženi iskrivljenjima i uvrnućima, i da osim od tih iskrivljenja i uvrnuća, ništa ne možemo da dobijemo *spolja*.

Mi imamo teškoća da razumemo tu ideju, jer se bazična sklonost savremene misli sastoji u ispitivanju pojava redom obrnutim od ovog koji smo upravo spomenuli. Mi smo navikli da razumemo svaku ideju, svaku pojavu, bilo da je u oblasti religije, umetnosti ili javnog života, kao da se najpre pojavljuje u grubom primitivnom obliku, u obliku pukog prilagodavanja organskim uslovima i u obliku grubih divljačkih instinkata, straha, želje, ili sećanja na nešto još elementarnije, još primitivnije, životinjsko, vegetalno, embrionalno, pa potom evoluiru i postaje prefinjenija i složenija, utičući na sve više i više strana života, i tako se približavajući idealnom obliku.

Naravno, takva tendencija mišljenja potpuno je suprotna ideji ezoterizma, koja drži da najveći broj naših ideja nisu proizvodi evolucije, već proizvodi degeneracije ideja koje su nekad postojale ili i dalje postoje negde u višem, čistijem i potpunijem obliku.

Za savremeni način mišljenja ovo je čista besmislica. Mi smo tako sigurni da smo najviši proizvod evolucije, da znamo sve, tako sigurni da na zemlji ne može biti bilo kakve značajne pojave kao što su škole ili grupe ili sistemi koji do sada nisu bili poznati ili priznati ili otkriveni, da imamo teškoća da dopustimo čak i logičku mogućnost takve jedne ideje.

Ako želimo da ovladamo makar i elementima te ideje, moramo da razumemo da oni nisu nesaglasni sa idejom evolucije u uobičajenom smislu te reči. Nemoguće je da se na našu civilizaciju, našu kulturu, gleda kao na jedinstvenu ili najvišu; na nju se mora gledati kao na jednu od mnogih kultura koje su sledile jedna za drugom na Zemlji. Štaviše, te kulture, svaka na svoj sopstveni način, iskrivile su ideju ezoterizma koja je ležala u njihovoj osnovi, i nijedna od njih se nikad ni približno nije uzdigla do nivoa svog izvora.

Ali, takav pogled bi bio isuviše revolucionaran, jer bi on uzdrmao temelje čitave savremene misli, uključio bi reviziju svih naučnih filozofija sveta, i učinio bi savršeno beskorisnim, čak i smešnim, čitave biblioteke knjiga napisanih na osnovu teorije evolucije. A iznad svega, učinio bi neminovnim nestanak sa scene čitave serije "velikih ljudi" prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Taj pogled, zbog toga, nikad ne može postati popularan i nije verovatno da će zauzeti svoje mesto naporedo sa drugim pogledima.

Ali, ako pokušamo da nastavimo sa tom idejom o sukcesivnim civilizacijama, videćemo da se svaka velika kultura velikog ciklusa čitavog čovečanstva sastoji od čitavog niza odvojenih kultura, koje pripadaju raznim rasama i narodima. A te odvojene kulture nastupaju u talasima; one se uzdižu, dostižu tačku svog najvišeg razvoja i padaju. Rasa ljudi koja je dostigla veoma visok nivo kulture može početi da gubi svoju kulturu i postepeno pređe u stanje potpunog varvarstva. Divljaci našeg doba, kao što je ranije rečeno, mogu biti potomci nekad visoko kulturnih rasa. Čitava serija tih kultura, rasa i naroda, uzeta u veoma dugom vremenskom periodu, čini ono što bi se moglo nazvati velika kultura ili kultura velikog ciklusa. Kultura velikog ciklusa je takođe talas, koji je načinjen, kao i svaki talas, od nekog broja malih talasa. I ta kultura, kao i zasebne kulture, rasne ili nacionalne, dostiže svoju najvišu tačku i na kraju tone u varvarstvo.

Naravno, podela na periode varvarstva i periode kulture ne sme se razumeti bukvalno. Kultura može da potpuno nestane na jednom kontinentu, a delimično bude sačuvana na drugom koji sa ovim prvim ne održava nikakvu vezu. Na potpuno isti način možemo da razmišljamo o našoj sopstvenoj kulturi, kad je u doba nesumnjivog, dubokog varvarstva u Evropi moglo biti određene kluture u Cen-

tralnoj ili Južnoj Americi, možda u nekim od zemalja Afrike, Azije i Polinezije. Mogućnost kulture koja se može očuvati u nekim delovima sveta u vremenu opšteg opadanja ne pogađa glavni princip da kultura nastupa u velikim talasima, odvojenim dugim periodima manje ili više potpunog varvarstva. A veoma je moguće da se javljaju periodi, posebno ako se podudaraju sa geološkim kataklizmama, sa promenama stanja Zemljine kore, gde svaki trag kulture nestaje, i gde ostaci ranijeg čovečanstva započinju novu kulturu od početka, od kamenog doba.

Prema ideji ezoterizma, ne gube se sve vredne stvari koje je čovečanstvo steklo tokom perioda kulture u vremenima varvarstva. Glavna supstanca onog što je čovečanstvo steklo u periodima kulture sačuvano je u ezoteričkim centrima tokom perioda varvarstva, i kasnije služi da se započne nova kultura.

Svaka kultura se uzdiže i pada. Razlog za to je što se u svakoj kulturi, kako možemo da primetimo, na primer u našoj sopstvenoj, potpuno suprotni principi, principi varvarstva i principi civilizacije, razvijaju i evoluiraju istovremeno.

Početak kulture dolazi od unutrašnjeg kruga čovečanstva, i često dolazi sredstvima koja su nasilna. Misionari unutrašnjeg kruga civilizuju divlje rase, ponekad ognjem i mačem, jer ne može biti drugog načina, osim nasilja, da se postupa sa divljim ljudima. Kasnije, princip civilizacije se razvija, i postepeno stvara one oblike duhovnog ispoljavanja čoveka koji se nazivaju religija, filozofija, nauka i umetnost, a takođe i te oblike društvenog života koji za pojedinca stvaraju određenu slobodu, slobodno vreme, sigurnost i mogućnost da ispolji sebe u višim sferama aktivnosti.

To je civilizacija. A kao što je ukazano na početku, njen početak, to jest početak svih njenih ideja i principa i sveg njenog znanja, dolazi iz ezoterijskog kruga.

Ali, istovremeno sa početkom civilizacije, dopušteno je nasilje, i rezultat je da rame uz rame sa civilizacijom raste varvarstvo. To znači da se paralelno sa rastom ideja koje dolaze od ezoterijskog kruga razvija i druga strana života koja je potekla iz čovečanstva u njegovom varvarskom stanju. Varvarstvo unutar sebe nosi principe nasilja i uništenja. Ti principi ne postoje i ne mogu postojati u civilizaciji.

U našoj kulturi je veoma lako da se prate ta dva pravca, pravac civilizacije i pravac varvarstva.

Divljak je ubijao svog neprijatelja toljagom. Kulturni čovek ima na raspolaganju sve vrste tehničkih sprava, eksplozive užasne moći, struju, avione, podmornice, otrovne gasove i tako dalje. Sva ta sredstva i izumi za uništenje i istrebljenje nisu ništa drugo do razvijeni oblik toljage. I od nje se razlikuju samo po moći svog dejstva. Kultura sredstava za uništenje i kultura sredstava i metoda nasilja jesu kulture varvarstva.

Dalje, jedan suštinski deo naše kulture sastoji se u ropstvu i u svim mogućim oblicima nasilja u ime države, u ime religije, u ime ideja, u ime morala, u ime svega nezamislivog.

Unutrašnji život savremenog društva, njegovi ukusi i interesi, takođe su puni varvarskih tragova. Strast za predstavama i zabavama, strast za nadmetanjem, sport, kockanje, velika podložnost sugestiji, sklonost da se podlegne svakovrsnim uticajima, panici, strahu, sumnjičavosti. Sve su to osobine varvarstva. A one cvetaju u našem životu, koristeći sva sredstva i izume tehničke kulture, kao što su štampa, telegraf, bežična telegrafija, sredstva brze komunikacije i tako dalje.

Kultura teži da uspostavi granicu između sebe i varvarstva. Ispoljavanja varvarstva nazivaju se "zločinima". Ali, postojeća kriminologija nedovoljna je da izoluje varvarstvo. Nedovoljna je, jer je ideja "zločina" u postojećoj kriminologiji veštačka, jer ono što se naziva zločinom je zapravo narušavanje "postojećih zakona", dok su ti "zakoni" veoma često ispoljavanje varvarstva i nasilja. Takvi su prohibitivni zakoni raznih vrsta kojih ima obilje u savremenom životu. Broj tih zakona neprestano raste u svim zemljama, i zahvaljujući tome, ono što se naziva zločinom vrlo često uopšte nije zločin, jer ne sadrži elemente nasilja ili štetnosti. Sa druge strane, nesumnjivi zločini ne ulaze u vidokrug kriminologije, bilo zato što nemaju priznati oblik zločina, bilo zato što nadmašuju određenu razmeru. U postojećoj kriminologiji postoje koncepti: zločinac, zločinačka profesija, zločinačko društvo, zločinačka sekta, zločinačka kasta i zločinačko pleme, ali nema koncepta zločinačke države, zločinačke vlade, ili zločinačkog zakonodavstva. Shodno tome, najveći zločini zapravo izbegnu da budu nazvani zločinima.

Ograničena vizija u polju kriminologije zajedno sa odsustvom tačne i trajne definicije koncepta zločina jeste jedna od glavnih karakteristika naše kulture.

Kultura varvarstva raste uporedo sa kulturom civilizacije. Važna tačka je, međutim, da se ove dve stvari ne mogu razvijati paralelnim pravcem neodređeno dugo. Neizbežno mora doći trenutak kad kultura varvarstva zaustavlja razvoj civilizacije i postepeno, a moguće i veoma brzo, potpuno je uništava.

Može se postaviti pitanje zašto varvarstvo mora da neizbežno uništi civilizaciju, zašto civilizacija ne može da uništi varvarstvo.

Lako je da se odgovori na to pitanje. Pre svega, u čitavoj istoriji koju znamo nije poznato da se takva stvar ikad dogodila, dok se obrnuta pojava, to jest, uništenje civilizacije od strane varvarstva, pobeda varvarstva nad civilizacijom stalno događala i događa se i sada. I, kao što je ranije pomenuto, možemo da procenimo sudbinu velikog talasa kulture prema sudbini manjih talasa pojedinačnih rasa i naroda.

Korenski uzrok razvoja varvarstva leži u samom čoveku; u njemu su urođeni principi koji pomažu rast varvarstva. Da bi se uništilo varvarstvo, moraju se uništiti ti principi. Ali, možemo da vidimo da nikad, od početka istorije kakvu znamo, nijedna civilizacija nije bila u stanju da uništi te principe varvarstva u ljudskoj duši; i zbog toga se varvarstvo uvek razvijalo naporedo sa civilizacijom. Štaviše, varvarstvo se obično brže razvija od civilizacije, i u mnogim slučajevima varvarstvo zaustavlja razvoj civilizacije na samom početku. Moguće je naći mnoge istorijske primere gde je civilizacija jednog naroda bila zaustavljena varvarstvom samog tog naroda.

Sasvim je moguće da je u zasebnim slučajevima malih, ili prilično velikih, ali izolovanih kultura, civilizacija privremeno pobedila varvarstvo. Ali, u drugim kulturama koje su postojale istovremeno, varvarstvo je bilo to što je nadvladalo i u određenom trenutku okupiralo civilizaciju tih zasebnih kultura koje su u svojim sopstvenim zemljama prevazišle varvarstvo.

Drugi razlog za pobedu varvarstva nad civilizacijom, koji se uvek može videti, leži u činjenici da je izvorni oblik civilizacije odgajio određene oblike varvarstva radi zaštite sopstvenog postojanja, radi sopstvene zaštite, sopstvene izolacije, kao što je organi-

zacija oružane sile, vojske, ohrabrirvanje vojne tehnike i vojne psihologije, ohrabrenje i ozakonjenje različitih oblika ropstva, kodifikacija varvarskih običaja i tako dalje.

Ti oblici varvarstva vrlo brzo prerastu civilizaciju. Vrlo brzo oni počnu da cilj svog postojanja vide u sebi samima. Njihova snaga leži u činjenici da oni mogu da postoje sami po sebi, bez pomoći spolja. Civilizacija, naprotiv, budući da je došla spolja, može da postoji i razvija se jedino primajući spoljašnju pomoć, to jest pomoć ezoterijskog kruga. Ali, rastući oblici varvarstva vrlo brzo odseku civilizaciju od njenog izvora, a potom civilizacija, gubeći poverenje u razlog svog zasebnog postojanja, počinje da služi razvijene oblike varvarstva, u uverenju da u tome leži njen cilj i sudbina. Svi oblici koje je stvorila civilizacija prolaze kroz proces promene i prilagođavaju se novom poretku stvari, to jest, postaju potčinjeni varvarstvu.

Teokratska vladavina se preobražava u despotizam. Kaste, ako su bile priznate, postaju nasledne. Religija, uzimajući oblik "crkve", postaje instrument u rukama despotizma ili naslednih kasti. Nauka, pretvorena u tehniku, služi ciljevima uništavanja i istrebljivanja. Umetnost se degeneriše i postaje sredstvo za održavanje masa na nivou imbecila.

To je civilizacija u službi varvarstva, u zatočeništvu varvarstva. Takav odnos između civilizacije i varvarstva može se posmatrati kroz celu istoriju. Ali, takav odnos ne može da postoji beskrajno. Rast civilizacije biva zaustavljen. Civilizacija je, tako reći, prepravka u kulturi varvarstva. Na kraju ona mora da potpuno stane. Zbog toga varvarstvo, ne dobijajući upliv snage od civilizacije, počinje da opada na sve elementarnije i elementarnije oblike, vraćajući se postepeno na primitivna stanja, dok ne postane ono što zaista jeste i što je bilo tokom čitavog perioda u kome je bilo prurušeno u velelepne odore pozajmljene od civilizacije.

Varvarstvo i civilizacija mogu da postoje u svom međusobnom odnosu, koji možemo da posmatramo u našoj istoriji, samo relativno kratak vremenski period. Potom mora da nastupi period kad će se rast tehnike uništenja nastaviti tako brzo da će uništiti izvor svog porekla, naime, civilizaciju.

Kad ispitamo savremeni život, mi vidimo koliko malo i nevažno mesto u njoj zauzimaju principi civilizacije koji nisu u službi varvarstva.

Kako malo mesto, zaista, u životu običnog čoveka zauzima misao ili potraga za istinom! Ali, principi civilizacije u falsifikovanim oblicima već su upotrebljeni u svrhe varvarstva kao sredstva za potčinjavanje masa i njihovo držanje u potčinjenosti, i u tim oblicima oni cvetaju.

I samo se ti falsifikovani oblici tolerišu u životu. Religija, filozofija, nauka i umetnost, koje nisu neposredno služenje varvarstvu, nisu priznate u životu izuzev u slabašnim ograničenim oblicima. Svaki pokušaj sa njihove strane da rastu izvan veoma malih granica koje su im naznačene smesta se stopira.

Interes svakodnevnog čovečanstva u tom pravcu je krajnje slab i bespomoćan.

Ljudi žive u zadovoljavanju svojih apetita, u strahovima, u borbi, u taštini, u rasejanosti i zabavama, u glupim sportovima, u igrama veštine i sreće, u pohlepi za dobitkom, u čulnosti; u tupom svakodnevnom radu, u svakodnevnom brigama i strepnjama, a iznad svega u poslušnosti i u uživanju u poslušnosti, jer nema ničeg što prosečni čovek više voli nego da posluša; ako prestane da sluša jednu silu, on smesta počinje da sluša drugu. On je beskrajno daleko od svega što nije povezano sa svakodnevnom interesima i svakodnevnom brigama, od svega što je malo iznad materijalnog nivoa njegovog života. Ako ne zatvorimo oči za sve to, uvidećemo da u najboljem slučaju možemo sebe da nazovemo civilizovanim varvarima, to jest varvarima koji poseduju određen stepen kulture.

Civilizacija našeg vremena je bleđa, bolesni izdanak, koji teško može da se održi u životu u tami dubokog varvarstva. Tehnički pronalasci, poboljšana sredstva komunikacije i metodi proizvodnje, povećanje moći za borbu sa prirodom, od civilizacije verovatno uzimaju više nego što joj daju.

Prava civilizacija postoji samo u ezoterizmu. Unutrašnji krug je onaj koji je zapravo istinski civilizovan deo čovečanstva, a članovi unutrašnjeg kruga su civilizovani ljudi koji žive u zemlji varvara, među divljacima.

To iz jedne druge perspektive baca svetlost na pitanje koje se često postavlja i na koje sam već aludirao: zašto članovi unutrašnjeg kruga ne pomognu ljudima u njihovom životu, zašto ne ustanu u odbranu istine, zašto ne gore od želje da podrže pravdu, da pomognu slabima, da uklone uzroke nasilja i zla?

Ali, ako zamislimo mali broj civilizovanih ljudi koji žive u velikoj zemlji naseljenoj divljacima i varvarskim plemenima u neprekidnom međusobnom neprijateljstvu i ratu; čak i ako zamislimo da ti civilizovani ljudi žive tu kao misionari, sa punom željom da donesu prosvetljenost masama divljaka, uvidećemo da se oni svakako neće mešati u borbe različitih plemena ili stati na jednu ili drugu stranu u sukobima koji mogu izbiti. Pretpostavimo da se u ovoj zemlji pobune robovi; to ne znači da civilizovani ljudi moraju da pomognu robovima, jer je jedini cilj robova da potčine svoje gospodare i učine ih svojim robovima, a da oni postanu gospodari. Ropstvo u svojim najrazličitijim oblicima je jedna od karakterističnih osobina te divljačke zemlje, i misionari ne mogu da učine ništa protiv toga; oni jedino mogu da predlože, svakome ko to želi, da treba da dođe u škole i uči u njima, i tako postane slobodan. Za one koji ne uđu u školu, životne okolnosti ne mogu se izmeniti.

To je jedna precizna slika našeg života i našeg odnosa prema ezoterizmu, ako ezoterizam postoji.

Ako sad pogledamo život ljudske rase kao niz uzlaznih i opadajućih talasa, dolazimo do pitanja o početku i poreklu čoveka, početku i poreklu kultura u usponu i opadanju, početku i poreklu ljudske rase. Kao što je već rečeno, ono što se obično zove "teorija evolucije" u odnosu na čoveka, to jest, sve teorije naivnog darvinizma, pokazuju se kao neverovatne i potpuno nezastovane onako kako su danas postavljene. Još manje realne su razne sociološke teorije, to jest, pokušaji da se objasne određene individualne osobine i crte čoveka uticajem njegovog okruženja ili zahtevima društva u kome živi.

Ako sad pogledamo sa biološke strane, onda se u poreklu i varijacijama vrsta pojavljuju, čak i za naučni um, mnoge okolnosti potpuno neobjašnjive slučajem ili prilagođavanjem. Te okolnosti nas prisiljavaju da pretpostavimo postojanje plana u delovanju koje nazivamo Priroda. A kad jednom pretpostavimo ili dopustimo postojanje plana, moramo da dopustimo i postojanje određene vrste uma, određene vrste inteligencije, to će reći, postojanje određenih bića koja rade na tom planu i nadgledaju njegovo ostvarenje.

Da bismo razumeli zakone moguće evolucije ili preobražaja čovečanstva, neophodno je da razumemo zakone aktivnosti Prirode i

metode Velike Laboratorije koja kontroliše čitav život i koju naučna misao nastoji da zameni "slučajem" koji se javlja uvek u istom pravcu.

Ponekad, da bismo razumeli veće pojave, korisno je da nađemo manje pojave u kojima su ispoljeni isti uzroci koji deluju u većim pojavama. Ponekad, da bismo razumeli složenost principa koji leže u osnovi velikih pojava, neophodno je da se shvati složenost pojava koje izgledaju male i beznačajne.

Postoje mnoge pojave u Prirodi koje nikad nisu bile potpuno analizirane, i koje, budući da su predstavljene u pogrešnoj svetlosti, stvaraju osnov za razne lažne teorije i hipoteze. A istovremeno, kad se vide u pravoj svetlosti i ispravno razumeju, te pojave objašnjavaju mnoge stvari u principima i metodima delovanja Prirode.

Kao ilustraciju gornje tvrdnje, uzeću takozvanu pojavu *mimikrije*, i, uopšte, sličnosti i podsećanja biljnog i životinjskog sveta. Prema najnovijim naučnim definicijama, reč "*mimikrija*" se odnosi samo na pojave imitacije živih oblika od strane drugih živih oblika; dalje, pripisani su joj određeni praktične ciljevi i određena ograničenja. Drugim rečima, samo pojava određene utvrđene klase i karaktera naziva se *mimikrija*, za razliku od šire klase "zaštitne sličnosti".

U stvarnosti, te dve pojave pripadaju istom redu i nemoguće ih je odvojiti. Štaviše, termin "*zaštitna sličnost*" je potpuno nenaučan, jer podrazumeva već unapred spremno objašnjenje fenomena sličnosti, koji je u stvarnosti potpuno neobjašnjen i sadrži mnoge osobine koje se suprotstavljaju terminu *zaštitna*.

U tom pogledu, reč "*mimikrija*" od sada uzimamo u svom punom značenju, u smislu bilo koje imitacije ili kopiranja živih oblika od strane drugih živih oblika ili prirodne okoline koja ih okružuje.

Pojava *mimikrije* je najjasnije izražena u svetu insekata.

Izvesne zemlje su posebno bogate insektima koji u svojoj strukturi i boji otelovljuju različite uslove njihovog okruženja, ili biljaka na kojima žive, ili drugih insekata. Postoje insekti-listovi, insekti-grančice, insekti-kamenje, insekti-mahovine, i insekti-zvezde – svići. Čak i opšte i usputno proučavanje tih insekata otkriva čitav svet čuda. Leptiri, čija skupljena krila predstavljaju dugačak, suvi list, sa uvrnutim ivicama, sa simetričnim tačkama, žilicama i zamršenom potkom, zakačen za drvo, ili zakovitlan vetrom. Bube koje imitira-

ju sivu mahovinu. Čudesni insekti, čija su tela tačne kopije malih zelenih grančica, ponekad sa širokim listom na kraju. Ovi poslednji insekti se nalaze, na primer, na obalama Crnog Mora na Kavkazu. Na Cejlonu postoji veliki zeleni insekt koji živi na određenoj vrsti žbunja i kopira tačan oblik, boju i dimenzije listova na toj biljci (*Phyllium siccifolium*).

Sa razdaljine od jednog metra uopšte nije moguće da se razlikuje insekt od pravog lista. Listovi su gotovo okrugli po obliku, tri do pet santimetara u prečniku, sa zašiljenim krajem, prilično debelim, sa žilicama i uvijenim zupčastim ivicama, i sa crvenom peteljkom ispod. I potpuno iste žilice i uvijene ivice reprodukovane su vočno na gornjem delu insekta. Ispod toga, gde na pravom listu počinje peteljka, je malo crveno telo sa tankim nožicama i glavom sa pipcima. To je odozgo sasvim nevidljivo. "List" ih pokriva i štiti od radoznalih očiju.

Mimikrija je dugo "naučno" objašnjavana kao rezultat preživljavanja najsposobnijih, koji poseduju bolja zaštitna sredstva. Tako je, na primer, rečeno: neki od insekata mogao se "slučajno" roditi zelenkaste boje. Zahvaljujući zelenkastoj boji, bio je uspešniji u skrivanju među listovima, bio je sposobniji da zavara svoje neprijatelje, i imao veće šanse da ostavi potomstvo. U tom potomstvu primerci zelenkaste boje lakše su preživljavali i imali veću šansu da produže svoju vrstu. Postepeno, posle hiljada generacija, to je rezultiralo insektom koji je bio potpuno zelen. "Ispalo" je da je jedan od njih bio tanji od ostalih, i zahvaljujući tome, manje primetan među lišćem. Mogao se bolje sakriti od neprijatelja i imao veću šansu da ostavi potomstvo. Postepeno, opet posle deset hiljada generacija, to je rezultiralo zelenim i *tankim* varijetetom. Jedan od tih zelenih insekata tankog varijeteta po obliku je podsećao na list; zahvaljujući tome uspešniji se skrivao među lišćem, imao veću šansu da ostavi potomstvo i tako dalje.

Ovu teoriju su u različitim oblicima toliko puta ponovili naučnici da je postala gotovo opšte prihvaćena, iako je to u stvarnosti, naravno, najnaivnije od svih objašnjenja.

Ako proučite jednog insekta koji podseća na zeleni list, ili leptira čija su skupljena krila nalik na uveli list, ili insekta koji imitira zelenu grančicu sa listom, na svakom od njih ćete videti ne jednu osobinu koja ih čini sličnim biljci, ne dve ili tri osobine, već hiljade

osobina, od kojih se svaka, prema staroj "naučnoj" teoriji morala razvijati *odvojeno*, nezavisno od drugih, jer je sasvim nemoguće pretpostaviti da je jedan insekt iznenada, "slučajno" postao nalik listu u svim njegovim detaljima. "Slučaj" se može dopustiti u jednom pravcu, ali je potpuno nemoguće da se on dopusti u hiljadama pravaca odjednom. Moramo pretpostaviti ili da su se svi sitni detalji formirali nezavisno jedan od drugog, ili da je postojala neka vrsta "plana". Nauka ne može dozvoliti "plan". "Plan" uopšte nije naučna ideja. Ostao je samo "slučaj". U tom slučaju, svaka žilica na leđima insekta, svaka zelena nožica, crveni vrat, zelena glava sa pipcima, sve to, svaki najsitniji detalj, svaka najsicušnija osobina morala se formirati nezavisno od svih drugih. Da bi se formirao insekt koji je potpuno nalik na list biljke na kojoj živi, ne bila bi neophodna jedna, već hiljade, možda čak desetine hiljada odvojenih slučajnosti.

Oni koji su pronašli "naučno" objašnjenje mimikrije nisu uzeli u obzir matematičku nemogućnost takve vrste "slučajne" serije kombinacija i ponavljanja.

Ako pratimo količinu namernog, i u određenom stepenu, sve-snog rada koji je potreban da se dobije jedna obična oštrica noža od grudve gvožđa, nikad nećemo pomisliti da je ta oštrica mogla da nastane "slučajno".

Bila bi potpuno nenaučna ideja da očekujemo da na zemlji nađemo gotove oštrice sa markom "Sheffield" ili "Solingen" na njima. Ali, teorija mimikrije očekuje još više. Na osnovu te i sličnih teorija, čovek bi mogao očekivati da u nekom sloju stene nađe pišaću mašinu, koja je prirodno stvorena i savršeno je spremna za upotrebu.

Nemogućnost kombinovanih slučajnosti je upravo ono što dugo vremena nije bilo uzimano u obzir u "naučnom" mišljenju.

Kad jedna karakteristika čini neku životinju *nevidljivom* u njenom okruženju, kao što je beli medved nevidljiv u snegu, ili zelena žaba u travi, to se može odjednom "naučno" objasniti. Ali, kad broj tih karakteristika postane gotovo neizbrojiv, takvo jedno objašnjenje gubi svu logičku mogućnost.

Kao dodatak ovome što se tvrdi, insekt-list poseduje još jednu osobinu koja privlači pažnju. Ako nađete jednog takvog insekta mrtvog, videćete da on podseća na izbledeo i napola uvenuo skovrčan list.

Postavlja se pitanje: zašto živ insekt podseća na živ list, a mrtvi insekt podseća na mrtav list? Jedno ne sledi iz drugog. Uprkos spoljašnjoj sličnosti, histološke strukture jednog i drugog moraju biti sasvim različite. Zato je sličnost mrtvog insekta sa mrtvim listom takođe crta koja je morala da se razvije sasvim odvojeno i nezavisno. Kako je nauka to objasnila?

Šta je ona mogla da kaže? Da je najpre jedan mrtav insekt malo podsećao na opali list. Zahvaljujući tome imao je velike šanse da se sakrije od svojih neprijatelja, da dobije brojnije potomstvo i tako dalje. Nauka ne bi mogla da kaže ništa drugo, jer to je nužan zaključak iz principa zaštitnih ili korisnih sličnosti.

Savremena nauka ne može uopšte da sledi te pravce, pa iako se drži darvinovske i postdarwinovske terminologije o "zaštiti", o "prijateljima" i "neprijateljima", ona ne može da danas gleda na pojavu mimikrije jedino iz utilitarne perspektive.

Mnoge neobične činjenice su utvrđene; na primer, poznati su mnogi slučajevi u kojima promena boje i oblika čini insekta ili životinju *još vidljivijim*, izloženim *većoj opasnosti*, čini ih *privlačnijim i izazovnijim za njihove neprijatelje*.

Princip utilitarizma mora da se napusti. A u savremenim naučnim radovima, čovek može da se sretne sa besmislenim i difuznim objašnjenjima da pojava mimikrije potiče od "uticaja okoline koja slično deluje na različite vrste", ili "fiziološkom odgovoru na stalna mentalna iskustva, kao što je oset boje."⁴

Jasno je da to takođe nije nikakvo objašnjenje.

Da bismo razumeli pojavu mimikrije i sličnosti uopšte u životinjskom i biljnom svetu, neophodno je da usvojimo mnogo širu perspektivu, i samo će tada biti moguće da uspemo da nađemo njihov vodeći princip.

Naučna misao, zbog svojih jasnih ograničenja, ne može da nađe taj princip.

Taj princip je opšta sklonost prirode prema ukrašavanju, "teatralnosti", sklonost da bude ili da izgleda drukčije od onog što zaista jeste u datom vremenu i mestu.

⁴ *Enc. Brit.*, 14thed., vol. 15, *Mimicry (Enciklopedija Britanika*, 14. izdanje, knjiga 15, Mimikrija).

Priroda se uvek trudi da sebe ukrasi, a *ne da bude ona sama*. To je osnovni zakon njenog života. Sve vreme se ona oblači, sve vreme menja svoje kostime, sve vreme stoji pred ogledalom, gledajući se sa svih strana, diveći se sebi – onda se opet svlači i oblači.

Njeno delovanje često nam izgleda slučajno i besciljno, jer mi uvek pokušavamo da mu pripišemo neko utilitarno značenje. U stvarnosti, međutim, ništa ne može biti dalje od namera Prirode nego delovanje prema "korisnosti". Korisnost je postignuta samo usput, samo uzgred. Ono na šta se može gledati kao na trajno i namerno jeste sklonost ka dekoraciji, beskrajno prurušavanje, beskrajna maskarada, kojom Priroda živi.

Zaista, svi ti sitni insekti o kojima sam govorio su obučeni i prurušeni; oni svi nose maske i lepa odela. Čitav njihov život prolazi na pozornici. Tendencija njihovog života nije da budu oni sami, već da podsećaju na nešto drugo, na zeleni list, komad mahovine, sjajni kamen.

Istovremeno, neko može da imitira samo ono što zapravo vidi. Čak ni čovek nije u stanju da izume ili izmisli nove oblike. Insekt ili životinja su prinuđeni da ih pozajmljuju iz svoje okoline, da imitiraju nešto iz okruženja u kome su rođeni. Paun se oblači u okrugle sunčane pege, koje padaju na zemlju od zraka koji se probijaju kroz rastinje. Zebra se pokriva senkama grana sa drveća. Riba koja živi na peščanom dnu mora kopira boju peska. Ista riba koja živi na crnom muljevitom dnu kopiraće mulj u svojoj boji. Insekt koji živi među zelenim listovima žbunova na Cejlonu prurušice se kao list tog žbuna. On se ne može prurušiti ni u šta drugo. Ako oseća sklonost ka dekoraciji i teatralnosti, sklonost da nosi čudnu odeću i sklonost ka prurušavanju, biće prisiljen da imitira zeleno lišće među kome živi. To lišće je sve što on zna i vidi, i on ne može da izmisli ništa drugo. On je okružen tim zelenim lišćem, i oblači se u zeleni list, pretvara se da je zeleni list, igra ulogu zelenog lista. U tome možemo da vidimo samo jednu stvar – sklonost da ne bude on sam, da izgleda kao nešto što nije.⁵

⁵ Sklonost da se ne bude ono što jeste i sklonost teatralnosti (u ljudskom životu) interesantno je opisana u knjizi N.N. Jevreinova, "Pozorište u životu" (St Petersburg, 1915, G.G. Harap&Co. London).

Naravno da je to čudo, i to čudo koje sadrži ne jednu, već mnogo zagonetki.

Pre svega, ko ili šta se oblači, ko ili šta teži da bude ili da izgleda kao nešto što nije?

Očigledno ne pojedinačni insekti ili životinje. Pojedinačni insekt je samo kostim.

Postoji neko ili nešto iza toga.

U pojavi dekoracije, u oblicima i bojama živih bića, u pojavama mimikrije, čak i u "zaštitnosti", može se videti određen plan, namera i cilj; a vrlo često taj plan uopšte nije na principima korisnosti. Naprotiv, prurušavanje često sadrži mnogo toga što je opasno, nepotrebno i nesvršishodno.

Šta to onda može da bude?

To je *moda*, moda u Prirodi!

Sad, šta je "moda" u ljudskom svetu? Ko je stvara, ko njome vlada, koji su njeni vodeći principi, i u čemu je tajna toga što se ona nameće? Ona sadrži element ukrašavanja, iako se to često pogrešno razume, element zaštite, element naglašavanja sekundarnih karakteristika, element želje da se ne izgleda ili da se ne bude ono što neko jeste, a takođe i element imitiranja onog što ostavlja najupečatljiviji utisak na našu maštu.

Zašto su na početku 19. veka, sa početkom vladavine mašina, kulturni Evropljani, sa svojim visokim šeširima, crnim pantalonama i crnim žaketima bili preobraženi u stilizovane dimnjake?

Šta je to bilo? "Zaštitna sličnost"?

Mimikrija je izraz te iste mode u životinjskom svetu. Svako imitiranje, svako kopiranje, svako sakrivanje je "moda". Žabe koje su zelene među zelenilom, žute u pesku, gotovo crne na crnoj zemlji – to nije puka "zaštitnost". Tu možemo da pratimo element nečeg što se "radi", što je pristojno, što svi rade. U pesku bi zelena žaba privlačila suviše pažnje, suviše bi se isticala, bila bi "crna ovca". Očigledno, iz nekog razloga to nije dopušteno, smatra se suprotnim dobrom ukusu Prirode.

Pojava mimikrije ustanovljava dva principa za razumevanje delovanja Prirode: princip postojanja plana u svemu što Priroda čini, i princip odsustva prostog utilitarizma u tom planu.

To nam donosi pitanje metoda, pitanje toga kako je to učinjeno. A to pitanje smesta vodi drugom: kako je ne samo to, već uopšte sve učinjeno?

Naučna misao je prisiljena da dopusti mogućnost čudnih "skokova" u formiranju novih bioloških tipova. Mirna i dobro uravnotežena teorija starih dobrih dana o poreklu vrsta odavno je napuštena, i danas nema mogućnosti da se ona brani. "Skokovi" su očigledni, i ruše čitavu teoriju. Prema biološkim teorijama koje su postale "klasične" u drugoj polovini 19. veka, stečene karakteristike postaju stalne samo posle *slučajnog* ponavljanja u mnogim generacijama. Ali, prema stvarnim činjenicama, nove karakteristike su vrlo često prenesene *odjednom u povećanoj meri*. Sama ta činjenica ruši ceo stari sistem i obavezuje nas da pretpostavimo postojanje neke vrste moći koja upravlja pojavom i stabilizacijom novih karakteristika.

Iz te perspektive, moguće je da pretpostavimo da ono što se naziva životinjsko i biljno carstvo jeste rezultat složenog rada obavljenog u Velikoj Laboratoriji. Gledajući sav biljni i životinjski svet, možemo da mislimo da je u nekoj ogromnoj i nepojmljivoj laboratoriji Prirode obavljena, jedna za drugom, serija eksperimenata. Rezultat svakog eksperimenta stavljen je u posebnu staklenu bocu, zapečaćen i obeležen, i takav ulazi u naš svet. Mi ga vidimo i kažemo "muva". Za sledeći eksperiment, sledeću bocu, kažemo "pčela"; sledeću – "zmija", "slon", "konj", i tako dalje. Sve su to eksperimenti Velike Laboratorije. Poslednji dolazi najteži i najkomplikovaniji eksperiment – "čovjek".

U početku mi ne vidimo ni red ni cilj u tim eksperimentima. A određeni eksperimenti, kao što su otrovni insekti ili otrovne zmije, izgledaju nam kao zlobne šale Prirode na čovekov račun.

Ali, polako mi počinjemo da vidimo sistem i određeni pravac u radu Velike Laboratorije. Počinjemo da razumemo da Laboratorija eksperimentiše jedino sa čovekom. Zadatak Laboratorije je da stvori "oblik" koji sam od sebe evoluirao, to jest, u uslovima pomoći i podrške, ali sopstvenim snagama. Taj samoevoluirajući oblik je čovek.

Svi ostali oblici su pripremni eksperimenti za izradu materijala da se snabdeju komplikovaniji oblici, ili eksperimenti da se izrade, proizvedu svojstva ili delovi mašine, ili neuspeli eksperimenti, ili škart, ili upotrebljeni materijal.

Rezultat čitavog tog komplikovanog rada je prvo čovečanstvo – *Adam i Eva*.

Ali, Laboratorija je počela da radi mnogo pre pojave čoveka. Stvoreno je mnoštvo oblika, svaki radi usavršavanja ove ili one karakteristike, ove ili one naprave. A svaki od tih oblika, da bi bio živ, u sebe je uključio i izrazio neke od fundamentalnih kosmičkih zakona, kao njihov simbol ili hijeroglif. Zahvaljujući tome, jednom stvoreni oblici nisu nestali pošto su poslužili svojoj svrsi, već su nastavili da žive sve dok su povoljni uslovi trajali, ili sve dok ih nisu uništili slični, ali savršeniji oblici. Ti "eksperimenti" su, tako reći, pobjegli iz Laboratorije, i počeli da žive sami od sebe. Kasnije, za njih je izmišljena teorija evolucije. Priroda, naravno, nije imala u vidu evoluciju za te eksperimente koji su pobjegli. Ponkad je u stvaranju tih eksperimentalnih oblika Priroda upotrebila materijal koji je već bio iskorišćen u čoveku, koji je za njega bio beskoristan i koji je u njemu bio nesposoban za preobražaj.

Na taj način, *čitav* rad Velike Laboratorije imao je u vidu jedan cilj – stvaranje *Čoveka*. Od prethodnih eksperimenata i otpadnih proizvoda stvorene su životinje.

Životinje, koje su po Darvinu naši "preci", zapravo nisu naši preci, već veoma često "potomci" davno nestalih *ljudskih* rasa kao što smo mi. Mi smo njihovi potomci, a i životinje su takođe njihovi potomci. U nama su otelovljene njihove osobine jedne vrste, u životinjama njihove osobine druge vrste. Životinje su naši rođaci. Razlika između nas i životinja je u tome što se mi, uspešno ili neuspešno, prilagođavamo promeni uslova, ili bar imamo sposobnost za prilagođavanje. Životinje su se, međutim, zaustavile na jednoj karakteristici, jednoj osobini koju izražavaju, i one ne idu dalje. Ako se uslovi promene, životinje umiru. One su nesposobne da se prilagode. U njima su otelovljene osobine koje ne mogu da se promene. Životinje su otelovljenje onih ljudskih osobina koje su postale beskorisne i nemoguće u čoveku.

Zato životinje vrlo često izgledaju kao da su karikature čoveka.

Čitav životinjski svet je neprekidna karikatura ljudskog života. Ima mnogo toga u ljudima što mora da se odbaci pre nego što mogu da postanu pravi ljudi. Možda će nešto preostati, ali veoma malo. I zar bi neko imao smelosti da načini takav jedan eksperiment? Možda bi se neki ljudi usudili. Ali, gde su oni?

Osobine koje su osuđene da pre ili kasnije dospeju u zoološki vrt još uvek vladaju našim životom, a ljudi se plaše da ih se odreknu čak i u svojim mislima, jer osećaju da im, ako ih izgube, neće preostati ništa. A najgore od svega je što su u većini slučajeva savršeno u pravu.

Ali, vratimo se trenutku kad su prvi ljudi, "Adam i Eva", izašli iz Laboratorije i pojavili se na Zemlji. Prvobitno čovečanstvo nije moglo da započne nikakvu kulturu. Nije još uvek bilo unutrašnjeg kruga da mu pomogne, da vodi njegove prve korake. I čovek je morao da dobije pomoć od onih moći koje su ga stvorile. Te moći su morale da odigraju ulogu koju je kasnije igrao unutrašnji krug.

Kultura je započela, i kako čovek još nije imao naviku da pravi greške, niti da čini loše stvari, niti je imao uspomena na varvarstvo, kultura se razvijala izuzetnom brzinom. Štaviše, ta kultura nije razvijala negativne, već samo pozitivne strane. Čovek je živio u potpunom jedinstvu sa prirodom, video je unutrašnje osobine u svim stvarima, i davao je imena svim stvarima prema njihovim osobinama. Životinje su ga slušale; on je bio u stalnoj komunikaciji sa višim moćima koje su ga stvorile. I čovek se uzdigao do velike visine i uzdigao se velikom brzinom, jer u svom usponu nije pradio greške. Ali, ta nesposobnost da pravi greške i odsustvo grešaka, dok su sa jedne strane ubrzavali njegov napredak, sa druge strane su ga izlagali velikoj opasnosti, jer su sa sobom nosile nesposobnost da izbegne posledice greški, koje su, uprkos svemu, i dalje bile moguće.

Na kraju je čovek napravio grešku. A tu grešku je napravio kad se već uzdigao na veliku visinu.

Ta greška se sastojala u tome da je na sebe počeo da gleda kao da je još viši nego što je u stvarnosti bio. Pomislio je da već zna šta je dobro, a šta je zlo; pomislio je da *on sam* može da upravlja sopstvenim životom *bez pomoći spolja*.

Ta greška možda nije bila tako velika, njene su se posledice mogle ispraviti ili izmeniti, da je čovek znao kako da postupa sa posledicama grešaka. Ali, pošto nije imao iskustvo grešaka, nije znao kako da se bori sa posledicama svojih grešaka. Greška je krenula da raste, krenula je da dobija džinovske razmere, dok nije počela da se ispoljava u svim aspektima čovekovog života. Čovek je počeo da

pada. Talas je krenuo naniže. Čovek je brzo sišao na nivo od koga je počeo, *plus greh koji je stekao*.

I posle manje više stagnativnog perioda, tegobni uspon uz pomoć viših moći opet je započeo. Jedina je razlika bila što je sad čovek imao sposobnost da čini greške, *imao je greh*. A drugi talas kulture započeo je bratoubistvom, Kainovim grehom, koji se postavio kao kamen temeljac nove kulture.

Ali, po strani od "karme" greha, čovek je kroz svoje prethodne greške stekao određena iskustva, i kad je, zbog toga, trenutak za fatalnu grešku ponovo došao, nju nije načinilo čitavo čovečanstvo. Postojao je određeni broj ljudi koji nisu počinili Kainov greh, koji sa njim nisu bili povezani ni na koji način, i koji se njime nisu okoristili ni u kom pogledu.

Od tog trenutka putevi čovečanstva su se razišli. Oni koji su načinili grešku počeli su opet da padaju dok iznova nisu stigli do najnižeg nivoa. Ali, onog trenutka kad im je zatrebala pomoć, oni koji nisu pali, to jest, oni koji nisu načinili grešku, sad su bili u stanju da im pomognu.

To je ukratko shema najranije kulture.

Mit o Adamu i Evi je istorija prvobitne kluture. Život u Eden-skom Vrtu bio je oblik civilizacije koji je prvobitna kultura dostigla. Čovekov Pad bio je rezultat njegovog pokušaja da se otarasi viših moći koje su vodile njegovu evoluciju i da počne sopstveni život, oslanjajući se samo na sopstvenu procenu. Svaka kultura čini tu osnovnu grešku na svoj sopstveni način. Svaka nova kultura razvija neke nove osobine, dolazi do novih rezultata, a potom gubi sve. Ali, sve što je zaista vredno, čuvaju oni koji ne čine greške, i to služi kao materijal za početak kulture koja nastavlja prethodnu. U prvobitnoj kulturi čovek nije imao iskustvo grešaka. Njegov uspon je bio veoma brz, ali nije bio dovoljno kompleksan, dovoljno raznovrstan. Čovek nije u sebi razvio sve mogućnosti koje su bile u njemu, jer je mnoge stvari postizao suviše lako. Ali, posle serije padova, sa svim svojim prtljagom greški i zločina, čovek je morao da razvije druge mogućnosti koje su bile urođene u njemu, da bi stvorio protivtežu posledicama tih grešaka. Dalje će biti pokazano da razvoj svih mogućnosti nasleđenih u svakoj tački tvorevine čini predmet napretka Univerzuma, a život čoveka mora se proučavati takođe u vezi sa tim principom.

U kasnijem životu ljudske rase i u kasnijim njenim kulturama razvoj tih mogućnosti je obavljan uz pomoć unutrašnjeg kruga. Iz te perspektive, čitava evolucija koja je moguća za čovečanstvo sastoji se od evolucije malog broja pojedinaca, koja se odvija kroz dugi period vremena. Čovečanstvo, kao organizam, evoluirala pomoću evolucije veoma malog broja ćelija od kojih se sastoji. Evoluirajuće ćelije prelaze, tako reći, u viša tkiva organizma, a ta viša tkiva dobijaju hranu apsorbujući evoluirajuće ćelije.

Ideja o višim tkivima je ideja o unutrašnjem krugu.

Kao što sam ranije spomenuo, ideja o unutrašnjem krugu protivreči svim priznatim sociološkim teorijama koje se tiču strukture ljudskog društva, ali ta ideja nas vodi do drugih teorija koje su danas zaboravljene i kojima u svoje vreme nije bila posvećena dužna pažnja.

Tako se s vremena na vreme u sociologiji javljalo pitanje može li se na čovečanstvo gledati kao na organizam, a na ljudske zajednice kao male organizme; to jest, da li je biološki pogled na društvene pojave moguć? Savremena sociološka misao usvojila je negativan stav u odnosu na ovu ideju, i dugo se smatralo nenaučnim da se na društvo gleda kao na organizam. Pojam "organizam" uzet je u suviše uskom smislu, i samo sa jednom unapred stvorenom idejom. Naime, ljudsko društvo, narod, populacija, rase, uzeti su kao organizam, na njih se gledalo kao na organizam bilo analogan *ljudskom organizmu*, bilo viši od ljudskog organizma. U stvarnosti, međutim, ta ideja može da bude ispravna samo u odnosu na čitavo čovečanstvo. Odvojene ljudske grupe, ma kako velike one bile, nikad ne mogu da budu analogne čoveku, a još manje mogu da u bilo kom pogledu budu više od njega. Biologija zna i utvrdila je postojanje sasvim različitih redova organizama. A ako u ispitivanju pojava društvenog života imamo na umu razliku između organizama na različitim stepenima biološke lestvice, biološki pogled na društvene pojave postaje u mnogo većoj meri moguć. Ali, samo pod uslovom da shvatimo da je svaka ljudska zajednica, kao što je rasa, narod, pleme, niži organizam u poređenju sa pojedinačnim čovekom.

Rasa ili nacija, posmatrani kao organizam, nemaju ničeg zajedničkog sa visoko razvijenim i složenim organizmom pojedinačnog čoveka, koji za svaku funkciju ima poseban organ i veoma veliku

sposobnost za prilagođavanje, poseduje slobodno kretanje itd. U poređenju sa pojedinačnim čovekom, rasa ili nacija kao organizam stoje na veoma niskom nivou, na nivou "praživotinja". Ti organizmi su amorfne, u najvećem delu nepokretne, mase, bića koja nemaju posebnih organa ni za jednu svoju funkciju i ne poseduju sposobnost za slobodno kretanje, već su učvršćene za određeno mesto. Oni u različitim delovanjima puštaju nešto nalik na pipke u različitim pravcima, i pomoću njih hvataju bića nalik sebi i jedu ih. Čitav život tih organizama sastoji se u tome da jedu jedni druge. Postoje neki organizmi koji imaju sposobnost da apsorbuju neku količinu manjih organizama, tako da privremeno postaju veoma veliki i jaki. Onda se dva takva velika organizma sretnu i među njima počinje borba u kojoj su jedan od njih ili oba uništeni ili oslabljeni. Čitava spoljašnja istorija čovečanstva, istorija borbe među narodima i rasama, sastoji se upravo od procesa koji je upravo opisan, gde praživotinje jedu jedne druge.

Ali, usred svega toga, ispod svega toga, tako reći, odvija se život pojedinačnog čoveka, to jest individualne ćelije koja formira te organizme. Aktivnost tih pojedinaca stvara ono što zovemo kulturom ili civilizacijom. Aktivnost masa uvek je neprijateljska prema toj kulturi, uvek je uništava. Narodi ne stvaraju ništa. Oni jedino uništavaju. Pojedinci su ti koji stvaraju. Svi pronalasci, otkrića, napredak nauke, umetnosti, arhitekture i tehnike, svi filozofski sistemi, sva religiozna učenja, sve je to rezultat delovanja pojedinaca. Uništenje rezultata tog delovanja, njihovo iskrivljavanje, poništenje, brisanje sa lica zemlje – to je delovanje ljudskih masa.

To ne znači da pojedinačni čovek ne služi uništenju. Naprotiv, inicijativa za uništenje širokih ramena uvek pripada nekom pojedincu, a mase su samo sredstvo izvršenja. Ali mase nikad ne mogu ništa da stvore, iako mogu da uništavaju za svoj sopstveni račun.

Ako razumemo da su mase čovečanstva, to jest, narodi i rase, niža bića u poređenju sa pojedincem, razumećemo da narodi i rase ne mogu da evoluiraju u istoj meri kao pojedinac.

Mi čak nemamo ni predstavu o evoluciji mogućoj za neki narod ili rasu, iako često govorimo o takvoj jednoj evoluciji. Zapravo, svi narodi i nacije u granicama naših istorijskih posmatranja slede jedan te isti pravac. Oni rastu, razvijaju se, dostižu određeni stepen

veliĉine, a potom poĉinju da se dele, opadaju i padaju. Na kraju oni potpuno nestaju i postaju sastavni delovi nekog drugog bića sliĉnog njima. Rase i nacije umiru na isti naĉin kao i pojedinac. Ali, pojedinac ima odreĉene druge mogućnosti osim smrti, koje veliki organizmi ljudskih masa nemaju, jer su njihove duše isto tako amorfne kao i njihova tela.

Tragedija pojedinca leži u ĉinjenici što on živi, tako reći, unutar gustih masa takvog jednog nižeĝ bića, i sve njegove aktivnosti služe ĉisto vegetativnim funkcijama tog slepog i pihtijastog organizma. A istovremeno, svesna individualna aktivnost ĉoveka, njegovi naponi u oblasti misli i stvaralaĉkog rada, idu u *suprotnom pravcu* od tih velikih organizama, *uprkos* njima i *suprotstavljajući im se*. Ali, naravno, ne bi bilo istina da se kaže da se sve pojedinaĉne aktivnosti ĉoveka sastoje od svesne borbe protiv tih velikih organizama. ĉovek je pobeĉen i naĉinjen robom. I ĉesto se dešava da ĉovek misli da služi i da mora da služi ta velika bića svojim pojedinaĉnim aktivnostima. Ali, više ispoljavanje ljudskog duha, njegove više aktivnosti, potpuno su nepotrebne tim velikim organizmima; u najvećem broju sluĉajeva, oni su im uistinu nenaklonjeni, neprijateljski, pa ĉak i opasni, jer oni prema individualnom radu usmeravaju sile koje bi inaĉe mogle biti apsorbovane u vrtlogu života velikog organizma. Na nesvestan, ĉisto fiziološki naĉin, veliki organizam nastoji da prisvoji sve moći pojedinaĉnih ljudi od kojih je sastavljen, koristeći ih za svoje sopstvene interese, to će reći, uglavnom za borbu protiv drugih sliĉnih organizama. Ali, kad se prisetimo da su individualne ĉelije, to jest ljudi, bića daleko više organizacije od tih velikih organizama, i da njihove aktivnosti daleko prevazilaze aktivnosti velikog organizma, razumećemo stalni konflikt koji postoji izmeĉu ĉoveka i ljudskih skupova, razumećemo da je ono što se naziva napretkom ili evolucijom, ostatak individualnih aktivnosti nakon što se odigrala sva ta borba izmeĉu amorfnih masa i pojedinca. Ti slepi organizmi masa bore se protiv ispoljavanja duha evolucije, poništavaju ga i guše, i uništavaju ono što je on stvorio. Ali, ĉak i tako oni ne mogu da ga potpuno ponište. Nešto preostaje i to je ono što možemo nazvati napretkom ili civilizacijom.

Ideja o evoluciji u životu i pojedinca i ljudskih društava, ideja o ezoterizmu, rastu i raĉanju kultura i civilizacija, mogućnosti poje-

dinca povezanih sa periodima uspona i pada – sve te i mnoge druge stvari izrađene su u tri biblijska mita.

Prvi mit je priĉa o velikom potopu i Nojevom kovĉegu; drugi je priĉa o Vavilonskoj kuli, njenom uništenju i pometnji jezika; a treći je priĉa o uništenju Sodoma i Gomora, o Avramovoj viziji i o deset pravednih ljudi, radi kojih se Bog saglasio da poštedi Sodom i Gormor, ali koji se tu nisu mogli naći.

Veliki potop je alegorija o padu civilizacije, o uništenju kulture. Takav jedan pad mora biti praćen uništenjem većeĝ dela ljudske rase kao posledice geoloških poremećaja, ili ratova, ili seobe masa ljudi, epidemija, revolucija i sliĉnih uzroka. Veoma ĉesto ti uzroci idu jedan s drugim. Ideja te alegorije je u tome da u trenutku oĉiglednog uništenja svega, ono što je zaista vredno biva saĉuvano prema planu koji je unapred spremljen i zamišljen. Mala grupa ljudi izbegava opštem zakonu i spasava sve najvaŝnije ideje i postignuća date kulture.

Legenda o Nojevom kovĉegu je mit koji se odnosi na ezoterizam. Graĉenje "kovĉega" je "Škola", priprema ĉoveka za inicijaciju, za prelazak u novi život, za novo roĉenje. "Nojev kovĉeg", koji je spasan od potopa, je unutrašnji krug ĉoveĉanstva.

Drugo znaĉenje te alegorije odnosi se na pojedinca. Potop je smrt, neizbeŝna, neumoljiva. Ali, ĉovek unutar sebe može da izgradi "kovĉeg" i opremi ga *primercima* svega što je vredno u njemu. U tom sluĉaju, ti primerci neće biti uništeni. Oni će preživeti smrt i biti ponovo roĉeni. Kao što ĉoveĉanstvo može biti spasen samo kroz svoju vezu sa unutrašnjim krugom, tako i pojedinac može poštići "spasenje" samo pomoću karike u njemu samom koja ga povezuje sa unutrašnjim krugom, povezujući se sa višim oblicima svesti. A to ne može da se uĉini bez pomoći spolja, odnosno bez pomoći "unutrašnjeg kruga".

Drugi mit, onaj o "Vavilonskoj kuli", je druga verzija ovog prvog; ali prvi govori o spasenju, to jest o onima koji su spasoni, dok drugi govori samo o uništenju, to jest o onima koji će nestati.

Vavilonska kula predstavlja kulturu. Ljudi sanjaju o izgradnji kule od kamena "ĉiji vrh može dosegnuti do neba", o stvaranju idealnog života na zemlji. Oni veruju u intelektualne metode, u tehniĉka sredstva, u formalne institucije. Dugo vremena kula se diže

sve više i više iznad zemlje. Ali, neizbežno dolazi trenutak kad ljudi prestaju da razumeju jedni druge, ili bolje rečeno, kad shvate da se nikad i nisu razumeli. Svaki od njih razume na svoj sopstveni način idealni život na zemlji. Svaki od njih želi da ostvari svoje sopstvene ideje. Svaki želi da ispuni svoj sopstveni ideal. To je trenutak kad počinje pometnja jezika. Ljudi prestaju da razumeju jedni druge čak i u najjednostavnijim stvarima; nedostatak razumevanja prouzrokuje neslogu, neprijateljstvo, borbu. Ljudi koji su gradili kulu počeli su da ubijaju jedni druge i uništavaju ono što su izgradili. Kula se ruši.

Potpuno ista stvar se dešava u životu čitavog čovečanstva, u životu naroda i nacija, i u životu pojedinca. Svaki čovek u svom sopstvenom životu gradi Vavilonsku kulu. Njegove težnje, njegovi ciljevi u životu, njegova dostignuća, to su njegove Vavilonske kule.

Ali, neizbežan je trenutak kad će kula pasti. Mali šok, nesrećni slučaj, bolest, mala greška u proračunima, i od njegove kule ništa ne ostaje. Čovek to vidi, ali je već suviše kasno da to ispravi ili izmeni.

Ili, može doći trenutak u građenju kule kad različita "Ja" ljudske ličnosti gube poverenje jedno u drugo, vide sve protivrečnosti među svojim ciljevima i željama, vide da nemaju zajednički cilj, prestaju da razumeju jedno drugo, ili tačnije, prestaju da misle da razumeju. Tad kula mora da padne, iluzorni cilj mora da nestane, i čovek mora da oseti da je sve što je učinio bilo jalovo, da nije ničemu dovelo i nije moglo ničemu dovesti, i da je pred njim samo jedna stvarna činjenica – smrt.

Čitav život čoveka, nagomilavanje bogatstva, moći ili znanja, jeste građenje Vavilonske kule, jer se ono mora završiti katastrofom, naime smrću, koja je sudbina svega što ne može da pređe na novi nivo bića.

Treći mit – onaj o uništenju Sodoma i Gomora – još jasnije od prva dva pokazuje trenutak kad se više sile umešaju, i uzroke njihovog mešanja. Bog se saglasio da spase Sodom i Gomor radi pedeset pravednih ljudi, zarad četrdeset pet, zarad trideset, zarad dvadeset, i najzad, zarad deset. Ali, deset pravednih ljudi nije se moglo naći, i ta dva grada bila su uništena. Mogućnost evolucije bila je izgubljena. "Velika Laboratorija" okončala je neuspešni eks-

periment. Ali, *Lot i njegova porodica bili su spašeni*. Ideja je ista kao i u dva prethodna mita, ali posebno naglašava spremnost vodeće volje da učini sve moguće ustupke sve dok postoji i najmanja nada da se postigne cilj postavljen pred ljude. Ali, kad ta nada nestane, vodeća volja neminovno mora da se umeša, spase ono što zaslužuje spasenje, a ostatak uništi.

Izgnanje Adama i Eve iz Edenskog Vrta, pad Vavilonske kule, Veliki Potop, uništenje Sodoma i Gomora, predstavljaju legende i alegorije koje se odnose na istoriju čovečanstva, na ljudsku evoluciju. Pored ovih legendi, ima još mnogo drugih koje su im slične, gotovo sve rase imaju legende, priče i mitove o čudnim *ne-ljudskim* bićima koja su prošla istim putem kao i čovek. Pad anđela, Titana, bogova koji su pokušali da poraze moćnije bogove, pad Lucifera, demona ili Satane, sve su to padovi koji su prethodili padu čoveka. A nesumnjiva je činjenica da je značenje svih tih mitova duboko sakriveno od nas. Savršeno je jasno da uobičajeno teološko i teozofsko objašnjenje ništa ne objašnjavaju, jer ona uvode neminovnost da se prizna postojanje nevidljivih rasa *duhova*, koji su istovremeno slični čoveku po svom odnosu prema višim silama. Nepogodnost takvog jednog objašnjenja "pomoću uvođenja pet novih nepoznatih količina da bi se definisala jedna nepoznata količina" je očigledna. Ali, istovremeno, bilo bi pogrešno da sve te mitove ostavimo bez ikakvog pokušaja objašnjenja, jer izgleda da samim svojim istraivanjem i ponavljanjem među različitim narodima i rasama oni privlače našu pažnju ka određenim pojavama koje ne znamo, ali koje bi trebalo da znamo.

Legende i epovi svih zemalja sadrže mnogo materijala koji se odnosi na ne-ljudska bića koja su prethodila čoveku, ili čak postojala istovremeno kad i čovek, ali su se od čoveka razlikovala na mnogo načina. Materijal je tako obiman i značajan da bi ne pokušati da objasnimo te mitove značilo da namerno zatvaramo oči pred nečim što treba da vidimo. Takve su, na primer, legende o gigantima, i takozvane "Kiklopske" građevine koje čovek i nevoljno povezuje sa tim legendama.

Ukoliko ne želimo da ignorišemo mnoge činjenice ili da verujemo u trodimenzionalne duhove sposobne da grade kamena zdanja, moramo da pretpostavimo da su pre-ljudske rase bile isto tako fi-

zičke kao i čovek, i došle su, kao i čovek, iz Velike Laboratorije Prirode, da je Priroda pokušavala da stvori samoevoluirajuća bića i pre čoveka. A dalje moramo da pretpostavimo da su ta bića bila puštena iz Velike Laboratorije u život, ali da nisu uspela da zadovolje Prirodu u svom daljem razvoju, i umesto da sprovedu plan Prirode, okrenula su se protiv nje. A Priroda je prekinula svoj eksperiment sa njima i počela novi eksperiment.

Strogo uzevši, mi nemamo osnove da smatramo čoveka prvim ili jedinim eksperimentom samoevoluirajućeg bića. Naprotiv, gorepomenuti mitovi daju nam mogućnost da pretpostavimo postojanje takvih bića pre čoveka.

Ako je tako, ako imamo osnova da pretpostavimo postojanje fizičkih rasa pre-ljudskih samoevoluirajućih bića, gde onda treba da potražimo potomke tih rasa, i da li je u bilo kom smislu opravdano da pretpostavljamo postojanje takvih potomaka?

Moramo da pođemo od ideje da u svim svojim aktivnostima Priroda cilja na stvaranje samoevoluirajućeg bića.

Ali, može li se pretpostaviti da je *čitavo* životinjsko carstvo nusprodukt jednog pravca rada – *stvaranja čoveka*?

To se može dopustiti u odnosu na sisare, može čak uljučiti i sve kičmenjake, mnoge niže oblike možemo smatrati pripremnim oblicima i tako dalje. Ali, kakvo mesto ćemo u tom sistemu dati insektima, koji predstavljaju svet za sebe, i to svet ne manje složen od sveta kičmenjaka?

Zar se ne može pretpostaviti da insekti predstavljaju drugi pravac u radu Prirode, pravac koji nije povezan sa onim koji je rezultirao stvaranjem čoveka, nego mu je možda prethodio?

Prelazeći na činjenice, moramo priznati da insekti ni na koji način nisu pripremni stadijum u formiranju čoveka. Niti se na njih može gledati kao na nusproizvod ljudske evolucije. Naprotiv, insekti otkrivaju, u svojoj strukturi i svojim odvojenim delovima i organima, oblike koji su često savršeniiji nego oni kod čoveka i životinja. A ne možemo da ne vidimo da za određene oblika života insekata nema objašnjenja bez veoma složenih pretpostavki, koje zahtevaju da priznamo veoma bogatu prošlost koja stoji iza njih i prisiljavaju nas da na sadašnje oblike koje posmatramo gledamo kao na degenerisane oblike.

Ova poslednja tvrdnja odnosi se uglavnom na organizovana društva mrava i pčela. Nemoguće je da se upoznamo sa njihovim životom, a da ne damo oduška emocionalnim utiscima zapanjenosti i začuđenosti. Mravi i pčele oboje izazivaju naše divljenje fantastičnom potpunosti njihove organizacije, a istovremeno nas odbijaju i plaše, i izazivaju neodređeno osećanje odbojnosti neizmenljivo hladnom logikom koja dominira njihovim životom i apsolutnom nemogućnošću za individuu da izbegne iz kruga života mravinjaka i košnice. Užasnuti smo pomišlju da možda ličimo na njih.

Zaista, kakvo mesto zajednice mrava i pčela zauzimaju u opštoj shemi stvari na zemlji? Kako su one mogle postati takve kakve ih vidimo? Svo posmatranje njihovog života i njihove organizacije neizbežno nas vodi jednom zaključku. Izvorna organizacija "pčelinje košnice" i "mravinjaka" u dalekoj prošlosti je nesumnjivo zahtevala rezonovanje i logičku inteligenciju velike moći, iako, istovremeno, dalje postojanje i košnice i mravinjaka ne zahteva uopšte nikakvu inteligenciju ni razmišljanje.

Kako se to moglo desiti?

To se moglo desiti samo na jedan način. Ako su mravi ili pčele, ili oboje, naravno u različitim periodima, bili inteligentna i evoluirajuća bića, a potom izgubili svoju inteligenciju i sposobnost da evoluiraju, to se moglo desiti samo zato što se njihova "inteligencija" okrenula protiv njihove evolucije, drugim rečima, jer su, misleći da pomažu svoju evoluciju, oni nekako uspeali da je zaustave.

Može se pretpostaviti da su i mravi i pčele došli iz Velike Laboratorije i bili poslani na Zemlju sa privilegijom i mogućnošću da evoluiraju. Ali, posle dugog perioda borbe i napora, i jedni i drugi su se odrekli svoje privilegije i prestali da evoluiraju, ili, da bismo precizniji, prestali da odašilju evolucionni tok. Nakon toga je Priroda morala da preduzme svoje sopstvene mere te je, pošto ih je na neki način izolovala, započela novi eksperiment.

Ako dopustimo mogućnost takve stvari, zar ne bismo mogli da pretpostavimo da se stare legende o padovima koji su prethodili padu čoveka odnose na mrave i pčele? Možda ćemo biti zbudženi zbog njihove male veličine u odnosu na našu. Ali, veličina živih bića je, pre svega, relativna stvar, a drugo, ona se u određenim slučajevima veoma lako menja. U slučaju određenih klasa bića, na pri-

mer, riba, amfibijsa i insekata, priroda drži u svojim rukama niti koje regulišu njihovu veličinu i nikad te niti ne ispušta. Drugim rečima, priroda poseduje moć da menja veličinu tih živih bića, *ne menjajući ništa u njima*, i može da izvede tu promenu u jednoj generaciji, to jest, odjednom, zaustavljajući njihov razvoj u određenom stadijumu. Svi su videli male ribe koje su potpuno nalik na velike ribe, male žabe itd. To je još očiglednije u biljnom svetu. Ali, naravno, to nije univerzalno pravilo, i neka bića kao što je čovek i najveći broj viših sisara dostižu gotovo najveću moguću veličinu za njih. Što se tiče insekata, mravi i pčele bi najverovatnije mogli da budu mnogo veći nego što su sada, iako se o ovoj ideji može raspravljati; a moguće je da bi promena veličine mrava i pčela neizbežno zahtevala značajne promene u njihovoj unutrašnjoj organizaciji.

Interesantno je da ovde zapazimo legende o džinovskim mravima na Tibetu, koje su zabeležili *Herodot* i *Plinije* (*Herodot, Istorija, knjiga XI*; *Plinije, Prirodna Istorija, knjiga III*)

Naravno, isprva bi bilo teško zamisliti Lucifera kao pčelu, ili Titane kao mrave. Ali, ako se na trenutak odrekemo ideje o neophodnosti ljudskog oblika, najveći deo teškoće nestaje.

Greška tih ne-ljudskih bića, to jest, uzrok njihovog pada, morala je neibežno biti iste prirode kao i greška koju je načinio Adam. Oni mora da su postali ubeđeni *da sami znaju šta je dobro, a šta zlo*, i mora da su verovali da *oni sami* mogu da deluju u skladu sa sopstvenim razumevanjem. Odrekli su se ideje o višem znanju i unutrašnjem krugu života, i oslonili se na veru u svoje sopstveno znanje, svoje sopstvene moći i svoje sopstveno razumevanje ciljeva i svrhe svog postojanja. Ali, njihovo razumevanje je verovatno bilo u mnogo većoj meri pogrešno, a njihove greške mnogo manje naivne od Adamove greške, i rezultat te greške je verovatno bio toliko ozbiljan da ne samo da je zaustavio njihovu evoluciju u jednom ciklusu, već ju je učinio potpuno nemogućom, menjajući i samo njihovo biće.

Uređenje života mrava i pčela, njihova idealna društva, ukazuju na karakter i oblik njihovog pada. Može se zamisliti da su i mravi i pčele u različita vremena dostigli veoma visoku, iako jednostranu kulturu, zasnovanu jedino na intelektualnom razmatranju profita i korisnosti, bez ikakvog razmaha mašte, bez ikakvog ezoterizma ili

misticizma. Oni su čitav svoj život organizovali na nekoj vrsti "marksizma", koji je njima izgledao veoma egzaktno i naučano. Oni su ostvarili socijalistički poredak stvari, potpuno potčinjavajući pojedinca interesima društva, u skladu sa njihovim razumevanjem tih interesa. I tako su oni uništili svaku mogućnost pojedinca da se razvije i odvoji od opšte mase.

A upravo je razvoj pojedinaca i njihovo odvajanje od opšte mase ono što čini cilj Prirode i mogućnost na kojoj je evolucija bila zasnovana. Ni pčele ni mravi nisu to hteli da priznaju. Oni su videli cilj u nečem drugom, oni su težili da potčine Prirodu. I na ovaj ili onaj način oni su izmenili plan Prirode učinivši izvršenje tog plana nemogućim.

Moramo imati na umu da, kao što je ranije bilo rečeno, svaki "eksperiment" Prirode, to jest, svako živo biće, svaki živi organizam, predstavlja izraz kosmičkih zakona, složeni simbol ili složeni hijeroglif. Počevši da menjaju svoje biće, svoj život i svoj oblik, pčele i mravi, uzeti kao pojedinci, presekli su svoju vezu sa zakonima Prirode, prestavši da ih izražavaju kao pojedinci i počevši da ih izražavaju jedino kolektivno. A onda je priroda podigla čarobni štapić, i oni su postali mali insekti, nesposobni da nanese Prirodi bilo kakvu štetu.

Tokom vremena, njihove sposobnosti za razmišljanje, apsolutno nepotrebne u dobro organizovanom mravinjaku ili košnici, atrofirale su, automatske navike počele su automatski da se predaju sa generacije na generaciju, i mravi su postali "insekti" kakve poznamo; pčele su čak postale korisne.⁶

Zaista, kad posmatramo jedan mravinjak ili košnicu, uvek nas pogađaju dve stvari, najpre količina inteligencije i kalkulacija uloženi u njihovu primarnu organizaciju, a drugo, potpuno odsustvo inteligencije u njihovim aktivnostima. Inteligencija uložena u tu organizaciju bila je veoma uska i kruto utilitarna, ona je računala tačno unutar zadatih uslova i izvan tih uslova nije videla ništa. Pa opet je ta inteligencija bila neophodna samo za izvorni proračun i

⁶ Priroda automatizma koji vlada životom košnice ili mravinjaka ne može se objasniti psihološkom koncepcijom koja postoji u evropskoj literaturi. A o njoj ću govoriti u jednoj drugoj knjizi u vezi sa izlaganjem principa učenja koje sam spomenuo u uvodu.

procenu. Jednom pokrenut, mehanizam košnice ili mravinjaka nije zahtevao više nikakvu inteligenciju, automatske navike i običaji automatski su učeni i prenošeni, a to je osiguralo da su ostali neizmenjeni. "Inteligencija" ne samo da je beskorisna u košnici i mravinjaku, ona bi čak bila opasna i štetna. Inteligencija ne bi mogla preneti sve zakone, pravila i metode rada sa istom tačnošću sa generacije na generaciju. Inteligencija bi mogla da zaboravi, mogla da iskrivi, mogla da doda nešto novo. Inteligencija bi, opet, mogla voditi "misticizmu", ideji više inteligencije, ideji ezoterizma. Zato je bilo neophodno da se inteligencija progna iz idealnog socijalističkog mravinjaka ili košnice, kao element štetan po društvo – što zapravo i jeste.

Naravno, moglo je biti borbe, perioda kad su preci mrava i pčela koji još nisu izgubili moć razmišljanja jasno videli situaciju, videli neizbežan početak degeneracije i trudili se da se protiv njega bore, pokušali da oslobode pojedinca od njegove bezuslovne potčinjenosti društvu. Ali, ta borba je bila beznadežna i nije mogla dati nikakav rezultat. Gvozdeni zakoni mravinjaka i košnice vrlo brzo su izašli na kraj sa nemirnim elementima i posle nekoliko generacija svi tvrdoglavci su verovatno prestali da se rađaju, a i pčele i mravi su postepeno postali idealne komunističke države.

U svojoj knjizi "*Život belih mrava*" Moris Meterlink je skupio dosta interesantnog materijala o životu tih insekata, koji je još izrazitiji nego kod običnih mrava i pčela.

Već pri prvom pokušaju da prouči život belih mrava, Meterlink je izrazio ista čudna emocionalna osećanja o kojima sam malopre govorio:

... to ih čini gotovo našom braćom, i sa određene tačke gledišta, čini da ti iskvareni insekti, više od pčela ili bilo kog drugog živog bića na zemlji, postanu glasnici, možda preteče, naše sopstvene sudbine.

Dalje, Meterlink se zadržava na starosti termita, koji su mnogo drevniji od čoveka, kao i na broju i velikom varijetetu njihovih vrsta.

Nakon toga, Meterlink prelazi na ono što naziva "civilizacijom termita".

Njihova civilizacija, koja je najranija od svih, je najinteresantnija, najstroženija, najinteligentnija, i u određenom smislu, najlogičnija i najbolje prilagođena teškoćama opstanka, od svih koje su se pojavile na ovom svetu pre naše. Iz nekoliko uglova, ova civilizacija je, iako divlja, zlokobna i često odbojna, nadmoćnija nego ona pčelinja, običnih mrava, pa i samog čoveka.

U termitnjaku, bogovi komunizma postali su nezasićeni. Što im se više daje, to više traže; i u svojim zahtevima istrajavaju dok pojedinac nije poništen, a njegova beda potpuna. Ta užasna tiranija nema paralele u ljudskom svetu; jer dok kod nas bar neki imaju koristi od nje, u termitnjaku niko nema koristi.

Disciplina je još žešća nego kod Karmelićana i Trapista; a dobrovoljno potčinjavanje zakonima ili propisima, koji vode ko zna kuda, nema premea u bilo kom ljudskom društvu. Novi oblik fatalizma, možda najokrutniji od svih, društveni fatalizam prema kome se i mi sami krećemo, dodat je onom s kojim smo se već susreli i o kome smo dovoljno razmišljali. Nema odmora, osim u poslednjem snu: bolest se ne toleriše, a slabost sa sobom nosi sopstvenu smrtnu presudu. Komunizam je doveden do granica kaniibalizma i koprofagije.

... prisiljavajući na žrtvu i bedu mnoge, a da niko od toga nema koristi i sreće – i sve to da bi se neka vrsta opšteg očajja mogla nastaviti, obnavljana i umnožavana dok je sveta i veka. Ti gradovi insekata, koji su se pojavili pre nas, mogu da služe gotovo kao karikatura nas samih, kao travestija zemaljskog raja kome najcivilizovaniji ljudi teže.

Meterlink pokazuje po cenu kakvih žrtvi je kupljen taj idealni režim.

Nekad su imali krila, sad ih više nemaju. Imali su oči koje su predali. Imali su pol; žrtvovali su ga.⁷

Jedina stvar koju je propustio da kaže je da, pre nego što su žrtvovali krila, vid i pol, termiti su morali da žrtvuju svoju inteligenciju.

⁷ "*Život belih mrava*" od Morisa Meterlinka, preveo na engleski Alfred Sutro (George Allen and Unwin, London 1927, str. 17, 152, 163).

Uprkos tome, Meterlink naziva proces kroz koji su termiti prošli evolucijom. To dolazi otud što, kao što sam već ranije rekao, savremena misao svaku promenu oblika koja se odvija tokom dugog vremena naziva evolucijom. Moć tog prinudnog stereotipa pseudonaučnog mišljenja je zaista zapanjujuća. U srednjem veku, filozofi i naučnici morali su da sve svoje teorije i diskusije usaglase sa dogmama crkve, a u naše vreme ulogu tih dogmi igra "evolucija". Prilično je jasno da se u takvim uslovima misao ne može slobodno razvijati.

Ideja o ezoterizmu ima posebno važan smisao u sadašnjem stanju razvoja misli čovečanstva, jer ona čini ideju evolucije sasvim nepotrebnom u običnom smislu te reči. Ranije je rečeno šta reč "evolucija" može da znači u ezoterijskom smislu, naime, preobražaj pojedinaca. I jedino u tom značenju ne može se evolucija pomešati sa degeneracijom, kako to "naučna" misao neprekidno čini, smatrajući čak i svoju sopstvenu degeneraciju evolucijom.

Jedini izlaz iz tog ćorsokaka koji su stvorili podjednako i "materijalistička" i metafizička misao leži u psihološkom metodu. Psihološki metod nije ništa drugo do preispitivanje svih vrednosti iz perspektive njihovog *sopstvenog* psihološkog značenja, i nezavisno od spoljašnjih ili pratećih činjenica na osnovu kojih se o njima uobičajeno sudi. Činjenice mogu da lažu. Psihološko značenje neke stvari, neke ideje, ne može da laže. Naravno, i to se takođe može pogrešno razumeti. Ali, protiv toga se možemo boriti proučavajući i posmatrajući um, to jest, naš kognitivni aparat. Opšte uzevši, na um se gleda suviše pojednostavljeno, prvo ne uzimajući u obzir da su dometi korisnog delovanja uma veoma dobro poznati, a drugo, da su oni veoma ograničeni. Psihološki metod uzima u obzir ta ograničenja na isti način kao što mi uzimamo u obzir, u svim običnim životnim okolnostima, ograničenja mašina i instrumenata sa kojima moramo da radimo. Ako nešto posmatramo pod mikroskopom, mi uzimamo u obzir uvećanje mikroskopa; ako radimo sa nekim određenim instrumentom, mi uzimamo u obzir svojstva i kvalitete tog instrumenta – težinu, oštrinu itd. Psihološki metod ima za cilj da učini isto to u odnosu na naš um, to jest, on ima za cilj da um stalno drži u njegovom domenu, i da gleda na sve zaključke i otkrića *relativno u odnosu na stanje i vrstu uma*. Iz perspektive psihološkog metoda, nema osnova da mislimo da je naš um, to jest, naš instru-

ment saznanja, jedini moguć ili najbolji na svetu. Isto tako nema osnova za mišljenje da će sva otkrića i utvrđene istine zauvek ostati istine. Naprotiv, iz perspektive psihološkog metoda, nema sumnje da ćemo morati da otkrijemo mnoge nove istine, bilo potpuno neshvatljive istine, na čije postojanje nismo nikad ni pomišljali, bilo istine koje fundamentalno protivreče istinama koje su danas priznate. Naravno, za sve vrste dogmatizma, nema ničeg strašnijeg ni nedopustivijeg. Psihološki metod uništava sve stare i nove predrasude i praznoverice; on ne dozvoljava misli da se zaustavi i bude zadovoljna postignutim rezultatima, bez obira kako privlačni ili prijatni ti rezultati mogli izgledati, i bez obira koliko skladna i glatka mogu biti sva zaključivanja izvedena iz njih. Psihološki metod daje mogućnost da preispitamo mnoge principe koji se smatraju konačnim i čvrsto ustanovljenim, i da u njima nađemo sasvim novo i neočekivano značenje. Psihološki metod daje mogućnost da u mnogim slučajevima zanemarimo činjenice ili ono što se smatra činjenicama, i dozvoljava nam da idemo s onu stranu činjenica. Iako je to samo metod, psihološki metod nas svejedno vodi u veoma određenom pravcu, naime, prema ezoteričkom metodu, koji je zapravo jedan prošireni psihološki metod, iako proširen na taj način na koji ga mi ne možemo proširiti našim sopstvenim naporima.

1912-1929.

Poglavlje II

ČETVRTA DIMENZIJA

Ideja o postojanju skrivenog znanja, koje prevazilazi sve što čovek može da postigne svojim sopstvenim naporom, mora da raste i jača u umovima ljudi, proizlazeći iz uvida o nerešivosti mnogih pitanja i problema koji im se suprotstavljaju.

Čovek može da obmanjuje sebe, može da misli da njegovo znanje raste i uvećava se, da zna i razumeva više nego što je znao i razumeo ranije, ali ponekad on može da bude iskren prema sebi i vidi da je u odnosu na osnovne probleme postojanja isto tako bespomoćan kao i neki divljak ili malo dete, iako je izmislio mnoge složene mašine i instrumente koji su iskomplikovali njegov život, ali ga nisu učinili ništa razumljivijim.

Govoreći još iskrenije sa samim sobom, čovek može da prizna da su svi njegovi naučni i filozofski sistemi slični tim mašinama i aparaturama, jer oni jedino služe da problem učine još komplikovanijim, ne objašnjavajući ništa.

Među nevidljivim problemima kojima je čovek okružen, dva zauzimaju veoma posebno mesto – problem nevidljivog sveta i problem smrti.

U čitavoj istoriji ljudske misli, u svim oblicima, bez izuzetka, koje je ta misao ikad uzela, ljudi su uvek delili svet na *vidljivi* i *nevidljivi*; i oni su uvek razumeli da vidljivi svet, dostupan njihovom direktnom posmatranju i proučavanju, predstavlja nešto veoma malo, možda čak nešto nepostojeće, u poređenju sa ogromnim nevidljivim svetom koji postoji.

Takva jedna tvrdnja, to jest, da je podela sveta na vidljivi i nevidljivi postojala uvek i svuda, može isprva da izgleda čudno, ali u stvarnosti sve postojeće zamisli sveta, od najprimitivnijih do najtananijih i najrazrađenijih, dele svet na vidljivi i nevidljivi i nikad se ne mogu osloboditi te podele. Ta podela sveta na vidljivi i nevidljivi osnova je čovekovog razmišljanja o svetu, bez obzira kako on naziva ili definiše tu podelu.

Činjenica takve podele postaje očigledna ako pokušamo da nabrojimo različite sisteme mišljenja o svetu.

Pre svega, podelimo sve sisteme mišljenja o svetu u tri kategorije:

1. Religiozni sistemi
2. Filozofski sistemi
3. Naučni sistemi

Svi religiozni sistemi bez izuzetka, od onih teološki razrađenih do najmanjih detalja, kao što su hrišćanstvo, budizam, judaizam, do potpuno degenerisane religije "divljaka", koja se savremenom znanju ukazuje kao "primitivna", bez razlike dele svet na vidljivi i nevidljivi. U Hrišćanstvu: Bog, anđeli, demoni, duše živih i mrtvih ljudi, raj i pakao. U paganstvu: bogovi koji personifikuju prirodne sile, grom, sunce, vatru; duhovi planina, drveća, jezera, vodeni duhovi, kućni duhovi – sve je to nevidljivi svet.

U filozofiji postoji svet događaja i svet uzroka, svet stvari i svet ideja, svet fenomena i svet noumena. U indijskoj filozofiji, posebno u nekim njenim školama, vidljivi odnosno javni svet, to jest, Maja odnosno iluzija, što znači pogrešna predstava o nevidljivom svetu, uopšte ne postoji.

U nauci, nevidljivi svet je svet malih veličina i, iako je to čudno, takođe svet velikih veličina. Vidljivost sveta određena je razmerom. Nevidljivi svet je, u jednu ruku, svet mikroorganizama, ćelija, mikroskopski i ultramikroskopski svet; još je dalje svet molekula, atoma, elektrona, "vibracija", a sa druge strane, svet nevidljivih zvezda, drugih solarnih sistema, nepoznatih univerzuma. Mikroskop širi granice našeg vidnog polja u jednom pravcu, teleskop u drugom. Oba, međutim, uvećavaju vidljivost veoma malo u poređenju sa onim što ostaje nevidljivo. Fizika i hemija nam pokazuju mogućnost ispitivanja pojava u tako malim veličinama, ili u tako dalekim svetovi-

ma, koji nam nikad neće biti vidljivi. Ali, to samo osnažuje osnovnu ideju o postojanju ogromnog, nevidljivog sveta, oko malog, vidljivog sveta.

Matematika ide još dalje. Kao što je ukazano ranije, ona izračunava takve odnose veličina i takve odnose među tim odnosima kakvima nema ničeg sličnog u vidljivom svetu koji nas okružuje. A mi smo prisiljeni da priznamo da se *nevidljivi* svet razlikuje od vidljivog ne samo po veličini, već i po nekim drugim osobinama koje ne možemo ni da definišemo ni da razumemo, i koje nam samo pokazuju da se zakoni, za koje smo zaključili da važe za vidljivi svet, ne mogu odnositi na nevidljivi svet.

Na taj način su nevidljivi svetovi, religiozni, filozofski i naučni, u bliskijem odnosu jedan prema drugom nego što to na prvi pogled izgleda. A ti nevidljivi svetovi različitih proporcija poseduju identična svojstva zajednička za sve. Ta svojstva su, najpre: nerazumljivost za nas, to jest, nerazumljivost iz obične perspektive, ili za obična sredstva spoznaje; i drugo, činjenica da oni sadrže uzroke pojava vidljivog sveta.

Ideja o uzrocima uvek je povezana sa nevidljivim svetom. U nevidljivim svetovima religioznih sistema, nevidljive sile vladaju ljudima i vidljivim pojavama. U naučnom nevidljivom svetu uzroci vidljivih pojava uvek dolaze iz nevidljivog sveta malih veličina i "vibracija". U filozofskim sistemima fenomen je samo naša koncepcija noumena, to jest, jedna iluzija, čiji nam pravi uzroci ostaju skriveni i nedostupni.

To pokazuje da je na svim nivoima svog razvoja čovek uvek razumevao da uzroci pojava, koje su vidljive i mogu se posmatrati, leže izvan vidokruga njegovog posmatranja. On je shvatio da se među pojavama koje se mogu posmatrati određene činjenice mogu smatrati uzrocima drugih činjenica, ali su ta zaključivanja bila nedovoljna za objašnjenje *svoga* što se pojavljuje u njemu i oko njega. Zbog toga, da bi se ti uzroci mogli objasniti, bio mu je neophodan jedan nevidljivi svet koji bi se sastojao bilo od "duhova", bilo od "ideja", bilo od "vibracija".

Drugi problem koji je privukao čovekovu pažnju svojom nerešivošću, i koji je oblikom svog aproksimativnog rešenja odredio

pravac i razvoj ljudske misli, jeste problem smrti, to jest, objašnjenje smrti, ideja o budućem životu, o besmrtnoj duši, ili odsustvu besmrtne duše i tako dalje.

Čovek se nikad nije mogao pomiriti sa idejom smrti kao nestanka. Suviše je mnogo stvari tome protivrečilo. U njemu samom bilo je suviše mnogo tragova mrtvih, njihovih lica, reči, gestova, mišljenja, obećanja, pretnji, osećanja koja su izazivali, straha, ljubomore, želje. Sve je to nastavilo da živi u njemu, a činjenica njihove smrti sve više i više se zaboravljala. I čovek je video svog mrtvog prijatelja ili neprijatelja u svojim snovima. On se pojavio tačno onakav kakav je bio ranije. Očigledno je on živeo *negde*, i mogao da od *nekud* dođe tokom noći.

Zato je bilo veoma teško da se veruje u smrt i čoveku su oduvek bile potrebne teorije za objašnjenje života nakon smrti.

Sa druge strane, odjeci ezoterijskog učenja o životu i smrti ponekad su dopirali do ljudi. Oni su mogli da čuju da je vidljivi, zemaljski život koji se može posmatrati, samo mali deo života koji mu pripada. A ljudi su, naravno, na svoj način razumeli te odlomke koji su do njih dopirali, izmenili ih po svom ćefu, prilagodili ih svom sopstvenom nivou i razumevanju, i izgradili neke teorije o budućem postojanju, sličnom životu na zemlji.

Veći deo religioznih učenja o budućem životu povezuje ih sa idejom nagrade ili kazne, ponekad u neprerušenom, ponekad u skrivenom obliku. Raj i pakao, seoba duša, reinkarnacija, točak života – sve te teorije sadrže ideju o nagradi i kazni.

Ali, religiozne teorije često ne zadovoljavaju čoveka, a kao dokaz priznatim, pravovernim idejama o životu nakon smrti obično je postojala i druga, tako reći nezakonita, ideja o zagrobnom svetu ili svetu duhova, koji je dozvoljavao veću slobodu imaginacije.

Nijedno religiozno učenje, nijedan religiozni sistem, ne može sam po sebi da zadovolji ljude. Uvek postoji neki drugi, drevniji sistem popularnog verovanja koji je u njegovoj osnovi ili se iza njega skriva. Iza spoljašnjeg hrišćanstva, iza spoljašnjeg budizma, stoje ostaci drevnih paganskih verovanja (u hrišćanstvu ostaci paganskih verovanja i običaja, u budizmu "kult đavola"), koji ponekad ostavlja dubok trag na spoljašnjoj religiji. U savremenim protestantskim zemljama, na primer, gde su ostaci drevnog paganizma

već potpuno iskorenjeni, pojavili su se, pod spoljašnjom maskom logičnog i moralnog hrišćanstva, sistemi primitivnog mišljenja o zagrobnom svetu, kao što su spiritizam i srodna učenja.

Sve teorije o životu nakon smrti uvek su povezane sa teorijama o nevidljivom svetu; uvek su zasnovane na njima.

Sve se to odnosi na religiju i "pseudoreligiju". Ne postoje filozofske teorije o životu nakon smrti. Sve teorije o životu nakon smrti mogu se zvati religijskim, ili, tačnije, pseudoreligijskim.

Štaviše, teško je da filozofiju uzmemo kao celinu, tako su raznorodni i protivrečni razni sistemi razmišljanja. Ipak je, u određenoj meri, moguće da se kao standard filozofskog mišljenja usvoji pogled koji može da sagleda nestvarnost pojavnog sveta i nestvarnost čovekovog postojanja u svetu stvari i događaja, nestvarnost zasebnog čovekovog postojanja i nerazumljivost za nas oblika istinskog postojanja, iako se taj pogled može zasnivati na veoma različitim temeljima, bilo materijalističkim, bilo idealističkim. U oba slučaja pitanje života i smrti zahteva novi pristup i ne može se svesti na naivne kategorije običnog mišljenja. Za takav jedan pogled nema posebne razlike između života i smrti, jer, strogo govoreći, za njega nema dokaza o zasebnom postojanju, o zasebnim životima.

Nema i ne može biti *nikakve* naučne teorije o postojanju nakon smrti, jer nema činjenica koje govore u prilog takvog postojanja, dok nauka, uspešno ili neuspešno, želi da radi sa činjenicama. U činjenici smrti, za nauku je najvažnija stvar određena promena u stanju organizma, koja zaustavlja sve vitalne funkcije, i razlaganje tela koje nakon toga sledi. Nauka u čoveku ne vidi psihički život nezavisan od vitalnih funkcija, i sve teorije o životu nakon smrti su, iz naučne perspektive, čista izmišljotina.

Savremeni pokušaji "naučnog" ispitivanja spiritističkih fenomena i sličnih stvari nikuda ne vode i ne mogu nikuda ni voditi, jer u samoj postavci tog problema postoji greška.

Uprkos razlike među raznim teorijama o budućem životu, sve one imaju jednu zajedničku crtu. One ili slikaju zagrobni život kao sličan zemaljskom životu, ili ga potpuno poriču. Oni ne pokušavaju i ne mogu da pokušaju da život posle smrti zamisle u novim oblicima ili novim kategorijama. A to je upravo ono što sve uobičajene

teorije o životu nakon smrti čini nezadovoljavajućim. Filozofska i strogo naučna misao pokazuje nam neophodnost da iznova razmotrimo problem sa potpuno nove tačke gledišta. Nekoliko nagoveštaja koji dolaze iz ezoterijskog učenja, koje nam je delimično poznato, ukazuju na isto.

Već je postalo očigledno da, ako se problemu smrti i života nakon smrti može prići na bilo koji način, mora mu se prići iz sasvim drugačijeg ugla. Na isti način, pitanju nevidljivog sveta takođe se mora prići iz novog ugla. Sve što znamo, sve što smo mislili do sada, pokazuje nam stvarnost i životnu važnost tih problema. Dok na ovaj ili onaj način ne odgovori na pitanje o nevidljivom svetu i životu nakon smrti, čovek ne može da misli ni o čemu drugom, a da ne stvori čitav niz protivrečnosti. Bilo ispravno ili pogrešno, čovek mora da sebi stvori neku vrstu objašnjenja. A svoj prilaz problemu smrti mora zasnovati ili na nauci, ili na religiji, ili na filozofiji.

Ali, za čoveka koji razmišlja, i "naučno" poricanje mogućnosti života nakon smrti i pseudoreligiozno dopuštanje te mogućnosti (jer mi znamo samo za pseudoreligiju), kao i razne spiritističke, teozofske i slične teorije, sasvim opravdano izgledaju podjednako naivno.

Ni apstraktno filozofsko gledanje ne može da zadovolji čoveka. Takvo gledanje je suviše udaljeno od života, suviše udaljeno od direktnih, realnih oseća. Ne može se živeti od toga. U odnosu na fenomen života i njegove moguće uzroke, filozofija je veoma nalik astronomiji u njenom odnosu prema dalekim zvezdama. Astronomija proračunava kretanje zvezda koje su na kolosalnim udaljenostima od nas. Ali, sva su nebeska tela slična. Nisu ništa drugo do pokretne tačke.

Stoga, filozofija je suviše daleko od konkretnih problema kao što je problem zagrobnog života. Nauka ne zna za svet s onu stranu groba; pseudoreligija stvara drugi svet na sliku i priliku zemaljskog sveta.

Čovekova nemoć pred licem problema nevidljivog sveta i smrti postaje posebno očigledna kad počnemo da uviđamo da je svet mnogo veći i mnogo složeniji nego što smo dosad mislili, i da ono što mislimo da znamo zauzima samo krajnje beznačajno mesto među onome što ne znamo.

Naša osnovna zamisao sveta mora se proširiti. Mi već osećamo i znamo da ne možemo više verovati svojim očima pomoću kojih vidimo, ili rukama kojim dodirujemo. Realni svet nam izmiče u tim pokušajima da ustanovimo njegovo postojanje. Potreban je tananiji metod, efikasnija sredstva.

Ideja o "četvrtoj dimenziji", ideja o "višedimenzionalnom sve-miru", pokazuje nam način pomoću koga možemo stići do prošire-nja naše zamisli sveta.

Izraz "četvrta dimenzija" često se sreće u razgovornom jeziku i u literaturi, ali vrlo retko bilo ko ima jasnu predstavu o tome šta to stvarno znači. Opšte uzevši, četvrta dimenzija se koristi kao sinonim za tajanstveno, čuderno, "natprirodno", nerazumljivo i nepojmljivo, kao neka vrsta opšte definicije pojave "nad-fizičkog" sveta.

"Spiritualisti" i "okultisti" raznih škola često u svojoj literaturi koriste taj izraz, pripisujući sferi četvrte dimenzije sve fenomene "onostranog sveta" ili "astralne sfere". Ali, oni ne objašnjavaju šta to znači, i iz onoga što kažu čovek jedino može da razume da je gla-vna osobina koju pripisuju četvrtoj dimenziji "nespoznatljivost".

Povezivanje ideje o četvrtoj dimenziji sa postojećim teorijama nevidljivog sveta ili onostranog sveta svakako je potpuno fantastično, jer, kao što je već rečeno, sve religiozne, spiritističke, teozof-ske i druge teorije o nevidljivom svetu ga čine pre svega sasvim nalik vidljivom, i shodno tome, trodimenzionalnom svetu.

Zato matematika sasvim opravdano prigovara utvrđenim pogle-dima na četvrtu dimenziju kao na nešto što pripada "onostranom".

Sama ideja o četvrtoj dimenziji morala se javiti u bliskoj vezi sa matematikom, ili, bolje rečeno, u bliskoj vezi sa idejom o merenju sveta. Ona se morala javiti iz pretpostavke da pored tri poznate di-menzije prostora – dužine, širine i visine – mora takođe postojati i četvrta dimenzija, nedostupna našem opažanju.

Logički, pretpostavka o postojanju četvrte dimenzije može se zasnivati na posmatranju onih stvari i događaja u svetu koji nas okružuje za koje mere dužine, širine i visine nisu dovoljne, ili koje izmiču svakom merenju; jer ima stvari i događaja čije postojanje ne izaziva sumnju, ali koje se ne mogu izraziti u terminima nikakvih mera. Takvi su, na primer, razni efekti životnih i psihičkih procesa, kao što su sve ideje, mentalne slike i sećanja; takvi su snovi. Ako

smatramo da oni postoje u realnom, objektivnom smislu, možemo pretpostaviti da oni imaju i neke druge dimenzije pored onih koje su nam dostupne, to jest, neke produžetke koji su za nas nemerljivi.

Postoje pokušaji čisto matematičke definicije četvrte dimenzije. Kaže se, na primer: "U mnogim problemima čistih i primenjenih ma-tematičkih formula i matematičkih izraza srećemo se sa sadržajem četiri ili više promenljivih, od kojih svaka, nezavisno od drugih, može biti pozitivna ili negativna, između $+\infty$ i $-\infty$. I kao što sva-ka matematička formula, svaka jednačina, može da ima svoj dimen-zionalni izraz, iz toga se izvodi ideja o prostoru koji ima četiri ili više dimenzija."¹

Slaba tačka ove definicije je pretpostavka, prihvaćena kao ne-sumnjiva, da svaka matematička formula, svaka jednačina, može da ima dimenzionalni izraz. U stvarnosti, takva pretpostavka je pot-puno bez osnova, i to ovu definiciju lišava svakog smisla.

Rezonujući po analogiji sa postojećim dimenzijama, mora se pret-postaviti da, ako četvrta dimenzija postoji, to bi značilo da napore-do sa nama postoji neki prostor koji mi ne poznajemo, ne vidimo, i u koji nismo u stanju da pređemo. Tada bi bilo moguće da se nac-rta linija iz bilo koje tačke našeg prostora u domen "četvrte dimen-zije" u pravcu koji nam je nepoznat i koji je nemoguće ni definisati ni razumeti. Ako bismo mogli da vizualizujemo pravac te linije koja izlazi izvan našeg prostora, trebalo bi da vidimo "oblast četvrte di-menzije"

Geometrijski, ta pretpostavka ima sledeće značenje. Mi možemo da zamislimo istovremeno tri linije koje su normalne, a ne para-lelne, jedna u odnosu na drugu. Te tri linije mi koristimo da preme-rimo čitav naš prostor, koji se zato naziva trodimenzionalni. Ako "oblast četvrte dimenzije", koja leži van našeg prostora, postoji, to znači da pored te tri normale koje su nam poznate, mora postojati i četvrta normala, koja određuje neku novu dimenziju koja nam je nepoznata. Taj prostor meren sa te četiri normale mogao bi se nazvati četvorodimenzionalnim.

Mi nismo u stanju da geometrijski definišemo, ni zamislimo, tu četvrtu normalu, i tako četvrta dimenzija i dalje ostaje krajnje za-

¹ Članak "Četvorodimenzionalni prostor" u Ruskoj enciklopediji Brokhausa i Efrona.

gonetna. Ponekad se sreće mišljenje da matematičari znaju nešto o četvrtoj dimenziji koja je nedostupna običnim smrtnicima. Ponekad se kaže, a čovek u literaturi čak može naići na takve tvrdnje, da je Lobačevski "otkrio" četvrtu dimenziju. Tokom poslednjih dvadeset godina otkriće "četvrte dimenzije" se često pripisivalo Ajnštajnu ili Minkovskom.

U stvarnosti, matematika može veoma malo da kaže o četvrtoj dimenziji. U hipotezi o četvrtoj dimenziji nema ničeg što bi je učinilo nedopustivom sa gledišta matematike. Ta hipoteza se ne suprotstavlja nijednom od prihvaćenih aksioma, te stoga, i ne nailazi na neki poseban otpor od strane matematike. Matematičari čak dopuštaju mogućnost da ustanovimo odnos koji bi trebalo da postoji između četvorodimenzionalnog i trodimenzionalnog prostora, to jest, određene osobine četvrte dimenzije. Ali, oni to čine u veoma opštem i prilično nedefinisanim obliku. U matematici ne postoji egzaktna definicija četvrte dimenzije.

Lobačevski je zapravo tretirao Euklidovu geometriju, to jest, geometriju trodimenzionalnog prostora, kao poseban slučaj geometrije, koja bi trebalo da bude primenljiva na prostor sa bilo kojim brojem dimenzija. Ali, to nije matematika u strogom smislu te reči, to je samo metafizika na matematičke teme; a zaključci koji iz toga proizlaze ne mogu se matematički formulisati, ili se mogu formulisati samo u posebno konstruisanim uslovnim formulama.

Drugi matematičari su gledali na aksiome prihvaćene u Euklidovoj geometriji kao na veštačke i netačne, i pokušali da ih opovrgnu uglavnom na osnovu određenih zaključaka izvedenih iz sferne geometrije Lobačevskog, pokazujući, na primer, da se paralelne linije seku. Oni su se složili da su prihvaćene aksiome korektne jedino za trodimenzionalni prostor, te na osnovu svojih argumenata, kojim su opovrgli te aksiome, izgradili su novu višedimenzionalnu geometriju.

Ali, sve to nije geometrija četvrte dimenzije.

Četvrta dimenzija se može smatrati geometrijski dokazanom samo kad pravac nepoznate linije, koja počinje od bilo koje tačke našeg prostora i odlazi u oblast četvrte dimenzije, može da se odredi, to jest, kad se pronade način da se konstruiše četvrta normala.

Teško je čak i da se približno opiše značaj koje bi otkriće četvrte normale u našem univerzumu imalo za naše znanje. Osvajanje vaz-

dušnog prostora; slušanje i gledanje na daljinu; povezivanje naše planete sa drugim planetama ili drugim solarnim sistemima; sve to nije ništa u poređenju sa otkrićem nove dimenzije. Ali, sve do sada, to nije učinjeno. Mi moramo da priznamo da smo bespomoćni pred zagonetkom četvrte dimenzije i moramo nastojati da ispitamo problem u domenu koji nam je dostupan.

Posle bližeg i egzaktnijeg istraživanja samog problema, mi dolazimo do zaključka da se on ne može rešiti u postojećim uslovima. Problem četvrte dimenzije, iako na prvi pogled čisto geometrijski, ne može se rešiti sredstvima geometrije. Naša geometrija tri dimenzije nedovoljna je za istraživanje problema četvrte dimenzije, isto kao što je planimetrija nedovoljna za istraživanje pitanja stereometrije. Mi moramo naći četvrtu dimenziju, ako ona postoji, na čisto eksperimentalan način, a takođe moramo naći i sredstva da se ona projektivnim metodama predstavi u trodimenzionalnom prostoru. Samo tada ćemo biti u stanju da stvorimo geometriju četiri dimenzije.

Čak i površno upoznavanje sa problemom četvrte dimenzije pokazuje da je neophodno da ga proučavamo sa psihološke i sa fizičke strane.

Četvrta dimenzija je nepoznata. Ako ona postoji, a istovremeno je ne možemo znati, to očigledno znači da nešto nedostaje u našem psihičkom aparatu, u našim sposobnostima opažanja; drugim rečima, pojava oblasti četvrte dimenzije ne odražava se u našim čulnim organima. Mi moramo da ispitamo zašto je to tako, kakvi su naši nedostaci koji uzrokuju tu neprijemčivost, i moramo da nađemo uslove (makar i samo teorijski) koji bi nam četvrtu dimenziju učinili razumljivom i dostupnom. Sve su to pitanja koja se odnose na psihologiju, ili, moguće, na teoriju saznanja.

Dalje, mi znamo da oblast četvrte dimenzije (opet, ako ona postoji) ne samo da je nesaznatljiva za naš psihički aparat, već je i *nedostupna* u čisto fizičkom smislu. To mora da ne zavisi od naših nedostataka, već od određenih osobina i okolnosti same četvrte dimenzije. Neophodno je da se ispita koje su to okolnosti koje nam oblast četvrte dimenzije čine nedostupnom, kao i da se nađe odnos između fizičkih uslova oblasti četvrte dimenzije i fizičkih uslova našeg sveta. A kad smo to utvrdili, neophodno je da vidimo da li u svetu koji nas okružuje postoji bilo šta što podseća na te uslove, to

jest, ima li bilo kakvih odnosa analognih odnosu između oblasti sa tri dimenzije i oblasti sa četiri dimenzije.

Govoreći uopšteno, pre nego što pokušamo da izgradimo geometriju četiri dimenzije, neophodno je da stvorimo fiziku četiri dimenzije, to jest, da nađemo i definišemo fizičke zakone koji bi mogli postojati u prostoru sa četiri dimenzije.

Mnogi su radili na problemu četvrte dimenzije.

Fehner (Fechner) je dosta napisao o četvrtoj dimenziji. Iz njegovih rasprava o svetovima jedne, dve, tri i četiri dimenzije proizlazi veoma interesantan metod istraživanja četvrte dimenzije pomoću građenja analogija između svetova različitih dimenzija, to jest, između zamišljenog sveta u ravni i trodimenzionalnog sveta, i između trodimenzionalnog sveta i sveta četvrte dimenzije. Taj metod su koristili gotovo svi koji su proučavali problem viših dimenzija i mi ćemo kasnije imati prilike da se s njim sretnemo.

Profesor Celner (Zöllner) je razvio teoriju četvrte dimenzije iz posmatranja "medijumskih" fenomena, uglavnom fenomena takozvane "materijalizacije". Ali, njegova posmatranja su dugo smatrana problematičnim, zbog utvrđene činjenice nedovoljno strogo postavljajući njegovih eksperimenata (Podmor i Hislop /Podmore and Hislop/).

Vrlo interesantan sažetak gotovo svega što je ikad napisano o četvrtoj dimenziji do devedesetih godina prošlog veka (19. veka – prim. prev) nalazi se u knjigama C. H. Hinton (C. H. Hinton).

Te knjige takođe sadrže i mnoge ideje samog Hinton; ali, na nesreću, uporedo sa tim vrednim idejama, tu je i mnogo nepotrebnog raspravljanja kakvo se uvek nagomilava oko pitanja četvrte dimenzije.

Hinton je načinio nekoliko pokušaja da definiše četvrtu dimenziju sa fizičke strane, kao i sa psihološke. U njegovoj knjizi značajno mesto zauzima opis metoda koji je on pronašao, da se um navikne na spoznavanje četvrte dimenzije. On se sastoji od dugog niza vežbi za opažajni i vizuelni aparat, sa postavkama različito obojenih kocki, koje treba da budu upamćene, najpre iz jednog položaja, potom iz drugog, a zatim iz trećeg i da nakon toga budu vizualizovane u raznim kombinacijama.

Osnovna ideja koja je vodila Hintonu u stvaranju tog metoda vežbi bila je buđenje "više svesti" koja zahteva "oslobađanje od sebe" u vizualizaciji i spoznavanju sveta, to jest, navikavanje da se svet sazna i shvata ne iz lične perspektive (kako ga mi uglavnom saznajemo i shvatamo), već takav kakav jeste. Za to je, pre svega, neophodno da naučimo da vizualizujemo stvari ne onako kako nam one izgledaju, već onakve kakve jesu, makar i u čisto geometrijskom smislu; iz toga se mora razviti sposobnost da ih saznamo, to jest, da ih vidimo, onakve kakve jesu, i iz drugih perspektiva osim geometrijske.

Prva vežba koju predlaže Hinton sastoji se u proučavanju kocke sastavljene od 27 manjih kocki različito obojenih i sa različitim imenima. Pošto smo potpuno izučili tu kocku sastavljenu od manjih kocki, ona mora da se preokrene i zapamti obrnutim redom. Zatim položaj manjih kocki mora da se promeni i zapamti tim redom, i tako dalje. Kao rezultat toga, prema Hintonu, moguće je da se u posmatranoj kocki odbace koncepti "gore i dole", "levo i desno" i tako dalje, i da je znamo nezavisno od položaja koji male kocke zauzimaju jedna u odnosu na drugu, to jest, tako da je vizualizujemo istovremeno u raznim kombinacijama. To bi bio prvi korak prema odbacivanju ličnih elemenata u spoznavanju kocke. Dalje, tu je opisan jedan razrađen sistem vežbi sa nizom različito obojenih i različito imenovanih kocki, od kojih se sastavljaju razne figure. I sve to ima isti cilj, da se odbace lični elementi u percepciji i na taj način razvije viša svest.

Odbacivanje ličnih elemenata u percepciji, prema Hintonovoj ideji, predstavlja prvi korak u razvoju više svesti i ka spoznaji četvrte dimenzije.

On kaže da, ako postoji sposobnost za gledanje u četvrtoj dimenziji, to jest, ako smo u stanju da vidimo objekte našeg sveta kao da ih gledamo iz četvrte dimenzije, onda ćemo ih videti ne tako kako ih vidimo na uobičajeni način, već potpuno drugačije.

Mi obično predmete vidimo kao da su iznad ili ispod nas, ili na istom nivou kao i mi, levo ili desno, ispred ili iza nas, i uvek samo sa jedne strane – one koja je pred nama – i u perspektivi. Naše oko je krajnje nesavršen instrument; ono nam daje krajnje netačnu sliku sveta. Ono što nazivamo perspektivom, u stvarnosti je iskrivljava-

nje vidljivih objekata koje vrši loše konstruisan optički instrument – oko. Mi sve predmete vidimo izvitopereno. I mi ih vizualizujemo na isti način. Ali, mi ih vizualizujemo na taj način samo zahvaljujući navici da ih vidimo izvitopereno, to jest, zahvaljujući navici stvorenoj našim defektnim vidom, koji je oslabio našu sposobnost vizualizacije.

Ali, prema Hintonu, nije neophodno da se predmeti spoljašnjeg sveta vizualizuju u iskrivljenom obliku. Moć vizualizacije nije ograničena mogućnošću vida. Mi predmete vidimo iskrivljeno, ali ih znamo takve kakvi jesu. A mi možemo da se oslobodimo navike da predmete vizualizujemo onako kako ih vidimo i možemo da naučimo da ih vizualizujemo takve kakve znamo da stvarno jesu. Hintonova ideja je upravo to da pre nego što nameravamo da razvijemo sposobnost gledanja u četvrtoj dimenziji, moramo da naučimo da vizualizujemo predmete onako kako bi oni bili viđeni iz četvrte dimenzije, to jest, pre svega ne u perspektivi, već odjednom sa svih strana, kako su oni znani našoj "svesti". Baš ta moć trebalo bi da se razvije Hintonovim vežbama. Razvijanje te moći da se predmeti vizualizuju sa svih strana odjednom bilo bi odbacivanje ličnih elemenata u mentalnim slikama. Prema Hintonu, "odbacivanje ličnih elemenata u mentalnim slikama mora voditi do odbacivanja ličnih elemenata u percepciji". Na taj način, razvijanje moći da vizualizujemo predmete sa svih strana bio bi prvi korak ka razvijanju moći da se predmeti vide takvi kakvi su u geometrijskom smislu, to jest, razvoju onoga što Hinton zove "višom svešću".

U svemu tome ima dosta istine, ali takođe dosta proizvoljnog i veštačkog. Pre svega, Hinton ne uzima u obzir razliku među raznim psihičkim tipovima ljudi. Metod koji se može pokazati zadovoljavajućim za njega samog, možda neće dati nikakve rezultate, ili će čak dati suprotne rezultate, kod drugih ljudi. Drugo, samo psihološko zasnivanje njegovog sistema vežbi je suviše nestabilno. Obično on ne zna gde da se zaustavi, ide sa svojim analogijama suviše daleko i na taj način mnoge svoje zaključke lišava svake vrednosti.

Iz perspektive geometrije, prema Hintonu, pitanje četvrte dimenzije može se proučiti na sledeći način.

Mi znamo za tri vrste geometrijskih figura:

Figure jedne dimenzije – linije.

Figure dve dimenzije – ravni.

Figure tri dimenzije – tela.

Linija se ovde smatra tragom tačke koja se kreće u prostoru. Ravan – trag linije koja se kreće u prostoru. Telo – trag ravni koja se kreće u prostoru.

Zamislimo pravu liniju ograničenu dvema tačkama i obeležimo tu liniju slovom a . Zamislimo da se linija a kreće u prostoru u vertikalnom pravcu i da ostavlja trag svog kretanja. Kad pređe razdaljinu jednaku svojoj dužini, trag koji je ostavila imaće oblik kvadrata, čije su strane jednake liniji a , to jest, a^2 .

Zamislimo da se kvadrat kreće u prostoru u vertikalnom pravcu i da ostavlja trag svog kretanja. Kad pređe razdaljinu jednaku dužini jedne njegove strane, ostaviće trag oblik kocke, to jest, a^3 .

Sad, ako zamislimo kretanje kocke u prostoru, kakav će oblik koji je ostavilo takvo jedno kretanje, to jest figura a^4 , imati?

Ispitujući odnose figura u jednoj, dve i tri dimenzije, to jest, linija, ravni i tela, možemo da dedukujemo pravilo da se figura višeg reda može posmatrati kao trag kretanja figure niže dimenzije.

Na osnovu tog pravila, možemo figuru a^4 posmatrati kao trag kretanja kocke u prostoru.

Ali, šta je trag te kocke u prostoru, trag koji postaje figura sa četiri dimenzije?

Ako proučimo način na koji se figure više dimenzije konstruišu kretanjem figura nižih dimenzija, otkrićemo nekoliko zajedničkih osobina i nekoliko zajedničkih zakona tog formiranja.

Zapravo, ako kvadrat smatramo tragom kretanja jedne linije, mi znamo da su se sve tačke te linije kretale u prostoru; ako smatramo kocku tragom kretanja kvadrata, mi znamo da su se sve tačke tog kvadrata pomerale. Štaviše, linija se kreće u pravcu normalnom na samu sebe; kvadrat, u pravcu normalnom na sopstvenu ravan.

Shodno tome, ako figuru a^4 smatramo tragom kretanja kocke u prostoru, moramo da imamo na umu da su se sve tačke date kocke kretale u prostoru. Štaviše, iz navedene analogije možemo da zaključimo da se kocka kretala u prostoru u pravcu koji nije sadržan

u samoj kocki, to jest, u pravcu normalnom na tri dimenzije. Taj pravac bi, tada, bio četvrta normala koja nam je nepoznata u našem prostoru i u našoj geometriji sa tri dimenzije.

Dalje, liniju možemo da odredimo kao beskonačan broj tačaka; kvadrat kao beskonačan broj linija; kocku kao beskonačan broj kvadrata. Po analogiji sa tim, figuru a^4 možemo da odredimo kao beskonačan broj kocki.

Dalje, gledajući kvadrat, mi vidimo samo linije; gledajući kocku, mi vidimo njene površi, možda čak samo jednu od njenih površi.

Sasvim je moguće da bi nam se figura a^4 ukazala kao kocka. Da kažemo drugačije, kocka je ono što vidimo od figure a^4 .

Dalje, tačka se može odrediti kao presek linija; linija je presek površi; površ je presek tela; trodimenzionalno telo se, prema tome, može odrediti kao presek četvorodimenzionalnih tela.

Uopšteno govoreći, u svakom četvorodimenzionalnom telu mi ćemo videti njegove trodimenzionalne projekcije ili preseke. Kocka, sfera, piramida, kupa, cilindar, mogu biti projekcije preseka četvorodimenzionalnih tela koja su nam nepoznata.

Godine 1908 naišao sam na čudan članak o četvrtoj dimenziji (na ruskom), koji je objavio magazin "Sávremeni Svet".

Bilo je to pismo koje je N. A. Morozov² napisao svojim drugovima zatvorenici u tvrđavi Šliselburg. On je interesantan uglavnom zato što sadrži, u veoma slikovitom obliku, izlaganje principa razmišljanja o četvrtoj dimenziji pomoću analogija, koje su malo pre navedene.

Prvi deo Morozovljevog članka je veoma interesantan, ali u njegovom konačnom zaključku o onome šta može postojati u oblasti

² N. A. Morozov, naučnik po obrazovanju, pripadao je revolucionarnim partijama sedamdesetih i osamdesetih godina (19. veka – prim. prev.). Uhapšen je u vezi sa ubistvom cara Aleksandra II, i proveo je 33 godine u zatvoru, uglavnom u tvrđavi Šliselburg. Oslobođen je 1905, napisao je nekoliko knjiga, jednu o Otkrivenju Jovanovom, drugu o alhemiji, o magiji itd., koje su našle priličan broj čitalaca u periodu pre rata. Prilično je čudno da se čitaocima u Morozovljevim knjigama nije dopadalo ne ono što je on zapravo napisao, već ono o čemu je pisao. Njegove prave namere bile su veoma ograničene i u strogoj saglasnosti sa naučnim idejama sedamdesetih. On je pokušao da "mističke teme" prikaže racionalno; na pri-

četvrte dimenzije, on odstupa od metoda analogija i pripisuje četvrtoj dimenziji "duhove" koje spiritisti prizivaju u svojim seansama, a potom, porekavši postojanje duhova, on takođe poriče i objektivno postojanje četvrte dimenzije.

Opšta je pretpostavka da zidovi tvrđave ne postoje u četvrtoj dimenziji i to je verovatno bio razlog zašto je četvrta dimenzija bila jedna od omiljenih tema razgovora koji su se u Šliselbergu vodili putem kuckanja.

Morozovljevo pismo je odgovor na pitanje koje mu je postavljeno u jednom od tih razgovora. On piše:

Dragi moji prijatelji, naše kratko šliselburško leto se bliži kraju, a mračne i tajanstvene jesenje noći dolaze. U tim noćima, koje se kao crni plašt prostiru po krovovima našeg zatvora i obavijaju neprobojnom tamom naše malo ostrvo sa svojim starim kulama i bastionima, izgledalo bi da sene naših prijatelja i prethodnika koji su ovde umrli nevidljive lebde oko tih zidova, gledaju nas kroz prozore i stupaju u tajanstvenu komunikaciju sa onima koji su još živi. A mi sami, zar nismo samo senke onoga što smo nekad bili? Zar nismo preobraženi u neku vrstu kuckajućih duhova, koji nevidljivi razgovaraju jedni sa drugima kroz kamene zidove koji nas dele, kao oni koji izvode spiritističke seanse?

Čitavog dana sam razmišljao o vašim današnjim diskusijama o četvrtoj, petoj i drugim dimenzijama prostora i univerzuma, koje su nam nedostupne. Svim svojim snagama trudio sam se da zamislim bar četvrtu dimenziju sveta, onu u kojoj se, kao što tvrdi metafizika, sve što je pod ključem može iznenada pokazati kao otvoreno, i u kojoj, u sve zatvorene prostore, mogu da uđu bića sposobna da se kreću ne samo u tri dimenzije, već takođe i u četvrtoj, na koju mi nismo navikli.

mer, objasnio je Otkrivenje Jovanovo kao ništa drugo do opis oluje. Ali, pošto je bio dobar pisac, Morozov je dao veoma dobar uvod u svoje teme, a ponekad bi dodavao i malo poznati materijal. Tako su njegove knjige proizvele sasvim neočekivan rezultat i mnogi ljudi su se zainteresovali za mističke teme i mističku literaturu nakon što su pročitali Morozovljeve knjige. Nakon revolucije, Morozov se pridružio boljševicima i ostao u Rusiji. Iako, bar koliko se zna, on sam nije uzeo učešća u tom rušilačkom radu, nije ništa više napisao i u svećanim prilikama izrazio je svoje divljenje prema boljševičkom režimu.

(Autor)

Pitate me za naučni pristup problemu. Hajde da najpre govorimo o svetu sa samo dve dimenzije; a kasnije ćemo videti da li će nam to dati mogućnost da donesemo određene zaključke o različitim svetovima.

Uzmimo određenu ravan – na primer, onu koja odvaja površinu jezera Ladoga, koje nas okružuje, od atmosfere iznad nje u ovo tiho jesenje veče. Pretpostavimo da je ta ravan odvojen svet sa dve dimenzije, naseljen svojim sopstvenim bićima, koja mogu da se kreću samo u toj ravni, kao senke lastavica i galebova koje klize u svim pravcima po glatkoj površini vode koja nas okružuje, ali ostaju zauvek skrivene od nas iza tih bastiona.

Pretpostavimo da ste, pobegavši iz kula našeg Šliserburga, pošli da se okupate u jezeru.

Kao bića sa tri dimenzije, vi takode imate dve dimenzije koje leže na površini vode. Vi ćete zauzeti određeno mesto u svetu bića senki. Svi delovi vašeg tela iznad i ispod nivoa vode za njih će biti nemogući za opažanje i oni neće biti svesni ničeg drugog do vaše konture, koja je ocrтана na površini jezera. Vaša kontura njima mora izgledati kao jedan predmet njihovog sopstvenog sveta, samo veoma začuđujući i čudesan. Prvo čudo iz njihove perspektive biće vaša iznenadna pojava među njima. Sa punim ubedenjem se može reći da posledica koju biste stvorili ni na koji način ne bi bila manja nego neočekivana pojava među nama nekog duha iz nepoznatog sveta. Drugo čudo bi bilo iznenađujuća promenljivost vašeg spoljašnjeg oblika. Kad ste potopljeni do struka, vaš oblik će za njih biti gotovo eliptičan, jer će jedino linija na površini koja okružuje vaš struk i kroz koju oni ne mogu da prođu biti opaziva za njih. Kad počnete da plivate, u njihovim očima ćete uzeti oblik obrisa čoveka. Kad zagazite na plitko mesto, tako da površina na kojoj oni žive okružuje vaše noge, njima će izgledati kao da ste se pretvorili u dva bića prstenastog oblika. Ako vas, želeći da vas zadrže na jednom mestu, oni okruže sa svih strana, vi možete da ih prekoračite i oslobodite se od njih na način koji je njima potpuno nepojmljiv. U njihovim očima vi ćete biti svemoćna bića – stanovnici višeg sveta, slični onim natprirodnim bićima o kojima nam govore teolozi i metafizičari.

Ako sad pretpostavimo da pored ta dva sveta, sveta ravni i sveta u kome mi živimo, postoji svet sa četiri dimenzije, viši od

našeg, postaće jasno da će u odnosu na nas njegovi stanovnici biti upravo takvi kakvi smo mi u odnosu na stanovnike ravni. Oni se moraju pojaviti među nama na neki neočekivan način i nestati iz našeg sveta po svojoj volji, krećući se po četvrtoj ili nekoj višoj dimenziji.

Ova analogija je, tako reći, dosad potpuna. Dalje ćemo u istoj analogiji naći potpuno opovrgavanje svih naših hipoteza.

Kad bića četvorodimenzionalnog sveta ne bi, odista, bila naša puka izmišljotina, njihova pojava među nama bila bi uobičajeni, svakodnevni događaj.

Dalje Morozov raspravlja imamo li ikakvog razloga za pretpostavku da ta "natprirodna bića" zaista postoje i dolazi do zaključka da nemamo osnova za takvu pretpostavku, ukoliko nismo spremni da verujemo u bajke.

Jedina indikacija postojanja takvih bića vredna naše pažnje može se, prema Morozovu, naći u učenjima spiritizma. Ali, njegovo sopstveno iskustvo sa spiritizmom uverilo ga je da, uprkos čudnim fenomenima koji se nesumnjivo javljaju tokom spiritističkih seansi, "duhovi" u njima ne učestvuju. Takozvano "automatsko pisanje", obično navođeno kao dokaz saradnje inteligentnih sila iz drugih svetova na tim seansama, rezultat je, prema njegovom zapažanju, čitanja misli. Svesno ili nesvesno "medijum" "čita" misli prisutnih i iz tih misli dobija odgovor na njihova pitanja. Morozov je prisustvovao mnogim seansama, ali nikad nije naišao na slučaj gde bi bilo šta u odgovoru koji je dobijen bilo nepoznato svim prisutnim, ili gde su odgovori bili na jeziku koji niko od prisutnih nije znao. Zbog toga, iako ne sumnjajući u iskrenost većine spiritista, Morozov zaključuje da "duhovi" nemaju veze sa fenomenima koji se javljaju na seansama.

Njegovo iskustvo sa spiritizmom, kaže on, konačno ga je ubedilo još pre mnogo godina da pojave koje se pripisuju četvrtoj dimenziji u stvarnosti ne postoje. On kaže da na takvim spiritističkim seansama odgovore nesvesno daju stvarni ljudi koji su prisutni i da su zbog toga sve pretpostavke koje se tiču postojanja četvrte dimenzije čista fantazija.

Zaključci Morozova su sasvim neočekivani i teško je razumeti kako je do njih došao. Njegovom mišljenju o spiritizmu ne može se ništa prigovoriti. Psihička strana spiritističkih fenomena je bez sumnje sasvim "subjektivna". Ali, potpuno je nerazumljivo zašto Morozov vidi "četrstu dimenziju" samo u spiritističkim fenomenima i zašto, poričući "duhove", poriče četrstu dimenziju. To izgleda kao unapred spreman odgovor koji nudi onaj zvanični "pozitivizam" koga se Morozov drži i od koga nije bio u stanju da se odvoji. Njegovi prethodni argumenti vodili su u sasvim suprotnom pravcu. Pored "duhova", postoji dobar broj pojava sasvim stvarnih za nas, to jest onih koje su uobičajene i svakodnevnne, ali su apsolutno neobjašnjive bez pomoći hipoteze koja bi te pojave dovela u vezu sa četrtom dimenzijom. Ali, mi smo se suviše navikli na te pojave i ne primećujemo njihov "čudesni karakter", ne primećujemo da živimo u svetu neprekidnog čuda, u svetu misterija, neobjašnjivih, i iznad svega, nemerljivih.

Morozov opisuje kako bi čudesno naša trodimenzionalna tela izgledala bićima iz ravni, kako ta bića ne bi znala odakle naša tela dolaze i kuda ona nestaju, nalik na duhove koji se pojavljuju iz nekog nepoznatog sveta.

Ali, u stvarnosti, zar mi nismo bića isto tako fantastična i promenljiva u našoj pojavi za bilo koji stajajući predmet, kamen ili drvo? Dalje, zar mi ne posedujemo osobine "viših bića" za životinje? I zar za nas nema pojava, kao što su, na primer, sva ispoljavanja života, za koje ne znamo ni odakle dolaze ni kuda idu, fenomena kao što je pojava biljke iz semena, rođenje živih bića, i slično, i dalje, prirodnih pojava, oluja, kiše, proleća, jeseni, koje ne možemo ni da objasnimo ni protumačimo? Nije li svaka od tih prirodnih pojava uzeta zasebno nešto što mi možemo da osetimo samo u maloj meri, da dodirnemo samo deo, kao slepci u staroj istočnjačkoj basni koji su definisali slona svaki na svoj način: jedan prema njegovim nogama, drugi prema ušima, a treći prema repu?

Nastavljajući Morozovljeva zaključivanja koja se tiču odnosa između sveta tri dimenzije i sveta četiri dimenzije, mi nemamo osnova da ovaj poslednji tražimo samo u domenu "spiritizma".

Uzmimo živu ćeliju. Ona može biti potpuno jednaka po dužini, širini i visini nekoj drugoj, mrtvoj ćeliji. A ipak postoji nešto u živoj ćeliji čega nema u mrtvoj, nečeg što nismo u stanju da izmerimo.

Mi kažemo da je to "životna sila", pokušavajući da objasnimo životnu silu kao neku vrstu kretanja. Ali, u stvarnosti mi time ništa ne objašnjavamo, već samo dajemo ime pojavi koja ostaje neobjašnjiva.

Prema nekim naučnim teorijama, životna sila mora biti razloživa na fizičko-hemijske elemente, na prostije sile. Ali, nijedna od tih teorija ne može da objasni kako jedne prelaze u druge i u kakvom su odnosu jedne prema drugima. Mi nismo u stanju da fizičko-hemijskim formulama izrazimo ni najjednostavnije ispoljavanje životne energije. A sve dok to nismo u stanju da uradimo, mi nemamo prava, u striktno logičkom smislu, da na životne procese gledamo kao na identične fizičko-hemijskim procesima.

Mi možemo da prihvatimo filozofski "monizam", ali nemamo razloga da prihvatimo fizičko-hemijski monizam koji nam se povremeno nameće i koji poistovećuje životne i psihičke procese sa fizičko-hemijskim procesima. Naš um može, na apstraktan način, doći do zaključka o jedinstvu fizičko-hemijskih, životnih i psihičkih procesa, ali za nauku, za egzaktno i konkretno znanje, te tri klase pojava stoje odvojene jedna od druge.

Za nauku, tri klase pojava: mehaničke sile, životne sile i psihičke sile, prelaze jedna u drugu samo delimično i očigledno bez ikakvih utvrđenih ili izračunljivih proporcija. Zbog toga, naučnici će imati opravdanja da objašnjavaju životne i psihičke procese kao neku vrstu kretanja samo kad nađu način za preobražaj kretanja u životnu i psihičku energiju, i obrnuto, kad takav preobražaj izračunaju. To znači da će takva jedna potvrda biti moguća samo kad bude poznato koliki je broj kalorija koji se sadrži u određenoj količini uglja neophodan da započne život jedne ćelije, ili koliki je pritisak (u atmosferama) neophodan za formiranje jedne misli ili jednog logičkog zaključka. Sve dok to nije poznato, fizički, biološki i psihički fenomeni, kako ih proučava nauka, odvijaju se na različitim nivoima. Njihovo jedinstvo jedino se može naslućivati, ali ništa se ne može pozitivno potvrditi.

Ako jedan te isti izvor deluje u fizičko-hemijskim procesima, može se pretpostaviti da on deluje i u različitim sferama koje su samo delimično bliske jedna drugoj.

Kad bi nauka zaista posedovala znanje o jedinstvu makar životnih i fizičko-hemijskih pojava, ona bi bila u stanju da stvara žive

organizme. Nema ničeg preteranog u tom očekivanju. Ljudi konstruišu mašine i aparate koji su spolja mnogo složeniji nego jednostavni jednoćelijski organizmi. A ipak nisu u stanju da konstruišu takav jedan organizam. To znači da u živim organizmima ima nešto što ne postoji u beživotnoj mašini. Živa ćelija sadrži nešto čega nema u mrtvoj. I mi imamo sva prava da to nešto zovemo podjednako neobjašnjivim i nemerljivim. A proučavajući čoveka, imamo dobre razloge da sebi postavimo pitanje: koji deo je u njemu veći, merljivi ili nemerljivi?

”Kako mogu da odgovorim na vaše pitanje” (o četvrtoj dimenziji) piše Morozov svojim drugovima zatvorenicima, ”kad ja sam nemam dimenzija u pravcu na koji vi ukazujete?”

Ali, kakve realne osnove su navele Morozova da tako izričito usvrđi da on nema tu dimenziju?

Može li on da izmeri sve u sebi? Dve osnovne funkcije u čoveku, život i misao, spadaju u oblast nemerljivog.

Mi tako nejasno i tako nesavršeno znamo šta čovek zapravo jeste, i mi u sebi imamo tako mnogo toga što je zagonetno i nerazumljivo iz perspektive geometrije sa tri dimenzije, da nemamo razloga da poričemo četvrtu dimenziju time što poričemo ”duhove”. Naprotiv, mi imamo puno osnova da tražimo četvrtu dimenziju baš u sebi.

A sami sebi moramo da priznamo jasno i zasigurno da ni najmanje ne znamo šta je zapravo čovek. Za nas je on zagonetka i tu zagonetku moramo da prihvatimo kao takvu.

”Četvrta dimenzija” obećava da objasni nešto u toj zagonetki. Pokušajmo da vidimo šta nam ”četvrta dimenzija” može dati ako joj pridemo starim metodama, ali bez starih predrasuda za ili protiv spiritizma. Hajde da opet zamislimo svet bića u prostoru koja ima samo dve dimenzije, širinu i dužinu, i koja naseljavaju tu ravnu površinu.³

Zamislimo, na toj površini, živa bića koja imaju oblike geometrijskih figura i sposobnost da se kreću u dva pravca.

Na samom početku istraživanja uslova života tih ravanskih bića mi se odjednom suočavamo sa veoma interesantnom činjenicom.

³ U tim razmišljanju o zamišljenim svetovima delimično ću slediti Hintonov plan, ali to ne znači da delim sve Hintonove opcije.

Ta bića će moći da se kreću u dva pravca u njihovoj ravni. Ona neće biti u stanju da se dignu iznad te ravni ili da je napuste. Na isti način ona neće biti u stanju da vide ili oseće bilo šta što leži izvan njihove ravni. Ako bi se neko od tih bića diglo iznad te ravni, ono bi potpuno otišlo iz sveta drugih bića koja su mu slična, izgubilo bi se, nestalo, niko ne zna gde.

Ako pretpostavimo da su organi vida tih bića smešteni na njihovim ivicama, na njihovim spoljašnjim linijama, onda ona uopšte ne bi bila u stanju da vide išta što leži izvan njihove ravni. Oni bi videli jedni druge ne takve kakvi stvarno jesu, to jest u obliku geometrijskih figura, već jedino u obliku linija. Na isti način, svi predmeti njihovog sveta njima bi izgledali kao linije. I, što je veoma važno, sve linije, bilo da su prave, krive, ili sa uglovima, ili koje leže pod raznim uglovima u odnosu na njihovu ivicu, izgledale bi im potpuno slične; oni ne bi bili u stanju da vide razliku među samim linijama. Ali, istovremeno, te linije bi se za njih razlikovale po čudnim osobinama koje bi oni verovatno zvali pokretima ili vibracijama linija.

Centar kruga će im biti potpuno nedostupan. Uopšte neće biti u stanju da ga vide. Da bi doseglo centar kruga, dvodimenzionalno biće bi moralo da prokopa ili preseče put kroz masu ravnih figura koje imaju debljinu atoma. Proces kopanja zgledao bi mu kao izmena linije kružnice.

Ako bi kocka bila smeštena u tu ravan, onda bi mu se ta kocka pojavljivala u obliku četiri linije koje ograničavaju kvadrat koji dodiruje njihovu ravan. Od čitave kocke, za njega će postojati samo kvadrat. On neće biti u stanju čak ni da zamisli ostatak kocke. *Kocka* za njega neće postojati.

Ako bi nekoliko tela došlo u kontakt sa njegovom ravni, za biće iz ravni bi u slučaju svakog od tih tela postojala samo površ koja je došla u dodir sa njegovom ravni. Ta površ, to jest, linije koje je ograničavaju, izgledale bi mu kao predmet njegovog sopstvenog sveta.

Ako bi kroz njegov prostor, to jest, kroz njegovu ravan, prošla kocka obojena raznim bojama, prolazak kocke izgledalo bi mu kao postepena promena boja linija koje ograničavaju kvadrat koji leži u njegovoj ravni.

Ako pretpostavimo da se to biće u ravni učini sposobnim da vidi svojom ravnom stranom, to jest onom koja gleda ka našem svetu, lako je zamisliti kakvu bi pogrešnu predstavu o njemu ono steklo.

Čitav univerzum njemu se pojavljuje u obliku ravni. Vrlo je verovatno da će ono tu ravan nazvati etar. Shodno tome, ono će ili potpuno poreći pojave koje se odvijaju van njegove ravni, ili će na njih gledati kao na događaje u sopstvenoj ravni, svom etru. Nesposobno da u svojoj ravni objasni događaje koje opaža, ono će ih možda nazvati čudesnim, događajima koji prevazilaze njegovo razumevanje, prevazilaze njegov prostor, događajima u "trećoj dimenziji".

Primitivši da se neobjašnjivi događaji odvijaju u određenom sledu, u određenoj zavisnosti jedni od drugih, a takođe, verovatno, i u zavisnosti od nekih zakona, biće iz ravni će prestati da ih smatra čudesnim i pokušaće da ih objasni pomoću manje ili više složenih hipoteza.

Pojava mutne predstave o drugoj paralelnoj ravni postaće za biće iz ravni prvi korak prema ispravnom razumevanju univerzuma. Ono će potom zamisliti da se sve pojave, koje nije u stanju da objasni u svojoj sopstvenoj ravni, događaju u toj paralelnoj ravni. U tom stanju razvoja, čitav naš svet izgledaće mu kao ravan paralelna njegovoj sopstvenoj ravni. Ni reljef ni perspektiva još neće postojati za njega. Planinski pejzaž izgledaće mu kao ravna fotografija. Njegova predstava o svetu će bez sumnje biti veoma siromašna, i puna grešaka. Velike stvari će se smatrati malim, a male stvari velikim, i sve zajedno, bilo da je daleko ili blisko, njemu će izgledati podjednako udaljeno i nedostupno.

Priznavši da postoji svet paralelan svetu njegove ravni, dvodimenzionalno biće će reći da o pravoj prirodi odnosa između ta dva sveta ono ne zna ništa.

U paralelnom svetu biće mnogo toga što će za dvodimenzionalno biće izgledati neobjašnjivo. Na primer, poluga ili dva točka na osovini. To delovanje će izgledati neshvatljivo dvodimenzionalnom biću, čija je predstava o zakonima kretanja ograničena na kretanje u ravni. Sasvim je moguće da će ta pojava biti smatrana natprirodnom i kasnije biti nazvana, na naučniji način, "nadfizičkom".

Proučavajući te nadfizičke pojave, biće iz ravni može nabasati na ideju da poluga, ili točkovi, sadrže nešto nemerljivo, ali što, bez obzira na to, postoji.

Odatle je samo jedan korak do hipoteze o trećoj dimenziji. Biće iz ravni zasnovaće tu hipotezu upravo na neobjašnjivim činjenicama, kao što je okretanje točkova. Ono se može zapitati da li to neobjašnjivo može uistinu biti nemerljivo, a potom početi da postepeno tumači samom sebi fizičke zakone trodimenzionalnog prostora. Ali, ono nikad neće biti u stanju da matematički dokaže postojanje treće dimenzije, jer će se sva njegova geometrijska ramišljanja odvijati samo u ravni, u dve dimenzije, i zbog toga će ono projektovati u ravan rezultate svojih matematičkih zaključaka, uništavajući na taj način svo njihovo značenje.

Biće iz ravni biće u stanju da stekne svoje prvo zapažanje o prirodi treće dimenzije naprosto logičkim razmišljanjem i upoređivanjem. To znači da, proučavanjem onog neobjašnjivog što leži u ravnoj fotografiji (koja za njega predstavlja naš svet), biće iz ravni može da dođe do zaključka da su mu mnoge pojave neobjašnjive, jer u objektima koji izazivaju te pojave može postojati određena *razlika* koju ono ne razume i ne može da izmeri.

Dalje, ono može da zaključi da se pravo telo na neki način mora razlikovati od zamišljenog. A dopustivši jednom pretpostavku o trećoj dimenziji, ono će morati da kaže da stvarno telo, za razliku od zamišljenog tela, mora da poseduje bar malu treću dimenziju.

Na isti način, biće iz ravni može da prizna da i ono nužno mora posedovati treću dimenziju.

Pošto dođe do zaključka da stvarno telo sa dve dimenzije ne može da postoji, da je to samo zamišljena figura, biće iz ravni će morati da kaže sebi da, pošto treća dimenzija postoji, i ono samo mora da poseduje tu treću dimenziju, jer bi inače, imajući samo dve dimenzije, ono bilo imaginarna figura, to jest, postojalo bi samo u nečijem umu.

Biće iz ravni razmišljaće na sledeći način: "Ako treća dimenzija postoji, ja sam ili trodimenzionalno biće, ili ne postojim stvarno, već samo u nečijoj imaginaciji."

Razmišljajući zašto ne vidi svoju treću dimenziju, biće iz ravni može doći na pomisao da je njegovo produženje u toj trećoj dimenziji, kao i produženje drugih tela u trećoj dimenziji, veoma malo. Ta razmišljanja mogu biće iz ravni dovesti do zaključka da je za njega pitanje treće dimenzije povezano sa problemom malih razmera.

Istražujući svet na filozofski način, biće iz ravni će povremeno sumnjati u stvarnost svega što ga okružuje, pa i u svoju sopstvenu stvarnost.

Ono potom može pomisliti da je njegova predstava o svetu pogrešna i da ono čak i ne vidi stvarnost takvu kakva jeste. Iz toga mogu da proiđu rezonovanja o stvarima kako se pojavljuju i stvarima kakve jesu. Biće iz ravni može misliti da se u trećoj dimenziji stvari moraju javljati kakve jesu, to jest, ono će u istoj stvari videti više nego što je videlo u dve dimenzije.

Proveravajući sva ta zaključivanja iz naše perspektive, to jest, iz perspektive bića sa tri dimenzije, mi moramo da priznamo da su svi zaključci bića iz ravni savršeno tačni, te da ga vode ka ispravnom razumevanju sveta i ka spoznaji, iako u početku teorijskoj, treće dimenzije.

Iskustvo bića iz ravni može nam biti odkoristi: i mi možemo pokušati da otkrijemo ima li u našem svetu nečega prema čemu smo mi u istom odnosu kao što je biće iz ravni prema trećoj dimenziji.

Ispitujući fizičke uslove ljudskog života, naći ćemo u njima gotovo potpunu analogiju sa uslovima života bića iz ravni koje počinje da biva svesno treće dimenzije.

Poćećemo analizirajući naš odnos prema "nevidljivom".

Isprva čovek smatra nevidljivo čudesnim i natprirodnim. Postepeno, sa evolucijom znanja, ideja o čudesnom postaje sve manje i manje neophodna. Na sve u domenu dostupnom posmatranju (a na žalost, i sve što je daleko izvan njega) se gleda kao na nešto što postoji u skladu sa izvesnim utvrđenim zakonima, kao posledica izvesnih utvrđenih uzroka. Ali, uzroci mnogih pojava ostaju skriveni i nauka je prisiljena da se ograniči na klasifikaciju tih neobjašnjivih pojava.

Proučavajući karakter i osobine "neobjašnjivog" u različitim granama našeg znanja, u fizici i hemiji, u biologiji i psihologiji, možemo doći do izvesnih opštih zaključaka koji se tiču karaktera neobjašnjivog. To znači da problem možemo formulisati na sledeći način: nije li neobjašnjivo rezultat nečega "nemerljivog" za nas, što postoji, prvo, u onim stvarima koje, onakve kakve nam se ukazuju, možemo da potpuno izmerimo, i drugo, u stvarima za koje, onakve kakve nam se ukazuju, ne možemo imati mere?

Možemo da mislimo da sama ta neobjašnjivost može biti rezultat činjenice da mi ispitujemo i pokušavamo da objasnimo, unutar granica tri dimenzije, pojave koje prelaze u oblast više dimenzije. Da kažemo drugačije, zar mi nismo u situaciji bića iz ravni koja pokušavaju da objasne u ravni one pojave koje se odvijaju u trodimenzionalnom prostoru?

Ima mnogo toga što potvrđuje verovatnost takve pretpostavke.

Sasvim je moguće da su mnoge neobjašnjive pojave neobjašnjive samo zato što mi želimo da ih objasnimo u našoj ravni, to jest, unutar našeg trodimenzionalnog prostora, dok se u stvarnosti one javljaju izvan naše ravni, u domenu viših dimenzija.

Došavši do zaključka da smo okruženi svetom nemerljivog, moramo priznati da smo, do sada, imali potpuno pogrešnu predstavu o predmetima našeg sveta.

Znamo od ranije da mi stvari vidimo i predstavljamo ih sebi onakvima kakve one nisu. Sad možemo da određenije kažemo da mi u stvarima ne vidimo onaj njihov deo koji je za nas nemerljiv, koji leži u četvrtoj dimenziji.

Ovaj poslednji zaključak nas dovodi do ideje o razlici između imaginarnog i stvarnog.

Videli smo da biće iz ravni, došavši na ideju o trećoj dimenziji, mora da zaključi da, ako tri dimenzije postoje, stvarno telo sa dve dimenzije ne može da postoji. Dvodimenzionalno telo bilo bi samo imaginarna figura, presek trodimenzionalnog tela ili njegova projekcija u dvodimenzionalni prostor.

Dopuštajući postojanje četvrte dimenzije, mi moramo da na isti način priznamo da ako četiri dimenzije postoje, stvarno telo sa tri dimenzije ne može da postoji. Stvarno telo mora posedovati, u najmanju ruku, bar veoma mali produžetak duž četvrte dimenzije, jer bi inače bilo samo zamišljena figura, projekcija četvorodimenzionalnog tela u trodimenzionalni prostor, kao "kocka" nacrtana na papiru.

Na taj način moramo doći do zaključka da mora postojati kocka sa tri dimenzije i kocka sa četiri dimenzije, i da samo ta kocka sa četiri dimenzije stvarno, uistinu postoji.

Posmatrajući i čoveka iz te perspektive, dolazimo do veoma interesantnih zaključaka.

Ako četvrta dimenzija postoji, moguća je jedna od dve stvari. Ili mi sami posedujemo četvrtu dimenziju, to jest, zaista jesmo četvorodimenzionalna bića, ili posedujemo samo tri dimenzije, u kom slučaju uopšte ne postojimo.

Ako četvrta dimenzija postoji, dok mi imamo samo tri, to znači da nemamo stvarno postojanje, da postojimo samo u nečijoj imaginaciji, i da se sve naše misli, osećanja i iskustva odigravaju u umu nekog višeg bića, koje nas zamišlja. Mi smo samo proizvodi njegovog uma i čitav univerzum je samo veštački svet koji je stvorila njegova mašta.

Ako ne želimo da se složimo sa tim, onda moramo da priznamo da smo bića sa četiri dimenzije.

A istovremeno, mi moramo da priznamo da našu sopstvenu četvrtu dimenziju, kao i četvrtu dimenziju tela koja nas okružuju, znamo i osećamo veoma malo i da samo nagađamo njeno postojanje iz opažanja neobjašnjivih pojava.

Takvo slepilo u odnosu na četvrtu dimenziju može biti prouzrokovano činjenicom da je četvrta dimenzija našeg tela i drugih objekata našeg sveta isuviše mala i nedostupna našim čulnim organima, ili aparatu koji proširuje sferu našeg posmatranja, na potpuno isti način kao što su molekuli naših tela i mnoge druge stvari nedostupne neposrednom posmatranju. Što se tiče objekata koji poseduju veću težnost u četvrtoj dimenziji, mi ih povremeno osećamo u određenim okolnostima, ali odbijamo da ih priznamo kao stvarno postojeće.

Poslednje razmatranje daje nam dovoljno osnova da verujemo da, bar u fizičkom svetu, četvrta dimenzija mora da se odnosi na domen malih rastojanja.

Činjenica da stvari ne vidimo u njihove četiri dimenzije ponovo nas dovodi do opšteg problema nesavršenosti naših percepcija.

Čak i ako ostavimo po strani druge nedostatke naše percepcije i razmatramo njeno delovanje samo u odnosu na geometriju, moraćemo da priznamo da mi sve vidimo veoma malo nalik tome kakvo ono zaista jeste.

Mi ne vidimo tela, mi vidimo samo površine, stranice i linije. Mi nikad ne vidimo kocku; mi vidimo samo njen mali deo, nikad je ne vidimo odjednom sa svih strana.

Iz četvrte dimenzije mora biti moguće da vidimo kocku sa svih njenih strana odjednom, kao i iz njenog centra.

Centar sfere nam je nedostupan. Da bismo stigli do njega, mi moramo da prosečemo ili prokopamo put kroz masu sfere, to jest, postupamo tačno na isti način na koji i biće iz ravni u odnosu na krug. Proces prosecanja će nam u tom slučaju izgledati kao postepena promena na površini sfere.

Potpuna analogija našeg odnosa prema sferi sa odnosom bića iz ravni prema krugu daje nam osnova da mislimo da je u četvrtoj dimenziji, ili duž četvrte dimenzije, centar sfere isto tako lako dostupan kao i centar kruga u trećoj dimenziji. Drugim rečima, imamo pravo da pretpostavimo da je u četvrtoj dimenziji moguće dosegnuti centar sfere iz nekog regiona koji nam je nepoznat, duž nekog neshvatljivog pravca, a da sama sfera ostane nedirnut. Ovo poslednje će nam izgledati kao neka vrsta čuda, ali isto tako čudesno biću iz ravni mora izgledati mogućnost da dosegne centar kruga ne kva-reći liniju njegovog obima, ne lomeći krug.

Nastavljajući da dalje zamišljamo osobine viđenja ili percepcije u četvrtoj dimenziji, moraćemo da priznamo da je ne samo u geometrijskom smislu, već takođe i u mnogim drugim pogledima, iz četvrte dimenzije moguće videti predmete našeg sveta mnogo bolje nego što mi vidimo.

Profesor Helmholtz (Helmholtz) je jednom rekao za naše oko da, kad bi mu neki optičar poslao tako loše napravljen instrument, on ga nikad ne bi uzeo.

Nesumnjivo naše oko ne vidi veliki broj stvari koje postoje. Ali, ako u četvrtoj dimenziji mi vidimo i bez pomoći takvog jednog nesavršenog instrumenta, obavezno bi trebalo da vidimo mnogo više, to će reći, da vidimo ono što nam je sada nevidljivo i da sve vidimo bez mreže iluzije koja čitav svet sakriva od nas i čini njegov spoljašnji aspekt veoma nesličnim onom kakav on stvarno jeste.

Može se postaviti pitanje zašto bi u trećoj dimenziji videli bez pomoći očiju i šta to onda znači.

Na ta pitanja moći će se definitivno odgovoriti samo ako se pouzdano zna da četvrta dimenzija postoji i kad nam je poznato šta ona stvarno jeste. Ali, zasad je moguće da se uzme u obzir samo ono što bi moglo da bude u četvrtoj dimenziji, i zato ne može biti

nikakvih konačnih odgovora na ta pitanja. Viđenje u četvrtoj dimenziji mora se obavljati bez pomoći očiju. Ograničenja našeg očnog vida mi znamo, a poznato je da ljudsko oko nikad ne može dostići savršenstvo ni mikroskopa ni teleskopa. Ali, ti instrumenti, sa svim povećanjem moći vida koji obezbeđuju, ne dovode nas ni korak bliže četvrtoj dimenziji. Zato se može zaključiti da viđenje u četvrtoj dimenziji mora biti nešto sasvim drugačije od običnog viđenja. Ali, šta to zapravo može da bude? Možda će to biti nešto analogno "vidu" kojim ptica koja leti iznad Severne Rusije "vidi" Egipat, gde se seli u zimu; ili vid goluba pismonoše koji "vidi", na stotine milja udaljen, golubarnik, iz koga je odnesen u zatvorenoj korpi; ili vid inženjera koji pravi prve proračune i grubi nacrt mosta, koji "vidi" most i vozove kako prelaze preko njega; ili vid čoveka koji, gledajući red vožnje, "vidi" sebe kako stiže na polaznu stanicu i njegov voz kako stiže na odredište.

Sad, ocrtavši određene osobine koje bi viđenje u četvrtoj dimenziji moralo da ima, moramo da nastojimo da definišemo tačnije ono što znamo o fenomenu tog sveta.

Koristeći opet iskustvo dvodimenzionalnog bića, moramo sebi postaviti sledeće pitanje: da li su sve "pojave" našeg sveta objašnjive sa gledišta fizičkih zakona?

Ima tako mnogo neobjašnjivih pojava oko nas za koje, samo zato što smo postali previše bliski sa njima, prestajemo da primećujemo njihovu neobjašnjivost i, zaboravljajući je, počinjemo da klasifikujemo te pojave, dajemo im imena, uključujemo ih u okvire raznih sistema, i na kraju, čak počinjemo da poričemo njihovu neobjašnjivost.

Strogo govoreći, sve je podjednako neobjašnjivo. Ali, mi smo navikli da smatramo neke klase pojava kao više, a druge kao manje objašnjive. One manje objašnjive stavljamo u posebnu grupu i od njih stvaramo odvojen svet, na koji se gleda kao na svet paralelan onom "više objašnjivih" pojava.

To se pre svega odnosi na takozvani "psihički svet", to jest, na svet ideja, slika i koncepcija, na koji gledamo kao na paralelan fizičkom svetu.

Naš odnos prema psihičkom, razlika koja za nas postoji između fizičkog i psihičkog, pokazuje da se psihičke pojave moraju pripisati oblasti četvrte dimenzije.⁴

U istoriji ljudske misli odnos prema psihičkom je veoma sličan odnosu bića iz ravni prema trećoj dimenziji. Psihičke pojave su neobjašnjive na "fizičkom nivou", pa se zbog toga na njih gleda kao na suprotne fizičkim. Ali, njihovo jedinstvo se maglovito oseća i neprekidno se pokušava da se psihičke pojave protumače kao neka vrsta fizičkih pojava, ili fizičke pojave kao neka vrsta psihičkih pojava. Pripisalo se da je ta podela koncepata neuspešna, ali nema načina da se oni ujedine.

Pre svega, na psihičko se gleda kao na potpuno odvojeno od tela, kao funkciju "duše", koja ne podleže nikakvim fizičkim zakonima. Duša živi za sebe, a telo za sebe i jedno je nesamerljivo sa drugim. To je teorija naivnog dualizma ili spiritualizma. Prvi pokušaj jednog podjednako naivnog monizma gleda na dušu kao na direktnu funkciju tela. Potom je rečeno da je "misao kretanje materije". To je bila famozna formula Molešota (Moleschott)

Oba ova pogleda vode u ćorsokak. Prvi, zato što se očigledna međuzavisnost fizioloških i psihičkih procesa ne može zanemariti; a druga, jer kretanje i dalje ostaje kretanje, a misao ostaje misao.

Prvo gledanje analogno je poricanju od strane dvodimenzionalnog bića svake fizičke realnosti pojava koje se odvijaju izvan njegove ravni. Drugi pogled je analogan pokušaju da se na pojavu koja se događa iznad ili izvan ravni gleda kao na pojavu u njoj.

Naredni korak je hipoteza o paralelnoj ravni u kojoj se odvijaju sve neobjašnjive pojave. Ali, teorija o paralelizmu je veoma opasna stvar.

Biće iz ravni počinje da razumeva treću dimenziju kad počne da uvida da ono što je smatralo paralelnim svojoj ravni može zapravo da bude na različitoj udaljenosti od nje. Ideja o reljefnosti i perspe-

⁴ Izraz "psihičke" pojave se ovde koristi u njegovom jedinom mogućem smislu, psiholoških ili mentalnih pojava, to jest, onih koji čine predmet psihologije. Pomenio sam to zato što se u spiritističkoj i teozofskoj literaturi reč "psihičko" koristi za označavanje paranormalnih ili nadfizičkih pojava.

ktivni će se potom pojaviti u njegovom umu, i svet i stvari će za njega uzeti isti oblik kao što imaju za nas.

Ispravnije ćemo razumeti odnos između fizičkih i psihičkih pojava ako jasno razumemo da psihičko nije uvek paralelno fizičkom i da može da bude sasvim nezavisno od njega. A paralele koje nisu uvek paralelne očigledno podležu zakonima koji nam nisu shvatljivi, zakonima sveta sa četiri dimenzije.

Danas se često kaže: mi ne znamo ništa o tačnom odnosu između fizičkih i psihičkih pojava; jedina stvar koju možemo da potvrdimo, i koja je manje ili više utvrđena, je da za svaki psihički proces, misao ili oset, postoji odgovarajući fiziološki proces, koji se ispoljava bar u slabijoj vibraciji u nervima i moždanim vlaknima kao i u hemijskoj promeni raznih tkiva. Oset se definiše kao svest o promeni u čulnim organima. Promena je određeni pokret koji se prenosi u moždane centre, ali na koji se način pokret preobražava u osećanje ili misao, ne zna se.

Postavlja se pitanje: zar nije moguće da se pretpostavi da je fizičko odvojeno od psihičkog četvorodimenzionalnim prostorom, to jest, da fiziološki procesi, prelazeći u oblast četvrte dimenzije, proizvode svoje efekte koje nazivamo osećanje ili misao?

Na našem nivou, to jest, u svetu pokreta i vibracija dostupnih našem opažanju, mi nismo u stanju da razumemo ili odredimo misao, na potpuno isti način na koji je dvodimenzionalno biće u svojoj ravni nesposobno da razume ili odredi delovanje poluge ili kretanje para točkova na osovini.

Jedno vreme su ideje E. Maha (E. Mach), uglavnom izložene u njegovoj knjizi *"Analize oseta i odnosa fizičkog prema psihičkom"*, bile u velikoj modi. Mah potpuno poriče bilo kakvu razliku između fizičkog i psihičkog. Po njegovom mišljenju, sav dualizam u uobičajenom gledanju na svet proizlazi iz metafizičke koncepcije "stvari po sebi" i koncepcije (po Mahu pogrešne) iluzornog karaktera spoznaje stvari. Po Mahovom mišljenju, mi ne možemo ništa da vidimo pogrešno. Stvari su uvek tačno ono što izgleda da jesu. Koncept iluzije mora da potpuno nestane. Elementi oseta su fizički elementi. Ono što zovemo "telima" samo su kompleksi elemenata oseta: svetlosni oseti, zvučni oseti, oseti pritiska itd. Mentalne slike su slični sklopovi oseta. Ne postoji razlika između fizičkog i psihičkog;

i jedno i drugo su izgrađeni od istih elemenata (od oseta). Molekularnu strukturu tela i atomsku teoriju Mah prihvata samo kao simbole i poriče svu njihovu realnost.

Na taj način, prema Mahovoj teoriji, naš psihički aparat gradi fizički svet. Jedna "stvar" je samo kompleks oseta.

Ali, govoreći o Mahovim teorijama, neophodno je da imamo na umu da psihički aparat gradi jedino "oblike" sveta (to jest, čini svet onakvim kakvim ga opažamo) od nečeg drugog, što mi nikad nećemo dosegnuti. Plavetnilo neba je nestvarno, zelenilo livada je takode nestvarno; te "boje" pripadaju reflektovanim zracima. Ali, očigledno postoji nešto na "nebu", to jest u vazduhu naše atmosfere, što čini da ono izgleda plavo, kao što ima nečega u travi na livadi što čini da ona izgleda zelena.

Bez i najmanjeg dodatka, čovek je lako mogao da kaže, na osnovu Mahovih ideja: ova jabuka je sklop mojih oseta, zbog toga ona samo izgleda da postoji, ali u stvari ne postoji.

To bi bilo pogrešno. Jabuka postoji. I čovek može, na najrealniji način, da se u to uveri. Ali, ona nije to što izgleda da jeste u trodimenzionalnom svetu.

Psihičko, kao opozicija fizičkom ili trodimenzionalnom, veoma je slično onom što bi trebalo da postoji u četvrtoj dimenziji, tako da imamo sva prava da kažemo da se misao kreće duž četvrte dimenzije.

Za misao ne postoje prepreke ni rastojanja. Ona prodire u neprobojne predmete, vizualizuje strukturu atoma, izračunava hemijski sastav zvezda, proučava život na dnu okeana, običaje i institucije rase koja je nestala pre deset hiljada godina...

Nikakvi zidovi, nikakvi fizički uslovi ne ograničavaju našu fantaziju, našu imaginaciju.

Zar nisu Morozov i njegovi drugovi u svojoj mašti leteli daleko izvan tvrđave Šlisselburg?

Zar nije sam Morozov, u svojoj knjizi *"Otkrivenje u oluji i grmljavini"*, putovao kroz prostor i vreme kad je, čitajući *"Otkrivenje"* u Aleksijevskom šancu Petropavlovske tvrđave video olujne oblake kako klize iznad ostrva Patmos u Grčkom arhipelagu, u pet popodne 30. septembra 395. godine.?

Zar mi u snu ne živimo u fantastičnom vilinskom carstvu gde je sve sposobno za preobražaj, gde nema stabilnosti koja pripada fizičkom svetu, gde jedan čovek može da postane neki drugi, ili dva čoveka istovremeno, gde najneverovatnije stvari izgledaju jednostavne i prirodne, gde se događaji odigravaju obrnutim redom, od kraja ka početku, gde vidimo simboličke slike ideja i raspoloženja, gde razgovaramo sa mrtvima, letimo kroz vazduh, prolazimo kroz zidove, udavamo se ili budemo spaljeni i ostanemo živi?

Sve to uzeto zajedno pokazuje nam da nemamo potrebe da mislimo da duhovi koji se pojave ili ne pojave na spiritističkim seansama moraju biti jedina moguća bića četiri dimenzije. Možemo da imamo veoma dobar razlog da kažemo da smo mi sami četvorodimenzionalna bića i da smo prema trećoj dimenziji okrenuti samo jednom svojom stranom, to jest, samo malim delom našeg bića. Samo taj naš deo živi u tri dimenzije i mi smo svesni samo tog dela našeg tela. Veći deo našeg bića živi u četiri dimenzije, ali smo mi nesvesni tog dela sebe. Ili bi bilo još istinitije da se kaže da mi živimo u četvorodimenzionalnom svetu, ali smo svesni sebe samo u trodimenzionalnom svetu. To znači da živimo u jednoj vrsti uslova, ali zamišljamo da smo u drugoj.

Zaključci psihologije vode nas istoj ideji, ali različitim putem. Psihologija dolazi, iako veoma sporo, do priznanja mogućnosti buđenja naše svesti, to jest, njenog posebnog stanja, kad ona vidi i oseća samu sebe u stvarnom svetu koji nema ničeg zajedničkog sa svetom stvari i pojava – u svetu misli, mentalnih slika i ideja.

Raspravljajući ranije o svojstvima četvrte dimenzije, spomenuo sam da se tesseract, to jest a^4 , može dobiti kretanjem kocke u prostoru, pod uslovom da se sve tačke kocke kreću.

Ako, shodno tome, pretpostavimo da je iz svake tačke kocke nacrta linija koju taj pokret mora da sledi, kombinacija tih linija će potom stvoriti projekciju tela u četiri dimenzije. To telo, koje je tesseract, kao što je utvrđeno ranije, može se posmatrati kao beskrajn broj kocki koje rastu, tako reći, iz one prve kocke.

Hajde da sad vidimo znamo li bilo kakav primer takvog kretanja, koje podrazumeva kretanje svih tačaka date kocke.

Molekularno kretanje, to jest, kretanje sitnih čestica materije koje se uvećava grejanjem, a smanjuje hlađenjem, je najpogodniji primer kretanja duž četvrte dimenzije, uprkos svim pogrešnim idejama fizičara u pogledu tog kretanja.

U članku pod nazivom: "Možemo li se nadati da ćemo videti molekule?"⁵, profesor Goldgramer (Goldgrammer) piše da su, u skladu sa savremenim pogledima, molekuli tela čiji je linearni presek nešto između milionitog i desetmilionitog dela milimetra. Izračunato je da milijarditi deo kubnog milimetra, to jest, jedan kubni mikron, na temperaturi od 0° C i pri normalnom pritisku sadrži oko 30 miliona molekula kiseonika. "Molekuli se kreću veoma brzo, tako da, pri normalnim uslovima, većina molekula kiseonika ima brzinu od oko 450 metara u sekundi. Molekuli se ne rasipaju trenutno u svim pravcima uprkos svojim velikim brzinama samo zbog toga što se svakog trenutka sudaraju jedan sa drugim, usled čega menjaju pravac svog kretanja. Zahvaljujući tome, putanja molekula ima izgled veoma zamršenog cik-caka i zato se molekuli zapravo kreću u mestu, u jednoj tački, tako reći.

Ostavljajući privremeno po strani zamršeni cik-cak i teoriju o molekulima koji se sudaraju (Braunovsko kretanje), pokušajmo da nađemo rezultate kretanja molekula u vidljivom svetu.

Da bismo našli primer kretanja duž četvrte dimenzije, moramo da nađemo kretanje u kome bi se dato telo stvarno kretalo i ne bi ostajalo na jednom mestu (ili u jednom stanju).

Ispitujući sve vrste kretanja koje se mogu posmatrati, dopustimo da se *širenje* i *skupljanje* tela najviše približavaju naznačenom uslovu.

Širenje gasova, tečnosti i čvrstih tela znači da se molekuli udaljavaju jedan od drugog. Skupljanje čvrstih tela, tečnosti i gasova znači da se molekuli približavaju jedan drugom. Razdaljina među njima se smanjuje. Ovde je prostor, a tu su rastojanja.

Zar nije moguće da taj prostor leži u četvrtoj dimenziji?

Kretanje u tom prostoru znači da se sve tačke datog geometrijskog tela, to jest, svi molekuli datog fizičkog tela, kreću.

⁵ U reviji *Naučnoe slovo*, Februar 1903.

Figura koja nastaje kretanjem kocke u prostoru, kad se kocka širi ili skuplja, imaće oblik kocke i mi možemo da je zamislimo kao beskrajni broj kocki.

Da li je ispravno pretpostaviti da skup linija nacrtanih iz svih tačaka kocke, kako unutrašnjih tako i spoljašnjih, linija duž kojih se tačke približavaju jedna drugoj ili udaljavaju jedna od druge, stvara projekciju četvorodimenzionalnog tela?

Da bismo na to odgovorili, neophodno je da odredimo koje su te linije i koji je to pravac.

Te linije povezuju sve tačke datog tela sa njegovim centrom. Shodno tome, naznačeni pravac kretanja biće od centra duž radijusa.

Ispitujući putanje kretanja tih tačaka (ili molekula) nekog tela u slučaju širenja i/ili skupljanja, u njima nalazimo mnogo interesantnih osobina.

Mi ne možemo da vidimo rastojanja između molekula. Mi ih ne možemo videti u slučaju čvrstih tela, tečnosti i gasova, zato što su ona ekstremno mala, a u slučaju veoma razredene materije, kao što je na primer gas u Kruksovim cevima, gde su ta rastojanja povećana do razmera opazivih za nas ili za našu aparaturu, mi ih ne možemo videti, jer su same čestice, molekuli, suviše mali da bi bili dostupni našem posmatranju. U navedenom članku, profesor Goldgramer tvrdi da, ukoliko bi se obezbedili određeni uslovi, molekuli bi mogli da se fotografišu, ako bi se moglo učiniti da svetle. On piše da, ako bi se pritisak u Kruksovim cevima smanjio na milioniti deo jedne atmosfere, jedan mikron bi sadržao samo 30 molekula kiseonika. Kad bi svetleli, oni bi se mogli fotografisati na ekranu.

Drugo je pitanje u kojoj meri je to fotografisanje moguće. Za ovu raspravu, jedan molekul kao stvarna količina u odnosu na fizičko telo može da predstavlja tačku u odnosu prema geometrijskom telu.

Sva tela se neizostavno moraju sastojati od molekula; shodno tome, ona moraju posedovati određenu, iako veoma malu, dimeziju međumolekularnog prostora. Bez toga mi ne možemo zamisliti stvarno telo, već jedino imaginarna geometrijska tela. Stvarno telo se sastoji od molekula i ima određeni međumolekularni prostor.

To znači da će razlika između kocke od tri dimezije, a^3 , i kocke od četiri dimezije, a^4 , biti u tome što se kocka od četiri dimezije sastoji od molekula, dok kocka od tri dimezije u stvarnosti ne po-

stoji i predstavlja samo projekciju četvorodimenzionalnog tela u tro-dimenzionalnom prostoru.

Pri širenju i/ili skupljanju, to jest, kretanju duž četvrte dimezije, ako prihvatimo prethodne argumente, kocka ili sfera ostaju za nas sve vreme kocka ili sfera, menjajući se jedino po veličini. Hinton je sasvim opravdano zapazio u jednoj od svojih knjiga da bi prolazak kocke više dimezije transversalno na naš prostor nama izgledao kao promena materije kocke pred nama. On takođe kaže da ideja četvrte dimezije mora da se pojavila iz posmatranja niza progresivno rastućih ili smanjujućih sfera ili kocki. Ova poslednja ideja dovela ga je sasvim blizu ispravnoj definiciji kretanja u četvrtoj dimeziji.

Jedan od najjasnijih i najrazumljivijih oblika kretanja u četvrtoj dimeziji u tom smislu je rast, čiji princip leži u osnovi ekspanzije. Nije teško da se objasni zašto. Svako kretanje unutar granica tro-dimenzionalnog prostora je istovremeno i kretanje u vremenu. Molekuli ili tačke šireće kocke ne vraćaju se pri skupljanju na svoje prethodno mesto. Oni, vraćajući se (ne u onu vremensku tačku iz koje su pošli, već u sledeću), ocrtavaju određenu krivu. A ako pretpostavimo da se, opšte uzev, oni ipak ne vraćaju, rastojanje između njih i izvorne vremenske tačke postupno će se uvećavati. Zamislimo unutrašnje kretanje tela tokom koga se molekuli, krećući se jedan od drugog, ne približavaju više jedan drugom, već se prostor između njih puni novim molekulima, koji se, sa svoje strane, razilaze i prave mesto za nove. Takvo jedno unutrašnje kretanje tela bilo bi njegov rast, u najmanju ruku, geometrijska shema rasta. Ako uporedimo malu zelenu jabuku koja je tek nastala iz zametka sa velikim crvenim plodom, shvatićemo da molekuli koji čine zametak nisu mogli stvoriti jabuku krećući se samo u tro-dimenzionalnom prostoru. Pored toga, bilo im je potrebno stalno kretanje u vremenu, stalno skretanje u prostor koji leži izvan tro-dimenzionalne sfere. Jabuka je odvojena od zametka vremenom. Iz te perspektive, jabuka predstavlja tri ili četiri meseca kretanja molekula četvrtom dimezijom. Ako zamislimo ceo put od zametka do'jabuke, videćemo pravac četvrte dimezije, to jest, misterioznu četvrtu normalu – liniju normalnu na sve tri normale u našem prostoru, koja nije paralelna nijednoj od njih.

U celini, Hinton stoji tako blizu ispravnom rešenju problema četvrte dimezije, da ponekad naslućuje mesto "četvrte dimezije" u

životu, iako ne može da to mesto tačno odredi. Tako on kaže da se simetrična struktura živih organizama može objasniti samo kretanjem njihovih čestica u četvrtoj dimenziji.

Svi znaju, kaže Hinton⁶, način kako da na papiru dobiju slike koje liče na žive insekte. Nekoliko mrlja mastila razliju se na parčetu papira i ono se presavije na dva dela. Dobija se veoma složena simetrična slika, koja podseća na fantastičnog insekta. Ako bi čovek, koji nije upoznat sa načinom njihovog dobijanja, video čitavu seriju tih slika, on bi, razmišljajući čisto logički, morao da zaključi da su one potekle iz savijanja papira na dva dela, to jest, da su njihove simetrično raspoređene tačke bile u kontaktu. Na isti način, ispitujući i proučavajući strukturne oblike živih bića, koji veoma podsećaju na figure na papiru dobijene navedenim metodom, možemo da zaključimo da su ti simetrični oblici insekata, listova, ptica i drugih životinja proizvedeni pomoću procesa sličnog ovom savijanju. I mi možemo da objasnimo simetričnu strukturu organizovanih bića, ako ne savijanjem na dva dela u četvorodimenzionalnom prostoru, onda bar raspoređivanjem, na način sličan savijanju, onih najsitnijih čestica od kojih su ona izgrađena.

U prirodi zaista postoje veoma interesantne pojave, koje nam daju savršeno tačne dijagrame četvrte dimenzije. Neophodno je jedino znati kako da čitamo te dijagrame. Oni se vide u fantastično raznolikim, ali uvek simetričnim oblicima pahuljica, a takođe i u nacrtu cvetova, zvezda, paprati, šara koje mraz pravi na prozorskim oknima. Kapljice vode koje iz vazduha dospeju na hladno okno, ili na led koji se već formirao na njemu, počinju trenutno da se mrznu i šire, ostavljajući tragove svog kretanja u četvrtoj dimenziji u obliku složenih šara. Te šare mraza na prozorskim oknima, kao i izgled pahuljica, jesu figure četvrte dimenzije, tajanstvena a^4 . Kretanje niže figure da bi se dobila viša, kako je zamišljeno u geometriji, ovde je zaista ostvareno, i rezultujuća figura, u stvari, predstavlja trag koji je ostao od kretanja niže figure, jer mraz očuvava sve stadijume širenja vodene kapi prilikom njenog mržnjenja.

Oblici živih bića, živih cvetova, živih paprati, stvoreni su po istom principu, iako u složenijem poretku. Obrisi drveta, koje se postepeno razgranjavaju je, tako reći, dijagram četvrte dimenzije, a^4 .

⁶ "The Fourth Dimension", 2nd edition, 1921, pp. 18, 19. ("Četvrta dimezija", 2. izdanje, str. 18, 19.)

Slika 1. Dijagram četvrte dimezije u prirodi

Drveće bez lišća u zimu ili rano proleće često predstavlja veoma složen i izvanredno zanimljiv dijagram četvrte dimenzije. Mi prolazimo pored njega ne primećujući ga, jer mislimo da drvo postoji u trodimenzionalnom prostoru. Slični sjajni dijagrami mogu se videti u nacrtu algi, cvetova, mladih izdanaka, određenih semenki itd. Ponekad je dovoljno da ih malo uvećamo pa da vidimo tajne "Velike Laboratorije" koje su skrivene od našeg oka.

Neke izuzetne ilustracije navedenih tvrdnji čitalac može naći u knjizi profesora K. Blossfelda (Blossfeldt) o umetničkim oblicima u prirodi.⁷

Živi organizmi, tela životinja i ljudskih bića, sagrađeni su na principima simetričnog kretanja. Da bismo razumeli te principe, uzmimo jednostavan shematski primer simetričnog kretanja. Zami-

⁷ "Umetnički oblici u prirodi", prof. Karl Blossfeld, sa uvodom Karla Nierendorfa (Nierendorf), London, A. Zwemmer, 1929.

slimo kocku sastavljenu od 27 malih kocki i zamislimo kako se ta kocka skuplja i širi. Tokom procesa širenja svih 26 kocki koje leže oko centralne kocke udaljavaće se od nje, a pri skupljanju ponovo joj se približavati. Zbog pogodnosti u razmišljanju i da bismo povećali sličnost kocke sa telom koje se sastoji od molekula, pretpostavimo da te kocke nemaju dimenzija, da su one samo tačke. Drugim rečima, uzmimo samo centre 27 kocki i zamislimo ih povezane linijama i sa centrom i jedne sa drugima.

Vizualizujući širenje te kocke, sastavljene od 27 kocki, možemo reći da se svaka od tih kocki, da bi izbegla sudare sa drugim kockama i da ne bi ometala svoje sopstveno kretanje, mora kretati od centra, to jest, duž linije koja povezuje njen centar sa centrom središnje kocke.

To je prvo pravilo.

Tokom širenja i skupljanja molekuli se kreću duž linija koje ih povezuju sa centrom.

Dalje, mi vidimo u našoj kocki da linije koje povezuju tih 26 tački sa centrom nisu sve jednake. Linije povučene ka centru iz centara kocki koje su na uglovima su duže nego linije povučene ka centru iz centara kocki koja leže u sredini strana velike kocke.

Ako pretpostavimo da se međumolekularni prostor udvostručio širenjem, onda će sve linije koje spajaju 26 tačaka sa centrom udvostručiti svoju dužinu. Te linije nisu jednake; zbog toga se molekuli kreću nejednakom brzinom, neki od njih brže, a neki sporije; oni udaljeniji od centra kreću se brže, oni koji su bliži centru, sporije.

Iz toga možemo izvući drugo pravilo.

Brzina kretanja molekula pri širenju i skupljanju nekog tela srazmerna je dužini linija koje spajaju te molekule sa centrom.

Posmatrajući širenje velike kocke, mi vidimo da su se rastojanja između svih 27 kocki uvećala srazmerno prethodnim udaljenostima.

Ako označimo slovom a linije koje povezuju 26 tačaka sa centrom, a slovom b linije koje povezuju 26 kocki jednu sa drugom, potom, konstruišući nekoliko trouglova unutar šireće i skupljajuće kocke, mi ćemo videti da se linije b produžavaju proporcionalno produžavanju linija a .

Iz toga možemo da izvučemo treće pravilo.

U procesu širenja rastojanje između molekula povećava se srazmerno povećanju njihove udaljenosti od centra.

To znači da će usled toga tačke koje su bile na jednakoj udaljenosti od centra ostati na jednakoj udaljenosti od njega, a dve tačke koje su bile na jednakoj udaljenosti od treće tačke ostaće na jednakoj udaljenosti od nje.

Štaviše, ako pogledamo to kretanje ne iz centra, već iz bilo koje od tačaka, izgledaće nam kao da je ta tačka centar iz koga se širenje odvija, to jest, izgledaće kao da se sve ostale tačke udaljavaju od ili približavaju toj tački, zadržavajući svoj prethodni odnos prema njoj i jedna prema drugoj, dok ta tačka ostaje nepokretna. "Centar je svuda!"

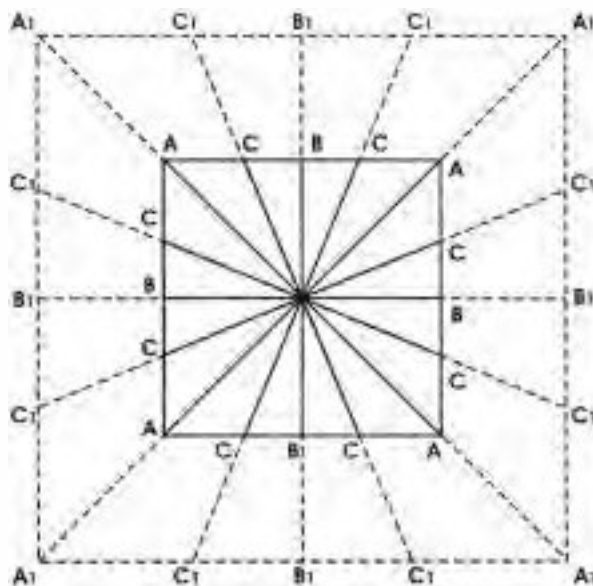
Zakoni simetrije u strukturi živih organizama zasnovani su na ovom poslednjem pravilu. Ali, živi organizmi se ne grade samo širenjem. U to ulaze i elementi kretanja u vremenu. Tokom rasta svaki molekul ocrtava krivu koja je rezultat kombinacije dva kretanja: kretanja u prostoru i kretanja u vremenu. Rast se nastavlja u istom pravcu, duž istih linija, kao širenje. Zbog toga zakoni rasta moraju biti analogni zakonima širenja. Uslovi širenja, to jest, *treće pravilo*, osiguravaju najstrožiju simetriju u slobodno širećim telima, jer ako tačke, koje su izvorno bile na podjednakom rastojanju od centra, uvek zadržavaju jednako rastojanje od njega, telo će rasti simetrično.

U figuri dobijenoj prolivanjem mastila na papir savijen na dva dela, dobijena je simetrija svih tačaka, jer su tačke na jednoj strani došle u dodir sa tačkama na drugoj strani. Za svaku tačku na jednoj strani postoji odgovarajuća tačka na drugoj strani, i dok je papir bio savijen, te tačke su se dodirivale. Iz trećeg pravila koje smo u prethodnom tekstu formulisali, mora slediti da između naspramnih tačaka četvorodimenzionalnog tela postoji neki odnos, neka privlačnost, koju dosad nismo opazili. Svakoj tački tu odgovara, tako reći, jedna ili nekoliko drugih povezanih sa njom na neki način koji nam je ne-shvatljiv. To jest, ta tačka nije u stanju da se kreće nezavisno; njeno kretanje je povezano sa kretanjem drugih odgovarajućih tačaka, koje zauzimaju položaj analogan njenom položaju u širećem i sku-

pljajućem telu. A te tačke su upravo one koje su joj naspramne. One su, tako reći, povezane sa njom u četvrtoj dimenziji. Jedno šireće telo izgleda kao da je savijeno na različite načine i to ustanovljava izvestan neobičan odnos između njegovih naspramnih tačaka.

Pokušajmo da ispitamo način na koji je dobijeno širenje neke najjednostavnije figure. Uzećemo figuru koja čak nije ni u prostoru, već u ravni. Uzećemo kvadrat. Povezaćemo četiri tačke na njegovim uglovima sa centrom. Potom ćemo povezati sa centrom tačke koje leže u sredini stranica, a potom tačke koje leže na pola puta između njih. Prve četiri tačke, to jest, one koje leže na uglovima, zvaćemo tačkama A; četiri tačke koje leže na sredini stranica zvaćemo tačkama B; i konačno, tačke koje takođe leže na stranicama kvadrata između A i B (biće ih osam) zvaćemo tačkama C.

Tačke A, tačke B i tačke C leže na različitim rastojanjima od centra i zato se pri širenju moraju kretati nejednakom brzinom, čuvajući sve vreme svoj odnos prema centru. Istovremeno, sve tačke A su povezane međusobno, kao što su međusobno povezane tačke

Slika 2. Kretanje od centra duž radijusa

B i kao što su međusobno povezane tačke C. Među tačkama svake grupe postoji čudan unutrašnji odnos. One moraju ostati na *jednako* rastojanju od centra.

Pretpostavimo sad da se kvadrat širi, ili, drugim rečima, da se sve tačke A, B i C udaljavaju od centra duž radijusa. Sve dok se širenje figure obavlja neometano, kretanje tačaka će slediti pomenuta pravila, i figura će ostati kvadrat i sačuvati najstrožiju simetriju. Ali, pretpostavimo da se iznenada pojavila neka prepreka na putu kretanja jedne od tačaka C, prisiljavajući je da se zaustavi. U tom slučaju postoje dve moguće alternative. Ili će sve ostale tačke C nataviti da se kreću kao da se ništa nije desilo, ili će i one takođe stati. Ako nastave da se kreću, simetrija figure će biti narušena. Ako se zaustave, to će značiti strogo pridržavanje zaključka izvedenog iz trećeg pravila, po kome tačke na jednakoj udaljenosti od centra moraju pri širenju ostati na jednakoj udaljenosti od njega. Zapravo, ako se sve tačke C₁, pokoravajući se misterioznoj privlačnosti koja postoji između njih i tačaka C zaustave, dok tačke A i B nastave da se kreću, onda će se kvadrat pretvoriti u pravilnu, savršeno simetričnu zvezdu. Sasvim je moguće da se slična stvar dešava u procesu rasta biljaka i živih organizama. Uzmimo složenu figuru, u kojoj širenje ne kreće od tačke, već od linije, i u kojoj su tačke koje se udaljavaju od centra širenja raspoređene sa obe strane te linije. Analogno širenje neće proizvesti zvezdu, već nešto što podseća na nazubljen list. Ako uzmemo da ta figura leži u trodimenzionalnom prostoru umesto u ravni, i ako pretpostavimo da centri, od kojih se širenje razvija, leže ne na jednoj, već na nekoliko osa, dobićemo širenje figure koja podseća na živo telo sa simetričnim udovima, itd; a ako pretpostavimo kretanje atoma te figure u vremenu, dobićemo "rast" živog tela.

Zakoni rasta, to jest, kretanja koje potiče iz centra i nastavlja se duž radijusa u širenju i skupljanju, ustanovljavaju teoriju koja može da objasni uzroke simetrične strukture živih tela.

Definicija stanja materije u fizici postaje sve više i više uslovna. Svojevremeno je postojao pokušaj da se trima opštepoznatim stanjima – čvrstom, tečnom i gasovitom – doda četvrto, "zračeća materija", kao što su nazivani veoma razređeni gasovi u Kruksovim cevima. Potom postoji teorija koja smatra koloidalno (želatinozno)

stanje materije kao nezavisno stanje, različito od čvrstog, tečnog i gasovitog. Organizovana materija, iz perspektive te teorije, jeste neka vrsta koloidalne supstance, ili je formirana iz koloidalne supstance. Koncept materije u tim stanjima suprotstavljen je konceptu energije. Potom se pojavila elektronska teorija, u kojoj je koncept materije postao veoma malo različit od koncepta energije; kasnije su došle razne teorije o strukturi atoma, koje su uvele mnoge nove ideje u koncept materije.

Ali, u tom domenu se, mnogo više nego u bilo kom drugom, naučne teorije razlikuju od uobičajenih koncepcija života. Za direktnu orijentaciju u svetu pojava nama je neophodno da razlikujemo materiju od energije, i neophodno je da razlikujemo tri stanja materije – čvrsto, tečno i gasovito. Istovremeno se mora priznati da mi čak i ta tri stanja materije koja su nam poznata razlikujemo jasno i nesumnjivo samo u njihovim "najklasičnijim" oblicima, kao što su komad gvožđa, voda u reci, vazduh koji udišemo. Ali, prelazni oblici se preklapaju i nisu jasni. Zato mi često ne znamo tačno kad jedno stanje prelazi u drugo, ne možemo da povučemo određenu liniju razdvajanja između stanja materije, ne možemo da kažemo kada se čvrsto telo pretvorilo u tečnost, kada se tečnost pretvorila u gas. Mi pretpostavljamo da različita stanja materije odgovaraju različitoj koheziji među molekulima, brzini i osobinama molekularnog kretanja, ali mi ta tri stanja razlikujemo samo po njihovim spoljašnjim crtama, koje su veoma nedosledne i često postaju prepletene.

Definitivno se može reći da finije stanje materije ima više energije nego što se smatra, to će reći, sadrži, tako reći, manje supstance, a više kretanja. Ako je materija suprotna vremenu, moći će da se kaže da svako finije stanje sadrži više vremena, a manje materije od grubljeg stanja.

Ima više "vremena" u tečnosti nego u čvrstom telu; ima više "vremena" u gasu nego u tečnosti.

Ako prihvatimo mogućnost postojanja još finijih stanja materije, ona bi trebalo da imaju još više energije od onih koje poznaje fizika; ona bi trebalo da sadrže, prema tome, više vremena a manje prostora, još više kretanja i još manje supstance.

Logična neophodnost energetskih stanja materije odavno je prihvaćena u fizici i dokazana veoma jasnim razmišljanjem.

"... Nakon svega, šta je to supstanca?..."⁸ Definicija supstance nikad nije bila veoma jasna i postala je još manje jasna nakon otkrića moderne nauke. Da li je moguće, na primer, da se kao supstanca definiše misteriozni agens kome su fizičari pribegli radi objašnjenja pojava toplote i svetlosti? Taj agens, taj medijum, taj mehanizam – zovite ga kako hoćete – svejedno postoji, jer se ispoljava nesumnjivim delovanjem. Pored toga, on je lišen osobina bez kojih je teško zamisliti supstancu. On nema težine i moguće da nema ni mase; ne proizvodi nikakav direktan utisak ni na jedan od naših čulnih organa; drugim rečima, on ne poseduje nijednu osobinu koja bi ukazivala na ono što smo prethodno zvali "materijalnim". Sa druge strane, to nije duh, bar niko nikad nije pomislio da ga tako zove. Ali, znači li to da je neophodno da poričemo njegovu realnost samo zato što se on ne može klasifikovati kao supstanca?

Da li je neophodno da na isti način i iz istog razloga poreknemo realnost mehanizma pomoću koga se gravitacija prenosi u dubine kosmosa brzinom beskrajno većom od brzine svetlosti⁹, koju je Laplas smatrao trenutnom? Veliki Njutn smatrao je nemogućim da se to uradi bez tog agensa. On, kome pripada otkriće univerzalne gravitacije, napisao je Bentliju: "Da ta Gravitacija treba da bude urođena, nasledna i suštinska za Materiju, tako da jedno Telo može da deluje na drugo na daljinu kroz Vakuum, bez posredovanja bilo čega drugog, pomoću čega bi se njihovo Delovanje i Sila mogli prenositi od jednog do drugog, za mene je tako veliki Apsurd, da verujem da nijedan Čovek koji ima kompetentnu Sposobnost mišljenja u fizici nikad ne može zapasti u njega. Gravitacija mora biti uzrokovana Agensom koji neprekidno deluje u skladu sa određenim Zakonima; ali, da li je taj Agens materijalan ili nematerijalan, ostavljam na Razmatranje mojim Čitaocima." (*Treće pismo Bentliju*, februar 1692.).

Teškoća dodeljivanja mesta tim agensima je tako velika da izvesni fizičari, na primer Hirn, koji je razvio tu ideju u svojoj knjizi "*Struktura kosmičkog prostora*", smatra da je moguće zamisliti novu klasu agensa koji zauzimaju položaj, tako reći, u sredini, iz-

⁸ "Eseji o filozofiji nauke", C de Frejsine (Freycinet), Gauthier Villar & Fills, Pariz 1896, str. 300-302

⁹ To je bilo napisano 90-tih godina prošlog veka (19. veka – prim. prev.).

među materijalne i duhovne klase i služe kao veliki izvor sila u prirodi. Ta klasa agensâ, koje Hirn zove dinamičkim, iz čije koncepcije on isključuje sve ideje mase i težine, služi, tako reći, da ustanovi odnose, da izazove delovanja na daljinu među raznim delovima materije.

Teorija Hirnovih dinamičkih agensâ je zasnovana na sledećem: mi nikad nismo bili u stanju da odredimo šta su zaista materija i sila, ali ih u svakom slučaju smatramo suprotne jednu drugoj, to će reći, možemo da definišemo materiju samo kao nešto suprotno sili, a silu kao nešto suprotno materiji. Ali, danas su se stari pogledi na materiju kao nešto čvrsto i suprotno energiji znatno promenili. Fizički atom, ranije smatran nedeljivim, sad se smatra složenim, sastavljenim od elektrona. Elektroni, međutim, nisu materijalne čestice u običnom smislu te reči. Oni se bolje definišu kao momenti ispoljavanja energije, momenti ili elementi sile. Da kažemo na drugačiji način, elektroni, budući da predstavljaju najmanje moguće delove materije, istovremeno su najmanji mogući delovi sile. Elektroni mogu biti pozitivni ili negativni. Moguće je misliti da se razlika između materije i sile sastoji naprosto u različitim kombinacijama pozitivnih i negativnih elektrona. U jednoj kombinaciji oni proizvode na nas utisak materije, u drugoj kombinaciji, utisak sile. Iz te perspektive, razlika između materije i sile koja zasad predstavlja osnovu našeg pogleda na prirodu, ne postoji. Materija i sila su jedna te ista stvar, ili, bolje, različita ispoljavanja jedne te iste stvari. U svakom slučaju, nema suštinske razlike između materije i sile, i jedna mora da pređe u drugu. Iz te perspektive, materija nije ništa drugo do kondenzovana energija. A ako je tako, onda je sasvim prirodno da stepeni kondenzacije mogu biti različiti. Ta teorija objašnjava kako Hirn nije bio u stanju da zamisli polumaterijalne, poluenergetske agense. Fina razređena stanja materije moraju zapravo zauzimati srednji položaj između materije i sile.

U svojoj knjizi *"Nepoznate sile prirode"*, K. Flamarion je napisao: "Materija uopšte nije ono što izgleda našim čulima, dodiru ili pogledu... Ona predstavlja jednu jedinstvenu celinu i ispoljavanje je kretanja nevidljivih i neodredivih elemenata. Univerzum ima dinamički karakter. Gijom de Fontenej daje sledeće objašnjenje dinami-

čke teorije. Po njegovom mišljenju, materija nikako nije inertna supstanca kakvom se obično smatra."

Uzmimo kolski točak i stavimo ga horizontalno na osovinu. Točak se ne kreće. Uzmimo gumenu loptu i pustimo je da padne između paoka. Sad malo pokrenimo točak. Lopta će prilično često pogadati paoke i odbijati se. Ako ubrzamo rotiranje točka, lopta uopšte neće prolaziti kroz njega; točak će za nju postati neka vrsta neprobojnog diska. Možemo da načinimo sličan eksperiment stavljajući točak vertikalno i gurajući štap kroz njega. U tu svrhu će dobro poslužiti točak bicikla, pošto su njegove žbice tanke. Kad točak stoji, štap će proći kroz njega devet od deset puta. Kad se kreće, točak će sve više i više odbijati štap. Kad se njegovo okretanje ubrza, on će postati neprobojan, i svi pokušaji da se prođe kroz njega udaraće kao u čelični oklop.¹⁰

Pošto smo sada u svetu koji nas okružuje ispitali sve što odgovara fizičkim uslovima prostora više dimenzije, možemo da određenje postavimo pitanje: šta je četvrta dimenzija?

Videli smo da je nemoguće da se njeno postojanje matematički dokaže, ili da se odrede njena svojstva i, nadalje, da se definiše njen položaj u odnosu na naš svet. Matematika dopušta jedino mogućnost postojanja viših dimenzija.

Na samom početku, kad smo definisali ideju četvrte dimenzije, ukazao sam da ako ona postoji, to bi značilo da pored tri normale koje su nam poznate mora postojati četvrta. A to bi za uzvrat značilo da se iz bilo koje tačke našeg prostora može povući linija u pravcu koji nam je nepoznat i nepoznatljiv, i dalje, da sasvim blizu, naporedo sa nama, ali u nepoznatom pravcu, leži neki drugi prostor koji nismo u stanju da vidimo i u koji ne možemo da stupimo.

Objasnio sam kasnije zašto nismo u stanju da vidimo taj prostor i utvrdio sam da on ne sme ležati naporedo sa nama u nekom nepoznatom pravcu, već unutar nas, unutar objekata našeg sveta, unutar naše atmosfere, unutar našeg prostora. Međutim, to nije rešenje čitavog problema, iako je neophodan stadijum na putu ka tom reše-

¹⁰ Kamij Flamarion, *"Nepoznate sile prirode"*, Pariz, 1927. (izdavač Flamarion) str. 568.

nju, jer četvrta dimenzija *ne samo da je unutar nas*, već smo mi sami unutar nje, to jest, u prostoru sa četiri dimenzije.

Ranije sam spomenuo da "spiritualisti" i "okultisti" raznih škola često koriste izraz "četvrta dimenzija" u svojoj literaturi, pripisujući "četvrtoj dimenziji" sve pojave "astralne sfere".

"Astralna sfera" okultista, koja prožima naš svemir, je pokušaj da se nađe mesto pojavama koje se ne uklapaju u naš prostor. I shodno tome, ona je u izvesnoj meri produžetak našeg sveta ka unutra, produžetak koji nam je potreban.

"Astralna sfera" se iz uobičajene perspektive može definisati kao *subjektivni svet*, projektovan ka spolja i uzet kao *objektivni svet*. Ako bi ko uspeo da utvrdi objektivno postojanje čak i dela onog što se zove "astralno", to bi bio svet četvte dimenzije.

Ali, sam koncept "astralne sfere" ili "astralne materije" promenio se mnogo puta u okultnim učenjima.

U celini, ako uzmemo poglede "okultista" različitih škola na prirodu, videćemo da su oni zasnovani na priznanju mogućnosti proučavanja uslova postojanja drugačijih od naših fizičkih, i od korišćenja poznavanja tih drugih uslova postojanja u svrhe uticaja na fizičke uslove. "Okultne" teorije uopšte polaze od priznanja jedne bazične supstance, čije poznavanje obezbeđuje *ključ* za poznavanje misterija prirode. Ali, koncept te supstance nije određen. Ponekad je on shvaćen kao *princip*, kao *uslov postojanja*, a ponekad kao *materija*. U prvom slučaju bazična supstanca sadrži u sebi korene i uzroke stvari i događaja; u drugom slučaju osnovna supstanca je primarna materija iz koje je dobijeno sve drugo. Prvi koncept je, naravno, mnogo suptilniji i rezultat je mnogo razrađenije filozofske misli. Drugi koncept je grublji i u najvećem broju slučajeva je znak opadanja misli, znak da neznanica rukuje teškim i dubokim idejama.

Filozofi-alhemičari su zvali tu osnovnu supstancu "Spiritus Mundi" – duh sveta. Ali, alhemičari – *tragači za zlatom* – smatrali su da je moguće da se duh sveta stavi u retortu i podvrgne hemijskim manipulacijama.

To treba imati na umu da bi se razumele "astralne hipoteze" savremenih teozofa i okultista. Sen-Marten i kasnije Elifas Levi još uvek su razumeli "astralnu svetlost" kao *princip*, kao uslov posto-

janja drugačiji od naših fizičkih uslova. Ali, u slučaju modernih spiritualista i teozofa, "astralna svetlost" se preobrazila u "astralnu materiju" koja se može *videti* i fotografisati. Teorija o "astralnoj materiji" zasnovana je na hipotezama o "finijim stanjima materije". Hipoteze o finijim stanjima materije još uvek su bile moguće u poslednjim decenijama stare fizike, ali im je teško naći mesto u savremenoj fizičko-hemijskoj misli. Sa druge strane, moderna fiziologija se sve više i više udaljava od fizičko-mehaničkih objašnjenja vitalnih procesa i dolazi do priznanja ogromnog uticaja *materije u tragovima*, to jest, neizmerivih ili hemijski neodredivih materija koje su svejedno jasno vidljive po rezultatima svog prisustva, kao što su "hormoni", "vitamini", "unutrašnja lučenja" itd.

Zato, uprkos činjenici da hipoteza o finijim stanjima materije ne stoji ni u kakvom odnosu prema novoj fizici, pokušaću ovde da izložim ukratko "astralnu teoriju".

Prema toj teoriji, čestice koje proizlaze iz podele fizičkih atoma proizvode neku vrstu posebne fine materije – "astralnu materiju" – koja nije podložna delovanju većine fizičkih sila, niti utiče na fizičku materiju. Zato je ta "astralna materija" podložna delovanju psihičke energije, volje, osećanja i želja, koje su realne sile u astralnoj sferi. To znači da čovekova volja, a takođe i njegove čulne reakcije i emocionalni impulsi deluju na "astralnu materiju" baš kao što fizička energija deluje na fizička tela.

Dalje, priznaje se da je moguć preobražaj fizičke materije koja sačinjava vidljiva tela i objekte u astralno stanje. To je *dematerijalizacija*, to jest, iz fizičke perspektive, potpuni nestanak fizičkih objekata ko zna kuda, bez traga i glasa. Takođe, priznaje se kao moguć i obrnuti proces, to jest, preobražaj astralne materije u fizičko stanje ili fizičku materiju. To je *materijalizacija*, to jest, pojava stvari, predmeta pa čak i živih bića niotkuda.

Štaviše, priznato je kao moguće da materija, koja ulazi u sastav nekog fizičkog tela, pošto je bila preobražena u astralno stanje, može da se "vrati" u fizičko stanje u nekom drugom obliku. Tako se jedan metal, pošto je bio preobražen u astralno stanje, može "vratiti" u obliku nekog drugog metala. Na taj način, alhemijski procesi su objašnjeni privremenim prelaženjem nekog tela, najčešće nekog metala, u astralno stanje gde je materija podložna delovanju volje (ili duho-

va) i može da se potpuno promeni pod uticajem te volje i ponovo se pojavi u fizičkom svetu kao *neki drugi metal*. Tako se gvožđe može pretvoriti u zlato. Priznato je kao moguće da se taj preobražaj materije iz jednog stanja u drugo i preobražaj jednog tela u drugo može postići pomoću mentalnog uticaja, pomognutog izvesnim ritualima itd. Dalje se smatra mogućim da se u astralnoj sferi mogu videti događaji koji se još nisu dogodili u fizičkoj sferi, ali koji se moraju dogoditi i moraju uticati i na prošlost i na budućnost.

Sve to uzeto zajedno čini sadržaj onoga što se zove magija.

Magija, u uobičajenom poimanju te reči, znači sposobnost da se postigne ono što se ne može postići običnim fizičkim sredstvima. Takva bi, na primer, bila moć da se utiče fizički na ljude i predmete na daljinu, da se vide ljudski postupci i znaju njihove misli, da se učini da nestanu iz ovog sveta i pojave se na neočekivanim mestima; sposobnost da se promeni nečiji izgled pa čak i fizička priroda, da se na neshvatljiv način prenese na velike udaljenosti, da se prolazi kroz zidove itd.

”Okultisti” objašnjavaju sva ta dela poznavanjem osobina ”astralne sfere” koju poseduju magovi i njihovom sposobnošću da mentalno deluju na astralnu materiju i preko nje na fizičku materiju. Izvesne vrste ”čarobnjaštva” se mogu objasniti usađivanjem posebnih osobina neživim objektima. To se postiže psihičkim uticajem na njihovu ”astralnu materiju”, posebnom vrstom njihove psihičke magnetizacije; na taj način magovi mogu da usade predmetima koje god hoće svojstvo, učine da oni izvrše njihovu volju, donesu dobro ili zlo drugim ljudima, upozore ih i spreče nesreće, daju snagu ili oduzmu snagu. Takvim magijskim praksama pripada, na primer, ”osvećivanje vode” koje je u hrišćanskom i budističkom bogoslužnju postalo puki ritual. Izvorno je to bila operacija koja se preduzimala da se voda psihički zasiti izvesnim zračenjima ili emanacijama sa ciljem da se obdari željenim osobinama, lekovitim ili drugim.

U teozofskoj i savremenoj okultističkoj literaturi ima mnogo veoma slikovitih opisa astralne sfere. Ali, nigde nije dat nijedan dokaz o objektivnom postojanju astralne sfere.

”Spiritistički” dokazi, to jest, fenomeni na seansama, ili ”medijumske” pojave uopšte, ”komunikacija” itd., pripisana duhovima, to

jest, bestelesnim dušama, nisu ni u kom smislu dokazi, jer se sve te pojave mogu objasniti mnogo jednostavnije. U poglavlju o snovima ukazujem na moguće značenje spiritističkih fenomena kao rezultata karakterizacije. Teozofska objašnjenja zasnovana na ”vidovitosti” zahtevaju pre svega dokaz postojanja ”vidovitosti”, koja ostaje nedokazana, uprkos brojnim knjigama u kojima autori opisuju šta su postigli ili šta su otkrili pomoću vidovitosti.

Nije šire poznato da u Francuskoj postoji nagrada, ustanovljena pre mnogo godina, kojom se nudi znatna suma novca svakom ko bi pročitao pismo u zatvorenom kovertu. Ta nagrada ostaje nedodeljena.

I spiritističke i teozofske teorije pate od jednog zajedničkog nedostatka koji objašnjava zašto ”astralna” hipoteza ostaje uvek ista i ne dobija dokaze. ”Prostor” i ”vreme” su oba u spiritističkim i teozofskim teorijama uzeti u potpuno istom smislu kao u staroj fizici, to jest, odvojeno jedno o drugog. ”Bestelesni duhovi” ili ”astralna bića” ili misaoni oblici uzeti su *prostorno* kao tela četvrte dimenzije, ali u *vremenu* kao fizička tela. Drugim rečima, oni ostaju u istim vremenskim uslovima kao i fizička tela. A upravo je to nemoguće. Ako ”fina stanja materije” proizvode tela drugačijeg prostornog postojanja, ta tela moraju imati drugačije vremensko postojanje. Ali, ta ideja ne ulazi u teozofsku ili spiritističku misao.

U ovom poglavlju sakupljen je samo istorijski materijal koji se odnosi na proučavanje ”četvrte dimenzije”, ili pre, deo istorijskog materijala koji nas dovodi bliže rešenju problema, ili bar njegovoj tačnijoj formulaciji.

U ovoj knjizi, u poglavlju ”*Novi model univerzuma*”, pokazujem kako su problemi ”prostor-vremena” povezani sa problemima strukture materije, i shodno tome strukture sveta, i kako oni vode ispravnom razumevanju *pravog* sveta, izbegavajući čitav niz nepotrebnih hipoteza, kako pseudookultnih, tako i pseudonaučnih.

1908-1929.

Poglavlje III

NADČOVEK

Naporedno sa idejom o skrivenom znanju kroz čitavu istoriju ljudske misli teče ideja o nadčoveku.

Ideja o nadčoveku stara je koliko i svet. Kroz sve vekove, kroz stotine vekova svoje istorije, čovečanstvo je živelo sa idejom o nadčoveku. Izreke i legende drevnih naroda pune su slika nadljudi. Heroji iz mitova, Titani, polubogovi, Prometej koji je doneo vatru sa neba; proroci, mesije i sveci svih religija; junaci bajki i epova; vitezovi koji spasavaju zatočene princeze, bude usnule lepotice, ubijaju zmajeve i bore se protiv divova i ljudoždera – sve su to slike nadčoveka.

Narodna mudrost svih vremena i svih naroda uvek je poimala da čovek, ovakav kakav je, ne može sam da uredi svoj život. Narodna mudrost nikad na čoveka nije gledala kao na vrhunsko dostignuće stvaranja. Ona je uvek razumela mesto čoveka, i uvek je prihvatila i dopuštala misao da može i mora biti bića koja su, iako ljudska, mnogo viša, jača, složenija, "čudesnija" od običnog čoveka. Jedino je bleđa i sterilna misao nekoliko poslednjih vekova Zapadne kulture izgubila kontakt sa idejom nadčoveka i postavila sebi za cilj čoveka ovakvog kakav jeste, kakav je uvek bio i kakav će uvek biti. I u tom relativno kratkom vremenskom rasponu, evropska misao je tako potpuno zaboravila ideju o nadčoveku, da je, kad je Niče tu ideju oživeo na Zapadu, ona izgledala nova, originalna i neočekivana. U stvarnosti, to je bila ideja koja je postojala od samog početka ljudske misli kakvu mi poznajemo.

I posle svega, nadčovek nikad nije potpuno nestao iz savremene Zapadne misli. Šta je drugo, na primer, legenda o Napoleonu i šta su drugo sve slične legende, nego pokušaji da se stvori novi mit o načoveku? Mase na svoj sopstveni način i dalje žive sa idejom o nadčoveku; one nikad nisu zadovoljne čovekom ovakvim kakav jeste; a književnost koja je namenjena masama, bez razlike im daje nadčoveka. Šta je, zaista, grof Monte Kristo, ili Rokambol, ili Šerlok Holms, do savremeni izraz iste te ideje o snažnom, moćnom biću, protiv koga se obični ljudi ne mogu boriti, koje ih nadmašuje po snazi, hrabrosti i lukavstvu, i čije moći uvek u sebi imaju nešto tajanstveno, magično, čudesno?

Ako probamo da ispitamo oblike u kojima je ideja o načoveku izražavana u raznim istorijskim periodima, videćemo da ona spada u nekoliko različitih kategorija.

Prva ideja o nadčoveku naslikala ga je u prošlosti, povezavši ga sa legendarnim Zlatnim Dobom. Ta ideja je uvek bila jedna te ista. Ljudi su sanjali, ili se sećali, davno prošlih vremena kad je njihov život vodio nadčovek, koji se borio protiv zla, štitio pravdu i delovao kao posrednik između ljudi i Božanstva, upravljajući njima u skladu sa voljom Božanstva, dajući im zakone, donoseći im zapovesti. Ideja o teokratiji uvek je povezana sa idejom o nadčoveku. Bog, ili bogovi, kako god da su ih zvali, uvek su upravljali ljudima uz pomoć i posredovanje nadljudi – proroka, starešina, kraljeva tajanstvenog nadljudskog porekla. Bogovi nikad nisu imali direktnog posla sa ljudima. Čovek nikad nije bio i nikad sebe nije smatrao dovoljno snažnim da pogleda u lice Božanstva i direktno primi zakone. Sve religije počinju dolaskom nadčoveka. "Otkrovenje" uvek dolazi kroz nadčoveka. Čovek nikad nije verovao da je sam u stanju da učini bilo šta što ima stvarnog značaja.

Ali, snovi o prošlosti nisu mogli da zadovolje čoveka; on je počeo da sanja o budućnosti, o vremenu kad će nadčovek *ponovo* doći. Iz toga se izrodila nova zamisao nadčoveka.

Ljudi su počeli da očekuju nadčoveka. Trebalo je da dođe, da uredi njihove prilike, vlada njima, nauči ih da slušaju zakon, ili im donese novi zakon, novo učenje, novo znanje, novu istinu, novo otkrivenje. Nadčovek je trebalo da dođe da spase ljude od njih samih, kao i od zlih sila koje ih okružuju. Gotovo sve religije sadrže takvo očekivanje nadčoveka, očekivanje proroka, mesije.

U budizmu, ideja o nadčoveku potpuno zamenjuje ideju o Božanstvu; jer Buda nije Bog, on je jedino nadčovek.

Ideja o nadčoveku nikad nije bila odsutna iz svesti čovečanstva. Slika nadčoveka oblikovana je iz veoma različitih elemenata. Povremeno bi ona dobila snažnu primesu iz narodne mašte, koja bi u nju unela zamisli koje nastaju iz personifikacije prirode, vatre, грома, šume, mora; ista mašta bi ponekad ujedinila u jednu sliku nejasne glasine koje se odnose na neke daleke narode, bilo ono divlje, bilo ono nešto civilizovanije.

I tako, priče putnika o ljudožderima ujedinile su se sa imaginacijom starih Grka u sliku kiklopa Polifema, koji je prožderao Odissejeve saputnike. Nepoznati narod, nepoznata rasa, lako se u mitu pretvorila u jedno nadljudsko biće.

Tako je ideja o nadčoveku u prošlosti, ili u sadašnjosti, u nepoznatim zemljama, bila uvek živa i bogata po sadržaju. Ali, ideja o nadčoveku kao proroku ili mesiji, o nadčoveku koga su ljudi očekivali, uvek je bila veoma nejasna. Ljudi su imali veoma mutnu predstavu o nadčoveku, oni nisu razumeli na koji način bi nadčovek trebalo da se razlikuje od običnog čoveka.

I kad bi nadčovek došao, ljudi bi ga kamenovali ili razapinjali, jer nije ispunio njihova očekivanja. Ali, svedjedo, ta ideja nije nestala, pa je, čak i u nerazgovetnom i zbrkanom obliku, služila kao mera kojom se meri ništavnost čoveka. I ta ideja je postepeno zaboravljena kako je čovek počinjao da gubi spoznaju o svojoj ništavnosti.

Za savremene naučne poglede na svet, ideja o nadčoveku stoji po strani, kao neka vrsta filozofskog kurioziteta, nepovezana ni sa čim drugim. Savremena Zapadna misao ne zna kako da ideju o nadčoveku naslika pravim bojama. Ona uvek iskrivljava tu ideju, ona je uvek uplašena krajnjih zaključaka koji iz nje proizlaze, i u svojim teorijama budućnosti, ona poriče svaku vezu sa njom.

Stav prema ideji o nadčoveku povezan je sa pogrešnim razumevanjem ideja o evoluciji. Na glavni nedostatak savremenog poimanja evolucije ukazano je u prvom poglavlju.

Na "nadčoveka" se, ako on uopšte ulazi u naučnu misao, gleda kao na proizvod evolucije čoveka, iako se po pravilu taj izraz uopšte ne koristi i zamenjen je izrazom "viši tip čoveka". U tom pogledu, evolucione teorije postale su osnov naivno-optimističkog pogleda

na život i čoveka. To je kao da su ljudi rekli sebi: sad kad evolucija postoji i sad kad nauka priznaje evoluciju, znači da je sve dobro i u budućnosti mora postati još bolje. U mašti savremenog čoveka koji rezonuje iz perspektive ideja o evoluciji, sve bi trebalo da ima *hepiend*. Priča se neizostavno mora završiti venčanjem. A baš tu leži glavna greška u pogledu ideja o evoluciji. Evolucija, kako god da se ona razume, nikad nije osigurana ni za koga i ni za šta. Teorija evolucije jedino znači da ništa ne miruje, ništa ne ostaje kako je bilo, sve se neizbežno uspinje ili pada, ali uopšte nije neizbežno da se uspinje; misliti da se sve neizbežno uspinje – to je najnerealnija zamisao o mogućnostima evolucije.

Svi oblici života koje znamo ili su rezultat evolucije, ili rezultat degeneracije. Ali, mi ta dva procesa ne možemo da razlikujemo, i veoma često rezultate degeneracije smatramo rezultatima evolucije. Samo u jednom pogledu ne grešimo: mi znamo da ništa ne ostaje onakvo kakvo je bilo. Sve "živi", sve se preobražava.

Čovek se takođe preobražava, ali da li se uspinje ili pada, veliko je pitanje. Štaviše, *evolucija* u pravom smislu reči nema ničeg zajedničkog sa antropološkom promenim tipova, čak i ako tu promenu smatramo utvrđenom. Niti evolucija ima bilo čega zajedničkog sa promenom društvenih oblika, običaja i zakona, niti sa modifikacijom i "evolucijom" oblika ropstva ili sredstava za rat. Evolucija ka nadčoveku je stvaranje novih oblika razmišljanja i osećanja, i napuštanje starih oblika.

Štaviše, moramo da imamo na umu da se razvoj novog tipa postiže na račun starog tipa, koji će istim tim procesom nestati. Novi tip, budući da je stvoren od starog, prevazilazi ga, tako reći, pobeđuje ga, zauzima njegovo mesto.

Ničeov Zaratustra govori o tome sledećim rečima:

Ja vas učim nadčoveku. Čovek je nešto što mora da bude prevaziđeno. Šta ste učinili da prevaziđete čoveka?

Šta je majmun za čoveka? Predmet podsmeha ili bolna sramota! A baš takav će čovek biti za nadčoveka – predmet podsmeha ili bolna sramota.¹

¹ "Tako je govorio Zaratustra", F. Niče (izdanje Thomas Common, 1908), Prolog, str. 11.

Čak i najmudriji među vama su samo nesklad, i hibrid biljke i utvare.

Čovek je konopac nad ambisom. Opasan prelazak, opasno putovanje, opasno osvrtnje, opasno drhtanje i zastajanje.

Ono što je veliko u čoveku je da je on most, a ne cilj; ono što je ljubavi vredno u čoveku je da je on jedno kretanje naviše i kretanje naniže.²

Te Zaratustrine reči nisu ušle u naše uobičajeno mišljenje. A kad sebi predstavljamo nadčoveka, mi u njemu prihvatamo i odobravamo baš one strane ljudske prirode koje na putu treba odbaciti.

Nadžovek nam izgleda kao veoma komplikovano i protivrečno biće. U stvarnosti, nadčovek mora biti jasno definisano biće. On ne može imati taj večni unutrašnji sukob, tu bolnu unutrašnju podeljnost koju ljudi neprekidno osećaju, i koju pripisuju čak i bogovima.

Istovremeno, ne može biti dve suprotne vrste nadčoveka. Nadčovek je rezultat *tačno određenog* kretanja, *tačno određene* evolucije.

U uobičajenom mišljenju, nadčovek se pojavljuje kao hipertrofirani čovek, sa krajnje preteranim svim stranama svoje prirode. To je, naravno, sasvim nemoguće, jer se jedna strana ljudske prirode može razviti samo na račun drugih strana, i nadčovek može biti izraz samo jedne, štaviše, *jedne veoma tačno određene* strane ljudske prirode.

Pogrešna predstava o nadčoveku u velikoj meri je rezultat činjenice da obična misao smatra čoveka mnogo dovršenijim nego što on u stvarnosti jeste.

Isti naivni pogled na čoveka leži u osnovi svih društvenih nauka i teorija. Sve te teorije imaju u vidu samo *čoveka* i njegovu budućnost. One ili pokušavaju da predvide verovatnu budućnost ljudi, ili preporučuju najbolje metode, iz svoje perspektive, da se organizuje ljudski život, da se ljudima pruži sva moguća sreća, da se ljudi oslobode od nepotrebne patnje, od nepravde, i tako dalje. Ali, ljudi ne vide da pokušaji da se takve teorije nasilno primene na život jedino

dovode do povećanja količine patnje i nepravde. Pokušavajući da predvide budućnost, sve te teorije žele da navedu život da služi i sluša čoveka, a čineći to, one ne uzimaju u obzir realnu činjenicu, da sam čovek mora da se promeni. Ljudi, verujući u te teorije, žele da grade, smetnuvši s uma da mora doći novi gospodar i da se novom gospodaru možda uopšte neće svideti ono što su sagradili ili što su počeli da grade.

Čovek je prevashodno prelazni oblik, stalan samo po svojim protivrečnostima i nepostojanosti – kretanju, menjanju pred našim očima. Čak i bez bilo kakvog posebnog proučavanja savršeno je jasno da je čovek prilično nedovršeno biće, koje se razlikuje danas od onog što je bilo juče i koje će se razlikovati sutra od onog što je danas.

Tako mnogo oprečnih principa se sukobljava u čoveku da je njihovo harmonično usklađivanje potpuno nemoguće. To objašnjava zašto je nemoguć "pozitivni" tip čoveka. Čovekova duša je isuviše složena kombinacija zbog svih glasova koji viču u njemu, da bi postala ujedinjena u jedan skladni hor. Sva carstva prirode žive u čoveku. Čovek je mali univerzum. U njemu se odvijaju neprekidno rađanje i neprekidno umiranje, neprekidno proždiranje jednih bića od strane drugih, proždiranje slabijih od strane jačih, evolucija i degeneracija, rast i izumiranje. Čovek u sebi ima sve, od minerala do Boga. A želja za Bogom u čoveku, to jest, usmeravajuće snage njegovog duha, svesnost o njegovom jedinstvu sa beskrajnom svešću univerzuma, ne može biti u skladu sa inercijom kamena, sa sklonošću čestica ka kristalizaciji, sa pospanim tokom sokova u biljci, sa okretanjem biljke prema suncu, sa zovom krvi u životinji, sa "trodimenzionalnom" svešću čoveka koja je zasnovana na njegovom odvajanju sebe od sveta, na njegovom suprotstavljanju svetu njegovog sopstvenog "ja" i njegovom priznavanju kao stvarnih svih pojavnih oblika i podela.

I što se više čovek iznutra razvija, to snažnije počinje da oseća sve te različite strane svoje duše istovremeno; a što snažnije oseća sebe, to snažnije u njemu raste želja da oseti još više i više, i na kraju počinje da želi tako mnogo stvari da nikako nije u stanju da od jednom dobije sve što želi; njegova mašta nosi ga istovremeno u raznim pravcima. Jedan život nije mu više dovoljan, potrebno mu je deset, dvadeset života odjednom. Potrebno mu je da bude isto-

² Ibid, str. 13

vremeno na različitim mestima, sa različitim ljudima, u različitim situacijama, on želi da pomiri nepomirljivo i spoji nespojivo. Njegov duh ne želi da se pomiri sa ograničenjima tela i materije, ograničenjima prostora i vremena. Njegova mašta putuje daleko izvan svih mogućnosti ostvarenja, baš kao što njegovo osećanje putuje daleko izvan formulacija i dostignuća njegovog intelekta.

Čovek prekoračuje sam sebe, ali istovremeno počinje da biva zadovoljan samom maštom, bez pokušaja da je ostvari. A u svojim retkim pokušajima da je ostvari, on ne vidi da dobija stvari potpuno suprotne od onog čemu misli da se približava.

Složeni sistem ljudske duše često izgleda kao dualan, i ima ozbiljnih osnova za takvo gledanje. U svakom čoveku žive, tako reći, dva bića: jedno koje sažima mineralni, biljni, životinjski i ljudski "prostorni i vremenski" svet, i drugo biće, koje pripada nekom drugom svetu. Jedno je biće "prošlosti", drugo je biće "budućnosti". Ali, koje je biće prošlosti, a koje budućnosti, mi ne znamo. I prošlost i budućnost se nalaze u večnoj borbi i večnom sukobu u čovekovoju duši. Može se bez i najmanjeg preterivanja reći da je čovekova duša bojno polje sadašnjosti i budućnosti.

Ničeov Zaratustra izgovara zanimljive reči:

Ja sam od danas i ranije, ali nešto je u meni što je od sutra i od narednog dana i od budućnosti.

("Tako je govorio Zaratustra")

Ali, Zaratustra ne govori o sukobima, on govori o punoći koja uključuje danas i juče, sutra i budućnost, punoći koja dolazi kad su protivrečnosti, mnogostrukost i dualnost pobeđeni.

Neophodnost da se bori protiv čoveka radi dosezanja nadčoveka je nešto što moderna misao do kraja odbija da prihvati. Ta se ideja potpuno suprotstavlja slavljenju čoveka i njegovih slabosti, koje su tako karakteristične za naše vreme.

A istovremeno, to ne znači da ideja o nadčoveku ne igra nikakvu ulogu u naše vreme. Ako neke škole savremene misli odbacuju ideju o nadčoveku i plaše je se, druge su, naprotiv, potpuno zasnovane na toj ideji i ne mogu da postoje bez nje. Ideja o nadčoveku deli misao čovečanstva na dve oštro razdvojene i veoma određene kategorije.

1. Konceptija čoveka bez ideje o nadčoveku: "naučna" konceptija čoveka, a takođe i znatan deo filozofskih konceptija čoveka.

2. Konceptija čoveka iz perspektive ideje o nadčoveku: mističke, okultne i teozofske konceptije čoveka (iako se ovde mora primetiti da gotovo sve što je poznato pod tim imenima predstavlja pseudomistične, pseudookultne i pseudoezoterijske konceptije).

U prvom slučaju, čovek je uzet kao upotpunjeno biće. Proučena je njegova anatomska struktura, njegove fiziološke i psihološke funkcije, njegov današnji položaj u svetu, njegova istorijska sudbina, njegova kultura i civilizacija, mogućnost boljeg organizovanja njegovog života, njegove mogućnosti saznanja itd.; u svemu tome čovek je uzet takav kakav je. U ovom slučaju, glavna pažnja je koncentrisana na rezultate čovekovih aktivnosti, njegova postignuća, njegova otkrića, njegove izume. I u tom slučaju se ti rezultati čovekovih aktivnosti posmatraju kao dokazi njegove evolucije, iako, kako se često dešava, oni pokazuju baš suprotno.

Ideja o evoluciji u toj konceptiji čoveka uzeta je kao opšta evolucija svih ljudi, čitavog čovečanstva. Na čovečanstvo se gleda kao na evoluirajuće. Pa iako takva jedna evolucija nema analogona u Prirodi, i ne može se objasniti nikakvim biološkim primerom, Zapadnoj misli to nimalo ne smeta i ona nastavlja da govori o evoluciji.

U drugom slučaju, čovek je uzet kao nepotpuno biće, iz koga treba da proizađe nešto drugo. A čitav smisao postojanja tog bića leži, u ovom slučaju, u njegovom prelasku u to novo stanje. Na čoveka se gleda kao na zrno, kao na larvu, kao na nešto privremeno i podložno preobražaju. A u tom slučaju, sve što se odnosi na čoveka uzeto je iz perspektive tog preobražaja; drugim rečima, vrednost svega u ljudskom životu određuje se uzimajući u obzir da li je to korisno za njegov preobražaj ili ne.

Ali, sama ideja o preobražaju ostaje veoma nejasna. A zamisao čoveka iz perspektive nadčoveka ne može izgledati ni popularna ni progresivna. Ona, kao neizbežni atribut, ulazi u poluokultna, polumistična učenja, ali ne igra nikakvu ulogu u naučnim, kao ni u mnogobrojnijim pseudonaučnim filozofijama života.

Razlog za to, po strani od svega drugog, mora se videti u potpunom razilaženju Zapadne kulture sa religioznom mišlju. Ako to

ne bi bilo zbog tog razilaženja, koncepcija čoveka iz perspektive ideje o nadčoveku ne bi bila izgubljena, jer religiozna misao, u svom pravom smislu, nije moguća bez ideje o nadčoveku.

Odsustvo ideje o nadčoveku iz većine savremenih filozofija života u znatnoj je meri uzrok užasnog haosa misli u kome živi savremeno čovečanstvo. Kad bi ljudi pokušali da povežu ideju o nadčoveku sa svim manje ili više prihvaćenim pogledima, videli bi da ona sve pokazuje u novoj svetlosti, predstavljajući iz novih uglova stvari za koje su mislili da ih znaju sasvim dobro, podsećajući ih na činjenicu da je čovek samo privremeni posetilac, samo putnik, na Zemlji.

Naravno da takav pogled ne može da bude popularan. Savremene filozofije života (ili bar njihova velika većina) izgrađene su na sociologiji ili na onom što se naziva sociologijom. A sociologija nikad ne misli o tako udaljenom vremenu kad će se novi tip razviti iz čoveka, već se bavi samo sadašnjosti ili bliskom i neposrednom budućnošću. Ali, upravo taj stav služi samo da pokaže sholasticizam te nauke. Sociologija, kao i svaka druga sholastička nauka, nema posla sa živim činjenicama, već sa veštačkim apstrakcijama. Sociologija, baveći se "prosečnim nivoom" i "prosečnim čovekom", ne vidi reljef planina, ne razume da ni čovečanstvo ni pojedinac nisu nešto ravno i uniformno.

Čovečanstvo, isto kao i pojedinac, jeste planinski lanac sa visokim snežnim vrhovima i dubokim provalijama, i štaviše, u takvom nestabilnom geološkom periodu kad je sve u procesu formiranja, kad čitavi planinski lanci nestaju, kad se pustinje javljaju na mestima mora, kad izbijaju novi vulkani, kad se polja i šume sahranjuju pod tokom uzavrele lave, kad se kontinenti pojavljuju i nestaju i kad ledena doba dolaze i odlaze, "prosečni čovek", sa kojim sociologija jedino može da operiše, ne postoji u stvarnosti ništa više nego što postoji "prosečna visina planine".

Nemoguće je naznačiti trenutak kad je novi, stabilniji tip formiran. On se formirao postupno. Rast se odvija bez prekidanja. Nikad ne postoji trenutak kad je sve kompletno. Novi tip čoveka je formiran sada i među nama. Selekcija se odvija u svim rasama i narodima na zemlji, osim u najnazadnijim i najdegenerisanim rasama; ove poslednje uključuju rase koje se obično smatraju najnaprednijima, to jest, one potpuno utonule u pseudokulturu.

Nadžovek ne pripada istorijskoj budućnosti. Ako nadčovek može da postoji na Zemlji, on mora postojati i u prošlosti i u sadašnjosti. Ali, on ne ostaje u životu, on se pojavljuje i odlazi.

Baš kao što zrno žita postajući biljka odlazi iz sfere zrna; baš kao što žir postajući hrast odlazi iz života žireva; baš kao što gusenica postajući lutka umire za gusenice, a postajući leptir potpuno odlazi izvan domena opažanja gusenica, na isti način nadčovek odlazi iz sfere opažanja drugih ljudi, odlazi iz njihovog istorijskog života.

Običan čovek ne može da vidi nadčoveka niti zna za njegovo postojanje, baš kao što gusenica ne može da zna za postojanje leptira. To je činjenica koju nam je veoma teško da prihvatimo, ali ona je prirodna i psihološki neizbežna. Niži tip ne može ni na koji način kontrolisati viši tip, niti ga može učiniti predmetom nadzora; ali, viši tip može da kontroliše niži i može da ga nadzire. A iz te perspektive čitav život i čitava istorija mogu imati značenje i svrhu koju mi ne možemo da razumemo.

To značenje, ta svrha, je *nadžovek*. Sve ostalo postoji samo zarad tog cilja da se iz masa čovečanstva koje gmižu po zemlji s vremenom na vreme pojavi i uzdigne *nadžovek*, i samom tom činjenicom odu od masa i postane nedostupan i nevidljiv za njih.

Uobičajeni pogled na život ne nalazi cilj u životu, ili vidi cilj u "evoluciji masa". Ali, evolucija masa je isto tako nerealna i nelogična ideja kao što bi, na primer, bila ideja o identičnoj evoluciji svih ćelija drveta ili svih ćelija jednog organizma. Mi ne shvatamo da je ideja o evoluciji masa jednaka očekivanju da će sve ćelije jednog drveta, to jest, ćelije korena, kore, drvnih vlakana i lišća biti *preobražene* u ćelije cvetova i plodova, to jest, očekivanju da se *čitavo drvo* preobrazi u cvetove i plodove.

Evolucija, na koju se obično gleda kao na evoluciju masa, u stvarnosti može biti jedino evolucija nekolicine. A u *čovečanstvu*, takva jedna evolucija može biti jedino svesna. Jedino se degeneracija može nesvesno odvijati u čoveku.

Priroda ni na koji način nije garantovala nadčoveka. Ona u sebi krije sve mogućnosti, uključujući i one najzlokobnije. Čovek ne može biti unapređen u nadčoveka za nagradu, ili za svoje dugo služenje kao čovek, ili za besprekorno ponašanje, ili zbog svojih patnji bilo slučajnih, bilo da ih je sam stvorio sopstvenom glupošću

ili neprilagodljivošću životu, ili pak namerno zarad nagrade koju se nada da će dobiti.

Ništa drugo ne vodi ka nadčoveku, osim razumevanja ideje nadčoveka, a upravo je to razumevanje nešto što postaje sve ređe i ređe.

Sa svom svojom neizbežnošću, ideja o nadčoveku uopšte nije jasna. Psihološke crte nadčoveka izmiču savremenom čoveku kao senka. Ljudi stvaraju nadčoveka po svojim sopstvenim sklonostima i pojavi, obdarujući ga svojim osobinama, ukusima i nedostacima u jednom preteranom obliku.

Nadčoveku su pripisane crte i osobine koje mu nikad ne mogu pripadati, osobine koje su potpuno protivrečne i nespojive, koje jedna drugu lišavaju svake vrednosti, uništavajući se međusobno. Ideji o nadčoveku se uopšte prilazi iz pogrešnog ugla, ona se uzima ili suviše jednostavno, samo na jednom nivou, ili suviše fantastično, bez ikakve veze sa stvarnošću. Rezultat je da je ta ideja iskrivljena, a ljudsko postupanje sa njom postaje sve više i više pogrešno.

Da bismo našli ispravan pristup toj ideji, moramo da pre svega samima sebi stvorimo skladnu sliku nadčoveka. Nejasnost, nedefinisiranost i rasplinitost ni na koji način nisu neophodne osobine predstave o nadčoveku. Mi o njemu možemo da znamo više nego što mislimo, samo ako to želimo i znamo kako da se toga latimo. Mi imamo sa-vršeno jasne i određene pravce za razmišljanje o nadčoveku i savršeno definisane zamisli, neke povezane sa idejom o nadčoveku, i druge koje su toj ideji suprotne. Sve što se traži je da izbegnemo da ih pomešamo. Tada će razumevanje nadčoveka, stvaranje skladne slike nadčoveka, prestati da bude jedan tako nedostižan san kako to ponekad izgleda.

Unutrašnji rast čoveka mora da sledi sasvim određene puteve. Neophodno je da odredimo i razumemo te puteve; u suprotnom, kad je ideja o nadčoveku već prihvaćena u jednom ili drugom obliku, ali nije vitalno povezana sa životom čoveka, ona uzima čudne, ponekad groteskne ili monstruozne oblike. Ljudi koji naivno misle predstavljaju sebi nadčoveka kao neku vrstu preteranog čoveka, u kome su se i pozitivne i negativne strane ljudske prirode razvile sa podjednako slobodom i dostigle krajnju granicu svog mogućeg razvoja. Ali, baš to je nemoguće. Najelementarnije znanje psihologije, – naravno, ako psihologiju uzmemo kao stvarno razumevanje zakona

unutrašnjeg bića čoveka, pokazuje da razvoj osobina jedne vrste može da se odvija samo na račun osobina druge vrste. U čoveku ima mnogo protivrečnih osobina koje se ni u kom slučaju ne mogu razviti paralelno.

Mašta primitivnih ljudi naslikala je nadčoveka kao diva, čoveka herkulovske snage, ekstremno dugovečnog. Moramo da revidiramo osobine nadčoveka, to jest, te osobine pripisane nadčoveku, i da odredimo da li se te osobine mogu razviti jedino u čoveku. Ako su osobine koje mogu postojati nezavisno od njega pripisane nadčoveku, postaje očigledno da su te osobine pogrešno povezane sa njim. U nadčoveku se moraju razviti samo one osobine koje se mogu razviti jedino u njemu, na primer, divovska veličina ni na koji način ne može biti osobina od apsolutne vrednosti za nadčoveka. Drveće može da bude još više; kuće, tornjevi, planine, mogu da budu viši od najvećeg giganta koga zemlja može da nosi. Zato visina i veličina ne mogu da budu cilj evolucije nadčoveka. Pored toga, savremena biologija zna vrlo dobro da čovek *ne može biti viši* od određene visine, to jest, njegov kostur ne bi podneo težinu koja je daleko veća od težine ljudskog tela. Ni ogromna fizička snaga ne predstavlja apsolutnu vrednost. Čovek je jednom svojom slabom rukom u stanju da konstruiše mašine moćnije od bilo kog diva. A za "Prirodu", za "Zemlju", najjači čovek, čak i div, samo je pigmej, neprimetan na njenoj površini. Niti je dugovečnost, kako god da je velika, znak unutrašnjeg rasta. Drveće može da živi hiljadama godina. Kamen može da postoji desetinama ili stotinama hiljada godina.

Sve te osobine nisu od važnosti u nadčoveku, jer se one mogu ispoljiti nezavisno od njega.

U nadčoveku se moraju razviti osobine koje ne mogu da postoje u drvetu ili u kamenu, osobine sa kojima ne mogu da se takmiče ni visoke planine ni zemljotresi.

Razvoj unutrašnjeg sveta, evolucija svesti, to je jedna apsolutna vrednost, koja se u svetu koji nam je poznat može razviti samo u čoveku i ne može se razviti nezavisno od njega.

Evolucija svesti, unutrašnji rast čoveka, jeste "uspon ka nadčoveku". Ali, unutrašnji rast se ne odvija jednim pravcem, već u nekoliko pravaca istovremeno. Ti pravci moraju se ustanoviti i odrediti, jer su sa njima izmešani mnogi iluzorni, lažni putevi, koji vode čoveka zastranjenju, vraćaju ga nazad, ili ga dovode u ćorsokak.

Naravno, nemoguće je stvoriti dogmu o obliku intelektualnog i emocionalnog razvoja nadčovaka. Ali, nekoliko aspekata tog razvoja mogu se pokazati sa savršenom egzaktnošću.

Tako, prva stvar koja se može reći jeste da se o nadčovaku ne može razmišljati na običnom "materijalističkom" nivou. Nadčovak neophodno mora biti povezan sa nečim tajanstvenim, nečim od magije i čarobnjaštva.

Shodno tome, interesovanje usmereno ka "tajanstvenom" i "neobjašnjivom", težnja ka "okultnom", neizbežno su povezani sa evolucijom u pravcu nadčovaka. Čovek iznenada oseti da ne može više da ignoriše mnogo toga što mu je, do tada, izgledalo da nije vredno pažnje. Iznenada on počinje da vidi sve, tako reći, novim očima i sve "bajkoliko", "mistično", što je još juče sa osmehom odbacivao kao praznovericu, neočekivano dobija za njega neko novo duboko značenje, bilo simbolično, bilo stvarno.

On nalazi novi smisao u stvarima, neočekivane i čudne analogije. Interes za proučavanje religija, starih i novih, javlja se u njemu. Njegova misao prodire u unutrašnje značenje alegorija i mitova, on nalazi duboko i čudno značenje u stvarima koje su ranije izgledale same po sebi razumljive i neinteresantne.

Može biti da interes za tajanstveno i čudesno stvara glavne parole da ujedini ljude koji počinju da otkrivaju skriveni smisao života. Ali, isti interes za tajanstveno i čudesno takođe služi i da testira ljude. Čovek koji je zadržao mogućnost za lakovernost ili praznovericu nesumnjivo će potvrditi ka jednom od podvodnih grebena kojih je more "okultizma" puno; on će podleći zavodjenju nekog čuda – i, na jedan ili drugi način, izgubiće svoj cilj.

Istovremeno, nadčovak ne može biti naprosto "veliki biznismen" ili "veliki osvajač" ili "veliki državnik" ili "veliki naučnik". On neizostavno mora biti bilo čarobnjak, bilo svetac. Ruske junačke legende uvek svojim herojima pripisuju crte magične mudrosti, to jest, "skrivenog znanja".

Ideja o nadčovaku direktno je povezana sa idejom o skrivenom znanju. Očekivanje nadčovaka je očekivanje nekog novog otkrovenja, novog znanja.

Ali, kao što je ranije rečeno, ponekad je očekivanje nadčovaka povezano sa uobičajenim teorijama evolucije, to jest, sa idejom o

opštoj evoluciji, i na nadčovaka se, u tom slučaju, gleda kao na mogući proizvod evolucije čoveka. Čudno je da ta naizgled krajnje logična teorija potpuno uništava ideju o nadčovaku. Uzroci za to, naravno, leže u pogrešnom gledanju na evoluciju u celini, na šta je već ukazano. Štaviše, iz određenih razloga, na nadčovaka se ne može gledati kao na viši zoološki tip u poređenju sa čovekom, kao na proizvod opšteg zakona evolucije. U tom pogledu postoji suštinska greška koja se jasno oseća u svim pokušajima da se stvori slika o nadčovaku u dalekoj i nepoznatoj budućnosti. Ta slika se javlja suviše zbrkano i rasuto; slika nadčovaka u tom slučaju gubi svaku boju i postaje gotovo odbojna, od same činjenice da je postala zakonita i neizbežna. Nadčovak mora u sebi da ima nešto nezakonito, nešto što narušava opšti tok stvari, nešto neočekivano, nepodložno bilo kom opštem zakonu.

Ovu ideju izrazio je Niče.

Želim da naučim ljude smislu njihovog postojanja, a to je nadčovak, munja iz tamnog oblaka – čoveka.

(*"Tako je govorio Zaratustra"*)

Niče je razumeo da se na nadčovaka ne može gledati kao na proizvod istorijskog razvoja koji se može ostvariti u dalekoj budućnosti, da se na njega ne može gledati kao na novu zoološku vrstu. Na munju se ne može gledati kao na rezultat "evolucije oblaka".

Ali, osećanje "nezakonitosti" nadčovaka, njegove "nemogućnosti", iz uobičajene perspektive, uzrokuje da mu ljudi pripisuju osobine koje su zaista nemoguće, pa je tako nadčovak često naslikan kao neka vrsta žrtvenih kola, koja gaze ljude u svom napredovanju.

Zloba, mržnja, ponos, taština, sebičnost, okrutnost, sve se one smatraju *nadljudskim*, samo pod jednim uslovom, da dosegnu najdalje moguće granice i da se ne zaustavljaju ni na kojoj prepreci. Potpuno oslobođenje od svih moralnih ograničenja se smatra *nadljudskim*. "Nadžovek" u vulgarnom i krivotvorenom smislu te reči znači: sve je dopušteno.

Pretpostavljena amoralnost nadčovaka povezana je sa Ničeovim imenom. Ali, Niče nije kriv za tu ideju. Naprotiv, možda niko nikad u filozofiju nadčovaka nije uneo tako mnogo čežnje za istinskom

moralnošću i istinskom ljubavlju, kao što je to uradio Niče. On je jedino uništavao stari okamenjeni moral koji je još odavno postao antimoral. On se bunio protiv konfekcijske moralnosti, protiv neizmenljivih oblika koji su u teoriji obavezni za sve i svakog, a u praksi ih narušavaju svi i svako.

Uistinu sam ja od vas oduzeo možda stotinu formula i omiljene igračke vaše vrline; a sada me vi grdite, kao što deca grde.

Ona su se igrala pored mora – došao je talas i odneo njihove igračke u dubinu, i sada ona plaču.

I dalje:

Kad sam došao ljudima, našao sam ih kako spavaju na jednoj staroj zabludi; svi oni mišljahu da odavno znaju šta je dobro a šta loše za čoveka.

Tu pospanost sam uznemirio kad ih poučih da niko još ne zna šta je dobro a šta zlo – ukoliko nije tvorac.

(“Tako je govorio Zaratustra”)

Kod Ničea je moralno osećanje osećanje umetničke tvorevine, osećanje služenja.

Često je to veoma odbojno i nemilosrdno osećanje. Zaratustra kaže:

O, braćo moja, jesam li ja onda okrutan? Ali ja kažem: ono što je palo, to treba i gurnuti!

(“Tako je govorio Zaratustra”)

Očigledno su te reči osuđene na nerazumevanje i pogrešno tumačenje. Okrutnost Ničevog nadčoveka se smatra njegovom glavnom osobinom, kao princip koji leži u osnovi njegovog postupanja prema ljudima. Najveći broj Ničevih kritičara ne želi da vidi da je ta okrutnost nadčoveka okrenuta protiv nečeg unutrašnjeg, nečeg *u njemu samom*, protiv svega što je “ljudsko, isuviše ljudsko”, malo, vulgarno, bukvalno i inertno, što čini čoveka telesinom koju je Zaratustra nosio na svojim leđima.

Nerazumevanje Ničea je jedan od zanimljivih primera nerazumevanja koje je gotovo namerno. Ničeoova ideja o nadčoveku je jasna i jednostavna. Dovoljno je uzeti početak “*Zaratustre*”.

Velika zvezdo! U čemu bi bila tvoja sreća kad ne bi imala one za koje sijaš?

Deset godina si do sada dolazila do moje pećine; zar bi bila zadovoljna svojom svetlošću i svojim putovanjem da to nije bilo radi mene, mog orla i moje zmije.

Ali mi smo te čekali svako jutro, uzimali tvoje preobilje od tebe i blagosiljali te za to.

Gle! Zasićen sam svojom mudrošću kao pčela koja je skupila suviše meda; trebaju mi ruke koje će za njim posegnuti.

Ja ću rado darivati i raspodeliti...

Zato moram da sidem u dubinu, kao što ti činiš uveče...

Blagoslovi tada pehar, koji samo što se nije prelio, da voda iz njega može da istekne zlatna, i svuda nosi odraz tvog blaženstva.

I dalje:

Zaratustra sam side niz planinu i niko ga ne dočeka. Ali, kad uđe u šumu, iznenada pred njega stade starac... I tako reče starac Zaratustri

Nije stranac za mene taj putnik. Pre mnogo godina prode on ovuda. Zaratustra se zvaše, ali se izmenio.

Tada si nosio svoj pepeo u planine; zašto sada nosiš svoju vatru u doline? Ne plašiš li se kobi palikuće?

Da, prepoznao sam Zaratustru. Čiste su njegove oči, i nikakav prezir ne kriju njegova usta ...

Zaratustra odgovori:

Ja volim ljude.

I nakon toga, na Ničeove ideje se gleda kao na jedan od uzroka nemačkog militarizma i šovinizma!

Svo to pomanjkanje razumevanja Ničea je interesantno i karakteristično, jer se ono jedino može porediti sa nedostatkom razumevanja samog Ničea za hrišćanske ideje i Jevandelja. Niče je Hrista razumeo prema Renanu. Hrišćanstvo je za njega bila religija slabih

i bednih. On se bunio protiv hrišćanstva, suprotstavio nadčoveka Hristu, i nije hteo da uvidi da se bori baš protiv one stvari koja je stvorila njega i njegove ideje.³

Osnovna ideja nadčoveka je moć. Ideja o "moći" je veoma često povezana sa idejom demonizma. I onda se pojavio demonski čovek.

Mnogi ljudi su bili entuzijastični u pogledu demonizma, ali svejedno je ta ideja krajnje lažna i u suštini nije baš visokog reda. Zapravo, "divni demonizam" za koji znamo je jedna od lažnih ideja od kojih ljudi žive. Mi ne znamo i ne želimo da znamo pravi demonizam, takav kakav mora da bude u skladu sa pravim značenjem te reči. Svo zlo je veoma sitno i veoma vulgarno. Ne može biti snažnog i velikog zla. Zlo se uvek sastoji u pretvaranju nečeg velikog u nešto malo. Ali, kako se ljudi mogu pomiriti sa tom idejom? Oni neizostavno moraju da imaju "veliko zlo".

Zlo je jedna od ideja koja postoji u umovima ljudi u krivotvorenem obliku, u obliku njihovih sopstvenih "pseudoslika". Čitav naš život je okružen takvim pseudoslikama. Mi imamo pseudo-Hrista, pseudoreligiju, pseudocivilizaciju, pseudonauke itd.

Ali, govoreći uopšteno, može biti dve vrste krivotvorenja: jedna uobičajenija, gde je zamena data umesto prave stvari – "umesto hleba kamen, a umesto ribe, zmija"; druga, nešto složenija, gde je "niska istina" preobražena u "uzvišenu laž"⁴ to se dešava kad se neka ideja ili pojava, stalna i uobičajena u našem životu, a mala i beznačajna po svojoj prirodi, oboji i dekoriše sa takvim žarom da na kraju ljudi počinju da u njoj vide određenu uznemirujuću lepotu i neke crte koje pozivaju na imitiranje.

Veoma lepi "Žalosni demon, duh prognani", stvoren je upravo takvim krivotvorenjem jasne i jednostavne ideje o "đavolu".

³ Niče nije razumeo ili nije hteo da razume da je njegov nadčovek u znatnoj meri proizvod *hrišćanske* misli. Štaviše, Niče uopšte nije bio iskren, čak ni prema sebi, u pogledu izvora svog nadahnuća. Nikad nisam našao, čak ni u njegovoj biografiji ili njegovim pismima, bilo kakvu indicaciju da je on poznavao savremenu "okultnu" literaturu. A istovremeno, on ju je očigledno dobro poznavao i iskoristio je.

Veoma je zanimljivo da se povuče paralela između nekih pasusa u poglavlju "Podarena vrlina" u Ničeovom *Zaratustri* i poglavlja IX, tom I, u "Dogma i rituel visoke magije" Elifasa Levija.

⁴ Autor citira dobro poznate stihove Puškina (prim. ur.).

Ljermontovljevi "demon" ili Miltonov "Satana" je pseudodačo. Ideja o đavolu (klevetniku), duhu zla i laži, razumljiva je i neophodna u dualističkoj filozofiji sveta. Ali, tada dačo nema privlačnih crta, dok "demon" ili "Satana" poseduju mnoge lepe i pozitivne osobine: moć, inteligenciju, prezir prema svemu što je malo i prosto. Nijedna od tih osobina nije dačolja.

Demon ili Satana je ulepšani, falsifikovani dačo. Pravi dačo je, naprotiv, krivotvorenje svega briljantnog i snažnog; on je prevara, plagijat, pogrda, vulgarizacija, "ulica", "jarak".

U svojoj knjizi o Dostojevskom A. L. Volinski obratio je posebnu pažnju na način na koji je Dostojevski opisao *đavola* u knjizi "Braća Karamazovi".

Dačo koga Ivan Karamazov vidi je parazit u kariranim pantalonama, koji pati od reumatizma i nedavno se vakcinisao protiv malih boginja.

Dačo je otelovljena vulgarnost i trivijalnost. Sve što kaže je nisko i pogrdno; to je skandal, prljavo podmetanje, želja da igra na najodbojnije strane ljudske prirode. Sva prljavština života govori sa Ivanom Karamazovim u obliku đavola. Mi, međutim, imamo sklonost da zaboravimo pravu prirodu đavola, a radije verujemo pesniku, koji ga ulepšava i čini od njega operetskog demona. Iste demonske osobine pripisane su nadčoveku. Ali, dovoljno je da ih bliže pogledamo, da bismo videli da one nisu ništa drugo do čist falsifikat i obmana.

Uopšteno govoreći, da bismo razumeli ideju o nadčoveku, korisno je da na umu imamo sve što je suprotno toj ideji. Iz te perspektive je zanimljivo da primetimo da pored đavola u kariranim pantalonama koji se vakcinisao, postoji još jedan dobro poznati tip, koji u sebi sjedinjuje sve što je u čoveku suprotno nadčoveku. Takav je rimski prokurator Judeje u Isusovo vreme – Pontije Pilat.

Uloga Pilata u jevandelskoj tragediji je krajnje karakteristična i značajna, i da je to bila svesna uloga, bila bi jedna od najtežih. Čudno je, međutim, da možda od svih uloga u jevandelskoj drami uloga Pilata najmanje od svih zahteva da bude svesna. Pilat nije mogao da "pogreši", nije mogao da deluje na ovaj ili onaj način, i zbog toga je uzet u svom prirodnom stanju kao deo okoline i uslova, kakvi su upravo bili i ljudi koji su se skupili u Jerusalimu na

Pashu i gomila koja je vikala "razapnite ga". A uloga Pilata identična je ulogama "Pilata" u životu uopšte. Nije dovoljno da se kaže da je Pilat ispitivao Isusa, želeo da ga oslobodi, i na kraju ga pogubio. To ne određuje suštinu njegove prirode. Glavna poenta leži u činjenici da je Pilat bio gotovo jedini koji je razumeo Isusa. On ga je razumeo, naravno, na svoj rimski način; pa ipak, uprkos tome što ga je razumeo, izručio ga je da bude bičevan i pogubljen. Pilat je nesumnjivo bio veoma promućuran čovek, obrazovan i kulturan. On je veoma jasno video da čovek koji stoji pred njim nije kriminalac koji propoveda ustanak ljudima ili "navodi ih da ne plaćaju poreze", itd, kao što su o njemu izjavili "pravi Jevreji"⁵ tog vremena; taj čovek nije bio sanjar, niti uzurpator koji sebe naziva kraljem Judeje, već naprosto "filozof", kako je on sebi mogao da definiše Isusa.

Taj "filozof" izazvao je njegovu simpatiju, čak i njegovo saosećanje. Jevreji koji su urlali za krvlju jednog nevinog čoveka bili su mu odbojni. On je pokušao da pomogne Isusu. Ali, za njega je bilo isuviše da se zbilja bori za Isusa i nauči neprijatnosti, pa je, nakon kratkog oklevanja, Pilat izručio Isusa Jevrejima.

Možda mu je bilo na umu da on služi Rimu i u tom konkretnom slučaju bdi nad mirom njegovih vladara, održavajući red i poredak među podanicima, izbegavajući uzrok mogućeg nemira, čak žrtvujući nevinog čoveka zarad toga. To je učinjeno u ime politike, u ime Rima, i izgledalo je da odgovornost pada na Rim. Svakako Pilat nije mogao da zna da su i dani samog Rima već odbrojani i da on sam stvara jednu od sila koje je trebalo da unište Rim. Ali, Pilatovo razmišljanje nikad nije otišlo tako daleko. Štaviše, u pogledu svog sopstvenog delovanja, Pilat je imao veoma pogodnu filozofiju: sve je relativno, sve je pitanje tačke gledišta, ništa nema neku posebnu vrednost. To je bila veoma praktična primena "principa relativiteta". U celini je Pilat veoma moderan čovek. Sa takvom jednom filozofijom lako je naći put kroz životne teškoće.

Isus mu je čak pomogao, rekavši:

Zato sam došao na svet da budem svedok istini.

⁵ Aluzija na jednu patriotsku organizaciju sa jakim sklonostima ka pogromima u predratnoj (misli se na I svetski rat – prim. prev.) Rusiji – "pravi Rusi".

"Šta je istina?" ironično je odgovorio Pilat.

I to ga je smesta uvelo u njegov uobičajeni način mišljenja i delovanja, podsećajući ga ko je i gde je, pokazujući mu kako treba da gleda na stvari.

Pilatova suštinska osobina je da on vidi istinu, ali ne želi da je sledi. Da bi izbegao da sledi istinu koju vidi, on je za sebe morao da stvori poseban skeptički i podrugljiv stav prema samoj ideji istine i prema onima koji se te ideje drže. U svom srcu on nije više mogao da ih smatra kriminalcima; to je prerastao; ali on mora da u sebi odgaji određeni lako ironični stav prema njima, koji će mu dozvoliti da ih žrtvuje kad to bude neophodno.

Pilat je otišao toliko daleko da je čak pokušao da oslobodi Isusa, ali, naravno, nije mogao sebi da dozvoli da uradi bilo šta što će ga kompromitovati. To bi ga učinilo smešnim u sopstvenim očima. Kad su njegovi pokušaji propali, kao što je verovatno mogao da predvidi, on je izašao pred ljude i oprao ruke, pokazujući tako da odbacuje svaku odgovornost.

Čitav Pilat je u tome. Simbolično pranje ruku je neraskidivo povezano sa slikom Pilata. Ceo on je u tom gestu.

Za čoveka pravog unutrašnjeg razvoja ne može biti nikakvog pranja ruku. Taj gest unutrašnje obmane nikad ne može pripadati takvom čoveku.

"Pilata" je tip koji izražava ono što u kulturnom čovečanstvu ometa unutrašnji razvoj čoveka, i stvara glavnu prepreku na putu ka nadčoveku. Život je pun velikih i malih Pilata. "Raspeće Hrista" nikad se ne bi moglo postići bez njihove pomoći.

Oni savršeno vide i razumeju istinu. Ali, bilo kakva "žalosna neophodnost", ili politički interes, kako ga oni razumeju, ili interes za njihov sopstveni položaj može ih prisiliti da izdaju istinu, a potom *operu ruke*.

U odnosu na evoluciju duha, Pilat je zastoj. Pravi rast se sastoji u harmoničnom razvoju uma, osećanja i volje. Jednostrani razvoj, to jest, u ovom slučaju razvoj uma i volje bez odgovarajućeg razvoja osećanja, ne može daleko da ode. Da bi izdao istinu, Pilat je samu istinu morao da učini relativnom. A ta relativnost istine koju je Pilat usvojio pomogla mu je da nade izlaz iz teških situacija u koje ga je njegovo sopstveno razumevanje istine stavilo. Istovremeno, sama ta

NOVI MODEL UNIVERZUMA

relativnost istine zaustavlja njegov unutrašnji razvoj, rast njegovih ideja. Ne može se daleko otići sa relativnom istinom. "Pilata" će se neizbežno naći u zatvorenom krugu.

Drugi izuzetan tip u jevanđeljskoj drami, tip koji je takođe suprotan svemu što u običnom čovečanstvu vodi ka nadžoveku, jeste Juda.

Juda je vrlo čudna figura u jevanđeljskoj tragediji. Ni o kome drugom nije tako mnogo napisano kao o Judi. U savremenoj evropskoj literaturi ima pokušaja da se predstavi i protumači Juda iz svih mogućih tačaka gledišta. Nasuprot uobičajenom "crkvenom" tumačenju Jude kao pohlepnog "Jevreja" koji je prodao Hrista za trideset srebrnjaka, on se ponekad predstavlja kao figura čak viša od Hrista, kao čovek koji je žrtvovao sebe, svoje spasenje i svoj "večni život" da bi se čudo spasenja moglo odigrati; ili kao čovek koji se bunio protiv Hrista, jer je Hrist, po njegovom mišljenju, pokvario "svrhu", okružio se bezvrednim ljudima, doveo sebe u smešan položaj, i tako dalje.

Zapravo, međutim, Juda nije čak ni "uloga", a svakako ne romantični junak, niti zaverenik koji želi da osnaži jedinstvo apostola Hristovom krvlju, niti čovek koji se bori za čistotu jedne ideje. Juda je naprosto mali čovek koji se našao na pogrešnom nestu, običan čovek, pun neverovanja, straha i sumnje, čovek koji ne bi trebalo da bude među apostolima, koji nije razumeo ništa od onoga što je Isus rekao svojim učenicima, ali čovek koji je iz ovog ili onog razloga bio prihvaćen kao jedan od njih, pa mu je čak bio dat i odgovoran položaj i određeni autoritet. Juda se smatrao jednim od omiljenih Isusovih učenika; on se brinuo o domaćinstvu apostola, bio je njihov blagajnik. Judina tragedija je u tome što se on plašio da bude raskrinkan; on je osećao da je na pogrešnom mestu i užasavao se misli da bi to Isus mogao jednog dana da otkrije ostalima. I na kraju to nije više mogao da podnosi. On nije razumeo neke Isusove reči; možda je u tim rečima osetio pretnju, možda nagoveštaj nečega što su samo on i Isus znali. Uznemiren i uplašen, Juda je pobežao sa večere Isusa i njegovih učenika i odlučio da prokaže Isusa. Čuvenih trideset srebrnjaka nisu u tome igrali nikakvu ulogu. Juda je delovao pod uticajem povređenosti i straha, želeo je da slomi i uništi to što nije mogao da razume, to što ga je ozlojeđivalo i poni-

žavalo samom činjenicom da je iznad njegovog razumevanja. Bilo mu je potrebno da optuži Isusa i njegove učenike za zločine da bi osetio da je sam u pravu. Judina psihologija je najljudskija psihologija, psihologija klevetanja onog što čovek ne razume.

Postavljanje Pilata i Jude pored Isusa je čudesno svojstvo jevanđeljske drame; ne bi bilo moguće naći ili zamisliti izrazitiji kontrast. Kad bi se na Jevanđelja gledalo naprosto kao na književna dela, umetnička dela, onda bi pojavljivanje zajedno Hrista, Pilata i Jude ukazalo na ruku velikog pisca. U kratkim scenama, u nekoliko reči, tu su pokazane protivrečnosti koje ne samo da nisu nestale u ljudskoj rasi za dve hiljade godina, već su rasle i razvijale se u izobilju.

Umesto da se približava unutrašnjem jedinstvu, čovek se sve više i više udaljava od njega, ali pitanje postizanja tog jedinstva je najsuštinskije pitanje unutrašnjeg razvoja čoveka. Dok ne dostigne unutrašnje jedinstvo, čovek ne može imati "Ja", ne može imati volju. Koncept "volje" koji se odnosi na čoveka koji nije postigao unutrašnje jedinstvo je potpuno veštački.

Najveći deo naših dela pokretan je nevoljnim motivima. Čitav naš život sastavljen je od malih stvari koje neprekidno slušamo i služimo. Naše "Ja" se neprekidno menja kao u kaleidoskopu. Svaki spoljašnji događaj koji nas pogađa, svako osećanje koje se iznenada pojavi, postaje kalif na jedan sat, počinje da vlada i gradi, i kad mu dođe red, isto ga tako neočekivano ostavlja na stranu i zamenjuje nešto drugo. A unutrašnja svest, ne pokušavajući da razveje iluzorni dizajn koji se stvara protresanjem kaleidoskopa, i ne razumevajući da u stvarnosti moć koja odlučuje i deluje nije ona sama, prihvata sve i govori o tim trenucima života, u kojima su na delu različite spoljašnje sile, "To sam ja, to sam ja."

Iz te perspektive, "volja" se može definisati jedino kao "rezultanta želja". Shodno tome, ukoliko želje nisu postale konstante, čovek je igračka raspoloženja i spoljašnjih utisaka. On nikad ne zna šta će sledeće reći ili učiniti. Ne samo naredni dan, već čak i naredni trenutak, skriven je od njega zidom slučaja.

Ono što izgleda kao sled čovekovog delanja nalazi svoje objašnjenje u siromaštvu motiva i želja, ili u veštačkoj disciplini naklonjenoj "obrazovanjem", ili, iznad svega, imitiranjem ljudi jednih od strane drugih. Što se tiče čoveka sa takozvanom "jakom voljom",

to su obično ljudi sa jednom dominantnom željom, u kojoj nestaju sve druge želje.

Ako ne razumemo odsustvo jedinstva u unutrašnjem svetu čoveka, mi nećemo razumeti neophodnost takvog jedinstva u nadčoveku, kao što nećemo razumeti ni mnoge druge njegove crte. Zato nam nadčovek izgleda kao sasušeno biće, racionalno i lišeno osećanja, dok u stvarnosti emocionalnost nadčoveka, to jest, njegova sposobnost da oseća, mora daleko nadmašiti običnu ljudsku emocionalnost.

Psihologija nadčoveka nas zavarava, jer ne razumemo činjenicu da uobičajeno psihičko stanje nadčoveka čini ono što nazivamo ekstazom u svim mogućim značenjima te reči.

Ekstaza je tako visoko iznad svih iskustava koja su moguća za čoveka da nemamo ni reči ni sredstava da je opišemo. Ljudi koji su iskusili ekstazu često su pokušavali da drugima prenesu šta su doživeli, i ti opisi, koji često dolaze iz različitih vekova, od ljudi koji nikad nisu čuli jedan za drugoga, neverovatno su slični i iznad svega sadrže slične kognitivne aspekte Nepoznatog. Štaviše, opis prave ekstaze sadrži izvesnu unutrašnju istinu koja se ne može pobrkati s nečim drugim, i čije odsustvo se smesta oseća u slučaju lažne ekstaze kako se ona pojavljuje u opisima iskustava "svetaca" formalnih religija.

Ali, govoreći uopšteno, čisto verbalni opis iskustva ekstaze predstavlja gotovo nepremostivu teškoću. Jedino umetnost, to jest, poezija, muzika, slikarstvo, arhitektura, može uspeti da prenese, iako na veoma slab način, pravi sadržaj ekstaze. Sva prava umetnost zapravo i nije ništa drugo do pokušaj da se prenese osećaj ekstaze. I samo čovek koji u njoj oseća ukus ekstaze razumeće i osetiti umetnost.

Ako definišemo "ekstazu" kao najviši nivo emocionalnog iskustva – što je verovatno savršeno ispravna definicija – postaće nam jasno da se razvoj čoveka ka nadčoveku ne može sastojati samo od rasta intelekta. Emocionalni život takođe mora da evoluira, u izvesnim ne lako razumljivim oblicima. A glavna promena u čoveku mora doći upravo od evolucije emocionalnog života.

Sad, ako zamislimo čoveka koji se približava novom tipu, moramo da razumemo da će on živeti izvestan poseban život, koji će veoma malo nalikovati životima običnih ljudi i nama će biti teško

da ga shvatimo. Biće veoma mnogo patnje u njegovom životu – biće patnji kakvih mi sada imamo veoma malo, a takođe će biti i radosti o kojoj običan čovek nema predstavu, i čiji čak i najslabiji odsjaj samo veoma retko dopire do nas.

Ali za čoveka koji ne doživljava nikakve promene kroz kontakt sa idejom o nadčoveku u toj ideji postoji određena crta koja joj utiskuje veoma sumoran aspekt. To je udaljenost te ideje, činjenica da je nadčovek veoma daleko, odsečen od nas, od običnog života. Mi zauzimamo jedno mesto u životu, on zauzima drugo mesto, i nije u nekom odnosu prema nama, osim što ga mi na neki način stvaramo. Kad ljudi počnu da shvataju svoj odnos prema nadčoveku iz te perspektive, određena nejasna sumnja počinje da se uvlači i postepeno razvija u određenije i veoma neprijatno osećanje koje je oblikovano u sasvim određeno negativno gledanje na čitavu ideju.

Ljudi mogu da razmišljaju i često su razmišljali na ovaj način: hajde da uzmemo da će nadčovek doći i biće tačno onakav kakvog smo ga naslikali, novo i prosvetljeno biće, koje će u nekom smislu biti rezultat čitavog našeg života. Ali, šta to nama znači, ako je on taj koji će postojati, a ne mi? Šta smo mi u odnosu na njega? Zemlja, iz koje će iznići predivno cveće? Glina, od koje će biti izrađena divna statua? Obećana nam je svetlost koju nikad nećemo videti. Zašto bismo služili tu svetlost koja će sijati za druge? Mi smo prosjaci, u tami i hladnoći, i teše nas pokazujući nam svetla u bogataševnoj kući. Mi smo gladni, a kaže nam se za veličanstvenu gozbu u kojoj ne učestvujemo. Provodimo čitav život skupljajući žalosne okrajke znanja, a onda nam se kaže da je svo naše znanje iluzija; da će u duši nadčoveka izbiti svetlost u kojoj ćemo u bljesku videti sve što smo tako porljivo tražili, težili za tim, a nismo mogli da nademo.

I bojazni koje spadaju ljude kad se sretnu sa idejom o nadčoveku imaju veoma dobru osnovu. One se ne mogu zaobići. Nije ih se moguće otarasiti rekavši da čovek mora naći sreću u tome što je svestan svoje povezanosti sa idejom o nadčoveku. To su samo reči: "čovek mora"! A šta ako on ne oseća sreću? Čovek ima pravo da zna, ima pravo da pita: zašto mora da služi ideji o nadčoveku, zašto mora da se podredi toj ideji, zašto mora da učini bilo šta?

Da bismo našli smisao ideje o nadčoveku, neophodno je da razumemo da je ta ideja mnogo teža nego što se uopšte misli. To je

zato što ta ideja zahteva, da bi se ispravno izrazila i razumela, nove reči, nove koncepte i znanje koje lako može da čoveku ne bude na raspolaganju. Sve što je ovde utvrđeno, sve što portretiše nadčoveka, čak i ako uvodi nešto novo u razumevanje te ideje, daleko je od dovoljnog. Ideja kao što je ideja o nadčoveku ne može se razmatrati na nivou običnih ideja koje se odnose na pojave i stvari trodimenzionalnog sveta. Ideja o nadčoveku iščezava u beskonačnost, i kao sve ideje koje iščezavaju u beskonačnost, zahteva veoma poseban pristup, to jest, iz pravca beskonačnosti.

U drevnim Misterijama postojao je sledstven i postupan redosled inicijacije. Da bi se podigao do narednog stepena, da bi učinio sledeći korak, čovek koji treba da bude iniciran morao je da prođe kroz izvestan određeni tok priprema. Potom bi bio podvrgnut traženim testovima, i tek pošto bi prošao kroz sve testove i dokazao da je priprema bila ozbiljna i u dobrom pravcu, otvarala bi se naredna vrata pred njim i on bi dublje ulazio u unutrašnjost hrama inicijacije.

Jedna od prvih stvari koje je čovek koji treba da bude iniciran učio i morao da poštuje, bila je nemogućnost da sledi put svog sopstvenog izbora, i opasnost koja bi ga čekala ako ne bi izveo sve pripremne rituale i ceremonije koje su bile potrebne pre inicijacije, i ako ne bi naučio sve što je trebalo da se zna, ako ne bi zapamtio sve što je trebalo da zapamti. Rečeno mu je za užasne posledice koje bi proizvelo narušavanje reda inicijacije, za strašnu kaznu koja čeka čoveka koji treba da bude iniciran ako bi se usudio da uđe u svetište a da nije ispoštovao sva ta pravila. A ono što je od njega prvo traženo, bila je spoznaja neophodnosti da se *napreduje korak po korak*. Morao je da shvati da je za njega nemoguće da odmakne sam; da bi se svaki pokušaj u tom pravcu sigurno tragično završio. Strogi sled unutrašnjeg razvoja bio je osnovno pravilo Misterija. Ako pokušamo da psihološki analiziramo ideju inicijacije, razumećemo da je *inicijacija* bila uvođenje u krug novih ideja. Svaki dalji razvoj inicijacije predstavljao je otkrivanje nove ideje, nove perspektive, novog ugla gledanja. A u Misterijama se nove ideje nisu otkrivale čoveku dok ne bi dokazao da je dovoljno spreman da ih primi.

U tom poretku inicijacije u nove ideje može se videti duboko razumevanje svojstava sveta. Drevni narodi razumeli su da prijem svake nove ideje zahteva posebnu pripremu; oni su razumeli da neka ideja uhvaćena u prolazu lako može biti viđena u pogre-

šnoj svetlosti, ili primljena na pogrešan način, a da pogrešno primljena ideja može proizvesti veoma nepoželjan, pa čak i katastrofalan rezultat.

Misterije i postupna inicijacija trebalo je da zaštite ljude od poluznanja, koje je često mnogo gore nego ne znanje, posebno u pitanjima Večnog, sa čim su misterije morale da rade.

Isti sistem postepene pripreme ljudi za prijem novih ideja doveden je u prvi plan u svim magijskim ritualima.

Literaturu o magiji i okultizmu dugo vremena potpuno je ignorisala Zapadna naučna i filozofska misao, ili ju je odbacivala kao apsurdnost i predrasudu. A tek sasvim nedavno su ljudi počeli da razumeju da se sva ta učenja moraju shvatiti na simbolički način, kao složena i tanana slika psiholoških i kosmičkih odnosa.

Strogo i nepokolebljivo poštovanje raznih malih pravila, koja često izgledaju trivijalna, nerazumljiva i nepovezana ni sa čim važnim, zahtevaju svi rituali ceremonijalne magije. I opet su opisani užasi koji čekaju čoveka koji prekrši poredak ceremonija, ili ih sam izmeni, ili iz nemara nešto propusti. Ima mnogo legendi o čarobnjacima koji su prizvali nekog duha, ali nisu imali moć da ga kontrolišu. To se desilo bilo zato što je čarobnjak zaboravio reči priziva, ili je na neki način prekršio magijski ritual, ili zato što je prizvao duha jačeg od sebe, jačeg od svih priziva i magijskih figura.

Svi ti primeri, čoveka koji je prekršio ritual inicijacije u Misterijama, ili čarobnjaka koji je prizvao duhove jače od sebe, podjednako predstavljaju, u alegoričkom obliku, položaj čoveka u odnosu prema novim idejama koje su suviše jake za njega i sa kojima ne može da rukuje, jer nema traženu pripremu. Ista ideja je izražena u legendama i pričama o svetoj vatri koja je progutala neiniciranog koji joj se neoprezno približio, i u mitovima o bogovima i boginjama koje smrtnicima nije bilo dozvoljeno da pogledaju, i koji bi umrli ako bi ih pogledali. Svetlost određenih ideja suviše je jaka za ljudske oči, pogotovo kad je vide prvi put. Mojsije nije mogao da gleda u gorući žbun; na planini Sinaju nije mogao da pogleda u Božje lice. Sve te alegorije izražavaju jednu te istu istinu, o strašnoj moći i opasnosti od novih ideja koje se pojavljuju neočekivano.

Sfinga sa svojom zagonetkom izražava istu ideju. Ona je proždrala one koji bi joj prišli, a nisu mogli da reše zagonetku. Alegorija

o Sfingi znači da postoje pitanja izvesnog tipa kojima čovek ne sme da pride ukoliko ne zna kako da na njih odgovori.

Došavši u jednom u dodir sa određenim idejama, čovek nije u stanju da živi kako je živeo ranije; on mora ili da ide dalje ili da iščezne pod teretom koji je za njega suviše težak.

Ideja o nadčoveku je blisko povezana sa problemima vremena i večnosti, sa Sfinginom zagonetkom. U tome leži njena privlačnost i njena opasnost; zato ona tako snažno utiče na duše ljudi.

Kao što je ranije ukazano, savremena psihologija ne shvata ogromnu opasnost od određenih tema, ideja i pitanja. Čak i u primitivnoj filozofiji, kad su ljudi delili ideje na božanske i ljudske, oni su bolje razumeli postojanje različitih nivoa ideja. Savremena misao to uopšte ne priznaje. Postojeća psihologija i teorija znanja ne uči ljude da razlikuju različite nivoe ideja, niti ukazuje da su neke ideje veoma opasne i ne može im se prići bez duge i složene pripreme. To se dešava zato što savremena psihologija ne uzima u obzir stvarnost ideja, ne razume tu stvarnost. Za moderni um ideje su apstrakcije iz činjenica; u našim očima ideje nemaju samostalno postojanje. Zato se tako gadno opečemo kad dotaknemo izvesne ideje. Za nas su "činjenice", koje ne postoje, stvarne, a ideje, koje jedino postoje, nestvarne.

Drevna i srednjovekovna psihologija bolje su razumele položaj ljudskog uma u odnosu na ideje. One su razumele da um ne može da sa idejama postupa na pravi način ukoliko mu njihova realnost nije jasna. I dalje, stara psihologija je razumela da je um nesposoban da istovremeno primi ideje različitih vrsta, ili u nepravilnom poretku, to jest, da on ne može da pređe, bez pripreme, sa ideja jednog nivoa na ideje drugog nivoa. Pitanje je: u čemu se sastoji priprema? O čemu alegorije Misterija i magijskih rituala govore?

Pre svega, one govore o neophodnosti odgovarajućeg znanja za svaki nivo ideja, jer postoje stvari kojima se ne može približiti bez pripremnog znanja.

U drugim oblastima mi to savršeno razumemo. Nemoguće je da se bez odgovarajućeg znanja rukuje složenom mašinom; nemoguće je da se bez znanja i prakse vozi lokomotiva; nemoguće je da se bez poznavanja svakog detalja dodiruju razni delovi električne mašine visokog napona.

Čoveku se pokaže električna mašina; njeni delovi se objasne, i kaže mu se: "Ako dodirneš ovaj ili onaj deo, to je smrt". I svi to razumeju i shvataju da je, da bi se upoznala mašina, potrebno da se dosta toga nauči, i da se dugo uči. I čovek takođe shvata da su za mašine raznih vrsta potrebna različita znanja, i da stekavši znanje o mašini jedne vrste, on ne postaje osposobljen da rukuje svim vrstama mašina.

Ideja je mašina ogromne moći.

Ali, baš to je ono što savremena misao ne uvida.

Svaka ideja je složena i tanana mašina. Da bismo znali kako da njome rukujemo, neophodno je pre svega da posedujemo dosta čisto teorijskog znanja, i, pored toga, veliku količinu iskustva i praktične obuke. Nestručno rukovanje jednom idejom može da izazove eksploziju te ideje; počinje vatra, ta ideja spaljuje i proždire sve oko sebe.

Iz perspektive modernog razumevanja, čitava opasnost je ograničena na pogrešno razmišljanje, i tu se okončava. U stvarnosti, međutim, daleko od toga da se stvar tu završava. Jedna greška u razmišljanju vodi čitavom nizu drugih. A izvesne ideje su tako moćne, sadrže toliku količinu skrivenc energije, da će bilo ispravno bilo pogrešno zaključivanje izvedeno iz njih prouzrokovati ogromne posledice. Ima ideja koje dosežu do najskrivenijih kutaka čovekove duše i koje, kad su ih jednom dotakle, ostavljaju večni trag. Štaviše, ako se ta ideja uzme pogrešno, ona ostavlja pogrešan trag, vodeći čoveka na stranputicu i trujući njegov život.

Pogrešno primljena ideja o nadčoveku deluje upravo na taj način. Ona odvaja čoveka od života, seje duboki razdor u njegovoj duši, i ne dajući mu ništa, lišava ga i onog što je imao.

To nije greška same ideje, već pogrešnog pristupa toj ideji.

U čemu se, onda, mora sastojati pravilan pristup?

Kako ideja o nadčoveku ima dodirnih tačaka sa problemom vremena i idejom beskonačnog, nije moguće da se dodirne ideja o nadčoveku, a da se ne razjasne načini pristupa problemu vremena i ideji beskonačnog. Problem vremena i ideja o beskonačnom sadrže zakone delovanja te mašine.

Bez poznavanja tih zakona čovek neće znati kakvu će posledicu izazvati njegovo dodirivanje te mašine, povlačenje ove ili one ručice.

Problem vremena je najveća zagonetka sa kojom je čovečanstvo ikad moralo da se suoči. Religiozna otkrovenja, filozofska misao, naučna istraživanja i okultno znanje, – sve to konvergira ka jednoj tački, to jest, ka problemu vremena, dolazeći do istog gledanja na njega.

Vreme ne postoji! Ne postoji stalno i večno nastajanje i nestajanje pojava, ne postoji neprekidno tekući izvor stalno pojavljujućih i stalno nestajućih događaja. Sve postoji uvek! Postoji samo jedno večno sadašnje vreme, Večito Sada, koje slabi i ograničeni ljudski um ne može ni da shvati ni da razume.

Ali, ideja o *Večitom Sada* uopšte nije ideja o hladnoj i nemilosrdnoj predodređenosti svega, o tačnom i nepogrešivom pre-postojanju. Bilo bi sasvim pogrešno da se kaže da ako sve već postoji, ako daleka budućnost postoji sada, ako su naša dela, misli i osećanja postojala desetinama, stotinama i hiljadama godine, i nastaviće da postoje zauvek, to onda znači da nema života, nema kretanja, nema rasta, nema evolucije.

Ljudi to kažu jer ne razumeju beskonačnost i žele da izmere neizmernu dubinu večnosti svojim slabim i ograničenim konačnim umovima. Naravno da će neizbežno doći do najbeznadežnijeg od svih mogućih rešenja tog problema. Sve jeste, ništa se ne može izmeniti, sve postoji od ranije i večno. Sve je mrtvo i nepokretno u zamrznutim oblicima između kojih kuca bilo naše svesti, koja je za sebe stvorila iluziju kretanja svega oko nje, kretanja koje u stvarnosti ne postoji.

Ali, čak i tako slabo i relativno razumevanje ideje beskonačnosti kakvo je moguće za ograničeni ljudski intelekt, samo pod uslovom da se razvija ispravnim pravcima, dovoljno je da uništi "mračnu utvaru beznadežne nepokretnosti".

Svet je svet beskrajnih mogućnosti.

Naš um sledi razvoj mogućnosti uvek samo u jednom pravcu. Ali, u suštini, svaki trenutak sadrži veoma veliki broj mogućnosti. *I sve se one ostvaruju*, samo što mi to ne vidimo i ne znamo. Mi uvek vidimo samo jedno od ostvarenja, i u tome leži siromaštvo i ograničenost ljudskog uma. Ali, ako pokušamo da zamislimo ostvarenje svih mogućnosti sadašnjeg trenutka, potom narednog trenutka i tako dalje, osetićemo da svet beskrajno raste, neprestano se umno-

Kad duša počne da teži da razdvoji svoju volju od spoljašnjeg sklopa i napusti sve vidljivo da bi se okrenula Bogu, svom Centru, za to je potreban očajnički rad.

Što više duša prodire u sebe, to bliže ona prilazi Bogu, dok se na kraju ne zaustavi pred Svetim Trojstvom. Tada je ona dostigla duboko znanje."⁶

Takvo jedno unutrašnje razumevanje ideje beskonačnosti mnogo je istinitije i dublje nego njeno spoljašnje razumevanje, i daje korektniji pristup ideji nadčoveka, bliže razumevanje te ideje. Ako beskonačnost leži u duši čoveka i ako je on u stanju da stupi u kontakt sa njom, prodirući u samog sebe, to znači da su "budućnost" i "nadčovek" u njegovoj duši, i da ih on može naći unutar sebe ako ih traži na ispravan način.

Posebnost i karakteristične crte ideje o "stvarnom" svetu, to jest, o *svetu takvom kakav jeste*, su te, da posmatrane u svetlosti materijalizma, izgledaju apsurdne. To je neophodan uslov. Ali, taj uslov i njegova neophodnost nikad nije ispravno shvaćena, i zato ideje o "svetu sa mnogo dimenzija" često na ljude ostavljaju takav košmaran utisak.

Nadžovek je jedna od mogućnosti koje leže u čovekovoj duši. Ostaje na samom čoveku da tu ideju sebi približi, ili da je ostavi po strani. Blizina ili udaljenost nadčoveka od čoveka ne leži u vremenu, već u čovekovom stavu prema toj ideji, i ne samo u mentalnom stavu, već u aktivnom i praktičnom odnosu prema njoj. Čovek je odvojen od nadčoveka ne vremenom, već činjenicom da nije spreman da primi nadčoveka. Čitavo vreme leži u samom čoveku. Vreme je unutrašnja prepreka direktnom osećaju jedne ili druge stvari, i ništa drugo. Građenje budućnosti, služenje budućnosti, samo su simboli, simboli čovekovog stava prema samom sebi, prema svojoj sopstvenoj sadašnjosti. Jasno je da ako se prihvati takav pogled i ako se prizna da je budućnost sadržana u samom čoveku, biće naivno da se pita: kakvog posla ja imam sa nadčovekom? Očigledno je da čovek ima posla sa nadčovekom, jer je nadčovek sam čovek.

⁶ J. G. Gihtel, "Theosophia Practica" (1696), prevod na francuski, Paris 1897, (Bibliothèque Rosicrucienne), Uvod, str. 14.

Pa opet gledanje na nadčoveka kao na više "Ja" čoveka, kao na nešto unutar njega samog, ne sadrži svo moguće razumevanje.

Znanje o *svetu kakav jeste* je nešto suptilnije i složenije; ono ne zahteva nikakvo poricanje spoljašnjeg postojanja pojave o kojoj je reč. Ali, spoljašnji aspekt pojave u tom slučaju čovek spozna je u svom odnosu prema unutrašnjem aspektu. Štaviše, istaknuta crta pravog znanja je odsustvo svake negacije u njemu, posebno negacije oprečnog gledanja. "Stvarno", to jest, višedimenzionalno i potpuno znanje razlikuje se od materijalnog ili logičkog (to jest, nestvarnog) iznad svega po tome što ne isključuje oprečno gledište. Pravo znanje u sebi uključuje sva protivrečna gledišta, naravno, pošto ih je najpre oslobodilo od veštačkog komplikovanja i sujevnih tumačenja. Mora se razumeti da odsustvo negacije oprečnog ne znači nužno prihvatanje lažnog, iluzornog i praznog. Znanje je korektno odvajanje stvarnog od lažnog, a to se ne postiže pomoću negiranja, već pomoću uključivanja. Istina u sebi uključuje sve, a ono što ne može da uđe u nju, samom tom činjenicom pokazuje svoju lažnost i netačnost.

U istini postoje antiteze; jedno gledište ne isključuje drugo.

Zato je u odnosu na ideju o nadčoveku istinito samo ono razumevanje koje uključuje oba pogleda, spoljašnji i unutrašnji.

Mi zaista nemamo osnove da poričemo mogućnost pravog, živog nadčoveka u prošlosti, ili u sadašnjosti, ili u budućnosti. Istovremeno, moramo da u svom unutrašnjem svetu prepoznamo seme nečeg višeg nego što je ono od čega obično živimo, i moramo da priznamo mogućnost klijanja tog semena i njegovog ispoljavanja u oblicima koji su nam u ovom trenutku nerazumljivi.

Nadžovek u prošlosti, ili u budućnosti, ne protivreči mogućnosti više svesti za čoveka koji živi sada. Naprotiv, jedan otkriva drugog.

Ljudi koji su svesni nadčoveka unutar njih, koji su svesni otkrivanja novih sila unutar njih, postaju zahvaljujući samoj toj činjenici povezani sa idejom o nadčoveku u prošlosti ili budućnosti. A ljudi koji traže pravog, živog nadčoveka u sadašnjosti, otkrivaju viši princip u svojim dušama.

Ideja o nadčoveku je teška za razumevanje i stoga opasna, jer ona čini neophodnim znanje kako da se pomire dva oprečna gledišta. Samo *spoljašnji* aspekt te ideje, ili samo njen *unutrašnji* aspekt ne

mogu da zadovolje čoveka. A svaki od tih aspekata greši na svoj način. Svaki od njih na svoj način iskrivljava ovu ideju. A u iskrivljenom obliku, ta ideja postaje sopstvena suprotnost i ne samo da ne uzdiže čoveka, već ga, naprotiv, potiskuje prema pesimističkom negiranju, ili ga dovodi do pasivnog "ne-delanja", do zastoja.

Otrežnjenje životom i životnim ciljevima, kad ga izazove ideja o nadčoveku, dolazi od njenog pogrešnog razumevanja, uglavnom od osećanja udaljenosti i nedostižnosti nadčoveka u spoljašnjem životu.

Sa druge strane, isključivo unutrašnje razumevanje ideje o nadčoveku takođe odvaja čoveka od života i čini sve aktivnosti beskorisnim i nepotrebnim u njegovim očima. Ako je nadčovek unutar mene, ako je jedino neophodno da zaronim duboko u sebe da bih ga našao, kakva korist od pokušaja da uradim bilo šta ili ga nađem izvan sebe?

To su dve podvodne hridi koje leže u dubinama ideje o nadčoveku.

Čovek nalazi nadčoveka unutar sebe kad počne da ga traži izvan sebe, i on može naći nadčoveka izvan sebe kad je počeo da ga traži unutar sebe.

Razumevši i zamislivši sliku nadčoveka onakvog kakav on može da bude, čovek mora da rekonstruiše čitav svoj život tako da se on ne suprotstavlja toj slici ... ako to može. To će otkriti ideju o nadčoveku u njegovoj duši.

Intelektualni pristup ideji nadčoveka moguć je samo nakon veoma dugog i istrajnog treniranja uma. Sposobnost da se misli je prvi neophodni stupanj inicijacije, koji obezbeđuje sigurnost u prilasku toj ideji. Šta znači biti sposoban za mišljenje? To znači da se bude sposoban da se misli drugačije od načina na koji smo navikli da mislimo, to će reći, da pojмимо svet u novim kategorijama. Mi smo suviše pojednostavili našu koncepciju sveta, navikli smo da svet sebi predstavljamo suviše jednolično, a sada moramo da iznova naučimo da razumemo njegovu složenost. Da bismo to učinili, neophodno je da iznova razumemo, i da iznova razumemo na novi način, da mi uopšte ne znamo šta je čovek, i da shvatimo da je čovek nesumnjivo sasvim drugačiji nego što mislimo da jeste.

U našim srcima mi izvesne stvari znamo sasvim dobro; ali, nikad ne možemo da se koncentrišemo na njih. Mi razumemo određeni krug ideja, ali živimo u nekom drugom krugu ideja. Život se okreće oko nas i mi se okrećemo s njim, a oko nas se okreću naše senke.

Ništa nije izvan nas. Ali mi to zaboravljamo na svakom koraku.
(*"Tako je govorio Zaratustra"*)

Među jevrejskim legendama iz Talmuda postoji izuzetna priča o Mojsiju, koja sadrži čitavu ideju o evoluciji čoveka u pravom smislu te reči.

MOJSIJEV PORTRET⁷

Čitav svet je bio dirnut i ushićen čudom Egzodusa. Mojsijevo ime svima je bilo na usnama. Talasi velikog čuda stigoše takođe i do mudrog kralja Arabistana. Kralj pozva svog najboljeg slikara i posla ga Mojsiju, da naslika njegov portret i donese ga njemu. Kad se slikar vratio, kralj je skupio sve svoje mudrace, učene u nauci fiziognomije, i zatražio da po portretu odrede Mojsijev karakter, njegove osobine, sklonosti, navike i izvor njegove čudesne moći.

"Kralju", odgovoriše mudraci, "to je portret čoveka okrutnog, nadmenog, pohlepnog, opsednutog željom za moći i svim porocima koji postoje na svetu."

Te reči izazvaše kraljev gnev.

"Kako to može biti", uzviknu on, "da čovek čija čudesna dela odzvanjaju čitavim svetom bude te vrste?"

Otpoče rasprava između slikara i mudraca. Slikar potvrdi da je Mojsijev portret naslikao sasvim tačno, dok su mudraci i dalje tvrdili da su bez greške odredili Mojsijev karakter prema njegovom portretu.

Mudri kralj Arabistana odluči da proveri koja je strana u ovoj raspravi u pravu, i sam on pođe ka šatorima Izraela.

⁷ *Agada*, legene, parabole i izreke iz Talmuda i Midraša, u četiri dela. Izabrali iz originalnih izvora I. H. Ravnicki i H. N. Bjalik. Autorizovani prevod na ruski jezik sa uvodom S. G. Fruga objavio S. D. Saltzman, Berlin, deo I, str. 104.

Na prvi pogled kralj se uveri da je slikar bez greške naslikao Mojsijevo lice. Ulazeći u šator Božjeg čoveka, on kleknu, pokloni se do zemlje i reče Mojsiju za raspravu između umetnika i mudraca.

"Isprva, dok nisam ugledao tvoje lice", reče kralj, "mislio sam da mora da je umetnik loše naslikao tvoj lik, jer su moji mudraci ljudi sa veoma mnogo iskustva u nauci fiziognomije. Sad sam se uverio da su oni sasvim bezvredni ljudi, i da je njihova mudrost tašta i bezvredna."

"Ne", odgovori Mojsije, "nije tako; i slikar i fiziognomisti su izuzetno vešti, i obe strane su u pravu. Znaj da mi je priroda pridala sve te poroke o kojima su ti govorili mudraci, još možda i u većoj meri nego što je otkriveno iz mog portreta. Ali, ja sam se sa mojim porocima borio dugotrajnim i intenzivnim naporima volje, i postepeno ih prevazišao i potisnuo u sebi, sve dok sve ono što im je suprotno nije postalo moja druga priroda. I u tome leži moj najveći ponos."

1911-1929.

Poglavlje IV

HRIŠĆANSTVO I NOVI ZAVET

Ideja ezoterizma zauzima veoma važno mesto u hrišćanskom učenju i u Novom Zavetu, ako se oni ispravno razumeju.

Ali, da bismo razumeli i jedno i drugo, pre svega je neophodno da strogo razdvojimo ono što se odnosi na ezoterizam (ili, tačnije, ono u čemu ezoterijska ideja zauzima glavno mesto) od onoga što se ne odnosi na ezoterizam, to jest, ne sledi iz ezoterijske ideje.

U Novom Zavetu ezoterijska ideja zauzima glavno mesto u četiri Jevandelja. Isto se može reći i za Otkrivenje Jovanovo (Apokalipsa). Ali, sa izuzetkom nekoliko pasusa, ezoteričke ideje u Apokalipsi su šifrovane još više nego u Jevandeljima i u svojim šifrovanim delovima ne ulaze u ovo ispitivanje.

Dela i Poslanice su spisi sasvim drugačije specifične težine od četiri Jevandelja. U njima se sreću ezoterijske ideje, ali te ideje u njima ne zauzimaju prevashodno mesto i oni mogu da postoje i bez tih ideja.

Četiri Jevandelja napisana su za nekolicinu, veoma mali broj, za učenike ezoterijskih škola. Koliko god da je neko inteligentan i obrazovan u običnom smislu reči, on neće razumeti Jevandelja bez *specijalnih* uputstava i bez *specijalnog* ezoterijskog znanja.

A istovremeno je neophodno da se napomene da su četiri Jevandelja jedini izvor iz koga znamo za Hrista i njegovo učenje. Dela i Poslanice Apostola dodaju nekoliko suštinskih odlika, ali oni takođe uvode i veliki deo onoga što ne postoji u Jevandeljima i što protivreči Jevandeljima. U svakom slučaju, iz Poslanica ne bi bilo

moguće rekonstruisati ni Hristovu ličnost, ni jevandeljsku dramu, niti suštinu jevandeljskih učenja.

Poslanice Apostola, a posebno Poslanice Apostola Pavla, jesu građenje crkve. One su *prilagodavanje* ideja Jevandelja, njihova materijalizacija, njihova primena na život, vrlo često primena koja se *suprotstavlja* ezoterijskoj ideji.

Dodavanje Dela i Poslanica Apostola četirima Jevandeljima u Novom Zavetu ima dvostruko značenje. Prvo (iz perspektive Crkve), to daje mogućnost Crkvi, koja zapravo potiče od Apostola, da uspostavi jedinstvo sa Jevandeljima i sa "dramom o Hristu". I drugo, (iz perspektive ezoterizma) to daje mogućnost nekolicini ljudi, koji polaze od Crkvenog Hrišćanstva, ali su sposobni da razumeju ezoterijske ideje, da dođu u dodir sa prvobitnim izvorom i možda da nađu skrivenu istinu.

Istorijski, glavnu ulogu u formiranju Hrišćanstva nije igralo Hristovo učenje, već učenje Pavla. Crkveno Hrišćanstvo je od samog početka u pogledu mnogih stvari protivrečilo idejama samog Hrista. Kasnije, razilaženje je postalo još veće. Uopšte, nije nova ideja da Hrist, ako bi se kasnije ponovo rodio na Zemlji, ne samo da ne bi mogao da bude poglavar Hrišćanske Crkve, već verovatno ne bi mogao čak ni da joj pripada, a u najsajnijim periodima sile i moći Crkve, najverovatnije bi bio proglašen jeretikom i spaljen na lomači. Čak i u prosvećenijim vremenima, kad su Hrišćanske Crkve, ako nisu izgubile svoje antihrišćanske osobine, bar počele da ih skrivaju, Hrist bi mogao da živi, a da se ne izloži proganjanju "pisara i Fariseja", možda jedino u nekoj pustinjačkoj kolibi u Rusiji.

Zato se Novi Zavet, a takođe i hrišćansko učenje, ne može uzeti kao celina. Mora se upamtiti da se kasniji kultovi veoma oštro razlikuju od osnovnog učenja samog Hrista, koje, *pre svega, nikad nije bilo kult*.

Dalje, svakako nije moguće da se govori o "Hrišćanskim zemljama", "Hrišćanskim narodima", "Hrišćanskoj kulturi". U stvarnosti sve te koncepcije imaju samo istorijsko-geografsko značenje.

Na osnovu navedenog predloga, govoreći o Novom Zavetu, ja ću od sada imati u vidu samo četiri Jevandelja, i u dva ili tri navrata, Apokalipsu.

A govoreći o Hrišćanstvu, ili hrišćanskom (ili jevandeljskom) učenju, imaću u vidu samo učenje koje je sadržano u četiri Jevandjelja. A kasniji dodaci, zasnovani na Poslasticama Apostola, ili odlukama koncila, ili delima crkvenih otaca, na vizijama mistika i idejama reformatora, nisu uključeni u granice mog predmeta.

Novi Zavet je veoma čudna knjiga. Ona je napisana za one koji već imaju izvestan stepen razumevanja, za one koji poseduju ključ. Najveća je greška misliti da je Novi Zavet jednostavna knjiga i da je razumljiva jednostavnima i skromnima. Nemoguće je čitati je jednostavno, baš kao što je nemoguće čitati jednostavno neku matematičku knjigu, punu formula, specijalnih jednačina, otvorenih i skrivenih referenci na matematičku literaturu, aluzija na različite teorije poznate samo "iniciranima" i tako dalje. Istovremeno, u Novom Zavetu ima određeni broj stranica koje se mogu razumeti emocionalno, to jest, koje mogu da ostave izvestan emocionalni utisak, različit za različite ljude, pa čak i za istog čoveka u raznim trenucima njegovog života. Ali, svakako je pogrešno misliti da ti emocionalni utisci sačinjavaju čitav sadržaj Jevandjelja. Svaka rečenica, svaka reč, sadrži skrivene ideje i tek kad čovek počne da iznosi te ideje na svetlo dana, moć te knjige i njen uticaj na ljude koji traje već dve hiljade godina, postaju jasni.

Izuzetno je da se po svom stavu prema Novom Zavetu, po načinu na koji ga čita, kako ga razume, šta zaključuje iz njega, svaki čovek sam otkriva. Novi Zavet je opšti ispit za čitavo čovečanstvo. U kulturnim zemljama današnjeg sveta svi su čuli za Novi Zavet; za to nije neophodno da se zvanično bude hrišćanin. Izvesno znanje Novog Zaveta i Hrišćanstva ulazi u opšte obrazovanje. I svaki čovek, po načinu na koji čita Novi Zavet, po tome šta izvlači iz njega, šta ne uspeva da izvuče, činjenicom da ga uopšte ne čita, pokazuje nivo svog razvoja i svoje unutrašnje stanje.

U svakom od četiri Jevandjelja ima mnogo stvari koje su svesno zamišljene i zasnovane na velikom znanju i dubokom razumevanju ljudske duše. Izvesni pasusi su napisani sa tačnim proračunom da jedan čovek treba da ih razume na jedan način, drugi na drugi, a treći na treći način, i ti ljudi ne bi nikad trebalo da budu u stanju da se usaglase što se tiče tumačenja i razumevanja onog što su pročitali; a istovremeno, svi oni treba da podjednako ne budu u pravu, a

pravo značenje sastoji se od nečeg što se njima nikad ne bi javilo samima od sebe.

Puka literarna analiza stila i sadržaja četiri Jevandjelja pokazuje ogromnu moć tih priča. One su svesno napisane sa određenim ciljem, od strane ljudi koji su znali više nego što su napisali. Jevandelja nam na neposredan i egzaktna način kažu za postojanje ezoterijske misli i ona su sama po sebi jedan od glavnih književnih dokaza o postojanju te misli.

Kakvo značenje i kakav cilj može imati takva knjiga ako uzmećemo da je ona napisana svesno? Verovatno ne jedan, već mnogo ciljeva; ali pre svega, cilj da ljudima pokaže da postoji samo *jedan put* ka skrivenom znanju, ako žele i ako su u stanju da idu tim putem. Da preciznije kažemo, taj cilj bi mogao biti da pokaže put onima koji mogu da idu tim putem i da, pokazujući put, odabere one koji su za taj put spremni, da podeli ljude na odgovarajuće i neodgovarajuće u tom pogledu.

Hrišćansko učenje je veoma stroga religija, beskrajno daleko od sentimentalnog hrišćanstva koje su stvorili savremeni propovednici. Kroz sva učenja, u svom pravom značenju, teče ideja da "Carstvo Nebesko", šta god značile te reči, *pripada malom broju*, da je kapija tesna, a put uzak i samo malo ih može proći kroz nju i tako steći "spasenje", a oni koji ne uđu jesu samo pleva koja će biti spaljena.

A sad je takođe sekira zarivena u koren drveta; zbog toga svako drvo koje ne donese dobar plod biće posečeno, i isečeno za potpalu.

Čija vijača je u njegovoj ruci i koji će potpuno očistiti svoje gumno, i skupiti svoje žito u ambar; ali će spaliti plevu nezasirom vatrom.

(Matej, 3.10,12)

Ideja o isključivosti "spasenja" je tako određena i tako često naglašavana u Jevandeljima, da su zaista neophodne sve laži i hipokriزيا savremenog hrišćanstva da bi se to zaboravilo i Hristu pripisala sentimentalna ideja o *opštem* spasenju. Te ideje su daleko od istinskog hrišćanstva, kao što je uloga socijalnog reformatora, koja se takođe ponekad pripisuje Hristu, daleko od Hrista.

Još je dalje od Hrišćanstva, naravno, religija "pakla i greha", koju su usvojili uski sektaši određene vrste koji su se u ovom ili onom periodu pojavili u svim granama Hrišćanstva, ali najviše u Protestantizmu.

Govoreći o Novom Zavetu, pre svega je neophodno da se utvrde pogledi, makar i samo približno, što se tiče postojeće verzije teksta i istorije Jevandelja.

Uopšte nema osnove da se pretpostavi da su Jevandelja napisale osobe kojima se ona pripisuju, to jest, neposredni Hristovi učenici. Mnogo je verovatnija pretpostavka da su sva četiri Jevandelja imala sasvim različit istorijat i da su napisana mnogo kasnije nego što se uzima u zvaničnim crkvenim objašnjenjima. Veoma je verovatno da su se Jevandelja pojavila kao rezultat zajedničkog rada mnogih ljudi, koji su možda sakupili rukopise koji su kružili među sledbenicima apostola i sadržali zapise o čudesnim zbivanjima koja su se dogodila u Judeji. Ali, istovremeno, postoji dobra osnova za mišljenje da su te zbirke rukopisa uredili ljudi koji su sledili savršeno određen cilj i koji su predvideli ogromno širenje i značaj koji je Novi Zavet trebalo da ima.

Jevandelja se veoma mnogo razlikuju jedno od drugog. Ono prvo, to jest, Jevandelje po Mateju, može se smatrati glavnim. Postoji pretpostavka da je ono izvorno napisano na aramejskom, to jest, jeziku kojim se pretpostavljalo da je govorio Hrist, i da je prevedeno na grčki otprilike krajem prvog veka, iako postoje i druge pretpostavke, na primer, da je Hrist učio ljude na grčkom, jer se grčki jezik govorio u Judciji tog vremena jednako kao i aramejski. Jevandelja po Marku i po Luki sastavljena su od istog materijala koji je poslužio i za Jevandelje po Mateju. Postoji velika verovatnoća u Renanovoj pretpostavci da su oba ta Jevandelja napisana na grčkom.

Jevandelje po Jovanu, koje je napisano kasnije, potpuno je drugačije vrste. Ono je takođe napisano na grčkom, verovatno ga je i napisao Grk, a svakako ne Jevrejin. Na to ukazuje jedna sitna karakteristika. U svim slučajevima u kojima je u drugim Jevandeljima rečeno "narod", u Jevandelju po Jovanu kaže se "Jevreji".

Ili, na primer, sledeće objašnjenje, koje ni u kom slučaju nije mogao dati Jevrejin:

Potom oni uzeše telo Isusovo, i obmotaše ga lanenim pokrovom sa začimima, na način na koji Jevreji sahranjuju.

(Jovan, 19.40)

Jevandelje po Jovanu je sasvim izuzetno literarno delo. Ono je napisano u strahovito povišenom emocionalnom stanju. I ono može da proizvede krajnje neizrazit utisak na čoveka koji sam nije u visoko emocionalnom stanju. Nije moguće da se Jevandelje po Jovanu čita intelektualno. Postoji dosta emocionalnih elemenata i u ostalim Jevandeljima, ali njih je moguće razumeti umom. Jevandelje po Jovanu se uopšte ne može razumeti umom. U njemu se oseća emocionalno uzbuđenje do nivoa ekstaze. U tom ekstatičnom stanju čovek brzo govori ili piše izvesne reči i rečenice pune dubokog značenja za njega i pune značenja za ljude koji su u istom stanju kao i on, ali potpuno lišene svakog smisla za ljude koji slušaju uobičajenim slušanjem i razmišljaju običnim umom. Teško je napraviti takav jedan eksperiment, ali ako bi bilo ko čitao Jevandelje po Jovanu u visoko emocionalnom stanju, razumeo bi šta je tu rečeno i uvideo da je to sasvim izuzetno delo, koje se ne može meriti uobičajenim merilima ili prosuđivati na nivou knjiga koje su pisane intelektualno i mogu se čitati i razumeti intelektualno.

Tekst sva četiri Jevandelja na savremenom jeziku je prilično iskvaren, ali manje nego što bi se moglo očekivati. Tekst je nesumnjivo pokvaren pri prepisivanju u ranim stolećima i kasnije, tokom našeg vremena, pri prevodu. Izvorni autentični tekst nije sačuvan, ali ako današnji prevod uporedimo sa postojećim starijim tekstovima, grčkim, latinskim i crkvenoslovenskim, primećujemo razlike sasvim određene prirode. Izmene i iskrivljenja su sva slična jedna drugim. Njihova psihološka priroda je uvek identična, to jest, u svakom slučaju u kome se primećuje izmena, može se videti da prevodilac ili pisar nije razumeo tekst; nešto mu je bilo suviše teško, suviše apstraktno. Zato ga je on sasvim blago ispravio, dodajući jednu malu reč, dajući na taj način tekstu o kome se radi jasno i logično značenje na nivou sopstvenog razumevanja. Ta je činjenica sasvim nesumnjiva i ona se može potvrditi kasnijim prevodima.

Najstariji poznati tekst, to jest, grčki, kao i prvi latinski prevodi, mnogo su apstraktniji od kasnijih prevoda. Ima mnogo toga u rani-

jim tekstovima što se nalazi u obliku apstraktne ideje, koja je u kasnijim prevodima postala konkretna slika, konkretna figura.

Najinteresantniji preobražaj te vrste dogodio se sa đavolom. U mnogim pasusima Jevandelja gde smo navikli da ga srećemo, u ranijim tekstovima njega uopšte nema. U molitvi "Oče naš", na primer, koja je duboko ušla u svakodnevnu misao običnog čoveka, reči "izbavi nas od zla" u engleskom i nemačkom prevodu odgovaraju grčkom i latinskom tekstu; ali, u crkvenoslovenskom i ruskom to je "izbavi nas od *lukavoga*"; u francuskom (u nekim prevodima) to glasi: "mais délivre nous *du Malin*"; a u italijanskom "ma liberaci *dal maligno*."

Razlika između prvog latinskog prevoda i kasnijeg prevoda koji je uredio Teodor Beza (Theodore Beza) u 16. veku, u tom pogledu je veoma karakteristična. U prvom prevodu rečenica glasi: "sed libera nos a malo", ali u drugom "sed libera nos *ab illo improbo*" ("od zloga").

Uopšteno govoreći, čitava mitologija Jevandelja u veoma velikoj meri je izmenjena. "Đavo", to jest klevetnik, ili iskušavatelj, u izvornom tekstu je bio naprosto naziv ili opis koji bi se mogao primeniti na bilo kog "klevetnika" ili "iskušavatelja". I *moгуće* je pretpostaviti da su ti nazivi često korišćeni da označe vidljivi, varljivi, iluzorni, pojavni svet, "Maju". Ali, mi smo isuviše pod uticajem srednjovekovne demonologije. I teško nam je da razumemo da u Novom Zavetu nema *opšte ideje* o đavolu. Postoji ideja o zlu, ideja o iskušenju, ideja o demonima, ideja o nečistom duhu, ideja o princu demonâ; tu je Satana koji je iskušavao Isusa; ali sve te ideje su odvojene i različite jedna od druge, uvek alegorične i veoma daleko od srednjovekovne koncepcije Đavola.

U četvrtom poglavlju Jevandelja po Mateju, u sceni iskušenja u divljini, po grčkom tekstu, Hrist kaže Đavolu: ὕπαγε ὀπίσω μου, "idi za mnom", a prema crkvenoslovenskom tekstu, "sledi me". Ali, u ruskim, engleskim, francuskim i italijanskim tekstovima to je prevedeno: "Odlazi odavde, Satano".

U devetom stihu nakon toga, (*Matej, 4.19*) Hrist kaže ribarima koje je zatekao na jezeru kako bacaju svoje mreže, gotovo iste reči: "Idite za mnom", odnosno "sledite me"; na grčkom δεῦτε ὀπίσω μου.

Ta sličnost u obraćanju "đavolu" koji je iskušavao Isusa i ribarima koje je Isus uzeo za svoje učenike i obećao da će od njih načiniti "ribare ljudi", mora da ima jasno određeno značenje. Ali, prevodiocu je to, naravno, izgledalo kao besmisleno. Zašto bi Hrist želeo da ga đavo sledi? Rezultat je bila čuvena rečenica "Odlazi odavde, Satano". Satana u ovom slučaju naprosto predstavlja vidljivi, pojavni svet, koji nikako ne sme da "ode odavde", već jedino mora da služi unutrašnji svet, sledi ga, *ide za njim*.

Kao sledeći primer iskrivljavanja teksta Jevandelja mogu se uzeti dobro poznate reči o svagdašnjem hlebu – "daj nam danas naš današnji hleb."

Činjenica da je hleb okarakterisan kao "насыщенный", "svakodnevni", "daily", "quotidien", "täglich", uopšte ne postoji u grčkom i latinskom tekstu. Grčki tekst glasi:

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον;

Latinski:

panem nostram supersubstantialem da nobis hodie.

Grčka reč ἐπιούσιος (koja je prevedena latinskom reči *supersubstantialis*), po Origenovom objašnjenju, nije postojala u grčkom jeziku i posebno je bila izmišljena da se prevede odgovarajući aramejski termin. Ali, aramejski tekst Jevandelja po Mateju, ako je ikad postojao, nije sačuvan i nemoguće je da se utvrdi koja je reč prevedena kao ἐπιούσιος ili *supersubstantialis*. U svakom slučaju, ta reč nije bila "neophodni", nije bila "svagdašnji", jer ἐπιούσιος ili *supersubstantialis* znači "nad-postojeći", "nad-supstancijalni"; ideja, u svakom slučaju, veoma daleko od "neophodni", "svakodnevni". A istovremeno, kako znamo šta je slovenska reč "насыщенный" značila u vreme kad je nastala? Ta reč najverovatnije nije postojala u starom bugarskom, baš kao što reč ἐπιούσιος nije postojala u grčkom. Njeno značenje se moglo promeniti kasnije, pa je tako ušla u govorni jezik sa sasvim drugačijim značenjem. U početku, "насыщенный" je moglo da znači *substantial*, a kasnije je postalo "neophodan za život".

Mogućnost da se *επιούσιος* prevede kao "neophodni" ili "svakodnevni" takođe je objašnjena igrom reči. Postoji pokušaj da se reč *επιούσιος* objasni ne kao da je izvedena od *εἶμι*, "biti", već od *εἶμι*, "ići". U tom slučaju, *επιούσιος* znači "dolazi". Taj prevod je usvojen u novim revidiranim prevodima Novog Zaveta. Ali, on protivreči latinskom prevodu, u kome nalazimo reč *supersubstantialis* ("nad-postojeći") za čiju upotrebu je očigledno postojao izvestan razlog.

Iskrivljavanje smisla prevoda, koje se javlja iz činjenice da prevodilac nije uspeo da razume duboko *apstraktno* značenje datog pasusa, posebno je očigledno u veoma karakterističnoj izmeni smisla u francuskom prevodu jednog pasusa iz Poslanice Efešanima.

... da mi, budući ukorenjeni i zasnovani u ljubavi, možemo da budemo u stanju da razumemo sa svim svecima šta je širina, i dužina, i dubina, i visina.

(Efešanima, 3.17.18.)

Ove čudne reči, nesumnjivo ezoterijskog porekla, koje govore o spoznaji *dimenzija prostora*, prevodilac svakako nije razumeo i u francuskom prevodu on je umetnuo rečcu *en* koja je dala sledeći smisao:

...et qu'étant enracinés et fondés dans la charité vous puissiez comprendre, avec tous les saints, quelle *en* est la largeur, la longueur, la profondeur, et la hauteur.

... da mi, budući ukorenjeni i utemeljeni u ljubavi, možemo da budemo u stanju da razumemo sa svim svecima šta je njena širina, i dužina, i dubina i visina.

Gornji primeri pokazuje karakter iskrivljavanja jevanđeljskog teksta u prevodu. Ali, opšte uzevši, oni nisu mnogo važni.

Ideja koja se ponekad sreće u savremenim kulturnim učenjima, da postojeći tekst Jevanđelja nije potpun i da postoji (ili je postojao) drugi, potpuni tekst, nije zasnovana na činjenicama i neće biti uzimana u obzir u daljem razmatranju.

Dalje, proučavajući Novi Zavet, neophodno je da se razdvoji *legendarni* element, koji je često pozajmljivan iz priča o životima drugih Mesija i Proroka, od pripovedanja o stvarnom Isusovom životu, a potom da se odvoje legende i događaji opisani u njima od samog učenja.

Već smo govorili o "drami o Hristu" i njenom odnosu prema Misterijama. Na samom početku te drame pojavljuje se zagonetna figura Jovana Krstitelja. Postoje učenja koja na njega gledaju kao na glavnu ličnost u čitavoj drami i dodeljuju Hristu sekundarnu ulogu. Ali, suviše malo je poznato o takvim učenjima da bi se na njima moglo išta zasnovati, pa će se, dalje, o drami koja je izvedena u Judeji govoriti kao o "drami o Hristu".

Događaji u Judeji koji su se završili Isusovom smrću zauzimali su veoma malo mesta u životu ljudi tog vremena. Dobro je poznato da *niko* osim neposrednih učesnika nije znao za te događaje. Osim Jevanđelja ne postoji nijedan istorijski dokaz da je Isus zaista postojao.

Jevanđeljska tragedija stekla je svoj smisao, značenje i veličinu tek postepeno, kako je Hristovo učenje raslo i širilo se. U tome je veliku ulogu igrao teror i proganjanje. Ali, očigledno je bilo nečeg u samoj tragediji i u učenjima koja su sa njom bila povezana i javljala se iz nje, što ih je razlikovalo od običnih sektaških pokreta. To *nešto* bila je veza sa Misterijama.

Legendarni aspekt uvodi u Hristov život mnogo potpuno konvencionalnih figura, i oblikuje ga, tako reći, kao proroka, učitelja ili Mesiju. Te legende prilagođene Hristu uzete su iz najrazličitijih izvora. Ima indijskih, budističkih i starozavetnih legendi, a ima i osobina uzetih iz grčkih mitova.

"Pomor nevinih" i "bekstvo u Egipat" su elementi uzeti iz Mojzijeveg života. "Blagovest", to jest, pojava anđela koji je najavio rođenje Hrista je epizoda iz života Bude. U priči o Budi to je bio beli slon koji je sišao s neba i najavio kraljici Maji rođenje princa Gotame.

Potom sledi priča o starcu Simeonu, koji je čekao na dete Isusa u hramu i rekao da sada može da unre pošto je video novorođenog spasioca sveta – "Sad dopusti tvom sluzi da napusti svet." To je epizoda potpuno preuzeta iz života Bude.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

Kad se Buda rodio, Asita, stari pustinjač, sišao je sa Himalaja u Kapilavastu. Došavši na dvor, obavio je žrtve pred stopalima deteta. Potom je Asita obišao tri puta oko deteta i, uzevši ga na ruke, prepoznao u njemu 32 znaka Bude, koje je video svojim otvorenim unutrašnjim vidom.¹

Najčudnija legenda povezana sa Hristom, koja je dugo vremena bila tačka neslaganja između raznih škola i sekti u rastućem Hrišćanstvu, i na kraju postala osnova dogmatskog učenja gotovo svih hrišćanskih vera, jeste legenda o rođenju Hrista od device Marije *direktno od samoga Boga*.

Ta legenda se javila kasnije od teksta Jevandolja.

Hrist se nazivao sinom Božjim ili sinom čovečijim; on je stalno govorio o Bogu kao o svom ocu; rekao je da su on i otac jedno, da ko god sluša njega, sluša takođe i oca, i tako dalje. Pa opet, nisu same Hristove reči stvorile legendu, nisu stvorile mit; one se mogu razumeti alegorijski i mistički u smislu da je Hrist osetio jedinstvo sa Bogom ili da je osetio Boga u sebi. A iznad svega one se mogu razumeti u smislu da svaki čovek može postati sin Božji ako sluša Božju Volju i zakone.

U Besedi na Gori, Hrist kaže:

Blagosloveni su mirotvorci; jer njih će zvati *sinovima Božjim*.
(Matej, 5.9)

A na drugom mestu:

Čuli ste šta je rečeno, Voli svog bližnjega, a mrzi svog neprijatelja.

Ali, ja vam kažem, Volite svoje neprijatelje, i molite se za one koji vas progone;

Tad možete biti sinovi vašeg Oca koji je na nebu; jer on čini da sunce njegovo sija i na zle i na dobre, i šalje kišu i na pravedne i na nepravedne.

(Matej, 5.43-45)

Ovaj prevod se slaže sa grčkim, latinskim, francuskim i ruskim prevodom. U engleskoj autorizovanoj verziji, a takođe i u nemačkoj, stoji: "deca Božja" i "deca vašeg oca". Ali, to je rezultat prilagođavanja jevanđeljskog teksta od strane teologa za njihove sopstvene ciljeve.

Ti tekstovi pokazuju da je izvorno izraz "Sinovi Božji" imao sa svim drugačije značenje od onog koje mu je dato kasnije.

Mit o Hristu koji je Božji sin u bukvalnom smislu stvaran je postupno tokom nekoliko vekova. Pa iako bi dogmatski hrišćanski svet sigurno poricao pagansko poreklo te ideje, ona je nesumnjivo uzeta iz grčke mitologije.

Ni u jednoj drugoj religiji ne postoji tako jasan odnos između bogova i ljudi kao u grčkim mitovima. Svi grčki polubogovi, Titani i heroji bili su *direktni sinovi bogova*. U Indiji, sami bogovi bili su inkarnirani kao smrtnici, ili su silazili na zemlju i privremeno uzimali oblik ljudi ili životinja. Ali, gledanje na velike ljude kao sinove bogova je čisto grčki oblik razmišljanja (koji je kasnije prešao na Rim) o odnosu između bogova i njihovih glasnika na Zemlji.

I ma kako to bilo čudno, ta ideja iz grčkih mitova prešla je u Hrišćanstvo i postala osnovna dogma.

U dogmatskom Hrišćanstvu, Hrist je sin Boga u potpuno istom smislu u koje je Herkul bio Zevsov sin, ili Eskulap Apolonov sin.²

Erotski element, kojim je u grčkim mitovima veoma snažno prožeta ideja o rađanju čoveka ili poluboga od bogova, odsutan je u hrišćanskom mitu, baš kao što je odsutan i u mitu o rođenju princa Gotame. Ta činjenica je povezana sa veoma karakterističnim "poricanjem seksa" u budizmu i hrišćanstvu, čiji uzroci su do danas daleko od toga da budu jasni.

² Platona su takođe nazivali Apolonovim sinom. Aleksandar Veliki je u hramu Jupitera Amona u Egiptu proglašen Jupiterovim sinom, i u skladu s tim on se odrekao svog oca Filipa Makedonskog i od Egipćana bio priznat kao sin Božji.

Justin Mučenik, u svojoj "Prvoj Apologiji" upućenoj caru Hadrijanu, piše:

Sin Božji zvani Isus, čak i ako je bio čovek običnog porekla, ipak po svojoj mudrosti vredan da se nazove sinom Božjim... i ako mi tvrdimo da ga je rodila devica, prihvatiti to kao što isto to prihvataš za Perseja.

("Mysticism and the Creed", W. F. Cobb, Macmillan 1924, str. 144)

¹ *Jatākamlā*, M, M, Higgins, Kolombo, 1924, str. 205.

Ali, van sumnje je da je Hrist postao sin Boga u skladu sa "panskom" idejom.

Po strani od uticaja grčkih mitova, Hrist je trebalo da postane bog u skladu sa opštom idejom Misterija.

Smrt boga i njegovo vaskrsnuće bile su osnovne ideje Misterija.

U današnje vreme ima pokušaja da se ideja o *smrti boga* u Misterijama objasni kao ostatak još drevnijeg običaja "ubijanja kraljeva" ("*Zlatna grana*" Ser Dž. Dž. Frejzera, deo III). Ta objašnjenja su povezana sa opštom sklonošću "evolucionističke" misli da traži poreklo složenih i nerazumljivih ispoljavanja u ispoljavanjima koja su jednostavnija, primitivnija, ili čak patološka. Iz svega što je ranije rečeno o ezoterizmu, međutim, treba da bude jasno da ta sklonost ne vodi nikuda i da su, baš naprotiv, jednostavniji i primitivniji, ili čak kriminalni običaji, obično degerisani oblik zaboravljenih svetih oblika i rituala veoma visoke prirode.

Drugo mesto po značaju u "teološkom" hrišćanstvu, posle ideje da je Hrist *Božji sin* i ideje *božanstvenosti* Hrista, zauzima ideja o *spasenju* i *žrtvovanju* Hrista.

Ideja o spasenju i žrtvovanju, koja je postala osnova dogmatskog Hrišćanstva, pojavljuje se u Novom Zavetu u sledećim rečima:

Narednog dana Jovan vide Isusa gde mu dolazi, i reče, Gle Jagnjeta Božjeg, koji uzima na sebe grehe sveta.

(*Jovan, 1.29*)

Tako je Isus povezan sa pashalnim jagnjetom, koje je bilo *žrtva za iskupljenje greha*.

U Jevandeljima se o Hristovom žrtvovanju najviše govori u Jevandelju po Jovanu. Ostali jevandelisti takođe često aludiraju na žrtvu i spasenje, na primer, Hristove reči:

Čak ni Sin čovečiji nije došao da bude služen, već da služi, i da dâ život kao otkup za mnoge.

(*Matej, 20.28*)

Ali, svi ti i slični pasusi koji počinju rečima Jovana Krstitelja i završavaju se rečima samog Hrista, imaju veoma široko alegorično i apstraktno značenje.

Ideja je učinjena konkretnom jedino u Poslasticama Apostola Pavla. Bilo je neophodno da se objasni Isusova smrt i bilo je neophodno da se objasni tako što će se istovremeno ukazati da je on bio sin Božji i sam Bog. Ideja Misterija i "drame o Hristu" nikad se nije mogla učiniti opštom svojinom, jer za njeno objašnjenje nije bilo ni reči ni razumevanja, čak ni od strane onih koji su trebali da je objasne. Bilo je neophodno da se nađe bliža, razumljivija ideja, koja bi dala mogućnost da se gomili objasni zašto je Bog dozvolio bezvrednim i zlikovačkim ljudima da ga muče i ubiju. Objašnjenje je nađeno u ideji konkretnog *spasenja*. Rečeno je da je Isus to učinio zbog ljudi, da je, žrtvujući sebe, oslobodio ljude njihovih grehova; kasnije je dodato – od izvornog greha, od Adamovog greha.

Ideja o spasilačkoj žrtvi bila je razumljiva Jevrejima, jer ona u Starom Zavetu igra veliku ulogu u ritualnim žrtvama i ceremonijama. Postojao je ritual koji se izvodio na "dan ispaštanja", kad je jedan jarac bio ubijan kao žrtva za grehove ljudi, a drugi jarac bio umazan krvlju ubijenog jarca i zatim odvođen u divljinu, ili bacan niz provaliju.

Ideja o Bogu koji se žrtvuje zarad spasenja ljudi postoji takođe i u indijskoj mitologiji. Bog Šiva popio je otrov koji je bio otrov čitavog čovečanstva; zbog toga mnoge njegove statue imaju *plavo obojeno grlo*.

Religiozne ideje putovale su iz jedne zemlje u drugu, a ta crta, to jest, konkretno žrtvovanje za čoveka, mogla je biti pripisana Isusu na isti način kao i crte iz života Bude koje su ranije spomenute.

Povezivanje ideje spasenja sa idcijom prenošenja zla, kao što je to učinio autor pomenute knjige "*Zlatna Grana*", nema **nikakvog** osnova.

Magijska ceremonija prenošenja zla psihološki nema ničeg zajedničkog sa idejom *svojevoljne žrtve*. Ali, naravno, ta razlika ne može imati nikakvog značenja za evolucionističku misao, koja ne ulazi u tako suptilne razlike.

Ideja Starog Zaveta o ispaštanju protivreči ezoterijskoj misli. U ezoterijskim učenjima učinjeno je savršeno jasnim da niko ne može biti oslobođen od greha *prinudno i bez sopstvenog učešća*. Ljudi su bili, a i sada su u takvom položaju, da je, da bi im se pokazao put ka oslobođenju, potrebna veoma velika žrtva. *Hrist je pokazao put ka oslobođenju*.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

I on to direktno kaže:

Ja sam put.

(Jovan, 14.6)

Ja sam vrata; ako bilo koji čovek uđe unutra, biće spasen, i ulaziće i izlaziti i naći pasište.

(Jovan, 10.9)

A kuda ja idem vi znate, i put znate.

Toma mu reče, Gospode, mi ne znamo ni kuda ti ideš; a kako da znamo put?

Isus mu reče, Ja sam put, istina i život; nijedan čovek ne dolazi Ocu, osim kroz mene.

(Jovan, 14. 4-6)

Oni mu rekoše, Ko si ti? A Isus im reče, Početak, što vam i kažem.

(Jovan, 8.25)

Da bismo počeli da razumemo Jevanđelja i jevanđeljsko učenje, neophodno je da pre svega razumemo šta znači Carstvo nebesko ili Carstvo Božje.

Ti izrazi su ključ za najvažniji deo jevanđeljskog učenja. Ukoliko se oni ispravno ne razumeju, ništa ne može da se razume. A istovremeno mi smo tako navikli na uobičajeno, crkveno tumačenje, da Carstvo nebesko znači bilo mesto, bilo zemlju, u kojoj će se duše pravednika naći *posle smrti*, da čak i ne pomišljamo da se te reči mogu i drugačije razumeti.

Reči Jevanđelja "Carstvo nebesko je u vama" zvuče nam prazno i nerazumljivo, i one ne samo da ne objašnjavaju glavnu ideju, nego je pre zamračuju. Ljudi ne razumeju da u njima leži *put* ka Carstvu nebeskom i da Carstvo nebesko ne mora neizbežno da leži iza praga smrti.

Carstvo nebesko, Carstvo Božje, znači *ezoterizam*, to jest, unutrašnji krug čovečanstva, a takođe i znanje i ideje tog kruga.

Francuski okultista-pisac Abe Konstan (Abbe Constant), čudni i ponekad veoma prepredeni Elifas Levi, piše u svojoj knjizi "Dogma i ritual visoke magije" (1861.).

Pošto smo proveli svoj život u traganju za Apsolutom u religiji, nauči i pravdi, pošto smo se okretali u Faustovom krugu, dosigli smo prvobitnu doktrinu i prvu knjigu Čovečanstva. U toj tački zastajemo pošto smo otkrili tajnu ljudske svemoći i beskrajnog napretka, ključ čitavog simbolizma, prvu i konačnu doktrinu: pošto smo razumeli šta se podrazumeva pod izrazom koji se tako često koristi u Jevanđelju – Carstvo Božje.³

A na drugom mestu u istoj knjizi, Elifas Levi kaže:

Magija kojom je čovek davina nazivao *Sanctum regnum*, Sveto Carstvo ili Carstvo božje, *Regnum Dei*, postoji samo za kraljeve i sveštenike. Jeste li vi sveštenici? Jeste li vi kraljevi?

Sveštenstvo u Magiji nije prosto sveštenstvo, i njegova plemenitost ne ulazi u nadmetanje sa prinčevima ovog sveta. Monarsi nauke su prinčevi istine i njihov suverenitet sakriven je od mnoštva, kao i njihove molitve i žrtve. Kraljevi nauke su ljudi koji znaju istinu i kojima je istina učinjena dostupnom, u skladu sa posebnim obećanjem koje je dao najmoćniji od svih inicijatora (Jovan, 8.32).⁴

Dalje on kaže:

"Da se dosegne *Sanctum Regnum*, drugim rečima, znanje i moć Maga, postoji četiri neophodna uslova – inteligencija prosvetljena proučavanjem, neustrašivost koju ništa ne može da ukroti, volja koja se ne može slomiti, mudrost koju ništa ne može da pokvari i ništa da opije. Da se Zna, da se Usudi, da se Hoće, da se Čuti – to su četiri reči Maga... koje se kasnije mogu iskombinovati na četiri načina i objasniti četiri puta jedna drugom.⁵

³ *Transcendentalna magija*, prevod A. E. Vajta, izdanje 1923., str. 27.

⁴ *Ibid*, str. 14

⁵ *Ibid*, str. 27

Elifas Levi je primetio činjenicu koja je pala u oči mnogima koji su proučavali Novi Zavet i pre i posle njega, naime, da Carstvo nebesko ili Carstvo Božje znači ezoterizam, unutrašnji krug čovečanstva.

To ne znači neko Carstvo na Nebu, već Carstvo pod vlašću Neba, podložno zakonima Neba. Izraz "Carstvo Nebesko" u odnosu na ezoterijski krug ima potpuno isto značenje kao i stari zvanični naziv Kine "Nebeska Imperija". To nije značilo Imperiju na Nebu, već Imperiju pod direktnom vlašću Neba, pod zakonima Neba. Teolozi su iskrivili značenje Carstva Nebeskog, povezavši ga sa idejom Raja, "Neba", to jest, mesta ili okoline u kojoj se, po njima, duše pravednika nađu *nakon smrti*. Zapravo, sasvim jasno može da se vidi u Jevandeljima da je Hrist u svojim propovedima govorio o Carstvu Boga na Zemlji, i u Jevandeljima postoje veoma jasni pasusi koji pokazuju da, kako je on učio, Carstvo Nebesko može da se dosegne tokom života.

Uistinu vam kažem, Biće nekih koji ovde stoje koji *neće okusiti smrti*, dok ne vide Sina čovečijeg kako dolazi u svoje carstvo.

(Matej, 16.28)

Vrlo je interesantno primetiti da Hrist ovde govori o svom "carstvu", a istovremeno naziva sebe "Sinom Čovečijim", to jest, *na-prosto čovekom*.

Dalje, Jevandelje po Marku kaže:

Uistinu vam kažem, Biće nekih od njih koji ovde stoje, koji *neće okusiti smrti dok ne vide carstvo Božje da je došlo u sili*.

(Marko, 9.1)

A u Jevandelju po Luku:

Ali istinu vam kažem, biće nekih koji stoje ovde koji *neće okusiti smrti dok ne vide carstvo Božje*.

(Luka, 9.27)

Ovi pasusi su se shvatali u smislu skorog drugog dolaska. Ali, u tom smislu, svo njihovo značenje je, naravno, izgubljeno kad su svi Hristovi direktni učenici umrli. Ali, iz perspektive ezoteričkog razumevanja, ti pasusi su u naše vreme sačuvali isto značenje koje su imali i u Hristovo vreme.

Novi Zavet je uvod u skriveno znanje ili tajnu mudrost. Ima nekoliko određenih pravaca misli koji se sasvim jasno mogu videti u njemu. Sve što sledi odnosi se na dva glavna pravca.

Jedan pravac postavlja principe Carstva nebeskog, ili ezoterijskog kruga i njegovog znanja; taj pravac naglašava teškoću i ekskluzivnost poimanja istine. A drugi pravac pokazuje šta ljudi moraju da urade da bi se približili istini, i šta ne smeju da urade, to jest, šta im može pomoći i šta ih može omesti; metode i pravila proučavanja i rada na sebi; okultna i školska pravila.

Prvom pravcu pripada izreka da pristup istini zahteva izuzetne napore i izuzetne uslove. Samo se mali broj može približiti istini. Nijedna rečenica nije češće ponavljena u Novom Zavetu od izreke da samo *oni koji imaju uši mogu da čuju*. Te reči se ponavljaju devet puta u Jevandelju i osam puta u Otkrivenju Jovanovom, ukupno sedamnaest puta.

Ideja da je neophodno da se zna kako da se čuje i vidi, i da se bude u stanju da se čuje i vidi, i da ne može svako da čuje i vidi, takođe je iznesena u sledećim pasusima:

Zato im ja govorim u pričama; jer oni gledajući, ne vide; i slušajući ne čuju, niti razumeju.

I u njima je ispunjeno proročanstvo Isajjino, koji reče Slušajući vi ćete čuti, a nećete razumeti; i očima ćete gledati, i nećete videti, neki šezdesetostruko, neki tridesetostruko.

Jer srce tih ljudi je neosetljivo kao vosak, a uši su im gluve, a oči imaju zatvorene; da ne bi nikad videli svojim očima, i čuli svojim ušima, i razumeli svojim srcima, i bili preobraćeni, i da ih ja ne bih izlečio.

Ali, blagoslovene su vaše oči, jer one vide; i vaše uši, jer one čuju.

Jer zaista vam kažem, Da su mnogi proroci i pravednici želeli da vide stvari koje vi vidite, i nisu ih videli; i da čuju te stvari koje vi slušate, i nisu ih čuli.

(Matej, 13. 13-17)

Imajući oči, zar ne vidite? i imajući uši, zar ne čujete? i zar se ne sećate?

(Marko, 8.18)

I on reče, Vama je dato da znate tajne carstva Božijeg; ali drugima biva u pričama; da videći možda neće videti, i slušajući možda neće moći da razumeju.

(Luka, 8.10)

Zašto ne razumete moju besedu? baš zato što ne možete da čujete moju reč

Oni koji su od Boga čuše Božje reči; vi ih zato ne čujete, jer niste od Boga.

(Jovan, 8.43,47)

Imam mnogo stvari da vam kažem, ali ne možete još da ih nosite sada.

(Jovan, 16.12)

Svi ti pasusi se odnose na prvi pravac, koji objašnjava značenje Carstva nebeskog kao pripadajućeg samo nekolicini, to jest ideju unutrašnjeg kruga čovečanstva ili ideju ezoterizma.

Drugi pravac odnosi se na *učenike*.

Greška uobičajenog, crkvenog tumačenja, je da se na ono što se odnosi na "ezoterizam" gleda kao da se to odnosi *na budući život*, a na ono što se odnosi na "učenike" kao da se odnosi na *sve ljude*.

Dalje mora da se primeti da su različiti pravci mišljenja izmešani u Jevandeljima. Često se jedan isti pasus odnosi na različite pravce. Drugi različiti pasusi, ili pasusi različito formulisani, izražavaju jednu ideju, odnose se na jedan isti pravac. Ponekad se pasusi koji slede jedan drugi i naizgled slede jedan iz drugog, zapravo odnose na potpuno različite ideje.

Ima pasusa, na primer, "budite kao deca", koji imaju na desetine raznih značenja istovremeno. Naši umovi odbijaju da pojme, odbijaju da razumeju ta značenja. Čak i ako zapišemo ta različita značenja kad nam se objasne, ili kad sami dodemo do toga da ih razumemo, a posle čitamo beleške načinjene u različitim trenucima, one nam izgledaju hladne i prazne, bez smisla, jer naš um ne može da istovremeno pojmi više od dva ili tri značenja jedne ideje.

Pored toga, ima mnogo čudnih reči u Novom Zavetu, čija značenja mi zaista ne znamo, kao što su: "vera", "milost", "spasenje", "žrtva", "molitva", "milostinja", "slepilo", "siromaštvo", "život", "smrt", "rođenje" i mnoge druge.

Ako uspemo da razumemo skriveno značenje tih reči i izraza, opšti sadržaj odjednom postaje jasan i shvatljiv i često potpuno suprotan od onog što se obično pretpostavlja.

U daljem izlaganju, govoriću samo o dva pomenuta pravca misli. Zato tumačenja koja ću ovde dati ni na koji način ne iscrpljuju sva značenja jevandeljskog učenja i cilj mi je samo da pokažem mogućnost objašnjenja nekih jevandeljskih ideja u vezi sa idejom ezoterizma i "skrivenih mudrosti".

Ako čitamo Jevandelja imajući na umu da *Carstvo nebesko* znači unutrašnji krug čovečanstva, sve odjednom za nas stiže novi smisao i značenje.

Jovan Krstitelj kaže:

Pokajte se: jer carstvo nebesko je blizu.

(Matej, 3.2)

I odmah nakon toga on kaže da se ljudi ne smeju nadati da će primiti Carstvo nebesko ostajući kakvi jesu, da to ni na koji način nije njihovo *pravo*, da u stvarnosti oni zaslužuju nešto sasvim drugačije.

Ali kad vide mnoge Fariseje i Sadukeje koji dodoše na njegovo krštenje, on im reče, O porode zmijski, ko vas je upozorio da pobjegnete od gneva koji dolazi?

Iznesite zato plodove namenjene pokajanju:

I ne mislite da u sebi kažete, Mi imamo Avrama kao svog oca, jer ja vam kažem, da je Bog u stanju da od ovog kamenja odgaji decu Avramovu.

(Matej, 3. 7-9)

Jovan Krstitelj je sa izuzetnom snagom naglasio ideju da Carstvo nebesko doseže samo nekolicina koja ga zaslužuje. Za ostatak, za one koji ga ne zaslužuju, on ne ostavlja nadu.

A sada je sekira zarivena u koren drveta; zato je svako drvo koje ne rada dobar plod posečeno, i bačeno u vatru.

(Matej, 3.12)

I dalje, govoreći o Hristu, on izgovara reči koje su zaboravljene više od svih drugih:

Čija je vijača u ruci i koji će potpuno počistiti svoje guvno, i skupiti žito u ambar, ali će spaliti plevu nezasiptom vatrom.

(Matej, 3.12)

Isus, govoreći o Carstvu nebeskom, nekoliko puta ukazuje na izuzetan značaj propovedi Jovana Krstitelja:

A od vremena Jovana Krstitelja do sada carstvo nebesko s naporom se osvaja, i podvižnici ga zadobijaju.

(Matej, 11.12)

Zakon i proroci behu do Jovana; od tada, Carstvo Nebesko se propoveda i svaki čovek vrbuje u njega.

(Luka, 16.16)

Sam Isus, kad počinje da propoveda Carstvo Nebesko, koristi iste reči koje je izgovarao Jovan:

- Pokajte se: jer carstvo nebesko je blizu.

(Matej, 4.17)

U Besedi na Gori on kaže:

Blagosloveni siromašni u duhu; jer njihovo je carstvo nebesko.

(Matej, 5.3)

Siromašni u duhu je veoma zagonetan izraz, koji je uvek bio pogrešno tumačen i dao osnov za najneverovatnija iskrivljavanja Hristovih ideja. "Siromašni u duhu" naravno ne znači slabi duhom, a svakako ne znači siromašni, to jest, oskudni u materijalnom smislu. U svom pravom značenju ove reči sadrže budističku ideju o *nevezanosti za stvari*. Čovek koji snagom svog duha učini sebe nevezanim za stvari, kao da je siromašan, to jest, kad stvari za njega imaju tako malo značenja kao i da ih nije imao i nije znao za njih, biće *siromašan u duhu*.

Nevezanost je neophodan uslov za približavanje ezoterizmu ili Carstvu nebeskom.

Dalje Isus kaže:

Blagosloveni oni koji su progonjeni zarad pravednosti; jer njihovo je carstvo nebesko.

(Matej, 5.10)

To je drugi uslov. Hristov učenik može da očekuje da će biti "progonjen zbog pravednosti."

Ljudi "spoljašnjeg kruga" mrze i progone ljude "unutrašnjeg kruga", posebno one koji dođu da im pomognu. A Isus kaže:

Blagosloveni ste vi, kad će vas ljudi psovati, i progoniti vas, i govoriti svakakva zla protiv vas lažno, *zbog mene*.

Radujte se, i neka vam bude posebno drago; jer velika je za vas nagrada na nebu; jer tako behu progonjeni proroci pre vas.

(Matej, 5. 11-12)

Onaj ko ovaj život voli, izgubiće ga; a onaj koji mrzi svoj život u ovom svetu zadržaće ga do u život večni.

(Jovan, 12.25)

Ako vas svet mrzi, znajte da je mrzeo mene pre nego što omrznu vas.

Da ste od ovog sveta, svet bi voleo svoje; ali pošto niste od ovoga sveta, već sam vas ja izabrao iz sveta, zato vas svet mrzi.

Zapamtite reči koje sam vam rekao, Sluga nije veći od svog gospodara. Ako su progonili mene, takode će progoniti i vas.

(Jovan, 15. 18-20)

Isteraće vas iz sinagoga; avaj, vreme dode da ko god vas ubije misliće da čini službu Bogu.

(Jovan, 16.2)

Ovi pasusi veoma određeno naglašavaju nedostupnost ezoterijskih ideja većini, gomili.

Svi ti pasusi sadrže veoma određeno predviđanje rezultata propovedanja Hrišćanstva. Ali, opšte uzevši, to je shvaćeno kao predviđanje progona zbog propovedanja Hrišćanstva među neznabošcima, dok je u stvarnosti Isus jasno mislio na progone zbog propovedanja ezoterijskog hrišćanstva među pseudohrišćanima, ili zbog nastojanja da se sačuva ezoterijska istina usred crkvenog hrišćanstva koje je sve više i više iskrivljavano.

U narednom poglavlju Isus govori o značenju ezoterizma i putu do njega, i jasno naglašava razliku između ezoterijskih vrednosti i zemaljskih vrednosti.

Ne gomilajte sebi blago na zemlji, gde ga crvi i rda kvare, i gde lopovi provaljuju i krađu;

Već gomilajte sebi blago na nebu, gde ga ni crvi ni rda ne kvare, i gde lopovi ne provaljuju i ne krađu;

Jer gde je vaše blago, i vaše će srce biti tu.

Nijedan čovek ne može da služi dva gospodara: jer ili će mrzeti jednog, a voleti drugog; ili će se držati jednog, a prezreti drugog. Ne možete služiti Bogu i mamonu.

Ali tražite prvo carstvo Božje, i njegovu pravednost; i sve te stvari biće vam dodate.

(Matej, 6. 19-21, 24, 33)

Ti su pasusi, uopšte, shvaćeni veoma uprošćeno, u smislu suprotstavljanja običnih zemaljskih želja za posedovanjem i moći želje za večnim spasenjem. Isus je, naravno, bio mnogo tananiji od toga, i upozoravajući protiv nagomilavanja blaga na zemlji on je svakako upozoravao protiv spoljašnjih religioznih oblika i spoljašnje pobožnosti i spoljašnjeg svetaštva, koji su kasnije postali ciljevi crkvenog hrišćanstva.

U narednom poglavlju Isus govori o neophodnosti da se sačuvaju ideje ezoterizma i da se ne daju svima bez razlike, jer ima ljudi kojima su te ideje u svojoj suštini nedostupne, koji će ih, onako kako mogu da ih shvate, neminovno iskriviti, pogrešno ih upotrebiti i okrenuti ih protiv onih koji pokušavaju da im daju te ideje.

Ne dajte ono što je sveto psima, niti bacajte svoje bisere pred svinje, jer će ih one zgaziti svojim papcima i okrenuti se i rastrgnuti vas.

(Matej, 7.6)

Ali, odmah nakon toga Isus pokazuje da ezoterizam nije skriven od onih koji ga zaista traže.

Molite, i biće vam dato; tražite i naći ćete; kucajte, i biće vam otvoreno:

Jer svako ko je molio dobio je; i ko je tražio, našao je; i onom ko je kucao, otvoreno je.

Jer, zar ima nekog među vama, kome ako sin traži hleba, on će mu dati kamen?

Ili ako traži ribu, daće mu zmiju?

Ako vi takvi, koji ste zli, znate kako da date dobre darove svojoj deci, koliko će više vaš Otac koji je na nebu dati dobre stvari onima koji od njega traže?

(Matej, 7. 7-11)

Potom sledi veoma značajno upozorenje. Ideja je da je bolje da se ne stupa na put ezoterizma, bolje da se ne počinje rad na unutrašnjem pročišćenju, nego da se počne pa napusti, da se pođe, pa vrati nazad, ili da se počne pravim putem, a potom sve iskrivi.

Kad je nečisti duh izašao iz čoveka, on je hodao po pustinjama, tražeći odmora; i ne našavši ga, on reče: Vratću se mojoj kući odatle sam izašao.

A kad se vratio, on je nade počišćenju i ukrašenu.

Potom ude on, i dode njemu sedam drugih duhova gorih od nje-ga samog; i oni udoše, i nastaniše se tu; i ovo poslednje stanje tog čoveka gore je od onog prvog.

(Luka, 11. 24-26)

To se opet može odnositi na crkveno Hrišćanstvo, koje može predstavljati očišćenu i ukrašenu kuću.

Dalje Isus govori o teškoći puta i mogućim greškama.

Uđite na usku kapiju: jer velika je kapija i širok je put koji vodi uništenju, i mnogih će biti koji će krenuti tuda;

Jer uska je kapija i uzak je put koji vodi u život, i malo će ih naći.

Neće svako ko mi kaže Gospode, Gospode, ući u carstvo nebesko; već oni koji ispunjavaju volju mog Oca koji je na nebu.

(Matej, 7.13)

Ezoterizam se ovde naziva "život". To je posebno interesantno u poređenju sa ostalim pasusima, koji o običnom životu govore kao o "smrti", a o ljudima kao o "mrtvim".

U tim pasusima čovek može da vidi odnos između unutrašnjeg kruga i spoljašnjeg kruga, to jest, koliko je veliki jedan, spoljašnji, a koliko je mali drugi, unutrašnji. Na drugom mestu Isus kaže da "mali" može biti veći od "velikog".

I on reče, Sa čime ćemo uporediti carstvo Božje? ili kakvim poredenjem ćemo ga porediti?

Ono je kao zrno slačice, koje, kad je posejano u zemlju, manje je od svog semena na zemlji;

Ali kad se poseje, ono iznikne, i postaje veće od svih trava, i širi velike grane; tako da se ptice nebeske mogu ugnezdit u njegovoj senci.

(Marko, 4. 30-32)

Naredno poglavlje govori o teškoćama u približavanju ezoterizmu i činjenici da ezoterizam ne daje zemaljske blagoslove, a ponekad čak i protivreči svetovnim formama i obavezama.

I dode neki pisar, i reče mu, Učitelju, slediću te ma kuda da pođeš.

A Isus mu reče, Lisice imaju rupe, i ptice nebeske imaju gnezda; a sin čovečiji nema gde glavu da položi.

A jedan drugi njegov učenik mu reče,

Gospode, pusti me prvo da odem i sahranim svog oca.

Ali, Isus mu reče, Sledi me, i pusti da mrtvi pokopavaju svoje mrtve.

(Matej, 8. 19-22)

A na kraju narednog poglavlja spomenuto je koliko je mnogo ljudima potrebna pomoć od unutrašnjeg kruga, i o tome kako je teško da im se pomogne.

Ali kad vide mnoštvo, dirnu ga samilost prema njima, jer su smalaksali i rasuli se unaokolo kao ovce bez pastira.

Onda on reče svojim učenicima, Žetva je zaista obilna, ali radnika je malo;

Molite se zato Gospodu žetve, da pošalje radnike na svoju žetvu.

(Matej, 9. 36-38)

U narednom poglavlju data su uputstva učenicima u pogledu toga od čega mora da se sastoji njihov rad.

I kako idete, propovedajte govoreći, Carstvo nebesko je na dohvrat ruke.

(Matej, 10.7)

Ali odmah za tim Isus kaže da će propovedanje ezoterizma dati rezultate sasvim drugačije od onih koje bi, iz perspektive običnog života, učenici mogli da očekuju. Isus objašnjava da je propoveda-

njem ezoterijske doktrine doneo ljudima sve drugo, samo ne mir i spokoj, i da ta istina deli ljude više nego bilo šta drugo, opet zbog toga što samo nekolicina može da primi istinu.

Ne mislite da sam došao da pošaljem mir na zemlju. Nisam došao da pošaljem mir, već mač.

Jer došao sam da zavadim čoveka sa njegovim ocem, i ćerku sa majkom, i snahu sa svekrvom.

I čovekovi neprijatelji biće njegovi domaći.

Onaj ko voli oca ili majku više od mene ne zavreduje me.

(*Matej, 10. 34-37*)

Poslednji stih je opet budistička ideja da čovek ne sme biti "vezan" ni za koga i ni za šta. ("vezanost" u ovom slučaju svakako ne znači "simpatiju" ili "ljubav" u smislu u kom se te reči koriste u savremenim jezicima). "Vezanost" u budističkom (i jevanđeljskom) smislu znači sitno, sebično i ropsko osećanje. To uopšte nije "ljubav", jer čovek može da mrzi ono za šta je vezan, može da pokušava da se oslobodi, a možda to nije u stanju da učini. "Vezanost" za stvari, za ljude, čak i za svog oca i majku, glavna je prepreka na putu ka ezoterizmu.

Dalje je ova ideja još više naglašena.

Potom mu dodoše njegova majka i njegova braća, i ne mogoše mu prići od gužve.

I neko mu reče, Tvoja majka i tvoja braća stoje napolju i žele da te vide.

A on odgovori i reče im, Moja majka i moja braća su oni koji čuju reč Božju, i izvršavaju je.

(*Luka, 8. 19-21*)

Nakon toga Isus počinje da govori o Carstvu nebeskom u parabolama. Prva je o sejaču.

I on im reče mnoge stvari u pričama, govoreći, Gle, sejač pode da seje;

A kad je posejao, neko semenje pade pored puta, i dodoše ptice i pojedoh ga;

Drugo pade na kamenita mesta, gde ne beše mnogo zemlje; i smesta ono izniknu, jer ne beše zemlja duboka;

A kad sunce izađe, beše sprženo; i pošto ne imaše korena, uvenu.

A neka padoše među trnje; i trnje izniknu i uguši ih.

Ali, ostala padoše na dobru zemlju, i donesoše plodove, neke stostruko, neke šezdesetstruko, neke tridesetstruko.

Ko ima uši da čuje, neka čuje.

(*Matej, 13. 3-9*)

Ova parabola, koja sadrži potpun i egzaktan opis propovedanja ezoterizma i svih mogućih rezultata toga, i direktno se odnosi i na propovedanje samog Hrista, gotovo da je centralna među svim parabolama.

Značenje ove parabole savršeno je jasno. Ono se odnosi, naravno, na ezoterijske ideje, na ideje "Carstva nebeskog", koje prihvata i razume samo veoma mali broj ljudi, a za ogromnu većinu one nestaju, ne ostavivši nikakvog traga.

I ta parabola se opet završava rečima "ko ima uši da čuje, neka čuje."

U sledećem razgovoru sa učenicima Isus ukazuje na razliku između učenika i drugih ljudi.

A učenici dodoše, i rekoše mu, Zašto si im govorio u pričama?

A on im odgovori, Zato što je vama dato da znate tajne carstva nebeskog, ali njima nije dato.

(*Matej, 13. 10-11*)

To je početak objašnjenja koje se odnosi na "škole" i "školske metode". Kao što će se videti kasnije, mnogo toga što je rečeno u Jevanđeljima namenjeno je *samo učenicima*, i ima značenja samo u školi, i samo u vezi sa drugim školskim metodima i zahtevima.

Povezano sa tim, Isus govori o psihološkom, a možda čak i kosmičkom zakonu, koji se čini nerazumljiv bez objašnjenja, ali objašnjenja nisu dostupna u Jevanđeljima, iako su, naravno, data učenicima.

Jer ko god ima, biće mu dato, i imaće veće obilje; ali, ko god nema, od njega će se uzeti čak i to što ima.

(*Matej, 13.12*)

Potom se Isus vraća parabolama, to jest, ideji parabolâ.

Zato im govorim u pričama; jer gledajući, oni ne vide; i slušajući oni ne čuju, niti razumeju.

(*Matej, 13.13*)

I isto kod Luke:

Vama je dato da znate tajne carstva Božijeg; ali drugima u pričama; koji gledajući mogu da ne vide, a slušajući mogu da ne razumeju.

(*Luka, 8.10*)

On je zaslepio njihove oči i otvrdnuo njihova srca; da oni ne vide svojim očima, niti razumeju svojim srcem, i da ne budu preobraženi, i da ih ja ne izlečim.

(*Isaija, 6.10, Jovan, 12.40*)

Jer srce tih ljudi je neosetljivo kao vosak, i tvrdi su na ušima, a oči su im zatvorene...

Ali, blagoslovene vaše oči, jer one vide; i vaše uši, jer one čuju.

Jer uistinu vam kažem, Mnogi su proroci i pravednici želeli da vide stvari koje vi vidite, i nisu ih videli; i da čuju stvari koje vi slušate, i nisu ih čuli.

(*Matej, 13. 15-17*)

Učenje u parabolama bilo je najkarakterističnije za Hrista. Renan je utvrdio da u judaističkoj literaturi nema ničeg što bi moglo poslužiti kao model za taj oblik.

Renan piše:

Učitelj je bio izvrstan posebno u parabolama. Ništa mu u judaizmu nije dalo model za ovu izvrsnu formu. On ju je stvorio.⁶

⁶ *Vie de Jésus (Život Isusov)*, E. Renan, Nelson Editeurs, str. 116.

Kasnije, sa zapanjujućom nedoslednošću koja je karakteristična za svu "pozitivističku" misao 19. veka, a posebno za samog Renana, on dodaje:

Istina je da se u budističkim knjigama nalaze parabole potpuno istog tona i iste kompozicije kao što su parabole iz Jevandolja. *Ali teško je dopustiti da je tu izvršen budistički uticaj.*

U stvari, budistički uticaj u parabolama je van svake sumnje. A parabole, više od sveg drugog, pokazuju da je Hrist bio upoznat sa istočnim učenjima, posebno sa budizmom. Renan, uopšte, pokušava da predstavi Hrista kao veoma naivnog čoveka, koji je mnogo osećao, ali malo razmišljao i malo znao. Renan je bio samo izraz svog vremena i pogleda svoje epohe. Karakteristična osobina evropske misli je da mi možemo da mislimo samo u ekstremima. Ili je Hrist Bog, ili je Hrist naivni čovek. Baš iz tog razloga mi ne uspevamo da primetimo tananosti psihološkog razlikovanja koje Hrist unosi u svoje parabole i njihova objašnjenja.

Ta objašnjenja parabola koja Hrist daje svojim učenicima nisu manje zanimljiva od samih parabola.

Čujte dakle priču o sejaču.

Kad neko čuje reč o carstvu, a ne razume je, dolazi zli i odnosi ono što je bilo posejano u njegovom srcu. To je onaj koji je dobio seme pored puta.

Ali, onaj ko je primio seme na kamenito tlo, isti je kao onaj koji čuje reč, i odmah je primi sa radošću;

Ipak on nema korena u sebi, ali neko vreme traje; jer kad se mučenje ili progonjenje zbog reči javi, ubrzo se uvredi.

Onaj ko je primio seme među trnje je onaj ko je čuo reč; a briga za ovaj svet, i zavodljivost bogatstva, uguše reč, i on postaje neploдан.

(*Matej, 13. 18-22*)

Potom dolazi parabola o grahoricama:

Još jednu priču im on ispriča, rekavši, Carstvo nebesko je nalik čoveku koji je posejao dobro seme na svom polju;

Ali, dok je čovek spavao, njegov neprijatelj dođe i poseja grahoricu među žitom, i ode.

I kad su vlati iznikle i donele plod, pojavila se i grahorica.

Tako domaćinove sluge dodoše i rekoše mu, Gospodine, zar nisi posejao dobro seme u tvom polju? odakle grahorica?

On im reče, Neprijatelj je to učinio. Sluge mu rekoše, Zar ih nećeš iščupati? Ali on reče, Ne; jer dok čupam grahoricu, iščupaću i žito sa njom.

Neka oboje rastu do žetve; a u vreme žetve reći ću žeteocima, Požanjite najpre grahoricu, i vežite je u snopove da je spalite; a žito sakupite u moj ambar.

(Matej, 13. 24-30)

Parabola o sejaču i grahoricama ima mnogo različitih značenja. Prvo je, naravno, kontrastiranje čisto ezoterijskih ideja sa idejama pomešanim sa "grahoricama" koje je posejao đavo. U tom slučaju žito ili seme znači ideje.

Na jednom mestu Hrist kaže:

Sejač poseja reč.

(Marko, 4.14)

U drugim slučajevima seme ili žito simbolizuje čoveka.

"Žito" je igralo veoma važnu ulogu u drevnim Misterijama. Ideja o "sahranjivanju" žita u zemlju, njegovoj "smrti" i "vaskrsnuću" u obliku zelenog izdanka simbolizuje čitavu ideju Misterija. Ima mnogo naivnih pseudonaučnih pokušaja da se Misterije objasne kao "poljoprivredni mit", to jest, kao ostatak drevnih "paganskih" rituala primitivnih ratara. U stvarnosti je ta ideja, naravno, bila beskrajno šira i dublja, i svakako da je nisu zamislili primitivni narodi, već jedna od davno nestalih praistorijskih civilizacija. Žito je simbolično predstavljalo "čoveka". U Eleusinskim Misterijama svaki kandidat za inicijaciju nosio je u posebnoj procesiji zrna pšenice u sićušnom zemljanom ćupu. Tajna koja je čoveku otkrivana pri inicijaciji sadržala je ideju da čovek može da naprosto umre kao zрно, ili može da opet ustane u neki novi život. To je bila glavna ideja Misterija, koja je bila izražena pomoću mnogo različitih simbola. Hrist često koristi istu ideju, i u njoj je ogromna moć. Ideja sadrži

biološko objašnjenje čitavog niza zamršenih i složenih životnih problema. Priroda je izuzetno velikodušna, gotovo rasipna, u svojim metodima. Ona stvara ogroman broj semenki da bi samo nekoliko njih moglo da proklija i dalje nastavi život. Ako se na čoveka gleda kao na žito, "okrutni" zakon koji se stalno naglašava u Jevandeljima postaje razumljiv: da je najveći deo čovečanstva samo "pleva" koja će biti spaljena.

Hrist se veoma često vraća toj ideji, koja u njegovom objašnjenju gubi svoju okrutnost, jer postaje jasno da u "spasenju" ili "gubitku" svakog pojedinačnog čoveka nema ničeg predodređenog ili neizbežnog; da i jedno i drugo zavisi od samog čoveka, od njegovog sopstvenog stava prema samom sebi, prema drugim ljudima i prema ideji Carstva nebeskog.

U nizu parabola Hrist opet naglašava ideju i značenje ezoterizma u odnosu na život, malu spoljašnju veličinu ezoterizma u poređenju sa životom, a ipak ogromne mogućnosti i ogroman značaj ezoterizma i posebne osobine ezoterijskih ideja: da se one približavaju onom ko razume i ceni njihovo značenje.

Ove kratke parabole o Carstvu nebeskom, od kojih svaka sadrži čitav sadržaj jevandeljskog učenja, izuzetne su čak i samo kao umećnička dela.

Još jednu priču im on ispriča, rekavši: Carstvo Nebesko je kao zрно semena gorušice, koje je čovek uzeo i posejao u svom polju:

Koje je zaista najmanje od semenja; ali kad poraste, najveće je među travama, i postaje drvo, tako da ptice nebeske potom dolaze i gnezde se u njegovim granama.

Još jednu priču im on ispriča: Carstvo nebesko je kao kvasac, koji je uzela žena, i metnula ga u tri mere brašna, dok sve nije uskislo.

Sve te stvari reče Isus u mnogo priča; i bez priča nije im govorio.

Opet, carstvo nebesko je kao blago sakriveno u polju; koje kad je čovek našao, on ga sakri, i radujući se zbog toga ode i prodade sve što je imao, i kupi to polje.

Opet, carstvo nebesko je nalik na prodavca, koji je tražio dobre bisere:

NOVI MODEL UNIVERZUMA

Koji, kad je našao jedan skupocen biser, pode i prodade sve što je imao, i kupi ga;

Opet, carstvo nebesko je kao mreža, koja je bačena u more, i skupila svega;

Koju, kad je bila puna, izvukoše na obalu, i dobro sakupiše u sudove, a loše baciše.

(Matej, 13. 31-34, 44-48)

U poslednjoj parabolji tu je opet ideja o odvajanju, ideja o izboru. Dalje Hrist kaže:

Tako će to biti na kraju sveta: anđeli će doći i odvojiti zle od dobrih,

I baciće ih u peć plamenu; tu će biti plač i škrgut zuba.

Isus im reče, Jeste li razumeli sve te stvari? Oni mu rekoše, Da Gospode.

(Matej, 13. 49-51)

Ali, očigledno učenici nisu sasvim razumeli, ili su nešto razumeli pogrešno, mešajući nova tumačenja sa starim, jer im je Hrist potom rekao:

Zato je svaki pisar koji je poučen carstvu nebeskom kao čovek koji je domaćin, koji je izvadilo iz svoje riznice stvari stare i nove.

(Matej, 13.52)

To se odnosi na intelektualno proučavanje jevandjeljskog učenja, na pokušaje racionalističkog tumačenja, u kojima su elementi ezoterijskih ideja pomešani sa jalovom sholastičkom dijalektikom, *no-vo sa starim*.

Naredne parabole i poduke sadrže razvoj iste ideje o izboru i probi; samo čovek koji unutar sebe stvori Carstvo nebesko sa svim njegovim pravilima i zakonima može da uđe u Hristovo Carstvo nebesko.

Zato je carstvo nebesko nalik na jednog kralja, koji je zatražio od svojih slugu da mu polože račune.

I kad je počeo da računa, dovedoše mu jednog koji mu je dugovao deset hiljada talanata.

Ali, kako nije imao da plati, njegov gospodar naredi da se on proda, i njegova žena, i sve što je imao, i da se plati.

Sluga kleknu i preklinjaše ga, govoreći, Gospodaru, imaj strpljenja, ja ću ti sve platiti.

Tad gospodara tog slugu obuze samilost, i pusti ga, i oprostio mu dug.

Ali isti sluga izade napolje i nade jednog od svojih drugova slugu, koji mu je dugovao sto novčića; i uhvati ga za gušu, rekavši, Plati mi što duguješ.

A njegov bližnji sluga pade pred njegova stopala, i moljaše ga, rekavši, Pričekaj me, platiću ti sve.

A on ne htede, već ga baci u tamnicu, dok ne plati dug.

I kad njegovi bližnji, slugu, videše šta je učinio, beše im krivo, i odoše i rekoše svom gospodaru sve što se desilo.

Onda mu njegov gospodar, pošto ga je pozvao, reče, O ti zli slugo, ja sam ti oprostio sve dugove, jer si mi to tražio;

Zar nije trebalo da i ti imaš saosećanja prema tvom bližnjem sluzi, kao što sam se i ja smilovao tebi?

I gospodar se razbesne, i predade ga mučiteljima, dok ne plati sve što mu je dugovao.

(Matej, 18. 23-34)

Sledeća je priča o bogatom mladiću, o teškoćama i iskušenjima, o preprekama koje stvara život, o moći života nad ljudima, posebno nad onima *koji imaju veliko bogatstvo*.

Mladić mu reče, Sve te stvari dobio sam od mladosti; šta mi ipak nedostaje?

Isus mu reče, Ako ćeš da budeš savršen, idi i prodaj sve što imaš, i daj to sirotinji, i imaćeš blago na nebu; i dodi i sledi me.

Ali, kad mladić to ču, on ode, žalostan, jer je imao veliku imovinu.

Onda reče Isus učenicima, Zaista vam kažem, Da će bogataš teško ući u carstvo nebesko.

I opet vam kažem, lakše je kamili proći kroz iglene uši, nego bogatašu ući u carstvo Božije.

(Matej, 19. 20-24)

Reč "bogat" opet, naravno, ima mnogo različitih značenja. Pre svega, ona sadrži ideju vezanosti, ponekad ideju velikog znanja, velikog uma, velikog talenta, položaja, slave – sve su to "bogatstva" koja zatvaraju ulaz u Carstvo nebesko. Vezanost za crkvenu religiju je takođe "bogatstvo". Samo ako "bogataš" postane "siromašan u duhu", Carstvo Nebesko mu se otvara.

Pasusi koji slede u Jevandelju po Mateju odnose se na različite stavove prema ezoterijskim idejama.

Neki ljudi ih prihvate, ali ih brzo napuste; drugi im se isprva opiru, ali ih potom uzmu ozbiljno. Ima dva tipa ljudi. Jedan tip je čovek koji je rekao da bi išao, a ne pođe, i drugi koji kaže da ne bi išao, i pođe. Potom, ponekad, ljudi koji bilo da su neuspešni u životu, bilo da imaju veoma nizak položaj u životu, ljudi koji su sa gledišta običnog morala čak kriminalni, "carinici i bludnice", pokažu da su, sa gledišta Carstva nebeskog bolji od pravednika koji se pouzdaju u sebe.

Ali, šta vi mislite? Neki čovek imaše dva sina; i pođe prvom i reče mu Sine, idi danas da radiš u mom vinogradu.

On odgovori i reče, Neću; ali se kasnije pokaja i ode.

I on pođe drugom i reče isto. A on odgovori i reče, Poći ću, gospodine; i ne ode.

Koji je od njih izvršio očevu volju? Oni mu rekoše, Prvi. Isus im reče, Zaista vam kažem, da carinici i bludnice idu u Carstvo Božje pre vas.

Jer Jovan vam dode na pravedan način, i vi mu ne verovaste; ali mu carinici i bludnice verovali; a vi, kad ste to videli, ne pokazaste se kasnije, da možete da mu verujete.

(Matej, 21. 28-32)

Sledi parabola o ratarima i objašnjenje, u kome se osećaju velike ideje kosmičkog reda, koje se, moguće, odnose na sled ciklusa, to jest, zamenu jednog neuspelog eksperimenta drugim⁸. Ta parabola može da se odnosi na čitavo čovečanstvo i na odnos između unutrašnjeg kruga i spoljašnjeg kruga čovečanstva.

⁸ U ovoj knjizi, Poglavlje I, str. 71.

Čujte još jednu priču: Bio jedan gazda, koji je posadio vinograd, i ogradio ga, i iskopao muljaču za vion u njemu, i sagradio kulu, i prepustio to ratarima i otišao u daleku zemlju:

A kad se vreme ploda približilo, on posla svoje sluge ratarima, da pokupe plodove.

A ratari uhvatiše njegove sluge, i jednog istukoše, drugog ubiše, trećeg kamenovaše.

I opet on posla još više drugih slugu; i oni im učiniše isto.

Ali, poslednjeg im on posla svog sina, rekavši, Imaće poštovanja prema mom sinu.

Ali, kad ratari videše sina, oni rekoše jedni drugima, Ovo je naslednik; hajde da ga ubijemo, i prigrabimo njegovo nasleđe.

I oni ga uhvatiše, i izvedoše iz vinograda, i ubiše ga.

Kad potom dode gospodar vinograda, šta će uraditi tim ratarima?

Oni mu rekoše, Potpuno će uništiti te zle ljude, i daće vinograd drugim ratarima, koji će mu davati plodove kad dospeju.

(Matej, 21 33-41)

Sledeća dolazi ista ideja o izboru i o različitim stavovima ljudi prema ideji Carstva nebeskog.

Carstvo nebesko je kao jedan kralj, koji je spremio svadbu za svog sina.

I posla svoje sluge da pozovu one koji su pozvani na venčanje, a oni ne htedoše da dođu.

Opet on posla druge sluge, rekavši, Recite onima koji su pozvani, Gle, spremio sam večeru; moji volovi i moji tovljenici su zaklani, i sve je spremljeno; dodite na svadbu.

Ali oni to olako shvatiše, i odoše svojim putem, jedan na svoje imanje, drugi u svoju trgovinu:

A ostatak dohvati njegove sluge, i zlobno ih mučiše, i ubiše ih.

Ali kad kralj za to ču, razbesne se: i posla svoje vojske, i uništi te ubice i spali njihov grad.

(Matej, 32. 2-7)

Potom sledi parabola o ljudima koji su spremni i koji nisu spremni za ezoterizam.

Onda on reče svojim slugama, Svadba je spremna, ali oni koji su pozvani ne behu dostojni. Idite zato na drumove, i sve koje nadete, pozovite na svadbu.

Tako te sluge odoše na drumove, i skupiše koliko god su našli, i dobre i loše; i svadba bi puna gostiju.

A kad kralj dode da vidi goste, on vide čoveka koji nije bio u svadbenom odelu:

I on mu reče, Prijatelju, kako dode ovamo, a da nemaš svadbeno odelo? A on čutaše.

Onda kralj reče slugama, Vežite mu ruke i noge, i odvedite ga, i bacite ga u tamu krajnju; tu će biti plač i škrgut zuba.

Jer mnogi su zvani, ali je malo odabranih.

(Matej, 22. 8-14)

Sledeća je jedna od najpoznatijih parabola, ona o talantima.

Jer carstvo nebesko je kao čovek koji putuje u daleku zemlju, koji je pozvao svoje sluge, i predao im svoja dobra.

Jednom je dao pet talanata, drugom dva, a trećem jedan, svakom čoveku prema njegovim raznim sposobnostima; i smesta krenuo na put.

Tada je onaj koji je dobio pet talanata pošao i trgovao s njima, i dobio još pet talanata.

Isto tako, onaj koji je dobio dva, takode je stekao još dva.

Ali, onaj koji je dobio jedan, ode i iskopa rupu i sakri novac svog gospodara.

Nakon dugog vremena, dode gospodar tih slugu i napravi obračun s njima.

I onaj koji je dobio pet talanata dode i donese još pet talanata, rekavši, Gospodaru, ti si mi dao pet talanata; gle, pored njih dobio sam još pet talanata.

Njegov gospodar mu reče, Dobro si učinio, ti si dobar i veran sluga; bio si veran u nekoliko stvari, ja ću te učiniti vladarem nad mnogim stvarima: udi u radost tvoga gospoda.

Onaj koji je dobio dva talanta dode i reče, Gospodaru, ti si mi dao dva talanta; gle, pored njih sam dobio još dva talanta.

Njegov gospodar mu reče, Dobro si učinio, dobri i verni slugo; bio si veran u nekolikim stvarima, ja ću te učiniti vladarem nad mnogim stvarima: udi u radost svog gospoda.

Tad onaj koji je dobio jedan talanat dode i reče, Gospodaru, ja znam da si ti škrt čovek, žanješ gde nisi posejao, i skupljaš što nisi požnjeo:

I ja sam se uplašio i pošao i sakrio tvoj talanat u zemlju; gle, evo imaš što je tvoje.

Njegov gospodar mu odgovori i reče mu, Ti zli i lenji slugo, ti znaš da sam ja požnjeo gde nisam posejao, i sakupljam gde nisam požnjeo.

Trebalo je zato da daš moj novac bankarima, i kad dodem, trebalo je da dobijem novac sa kamatom.

Uzmite zato taj talanat od njega, i dajte ga onom ko ima deset talanata.

Jer onom ko ima biće dato, i imaće obilje; ali od onog ko nema biće uzeto čak i ono što ima.

I bacite beskorisnog slugu u tamu krajnju: tamo će biti plač i škrgut zuba.

(Matej, 25. 14-30)

Ta parabola sadrži sve ideje povezane za parabolom o sejaču, a pored toga ideju o smeni ciklusa i uništenju lošeg materijala.

U Jevandelju po Marku ima jedna interesantna parabola koja objašnjava zakone pod kojima se uticaj unutrašnjeg kruga vrši na čovečanstvo.

I on reče, Takvo je carstvo Božje, kao da čovek treba da poseje seme u zemlju;

I treba da spava, i ustaje noću i danju, a seme treba da proklija i raste, on ne zna kako.

Jer zemlja donosi plodove sama od sebe; najpre vlati, potom stabljiku, a potom sva zrna na stabljici.

Ali, kad plod sazre, smesta on sprema srp, jer žetva dolazi.

(Marko, 4. 26-39)

I mnogim takvim pričama on im govoraše reč, kao da su oni u stanju da je čuju

Ali bez priča im on ne govoraše; i kad su bili sami, on protumači sve stvari svojim učenicima.

(Marko, 4. 33-34)

Nastavak te ideje o "žetvi" nalazi se u Jevandelju po Luki.

Žetva je zaista velika, ali radnika je malo; molite se zato Gospodu žetve, da pošalje radnike na svoju žetvu.

(Luka, 10.2)

U Jevandelju po Jovanu ista ideja je razvijena na još interesantniji način.

I oni koji su žnjeli dobiše plate, i sakupiše u život večni; da i oni koji su sejali i oni koji su žnjeli mogu da se zajedno raduju.

I zato je istinita izreka, Jedan poseja, a drugi požnje.

Poslah vas da žanjete to u šta niste ulagali trud; drugi ljudi su radili, a vi udoste u njihove radove.

(Jovan, 4. 36-38)

U gornjim pasusima, u vezi sa idejom žetve, dotaknuto je nekoliko kosmičkih zakona. "Žetva" se može odigrati samo u određeno vreme, kad je zrno sazrelo, i Isus naglašava posebnu osobinu vremena žetve, a takođe i opštu ideju da se ne može sve odigrati u svako vreme. Za ezoterijski proces potrebno je vreme. Različiti trenuci zahtevaju različito delovanje u odnosu na njih.

Onda mu dođoše učenici Jovanovi, rekavši, Zašto mi i fariseji postimo, a tvoji učenici ne poste?

A Isus im reče, Zar će deca na svadbi žaliti dok je mladoženja sa njima? ali doći će dani kad će im mladoženja biti oduzet, i onda će oni postiti.

(Matej, 9. 14-15)

Ista ideja o različitom značenju raznih momenata i o određenom ezoterijskom radu koji je moguć samo u određeno vreme nalazi se u Jevandelju po Jovanu.

Moram obaviti poslove onog ko me je poslao dok je dan: dolazi noć kad nijedan čovek ne može da radi.

(Jovan, 9.4)

Dalje sledi opozicija između običnog života i ezoterijskog puta. Život drži čoveka. Ali, oni koji krenu putem ezoterizma, moraju da zaborave sve ostalo.

A drugi takođe reče, Gospode, ja ću te slediti; ali pusti me prvo da se pozdravim sa mojim ukućanima.

A Isus mu reče, Nijedan čovek, koji stavi ruke na plug, a gleda nazad, nije podoban za carstvo Božje.

(Luka, 9. 61-62)

Dalje je ista ideja razvijena u jednom sasvim određenom smislu. U najvećem broju slučajeva, život pobeđuje. Sredstva postaju cilj. Ljudi se odriču svojih velikih mogućnosti zarad male sadašnjosti.

Jedan čovek napravi večeru, i pozva mnoge:

I pozva svoje slugu u vreme večere da kažu zvanicama, Dodite, jer je sve sada spremno.

A oni svi uglas počeoše da se izvinjavaju. Prvi mu reče, Kupio sam komad zemlje, i moram da idem da ga obidem; Molim te da me izvineš.

A drugi reče, kupio sam pet pari jarmova za volove, i idem da ih isprobam; molim te da me izvineš.

A treći reče, oženio sam se, i zato ne mogu da dodem.

(Luka, 14. 16-20)

U Jevandelju po Jovanu ideja "novog rođenja" uvedena je u objašnjenje principa ezoterizma.

Osim ako se ponovo ne rodi, čovek ne može videti carstvo Božje.

(Jovan, 3.3)

Potom sledi ideja o vaskrsnuću, oživljavanju. Na život bez ideje ezoterizma se gleda kao na smrt.

Jer kao što otac podiže mrtve, i ožive ih; tako će i Sin oživeti koga želi.

(Jovan, 5.21)

Zaista, zaista vam kažem, Čas dolazi, i sad jeste, kad će mrtvi čuti glas Sina Božjeg: i oni koji čuju će živeti...

Ne čudite se tome: jer čas dolazi, u kom će svi koji su u grobovima čuti njegov glas.

(Jovan, 5.25-28)

Zaista, zaista vam kažem, ako se čovek drži mojih reči, nikad neće videti smrt.

(Jovan, 8.51)

Ovi poslednji pasusi su svakako sasvim pogrešno protumačeni u postojećim pseudohrišćanskim učenjima.

”Oni koji su u grobovima” ne znači mrtve ljude koji su pokopani u zemlju, već, naprotiv, one koji žive u običnom smislu, ali mrtve iz perspektive ezoterizma.

Ta ideja, gde se ljudi porede sa grobnicama ili grobovima, sreće se nekoliko puta u Jevandeljima. Ista ideja izražena je u čudesnoj uskršnjoj himni pravošlavne crkve, koja je ranije pomenuta.⁹

Hrist se digao iz mrtvih.

Smrću je pobedio smrt,

I dao život onima koji behu u grobovima.

”Oni u grobovima” su upravo oni koje smatramo živima. Ta ideja je sasvim jasno izražena u Otkrivenju:

Kaže se da si živ, a mrtav si.

(Otkrivenje, 3.1)

Poređenje ljudi sa grobnicama ili grobovima nekoliko puta se sreće u Jevandeljima po Mateju i Luki:

Ja o vama pisari i fariseji, licemeri! jer vi ste kao okrečeni grobovi, koji zaista izgledaju lepo spolja, ali su iznutra puni mrtvačkih kostiju i svakakve nečistote.

(Matej, 23.27)

Ja o vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi ste kao grobovi koji nisu obeleženi, i ljudi hodaju preko njih i nisu ih svesni.

(Luka, 11.14)

Ista ideja je dalje razvijena u Otkrivenju. Ezoterizam daje život. U ezoterijskom krugu nema smrti.

Onaj ko ima uho, neka čuje šta Duh reče crkvama. Onom ko pobedi daću da jede od drveta života, koje je usred raja Božijeg...

Onaj ko ima uho, neka čuje šta Duh reče crkvama, Onaj ko pobedi, neće ga snaći druga smrt.

(Otkrivenje, 2. 7, 11)

Na to se takođe odnose reči u Jevandelju po Jovanu koje povezuju učenje Jevandeljâ sa učenjem Misterija.

Zaista, zaista vam kažem, Ukoliko zrno žita ne padne na zemlju i ne umre, ono ostaje samo; ali ako umre, ono donosi mnogo plodova.

(Jovan, 12.24)

U Otkrivenju ima nekih izuzetnih reči u trećem poglavlju koje stiču posebno značenje u vezi sa značenjem koje je sam Isus uvek vezivao za reči ”bogat” i ”siromašan”, ”slep” i ”onaj ko vidi”.

Zato što kažeš, Ja sam bogat, i imam puno stvari, i ne treba mi ništa; a ne znaš da si bedan, i siromašan, i slep, i nag.

Savetujem ti da od mene kupiš zlato kaljeno u vatri, da možeš da budeš bogat, i belu odeću, da možeš da budeš odeven, i da se sramota tvoje nagosti ne pojavi; i namaži oči svoje mašću za oči, da možeš da vidiš.

(Otkrivenje, 3. 17-18)

O ”slepima” i ”onima koji mogu da vide” Hrist govori u Jevandelju po Jovanu.

⁹ Poglavlje I

Radi suda sam došao na ovaj svet, da oni koji ne vide mogu da vide; a da oni koji vide mogu da budu oslepljeni.

A neki od fariseja koji behu s njima čuše te reči, i rekoše mu, Jesmo li i mi slepi?

Isus im reče, da ste slepi, ne biste imali greha: ali sad vi kažete, Mi vidimo, zato vaš greh ostaje.

(Jovan, 9. 39-41)

Izrazi "slep" i "slepilo" imaju nekoliko značenja u Novom zavetu. I neophodno je da se razume da slepilo može da bude spoljašnje i fizičko, ili unutrašnje slepilo, baš kao što mogu da postoje unutrašnja lepra, unutrašnja smrt, – koje su mnogo gore od spoljašnjih.

To nas dovodi do pitanja "čuda". Sva "čuda" – izlečenje slepih, očišćenje gubavih, isterivanje đavola, dizanje iz mrtvih – mogu se objasniti na dva načina ako se jevanđeljska terminologija ispravno razume, bilo kao spoljašnja fizička čuda, ili kao unutrašnja čuda, lečenje unutrašnjeg slepila, unutrašnje pročišćenje i unutrašnje usrsnuće.

Čovek koji je rođen slep, koga Isus leči, koristi izuzetne reči kad su fariseji i sadukeji pokušali da ga ubede da iz njihove perspektive Isus nije imao prava da ga leči.

Oni opet pozvaše čoveka koji je bio slep, i rekoše mu, Slavi Boga, mi znamo da je taj čovek grešnik.

On odgovori i reče, Da li je grešnik ili nije, ja ne znam: jednu stvar znam, da dok sam ranije bio slep, sada vidim.

(Jovan, 9. 24-25)

Ideja o unutrašnjem čudu i unutrašnje ubedenje u čudo veoma su blisko povezane sa Hristovim jasnim rečima iz sledećeg pasusa koje se odnose na značenje Carstva nebeskog:

A kad ga fariseji zapitaše, kad treba da dode carstvo Božije, on im odgovori i reče, Carstvo Božije ne dolazi sa pridržavanjem propisa:

Niti će reći, Gledaj ovamo! gledaj tamo! jer, gle, carstvo Božije je unutar vas.

(Luka, 17. 20-21)

Sve što je dosad rečeno i svi pasusi koji su navedeni pripadaju jednom pravcu misli, koji se provlači kroz čitavo jevanđeljsko učenje, naime pravcu koji razvija ideju o značenju ezoterizma i Carstva nebeskog.

Drugi pravac koji se takode provlači kroz sva Jevanđelja odnosi se na metode okultnog ili *školskog* rada. Pre svega, on pokazuje značenje okultnog rada u odnosu na život.

Sledite me, i ja ću vas načiniti ribarima ljudi.

(Matej, 4.19)

Ove reči pokazuju da čovek koji stupi na put ezoterizma mora da ima u vidu da treba da radi za ezoterizam, i to da radi u veoma određenom smislu, to jest, da nađe ljude pogodne za ezoterijski rad i pripremi ih za njega. Ljudi se ne rađaju u "unutrašnjem krugu". Unutrašnji krug se hrani spoljašnjim krugom. Ali, samo je veoma mali broj ljudi spoljašnjeg kruga pogodan za ezoterizam. Zbog toga je rad na pripremanju ljudi za unutrašnji krug, rad "ribara ljudi", veoma važan deo ezoterijskog rada.

Te reči, "Sledite me i ja ću vas načiniti ribarima ljudi", kao i mnoge druge, svakako se ne mogu odnositi na sve ljude.

I oni smesta ostaviše svoje mreže, i slediše ga.

(Matej, 4.20)

Dalje Isus kaže, opet se obraćajući samo učenicima i objašnjavajući značenje ezoterizma i ulogu i mesto ljudi koji pripadaju ezoterizmu:

Vi ste so zemlje; a kad bi so izgubila svoj ukus, čime bi onda ona bila posoljena? ona tad nije dobra nizašta, već da se baci, i da se zgazi pod nogama ljudi.

Vi ste svetlost sveta. Grad koji stoji na brdu ne može se sakriti.

Niti čovek pali sveću i stavlja je pod kofu, već na svećnjak; i ona daje svetlost svima koji su u kući.

Neka vaša svetlost sija pred ljudima, da oni mogu da vide vaša dobra dela, i slave vašeg Oca koji je na nebu.

(Matej, 5. 13-16)

Posle toga, on objašnjava zahteve koji se postavljaju pre nego što se ljudi približe ezoterizmu.

Jer kažem vam, da ukoliko vaša pravednost ne nadmaši pravednost pisara i fariseja, nikako nećete ući u Carstvo nebesko.

(Matej, 5.20)

U uobičajenom tumačenju Jevandelja, ovaj drugi pravac, koji se odnosi samo na učenike, pogrešno je shvaćen, kao i onaj prvi, koji se odnosi na Carstvo Nebesko ili ezoterizam. Sve što je sadržano u prvom pravcu misli uzeto je, u uobičajenom tumačenju, kao da se odnosi na *budući život*. Sve što je sadržano u drugom pravcu misli uzeto je kao *moralno učenje*, koje se odnosi na sve ljude uopšte. U stvarnosti, to su pravila za učenike.

Na učenike se, takođe, odnosi sve što je rečeno o *budnosti*, to jest, o stalnoj pažnji i posmatranju koje se od njih traže.

Ta ideja se prvi put sreće u paraboli o deset devica.

Tada će carstvo nebesko biti nalik na deset devica, koje su uzele svoje lampe i pošle da dočekaju mladoženju.

A pet od njih su bile mudre, a pet su bile budalaste.

One koje su bile budalaste uzeše svoje lampe, a ne uzeše ulja sa njima:

Ali mudre uzeše ulja u svojim posudama sa lampama.

Dok je mladoženja kasnio, sve su one dremale i spavale.

A u ponoć ču se vika, Gle, mladoženja je stigao: izađite napolje da ga dočekate.

Tad se sve device digoše, i spremiše svoje lampe.

A budalaste rekoše mudrima, Dajte nam malo svog ulja; jer je u našim lampama izgorelo.

Ali mudre odgovoriše, rekavši: Ne, jer neće biti dovoljno ni za vas; bolje pođite onima što prodaju ulje i kupite za sebe.

I dok su one otišle da kupe, mladoženja dođe; i one koje su bile spremne, podoše sa njim u ložnicu; i vrata behu zatvorena.

Kasnije dodoše i ostale device, govoreći: Gospodaru, Gospodaru, otvori nam.

Ali on odgovori i reče, Zaista vam kažem, ja vas ne poznajem.

Bdite zato, jer ne znate ni dan ni čas u koji Sin čovečiji dolazi.

(Matej, 25. 1-13)

Ideja da učenici ne mogu da znaju kad će se od njih tražiti aktivan rad i da moraju da budu spremni u svakom trenutku naglašena je u sledećim rečima.

Zato bdite, jer ne znate u koji čas vaš Gospod dolazi.

Ali znajte ovo, da je domaćin kuće znao u koji čas lopov doći, on bi bdeo, i ne bi dopustio da mu kuća bude opljačkana.

Zato vi takođe budite spremni: jer u taj čas kad vi ne mislite Sin čovečiji dolazi.

(Matej, 24. 42-44)

Kasnije je spomenut rad samog učitelja i činjenica da on dobija veoma malo pomoći, čak i od svojih učenika.

Tad im on reče, Moja duša je izuzetno tužna, čak nasmrtno; čekajte ovde, i bdite sa mnom.

I on dođe svojim učenicima, i nađe ih zaspale, i reče Petru, Šta, zar niste mogli da bdite sa mnom jedan sat?

Bdite i molite se, da ne uđete u iskušenje; duh je zaista voljan, ali je meso slabo.

Potom on dođe svojim učenicima i reče im, Spavajte sad, i odmorite se: gle, čas se primakao, i Sin čovečiji je predat u ruke grešnika.

(Matej, 26. 38, 40-41, 45)

Velika je važnost očigledno vezana za ideju "bdenja". Ona je ponovljena mnogo puta u svim Jevandeljima.

Po Marku:

Pazite, bdite i molite se; jer vi ne znate kad je vreme.

Jer Sin čovečiji je kao čovek koji polazi na dug put, koji je ostavio svoju kuću, i dao vlast svojim slugama, i svakom čoveku njegov posao, i naredio vrataru da bdi.

Zato bdite; jer vi ne znate kad će gospodar kuće doći, u podne, ili u ponoć, ili kad zapevaju petli, ili ujutru.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

Da vas, došavši iznenada, ne zatekne kako spavate.
I ono što kažem vama, kažem svima, Bдите.

(Marko, 13. 33-37)

Kod Luke je opet naglašena neophodnost da se bude spreman u svakom trenutku i nemogućnost da se zna unapred.

Budite pripravní, a svetla neka gore.

Blagoslovene one slugе koje gospodar, kad dode, zatekne kako bdiju; zaista vam kažem, da će on sam zasukati rukave, i učiniti da sednu za trpezu, i doći će i služiti ih.

A ako dode na drugo bdenje, ili dode na treće bdenje, i nađe ih tako, blagoslovene te slugе.

A ovo znajte, da ako bi starešina kuće znao u koji će čas lopov doći, on bi bdeo, i ne bi dopustio da mu kuća bude provaljena.

Bдите zato i vi takođe spremni: jer Sin čovečiji dolazi u čas koji vi ne mislite.

(Luka, 12. 35, 37-40)

I dalje:

Zato bdite, i uvek se molite, da možete biti smatrani dostojnim da izbegnete sve te stvari koje će se dogoditi i da stanete pred Sina čovečijeg.

(Luka, 21.36)

Svi prethodni pasusi odnose se na "budnost". Ali, ta reč ima mnogo različitih značenja. Sasvim je nedovoljno razumeti je u jednostavnom ili svakodnevnom smislu – *biti spreman*. Reč "budnost" sadrži čitavu doktrinu ezoterijske psihologije koja se objašnjava samo u okultnim školama.

Hristovi propisi budnosti veoma su slični Budinim propisima koji se odnose na isti predmet. Ali, u Budinom učenju su svrha i značaj budnosti još jasniji. Sav unutrašnji rad "monaha" Buda svodi na budnost i ukazuje na neophodnost neprekidnog vežbanja budnosti radi

postizanja čiste svesti, radi prevazilaženja patnje i postizanja oslobođenja.¹⁰

Nastavljajući se na to, drugi važan zahtev "okultnih pravila" je da se zna i bude sposoban da se čuvaju tajne, to jest, znanje i sposobnost da se čuti.

Hrist tome daje poseban značaj, i zahtev za ćutanjem je ponovljen u Jevandeljima i u bukvalnom obliku sedamnaest puta (kao i reči: *samo oni koji imaju uši mogu da čuju*).

I smesta njegova guba bi očišćena.
I Isus mu reče, Gledaj da ne kažeš nikome.

(Matej, 8. 3-4)

I njihove oči behu otvorene; i Isus im smesta zapovedi, rekavši Gledajte da niko ne sazna.

(Matej, 17.9)

A kad sidoše s planine, Isus im zapovedi, rekavši, Nikom ne pričajte o viziji.

(Marko, 9.9)

I u sinagogi beše čovek sa nečistim duhom; i on povika Rekavši, Pusti nas na miru; šta mi imamo s tobom, ti Isuse iz Nazareta? jesi li došao da nas uništiš? Znam te ko si, Sveti od Boga.

A Isus ih ukori, rekavši, Ćuti, i izadi iz njega.
(Marko, 1. 23-35; Luka, 4. 32-35)

I on izleči mnoge koji behu bolesni od raznih bolesti, i istera mnoge đavole; i ne dade đavolima da govore, jer su ga oni znali.

(Marko, 1.34; Luka, 4.41)

Čim je to izrekao, smesta ga guba napusti, i on beše očišćen.
I on mu odmah naloži, i posla ga dalje

¹⁰ Die Reden Gotamo Buddhosa aus der mittleren Sammlung Majjhimanikayo des Pali-Kanons, prevod von Karl Eugen Neuman, Izdanje R. Piper & Co, Minhen, 1922., Knjiga I, str. 12-123 i 634-635.

I reče mu, Gledaj da ne kažeš nikome, već idi svojim putem.
(Marko, 1. 42-44; Luka, 5. 13-14)

A nečisti duhovi, kad ga videše, prostreše se pred njim i plakahu, govoreći Ti si sin Božiji.

A on im smesta zapovedi da ga ne odaju.
(Marko, 3. 11-13)

I smesta gospa ustade, i odšeta...
A on im smesta zapovedi da niko za to ne treba da zna.
(Marko, 5. 42-43)

I smesta mu uši behu otvorene, i uzica na jeziku olabavljena, i on progovori čisto. I on im zapovedi da nikome ne kažu.
(Marko, 7. 35-36)

Posle toga, on stavi ruke opet na njegove oči, i učini da pogleda naviše i on bi povraćen, i vide svekog čoveka jasno.

I on ga posla kući, rekavši, Niti idi u grad, ni ne reci nikom u gradu.
(Marko, 8. 25-26)

I on im reče, Šta vi kažete, ko sam ja? A Petar odgovori i reče mu, Ti si Mesija.

I on im zapovedi da ne kažu nikome.
(Marko, 8. 29-30; Luka, 9. 20-21; Matej, 16.20)

Ideja o čuvanju tajni je u ezoterizmu povezana sa idejom o skladištenju energije. Čutanje, tajnost, stvaraju zatvoreni krug, to jest, jedan "akumulator". Ta ideja se provlači kroz sve okultne sisteme. Sposobnost da se održi čutanje ili da se kaže samo ono što je neophodno i kad je neophodno, prvi je stepen samokontrole. U školskom radu sposobnost da se čuti je određeni stepen dostignuća. Sposobnost da se čuti uključuje veštinu da se čovek sakrije, da se ne pokazuje. "Inicirani" je uvek sakriven od "neiniciranog", čak i ako neinicirani može da obmanjuje sebe da vidi, ili može da vidi,

motive i dela "iniciranog". "Inicirani", u skladu sa ezoterijskim pravilima, nema pravo i ne sme da otkrije pozitivnu stranu svog delovanja ili samog sebe bilo kome, osim onima čiji je nivo blizak njegovom sopstvenom, koji su već položili test, i pokazali da su njihov stav i njihovo razumevanje ispravni.

Pazite da ne činite milosrde pred ljudima, da vas oni vide; jer inače nećete imati nagradu od vašeg Oca koji je na nebu.

Zbog toga, kad činiš svoje milosrde, ne trubi u trubu, kao što licemeri čine u sinagogama i na ulici, da bi dobili slavu od ljudi. Zaista vam kažem, Oni imaju svoju nagradu.

Već kad činiš milosrde, neka tvoja leva ruka ne zna šta čini desna:

da tvoje milosrde može biti tajno: a tvoj Otac koji u tajnosti vidi, sam će te otvoreno nagraditi.

A kad se moliš, ne budi kao licemeri: jer oni vole da se mole stojeći u sinagogama i na uglovima ulica, da ljudi mogu da ih vide. Zaista vam kažem, Oni imaju svoju nagradu.

Već kad se moliš, udi u ćeliju, i kad zatvoriš vrata, moli se tvom Ocu koji je u tajnosti; i Otac tvoj koji u tajnosti vidi, otvoreno će te nagraditi.

Ali, kad se molite, ne ponavljajte uprazno, kao što pagani rade: jer oni misle da će ih čuti zato što mnogo reči izgovore.

(Matej, 6. 1-7)

Jedno od glavnih okultnih pravila, jedan od prvih principa ezoterijskog rada koji učenici moraju da nauče, otelovljen je u Hrištovim rečima:

"Neka tvoja leva ruka ne zna šta čini desna."

Proučavanje teorijskog i praktičnog značenja ovog principa čini jedan od najvažnijih delova školskog rada u svim ezoterijskim školama bez izuzetka. Taj element tajnosti bio je veoma snažan u hrišćanskim zajednicama prvih vekova. A zahtev za tajnošću nije bio zasnovan na strahu od progona, kao što se sada uglavnom misli, već

na još uvek postojećoj tradiciji ezoterijskih škola, sa kojima su hrišćanske zajednice nesumnjivo bile povezane u početku.¹¹

Nakon toga dolazi razgovor sa učenicima u kome se ono što Hrist kaže odnosi samo na učenike i ne može se odnositi na druge ljude.

Tad odgovori Petar i reče mu, Gle, ostavili smo sve i sledili te; šta ćemo zato imati?

A Isus mu reče, Zaista vam kažem, oni koji su me sledili, u duhovnom preporodu kad Sin čovečiji bude sedeo na prestolu svoje slave, vi ćete takođe sedeti na dvanaest prestola, sudeći nad dvanaest plemena Izraela.

I svaki koji je ostavio kuće, ili braću, ili sestre, ili oca, ili majku, ili ženu, ili decu, zarad mog imena, stotruko će dobiti i steći život večni.

Ali, mnogi koji su prvi, biće poslednji; a poslednji će biti prvi.
(*Matej, 19. 27-30*)

Početak narednog poglavlja, to jest, parabola o radnicima u vinogradu, takođe se odnosi na učenike. Ta parabola gubi sav smisao ako se primeni na sve ljude.

Jer carstvo nebesko je kao čovek gazda, koji je rano ujutru pošao da unajmi radnike za svoj vinograd.

I kad se pogodio sa radnicima za dnevnu platu, poslao ih je u svoj vinograd.

I oko tri sata je izašao, i video ostale kako stoje dokoni na pijaci,

¹¹ Ništa ne može biti snažnije od jezika crkvenih otaca do petog veka koji govore o pažnji sa kojom osnov vere mora da se čuva u tajnosti. On je morao da se čuva samo u pamćenju. Za to je korišćena reč Simbol (Symbolum), za koju je najverovatnije objašnjenje da je ona značila lozinku kojom su hrišćani prepoznavali jedni druge. Sveti Avgustin kaže: "Ne smete ništa da pišete o osnovu vere, jer je Bog rekao: 'Staviću svoj zakon u vaša srca i u vašim umovima ću ga zapisati.' Zato se osnov vere uči slušajući i nije zapisan na tablici niti bilo kojoj drugoj materijalnoj supstanci, već u srcu."

"Zato nije čudno da nema primeraka osnova vere sve do kraja drugog veka, a zaista najstariji javno zapisani osnov vere potiče otprilike iz trećeg veka." (Iz "*istorije Molitvi*", J. R. Lumby, Deighton Bell & Co. 1887., str. 2 i 3)

I rekao im, Idite i vi u vinograd, i što je pravo, daću vam. I oni podoše.

Opet on izade u šesti i deveti sat, i učini isto.

A u jedanaesti sat on izade, i nade druge kako stoje dokoni, i reče im, Zašto ovde stojite dokoni ceo dan?

Oni mu rekoše, Zato što nas niko nije unajmio. On im reče, Idite i vi u vinograd, i što je pošteno, dobićete.

I kad je podne došlo, gazda vinograda reče svom slugi, Zovi radnike i daj im njihovu platu, počev od poslednjih pa do prvih.

I kad dodoše oni koji su bili iznajmljeni u jedanaest sati, svaki dobiše po novčić.

Ali, kad prvi dodoše, oni su pretpostavljali da će dobiti više, ali isto tako svaki dobi po novčić.

A kad su ga dobili, počеше da gundaju protiv domaćina

Rekavši, Ovi poslednji su radili samo jedan sat, a ti si ih izjednačio sa nama, koji smo trpeli teret i vrućinu ceo dan.

Ali on odgovori jednom od njih, i reče, Prijatelju, nisam ti učinio krivo: zar se nisi sa mnom pogodio za novčić?

Uzmi što je tvoje i idi svojim putem: ja ću dati ovom poslednjem isto kao i tebi.

Nije li zakonito da radim šta hoću sa onim što je moje? Zar gledaš popreko zato što sam ja dobar?

Tako će poslednji biti prvi, a prvi poslednji: jer mnogi su zvani, ali malo je odabranih.

(*Matej, 20. 1-16*)

Dalje, postoji interesantan pasus u Jevandelju po Luki koji objašnjava da učenici ne treba da očekuju nikakvu nagradu za ono što rade. *Njihova je dužnost* da to čine.

Ali koji će od vas, imajući slugu koji ore ili hrani stoku, da mu kaže kad dode s polja, Idi i sedi da jedeš

Zar mu nećete reći, Spremi sve što ima za večeru, i zasuci rukave, i služi me dok ne jedem i ne pijem; a potom ćeš ti jesti i piti.

Zar će zahvaliti tom sluzi što je učinio stvari koje su mu zapovedene? Verujem da neće.

Tako i vi, kad uradite sve stvari koje su vam zapovedene, recite, Mi smo sluge koje ne traže nagradu; učinili smo što nam je bila dužnost da učinimo.

(*Luka, 17. 7-10*)

Svi ti pasusi odnose se samo na "učenike". Objasnivši kome se obraća, Isus u narednim pasusima ustanovljuje svoj sopstveni položaj u odnosu na "Zakon", odnosno principe ezoterizma koji su već bili ponati pre njega iz učenja proroka:

Ne mislite da sam došao da uništım zakon ili proroke: ja nisam došao da uništım, već da ispunım.

(Matej, 5.17)

Ove reči imaju još jedno značenje. Hrist je veoma određeno naglasio da on nije socijalni reformator i da njegov cilj nije da promeni zakone ili da ukaže na njihove slabe strane. Naprotiv, on ih je često naglašavao i pojačavao, to jest, tvrdio da su zahtevi iz Starog Zaveta nedovoljni, kada se odnose samo na spoljašnju stranu.

U nekim slučajevima pravila za učenike bila su stvarana na taj način. Takvi su, na primer, pasusi:

Čuli ste šta su oni rekli u stara vremena, Ne čini preljubu:

Ali ja vam kažem, Ko god pogleda ženu sa željom, već je počinio preljubu u svom srcu.

(Matej, 5. 27,28)

To, naravno, znači da učenici nikad ne treba da se opravdavaju time što su formalno nedužni u nečemu za šta su iznutra krivi.

U drugim slučajevima je Isus, komentarišući stare zakone, jednostavno ponovio ili naglasio životne propise, kao što je na primer propis o razvodu, koji zaista nema veze sa njegovim učenjem, osim kao ukazivanje na neophodnost unutrašnje istine i nedovoljnost spoljašnje istine.

Rečeno je, Ko god otera svoju ženu, neka joj da papir o razvodu:

Ali ja vam kažem, onaj ko otera svoju ženu, osim zbog preljube, navodi je da čini preljubu; i ko god se oženi onom koja je razvedena, počinio je preljubu.

(Matej, 5. 31-32)

Cilj je u ovom slučaju da se od ovih propisa, zajedno sa pravilima za učenike, stvori "kontekst" koji bi Isusu dozvolio da kaže ono što namerava, a što se ne bi moglo reći bez određenog uvoda. Zbog toga su pasusi koji su navedeni, i oni koji ustanovljuju pravilo za učenike i oni koji ustanovljuju propis koji se tiče razvoda, neophodni u Jevandelju samo da bi uveli dva naredna stiha, a istovremeno delimično skrenuli pažnju sa ta dva stiha.

I ako se tvoje desno oko ogreši o tebe, iskopaj ga i odbaci od sebe: jer ti je bolje da jedan od delova tvog tela nestane, nego da celo tvoje telo bude bačeno u pakao.

I ako se tvoja desna ruka ogreši o tebe, odseci je i baci od sebe: jer ti je bolje da jedan deo tvog tela nestane, nego da celo tvoje telo bude bačeno u pakao.

(Matej, 5. 29-30)

Ova dva stiha, zajedno sa jednim stihom iz 19. poglavlja Jevandelja po Mateju, verovatno su stvorila više nerazumevanja nego sva Jevandelja uzeta zajedno. I oni, zapravo, sadrže desetine mogućnosti za pogrešno tumačenje. Jer, da bi se oni ispravno *psihološki* razumeli, oni se moraju pre svega potpuno odvojiti od *tela* i od *polnosti*. Ona se odnose na različita "Ja", na čovekove različite ličnosti. A istovremeno, oni imaju još jedno, okultno ili ezoterijsko značenje, o kome ću govoriti kasnije u poglavlju "Polnost i evolucija". Učenici su mogli razumeti značenje ovih reči. Ali, u Jevandelju su one svakako ostale potpuno nerazumljive. Prisustvo propisa o razvodu u Jevandelju, takođe nikad nije bilo shvaćeno. Ti propisi ušli su u tekst Novog Zaveta i izazvali brojne komentare, kao izvorne Hristove reči. Apostol Pavle i naredni propovednici nove religije zasnovali su čitave kodekse na tim pasusima, potpuno odbijajući da vide da su ti pasusi bili samo paravan i da ne mogu imati nezavisno značenje u Hristovom učenju.

Istovremeno, Hrist kaže da za učenike nije dovoljno da ispune zakon. Oni su podvrgnuti mnogo strožijoj disciplini, zasnovanoj na daleko suptilnijim principima.

Ukoliko vaša pravednost ne nadmaši pravednost pisara i fari-seja, nipošto nećete ući u carstvo nebesko.

Čuli ste šta su rekli u starim vremenima, Ne ubij; i ko god ubije, u opasnosti je da bude osuđen:

Ali ja vam kažem, Da će, ko god je ljut na svoga brata bez razloga, biti u opasnosti da bude osuđen: i ko god svom bratu kaže "Raka", biće u opasnosti od suda: ali ko god kaže, Ti budalo, biće u opasnosti od vatre pakla.

Zbog toga, ako doneseš svoj dar na oltar, a znaš da tvoj brat ima nešto protiv tebe,

Ostavi svoj dar pred oltarom i idi svojim putem: najpre se pomiri sa svojim bratom, pa tek onda dodi i ponudi svoj dar.

(Matej, 5. 20-24)

Nakon ovoga slede najkomplicovaniji i najteži pasusi u Jevanđelju, jer se ti pasusi mogu ispravno razumeti samo u vezi sa ezoterijskom idejom. Ali, oni se uobičajeno razumeju kao opšta moralna pravila, koja stvaraju ono što se smatra hrišćanskom moralnošću i hrišćanskom vrlinom. Istovremeno, ponašanje svih ljudi protivreči tim pravilima. Ljudi ta pravila ne mogu da ispune, pa čak ni da ih razumeju. To rezultira ogromnom količinom obmane i samoobmane. Hrišćanska učenja zasnovana su na Jevanđeljima, ali čitav poredak i struktura života hrišćanskih naroda suprotstavljaju se Jevanđeljima.

A karakteristično je za taj slučaj da je svo to licemerstvo i svo to laganje sasvim beskorisno. Hrist nikad nije učio *sve ljude* da se ne odupiru zlu, da okrenu levi obraz kad ih udare po desnom, i da daju i košulju onom ko hoće da im uzme kaput. Ti pasusi ni na koji način ne sačinjavaju opšta moralna pravila i oni nisu kodeks hrišćanskih vrлина. To su *pravila za učenike*, a ne opšta pravila ponašanja. Pravo značenje tih pravila može se objasniti samo u nekoj okultnoj školi. A ključ tog značenja su reči:

Budite stoga savršeni, kao što je vaš Otac na nebu savršen.

(Matej, 5.48)

Dalje sledi objašnjenje:

Čuli ste šta je rečeno, Oko za oko, zub za zub:

Ali ja vam kažem, Ne odupirite se zlu: već ko god vas ošamari po desnom obrazu, okrenite mu i drugi.

A ako te neko tuži sudu, i uzme ti kaput, pusti ga da ima i tvoju košulju.

Daj onom ko od tebe traži, i ne okreći se od onoga ko bi hteo da pozajmi od tebe.

Čuli ste šta je rečeno, Voli svoga bližnjega, a mrzi svoga neprijatelja.

Ali ja vam kažem, Volite svoje neprijatelje, blagosiljajte one koji vas proklinju, činite im dobro onima koji vas mrze, i molite se za one koji zlobno prema vama postupaju i progone vas;

Tad možete biti deca Oca vašeg koji je na nebu; jer on čini da njegovo sunce sija i na zle i na dobre, i šalje kišu i na pravedne i na nepravedne.

Jer ako volite one koji vas vole, kakvu ćete nagradu imati? nisu li i poreznici takvi?

Budite zato savršeni, kao što je i vaš Otac na nebu savršen.

(Matej, 5. 38-40, 42-46, 48)

Svaki od tih pasusa sadrži specijalno, složeno i praktično učenje. Ta praktična učenja, uzeta zajedno, sačinjavaju okultni ili ezoterijski sistem samoobuke i samoobrazovanja zasnovan na principima nepoznatim van okultnih škola.

Ništa ne može biti beskorisnije i naivnije od pokušaja da se njihov sadržaj razume bez odgovarajućih uputstava.

Nakon toga dolazi molitva koju je dao Hrist, koja sažima čitav sadržaj jevanđeljskog učenja i na koju se može gledati kao na synopsis molitve *Oče naš*. Iskrivljavanja u tekstu te molitve već su spomenuta. Poreklo molitve je nepoznato, ali u Platonovom "*Druhom Alkibijadu*", Sokrat citira molitvu koja veoma podseća na *Oče naš* i najverovatnije predstavlja izvorni oblik molitve *Oče naš*. Misli se da je ta molitva pitagorejskog porekla.

Zevse kralju, daj nam sve što je dobro, bilo da to tražimo ili ne, a zapovedi svemu što je zlo, čak i ako ga tražimo od tebe, da nas napusti.¹²

¹² Ζεῦ βασιλεῦ τα μὲν ἐσθλά, φησί, καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτο ἄμμι, δίδου, ἢ δὲ δεῖνᾶ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν κελεύει (Platon, "*Alkibijad*" II, 143A).

Sličnost je toliko očigledna da ne zahteva komentar.

Molitva koju citira Sokrat objašnjava jedno neobjašnjivo mesto u molitvi *Oče naš*, naime, reč "već" nakon reči "ne navedi nas u iskušenje, već nas izbavi od zla". Ovo *već* ukazuje na nastavak rečenice koja je ranije postojala, ali koja sad nedostaje u jevandelskoj molitvi. Taj izostavljeni nastavak, "čak i ako ih tražimo od tebe (zle stvari)", objašnjava "već" u prethodnoj rečenici.

Nakon toga slede unutrašnja pravila, opet za učenike, pravila koja se *ne mogu* odnositi na sve ljude.

Zato vam kažem, Ne brinite se za svoj život, šta ćete jesti, ili šta ćete piti, niti za svoje telo, šta ćete obući. Nije li život nešto više od mesa, a telo nešto više od odela?

Gledajte ptice nebeske: one ne seju i ne žanju, niti skupljaju u ambare; pa opet ih vaš Otac nebeski hrani. Zar vi niste mnogo bolji od njih?

Ko od vas brinući se može da uveća svoj rast i za pedalj?

I zašto mislite o odeći? Pogledajte ljiljane u polju, kako rastu. Oni ne pletu niti predu:

A opet vam kažem, Da čak ni Solomon u svoj svojoj slavi nije bio tako ukrašen kao oni.

Zato, ako Bog tako oblači travu u polju, koja danas jeste, a sutra se baca u vatru, zar neće mnogo više odenuti vas, O vi maloverni?

Zbog toga ne brinite, govoreći, Šta ćemo jesti? ili Šta ćemo piti? ili Šta ćemo obući?

(Jer nakon svega te stvari pagani traže) jer vaš Otac zna da vama sve te stvari trebaju.

Već tražite pre svega carstvo Božije, i njegovu pravednost, i sve te stvari će vam biti dodate.

Ne brinite se zato za sutra: jer će se sutra samo brinuti za stvari za sebe. Dovoljno je svakom danu svog zla.

(Matej, 6. 25-34)

Dalje slede pravila koja regulišu odnos "učenika" jednog prema drugom, nemajući opet nikakve veze sa *svim ljudima*.

Ne sudi, da ti se ne sudi.

Jer kakvim sudom sudiš, takvim će ti se i suditi: i kakvom merom meriš, takva će se i na tebe primeniti.

I zašto vidiš trun u oku brata svoga, a ne vidiš deblo u svom sopstvenom oku?

Ili, kako ćeš reći tvom bratu: Daj da ti izvadim trun iz oka; a gle, u tvom sopstvenom oku je deblo?

Ti licemere, prvo izvadi deblo iz svog sopstvenog oka; a onda ćeš videti jasno da izvadiš trun iz oka svog brata.

(Matej, 7. 1-5)

Opšta sklonost uobičajenog tumačenja je, opet, da se na te pasu se gleda kao na pravila hrišćanske moralnosti, a da se istovremeno uzimaju kao nedostižni ideal.

Ali, Hrist je bio mnogo praktičniji; on nije podučavao nepraktičnim stvarima. Pravila koja je on dao bila su namenjena da se poštuju, ali ne od svih, već samo od onih kojima pridržavanje tih pravila može doneti dobro i *koji su bili u stanju da ih se pridržavaju*.

Postoji zanimljiva sličnost između izvesnih veoma dobro poznatih pasusa u Jevanđeljima i izvesnih pasusa u budističkim knjigama. Na primer, u "*Budističkom katehizisu*" postoje sledeće reči:

Greške drugih se lako opažaju, ali sopstvene se teško opažaju; čovek prosejava greške svojih suseda kao plevu, ali svoje sopstvene greške on krije, kao što varalica krije nameštenu kocku od kockara.¹³

U 9. poglavlju Jevanđelja po Mateju govori se o opštem pravcu okultnog rada i njegovim osnovnim principima. Prvi od njih je da sami ljudi moraju postati svesni šta im treba. Dok ljudi ne osete potrebu za ezoterizmom, on im ne može koristiti i za njih ne može postojati.

Onima koji su zdravi ne treba lekar, već onima koji su bolesni.

(Matej, 9.12)

Potom slede veoma značajne reči:

¹³ "*Budistički katehizam*", (1915) str. 49, Henry S. Olcott.

Već idite i naučite šta to znači, Imaću milost, a ne žrtvu, jer nisam došao da pozovem pravedne, već grešnike na pokajanje.

(Matej, 9.13)

A na drugom mestu Isus kaže:

Ali, kad biste znali šta to znači, Imaću milost, a ne žrtvu, ne biste osuđivali one koji nisu krivi.

(Matej, 12.7)

Uobičajena tumačenja su veoma daleko od pravog značenja ovih pasusa. Uzrok tome je što mi ne razumemo šta znači "milost", to jest, mi ne razumemo šta znači reč koja je na evropske jezike prevedena kao "mercy", "miséricorde", "Barmherzigkeit". Ta reč ima izvesno sasvim drugačije značenje koje nas zavarava. Ali, etimologija ruske reči "милость", ako je izvedemo iz reči "милый" (kao "слабость" iz "слабый", i "хилость" iz "хилый") daje neku predstavu o mogućem tačnom značenju te reči i pasusa u kome se ona pojavljuje. Reč "милый" ne može se potpuno prevesti na engleski. Veoma često ona znači "dragi" ("darling"). Ako bismo skovali reč "dragost" ("darlingness"), to bi bilo veoma blisko "милость", to jest reči prevedenoj kao *mercy*/milost. Dalje, sledeći pasusi se odnose na okultna pravila:

Istovremeno dodoše učenici Isusu govoreći, Ko je najveći u carstvu nebeskom?

A Isus pozva malo dete k sebi, i postavi ga među njih.

I reče, Zaista vam kažem, Ukoliko se ne preobratite i ne postanete kao mala deca, nećete ući u carstvo nebesko.

(Matej, 18. 1-3)

Naredni pasusi imaju veoma veliko okultno značenje. Ali, oni se odnose na principe, ne na pravila:

Onda mu dovedoše malu decu, da položi svoje ruke na njih i moli se: a učenici ih izgrdiše.

Ali, Isus reče, Pustite malu decu, i ne branite im da dođu k meni: jer od takvih je carstvo nebesko.

(Matej, 19. 13-14)

Pasusi koji se odnose na decu ponavljaju se i u drugim Jevanđeljima:

I on sede i pozva dvanaestoricu, i reče im, ako bilo koji čovek želi da bude prvi, taj će biti poslednji od svih i sluga svima.

I on uze dete i postavi ga među njih: i kad ga je uzeo u svoje ruke, on im reče,

Ko god primi jedno od ovakve dece u moje ime, primio je mene: a ko god primi mene, nije primio mene, već onog ko me je poslao.

(Marko, 9. 35-37)

I oni mu takođe dovedoše decu, da ih dodirne: ali kad ih učenici videše, izgrdiše ih.

Ali, Isus ih pozva, i reče, Pustite malu decu da dođu k meni, i ne branite im: jer od takvih je carstvo Božje. Zaista vam kažem, ko god ne primi carstvo Božje kao dete, nikako u njega neće ući.

(Luka, 18. 15-17)

Svi ti pasusi puni su najdublje značenja, ali opet su oni namenjeni samo učenicima. Na putu školskog rada odrastao čovek, bogat iskustvom, mora veoma brzo da postane kao dete. On mora da prihvati autoritet drugih ljudi koji znaju više od njega. On mora da im veruje i sluša ih, i nada se u njihovu pomoć. On mora da razume da sam, bez njihovog vodstva, ne može da učini ništa. U odnosu na njih mora da se oseća kao dete. Mora da im kaže celu istinu i da nikad od njih ništa ne sakriva. Mora da razume da ne sme da ih prosuduje. I mora da koristi sve svoje moći i sva nastojanja da bude u stanju da im pomogne. Ukoliko čovek ne prođe kroz taj stadijum, ukoliko privremeno ne postane kao dete, ukoliko ne žrtvuje rezultate svog životnog iskustva, on nikad neće ući u unutrašnji krug, to jest, "Carstvo Nebesko." Za Hrista je "dete" bilo simbol *učenika*.

Odnos učenika prema učitelju je odnos *sina prema ocu* i deteta prema odraslom čoveku. Povezana sa tim, činjenica da je Hrist sebe uvek nazivao sinom, a Boga zvao svojim *ocem* stiče novo značenje.

Isusovi učenici su se često međusobno raspravljali. Jedan od stalnih predmeta njihovih razgovora bio je: koji je od njih najveći, i

Isus je uvek osuđivao takve razgovore iz perspektive okultnih principa i pravila.

Vi znate da prinčevi pagana imaju vlast nad njima, i oni koji su veliki imaju vlast nad njima.

Ali, neće biti tako među vama: već ko god će biti veliki među vama, neka bude vaš sluga.

(*Matej, 20. 25-26*)

Ponekad su te rasprave o tome ko je najveći poprimale stvarno tragičan karakter. Jednom je Isus govorio učenicima o njegovoj predstojećoj smrti i vaskrsnuću.

I oni otputovaše otud, i prodoše kroz Galileju, i on ne dade da iko za to zna.

Jer je učio svoje učenike, i rekao im, Sin čovečiji izručen je u ruke ljudi, i oni će ga ubiti; a nakon što bude ubijen, trećeg dana će ustati.

Ali oni nisu razumeli te reči, i plašili su se da ga pitaju.

I on dode u Kapernaum: i budući u kući, on ih zapita, O čemu ste među sobom raspravljali putem?

Ali oni ćutahu: jer putem se raspravljahu među sobom, ko treba da bude najveći.

(*Marko, 9. 30-34*)

U tim poslednjim rečima oseća se najtragičnija crta jevandelske drame, bilo da je bila odglumljena ili stvarna – nesposobnost učenika da razumeju Isusa, njihovo naivno ponašanje u odnosu na njega i njihov "suviše ljudski" međusobni stav, "Ko je najveći?"

U Jevandelju po Luki postoji interesantno objašnjenje reči "bližnji" koja je puna okultnog značenja. Ta reč se obično uzima u pogrešnom značenju, kao *bilo* koji čovek, ili kao neko sa kim moramo da imamo posla. To sentimentalno tumačenje reči "bližnji" veoma je daleko od jevandelskog značenja.

I gle, neki pravnik ustade, i iskuša ga, rekavši, Učitelju, šta ja da uradim da steknem večni život?

On mu reče, Šta je napisano u zakonu? Kako si to razumeo?

A on odgovori rekavši, Voli Gospoda Boga svoga svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svom snagom svojom, i svim svojim umom; i bližnjega kao samog sebe.

A on mu reče, Ispravno si odgovorio: čini tako, i živećeš.

A on, željan da se opravda, reče Isusu, A ko je moj bližnji?

A Isus odgovarajući reče, Neki čovek pode iz Jerusalima u Jerihon, i upade među razbojнике, koji mu skidoše odelo, i raniše ga, i odoše ostavljajući ga polumrtvog.

I slučajno tuda prođe neki sveštenik: i kad ga vide, pređe na drugu stranu.

Slično tome, Levit, kad dode na to mesto, pride i pogleda ga, i pređe na drugu stranu.

Ali, neki Samarićanin, putujući, dode na to mesto; i kad ga vide, smilova mu se,

I pride mu, i previ mu rane, sipajući ulje i vino, i posadi ga na sopstvenog konja, i dovede ga u gostionicu, i pobrinu se za njega.

A sutradan kad je odlazio, uze dva novčića i dade ih gostioničaru, i reče mu, Brini se o njemu; i sve što više potrošiš, kad opet dodem, platiću ti.

Koji je od ove trojice, šta misliš, bio bližnji onom ko je zapao među razbojнике?

A on reče, *Onaj ko se smilovao na njega.* Tad mu isus reče, Idi, i tako čini.

(*Luka, 10. 25-37*)

Parabola o "dobrom Samarićaninu" pokazuje da "bližnji" nije "svaki čovek" kako se to uobičajeno tumači u sentimentalnom Hrišćanstvu. Lopovi koji su ga opljačkali i ranili, sveštenik koji je, videvši ga, prešao na drugu stranu, Levit koji je došao, pogledao ga i takođe prešao na drugu stranu, svakako nisu "bližnji" čoveku kome je pomogao Samarićanin. *Samarićanin je postao njegov bližnji pomogavši mu.* Da je i on takođe, kao i ostali, prošao tuda, ne bi bio njegov bližnji. Iz eziterijske perspektive, čovekovi bližnji su oni koji mu pomažu ili mu mogu pomoći u njegovom stremljenju da ili sazna ezoterijsku istinu, ili da se približi ezoterijskom radu.

Rame uz rame sa pravcem okultnih pravila u Novom Zavetu može se prepoznati i pravac nemilosrdne osude pseudoreligije.

NOVI MODEL UNIVERZUMA

Vi licemeri, dobro vam je rekao Isaija, govoreći, Ti ljudi približavaju mi se svojim ustima, i hvale me svojim usnama; ali je njihovo srce daleko od mene.

(Matej, 15. 7-8)

Potom sledi nekoliko zajedljivih i sarkastičnih primedbi koje su, na nesreću, i danas isto tako aktuelne kao što su bile u Hristovo vreme:

Pustite ih na miru; neka slepac vodi slepe. A ako slepac vodi slepe, oboje će upasti u jamu.

(Matej, 15.14)

Nakon veoma jetkog razgovora sa farisejima i sadukejima Isus kaže:

Čuvajte se i pazite kvasca fariseja i sadukeja.

(Matej, 16.6)

Ali, to upozorenje je zaboravljeno gotovo odmah nakon Hristove smrti. U Jevandelju po Luki dato je isto upozorenje, samo još jasnije:

Čuvajte se kvasca fariseja, a to je licemerstvo.

(Luka, 12.1)

Zatim sledi čitavo poglavlje o pseudoreligiji koje pokazuje sve njene osobine, ispoljavanja, posledice i rezultate.

Potom se Isus obrati masi, i svojim učenicima, rekavši, pisari i fariseji sede na Mojsijevom sedištu: I zbog toga sve što traže da poslušate, vi slušate: ali ne činite po njihovim delima, jer oni kažu, a ne čine.

Jer oni vezuju teške terete i nedaće koje će se natovariti na ljudska pleća, ali ih oni sami neće maći ni jednim od svojih prstiju.

Ali sva svoja dela oni čine da bi ih ljudi videli; oni čine širokim svoje molitveno remenje i uvećavaju rubove svojih odeždi,

I vole najviše sobe na gozbama, i glavna sedišta u sinagogama,

I pozdravljanje na pijaci, i da ih ljudi zovu Rabi, Rabi.

Ali nemojte da vas zovu Rabi; jer jedan je vaš Učitelj, čak i Mesiji; svi ste vi braća.

Ali onaj ko je najveći među vama biće vam sluga.

I ko god se uznese, biće ponižen; a ko god se ponizi, biće uznesen.

Ali, teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi zatvarate carstvo nebesko ljudima: jer niti vi u njega ulazite, niti dopuštate onima koji ulaze da uđu.

Teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi proždirete kuće udovica i u izgovor pravite duge molitve; zato ćete dobiti najveće prokletstvo.

Teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer mi prelazimo mora i zemlju da učinimo ljude sledbenicima, a kad to postanu, vi ih činite duplo većom decom pakla nego što ste vi sami.

Teško vama, pisari i fariseji, jer vi plaćate desetinu u novcu i anisu i kimu, a izostavili ste važnije stvari u zakonu, sud, milost i veru; to ste vi trebali da uradite, a ne da ostavite drugo neurađeno.

Vi slepi vodiči, koji se mrštite na jarca, a proždirete kamilu.

Teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi spolja čistite pehar i tanjir, ali iznutra su oni puni prljavštine.

Vi slepi fariseji, očistite najpre ono što je unutar pehara i tanjira, da bi mogli da i spolja budu čisti.

Teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi ste kao okrečeni grobovi, koji zaista spolja izgledaju divno, ali su iznutra puni mrtvačkih kostiju i svakave nečistoće.

Isto tako vi spolja ljudima izgledate pravedni, ali ste iznutra puni licemerstva i nepravednosti.

Teško vama, pisari i fariseji, licemeri! jer vi gradite spomenike prorocima i ukrašavate grobove pravednika,

I kažete, da smo se rodili u danima naših otaca, mi ne bismo s njima učestvovali u prolivanju krvi proroka.

Zato budite svedoci sami sebi, da ste vi deca onih koji su pobili proroke.

Ispunite onda meru vaših otaca.

Vi zmije, vi porode otrovnica, kako ćete izbeći prokletstvo pakla?

Zato, gle, ja vam šaljem proroke, i mudre ljude, i učenjake; i neke od njih vi ćete ubiti i razapeti; a neke ćete šibati u vašim sinagogama, i progoniti ih od grada do grada.

(Matej, 23. 1-15, 23-24)

Na drugom mestu stoje druge značajne reči povezane sa ovim:

Teško vama, pravnici! jer vi ste odneli ključ znanja: niste sami ušli, a one koji su ulazili, vi ste sprečili!

(Luka, 11.52)

Ono što je najšokantnije u priči o Isusu je da je njegovo učenje, nakon svega što je rekao, imalo da postane, kao i sva druga učenja na svetu, izvor pseudoreligija.

”Pisari” i ”Fariseji” prisvojili su njegovo učenje i u njegovo ime nastavili da rade isto ono što su radili i ranije.

Raspeće Hrista je simbol. Ono se neprestano pojavljuje uvek i svuda. Ono bi trebalo da se smatra najtragičnijim delom priče o Hristu, da nije moguće da se pretpostavi da je ono takođe ušlo u opšti plan, i da je sposobnost ljudi da sve iskrive i prilagode svom nivou bila proračunata i odmerena.

O tom iskrivljavanju učenja govori se u Jevandelju. U jevandeljskoj terminologiji, to se zove ”uvreda”.

Ali oni koji uvrede i jednog od ovih malih koji mi veruju, bolje bi im bilo da im se veže kamen oko vrata i da se bace u morske dubine.

Teško ovom svetu zbog uvreda! jer mora biti tako da do uvrede dođe; ali teško onim ljudima od kojih uvređivanje dođe.

(Matej, 18. 6-7)¹⁴

¹⁴ Reč ”uvreda” je prevod grčke reči σκάνδαλον; u crkvenoslovenskom i u ruskom ta reč se prevodi kao ”zavodenje”, što je bliže značenju grčke reči. Drugi mogući prevodi su ”kvarenje”, ”vođenje na stranputicu”, ”zavodenje”. Zato, da bi se razumeo engleski tekst, neophodno je da se reč ”uvreda” zameni rečju ”zavodenje” ili ”kvarenje”, a ”uvrediti” sa ”zavesti” ili ”pokvariti”. Smisao tad postaje jasan.

”Uvreda” to jest, ”zavodenje” ili ”kvarenje” je svakako pre svega iskrivljavanje ezoterijskih istina, iskrivljavanje učenja datih ljudima, protiv čega se iznad svega Hrist bunio i protiv čega se naročito borio.

Mnoga pitanja i mnogi nesporazumi se obično javljaju iz parabole o *nepravdom sluzi*, u 16. poglavlju Jevandelja po Luku.

I on reče svojim učenicima, Bio jedan bogataš, koji je imao upravitelja; i taj je bio optužen da je protraćio njegovu imovinu.

I on ga pozva i reče mu, Kako to da čujem takvu stvar o tebi? položi račune o svom upravljanju, jer može biti da ne budeš više sluga.

Onda upravitelj reče u sebi, Šta da radim? jer moj gospodar neće da mu više budem upravitelj. Ne mogu da zabušim; stidim se da molim.

Rešen sam šta da uradim, da, kad me razreši upraviteljstva, oni mogu da me prime u svoje kuće.

I on pozva k sebi sve dužnike njegovog gospodara, i reče prvom, Koliko duguješ mom gospodaru?

A on reče Sto mera ulja. A on mu reče, uzmi svoj račun, i brzo sedi i napiši pedeset.

Onda reče drugom, A koliko ti duguješ? A on reče, Sto mera žita. A on mu reče, uzmi svoj račun i napiši četrdeset.

I gospodar pohvali nepravednog upravitelja, jer je učinio mudro; jer su deca ovog sveta u svom rodu mudrija od dece svetlosti.

I ja vam kažem, Učinite od pohlepnih i nepravednih svoje prijatelje, da kad ne uspete, oni mogu da vas prime u večna boravišta.

Onaj ko je veran u onom što je malo, veran je takođe i u velikom; a onaj ko je nepravedan u malom, nepravedan je takođe i u velikom.

Ako niste bili verni u nepravednom bogatstvu, ko će vam poveriti pravo blago?

I ako niste bili verni u onom što je tuđe, ko će vam dati ono što je vaše sopstveno?

(Luka, 16. 1-2)

Kako da se razume ova parabola? Ovo pitanje izaziva čitav niz drugih pitanja u pogledu tumačenja Jevandeljâ u celini. Ne ulazeći u detalje, može se reći da razumevanje teških pasusa može ponekad

biti zasnovano na pasusima koji su im pridruženi, ili na pasusima koji su im bliski po značenju, iako su postavljeni daleko od njih u tekstu; ponekad na razumevanju "pravca misli" kome pripadaju; a ponekad na pasusima koji izražavaju suprotnu stranu te ideje i često izgledaju kao da nemaju logičke veze sa njima.

U ovom slučaju, što se tiče parabole o nepravednom upravitelju, odmah se može reći da se ona odnosi na okultne principe, to jest, na pravila ezoterijskog rada. Ali, to nije dovoljno da se ona razume. Ima nečeg čudnog u tom zahtevu za laži, zahtevu za obmanom.

Taj zahtev počinje da biva razumljiv samo kad uzmemo u obzir prirodu neistine koja se traži. Upravitelj *smanjuje dugove* dužnika svog gospodara, "oprašta" im deo njihovih dugova, i zbog toga ga njegov gospodar nakon toga hvali.

Zar to nije *opraštanje grehova*? U pasusu koji sledi odmah nakon molitve *Oče naš*, Isus kaže:

Jer ako oprostite ljudima njihve prestupe, vaš nebeski Otac takođe će oprostiti vama:

Ali, ako ne oprostite ljudima njihove prestupe, ni vaš Otac neće oprostiti vama.

(Matej, 6. 14-15)

Obično se ovi pasusi razumeju kao savet ljudima da oprostite onima koji su se *ogrešili o njih*. Ali, to zapravo uopšte nije rečeno. Ono što je rečeno je naprosto "oprostite ljudima njihove grehove". I ako uzmemo taj pasus bukvalno kako je napisan, parabola o nepravednom upravitelju počinje da biva razumljivija. U toj paraboli se preporučuje da ljudima oprostimo njihove grehove, *ne protiv nas*, već njihove grehove uopšte, ma kakvi oni bili.

Može se javiti pitanje kako možemo da oprostimo grehove drugih ljudi, grehove koji nemaju veze sa nama. Parabola o nepravednom upravitelju daje odgovor na to.

Mi to možemo da uradimo određenim nezakonitim postupkom, falsifikovanjem "računa", to jest, izvesnim namernim menjanjem onog što vidimo. Drugim rečima, tako reći, oprostiti drugim ljudima njihove grehe znači predstaviti ih sebi boljim nego što su zaista.

To je oblik neistine koji ne samo da je pohvaljen, već je zapravo odobren u jevandjeljskom učenju. Takvom neistinom se čovek osigurava od izvesnih opasnosti, "stiče prijatelje", i *zahvaljujući toj neistini dokazuje* da zaslužuje poverenje.

Veoma interesantan razvoj iste ideje, iako nije u vezi sa parabolom o nepravednom upravitelju, može se naći u poslanicama Svetog Pavla. U suštini su mnoge od njegovih paradoksalnih izjava izraz te ideje. Pavle je razumeo da "opraštanje grehova" neće doneti nikakvu dobrobit "gospodarevim dužnicima", iako ono donosi dobrobit onome ko im *iskreno oprašta*. Na potpuno isti način "ljubav prema neprijateljima" neće doneti dobrobit neprijateljima, već će, naprotiv, biti najokrutnija osveta.

Zato, ako je tvoj neprijatelj gladan, nahrani ga; ako je žedan, daj mu da pije: jer tako čineći bacićeš žeravicu na njegovu glavu.

(Rimljanima, 12.20)

Teškoća je u tome što to mora biti *iskrena* ljubav. Ako čovek "voli svoje neprijatelje" da bi im bacio žeravicu na glavu, on će svakako baciti žeravicu na svoju sopstvenu glavu.

Ideja parabole o nepravednom sluzi, to jest, ideja o dobrobiti od toga da se stvari vide bolje nego što jesu, takođe ulazi u Pavlovu dobro poznatu afirmaciju koja se tiče "moći" i "vladara".

Neka svaka duša bude potčinjena višim moćima. Jer nema druge moći osim Božije: moći koje jesu određene su od Boga.

Ko se, prema tome, odupire moći, odupire se Božijoj naredbi: i oni koji se odupiru navući će na sebe prokletstvo.

Jer vladaoci nisu strah dobrim delima, već zlu. Zar ćeš se onda plašiti od moći? čini ono što je dobro, i imaćeš hvalu od istih:

Jer on je sluga Božiji za tebe zauvek. Ali, ako činiš ono što je loše, plaši se; jer on ne nosi mač uzalud; jer on je sluga Božiji, osvetnik da izvrši kaznu nad onim ko čini zlo.

Zbog toga moramo biti podanici, ne samo iz straha, već i zarad savesti.

I zato takođe i vi odajte počast: jer oni su Božije sluge, koji neprekidno služe baš toj stvari.

Dajte im zato ono što ste im dužni; doprinesite im što morate doprineti; platite onom ko carini; plašite se koga se je plašiti; odajte počast onom kome se odaje počast.

(*Rimljanima, 13. 1-7*)

Isus je takođe jednom rekao: "Dajte zato caru stvari koje su careve". Ali, on nikad nije rekao da je car od Boga. Tu razlika između Hrista i Pavla, između onog što je ezoterijsko i onog što je, iako veoma visoko, ipak ljudsko, postaje posebno jasna. U ideji parabole o nepravednom upravitelju nema *sugerisanja sebi*. Pavle uvodi sugerisanje sebi; od njegovih sledbenika se očekuje da veruju u "falsifikovane račune".

Značenje parabole o nepravednom upravitelju postaje još jasnije ako nađemo pasuse u kojima se govori o suprotnoj strani iste ideje.

To su pasusi koji govore o bogohuljenju protiv Svetog Duha. Ti pasusi uključuju obrnutu stranu ideje izražene u parabolama o nepravednom sluzi, jer oni ne govore o onom što ljudi mogu *steći*, već o onom što mogu *izgubiti*, i na koji način.

Zato vam kažem, Svi će gresi biti oprosteni sinovima čovečijim, i huljenje na sve što su hulili,

Ali oni koji će huliti protiv Svetog Duha nikad neće imati oprostaj, već će biti u opasnosti od večnog prokletstva.

(*Marko, 3. 28-29*)

I ko god bude govorio protiv Sina čovečijeg, biće mu oprosteno; ali onom ko je hulio protiv Svetog Duha neće biti oprosteno.

(*Luka, 12.10*)

Dobar čovek od dobrog blaga srca izneće dobre stvari; a zao čovek od loših blaga izneće zle stvari.

Ali ja vam kažem, Za svaku praznu reč koju će ljudi izreći, položiće račun kad dođe dan suda.

(*Matej, 12 35-36*)

Kakva je veza između tih pasusa i parabole o nepravednom sluzi? Šta znači huljenje protiv Svetog Duha? Zašto to huljenje neće biti oprosteno, i šta je Sveti Duh?

Sveti Duh je ono što je dobro u svemu. U svakom predmetu, u svakom čoveku, u svakom događaju, ima nešto dobro, ne u filozofskom i ne u mističkom smislu, već u najjednostavnijem, psihološkom i svakodnevnom smislu. Ako čovek ne vidi to dobro, ako sve osuđuje neopozivo, ako traži i vidi samo loše, ako nije sposoban da vidi dobro u stvarima i ljudima – onda je to huljenje protiv Svetog Duha. Ima različitih tipova ljudi. Neki su sposobni da vide dobro čak i kada ga ima veoma malo. Oni su čak skloni da ga samima sebi uveličavaju. Drugi su, naprotiv, skloni da sve vide gore nego što je u stvarnosti i nesposobni su da vide išta dobro. Pre svega, uvek i u svemu, oni nađu nešto loše, uvek počinju sa sumnjom, sa optuživanjem, sa ocrnjivanjem. To je huljenje protiv Svetog Duha. To huljenje *nije oprosteno*; to znači da ono ostavlja veoma dubok trag na unutrašnju prirodu samog čoveka.

Obično u životu ljudi uzimaju klevetu suviše olako, suviše olako nalaze izvinjenja za nju u sebi i drugima. Kleveta sačinjava pola njihovih života, ispunjava polovinu njihovih interesa. Ljudi kleveću, ne primećujući šta oni sami rade, i automatski od drugih očekuju samo klevetu. Oni odgovaraju na klevete drugih klevetom i teže jedino da ih nadmaše. Posebno primetna sklonost klevetanju naziva se ili kritički um ili duhovitost. Ljudi ne razumeju da je, čak i uobičajeno svakodnevno klevetanje, početak huljenja protiv Svetog Duha. Ne znači *Davo* uzalud *klevetnik*. Pesus u Jevandelju, da će se položiti račun za svaku praznu reč na dan suda, zvuči ljudima veoma čudno i nerazumljivo, jer oni ne razumeju da je čak i mala kleveta početak huljenja protiv Svetog Duha. Oni ne razumeju da čak i svaka prazna reč ostaje, i da klevećući sve oko sebe mogu da i nenamerno dodirnu nešto što pripada drugačijem redu stvari i da se tako nađu vezani za točak večnosti u ulozi malog i nemoćnog klevetnika.

Zato se ideja o kleveti koja neće biti oprostena ljudima odnosi čak i na obični život. Klevetanje ostavlja dublji trag na ljudima nego što oni misle.

Ali, kleveta ima posebno značenje u ezoterijskom radu i Hrist je ukazao na to značenje.

I ko god kaže reč protiv Sina čovečijeg, biće mu oprosteno; ali ko god govori protiv Svetog Duha neće mu biti oprosteno, ni u ovom svetu, ni u svetu koji će doći.

Ove značajne reče znače da ocrnjivanje i kleveta direktno *protiv Hrista lično* mogu biti oprostene. Ali, kao vođa škole, kao učitelj škole, on ne bi mogao da oprostí klevetu usmerenu protiv škole, protiv ideje školskog rada, protiv ideje ezoterizma.

Ta vrsta *huljenja protiv Svetog Duha* ostaje sa ljudima zauvek.

Parabola o nepravednom upravitelju odnosi se na stvaranje druge, suprotne sklonosti, to će reći, sklonosti da se vidi Sveti Duh ili "dobro" čak i tamo gde ga ima veoma malo, i da se na taj način uveća dobro u sebi i oslobodi od greha, to jest od "zla".

Čovek nalazi ono što traži. Onaj ko traži zlo, nalazi zlo; ko traži dobro, nalazi dobro.

Dobar čovek od dobrog blaga srca iznosi dobre stvari; a zao čovek od zlog blaga iznosi zle stvari.

Istovremeno, ništa nije opasnije nego razumeti tu Hristovu ideju u bukvalnom ili sentimentalnom smislu, i početi gledati "dobro" tamo gde ga uopšte nema.

Ideja da u svakom predmetu, u svakom čoveku i svakom događaju ima nešto dobro je ispravna samo u odnosu na normalna i prirodna ispoljavanja. Ta ideja ne može biti podjednako tačna u odnosu na abnormalna i neprirodna ispoljavanja. Ne može biti Svetog Duha u huljenju protiv Svetog Duha; i postoje stvari, ljudi i događaji koji su po samoj svojoj prirodi huljenje protiv Svetog Duha. Njihovo opravdavanje je huljenje protiv Svetog Duha.

Velika količina zla u životu se pojavljuje zato što ljudi, u strahu da ne počine greh ili u strahu da se ne pokažu dovoljno milosrdnima ili dovoljno slobodoumnima, opravdavaju ono što ne zaslužuje opravdanje. Hrist nije bio sentimentalán, on se nikad nije plašio da kaže neprijatnu istinu, i nije se plašio da deluje. Isterivanje menjača novca iz hrama je krajnje značajna alegorija, koja pokazuje Hristov stav prema "životu", koji pokušava da čak i hram preokrene u svoje ciljeve.

I Isus pade u hram Božji, i izbací iz njega sve koji su prodavali i kupovali u hramu, i prevrnu stolove menjača novca, i sedišta onih koji su prodavali golubove,

I reče im, Zapisano je, Moja kuća će se zvati kućom molitve; ali vi ste je načinili razbojničkom pećinom.

(Matej, 21. 12-13)

Ostaje da se spomenu dve ideje, koje se često povezuju sa jevandjeljskim učenjem i koje bacaju podjednako pogrešnu svetlost i na principe i na samog Hrista.

Prva ideja je da se jevandjeljsko učenje ne odnosi na zemaljski život, da Hrist nije gradío ništa na zemlji, da je čitava ideja Hrišćanstva da čoveka pripremi za večni život, za život s onu stranu vrata smrti.

A druga ideja je da je hrišćansko učenje suviše idealno za ljude i zbog toga nepraktično, da je Hrist bio pesnik i filozof u svojim snovima, ali da se trezvena stvarnost ne može zadržavati na tim snovima i ne može ih ozbiljno uzeti u obzir.

Obe te ideje su pogrešne. Hrist nije učio za smrt, već za život, ali njegovo učenje nikad ne uključuje niti može da uključi *čitav život*. U njegovim rečima, posebno u parabolama, stalno se pojavljuju mnogi ljudi koji stoje potpuno izvan njegovih ideja: kraljevi, bogataši, lopovi, sveštenici, Leviti, sluge bogatih, trgovci, pisari i fariseji i tako dalje. I taj ogromni, apsurdni život sa kojim njegovo učenje nema veze, bio je u njegovim očima mamon koga čovek ne može služiti istovremeno kad i Boga.

I Hrist nikad nije bio nepraktični "pesnik" ili "filozof". Njegovo učenje nije za sve, ali je strogo praktično u svim svojim detaljima. *Ono je praktično pre svega zato što nije za sve*. Mnogi ljudi su nesposobni da od njegovog učenja usvoje bilo šta osim lažnih ideja, i njima Hrist nema šta da kaže.

1911-1929.

Poglavlje V

SIMBOLIZAM TAROTA

I

U okultnoj ili simboličkoj literaturi, to jest, literaturi zasnovanoj na priznavanju postojanja skrivenog znanja, postoji jedna pojava od velikog značaja.

To je Tarot.

Tarot je paklo karata koje se još uvek koristi u Južnoj Evropi za igru i proricanje. Ono se veoma malo razlikuje od običnih karata za igru, koje predstavljaju redukovano paklo Tarota. Ono ima iste kraljeve, kraljice, asove, desetke i tako dalje.

Tarot karte su poznate od kraja četrnaestog veka, kad su već postojale među španskim Ciganima. To su bile prve karte koje su se pojavile u Evropi.

Postoji nekoliko varijacija Tarota, koje se sastoje od različitog broja karata. Smatra se da je najtačnija reprodukcija najstarijeg Tarota, takozvani "Marseljski Tarot".

To paklo se sastoji od 78 karata. Od njih, 52 su obične karte za igru, sa dodatkom jedne karte sa slikom u svakom nizu, po imenu "Vitez", koji je smešten između kraljice i žandara. To čini 56 karata podeljenih u četiri vrste, dve crne i dve crvene, nazvane Štapovi (♣), Pehari (♥), Mačevi (♠) i Pentagrami ili Diskovi (♠).

Postoje još 22 karte sa posebnim imenima koje su izvan ta četiri niza.

1. Žongler	12. Obešeni čovek
2. Prvosveštenica	13. Smrt
3. Carica	14. Vreme (Umerenost)

4. Car	15. Đavo
5. Hierofant	16. Toranj
6. Iskušenje	17. Zvezda
7. Kočija	18. Mesec
8. Pravda	19. Sunce
9. Pustinjak	20. Sudnji dan
10. Točak sreće	21. Svet
11. Snaga	0. Luda

Paklo Tarot karata, po legendi, predstavlja egipatsku knjigu hijeroglifa, koja se sastoji od 78 tablica, koje su do nas dospele na čudesan način.

Poznato je da je u Aleksandrijskoj biblioteci, pored papirusa i pergamenata, bilo mnogo takvih knjiga, koje su se često sastojale od velikog broja glinenih ili drvenih tablica.

Što se tiče dalje istorije Tarot karata, rečeno je da su one u početku bile medaljoni sa utisnutim crtežima i brojevima, kasnije metalne ploče, potom kožne karte, i na kraju papirne karte.

Spolja je Tarot paklo karata, ali u svom unutrašnjem značenju on je nešto sasvim drugačije. To je "knjiga" filozofskog i psihološkog sadržaja, koja se može čitati na mnogo različitih načina.

Daću jedan primer filozofske interpretacije čitave ideje, ili opšteg sadržaja *Knjige Tarota*, njen metafizički naziv, tako reći, koji će jasno pokazati čitaocu da tu knjigu nisu mogli izmisliti nepismeni Cigani 14. veka.

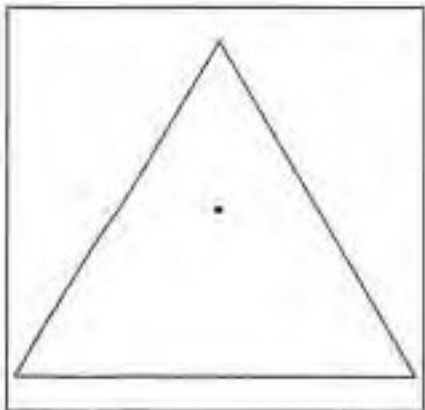
Tarot je podeljen na tri dela

1. deo – 21 numerisana karta, od 1 do 21
2. deo – jedna karta obeležena sa 0
3. deo – 56 karata, to jest, četiri niza svaki od po 14 karata

Drugi deo je karika između prvog i trećeg, jer se svih 56 karata trećeg dela zajedno smatraju jednakim karti obeleženoj sa nula.¹

¹ Francuski filozof i mistik 18. veka, Sent Marten (Saint Martin) ("*Nepoznata filozofija*"), nazvao je svoju glavnu knjigu "*Prirodna tabela odnosa koji postoje između Boga, Čoveka i Univerzuma*". Ta knjiga sastoji se od 22 poglavlja koja predstavljaju komentare na 22 glavne Tarot karte.

Zamislamo 21 kartu prvog dela poredanu u obliku trougla, sa sedam karti sa svake strane; u centru trougla je tačka predstavljena kartom sa nulom (iz drugog dela), a trougao je okružen kvadratom

Slika 4.

koji se sastoji od 56 karata (treći deo), 14 sa svake strane. Sad imamo metafizički prikaz odnosa između *Boga, Čoveka i Univerzuma*, ili između (1) noumenalnog sveta (ili objektivnog sveta), (2) psihičkog sveta čoveka, i (3) pojavnog sveta (ili subjektivnog sveta), to jest fizičkog sveta.

Trougao je Bog (Trojstvo) ili svet noumena*.

Kvadrat (četiri elementa) je vidljivi, fizički ili pojavni svet.

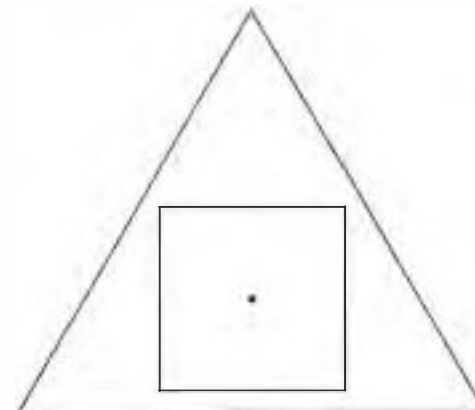
Tačka je čovekova duša, i oba sveta se odražavaju u duši čoveka.

Kvadrat je jednak tački. To znači da sav vidljivi svet sadržan u čovekovoju svesti, to jest, stvoren u čovekovoju duši, predstavlja njegov prikaz. A čovekova duša je tačka koja nema dimenzija u centru trougla objektivnog sveta.

Jasno je da se takva jedna ideja nije mogla pojaviti među neukim ljudima, i jasno je da je Tarot više od pakla karata za igranje i gatanje.

* *Noumen*, ili *noumenon* – (grč. νοούμενον) – stvar koja (ili biće koje) se ne može čulima opaziti, već samo razumom zamisliti (ovde – objektivni svet); suprot. od *fenomen* – (grč. φαινόμενον = pojava) (ovde – subjektivni svet).

Moguće je da se ideja Tarota izrazi takođe i u obliku trougla u koji je uključen kvadrat (materijalni univerzum), u koji je uključena tačka (čovek).

Slika 5.

Veoma je interesantno da se odredi cilj, svrha i primena knjige Tarota.

Pre svega je neophodno da se zapazi da je Tarot "filozofska mašina", koja po svom smislu i mogućoj primeni ima mnogo zajedničkog sa filozofskim mašinama za kojima su srednjevekovni filozofi tragali i pokušavali da ih izumeju.

Postoji hipoteza po kojoj se pronalazak Tarota pripisuje Rejmonu Liliju (Raymond Lully), filozofu i alhemičaru 13. veka i autoru mnogih mističkih i okultnih knjiga, koji je zapravo u svojoj knjizi "*Ars Magna*" postavio šemu "filozofske mašine". Pomoću te mašine bilo je moguće postavljati pitanja i dobijati odgovore na njih. Ta mašina se sastojala od koncentričnih krugova sa rečima koje su označavale ideje različitih svetova, poredane u tim krugovima po izvesnom redu. Kada bi se pojedine reči postavile u međusobni odnos radi formiranja pitanja, druge reči bi davale odgovor.

Tarot ima mnogo zajedničkog sa ovom "mašinom". Po svojoj svrsi on je neka vrsta filozofske računaljke.

(a) On daje mogućnost da se *postave* u različitim grafičkim oblicima (kao pomenuti trougao, tačka i kvadrat) ideje koje je teško, ako ne i nemoguće, izraziti rečima.

(b) On je neka vrsta instrumenta uma, instrumenta koji može da služi za obuku sposobnosti za kombinovanje i tako dalje.

(c) On je sprava za uvežbavanje uma, za njegovo navikavanje na nove i šire zamisli, za mišljenje o svetu viših dimenzija i za razumevanje simbola.

Sistem Tarota u svom dubljem, širem i raznovrsnijem značenju stoji u istom odnosu prema metafizici i misticizmu kao što sistem beleženja cifara, decimala i drugo, stoji u odnosu prema matematici. Tarot je možda samo pokušaj da se stvori jedan takav sistem, ali čak i sam pokušaj je interesantan.

Da bismo se upoznali sa Tarotom, neophodno je da se upoznamo sa idejom Kabale, Alhemije, Magije i Astrologije.

Po mišljenju raznih komentatora Tarota, koje je veoma verovatno, on predstavlja sinopsis hermetičkih nauka sa njihovim raznim pododelama, ili pokušaj da se napravi takav sinopsis.

Sve te nauke sačinjavaju jedinstveni sistem psihološkog proučavanja čoveka u njegovom odnosu prema svetu noumena (prema Bogu, svetu duha) i prema svetu fenomena (vidljivom fizičkom svetu).

Slova jevrejske azbuke i razne alegorije Kabale; imena metala, kiselina i soli u alhemiji; imena planeta i sazvežđa u astrologiji; imena bogova i zlih duhova u magiji – sve je to samo konvencionalni skriveni jezik za psihološke ideje.

Otvoreno proučavanje psihologije, posebno u širem smislu, bilo je nemoguće. Mučenje i lomača čekale su istraživače.

Ako pogledamo još dalje u prošla stoleća, videćemo još više straha od svih pokušaja da se prouči čovek. Kako je bilo moguće da se usred sveg mraka, neznanja i praznoverica tih vremena govori i deluje otvoreno? Otvoreno proučavanje psihologije je sumnjivo čak i u naše vreme, koje se smatra prosvećenim.

Prava suština hermetičkih nauka bila je zato skrivena iza simbola Alhemije, Astrologije i Kabale. Od njih, Alhemija je uzela oblik

pravljena zlata, ili pronalaženja eliksira života; Astrologija i Kabala, predviđanja; a magija potčinjavanja duhova. Ali, kad je pravi alhemičar govorio o zlatu, on je govorio o potrazi za zlatom u čovekovoju duši. A kad je govorio o eliksiru života, on je govorio o potrazi za večnim životom i putevima ka besmrtnosti. U tim slučajevima on je nazivao "*zlatom*" ono što se u Jevandeljima naziva Carstvo Nebesko, i što se u Budizmu naziva Nirvana. Kad je pravi astrolog govorio o sazveždima i planetama, on je govorio o sazveždima i planetama u čovekovoju duši, to jest, o osobinama ljudske duše i njenom odnosu prema Bogu i svetu. Kad je pravi kabalist govorio o *Božijem Imenu*, on je tražio to Ime u duši čoveka i u Prirodi, a ne u mrtvim knjigama, ne u biblijskom tekstu, kao što su radili sholastički kabalisti. Kad je pravi mag govorio o potčinjavanju "duhova", elemenata i sličnog čovekovoju volji, on je pod tim potčinjavanjem podrazumevao potčinjavanje jednoj jedinjoj volji različitih čovekovih "Ja", njegovih različitih želja i sklonosti. Kabala, Alhemija, Astrologija i Magija su paralelni simbolički sistemi psihologije i metafizike.

Osvald Virt (Oswald Wirth) na veoma interesantan način govori o Alhemiji u jednoj od svojih knjiga.²

Alhemija zapravo proučava metafizičku metalurgiju, tj. delovanje koje Priroda vrši u živim bićima; najdublja nauka o životu bila je skrivena pod čudnim simbolima...

Ali, takve ogromne ideje sagorele bi umove koji su suviše uski. Nisu svi alhemičari bili ingeniozni. Pohlepa je privlačila alhemiji ljude koji su tražili zlato, koji su bili strani svakom ezoterizmu; oni su sve razumeli *bukvalno*, i njihova ludovanja često nisu imala granica.

Iz te fantastične kuhinje vulgarnih šarlatana rodila se savremena hemija. Ali, pravi filozofi, dostojni tog imena, zaljubljenici u mudrost, pažljivo su radvali *suptilno od grubog, sa oprezom i promišljenošću*, kao što je tražila *Smaragdna Tablica* Hermesa Trismegistusa; odnosno, odbacivali su značenje koje je pripadalo mrtvim slovima i ostavljali za sebe samo unutrašnji duh doktrine.

U naše vreme mi brkamo mudre sa ludima i potpuno odbacujemo sve što ne nosi zvanični pečat.

² "Polaganje ruku i filozofska medicina", Pariz 1897., str. 146-7.

Proučavanje Imena Boga u njegovim ispoljavanjima čini osnovu Kabale. "Jehova" se u hebrejskom piše sa četiri slova, Jod, He, Vau i He. Tim četirima slovima bilo je davano simboličko značenje. Prvo slovo izražava aktivni princip, pokretača; drugo, pasivni princip, inerciju; treće, ravnotežu, "oblik"; i četvrto, rezultat ili skrivenu energiju. Kabalisti tvrde da se svaka pojava i svaki objekt sastoje od ta četiri principa, to jest, da se svaki objekt i svaka pojava sastoje od Božijeg Imena. Proučavanje tog imena (u Grčkom *Tetragramaton*, ili reč od četiri slova) i njegovo nalaženje u svemu čini glavni cilj kabalističke filozofije.

Šta je pravo značenje toga?

Po kabalistima, ta četiri principa prožimaju i sačinjavaju svaku stvar. Zato, nalazeći ta četiri principa u stvarima i pojavama sasvim različitih kategorija, među kojima ranije nismo videli ništa zajedničko, čovek počinje da vidi analogiju među tim stvarima. I postepeno on postaje ubeđen da je sve u svetu sačinjeno u skladu sa istim zakonima, u skladu sa istim planom. Iz određene perspektive, obogaćivanje intelekta i njegov rast sastoje se od širenja njegove sposobnosti za nalaženje analogija. Proučavanje zakona četiri slova, ili Imena Jehove, tako može biti način za proširenje svesti. Ta ideja je sasvim jasna. Ako je Ime Boga zaista u svemu, (ako je Bog prisutan u svemu), onda bi sve trebalo da bude analogno svemu drugom, najmanji deo bi trebalo da bude analogan celini, zrno peska analogno univerzumu, a sve analogno Bogu. "Kako je gore, tako je i dole."

Spekulativna filozofija dolazi do zaključka da svet nesumnjivo postoji, ali da je naša predstava o svetu pogrešna. To znači da uzroci naših oseta koji leže van nas zaista postoje, ali da je naša koncepcija tih uzroka pogrešna. Ili, da to drugačije kažemo, to znači da *svet u sebi*, to jest, svet po sebi, bez naše percepcije njega samoga, postoji, ali mi ga ne poznajemo i nikad ga ne možemo dosegnuti, jer je sve to nedostupno našem proučavanju, to jest, čitav svet pojava ili ispoljavanja samo je *naša predstava o svetu*. Mi smo okruženi zidom naših sopstvenih predstava i nismo u stanju da pogledamo preko tog zida u stvarni svet.

Kabala cilja na proučavanje sveta kakav jeste, to jest, sveta po sebi. Predmet drugih "mističkih" nauka potpuno je isti.

U Alhemiji se četiri principa od kojih se sastoji svet zovu četiri elementa. To su vatra, voda, vazduh i zemlja, kojima po svom značenju tačno odgovaraju četiri slova Jehovinog imena.

U Magiji, četiri elementa odgovaraju četirima klasama duhova -- duhovi vatre, vode, vazduha i zemlje (elfi, vodeni duhovi, silfi i gnomi).

U Astrologiji, četirima elementima odgovaraju, veoma udaljeno, četiri kardinalne tačke, istok, jug, zapad i sever, koje, sa svoje strane, služe da označe različite podele ljudskog bića.

U "Apokalipsi" postoje četiri zveri, jedna sa glavom bika, druga sa glavom lava, treća sa glavom orla, i četvrta sa glavom čoveka.

I svi oni zajedno jesu Sfinga, slika četiri principa stopljena u jedno.

Tarot je, tako reći, kombinacija Kabale, Alhemije, Magije i Astrologije.

Četirima principima – četiri slova Imena Boga, ili četiri alhemijska elementa, ili četiri klase duhova, ili četiri podele čoveka, (četiri zveri Apokalipse) odgovaraju četiri niza Tarota: štapovi, pehari, mačevi i pentagrami.

Svaki niz, svaka strana kvadrata koji je kao celina jednak tački, predstavlja jedan od elemenata, ili vladara jedne klase duhova. Štapovi su vatra ili elfi, pehari su voda ili vodeni duhovi, mačevi su vazduh ili silfi, i pentagrami zemlja ili gnomi.

Štaviše, u svakom nizu, kralj predstavlja prvi princip ili vatru, kraljica drugi princip ili vodu, vitez treći princip ili vazduh i paž četvrti princip ili zemlju.

Kec opet označava vatru, dvojka – vodu, trojka – vazduh, a četvorka – zemlju. Potom četvrti princip, kombinujući u sebi prva tri, postaje početak novog kvadrata. Četvorka postaje prvi princip, petica – drugi, šestica – treći i sedmica – četvrti. Dalje, sedmica je opet prvi princip, osmica – drugi, devetka – treći i desetka – četvrti, kompletirajući tako poslednji kvadrat.

Dalje, crni znaci (štapovi i mačevi) izražavaju aktivne osobine, energiju, volju, inicijativu, a crveni znaci (pehari i pentagrami) izražavaju pasivne osobine i inerciju. Prva dva niza znakova, štapovi i

pehari, označavaju dobre, to jest, poželjne okolnosti ili prijateljske odnose, a druga dva, mačevi i pentagrami, označavaju zlo, to jest nepoželjne okolnosti ili neprijateljske odnose.

Na taj način, svaka od 56 karata označava nešto aktivno ili pasivno, dobro ili zlo, što se javlja ili iz čovekove volje ili mu dolazi spolja. Dalje, značenja raznih karata usložnjena su na razne načine kombinacijom simboličkih značenja znakova i brojeva. Sve zajedno, 56 karata predstavljaju, tako reći, sliku svih mogućnosti u životu čoveka. To je princip na kome je zasnovana upotreba Tarota za proricanje.

Ali, filozofsko značenje Tarota je nepotpuno bez 22 karte "Velike Arkane". Te karte imaju, najpre numeričko značenje, a potom veoma složeno simboličko značenje. Uzete u svom numeričkom aspektu, te karte formiraju jednakostranične trouglove, kvadrate i slične figure, koje imaju različita značenja, u skladu sa kartama koje ih sačinjavaju.

Literatura posvećena Tarotu sastoji se većim delom od tumačenja simboličkih slika 22 karte. Mnogi autori mističkih knjiga uobličili su svoja dela po planu Tarota. Ali, njihovi čitaoci često uopšte na to i ne pomišljaju, pošto Tarot nije uvek spomenut.

Već sam pomenuo knjigu od "Nepoznatog Filozofa", Sent Martena, *Prirodna Tabela Odnosa između Boga, Čoveka i Univerzuma*.

Upravo je u Tarotu, kaže jedan od savremenih sledbenika Sent Martena, Nepoznati Filozof našao misterioznu kariku koja spaja Boga, Čoveka i Univerzum.

"Dogma i ritual visoke magije" od Elifasa Levija (1853)³, takođe je napisana na osnovu plana Tarota. Svako od 22 karte Elifas Levi posvetio je dva poglavlja, jedno poglavlje u prvom delu i jedno poglavlje u drugom delu. Elifas Levi govori o Tarotu i u svojim drugim knjigama, "Istorija magije", "Ključ velikih Misterija", "Velika Arkana" itd.

³ *Transcendentalna magija, njena doktrina i ritual*, od Elifasa Levija, prevod i komentari Artur Edvard Vejt (Arthur Edward Waite), izdavač William Rider & Son, London, 1923.

Komentatori Tarota uvek se pozivaju na "Istoriju Magije", od Kristijana (u Francuskoj, 1854). Ta knjiga daje astrološko tumačenje 56 karata.

Dalje, tu su knjige Gvaite (Guaita) sa čudnim alegorijskim naslovima: "Na pragu tajne", "Satanin hram", i "Ključ crne magije". Prva od tih knjiga je uvod, druga je posvećena značenju prvih sedam karata od 1 do 7 (od 22), treće drugih sedam karata, dok se četvrta, koja je trebalo da upotpuni taj detaljni komentar Tarota, nije pojavila.

Interesantan materijal za proučavanje Tarota dat je u delima Osvalda Virta, koji je obnovio Tarot karte i pored toga objavio nekoliko knjiga posvećenih hermetičkom i masonskom simbolizmu.

Na engleskom postoje knjige A. Vejta (Waite), koji daje kratke komentare na paklo Tarota kakvo je štampano u Engleskoj i daje mali bibliografski indeks dela o Tarotu. Dalje su izvesni materijal za proučavanje Tarota dali Burže (Burgeat), Dekresp (Decrespe), Pikar (Pickard) i engleski prevodilac Kabale, Mek Gregor Maters (MacGregor Mathers).

Francuski okultista, "Dr Papus", ima dve knjige posebno posvećene Tarotu ("Bohemijski Tarot" i "Božanstveni Tarot") a u njegovim drugim knjigama takođe su brojne reference i ukazivanja na Tarot, iako su velikim delom pomračene jeftinom fantazijom i pseudomisticizmom.

Ovaj spisak, naravno, ne uključuje svu literaturu koja se odnosi na Tarot. Mora se takođe primetiti da bibliografija Tarota nikad ne može biti potpuna, pošto se najvrednije informacije i ključevi za razumevanje Tarota nalaze u delima Alhemije, Astrologije i Misticiзма uopšte, čiji autori možda uopšte nisu mislili na Tarot ili ga nisu pominjali. Tako je, na primer, za razumevanje slike čoveka, kako je predstavlja Tarot, mnogo dato u Gihtelovoj knjizi "Teosophia Practica" (17. vek), a posebno crtežima u njegovoj knjizi. Puasonova (Poisson) knjiga "Teorija i simboli alhemičara" korisna je za razumevanje četiri simbola Tarota.

Postoje reference na Tarot u knjigama Helene Blavacke, i u "Tajnoj doktrini" i u "Razotkrivenoj Izidi", i ima razloga da se veruje da je Blavacka pridavala veliki značaj Tarotu. U teozofskim publikacijama koje su se pojavile tokom života Blavacke ("Teozofska

istraživanja") bila su dva nepotpisana članka u kojima je mnogo naglaska stavljeno na falički element sadržan u Tarotu.

Ali, uopšteno govoreći o literaturi o Tarotu, upoznavanje sa njom je krajnje razočaravajuće, kao i upoznavanje sa okultnom, a posebno teozofskom literaturom, jer sva ta literatura obećava isuviše mnogo u poređenju sa onim što daje.

Svaka od pomenutih knjiga sadrži nešto interesantno o Tarotu. Ali, uporedo sa vrednim i interesantnim materijalom, one sadrže i mnogo toga bezvrednog, koje je karakteristično za svu "okultnu" literaturu uopšte. Naime, tu je najpre čisto sholastička potraga za značenjem reči, drugo, prenagljeni zaključci, pokriveni rečima koje sam autor nije razumeo, preskakanje teških problema, nedovršena razmišljanja, i treće, nepotrebna komplikovanost i nesimetrične konstrukcije. Knjige "Dr Papusa", koji je u svoje vreme bio najpopularniji komentator Tarota, posebno su bogate svim tim stvarima.

Pa ipak, sam Papus kaže da sva ta složenost ukazuje na nesavršenost sistema. On kaže: "Priroda je veoma sintetična u njenim ispoljavanjima i jednostavnost leži u osnovi svih njenih spolja naj-složenijih fenomena." To je svakako sasvim tačno, ali baš ta jednostavnost nedostaje u svim objašnjenjima sistema Tarota.

Iz tog razloga čak i dovoljno potpuno proučavanje svih tih dela ne vodi čitaoca daleko prema razumevanju sistema i simbolizma Tarota i uopšte ne ukazuje na praktičnu primenu Tarota kao ključa za metafiziku ili psihologiju. Svi autori koji su pisali o Tarotu uz nosili su svoj sistem i zvali ga Univerzalnim Ključem, ali nisu pokazali kako se taj ključ koristi.

Ovde ću navesti nekoliko citata iz dela autora koji su pokušali da objasne i tumače Tarot i njegovu ideju.

Elifas Levi kaže u svojoj knjizi "*Dogma i ritual*"⁴:

Univerzalni ključ magijskih dela je onaj ključ najdrevnijih religioznih dogmi – ključ Kabale i Biblije, Mali Solomonov Ključ.

Sad, taj ključ, za koji se stolicima smatralo da je izgubljen, mi smo obnovili, i bili smo u stanju da otvorimo grobnice drevnog

⁴ "*Transcendentalna magija, njena doktrina i ritual*", str. 462, 479, 480.

sveta, da učinimo da mrtvi govore, da vidimo spomenike prošlosti u svom njihovom sjaju, da razumemo zagonetku svake sfinge i da prodremo u sve svetinje.

Među starim narodima, upotreba tog ključa bila je dozvoljena samo visokim sveštenicima, pa čak i tada ona je bila ograničena samo na cvet iniciranih...

A ovo je bio ključ o kome se radi: hijeroglifski i numerički alfabet, koji svojim karakterom i ciframa izražava niz univerzalnih i apsolutnih ideja...

Simbolička tetrada, predstavljena u Misterijama Memfisa i Tebe kroz četiri oblika sfinge – čovek, orao, lav i bik – odgovarala je četirima elementima starog sveta (voda, vazduh, vatra i zemlja)...

Sad, ta četiri znaka, sa svim svojim analogijama, objašnjavaju jednu reč skrivenu u svim svetinjama... Štaviše, sveta reč nije izgovarana: ona je spelovana, i izražena u četiri reči, koje su četiri svete reči – Jod He Vau He.

Tarot je zaista filozofska mašina, koja čuva um od lutanja, ostavljajući mu inicijativu i slobodu; to je matematika primenjena na Apsolut, sprega pozitivnog i idealnog, lutrija misli isto tako egzaktnih kao što su i brojevi, možda najjednostavnija i najveća koncepcija ljudskog genija.

Čovek u zatvoru, koji ima samo knjigu Tarota, ako bi znao kako da je koristi, za nekoliko godina stekao bi univerzalno znanje i bio bi u stanju da govori o svim predmetima sa neuporedivom učenošću i neiscrpnom elokvijom.

P. Kristijan (Christian) u svojoj "*Istoriji magije*"⁵ opisuje ritual inicijacije u egipatske Misterije u kome su uloge bile igrane po slikama sličnim onim dvadeset dvema iz Arkane Tarota.

Inicijant vidi veliku galeriju, koju podupiru karijatide u obliku dvadeset četiri sfinge, dvanaest sa svake strane. Na svakoj strani zida između dve sfinge nalaze se freske koje predstavljaju mističke figure i simbole. Te dvadeset dve slike gledaju jedna na drugu u parovima...

Kako prolazi pored dvadeset dve slike te galerije, inicijant dobija uputstva od sveštenika...

⁵ "*Istorija magije natprirodnog sveta i sudbine kroz vremena i narode*", P. Christian, Pariz, Furne, Juvet & Cle, str. 112-113.

Svaka *arkana*, učinjena vidljivom i opipljivom pomoću svake od tih slika, jeste formula zakona ljudskog delovanja u njegovom odnosu prema duhovnim i materijalnim silama, čije kombinovanje proizvodi životne fenomene.

U vezi sa pomenutim, moram da ukažem da u egipatskom simbolizmu koji je dostupan proučavanju zapravo *nema tragova 22 Tarot karte*. Budući da je tako, moramo da prihvatimo Kristijanovu pretpostavku na veru i da pretpostavimo da se, kako on kaže, ona odnosi na "tajne kripte u Ozirisovom hramu" od kojih nije ostalo nikakvog traga i koje imaju malo toga zajedničkog sa egipatskim spomenicima koji su očuvani.

Isto se može reći o Indiji. Nema traga 22 Tarot karte, to jest, Velike Arkane, u indijskom slikarstvu i vajarstvu.

Osvald Virt, u svojoj knjizi "*Hermetički simbolizam*"⁶, govori o jeziku simbola na veoma interesantan način:

Simbol se uvek može proučavati iz beskrajnog broja uglova gledanja; i svaki mislilac ima prava da otkrije u simbolu novo značenje koje odgovara logici njegovih sopstvenih koncepcija.

Zapravo, simboli su upravo i namenjeni da probude ideje koje spavaju u našoj svesti. Oni izazivaju misao putem sugestije i to uzrokuje da se istina koja leži skrivena u dubinama našeg duha otkrije.

Da bi simboli mogli da govore, suštinsko je da u sebi imamo zametke ideja, otkrovenja od kojih se sastoji zadatak simbola. Ali, nikakvo otkrovenje nije moguće ako je um prazan, neplodan i lenj.

Iz tog razloga, simboli ne privlače svakog, ne mogu da govore svima. Oni posebno zavaravaju umove koji izjavljuju da su pozitivni i koji svoje razmišljanje zasnivaju samo na inertnim naučnim i dogmatskim formulama. Praktična vrednost tih formula ne može se poreći, ali iz filozofske perspektive one predstavljaju samo zamrznutu misao, veštački ograničenu, koja je u toj meri učinjena nepokretnom da izgleda mrtva u poređenju sa živom mišlju, beskrajnom, složenom i pokretnom, koja se ogleda u simbolima.

⁶ "*Hermetički simbolizam*", O. Wirth str. 38-40 i 83.

Savršeno je jasno da ti simboli nisu stvoreni da izlože ono što se zove naučnim istinama.

Po samoj svojoj prirodi ti simboli moraju ostati elastični, neodređeni i ambivalentni, kao izreke nekog proročišta. Njihova uloga je da otkriju misterije, ostavljajući umu svu njegovu slobodu.

Za razliku od despotske pravovernosti, simbol favorizuje nezavisnost. Samo simbol može izbaviti čoveka od robovanja rečima i formulama i omogućiti mu da postigne sposobnost da slobodno misli. Nemoguće je izbeći upotrebu simbola ako čovek želi da prokne u tajne (misterije), odnosno u one istine koje se tako lako mogu pretvoriti u monstuozne obmane čim ljudi pokušaju da ih izraze direktnim jezikom bez pomoći simboličkih alegorija. Čutanje koje se nameće iniciranima nalazi opravdanje u tome. Okultne tajne zahtevaju, da bi se razumele, napor uma, one mogu da iznutra prosvetle um, ali ne mogu da služe kao teme za retoričke rasprave. Okultno znanje ne može se preneti ni usmeno ni pismeno. Ono se može steći jedino dubokom meditacijom. Neophodno je da se prodre duboko u sebe da bi se ono otkrilo. A oni koji ga traže izvan sebe na pogrešnom su putu. U tom smislu se moraju razumeti Sokratove reči: "Spoznaj sebe."

U oblasti simbolizma čovek ne sme da pokušava da bude suviše egzaktan. Simboli odgovaraju idejama koje je po samoj njihovoj prirodi teško obuhvatiti, i koje je potpuno nemoguće svesti na sholastičke definicije.

Sholastika podvrgava krajajoj analizi samo reči, to će reći, nešto potpuno veštačko. Po samoj svojoj prirodi reč je instrument paradoksa. Svaka tema može se braniti raspravljanjem. To je zato što svaka disciplina ne operiše samo stvarnostima koje dosežu našu svest same po sebi, već samo njihovim usmenim predstavama, fantazijama našeg duha koje često sebi dopuštaju da budu obmanute tim lažnim novčićima naše misli.

Hermetička filozofija se odlikuje time što je u stanju da se odvoji od reči i da se utopi u kontemplaciju o stvarima uzetim po sebi, u njihovoj sopstvenoj suštini.

I nema ničeg iznenađujućeg u činjenici da se pod takvim uslovima filozofija podelila na dve struje. Jedna je imala izvor u Aristotelovoj logici i zadržava mogućnost da se do istine dođe putem rezonovanja zasnovanog na pretpostavkama koje se smatraju neospornim.

To je bila zvanična filozofija koja se učila u (običnim) školama, odatle termin "sholastička".

Druga filozofija sledila je drugi pravac, uvek manje ili više okultni, u smislu da je uvek bila ogrnuta misterijom i predavala svoja učenja samo pod pokrivačem zagonetki, alegorija i simbola. Kroz Platona i Pitagoru, ta filozofija tvrdi da je došla od egipatskih sveštenika i od samog osnivača njihove nauke, Hermesa Trismegistusa, odatle naziv "hermetička".

Hermesov učenik je ćutao, on nikad nije vodio rasprave ili pokušavao da bilo koga ubedi u bilo šta. Zatvoren u sebe, on je utonuo u duboku meditaciju i konačno na taj način prodro u tajne Prirode. On je stekao poverenje Izide i stupio u odnos sa pravim inicijantima. Spoznaja mu je otvorila principe svetih drevnih nauka, od kojih su postepeno nastajale Astrologija, Magija i Kabela.

Te nauke, koje se zvanično nazivaju "mrtvim", sve se odnose na isti predmet, na otkriće skrivenih zakona koji vladaju svemirom. I one se razlikuju od zvanične fizike po svom tajanstvenom i transcendentalnom karakteru. Te nauke sačinjavaju Hermetičku filozofiju.

Ta filozofija se dalje odlikuje činjenicom da se ona nikad nije smatrala čisto spekulativnom (teorijskom). Zapravo, ona je uvek sledila praktični cilj, tražeći stvarne rezultate; njen problem je uvek bio u vezi sa onim što se naziva Ostvarenje Velikog Dela.

U knjizi koju sam već pomenuo ("*Polaganje ruku*", str. 140-141) Oswald Virt piše o istom predmetu:

Jedan poseban razlog objašnjava zašto su teorije koje su bile tako čuvene u srednjem veku pa sve do 18. veka, izgubile poverenje u našim očima. Mi smo izgubili ključ za jezik kojim su te teorije izražavane. Mi imamo sasvim drugačiji način govora. U stara vremena se ljudi nisu pretvarali da uzimaju strogo egzaktno termine o svemu. Oni su smatrali da su aproksimacije sasvim dovoljne, jer je čista istina fatalno neizraziva. Idealna istina ne bi sebi dopustila da bude okovana nikakvom formulom. Iz toga sledi da je u određenom smislu svaka reč laž. Unutrašnja strana misli, njen fundamentalni duh, izmiče nam. To je Božanstvo, koje neprekidno otkriva samo sebe, i koje, međutim, dopušta da bude

videno samo u svojim odrazima. Iz tih razloga Mojsije nije mogao da vidi lice Jehove.

Iz toga sledi da je, kad je neophodno da se izraze transcendentne ideje, čovek primoran da pribegne figurativnom jeziku. Nemoguće je to učiniti bez alegorija i simbola. To uopšte nije stvar izbora, vrlo često nema drugog načina da sami sebi učinimo razumljivom jednu takvu ideju.

Čista misao ne može se preneti, neophodno je da je nečim uvijemo. Ali, ta odeća je uvek providna za nekog ko zna kako da vidi.

Zato se hermetizam obraća onim misliocima koji su od strane unutrašnjeg glasa prisiljeni da uđu u dubine svih stvari i ostanu nerazumljivi onima koji se zaustavljaju na spoljašnjem značenju reči.

S. Gvaita kaže u svojoj knjizi "*Na pragu tajne*":

Obuhvatiti sve te istine govornim jezikom, izraziti najviše okultne misterije apstraktnim stilom, to ne samo da bi bilo beskorisno, opasno i svetogrдно, već i nemoguće. Postoje istine tanane, sintetičke i božanske prirode, koje je ljudski jezik nesposoban da izrazi u njihovoj nenarušenoj potpunosti. Samo muzika može ponekad da navede dušu da ih oseti, samo ekstaza može da ih pokaže u apsolutnoj viziji, i samo ezoterijski simbolizam može da ih otkrije duhu na konkretan način.⁷

Ispitujući 22 karte Tarota u različitim kombinacijama i pokušavajući da ustanovimo moguće i trajne odnose koji postoje među njima, našli smo da je moguće postaviti te karte u parovima, poslednju sa prvom, drugu sa pretposlednjom i tako dalje. I vidimo da karte, kad se postave na taj način, dobijaju veoma interesantno značenje.

Mogućnost takvog rasporeda Tarot karata pokazana je poretkom Tarot slika u galeriji mitskog "hrama inicijacije" o kome govori Kristijan.

Karte su poredane ovako:

⁷ "*Na pragu tajne*", Stanislas Gvaita, Georges Carre, Paris, 1890., str. 176-177.

1 — 0	6 — 17
2 — 21	7 — 16
3 — 20	8 — 15
4 — 19	9 — 14
5 — 18	10 — 13
	11 — 12

Kad se rasporede na ovaj način, jedna karta objašnjava drugu, i što je najvažnije, pokazuje se da one mogu biti objašnjene samo zajedno i nikad se ne mogu objasniti odvojeno (kao što je u slučaju karata 1 i 0)

Proučavajući ove parove karata, um se navikava da vidi jedinstvo u dvojnosti.

1. Žongler	0. Luda
2. Prvoveštenica	21. Svet
3. Carica	20. Sudnji dan
4. Car	19. Sunce
5. Hijerofant	18. Mesec
6. Iskušenje	17. Zvezda
7. Kočija	16. Toranj
8. Pravda	15. Đavo
9. Pustinjak	14. Vreme (Umerenost)
10. Točak sreće	13. Smrt
11. Snaga	12. Obešeni čovek

Prva karta, "Žongler", oslikava Nadčoveka, ili čovečanstvo kao celinu koja povezuje nebo i zemlju. Njena suprotnost je "Luda", karta 0. To je pojedinac, slabi čovek. Te dve karte zajedno predstavljaju dva pola, početak i kraj.

Druga karta, "Prvosveštenica", je Izida, ili Skriveno Znanje. Njena suprotnost je karta 21, "Svet", u krugu Vremena, usred četiri principa, to jest objekt znanja.

Treća karta, "Carica", je Priroda. Njena suprotnost je karta 20, "Sudnji dan" ili "Uskrснуće mrtvih". To je priroda, u večno regenerišućoj i nanovo oživljavajućoj aktivnosti.

Četvrta karta, "Car", je Zakon Četvorke, životonosni princip, a njena suprotnost je karta 19, "Sunce", kao pravi izraz tog zakona i vidljivi izvor života.

Peta karta, "Hijerofant", je Religija, a njena suprotnost je karta 18, "Mesec", koji se može razumeti kao suprotstavljeni princip, neprijateljski prema religiji, ili kao "Astrologija", to jest kao osnova religije. U nekim starim Tarot kartama, umesto vuka i psa, na karti 18 je slika dva čoveka koji vrše astronomska posmatranja.

Šesta karta, "Iskušenje" ili Ljubav je emocionalna strana života, a karta 17, "Zvezda" (Astralni svet) je emocionalna strana prirode.

Sedma karta, "Kočija", je Magija u smislu nepotpunog znanja, u smislu "kuće sagrađene na pesku", a njena suprotnost, karta 16, "Toranj", je pad koji neminovno sledi iza veštačkog uspona.

Osma karta, "Pravda", je Istina, a karta 15, "Đavo" je Laž.

Deveta karta, "Pustinjak", je mudrost, ili znanje i potraga za znanjem, a karta 14, "Vreme", je sadržaj znanja, ili ono što se osvaja znanjem, ili što služi kao mera znanja. Sve dok čovek ne razume vreme, ili sve dok čovekovo znanje ne promeni svoj odnos prema vremenu, njegovo znanje ne vredi ništa. Štaviše, prvo značenje karte 14, Umerenost, ukazuje na vladanje sobom ili kontrolu emocija kao neophodni uslov za "mudrost".

Deseta karta je "Točak Sreće", a njena suprotnost je karta 15, "Smrt". Život i smrt su jedno. Smrt samo ukazuje na okretanje točka života.

Jedanaesta karta je "Snaga", a njena suprotnost je karta 12, "Obešeni čovek", Žrtva, to jest ono što daje snagu. Što je veća čovekova žrtva, veća će biti njegova snaga. Snaga je srazmerna žrtvi. Onaj ko može da žrtvuje sve, *može da učini sve*.

Pošto smo približno odredili te korespondencije, interesantno je da pokušamo da iznova dizajniramo Tarot karte u literarnim slikama, zamišljajući karte u značenju koje bi trebalo da imaju, drugim rečima, jednostavno zamišljajući šta one mogu da znače.

"Slike Tarota" koje slede su u mnogim slučajevima rezultat čisto subjektivnog razumevanja, kao što je na primer 18. karta. Ista karta,

NOVI MODEL UNIVERZUMA

kao što je već pomenuto, u nekim starim Tarotima ima značenje "Astrologije". A u tom slučaju je odnos prema petoj karti sasvim drugačiji.⁸

Dalje, nastavljajući da ispitujemo moguća značenja Tarot karata, neophodno je da se kaže da su u mnogim od knjiga koje su već pomenute 21 karta od 22 karte Velike Arkane uzete kao trojstvo ili kao trougao, čija se svaka strana sastoji od sedam karata. Tri dela Gvaintine knjige su svaki posvećen jednoj od tri strane trougla, i u tom slučaju, kao i u mnogim drugim, sedmice su uzete u poretku od 1 do 22 (odnosno 0).

Ali, činjenica je da trouglovi, konstruisani na taj način, iako numerički sasvim tačni, nemaju simboličkog značenja. To znači da su oni prilično raznorodni što se tiče slika. Ni na jednoj strani trougla slike ne predstavljaju ništa celo i povezano, već se pojavljuju u potpuno slučajnom redosledu.

Može se zaključiti da se slike moraju uzimati u skladu sa njihovim značenjem, a ne u skladu sa njihovim poretkom u pakovanju. Drugim rečima, karte koje su u pakovanju susedne ne moraju imati nikakve veze po značenju.

A potom, ispitujući značenje Tarot karata kako se otkriva u "literarnim slikama", može se videti da se 22 karte dele na tri niza od po sedam, od kojih je svaki homogen u sebi što se tiče značenja slika, plus jedna karta koja je rezultat sve te tri sedmorke; a ta karta može biti ili 0 ili 21.

U ta tri seta od po sedam karata, koji se ne mogu naći po brojevima, već se moraju tražiti u značenju simbola, opet postoji tajna doktrina (ili pokušaj da se postavi tajna doktrina) čiji je izraz Tarot. U skladu sa tim, "Velika Arkana" sadrži u sebi iste podele kao i čitav Tarot, to jest, "Velika Arkana", je takođe podeljena na Boga, Čoveka i Univerzum.

⁸ Kao dodatak ovome nalazim da je neophodno da ukažem da sam 1911. godine, kad sam napisao "Simbolizam Tarota", imao moderno englesko pakovanje Tarota, koje je bilo redizajnirano i u mnogim slučajevima izmenjeno u skladu sa teozofskim tumačenjima. Samo u nekim slučajevima u kojima mi je izgledalo da su izmene potpuno neosnovane i da odvlače od ideje, kao na primer u karti 0 (Luda), koristio sam Tarot Osvalda Virta, kako se pojavljuje u Papisovoj knjizi "Bohemjski Tarot". Kasnije sam ponovo napisao neke druge od mojih literarnih slika u skladu sa starim kartama i Tarotom Osvalda Virta. – P. Uspenski

Jedan niz od sedam karata odnosi se na čoveka. Drugi se odnosi na Prirodu. A treći se odnosi na svet ideja (tj. na Boga ili Duh).

Prvih sedam: *Čovek*. "Žongler" ili "Mag" (Adam Kadmon), čovečanstvo ili nadčovek; "Luda" (pojedinačni čovek); "Iskušenje" (ljubav), čovečanstvo; "Đavo" (pad); "Kočija" (iluzorna potraga); "Pustinjak" (prava potraga); "Obešeni čovek" (postignuće); Karte 1, 0, 6, 15, 7, 9, 12.

Drugih sedam: *Univerzum*. Sunce, Mesec, Zvezda, Munja (Toranj), Vaskršnuće Mrtvih, Život i Smrt. Karte 19, 18, 17, 16, 20, 10, 13.

Trećih sedam: *Bog*. Prvosveštenica (znanje); Carica (kreativna moć) Car (četiri elementa); Hijerofant (religija); Snaga (ljubav, jedinstvo i beskonačnost); Istina. Karte 2, 3, 4, 5, 14, 11, 8.

Prvih sedam predstavlja sedam koraka na putu čoveka ako se preduzmu na vreme, ili sedam lica čoveka koja postoje naporedo sa njim, sedam lica koja su izražena u promeni čovekove personalnosti – ovo poslednje ako se uzmu u mističkom smislu tajne doktrine Tarota.

Druga i treća sedmorke – Univerzum i svet ideja ili Bog – svaka odvojeno, a takođe i u kombinaciji sa prvom, predstavljaju široko polje za proučavanje. Svaka od sedam simboličnih slika koje se odnose na Univerzum povezuje čoveka na određeni način sa svetom ideja. A svaka od sedam ideja povezuje čoveka na određeni način sa Univerzumom.

Nijedna od ove tri sedmorke ne uključuje 21. kartu, "Svet", koja u ovom slučaju sadrži u sebi sve ostale karte, to jest, ceo trougao.

Sad, ako konstruišemo trougao čiju svaku stranu formira jedna sedmorke, stavimo 21. kartu u sredinu i sredimo četiri znaka u kvadrat oko trougla, tad međuodnosi između kvadrata, trougla i tačke postaju još jasniji.

Kad smo stavili kartu 0 u centar, morali smo da upotrebimo određeno figurativno tumačenje, rekavši da je svet sadržan u čovekovom umu. Ali, sada smo takođe dobili svet u centru: 21. karta jednaka je trouglu i kvadratu uzetim zajedno. Svet je u krugu vremena, između četiri principa (ili četiri elementa) predstavljenih sa četiri zveri Apokalipse. Kvadrat takođe predstavlja svet (ili četiri elementa od kojih svet sastoji).

U zaključku je interesantno da navedemo nekoliko interesantnih razmišljanja iz knjige *"Bohemijski Tarot"*, koji se odnosi na poreklo drugih igara koje su nam poznate: šah, domine i druge, a takođe i legendu o poreklu Tarota.

Tarot je sastavljen od brojeva i figura, koje međusobno reaguju i objašnjavaju jedna drugu, piše autor *"Bohemijski Tarot"*.⁹

Ali, ako razdvojimo figure i uredimo ih na papiru u obliku točka, učinivši da se brojevi kreću u obliku kocke, dobićemo micu, sa kojom je Odisej, prema Homeru, vežbao podvaljivanje pod zidinama Troje.

Ako fiksiramo brojeve na naizmeničnim crnim i belim kvadratima, i dopustimo manjim figurama naše igre da se kreću po njima – Kralj, Kraljica, Vitez, Budala ili Žandar, Toranj ili As – imamo igru šaha. Zapravo, prvobitne table šaha su nosile brojeve i filozofi su ih koristili da reše logičke probleme.

Ako se, ostavljajući figure po strani, ograničimo na korišćenje brojeva, pojavljuje se jamb, a ako se umorimo od bacanje kockica, možemo da obeležimo slova po horizontalnim pločama i dobijamo igru domina.

Šah se na isti način degeneriše u igru poteza.

Na kraju, naše paklo karata, umesto da se najpre pojavilo pod Čarlsom VI, prema opštim izveštajima, daleko je starije. Španska pravila postojala su dugo pre te vladavine, zabranjujući plemićima da igraju karte, a sam Tarot je veoma drevnog porekla.

Štapovi Tarota postali su tref, pehari srca, mačevi pik, a pentagrami ili diskovi, karo. Mi smo takođe izgubili dvadeset dve simbolične figure i četiri viteza.

O poreklu Tarota Papus u istoj knjizi priča jednu priču, koju je verovatno sam izmislio:

Došlo je vreme kad se Egipat, koji nije više mogao da se bori protiv svojih osvajača, spremio da časno umre. Onda su Egipatski

⁹ *"Bohemijski Tarot"*, od Papusa, engleski prevod A. P. Mortona, drugo revidirano izdanje, predgovor A. E. White. Poglavlje XXI, str. 338 (William Rider & Son, London, 1919).

znalci (bar tako tvrdi moj tajanstveni izvor informacija) održali veliku skupštinu da bi uredili kako da se znanje, koje je do tog doba bilo ograničeno na ljude koji su procenjeni kao vredni da ga prime, spase od uništenja.

Isprva su mislili da te tajne povere vrlim ljudima koji bi bili tajno izabrani među samim iniciranima, koji bi onda to znanje prenosili s generacije na generaciju.

Ali, jedan sveštenik, primećujući da je ta vrlina krajnje krhka stvar i krajnje teška za nalaženje, bar u neprekinutom nizu, predložio je da se ta naučna tradicija poveri poroku.

Ovaj, rekao je on, nikad neće potpuno izneveriti i kroz njega smo sigurni u dugo i trajno očuvanje naših principa.

To mišljenje je očigledno usvojeno, i igra izabrana kao porok je određena. Na male pločice ugravirane su tajanstvene figure koje su ranije učile najvažnijim naučnim tajnama, i od tada igrači prenose taj Tarot sa generacije na generaciju, mnogo bolje nego što bi najvrliji ljudi na zemlji to učinili.

Te fantazije francuskog "okultiste" mogle bi da budu interesantne da se on nije pretvarao da ima ezoterijsko znanje. Ali, naravno da one ne sadrže ništa istorijsko i ja ih navodim ovde jer one izražavaju opšte osećanje koje izaziva Tarot i ideja o njegovom nerazumljivom poreklu.

II

Karta 1, ŽONGLER

Videh čoveka čudnog izgleda.

Njegova figura obučena u raznobojnu odeću dvorske lude stajaše između zemlje i neba. Njegova stopala bila su sakrivena u travi i cveću; a njegova glava sa velikim šeširom, sa čudno izokrenutom ivicom, podsećajući na znak za večnost, nestajala je u oblacima.

U jednoj ruci držao je čarobni štap, znak vatre, sa jednim krajem koji pokazuje prema nebu; a drugom rukom dodirivao je pentagram, znak zemlje, koji leži pred njim na tezgi putujućeg žonglera, pored pehara i mača, znakova vode i vazduha.

Kao munja bljesnuo je u meni uvid da sam video četiri magijska simbola na delu.

Lice *Žonglera* bilo je sjajno i puno pouzdanja. Njegove ruke letele su unaokolo brzo kao da se igra sa četiri znaka elemenata, i ja sam osetio da on drži neke tajanstvene niti koje povezuju zemlju s dalekim svetlima.

Svaki njegov pokret bio je pun značenja i svaka nova kombinacija četiri simbola stvarala je dugi niz neočekivanih pojava. Nisam mogao da pratim sve što se prikazivalo.

Za koga je čitava ta predstava? Upitao sam se. Gde su gledaoci?

I čuh Glas koji kaže:

”Da li su gledaoci neophodni? Pogledaj ga bliže.”

I opet sam digao oči ka čoveku u lakrdijaškoj odeći, i video da se sve vreme menja. Bezbrojne gomile izgledalo mi je da prolaze i prolaze u njemu preda mnom, nestajući pre nego što sam sebi mogao da kažem šta sam video. I ja sam razumeo da je on sam i *Žongler* i *publika*.

I istovremeno videh sebe u njemu, odraženog kao u ogledalu, i izgledalo mi je da sam gledao sebe njegovim očima. Ali, drugo osećanje mi reče da preda mnom nema ničeg drugog do plavog neba i da je unutar mene samog otvoren prozor, kroz koga sam video nezemaljske stvari i čuo nezemaljske reči.

Karta 0, LUDA

I videh još jednog čoveka.

Umoran i hrom vukao se on prašnjavim putem, preko beživotne ravnice pod pržećim zracima sunca.

Zureći glupo pored puta uperenim pogledom, sa polusmeškom, polugrimasom zamrznutom na svom licu, puzio je ne videći i ne znajući kuda, zaronjen u svoje sopstvene himerične snove, koji su se večno kretali u istom krugu.

Ludina kapa i zvonca bili su na njegovoj glavi okrenuti unazad. Njegovo odelo bilo je pocepano na leđima. Divlji ris sa užgrenim

očima skočio je na njega iza kamena i zario je svoje zube u njegovu nogu.

On se sapleo, skoro pao, ali se odvuкао još dalje, noseći na svojim leđima vreću punu nepotrebnih, beskorisnih stvari, koje ga je jedino njegova ludost prisiljavala da nosi.

Napred je put uz koji je stajala grabljivica. Duboka provalija čekala je ludog putnika... i ogromni krokodil sa razjapljenim čeljustima ispuzao je iz ambisa.

I čuh Glas koji mi reče:

”Gle, to je isti Čovek.”

U mojoj glavi se sve pobrkalo.

”Šta je u njegovoj vreći?”, upitah ja, ne znajući zašto.

Nakon duge tišine, Glas odgovori:

”Četiri magijska simbola, čarobni štap, pehar, mač i pentagram. Budala ih uvek nosi sa sobom, ali on ne razume šta oni znače.”

“Zar ne vidiš da si to ti, ti sam?”

I sa osećanjem užasa, osetih da sam i ta Luda ja.

Karta 2, PRVOSVEŠTENICA

Kad sam podigao prvi veo i ušao u spoljašnje dvorište Hrama Inicijacije, video sam u polumraku figuru Žene, koja sedi na visokom prestolu između dve kolonade hrama, jedne bele i jedne crne.

Tajna je odisala iz nje i oko nje.

Sveti simboli krasili su njenu zelenu odeždu. Na njenoj glavi bila je zlatna tijara nad kojom se nadnosi dvorogi mesec. Na kolenima drži dva prekrštena ključa i otvorenu knjigu.

Između dve kolonade iza Žene visi drugi veo sav izvezen zelenim listovima i plodovima nara.

I Glas mi reče:

”Da bi ušao u hram, neophodno je da podigneš drugi veo i prođeš između dve kolonade. A da bi prošao između njih, neophodno

je da dobiješ u posed ključeve, da pročitaš knjigu i razumeš simbole. Poznanje dobra i zla čeka na tebe.”

“Jesi li spreman?”

I sa dubokom patnjom osetih da se plašim da uđem u hram.

”Jesi li spreman?”, upitao je Glas.

Ćutao sam. Srce mi je skoro stalo od straha. Nisam mogao da izgovorim ni reč. Osetio sam da se preda mnom otvara provalija i da ne treba da se usudim da zakoračim ni korak.

Tad Žena koja je sedela između dve kolonade okrenu svoje lice ka meni i pogleda me bez reči.

I ja razumeh da mi se obraćala, ali moj strah je samo postajao sve veći.

I znao sam da ne treba da uđem u Hram.

Karta 21, SVET

Neočekivana vizija se ukaza preda mnom.

Krug koji podseća na venac upleten od duga i munja okretale se između zemlje i neba.

Okretao se mahnitom brzinom, zaslepljujući me svojim sjajem, i u tom sjaju i vatri zvučala je muzika i čulo se nežno pevanje, a takođe i tresak grmljavine i urlanje tajfuna i huka planinskih lavina i tutnjanje zemljotresa.

Krug se kovitlao sa zastrašujućom bukom, dodirujući nebo i zemlju, i u njegovom centru vidoh figuru divne mlade žene koja pleše, obmotana svetlim providnim šalom, sa čarobnim štapom u ruci.

I na stranama kruga postadoše mi vidljive četiri zveri Apokalipse: – jedna nalik na lava, druga kao tele, treća sa licem čoveka i četvrta kao orao u letu.

Vizija nestade isto tako iznenadno kao što se i pojavila.

Čudna mirnoća spusti se na zemlju.

”Šta ovo znači?”, upitah u čuđenju.

”To je slika Sveta”, reče Glas. ”Ona se mora razumeti pre nego što čovek može da prođe kroz kapije Hrama. To je Svet u krugu

vremena, između četiri principa – to je ono što ti uvek vidiš, ali nikad ne razumeš.

Shvati da sve što vidiš, stvari i pojave, nisu ništa drugo do hijeroglifi viših ideja.”

Karta 3, CARICA

Osetih dah proleća; i sa mirisom ljubičica, ljiljana i divljih tresanja nežno pevanje šumskih vila se rodi iznad mene.

Potočići su šumorili, drveće zelenih vrhova šuštal, bezbrojni horovi ptica su pevali, pčele su zujale i svuda je bio radosni živi dah Prirode.

Sunce je sijalo meko i blago, mali beli oblak visio je iznad šuma.

Usred zelenog proplanka cvetala je prva žuta jagorčevina, na prestolu okruženom bršljanom i cvetajućim jorgovanima, vidoh Caricu.

Zeleni venac krasio je njenu zlatnu kosu. Dvanaest zvezda sijalo je iznad njene glave. Snežnobela krila videla su se iza njenih leđa, a u jednoj ruci držala je žezlo.

Sa nežnim osmehom Carica pogleda oko sebe, i pod njenim pogledom cvetovi se otvoriše i pupoljci razviše svoje lepljive zelene listove.

Čitava njena odeća bila je pokrivena cvetovima, kao da je svaki cvet koji se otvorio bio odražen ili otisnut na njoj i postao deo njene odeće.

Znak Venere, Boginje Ljubavi, bio je uklesan na njenom mermernom prestolu.

”O Kraljice Života”, rekoh, ”zašto je sve tako sjajno i radosno i srećno oko tebe? Zar ne znaš da postoje sive, sumorne jeseni i hladne, bele zime? Zar ne znaš da postoji smrt, crni grobovi, hladne vlažne grobnice, groblja?”

Kako možeš da se radosno smešiš gledajući na cveće koje se rasvetava, kad sve umire i umreće, kad je sve osuđeno na smrt – čak i ono što se još nije rodilo?”

Carica me pogleda smešeći se i pod njenim osmehom ja iznena-
da osetih da se u mojoj duši otvara cvet jednog sjajnog razumeva-
nja, kao da mi se nešto otkrilo, i strah od smrti poče da me napušta.

Karta 20, USKRSNUĆE MRTVIH

Videh ledenu ravnicu. Lanac snežnih planina zatvori horizont.
Podiže se oblak i poče da raste dok ne prekri četvrtinu neba. A usred
oblaka pojaviše se vatrena krila. I ja videh glasnika Carice.

On podiže svoju trubu i dunu glasan i kraljevski ton.

A u odgovor ravnica zadrhta, i glasnim treperećim odjecima pla-
nine odgovoriše.

I jedan za drugim grobovi u ravnici počeše da se otvaraju i iz
njih izadoše ljudi – mala deca i starci, muškarci i žene. I oni pružiše
ruke ka glasniku Carice, i pokušашe da uhvate zvuk trube.

I u zvuku trube osetih osmeh Carice. I u otvaranju grobova videh
rascvetavanje cvetova, i u pruženim rukama osetih miris cveća.

I razumeh misteriju rođenja i smrti.

Karta 4, CAR

Pošto sam proučio prva tri broja, bilo mi je dato da razumem ve-
liki Zakon Četvorke – Alfu i Omegu svega.

Videh Cara na visokom prestolu od kamena koji je bio ukrašen
glavama četiri ovna.

Zlatni šlem svetleo se nad njegovim obrvama. Bela brada padala
mu je preko purpurnog plašta. U jednoj ruci držao je kuglu, simbol
svog poseda, a u drugoj skiptar u obliku Egipatskog krsta – znaka
moći nad rođenjem.

”Ja sam Veliki Zakon”, reče Car.

”Ja sam Ime Boga.

Četiri slova Njegovog Imena su u meni i ja sam u svemu.

Ja sam u četiri principa. Ja sam u četiri elementa. Ja sam u četiri
godišnja doba. Ja sam u sve četiri strane sveta.

Ja sam u četiri znaka Tarota.

Ja sam delovanje, ja sam otpor, ja sam dovršenje i ja sam rezultat.

Za onog ko zna da me vidi nema tajne na zemlji.

Kao što zemlja sadrži vatru, vodu i vazduh, kao što četvrto slovo
imena sadrži prva tri i samo postaje prvo, tako moj skiptar sadrži
potpuni trougao i nosi u sebi seme novog trougla.”

I dok je Car govorio, njegov šlem i njegov zlatni oklop vidljivi
ispod njegovog plašta sjali su još žešće, sve dok više nisam mogao
da podnosim njihov sjaj i dok nisam zatvorio oči.

Λ kad sam pokušao da ih opet dignem, preda mnom su bili sve-
prožimajući sjaj, i svetlost, i vatra.

I osetio sam da ležim ničice obožavajući Vatredu Reč.

Karta 19, SUNCE

Nakon toga, kad prvi put ugledah Sunce, razumeh da je ono sa-
mo po sebi izraz Vatrene Reči i znak Cara.

Veliko svetilo sijalo je i davalo toplotu. Ispod, zlatni suncokreti
pognuli su svoje glave.

I videh dvoje dece u vrtu iza visoke ograde. Sunce je sipalo mno-
štvo zraka na njih, i izgledalo mi je kao da ih zasipa zlatna kiša, kao
da Sunce proliva istopljeno zlato po zemlji.

Na trenutak zatvorih oči, i kad ih otvorih ponovo, videh da
je svaki zrak Sunca žezlo Cara, koje je u sebi nosilo život. I vi-
deh kako se pod ostrim vrhovima tih zraka mistički cvetovi Voda
rascvetavaju svuda, i kako zraci prodiru u te cvetove, i kako se či-
tava Priroda neprekidno rađa iz tajanstvenog jedinstva ova dva
principa.

Karta 5, HIJEROFANT

Videh velikog Učitelja u Hramu.

Sedeo je na zlatnom prestolu, postavljenom na purpurnom podijumu; nosio je haljine visokog sveštenika i zlatnu tijaru.

Pod njegovim stopalima videh dva prekrštena ključa, i dva Inicijanta su se klanjala pred njim, i on im je govorio.

Čuh zvuk njegovog glasa, ali nisam mogao da razumem nijednu reč od izgovorenog. Ili je govorio na jeziku koji mi je nepoznat, ili je bilo nešto što me je sprečilo da razumem značenje reči.

I Glas mi reče: "On govori samo onima koji imaju uši da čuju.

Ali teško onima koji veruju da su čuli pre nego što su zaista čuli, ili čuju ono što on nije rekao, ili stave svoje sopstvene reči namesto njegovih. Oni nikad neće dobiti ključeve razumevanja. I o njima je rečeno da oni niti ulaze sami, niti puštaju onima koji ulaze da uđu."

Karta 18, MESEC

Pusta ravnica se prostrla preda mnom. Puni mesec pogleda nadole kao da je uronjen u meditaciju. Pod njegovom lelujavom svetlošću senke su živele svoje osobene živote. Na horizontu su bila crna brda.

Između dve zelene kule usecao se put, gubeći se u daljini. Sa svake strane puta, licem jedan prena drugom, pas i vuk sedeli su zvičajući, sa njuškama podignutim ka mesecu. Iz vodene struje veliki crni rak-usbuz se na pesak. Hladna obilna rosa se spuštala.

Preplavi me osećanje užasa. Osetih prisustvo tajanstvenog sveta, sveta neprijateljskih utvara, tela koja se dižu iznad grobova, mučenih duhova.

Na bledej svetlosti meseca izgledalo mi je da sam osetio prisustvo fantoma: senke su izgledale kao da prelaze put, neko me je čekao iza kulâ – a bilo je opasno osvrnuti se.

Karta 6, ISKUŠENJE

Videh cvetni vrt u zelenoj dolini okružen mekim plavim brdima.

U vrtu videh Muškarca i Ženu. Elfi, vodene nimfe, silfi i gnomi prilazili su im slobodno; tri carsta prirode, – kamenje, biljke i životinje, služili su ih.

Njima je otkrivena tajna univerzalne uravnoteženosti, i oni sami su bili simbol i izraz te uravnoteženosti.

Dva trougla bila su sjedinjena u njima u šestokraku zvezdu, dva magnetna u obliku luka stapala su se u jednu elipsu.

Visoko iznad njih videh kako leprša Genij, koji ih je, neviđen, vodio i čije prisustvo su uvek osećali..

I zapazih kako sa drveta, na kome je zrelo zlatno voće, zmija spuznu naniže i prošaputa u uvo ženi; i žena ju je slušala, smejući se isprva s nevericom, a potom sa radoznalošću. Tad videh kako ona govori muškarcu, i on se takođe osmehnu, pokazujući rukom vrt svuda oko njega. Iznenada se pojavi oblak i sakri sliku od mene.

"To je slika iskušenja", reče Glas. "Ali, šta čini iskušenje? Možeš li da razumeš njegovu prirodu?"

"Život je dobar", rekoh ja, "I svet je tako lep, tri carstva Prirode i četiri elementa tako poslušni, da su oni poželeli da veruju da su oni sami gospodari i vladari sveta, i nisu mogli da odole tom iskušenju."

"Da", reče Glas, "mudrost koja puzi po zemlji rekla im je da oni sami znaju šta je dobro, a šta zlo. I oni su u to poverovali, jer je bilo tako prijatno misliti tako nešto. A onda su prestali da čuju glas vođstva. Ravnoteža je bila uništena. Začarani svet zatvoren je za njih. Sve im se prikazalo u lažnoj svetlosti. I oni su postali smrtni. Taj Pad je prvi čovekov greh, i on se stalno ponavlja, jer čovek nikad ne prestaje da veruje u sebe, i živi na toj veri. Samo kad čovek okaje taj greh *velikom patnjom* može izaći izvan moći smrti i vratiti se u život."

Karta 17, ZVEZDA

Usred neba sijala je velika zvezda, a oko nje je bilo sedam manjih zvezda. Njihovi zraci behu prepleteni, ispunjavajući svemir

beskrajnim sjajem i svetlošću. I svaka od tih osam zvezda sadržava-la je u sebi svih osam zvezda.

I pod sjajnim zvezdama, pored plavog potoka, videh nagu devojku, mladu i lepu. Klečeći na kolenima, sipala je vodu iz dve posude, jedne zlatne, jedne srebrne; ptičica na žbunu raširi svoja krila i spremi se za let.

Na trenutak shvatih da sam to video dušu Prirode.

”To je mašta Prirode”, reče Glas nežno. ”Priroda sanja, zamišlja, stvara svetove. Nauči da sjediniš svoju maštu se njenom maštom; i ništa ti neće biti nemoguće.

Ali, zapamti da je nemoguće da se vidi ispravno i pogrešno u isto vreme. Jednom zauvek moraš da izabereš i tad ne može biti povratka.”

Karta 7, KOČIJA

Videh kočiju koju su vukle dve sfinge, bela i crna. Četiri stuba podupirala su nebesko plavi baldahin, posut petokrakim zvezdama.

Pod baldahinom, upravljajući sfingama, stajao je Osvajač u čeličnom oklopu i u svojoj ruci držao žezlo, a nad njim sfera, trougao i kvadrat.

Zlatni pentagram sijao je na njegovoj kruni. Na prednjem delu kočije, iznad sfingi, bila je pričvršćena sfera sa dva krila i mistički lingam i joni, simboli sjedinjenja.

”Sve na toj slici ima značenje. Pogledaj i pokušaj da razumeš”, reče mi Glas.

”To je osvajač koji još nije pobedio sebe. Tu su i volja i znanje. Ali u svemu tome ima više želje da se postigne nego pravog postignuća.

Čovek u kočiji počinje da sebe smatra pobednikom pre nego što je zapravo pobedio. On je odlučio da pobeda mora doći pobedniku. U tome ima mnogo stvarnih mogućnosti, ali isto tako mnogo obmanjujućih svetlosti, i velike opasnosti čekaju čoveka u kočiji.

On vozi kočiju snagom svoje volje i magičnog mača, ali napor njegove volje može oslabiti i sfinge koje vuku mogu povući u različitim pravcima i rasepiti njegovu kočiju na dvoje.

To je pobednik protiv koga se pobedeni još mogu pobuniti. Vidiš li iza njega tornjeve osvojenog grada? Možda plamenovi pobune tamo već bukte.

A on ne zna da unutar njega samog leži osvojeni grad, da unutar njega samog sfinge posmatraju svaki njegov pokret, i da ga unutar njega samog čeka opasnost.

I shvati da je to isti čovek koga si video da povezuje nebo i zemlju, i isti čovek koji se vukao duž prašnjavog puta prema provaliji gde ga je čekao krokodil.”

Karta 16, TORANJ

Videh kako se od zemlje ka nebu diže visoka kula, čiji je vrh do-sezao iznad oblaka.

Svuda okolo beše mračna noć i gromovi su tutnjali.

I iznenada se nebo otvori, tresak potrese čitavu zemlju, i munja pogodi vrh kule.

Plameni jezici izbiše iz neba; čitava kula ispuni se vatrom i dimom – i videh kako graditelji kule padaju sa njenog vrha.

”Gledaj”, reče Glas, ”Priroda mrzi obmanu, a čovek ne može da se potčini njenim zakonima. Priroda je strpljiva dugo vreme, a onda iznenada jednim udarcem uništava sve što joj se suprotstavlja.

Kad bi samo ljudi mogli da vide da se gotovo sve što znaju sastoji od ruševina uništenih kula, možda bi prestali da ih grade.”

Karta 8, ISTINA

Kad sam zadobio ključeve, pročitao knjigu i razumeo simbole, bilo mi je dozvoljeno da podignem veo Hrama i uđem u unutrašnje svetilište. I tu videh ženu sa crvenom krunom i purpurnim plaštom.

Jednom rukom držala je podignut mač, a drugom terazije. Videvši je, zadrhtah od straha, jer je njen pogled bio beskrajno dubok i strašan, i uvukao me je kao provalija.

”Ti vidiš Istinu”, reče Glas. ”Sve je izmereno na tim terazijama. Taj mač je večno dignut u odbranu pravde i ništa mu ne može umaći.

Ali, zašto skrećeš pogled sa terazija i mača? Zar se plašiš?

Da, oni te lišavaju tvojih poslednjih iluzija. Kako ćeš živeti na zemlji bez tih iluzija?

Hteo si da vidiš Istinu i sada je vidiš.

Ali, zapamti šta čeka smrtnika nakon što je video tu boginju. On nikad neće biti u stanju da ponovo zatvori svoje oči za ono što mu je neugodno, kao što je radio do sada. On će videti istinu stalno, uvek i u svemu. Možeš li to da podneseš? Video si istinu. Sad moraš da ideš dalje čak i ako to ne želiš.”

Karta 15, ĐAVO

Zastrašujuća crna noć obavi zemlju i u daljini zaplamte jarki crveni plamen.

Neobična fantastična figura postade mi vidljiva kad sam se približio.

Visoko iznad zemlje videh odvratno crveno lice đavola, sa velikim dlakavim ušima, zašiljenom bradom i povijenim kozjim rogovima. Među rogovima na đavolovom čelu obrnuti pentagram sijao je fosforescentnom svetlošću. Dva siva krila, sa membranama, nalik na krila slepog miša, behu raširena. Đavo je podigao jednu golu debelu ruku savijenu u laktu i raširenih prstiju, i na njegovom dlanu prepoznah znak crne magije. Drugom rukom držao je upaljenu baklju, uperenu naniže, iz koje su se dizali oblaci crnog zagušljivog dima. Đavo je sedeo na velikoj crnoj kocki, zahvaćenoj kandžama njegovih životinjskih dlakavih nogu.

Čovek i žena bili su lancem vezani za gvozdeni prsten ispred kocke.

I videh da su to isti čovek i žena koje sam video u vrtu, ali sad su imali rogove i repove sa vatrenim vrhovima.

”To je slika pada, slika slabosti”, reče Glas, ”slika laži i zla.

To su isti ljudi, ali počeli su da veruju u sebe i u svoje sopstvene moći. Rekli su da sami znaju šta je dobro, a šta zlo. Pogrešno su uzeli svoju slabost kao snagu i tada ih je Obmana potčinila.”

I čuh glas đavola.

”Ja sam Zlo”, reče on, ”u onoj meri u kojoj zlo može da postoji u ovom najboljem od svih svetova. Da bi me opazio, čovek mora da vidi iskrivljeno, pogrešno i usko. Tri puta vode ka meni: obmana, sumnja i optuživanje. Moje glavne vrline su lažna optužba i klevešta. Ja upotpunjujem trougao, čije su dve druge strane smrt i vreme.

Da bi pobegao iz tog trougla, jedino je neophodno da vidiš da on ne postoji.

Ali, kako da se to uradi, nije moje da kažem.

Jer ja sam Zlo, koje su ljudi izmislili da bi našli opravdanje za same sebe i da bi na mene gledali kao na uzrok svih loših dela za koja su sami krivi.

Mene zovu Kraljem Laži, i ja zaista jesam Kralj Laži, jer ja sam najveći proizvod ljudskih laži.”

Karta 9, PUSTINJAK

Nakon dugog lutanja po peskovitoj, bezvodnoj pustinji, gde ne živi ništa sem zmija, sretah Pustinjaka.

Bio je obmotan dugim plaštom, sa kapuljačom navučenom na glavu; u jednoj ruci držao je dugi štap, a u drugoj upaljenu lampu, iako je bio uveliko dan i sunce je sijalo.

”Tražio sam čoveka”, reče Pustinjač, ”ali sam odavno odustao od potrage.

Sad tražim zakopano blago. Želiš li i ti da ga tražiš? Najpre moraš da nabaviš lampu. Bez lampe ćeš uvek nalaziti blaga, ali će se tvoje zlato pretvoriti u prašinu.

I shvati prvu misteriju – mi ne znamo koje je to blago koje tražimo, da li je to ono koje su zakopali naši preci, ili ono koje će zakopati naši potomci.”

Karta 14, VREME (UMERENOST)

Videh Anđela koji stoji između zemlje i neba, obučenog u belu haljinu, sa plamenim krilima i zlatnim oreolom oko glave. Stajao je sa jednom nogom na kopnu, a drugom na moru, a iza njega izlazilo je sunce.

Na anđelovim grudima bio je znak Svete knjige Tarota – kvadrat, a unutar njega trougao. Na njegovoj obrvi bio je znak večnosti i života – krug.

U rukama je anđeo držao dva pehara, jedan zlatni i jedan srebrni, a između pehara tekla je neprekidna struja, koja je iskrila svim bojama duge. Ali, ja nisam mogao da kažem iz kog pehara ističe, a u koji utiče.

I sa strahom shvatih da sam došao do poslednjih misterija, odakle nema povratka.

Pogledah anđela, njegove znake, njegove pehare, njegovo dugino strujanje između peharâ, i moje ljudsko srce je drhtalo strahom, a moj ljudski um bio je okovan strepnjom od nerazumevanja.

”Ime ovog anđela je Vreme”, reče Glas.

”Na njegovom čelu je krug. To je znak Večnosti i znak Života.

U anđelovim rukama su dva pehara, zlatni i srebrni. Jedan pehar je prošlost, drugi je budućnost. Dugino strujanje između njih je sadašnjost. Vidiš da ono teče u oba pravca.

To je vreme u svom najnerazumljivijem aspektu za ljude.

Ljudi misle da sve neprekidno teče u jednom pravcu. Oni ne vide da se sve večno susreće, da jedna stvar dolazi iz prošlosti, a druga iz budućnosti, i da je vreme mnoštvo krugova koji se okreću u različitim pravcima.

Shvati ovu misteriju i nauči da razlikuješ suprotne tokove duginog strujanja sadašnjosti.”

Karta 10, TOČAK SREĆE

Hodao sam utonuo u duboku meditaciju, pokušavajući da razumem moju viziju Anđela.

I podigavši iznenada glavu, videh nasred neba ogromni rotirajući krug, pokriven kabalističkim slovima i znacima.

Krug se obrtao zastrašujućom brzinom i zajedno sa njim, sad se uspinjući, sad padajući, okretale su se simboličke figure zmije i psa; a na vrhu kruga, nepokretna, sedela je sfiga.

Na četiri strane neba videh na oblacima četiri krilate zveri Apokalipse – jednu nalik lavu, drugu nalik biku, treću sa licem čoveka i četvrtu nalik orlu u letu – i svaka od njih je čitala otvorenu knjigu.

I ja čuh glasove Zaratustrinih životinja:

”Sve odlazi, sve se vraća; večno se okreće točak bića. Sve umire, sve iznova cveta; večno se okreće godina bića.

Sve se razbija, sve se ponovo spaja; večno samu sebe gradi ista kuća bića. Sve se rastaje, sve se ponovo sreće; krug bića ostaje večno veran samom sebi.

Bića počinju u svakom Sada, oko svakog ”Ovde” obrće se sfera ”Tamo”. Sredina je svuda. Savijen je put večnosti.”¹⁰

Karta 13, SMRT

Zamoren blještanjem točka života, spustih se na zemlju i zatvorih oči. Ali, izgledalo mi je da se točak i dalje okreće preda mnom i da četiri zveri na oblacima i dalje sede i čitaju svoje knjige.

I iznenada, otvorivši oči, videh divovskog konjanika na belom pastuvu, oklopljenog crnim oklopom sa crnim šlemom i crnim perom.

Ispod šlema je gledalo lice kostura. Jedna koštunjava ruka držala je veliki crni barjak koji je nežno lepršao, a druga ruka držala je crne uzde, ukrašene lobanjama i ukrštenim kostima.

I kuda god je beli pastuv prolazio, za njim su išli noć i smrt, cveće je venulo, zemlja je bila pokrivena belom maglom, grobovi su nicali, palate i gradovi su se pretvarali u ruševine.

¹⁰ Tako je govorio Zaratustra, III.

Kraljevi u punom sjaju svoje slave i moći, krasne žene, zaljubljenici i voljeni, visoki sveštenici obdareni moći od Boga, nedužna deca – svi su, kad bi im beli pastuv prišao, padali na kolena pred njim u strahu i pružali svoje ruke u očajanju i užasu – i potom padali da se više ne dignu.

U daljini, iza kulâ, sunce je zalazilo.

Jeza smrti me obuže. Izgledalo mi je da sam već osetio bele kopite pastuva na mojim grudima, i video sam da čitav svet pada u provaliju.

Ali, iznenada osetih nešto poznato u odmerenom topotu konja, nešto što sam čuo i video ranije. Još trenutak – i ja u njegovom topotu čuh kretanje točka života.

Svetlost se prosu po meni, i gledajući nestajanje konjanika i zalazak sunca, razumedoh da se put života sastoji od otiska kopita pastuva Smrti.

Sunce, zalazeći na jednoj strani, izađe na drugoj.

Svaki trenutak njegovog kretanja je zalazak na jednoj strani i izlazak na drugoj.

Razumeh da baš kao što se sunce rađa u svom zalaženju i zalazi u svom izlasku, tako i život umire kad se rodi, i rađa se kad umre.

”Da”, reče Glas, ”ti misliš da sunce ima samo jedan cilj, da zalazi i izlazi. Zna li sunce išta o zemlji, o ljudima sutona i zore? Ono ide svojim sopstvenim putem, svojom sopstvenom orbitom, oko Nepoznatog Centra. Život, Smrt, svitanje, suton, zar nisi svestan da su sve to samo misli, snovi i strahovi Lude?”

Karta 11, SNAGA

Usred zelene ravnice, oivičene blago zatalasanim plavim brdima, videh ženu sa lavom.

Ovenčana ružama, sa znakom Večnosti iznad glave, žena je mirno i samouvereno zatvorila lavlja usta, a lav joj je nežno lizao ruku.

”To je slika snage”, reče Glas, ”shvati sva njena značenja.

Pre svega, ona pokazuje snagu ljubavi. Nema ničeg jačeg od ljubavi. Samo ljubav može da pobedi zlo. Mržnja uvek rađa mržnju. Zlo uvek donosi zlo.

Vidiš li venac ruža? One govore o magičnom lancu. Sjedinjenje želja, sjedinjenje napora, stvara takvu snagu da se sva divlja nesvesna snaga klanja pred njom.

A dalje je snaga Večnosti.

Ovde prelaziš u oblast misterija. Za svest koja je svesna znaka Večnosti nad sobom, nema prepreka, niti može biti ikakvog otpora od beskonačnog.”

Karta 12, OBEŠENI ČOVEK

I ja videh čoveka sa rukama vezanim na leđima, obešenog za jednu nogu naglavce na visokim vešalima, u zastrašujućim mukama. Oko njegove glave bio je zlatni oreol.

I čuh Glas kako mi govori:

”Gle, to je čovek koji je video Istinu.

Nova patnja, takva kakvu nijedna zemaljska nesreća ne može da izazove, to je ono što čeka čoveka na zemlji kad nađe put ka Večnosti i razumevanje Beskonačnog.

On je još uvek čovek, ali već zna mnoge stvari nedostupne čak i bogovima. I taj sukob između velikog i malog u njegovoj duši stvara njegovo mučenje i njegovu Golgotu.

U njegovoj sopstvenoj duši dignuta su vešala na kojima on visi u patnji, osećajući se kao da je obešen glavom nadole.

On sam je odabrao taj put.

Zato je prešao dugi put od nedaće do nedaće, ispite od inicijacije do inicijacije, kroz neuspehe i padove.

I sad je našao istinu i spoznao sebe.

On sada zna da je on taj koji stoji između neba i zemlje, kontrolišući elemente magijskim simbolima, i on je takode taj koji hoda

sa kapom Lude duž prašnjavog puta pod žežećim suncem prema provaliji gde ga čeka krokodil. On je taj sa svojom družbenicom u Edenskom Vrtu pod zaštitom dobrog genija; on je takođe taj koji je zajedno sa njom vezan za crnu kocku laži; on je taj koji na trenutak stoji kao osvajač u varljivoj kočiji, koju vuku sfinge spremne da potrče u različitim pravcima; i opet je on taj u pustinji koji traži Istinu sa lampom pod blistavom svetlošću dana.

I sad je našao Istinu.”

1911-1929.

Poglavlje VI

ŠTA JE JOGA?

MISTERIJA ISTOKA

Za Zapad je Istok oduvek bio zemlja tajni i zagonetki. Posebno su o Indiji postojale i još uvek postoje mnoge legende i fantastične priče, uglavnom o tajanstvenom znanju indijskih mudraca, filozofa, fakira i svetaca.

Zaista su mnoge činjenice već odavno dokazale da po strani od znanja sadržanog u drevnim knjigama Indije, u njenim svetim spisima, legendama, pesmama, epovima i mitovima, postoji izvesno drugo znanje koje se ne može izvući iz knjiga i koje nije otkriveno, ali čiji se tragovi sasvim jasno vide.

Nemoguće je poreći da filozofija i religije Indije sadrže neiscrpane izvore misli. A evropska filozofija je široko koristila i koristi i dalje te izvore, ali za divno čudo, ona nikako iz njih ne može da uzme ono što je u njima najvažnije i najesencijalnije.

Tu činjenicu su shvatili mnogi Evropljani koji su proučavali religiozna i filozofska učenja Istoka. Oni su osetili da iz knjiga ne dobijaju sve što Indijci znaju, i to osećanje je osnažilo ideju da pored znanja sadržanog u knjigama postoji drugo, tajno znanje, sakriveno od "neiniciranih", ili da pored poznatih knjiga postoje druge, koje se drže sakrivene, i sadrže "tajno učenje".

Mnogo vremena i energije potrošeno je na potragu za tim tajnim učenjem Istoka. I postoji dobra osnova da se veruje da zapravo ne postoji samo jedna, već mnogo doktrina nepoznatih Zapadu, koje rastu iz jednog opšteg korena.

Ali po strani od *doktrina*, znanih i neznanih, postoji takođe i određeni broj sistema samodiscipline koji su ponati pod imenom *Joga*.

Reč Joga može se prevesti rečju *jedinstvo* ili *sjedinjenje* ili *potčinjavanje*; u prvom značenju ona odgovara reči "uprežanje", od sanskritske reči *yug*, kojoj odgovara engleska reč *yoke* (upregnuti) i ruska *uro*.

Jedno od značenje reči "Joga" je ispravno "delovanje".

Slediti Jogu znači potčiniti ovom ili onom sistemu Joge misli, osećanja, unutrašnje i spoljašnje pokrete itd., to jest, funkcije od kojih najveći deo uobičajeno radi bez kontrole.

"Jogi" je ime dato onima koji žive i deluju u skladu sa "Jogom". To su ljudi koji prolaze ili su prošli kroz izvesnu školu i žive u skladu sa pravilima koja su poznata samo njima i nerazumljiva su neiniciranim, i u skladu sa znanjem koje beskrajno uvećava njihove moći u poređenju sa moćima običnih ljudi.

Postoje mnoge priče i verovanja o "Jogijima"; ponekad se kaže da su oni mistici koji vode život kontemplacije, ravnodušni prema hrani i odeći; ponekad, da su to ljudi koji poseduju čudesne moći, sposobni da čuju i vide na daljinu, ljudi kojima su potčinjene divlje zveri i sile prirode. Te moći i sposobnosti stečene su metodama i vežbama koje sačinjavaju tajnu Joge i koje osposobljavaju Jogije da razumeju ljude i deluju ispravno i efikasno u svim okolnostima i u svim životnim prilikama.

Jogi nemaju ničeg zajedničkog sa "fakirima", to jest, sa ljudima koji nastoje da potčine fizičko telo volji putem patnje i koji su veoma često neuki fanatici koji muče sebe da bi postigli nebesku lepotu, ili mađioničarima koji izvode "čuda", koja su zasnovana na veštini, strpljenju i naviknutosti tela da zauzme neverovatne položaje ili da upotrebi svoje funkcije na nenormalan način.

Ti mađioničari i fakiri često sebe nazivaju Jogijima, ali pravi Jogi se uvek može prepoznati, jer on nikad ne može imati fanatizam i mahnito sektaštvo fakira; on neće pokazivati ništa za novac, a iznad svega, posedovaće znanje koje nadmašuje znanje običnog čoveka.

"Nauka Joge", to jest, metodi koje koriste Jogiji da u sebi razviju izuzetne moći i sposobnosti, dolazi iz drevne prošlosti. Pre hiljada i hiljada godina mudraci drevne Indije znali su da se čovekove moći u svim oblastima i delokruzima njegove aktivnosti mogu ve-

oma uvećati pomoću ispravnog treninga i navikavanjem čoveka da kontroliše svoje telo, um, pažnju, volju, osećanja i želje.

U vezi sa tim, proučavanje čoveka u drevnoj Indiji bilo je na nivou koji nam je sasvim neshvatljiv. To se jedino može objasniti činjenicom da su filozofske škole koje su postojale u to vreme bile direktno povezane sa ezoterijskim školama.

Čovek se nije smatrao upotpunjenom celinom, već kao da u sebi sadrži mnoštvo skrivenih moći. Ideja je bila da su u običnom životu i u običnim ljudima te moći usnule, ali se mogu probuditi i razviti izvesnim načinom života, izvesnim vežbama, izvesnim radom na sebi. To je ono što se zvalo Joga. Upoznavanje čoveka sa idejama Joge najpre omogućava čoveku da bolje pozna sebe, da razume svoje skrivene sposobnosti i sklonosti, da otkrije i odredi pravac u kome one treba da se razviju; a zatim, da probudi svoje skrivene sposobnosti i nauči kako da ih koristi u svim obrascima života.

"Nauka Jogija", ili da kažemo tačnije, ciklus nauka Jogija, sastoji se u opisu tih metoda, prilagođenih ljudima različitih tipova i različitih aktivnosti u životu, a takođe i u izlaganju teorija povezanih sa tim metodima.

Svaka od "nauka" od kojih se sastoji Joga deli se na dva dela: teorijski deo i praktični deo.

Teorijski deo cilja na postavljanje osnovnih principa i opšteg pregleda datog predmeta kao potpune i povezane celine, bez ulaganja u nepotrebne detalje.

Praktični deo uči metodima i načinima najboljeg treninga za željenu aktivnost, metodima i sredstvima razvoja skrivenih moći i sposobnosti.

Ovde je neophodno da se napomene da se čak ni teorijski deo nikad ne može zaista naučiti iz knjiga. Knjige mogu da služe i najbolje služe kao sažetak samo u svrhe ponavljanja i radi pamćenja, dok proučavanje ideja Joge zahteva direktno usmeno podučavanje i objašnjenje.

Što se tiče praktičnog dela, vrlo malo toga se može izložiti u spisima. Shodno tome, čak i ako ima knjiga koje sadrže pokušaje izlaganja praktičnih metoda Joge, one ne mogu da posluže kao priručnik za praktični i nezavisni rad.

Uopšte, govoreći o Jogi, neophodno je da se ukaže da je odnos između njenih praktičnih i teorijskih delova analogan odnosu između praktične i teorijske strane umetnosti. Postoje teorije slikarstva, ali proučavanje teorije slikarstva ne osposobljava čoveka da slika slike. Postoji teorija muzike, ali proučavanje teorije muzike neće čoveka osposobiti da svira bilo koji muzički instrument.

U praksi umetnosti, kao i u praksi Joge, postoji nešto čega nema i što ne može postojati u teoriji. Praksa nije izgrađena u skladu sa teorijom. Teorija je izvučena iz prakse.

Nauke Joge u Indiji dugo su čuvane u tajnosti, i ti metodi, koji uvećavaju čovekovu moć na gotovo čudesan način, bili su privilegije posebnih škola ili tajne asketa i pustinjaka koji su se potpuno odrekli sveta. U indijskim hramovima (ili u vezi s njima) postojale su škole, gde su učenici, *Čele*, koji su prošli dug put testova i pripremnog obrazovanja, bili inicirani u nauke Joge od strane posebnih učitelja, *Gurua*. Evropljani nisu bili u stanju da dobiju nikakvu informaciju o Jogi, i ono što su putnici u vezi sa tim obično pripovedali imalo je čisto fantastični karakter.

Prva ispravna informacija o Jogi počela je da se pojavljuje tek u drugoj polovini 19. veka, iako su mnogi metodi Joge bili poznati u mističkim društvima mnogo ranije.

Ali, iako su Evropljani mnogo toga pozajmili od Jogija, oni svedjedno nisu bili u stanju da uvide sav značaj "nauka Joge" uzetih kao celina.

U stvarnosti, *Joga je ključ za svu drevnu mudrost Istoka.*

Drevne indijske knjige ne mogu da razumeju Zapadni naučnici. To je zato što su sve te knjige pisali Jogiji, to jest, ljudi koji nisu imali razvijen samo intelekt, već moći i sposobnosti koje beskrajno nadmašuju moći i sposobnosti običnog čoveka.

Moći koje Joga daje nisu ograničene na pojačavanje sposobnosti za razumevanje. Joga uvećava kreativne sposobnosti čoveka u svim sferama i oblastima života, daje mu sposobnost da *direktno* prodre u tajne prirode, otvarajući mu tajne večnosti i zagonetke postojanja.

Istovremeno, Joga uvećava čovekove moći, prvo, za borbu sa životom, to jest, sa svim fizičkim uslovima u kojima je čovek rođen i koji su neprijateljski prema njemu; drugo, za borbu sa Prirodom, koja uvek želi da upotrebi čoveka za svoje sopstvene ciljeve; i treće,

za borbu sa iluzijama svoje sopstvene svesti, koje, budući da potiču od njegovog ograničenog psihičkog aparata, stvaraju ogroman broj utvara i obmana. Joga pomaže čoveku da se bori protiv obmane reči, pokazuje mu jasno da misao izražena rečima ne može biti istinita, da ne može biti istine u rečima, da u najboljem slučaju one mogu samo da ukažu na istinu, otkriju je na trenutak i potom je sakriju. Joga uči načinu da se nade skrivena istina sakrivena u stvarima, u čovekovom delovanju, u spisima velikih mudraca svih vremena i naroda.

Joga se deli na pet delova:

1. Radža Joga ili Joga razvoja svesti,
2. Džnana Joga (Gnyana ili Gnana Yoga), Joga znanja,
3. Karma Joga, ili Joga ispravnog delovanja,
4. Hata Joga, Joga ovladavanja telom,
5. Bakti Joga, Joga ispravnog religioznog delovanja.

Pet Joga su pet puteva koji vode istom cilju: usavršavanju, prelasku na više nivoe znanja i života.

Podela na pet Joga zavisi od podele ljudi na tipove, njihovih sposobnosti, pripreme i tako dalje. Jedan čovek može da započne sa kontemplacijom, sa proučavanjem svog sopstvenog "Ja". Drugom je potrebno objektivno proučavanje prirode. Treći mora da pre svega razume pravila ponašanja u običnom životu. Za četvrtog je pre svega drugog potrebno da stekne kontrolu nad fizičkim telom. Petom je neophodno da "nauči da se moli", da razume svoja religiozna osećanja i nauči da njima vlada.

Joga uči načinu da se ispravno učini sve što čovek čini. Samo proučavajući Jogu može čovek da vidi koliko je pogrešno delovao u svim prilikama svog života, koliko je svoje snage utrošio sasvim beskorisno, postižući samo najjadnije rezultate uz ogromno trošenje energije.

Joga uči čoveka principima ispravnog ekonomisanja sila. Ona ga uči da bude u stanju da šta god da čini, čini svesno, *kad je to neophodno*. To neizmerno uvećava čovekove moći i poboljšava rezultate njegovog rada.

Proučavanje Joge pre svega pokazuje čoveku kako se grdno prevario u pogledu sebe samog.

Čovek postaje ubeden da je mnogo slabiji i daleko beznačajniji nego što je mislio o sebi, a da istovremeno može postati jači i moćniji od najjačeg i najmoćnijeg čoveka koga može da zamisli.

On vidi ne samo šta jeste, već šta može da postane. Njegovo poimanje života, čovekovog mesta, uloge i svrhe, doživljava potpunu promenu. On gubi osećanje odvojenosti, i osećanje besmislenosti i haotične prirode života. On počinje da razumeva svoj cilj i da vidi da ga je njegovo traganje za tim ciljem dovelo u kontakt sa drugim ljudima koji idu u istom pravcu.

Joga ne traži, kao svoj prevashodni cilj, da vodi čoveka. Joga samo uvećava njegove moći u bilo kom pravcu njegove aktivnosti. Ali, istovremeno, koristeći moći koje je dala Joga, čovek može da sledi samo jedan pravac. Ako bi promenio taj pravac, sama Joga bi se okrenula protiv njega, zaustavila ga, lišila ga njegovih moći, a možda bi ga i potpuno uništila. Joga nosi ogromnu moć, ali ta moć može da se upotrebi samo u određenom pravcu. To je zakon koji postaje jasan svakom ko proučava Jogu.

U svemu što dotakne, Joga uči čoveka da razlikuje između stvarnog i lažnog, i ta sposobnost za ispravno razlikovanje pomaže čoveku da nađe skrivene istine tamo gde do tada nije video niti pretpostavljao da je bilo šta sakriveno.

Kad čovek koji proučava Jogu uzme određene knjige za koje je mislio da ih zna sasvim dobro, na svoje duboko iznenađenje on iznenađa u njima nalazi beskrajnu količinu novoga. Neke skrivene dubine izgleda da mu se otkrivaju u tim knjigama, i sa iznenađenjem i strahopoštovanjem on oseća te dubine i razume da je do sada video samo površinu.

Takav efekat proizvode mnoge knjige koje pripadaju svetim spisima Indije. Nema potrebe da se te knjige drže sakrivene. One mogu da budu dostupne svima, a ipak skrivene od svih, osim onih koji znaju kako da ih čitaju. I takve skrivene knjige postoje u svim zemljama i u svim narodima. Jedna od najokultnijih knjiga, Novi Zaveš, najšire je poznata. Ali, od svih knjiga, ona je baš ta koju ljudi najmanje znaju kako da čitaju, baš ona koja je najiskrivljenija u njihovom razumevanju.

Joga uči kako da tražimo istinu i kako da nađemo istinu u svemu. Ona uči da nema ničeg što ne može poslužiti kao polazna tačka za nalaženje istine.

Joga nije dostupna odjednom u svojoj svojoj celosti. Ona ima mnogo stupnjeva različite težine. To je prva stvar koju treba da shvati svako ko proučava Jogu.

Granice Joge ne mogu se videti odjednom ili izdaleka na početku puta. Za čoveka koji proučava Jogu, novi horizonti se otvaraju pred njim kako produžava svojim putem. Svaki novi korak pokazuje mu nešto novo ispred, nešto što nije video i što nije mogao da vidi ranije. Ali, čovek ne može da vidi daleko unapred. I na početku proučavanja Joge on ne može da zna sve što će mu to proučavanje dati. Joga je potpuno novi put i pri stupanju na njega nije moguće znati kuda će on odvesti.

Da to kažemo drugačije, Joga se ne može definisati kao što može da se definiše šta je medicina, šta je hemija, šta je matematika. Da bismo definisali šta je Joga, neophodno je proučavanje i *znanje* Joge.

Joga je zatvorena vrata. Svako može da pokuca ako želi da uđe. Ali, dok ne uđe, on ne može da zna šta će naći iza vrata.

Čovek koji stupa na put Joge sa ciljem da dostigne svoj vrhunac, mora se potpuno dati Jogi, dati Jogi svo svoje vreme i svu svoju energiju, sve svoje misli, osećanja i motive. On mora nastojati da uskladi sebe, da postigne unutrašnje jedinstvo, *da stvori u sebi trajno "Ja"*, da se zaštiti od neprekidnih sklonosti, raspoloženja i želja, koje ga ljuljaju sad u jednom, sad u drugom pravcu. On mora da prisili sve svoje moći da služe samo jednom cilju. Joga zahteva sve to, ali ona takođe pomaže da se taj cilj dostigne pokazujući čoveku sredstva i metode pomoću kojih se on može dostići. Za svaku vrstu aktivnosti postoje posebni uslovi koji su povoljni za nju i Joga pomaže da se oni definišu.

Proučavanje Joge je nemoguće u rasejanom stanju misli, osećanja i želja, usred čega običan čovek živi. Joga zahteva čitavog čoveka, čitavo njegovo vreme, svu njegovu energiju, sve njegove misli, sva njegova osećanja, čitav njegov život. Samo Karma Joga dopušta čoveku da ostane u uslovima svog običnog života. Sve druge Joge smesta zahtevaju potpuno povlačenje iz života, *čak i ako je to samo na određeno vreme*. Proučavanje Jogâ, sa izuzetkom Karma Joge, nemoguće je u okolnostima života. Podjednako je nemoguće proučavati Jogu bez učitelja, bez njegovog stalnog i neprekidnog nadgledanja učenika.

Čovek koji se nada da će znati Jogu pročitavši nekoliko knjiga biće jako razočaran. U knjizi, u pisanom izlaganju, nemoguće je čoveku preneti praktično znanje – sve zavisi od rada učitelja na njemu i njegovog sopstvenog rada na sebi.

Zajednički cilj svih Joga je menjanje čoveka, širenje njegove svesti. A u osnovi svih Joga leži jedan princip, a to je da je čovek, takav kakav je rođen i kakav živi, nepotpuno i nesavršeno biće, ali biće koje može biti izmenjeno i dovedeno do mogućeg razvoja odgovarajućim uputstvima i treningom.

Iz perspektive principa Joge, čovek je naprosto materijal na kome je moguće i neophodno raditi.

To se odnosi pre svega na čovekov unutrašnji svet, na njegovu svest, njegov psihički aparat, njegove mentalne sposobnosti, njegovo znanje, koji u skladu sa učenjima Joge mogu da se potpuno izmene, oslobode od svih uobičajenih granica i osnaže u stepenu koji prevazilazi svu maštu. Kao rezultat, čovek stiče nove mogućnosti saznanja istine i nove moći da prevaziđe prepreke na svom putu, bez obzira gde se te prepreke jave. Dalje, to se odnosi na fizičko telo čoveka, koje se proučava i postepeno podvrgava kontroli uma i svesti, čak i u onim svojim funkcijama kojih čovek u sebi obično uopšte nije svestan.

Otvaranje više svesti je cilj svih Joga.

Sledeći put Joge, čovek mora dostići stanje samadija, to jest, ekstaze prosvetljenja, u kome se jedino može razumeti istina.

PET JOGA

HATA JOGA

Hata Joga je Joga moći nad telom i nad fizičkom prirodom čoveka.

Prema učenju Jogija, praktično proučavanje Hata Joge daje čoveku idealno zdravlje, produžava njegov život i daje mu mnoge nove moći i sposobnosti koje običan čovek ne poseduje i koje izgledaju gotovo čudesno.

Joga potvrđuje da je zdravo telo koje normalno funkcioniše lakše podvrgnuto kontroli svesti i uma nego telo koje je bolesno, poremećeno i od koga čovek nikad ne zna šta može da očekuje. Štaviše, lakše je zanemariti zdravo telo, dok bolesno telo potčinjava čoveka sebi, navodi ga da suviše misli o njemu, zahteva suviše mnogo pažnje za sebe.

Zato je prvi cilj Hata Joge zdravo telo.

Istovremeno, Hata Joga priprema čovekovo fizičko telo da podnese sve teškoće povezane sa delovanjem viših psihičkih sila u njemu: više svesti, volje, intenzivnih osećanja itd. Te sile ne deluju u običnom čoveku. Njihovo buđenje i razvoj prouzrokuju strahovitu napregnutost i pritisak na fizičko telo. I ako fizičko telo nije uvežbano i pripremljeno posebnim vežbama, ako je u svom uobičajenom bolesnom stanju, ono nije sposobno da podnese taj pritisak i ne može da ide u korak sa neuobičajeno intenzivnim radom organa percepcije i svesti, koji je neizbežno povezan sa razvojem viših sila i sposobnosti čoveka. Da bi se osposobilo srce, mozak i nervni sistem (a takođe *drugi organi* čija je uloga u psihičkom životu čoveka malo poznata, ako je uopšte i poznata, Zapadnoj nauci) da podnesu pritisak novih funkcija, čitavo telo mora biti dobro uravnoteženo, usklađeno, pročišćeno, dovedeno u red i pripremljeno za nov i strahovito težak rad koji ga čeka.

Ima mnogo pravila koja su razvili Jogiji što se tiče regulisanja i kontrole aktivnosti različitih telesnih organa. Jogiji pretpostavljaju da telo ne može biti ostavljeno samo sebi. Instinkti ne vode njegovu aktivnost dovoljnom snagom; intervencija intelekta je nužna.

Jedna od osnovnih ideja Joge u vezi sa telom je da se u svom prirodnom stanju telo nikako ne može smatrati idealnim aparatom kao što se često misli da jeste. Mnoge funkcije su neophodne jedino da sačuvaju život u različitim nepovoljnim okolnostima; a ima funkcija koje su rezultat drugih, pogrešnih funkcija.

Dalje, Jogiji misle da su mnoge od tih nepovoljnih okolnosti već nastale, dok su funkcije koje su one stvorile nastavile da postoje. Svi Jogiji potvrđuju da je ukidanjem tih nepotrebnih funkcija moguće jako uvećati energiju koja se može upotrebiti za koristan rad.

Opet, ima mnogo funkcija koje su u rudimentarnom stanju, ali koje se mogu razviti u nezamislivom stepenu.

Telo koje je dala priroda je iz perspektive Jogija samo materijal. A čovek na svom putu ka svojim najvišim ciljevima može da upotrebi taj materijal, i pošto ga je preoblikovao i prepravio na suptilan način, može da sebi stvori oružje koje će ga osposobiti da dostigne svoj cilj. Jogi potvrđuju da su mogućnosti skrivene u telu ogromne.

A Jogiji imaju brojne metode i načine da smanje beskorisne funkcije tela i da probude i iznesu na svetlost nove moći i sposobnosti koje leže uspavane u njemu.

Jogiji kažu da se samo beznačajan deo energije tela upotrebljava korisno (to jest, za očuvanje života tela i u službi viših ciljeva čoveka). Veći deo energije koju telo proizvodi se, po njihovom mišljenju, troši prilično beskorisno.

Ali, oni smatraju da je moguće učiniti da svi telesni organi rade u jednom cilju, to jest, da uzmu svu energiju koju organi stvaraju i učine da ona služi višim ciljevima, koje u ovom trenutku ona često samo ometa.

Hata Joga radi sa fizičkom prirodom čoveka u najstriktnijem smislu te reči, to jest, sa vegetativnim i životinjskim funkcijama. A što se tiče te fizičke prirode, Jogiji su odavno znali izvesne zakone koje je tek u najskorije vreme zapazila Zapadna nauka. Prvo, izuzetna nezavisnost odvojenih organa tela i odsustvo zajedničkog centra koji upravlja životom čitavog organizma; i drugo, sposobnost jednog organa da, u izvesnoj meri i u određenim slučajevima, obavlja posao drugog.

Posmatrajući nezavisnost različitih organa i delova tela, Jogiji su došli do zaključka da se život tela sastoji od hiljada nezavisnih života. Svaki takav "život" pretpostavlja "dušu" ili "svest". Jogiji prepoznaju te nezavisne "živote" koji poseduju odvojene "duše" ne samo u svim raznim organima, već takođe i u tkivima i svim supstancama tela. To je "okultna" strana Hata Joge.

Ti "životi" i te "svesti" su "duhovi" tela. Prema teoriji Hata Joge, čovek je u stanju da ih potčini sebi, da učini da oni služe njegovim ciljevima.

Hata Jogiji uče da kontrolišu disanje, cirkulaciju krvi i nervnu energiju. Kaže se da su oni u stanju da zadržavajući dah zaustave funkcionisanje čitavog tela, utonu u letargiju u kojoj čovek može da ostane koliko god hoće dugo bez hrane ili vazduha, a da ne naudi

sebi. Sa druge strane, kaže se da su u stanju da, pojačavajući disanje i usklađujući njegov ritam sa otkucajima srca, uzmu ogromnu količinu životne sile, i da upotrebe tu silu, na primer, za lečenje bolesti, i sopstvenih, i kod drugih ljudi. Smatra se da su Jogi voljnim naporom sposobni da zaustave cirkulaciju krvi u bilo kom delu tela, ili da je, nasuprot ovome, usmere u povećano snabdevanje svežom arterijskom krvlju i nervnom energijom. Upravo je na tome zasnovan njihov metod lečenja.

Učeći da vladaju svojim telima, Jogi istovremeno uče da vladaju materijalnim univerzumom.

Ljudsko telo predstavlja univerzum u minijaturi. Ono sadrži sve, od minerala do Boga. I za njih to nije samo puki književni iskaz, već najstvarnija istina. Kroz svoje telo čovek je u dodiru sa čitavim univerzumom, i sa svime što je u njemu. Vode sadržane u ljudskom telu povezuju čoveka sa svim vodama na zemlji i u atmosferi; kiseonik u ljudskom telu povezuje čoveka sa kiseonikom u čitavom univerzumu; ugljenik sa ugljenikom; životni princip sa svime živim u svetu.

Sasvim je jasno zašto mora biti tako. Voda koja ulazi u sastav ljudskog tela nije odvojena od vode izvan tela, to je jednostavno kao da ona teče kroz čoveka; isto je i sa vazduhom, i sa svim hemijskim supstancama tela, itd; one naprosto putuju kroz telo.

Učeći da vlada različitim principima ("duhovima", po okultnoj terminologiji) koji sačinjavaju njegovo telo, čovek postaje sposoban da kontrolišu iste principe u svetu, to jest, "duhove prirode".

Istovremeno, ispravno razumevanje principa Hata Joge uči čoveka da razume zakone univerzuma i svoje sopstveno mesto u svetu.

Čak i elementarno upoznavanje sa principima i metodima Hata Joge pokazuje nemogućnost proučavanja Joge bez učitelja i bez njegovog stalnog nadzora. Rezultati koji se postižu u Hata Jogi podjednako su rezultat rada učenika na sebi i učiteljevog rada na učenicima.

U drugim Jogama to može da ne bude tako jasno. Ali, u Hata Jogi u to ne može biti ni najmanje sumnje, posebno kad čovek koji ju je proučavao razume principe "Asana".

”Asana” je ime koje je u Hata Jogi dato određenim posebnim položajima tela koji Jogiji moraju da nauče da zauzmu. Mnogi od tih položaja na prvi pogled izgledaju potpuno nemogući. Oni izgledaju kao da čovek mora da uopšte nema kostiju, ili da, inače, mora da pokida sve svoje ligamente. Već ima dovoljan broj fotografija, pa čak i snimaka kamerom ”Asana”, i težina tih položaja je očigledna svakome ko je imao priliku da vidi takve slike. Čak i opis ”Asana” koji se može naći u izvesnim knjigama Hata Joge pokazuje njihovu težinu i njihovu praktičnu nemogućnost za običnog čoveka. Pa ipak, Hata Jogiji proučavaju te ”Asane”, to jest, oni obučavaju telo da zauzme sve te neverovatne položaje.

Svako može da proba jednu od najlakših ”Asana”. To je ”položaj Bude”, tako se zove zato što se Buda koji sedi obično prikazuje u toj ”Asani”. Najjednostavniji oblik te ”Asane” je kad Jogi sedi prekrštenih nogu, ne u turskom sedu, već sa jednim stopalom postavljenim na suprotno koleno, a drugo koleno na drugom stopalu; noge su lagano pritisnute na zemlju i jedna na drugu. Čak je i ta ”Asana”, najjednostavnija od svih, nemoguća bez dugog i upornog treninga. Ali, zapravo, položaj koji je upravo opisan nije potpuna ”Asana”. Ako se izbliza pogledaju statue Bude, videće se da oba njegova stopala leže na njegovim kolenima, sa petama naviše. U takvom položaju su noge prepletene na način koji izgleda potpuno nemoguć a da se ne slome kosti. Ali, ljudi koji su bili u Indiji, videli su i *fotografisali* tu ”Asanu” u njenom potpunom obliku.

Po strani od spoljašnjih ”Asana”, postoje takođe i unutrašnje ”Asane”, koje se sastoje u menjanju raznih unutrašnjih funkcija, kao na primer usporavanje ili ubrzavanje rada srca i čitave cirkulacije krvi. One dalje osposobljavaju čoveka da kontroliše čitav niz unutrašnjih funkcija koje obično ne samo da su van čovekove kontrole, već su u mnogim slučajevima potpuno nepoznate evropskoj nauci, ili tek počinju da se naslućuju.

Značenje i krajnji cilj spoljašnjih ”Asana” je upravo postizanje kontrole nad unutrašnjim funkcijama.

Poučavanje samog sebe ”Asanama” predstavlja nesavladivu teškoću. Postoje opisi preko sedamdeset ”Asana”. Ali, čak i najpotpuniji i najdetaljniji opisi ne daju redosled kojim one treba da se proučavaju. A na taj redosled se ne može ukazati u knjigama, jer on zavisi od fizičkog tipa čoveka.

To će reći, za svaki fizički tip neophodan je drugačiji redosled. Za svakog čoveka postoji jedna ili nekoliko ”Asana” koje on može da nauči i praktikuje lakše od ostalih. Ali, sam čovek ne zna sopstveni fizički tip, i ne zna koje su mu ”Asane” najlakše i od čega treba da počne. Staviše, on ne zna *pripremne vežbe*, koje su različite za svaku ”Asanu” i svaki fizički tip.

A to može da za njega odredi sâm učitelj koji ima potpuno znanje Hata Joge.

Posle određenog perioda posmatranja i posle određenih probnih vežbi koje postavlja za svog učenika, učitelj određuje njegov fizički tip i kaže mu sa kojim ”Asanama” treba da počne. Jedan učenik mora da počne od sedamnaeste asane, drugi od trideset pete, treći od pedeset sedme, četvrti od prve i tako dalje.

Pošto je ustanovio kojom od ”Asana” učenik treba da nastoji da ovlada, učitelj mu daje posebne i sukcesivne vežbe koje mu pokazuje. Te vežbe ga postepeno dovode do željene asane, osposobljavaju ga da zauzme i izvesno vreme zadrži traženi položaj tela.

Kad je prva ”Asana” postignuta, učitelj određuje sledeću ”Asanu” koju učenik mora da pokuša da postigne, i opet mu daje vežbe koje ga tokom vremena dovode do te ”Asane”.

Proučavanje pogrešne ”Asane” dovodi do gotovo nesavladivih teškoća. I, staviše, kao što je sasvim jasno ukazano u knjigama koje izlažu principe Hata Joge, ”pogrešna Asana ubija čoveka.”

Sve ovo uzeto zajedno pokazuje sasvim jasno da je proučavanje Hata Joge, kao i proučavanje drugih Joga, nemoguće bez učitelja.

Glavni metod Hata Joge, metod koji čini mogućim potčinjavanje volje fizičkog tela, pa čak i ”nesvesnih” fizičkih funkcija, je neprekidni rad na *prevazilaženju bola*.

Prevazilaženje bola, prevazilaženje straha od fizičke patnje, prevazilaženje stalne i neprekidne želje za mirom, lagodnošću i udobnošću, stvara silu koja prenosi Hata Jogija na drugi nivo bića.

U literaturi, uglavnom teozofskoj¹, koja se odnosi na istorijat principa i metoda Hata Joge postoje različita mišljenja koja imaju određeni značaj. Postoje autori koji drže da proučavanje Joge mora neophodno da započne sa Hata Jogom, i da bez Hata Joge ono ne

¹ Na primer, ”Listovi iz starog dnevnika”, H. S. Olcott, tom II i III.

može da dâ nikakav rezultat. A ima drugih autora koji drže da se Hata Joga može proučavati nakon drugih Joga, posebno nakon Radža Joge, kad je učenik već u posedu svih moći koje mu je dala nova svest.

Najtačnije rešenje ovog pitanja bilo bi da pretpostavimo da u ovom slučaju, kao i u mnogim drugim slučajevima, razlika zavisi od tipa; postoje tipovi ljudi koji neizbežno moraju da počnu sa Hata Jogom, a ima tipova kojima su mogući putevi kroz ostale Joge.

U naučnim zapisima istraživača "indijskog asketizma" koji postoje u Zapadnoj literaturi, Hata Jogiji, ali, na nesreću, često pomešani sa "fakirima". Uzroci takve pomešane lako se mogu razumeti. Istraživači koji posmatraju spoljašnje fenomene i ne razumeju principe Joge ne mogu da razlikuju izvorni fenomen od imitacije.² Fakir imitira Hata Jogije. Ali, ono što Hata Jogiji čine radi postizanja utvrđenog cilja, koji oni jasno razumeju, za fakira postaje sam cilj. Zato fakiri počinju sa najtežim, sa ekstremnim, i uglavnom sa praksama koje *povređuju* fizičko telo. Oni drže svoje ruke, ili jednu ruku, podignutu uvis dok se ruka ne osuši; oni gledaju u vatru ili u sunce dok ne oslepe; oni dopuštaju da ih jedu insekti i slično. Kroz određeni vremenski period neki od njih na taj način razvijaju u sebi čudne i natprirodne sposobnosti, ali njihov put nema ničeg zajedničkog sa putem Hata Joge.

RADŽA JOGA

Radža Joga je Joga obučavanja svesti. Čovek koji praktično proučava Radža Jogu stiče svest o svome "Ja". A istovremeno on stiče izuzetne unutrašnje moći, kontrolu nad sobom i sposobnost da utiče na druge ljude.

Radža Joga u odnosu na psihički svet čoveka, na njegovu svest o sebi, ima isto značenje kao i Hata Joga u odnosu na fizički svet. Hata Joga je Joga prevazilaženja tela, sticanja kontrole nad telom i njegovim funkcijama; Radža Joga je Joga prevazilaženja čovekove iluzorne i pogrešne svesti i sticanja kontrole nad svešću.

² Na primer, "Fakire und Fakirtum", od Riharda Šmita (Richard Schmidt).

Radža Joga uči čoveka onome što čini osnovu filozofije čitavog sveta – *znanje o samom sebi*.

Baš kao što Hata Joga gleda na fizičko telo kao nesavršeno, ali sposobno da se izmeni na bolje, tako i Radža Joga gleda na psihički aparat čoveka kao na nešto što je daleko od idealnog, ali što je u stanju da se dovede u red i poboljša.

Zadatak Radža Joge je "artikulisanje svesti", koje je potpuno analogno sa "artikulisanjem glasa" u pevanju. Obična Zapadna misao ni najmanje ne shvata neophodnost "artikulisanja svesti" i nalazi da je obična svest sasvim dovoljna i da čovek ne može imati ništa više.

Radža Joga ustanovljuje da svest, kao moćan glas, zahteva ispravno "artikulisanje" koje bi desetostruko uvećalo njenu moć i kvalitet, povećalo njenu efikasnost, učinilo da "zvuči bolje", reprodukuje bolje, rekonstruiše međusobni odnos ideja, zahvati više istovremeno.

Prva postavka Radža Joga je da čovek uopšte ne poznaje sebe, da ima potpuno lažnu, iskrivljenu predstavu o sebi.

Nedostatak razumevanja sebe je čovekova glavna teškoća na ovom putu, glavni uzrok njegovih slabosti. Ako zamislimo čoveka koji ne poznaje svoje telo, ne zna delove svog tela, njihov broj i međusobni položaj, ne zna da ima dve ruke, dve noge, jednu glavu i tako dalje, to daje tačnu sliku našeg položaja u odnosu na naš psihički svet.

Iz perspektive Radža Joge, čovekov psihički aparat je sistem zatamnjenih i iskrivljenih sočiva kroz koja naša svest gleda na svet i samu sebe, dobijajući sliku koja ni na koji način ne odgovara stvarnosti. Glavna mana psihičkog aparata je to što čini da čovek prihvata kao odvojeno ono što on pokazuje kao odvojeno. Čovek koji veruje u svoj psihički aparat je čovek koji veruje u vidno polje dvo-gleda kroz koji posmatra, sa punim ubeđenjem da ono što ulazi u vidno polje njegovog dvogleda u tom trenutku postoji nezavisno od onoga što u njega ne ulazi.

Novo znanje o sebi se u Radža Jogi postiže pomoću proučavanja principa čovekovog psihičkog sveta i kroz dugi niz vežbi svesti.

Proučavanje principa psihičkog života pokazuje čoveku četiri stanja svesti koja su moguća za njega, koja se u uobičajenoj indijskoj psihologiji nazivaju:

*duboki san
san sa snovima
budno stanje
Turija ili stanje prosvetljenja*

(U ezoterijskim učenjima ta stanja svesti su definisana nešto drugačije, ali ih ima četiri i njihov međusobni odnos ostaje sličan kao i u ovom slučaju)

Nakon ovog sledi proučavanje psihičkih funkcija, osećanja, oseta i slično, i odvojeno i u njihovom međusobnom odnosu; proučavanje snova, proučavanje polusvesti i nesvesnih psihičkih procesa, proučavanje iluzija i samoobmana, proučavanje različitih oblika samohipnoze i sugerisanja sebi, *sa ciljem da se od toga oslobodi*.

Jedan od prvih zadataka koji se postavlja čoveku koji počinje da proučava Radža Jogu je postizanje sposobnosti da zaustavi misli, sposobnosti *da ne misli*, to jest, da po volji potpuno zaustavi um, da pruži potpuni odmor psihičkom aparatu.

Na tu sposobnost da se zaustave misli gleda se kao na neophodan uslov za buđenje određenih moći i mogućnosti skrivenih unutar čoveka, i kao na neophodan uslov za potčinjavanje nesvesnih psihičkih procesa volji. Samo ako je čovek u sebi stvorio tu sposobnost da zaustavi tok svojih misli, on se može približiti mogućnosti da čuje misli drugih ljudi, i kao sve glasove koji neprekidno govore u prirodi, glasove raznih "malih života", koji su sastavni delovi njega samog, i glasove "velikih života", čiji je on sastavni deo. Samo kad stekne sposobnost da stvori pasivno stanje svog uma može se čovek nadati da će čuti *glas tišine*, koji mu jedino može otkriti istine i tajne skrivene od njega.

Štaviše, (a to je prva stvar koja se postiže) učeći da zaustavi proces mišljenja po svojoj volji, čovek stiče sposobnost da smanji beskorisno trošenje psihičke energije koja se troši na nepotrebno razmišljanje. Nepotrebno razmišljanje je jedno od glavnih zala u našem unutrašnjem životu. Kako se često dešava da neke misli uđu u naš um, i um, nemajući moći da ih izbaci napolje, obrće te misli stalno iznova do u beskraj, kao što rečni tok stalno iznova obrće kamen na svom dnu.

To se dešava posebno ako je čovek uznemiren ili razljućen ili povređen, ako se nečeg plaši, ako na nešto sumnja i tako dalje. I ljudi ne shvataju kakva se ogromna količina energije troši na to nepotrebno obrtanje u umu istih misli, istih reči. Ljudi ne shvataju da čovek, ne primećujući to, može da nekoliko hiljada puta tokom jednog ili dva sata ponovi neku šašavu rečenicu ili odlomak nekog stiha, koji se zaglavio u njegovom umu bez ikakvog razloga.

Kad je "učenik" naučio *da ne misli*, on se uči *da misli* – da misli o onome o čemu želi da misli, a ne o svemu što uđe u njegovu glavu. To je metod koncentracije. Potpuna koncentracija uma na jedan predmet i sposobnost da se ne misli ni na šta drugo u to vreme, sposobnost da se ne bude odvučen slučajnim asocijacijama, daje čoveku ogromnu moć. On tad može sebe da natera ne samo da ne misli, već takođe i da ne oseća, ne čuje, ne vidi zbivanja oko sebe; on može da izbegne da ima oset bilo koje vrste fizičke neugodnosti, bilo vrućine, ili hladnoće, ili patnje; on je u stanju da jednim naporom učini sebe neosetljivim na bilo kakav bol, čak i najstrašniji. To objašnjava jednu od teorija da Hata Joga postaje laka nakon Radža Joge.

Sledeći, treći korak, je meditacija. Čovek koji je proučavao koncentraciju naučen je da je koristi, to jest, da uđe duboko u dato pitanje, da ispita njegove različite strane jednu za drugom, da nađe u njoj korelacije i analogije sa svime što zna, svime što je naučio ili čuo ranije. Ispravna meditacija otvara čoveku beskrajnu količinu novog u stvarima za koje je ranije mislio da su mu poznate. Ona mu pokazuje dubine na koje mu se nikad ranije nije događalo da misli, i iznad svega, ona ga približava "novoju svesti", čiji bljeskovi, kao munja, počinju da prosvetljavaju njegovu meditaciju, otkrivajući mu na trenutak beskrajno udaljene horizonte.

Naredni korak – četvrti – je kontemplacija. Čovek je naučen, postavivši pred sebe ovo ili ono pitanje, da u njega uđe što je dublje moguće *bez mišljenja*; pa čak i ne postavljajući nikakvo pitanje pred sebe, da uđe duboko u neku ideju, mentalnu sliku, pejzaž, prirodnu pojavu, zvuk, broj.

Čovek koji je naučio da kontemplira budi više sposobnosti svoje duše, otvara se uticajima koji dolaze iz viših sfera života sveta i, tako reći, komunicira sa najdubljim misterijama univerzuma.

Istovremeno, Radža Joga čini čovekovo "Ja" predmetom koncentracije, meditacije i kontemplacije. Naučivši čoveka da ekonomiče svojim mentalnim moćima i upravlja njima po volji, Radža Joga od njega zahteva da ih usmeri ka samospoznaji, znanju svog pravog "Ja".

Izmena čovekove svesti o sebi i svog "osećanja sebe" je glavni cilj Raža Joge. Njen predmet je da učini da čovek zaista oseća i postane svestan visina i dubina u sebi, pomoću kojih dolazi u kontakt sa večnošću i beskonačnošću, to jest, da čoveka navede da oseća da on nije smrtno, privremeno i konačno zrnce prašine u beskrajnom univerzumu, već besmrtna, večna i beskrajna količina ravna čitavom univerzumu, kap u okeanu duha, ali kap koja može da sadrži čitav okean. Širenje "Ja" po metodima Radža Joge je upravo spajanje čovekove svesti o sebi sa svešću sveta o sebi, premeštanje žiže svesti o sebi sa male odvojene jedinice na beskonačnost. Raža Joga širi čovekovo "Ja" i prepravlja njegov pogled na sebe i njegovo osećanje sebe.

Kao rezultat, čovek postiže stanje izuzetne slobode i moći. On ne samo da kontroliše sebe, već je u stanju da kontroliše druge. On može da čita misli drugih ljudi bilo da su mu blizu ili daleko; on može da im sugeriše svoje sopstvene misli i želje i potčini ih sebi. On može da stekne vidovitost, može da zna prošlost i budućnost.

Sve to može da izgleda fantastično i nemoguće evropskom čitaocu, ali mnogo "čudesnog" u stvarnosti uopšte nije nemoguće kako izgleda na prvi pogled. U metodima Raža Joge sve je zasnovano na razumevanju zakona koji su nama nerazumljivi, i na strogom sledu i postupnom karakteru rada na sebi.

Ideja "odvajanja od sebe", "nevezivanja", zauzima veoma važno mesto u praksi Radža Joge. Nakon toga sledi ideja o odsustvu trajnosti i jedinstva u čoveku i u njegovom "Ja" – i dalje, ideja o nepostojanju *odvojenosti* čoveka, odsustvu svake podele između čoveka, čovečanstva i prirode.

Proučavanje Radža Joge je nemoguće bez stalnog i direktnog vodstva učitelja. Pre nego što učenik počne da proučava sebe, njega prouči učitelj, koji određuje put koji on mora da sledi, to jest, sled vežbi koje mora da obavi, pošto vežbe nikad ne mogu biti iste za različite ljude.

Cilj Radža Joge je da dovede čoveka bliže višoj svesti, dokazujući mu mogućnost novog stanja svesti, sličnog buđenju nakon sna. Sve dok čovek ne zna ukus i osećaj tog buđenja, sve dok njegov um i dalje spava, Radža Joga cilja na to da mu ideju buđenja učini razumljivom pričajući mu o ljudima koji su se probudili, učeći ga da prepozna plodove njihove misli i delovanja, koji su potpuno drugačiji od rezultata aktivnosti običnih ljudi.

KARMA JOGA

Karma Joga uči ispravnom življenju. Karma Joga je Joga delovanja.

Karma Joga uči ispravnom odnosu prema ljudima i ispravnom delovanju u uobičajenim okolnostima života. Karma Joga uči kako da se postane Jogi u životu, a da se ne ide u pustinju ili stupi u školu Jogija. Karma Joga je neophodan dodatak svim ostalim Jogama; samo uz pomoć Karma Joge može čovek uvek pamtit i svoj cilj i nikad ga ne izgubiti iz vida. Bez Karma Joge sve ostale Joge ili ne daju rezultat, ili se degenerišu u nešto suprotno sebi. Radža Joga i Hata Joga se degenerišu u potragu za spoljnim čudima, za misterioznim, za strašnim, to jest, u pseudookultizam. Bakti Joga se degenerišu u pseudomisticizam, u praznovericu, u lično obožavanje ili u stremljenje ličnom spasenju. Džnana Joga se degenerišu u sholasticizam, ili u najboljem slučaju u metafiziku.

Karma Joga je uvek povezana sa ciljem unutrašnjeg razvoja, unutrašnjeg poboljšanja. Ona pomaže čoveku da iznutra ne zaspi usred zamršenih gušćih uticaja života, posebno usred *hipnotišućeg uticaja delovanja*. Ona čini da on pamti da ništa spoljašnje nema nikakvog značaja, da se sve mora učiniti a da se ne mari za rezultate. Bez Karma Joge čovek postaje apsorbovan u najbliže, vidljive ciljeve, i zaboravlja glavni cilj.

Karma Joga uči čoveka da izmeni svoju sudbinu, da njome upravlja po volji. Prema osnovnoj ideji Karma Joge, to se postiže samo menjajući unutrašnji stav čoveka prema stvarima i prema svojim sopstvenim delovanjima.

Isto delo može se izvesti drugačije, jedan te isti događaj može se živeti potpuno drugačije. I ako čovek izmeni svoj stav prema onom što mu se dešava, to će tokom vremena neizbežno izmeniti karakter događaja koje sreće na svom putu.

Karma Joga uči čoveka da razume da kad mu izgleda da on sam deluje, u stvarnosti nije on taj koji deluje, već samo moć koja prolazi kroz njega. Karma Joga tvrdi da čovek uopšte nije ono što misli da jeste, i uči čoveka da razume da samo u veoma retkim slučajevima on deluje sam od sebe i nezavisno, a da, u najvećem broju slučajeva, deluje samo kao deo ove ili one veće celine. To je "okultna" strana Karma Joge, učenje koje se tiče sila i zakona koji upravljaju čovekom.

Čovek koji razume ideje Karma Joge sve vreme oseća da je on samo mali zavrtanj ili točkić u velikoj mašini, i da uspeh ili neuspeh onoga što on misli da radi veoma malo zavisi od njegovih sopstvenih delovanja.

Ponašajući se i osećajući na taj način, čovek nikad ne može doživeti neuspeh u bilo čemu, jer najveći promašaj, najveći neuspeh, može dovesti do uspeha u njegovom unutrašnjem radu, u njegovoj borbi sa samim sobom, ako samo nađe ispravan stav prema tom neuspehu.

Život kojim vladaju principi Karma Joge u velikoj se meri razlikuje od običnog života. U običnom životu, bez obzira kakve mogu biti okolnosti, glavni čovekov cilj sastoji se u izbegavanju svih neprijatnosti, teškoća i neudobnosti, koliko god je to moguće.

Ako je život vođen principima Karma Joge, čovek ne traži da izbegne neprijatnosti ili neudobnost. Naprotiv, on ih pozdravlja, jer mu one obezbeđuju šansu da ih prevaziđe. Iz perspektive Karma Joge, ako život ne bi pružao teškoće, bilo bi neophodno da se one veštački stvore. I zato se na teškoće koje se sreću u životu gleda ne kao na nešto neprijatno što čovek mora nastojati da izbegne, već kao na veoma korisne okolnosti za ciljeve unutrašnjeg rada i unutrašnjeg razvoja.

Kad čovek to shvati i stalno to oseća, sam život postaje učitelj.

Glavni princip Karma Joge je *nevezivanje*. Čovek koji sledi metode Karma Joge mora da upražnjava *nevezivanje* uvek i u svemu, bilo prema dobrom ili prema zlu, prema zadovoljstvu ili prema bolu.

Nevezivanje ne znači ravnodušnost. To je neka vrsta odvajanja sopstva od onog što se dešava ili od onog što čovek čini. To nije hladnoća, niti je to želja da se izoluje od života. To je prepoznavanje i stalna spoznaja da se sve čini u skladu sa određenim zakonima i da sve u svetu ima svoju sopstvenu sudbinu.

Iz uobičajene perspektive, slediti principe Karma Joge izgleda kao fatalizam. Ali, to nije fatalizam u smislu prihvatanja tačne i nezmenljive predodređenosti svega bez mogućnosti bilo kakve promene. Naprotiv, Karma Joga uči kako da promenimo karmu – kako da utičemo na karmu. Ali, iz perspektive Karma Joge, taj uticaj je potpuno unutrašnji proces. Karma Joga uči da čovek može da izmeni ljude i događaje oko sebe menjajući svoj stav prema njima.

Ta ideja je veoma jasna. Svaki čovek je od svog rođenja okružen izvesnom karmom, izvesnim ljudima i izvesnim događajima. I u skladu sa svojom prirodom, obrazovanjem, ukusima i navikama, on usvaja određeni konačni stav prema stvarima, ljudima i događajima. Sve dok taj stav ostaje nepromenjen, ljudi, stvari i događaji takođe ostaju nepromenjeni, to jest, odgovarajući njegovoj karmi. Ako nije zadovoljan svojom karmom, ako želi nešto novo i nepoznato, on mora da promeni svoj stav prema onome što ima, i tada će novi događaji doći.

Karma Joga je jedini mogući put za ljude koji su vezani za život, koji nisu sposobni da se oslobode od spoljašnjih oblika života, za ljude koji su ili svojim rođenjem ili svojim sopstvenim moćima i sposobnostima postavljeni na čelo ljudskih zajednica ili grupa, za ljude koji su povezani sa napretkom života čovečanstva, za istorijske ličnosti, za ljude čiji lični život izgleda da je izraz života jedne epohe ili naroda. Ti ljudi ne mogu promeniti sebe vidljivo; oni mogu promeniti sebe samo iznutra, ostajući spolja isti kao što su bili i ranije, govoreći iste stvari, čineći iste stvari, ali *bez vezivanja*, kao glumci na pozornici. Postavši takvi glumci u odnosu na svoj život, oni postaju *Jogiji* usred najraznovrsnijeg i intenzivnog delovanja. U njihovoj duši može biti mir ma kakve da su njihove nevolje. Njihova misao može da radi bez ometanja, nezavisno od bilo čega što je može okruživati.

Karma Joga daje slobodu zatočeniku na galiji i kralju na prestolu, ako samo mogu da osete da su glumci koji igraju svoje uloge.

BAKTI JOGA

Bakti Joga je Joga religioznog puta. Bakti Joga uči kako da se veruje, kako da se moli i kako da se postigne određeno spasenje. Bakti Joga može se primeniti na bilo koju religiju. Razlike u religijama ne postoje za Bakti Jogu. Postoji samo ideja o religioznom putu.

Jogi Ramakrišna*, koji je osamdesetih godina prošlog veka živeo u manastiru Dakšinešvar, blizu Kalkute, i postao poznat kroz rad svojih učenika (Vivekanande, Abedanande i drugih), bio je Bakti Jogi. On je priznavao kao jednake sve religije sa svim njihovim dogmama, svetinjama i ritualima. On sam je istovremeno pripadao svim religijama. Dvanaest godina svog života potrošio je sledeći stalno iznova put asketizma u skladu sa pravilima svih velikih religija za redom. I uvek je dolazio do istog rezultata, do stanja samadija ili ekstaze, za koju je postao ubeđen da čini cilj svih religija. Ramakrišna je zato imao običaj da kaže svojim učenicima da je iz ličnog iskustva došao do zaključka da su sve velike religije jedno i bio je ubeđen da sve one podjednako vode Bogu, to jest, Najvišem Znanju.

Dovodeći čoveka bliže samadiju, Bakti Joga ga, ako se upražnjava nezavisno od ostalih Jogā, potpuno odvodi od sveta. Čovek stiče ogromne moći, ali istovremeno gubi sposobnost da ih koristi (isto kao i sposobnost da koristi svoje obične moći) za zemaljske ciljeve.

Ramakrišna je rekao svojim učenicima da je, nakon što je nekoliko puta bio u stanju samadija, počeo da oseća da nije više u stanju da se brine o sebi. On im je ispričao kako je jednom plakao, misleći da sad mora da umre od gladi. To ga je isprva uplašilo, dok se nije uverio da se neko uvek brine o njemu.

U knjizi *Jevandelje Ramakrišne* naveden je izuzetan razgovor između bolesnog Ramakrišne, koji se već približavao smrti, i jednog indijskog mudraca, pandita, koji je došao da ga poseti.

Pandit Sashadhar dođe jednog dana da ukaže poštovanje Bagavanu Ramakrišni. Videvši njegovu bolest, on upita:

”Bagavan, zašto ne koncentrišeš svoj um na oboleli deo i tako se izlečiš?”

* Knjiga *Život Ramakrišne*, od nobelovca Romena Rolana, izašla je kod nas u izdanju izdavačke kuće “Bata”, 1994. godine (prim. ur.).

Bagavan odgovori:

”Kako mogu da usredsredim moj um, koji sam dao Bogu, na ovaj kavez od mesa i krvi?”

Sashadhar reče:

”Zašto se ne moliš tvojoj božanskoj majci da izleči tvoju bolest?”

Bagavan odgovori:

”Kad mislim o mojoj majci, fizičko telo iščezava i ja sam potpuno van njega, pa mi je nemoguće da se molim za bilo šta što se tiče tela.”³

Zato sve što čovek postiže na tom putu nema vrednosti iz zemaljske perspektive i ne može se upotrebiti za sticanje zemaljskih udobnosti.

Nemogućnost da se argumentima dokaže drugom čoveku postojanje onog što on sâm emocionalno ne oseća navelo je Ramakrišnu da uči da je Bakti Joga najbolja od svih puteva Jogija, jer ona ne traži dokaze. Bakti Joga se obraća direktno osećanjima i spaja ljude, ne koji slično misle, već koji slično osećaju.

Ramakrišna je takođe smatrao Bakti Jogu najjednostavnijim i najlakšim od svih puteva, jer taj put zahteva uništenje vezanosti za bilo šta zemaljsko, samoodricanje, odustajanje od sopstvene volje i bezuslovnu predaju Bogu.

Ali, pošto mnogim ljudima upravo to može izgledati kao najteže, to samo po sebi pokazuje da je Bakti Joga put za ljude izvesnog određenog tipa i određenog mentaliteta, i da se Bakti Joga ne može smatrati putem dostupnim svima.

Bakti Joga ima mnogo zajedničkog sa Radža Jogom. Kao i Radža Joga, Bakti Joga uključuje metode koncentracije, meditacije i kontemplacije, ali predmet koncentracije, meditacije i kontemplacije nije ”Ja”, već ”Bog”, to jest, Sve, u čemu iskrica ljudske svesti potpuno iščezava.

Praktični značaj Bakti Joge leži u emocionalnom treningu. Bakti Joga je metod ”zaustavljanja” i ”uprežanja” osećanja za one čija su osećanja posebno jaka, ali čija su religiozna osećanja, koja bi trebalo da vladaju drugim osećanjima, rasejana, nekoncentrisana, koja ih odjednom nose veoma daleko, ali izazivaju jaku reakciju. Istovremeno, to je metod razvoja religioznih osećanja za one u kojima su

³ *”Jevandelje Ramakrišne”*, izdavač Vedanta Society, Njujork 1907., str. 419.

ona slaba. Bakti Joga je u nekom smislu zamena za svaku religiju ili uvod u religiju za čoveka nereligioznog tipa.

Ideje Bakti Joge su bliže i više odgovaraju Zapadu od ideja drugih Joga, zahvaljujući tome što u Zapadnoj literaturi postoje dela o "religioznoj praksi", srodna Bakti Jogi po svom duhu i značenju, iako sasvim drugačijeg kvaliteta.

Dela takve vrste u protestantskim zemljama, na primer knjige nemačkih mistika 16., 17. i 18. veka, često su zanimljive, ali sam Protestantizam se suviše korenito odvojio od tradicije i autori tih dela bili su obavezni da traže, bilo otvoreno bilo kradom, podršku za svoje metode u "okultizmu" ili "teozofiji" jedne ili druge vrste. Zato protestantska dela nisu čisto religiozna.

U Katoličanstvu, sve što je u sebi imalo ikakav život verovatno je ubijeno u vremenima inkvizicije i katolička dela o religioznoj praksi, kao što su dobro poznate knjige Ignacija Lojole, nisu ništa drugo do priručnici za stvaranje halucinacija određenog i stereotipnog karaktera – Isus na krstu, Devica Marija sa detetom, Sveci, Mučenici, "Pakao", "Raj" i tako dalje. Drugim rečima, ona poučavaju prenošenju snova u budno stanje i uobličavanju tih snova u izvesne određene slike – proces koji je sasvim moguć i koji se u pseudookultizmu naziva "jasnovidost". Potpuno isti metodi za stvaranje pseudojasnovidosti postoje i igraju veoma značajnu ulogu u savremenom okultizmu.

Veoma zabavna parodija na te metode može se naći u knjizi "Dogma i ritual visoke magije" Elifasa Levija, gde on opisuje prizivanje đavola (str. 243). Na nesreću, veoma mali broj čitalaca Elifasa Levija je razumeo da je to parodija.

Pseudojasnovidost, "snovi u budnom stanju", željene i očekivane halucinacije, u Pravoslavnoj literaturi se nazivaju "lepota"⁴. Veoma je karakteristično za Pravoslavni misticizam da on upozorava ljude

⁴ Reč "прелестъ" je prevod grčke reči πλῆνη, iskušenje, zavodenje. Ruska reč "прелестъ" pored svog prvog značenja "obmana", ima veoma mnogo asocijacija povezanih sa njenim drugim značenjem, "šarm" ili "lepota". A u engleskom prevodu sam ostavio reč "lepota" (*beauty*), jer ona najbolje odgovara značenju koje je toj reči dato u delima "Dobrotoljublje" i "Kazivanja jednog bogotražitelja". Ona takođe jasno pokazuje karakter iskustva koje se preferira u katoličkom misticizmu i u pseudookultizmu, to jest, njihova spoljašnja i formalna "lepota" kao suprotstavljena njihovom unutrašnjem značenju i sadržaju.

i govori im da se čuvaju upravo od onog što katolički misticizam i pseudookultizam savetuju i predlažu.

Najinteresantnija dela o religioznoj praksi nalaze se u literaturi Istočne Pravoslavne crkve. Prvo, tu je zbirka spisa u šest tomova koja nosi naziv "Dobrotoljublje" (φιλοκαλία) (čiji je najveći deo preveden sa grčkog), koji sadrži opise mističkih iskustava, statute i pravila monaškog života, pravila za molitvu i kontemplaciju, i opise metoda veoma sličnih metodima Hata Joge (usvojenih u Bakti Jogi), kao što su na primer metodi disanja, različitih poza i položaja tela i tako dalje.

Pored samog "Dobrotoljublja" mora se zapaziti i mala knjiga koja pripada sredini 19. veka i koja je u Rusiji bila prodavana pre rata u svom trećem izdanju 1884. godine. Ta knjiga se zove "Kazivanja jednog bogotražitelja svome duhovnom ocu". Autor je nepoznat, i to je u izvesnom smislu uvod u "Dobrotoljublje", iako je istovremeno to sasvim nezavisan pristup religioznoj praksi, veoma blizak Bakti Jogi. Upoznavanje sa tom malom knjigom daje tačnu predstavu o karakteru i duhu Bakti Joge.

"Kazivanja bogotražitelja" su krajnje zanimljiva, čak i samo iz književne perspektive. To je jedan od malo poznatih dragulja ruske književnosti. I sam bogotražitelj – hodočasnik, kao i ljudi koje je sreo i govorio o njima su svi živi ruski tipovi, od kojih su mnogi postojali sve do naših dana, i koje smo mi, koji danas živimo, videli i upoznali.

Teško je reći da li je bogotražitelj zaista postojao i da li su njegova pripovedanja bila zapisana od strane arhimandrita Pajsija, autora predgovora knjige, ili su to pripovedanja samog Pajsija ili nekog drugog obrazovanog monaha. Mnoga od tih pripovedanja navode čoveka da posumnja da su ona delo ne samo obrazovanog, već visoko obrazovanog i veoma nadarenog čoveka. Sa druge strane, oni koji znaju na kako izuzetno umetnički način neki Rusi, kao što je "Bogotražitelj", mogu da pričaju priče o sebi i svemu drugom, neće misliti da je nemoguće da je bogotražitelj bio pravi živi čovek koji je zaista govorio o sebi.

"Kazivanja bogotražitelja" sadrže shematsko obašnjenje principa posebne vežbe Bakti Joge koja se zove stalna ili mentalna molitva i opis rezultata koje ta molitva daje.

"Bogotražitelj" je ponavljao svoju molitvu "Gospode Isuse Hriste, Sine Božji, smiluj mi se" isprva tri hiljade puta za redom tokom

dana, potom šest hiljada puta, potom dvanaest hiljada puta, i na kraju bez brojanja. Kad mu je ta molitva postala sasvim automatska, nije zahtevala napor i ponavljala se i bez učešća volje, on je počeo da je "unositi u srce", to jest, da je čini emocionalnom, da sa njom povezuje određeno osećanje. Posle izvesnog vremena, molitva je počela da izaziva to osećanje i da ga ojačava, obogaćujući ga izuzetnim stepenom istančanosti i intenziteta.

"Kazivanja bogotražitelja" ne mogu da služe kao priručnik za praktično proučavanje "mentalne molitve", jer opis metoda proučavanja sadrži izvesne, verovatno namerne, netačnosti, naime, suviše veliku lakoću i brzinu u bogotražiteljevom proučavanju "mentalne molitve". Svejedno, ta knjiga daje veoma jasnu predstavu o radu na sebi po metodima Bakti Joge i predstavlja, u mnogim pogledima, jedinstveni proizvod svoje vrste.

Metodi "*Dobrotoljublja*" nisu nestali iz stvarnog života, kao što pokazuje veoma interesantan, iako na nesreću suviše kratak opis Svete Gore od B. Zajceva, koji je objavljen na ruskom u Parizu 1928. godine.

B. Zajcev opisuje svakodnevni život i karakter religiozne prakse u ruskom manastiru Sveti Pantelejmon na Svetoj Gori. Iz njegovog opisa može se videti da "mentalna molitva" (kelijska dužnost) igra veoma važnu ulogu u monaškom životu.

Osnova tog života je presecanje individualne volje i potpuno potčinjavanje nadređenom autoritetu. Nijedan monah ne može da izide izvan zidina manastira a da ne dobije "bлагослов" (dozvolu) od igumana. Iguman propisuje svakom monahu njegovu "poslušnost", to jest, posebni posao koji on ima da obavi. Zato tu ima monaha koji su ribari, drvoseče, povrtari, ratari, radnici u vinogradu, drvodelje, i intelektualniji radnici – monasi bibliotekari, "gramatičari", ikonopisci, fotografi, i tako dalje. Danas u manastiru Svetog Pantelejmona ima oko pet stotina braće.

Dnevni raspored u manastiru je utvrđen jednom zauvek i sve se kreće u poslušnosti jedino kazaljka časovnika. Ali, kao što je sve neuobičajeno na Svetoj Gori, tako je i vreme zapanjujuće. Do samog odlaska nisam mogao da se na to naviknem. To je drevni Istok. U suton kazaljka na sahat-kuli je pomerena na ponoć. Čitav

sistem se menja u skladu sa dobom godine, i čovek mora da se kreće sa godišnjim dobima i prilagodi se sunčevom zalasku. U maju je razlika između Svete Gore i evropskog vremena oko pet sati.

Zato jutrenje u manastiru Sv. Pantelejmona, dok sam ja bio tamo, započinje u šest ujutru (jedan ujutru po našem vremenu). Jutrenje se nastavlja do četiri ili pola pet ujutru. (U ovom slučaju i dalje dajem evropsko vreme). Nakon jutrenja odmah sledi liturgija, koja se nastavlja do šest ujutru; tako je gotovo čitava noć provedena u crkvenom služenju; to je karakteristična crta Svete Gore. Tada se svi odmaraju do sedam. Od sedam do devet je "poslušnost"⁵ za gotovo svakog. Čak i najstariji monasi izlaze da rade ako su bar u relativno dobrom zdravlju (oni idu u šumu, u vinograde, u povrtnjake; tovarne volove gradom i mazge senom i drvetom za potpalu.) Prvi obrok je u devet, potom opet "poslušnost" do jedan. U jedan, čaj i odmor do tri; potom "poslušnost" do šest. Od pola šest do pola sedam govori se večernja u crkvi. Veoma malo monaha pohada te dnevne službe, jer najveći broj radi. Ali, večernja im se čitaju na njihovom poslu. U šest uveče je drugi obrok, ako nije dan posta. Ako je ponedeljak, sreda ili petak, umesto obroka imaju samo hleb i čaj. Posle drugog obroka crkvena zvona počinju da zvuče za večernje, koja se nastavlja od sedam do osam. Potom sledi "kelijska dužnost", to jest, molitva sa klanjanjem u keliji. Nakon svake kratke molitve⁶ monasi pomeraju jedno zrno na svojim brojanicama i klanjaju se do struka. Na jedanaesto zrno, veliko, klanjaju se do zemlje. Tako se monah u mantiji (najniži manastirski stupanj) dnevno pokloni šesto puta do struka; monasi višeg ranga se poklone oko hiljadu puta, a monasi koji su postrizeni poklone se oko hiljadu petsto puta (ne brojeći odgovarajuće poklone do zemlje). Kod prvih monaha to traje oko sat i po, a kod monaha najvišeg ranga od tri do tri i po sata. Shodno tome, onaj prvi monah je slobodan oko deset, a ostali oko jedanaest. Do jedan, kad počinje jutrenje, monasima je vreme za spavanje (dva do tri sata). Tome se ponekad doda jedan sat ujutru, i možda jedan sat popodne, posle čaja. Ali, kako svaki monah ima da obavi svoje sitne poslove, za šta treba vremena, može se pretpostaviti da monasi ne spavaju više od četiri sata, a možda i manje.

⁵ Dnevni rad svakom monahu daje iguman.

⁶ Kao što su Isusova molitva, Zdravomarija, molitva za mrtve, molitva za žive itd.

Za nas svetovnjake koji smo videli taj život, čija je suština da se monasi mole noću, rade danju, a spavaju veoma malo i hrane se veoma siromašno, tajna je kako oni to mogu da podnesu. Pa ipak oni žive, i dožive duboku starost (u ovom trenutku su većina među njima starci). Štaviše, najuobičajeniji tip svetogorskih monaha izgleda mi kao zdrav, smiren i uravnotežen tip.⁷

Monaški život, ma koliko strogost i teškoće uključuje, svakako nije Bakti Joga. Bakti Joga se može primeniti na svaku religiju (naravno na pravu religiju, ne na izmišljenu); to znači da Bakti Joga uključuje sve religije i priznaje razlike među njima. Štaviše, Bakti Joga, kao i ostale Joge, ne traži potpuno napuštanje života, već samo privremeno povlačenje iz života radi postizanja određenog cilja. Kad se taj cilj postigne, ta Joga postaje nepotrebna. Takođe, Joga zahteva više inicijative i više razumevanja. Joga je aktivniji put. Monaški život je pasivniji put.

Svejedno, proučavanje monaškog života i monaškog asketizma je veoma insteressantno iz psihološke perspektive, jer se tu mnoge ideje Joge mogu videti u svojoj praktičnoj primeni, iako, moguće, u postavci drukčijoj od prave Joge.

Baš kao u Pravoslavnim manastirima, ideje Bakti Joge zauzimaju veoma važno mesto u islamskim manastirima Sufija i Derviša, a takođe i u budističkim manastirima, posebno na Cejlonu, gde je Budizam sačuvan u svom najčistijem obliku.

Ramakrišna, koga sam pomenuo, bio je i Jogi i monah u isto vreme, ali više monah nego Jogi. Njegovi sledbenici, bar koliko se može suditi po informacijama koje se nalaze u literaturi, otišli su delom u religioznom, delom u filozofskom pravcu, iako ga oni zovu Joga. U stvarnosti, Ramakrišnina škola nije ostavila nikakve puteve za praktičnu Jogu, skrenuvši u teorijsko opisivanje tih puteva.

DŽNANA JOGA

Džnana (Gnyana ili Gnana) Joga, kao što se izgovara u različitim krajevima Indije, je Joga znanja. Koren *džna*, *gnja*, *gna* (Ruski *zna*)

⁷ B. Zajcev, *Atos*, Y.M.C.A. Press (na ruskom), Pariz, 1928., str. 32-34.

odgovara korenima reči: savremeni engleski *know*, nemački *kennen*, Anglosaksonski *cnawan*, latinski (*g*)*noscere*, Grčki *γινώσκειν*. Džnana Joga vodi čoveka ka savršenstvu menjajući njegovo znanje podjednako u odnosu na samog sebe i u odnosu na svet koji ga okružuje. To je Joga ljudi intelektualnog puta. Ona oslobađa ljudski um od okova iluzorne predstave o svetu, vodi ga ka pravom znanju, pokazujući osnovne zakone univerzuma.

Džnana Joga koristi sve metode Radža Joge. Ona počinje tvrdnjom da slabi ljudski um, odgajen u kontemplaciji iluzija, nikad neće rešiti zagonetke života, što zahteva bolji instrument posebno prilagođen tom zadatku. Zato, zajedno sa proučavanjem principa koji leže u osnovi stvari, Džnana Joga zahteva poseban rad na obrazovanju uma. Um se obučava za kontemplaciju, za koncentraciju, za mišljenje u novim i neočekivanim pravcima i na novim nivoima, povezanim ne sa spoljašnjim aspektom stvari, već sa njihovim bazičnim principima; a iznad svega, um se obučava da misli brzo i tačno, uvek imajući u vidu suštinsko, i ne gubeći vreme na spoljašnje i nevažne detalje.

Džnana Joga polazi od činjenice da je glavni uzrok ljudskih nesreća i katastrofa *Avidya* – neznanje. I predmet Džnana Joge je da prevaziđe neznanje i dovede čoveka bliže onom što se zove *Brahma-vidya*, božansko znanje.

Cilj Džnana Joge je oslobođenje ljudskog uma od onih ograničenih uslova u koje je postavljen oblicima čulne percepcije i logičkim mišljenjem zasnovanim na opozicijama. Iz perspektive Džnana Joge čovek mora pre svega naučiti da ispravno misle. Ispravno mišljenje i proširenje ideja i predstava mora voditi ka proširenju percepcije, dok proširenje percepcije mora konačno voditi izmeni oseta, to jest, ukidanju svih lažnih i iluzornih oseta.

Indijski učitelji (Gurui) ni slučajno ne smeraju da svoje učenike navedu da nagomilaju što je moguće više raznovrsnog znanja. Naprotiv, oni žele da njihovi učenici vide u svemu što proučavanju, ma kako to malo moglo da bude, principe koji leže u osnovi svega. Obično se učenicima daje za meditaciju bilo neki stih iz drevnog svetog spisa, bilo neki simbol, – i on meditira godinu, dve, moguće i deset godina, donoseći svom učitelju s vremena na vreme rezultate svoje meditacije. To izgleda čudno Zapadnom umu, koji uvek cilja na to

da stalno ide napred, ali verovatno je to pravi metod da se prodre u korene ideja, umesto da se stekne površno poznanstvo sa njihovom spoljašnjom stranom, praveći ogromnu mentalnu kolekciju reči i činjenica.

Proučavajući Džnana Jogu, čovek jasno vidi da Joga ne može da bude samo metod. Pravi metod mora neizbežno da vodi određenim istinama, i izlažući metod, nemoguće je ne dotaći se tih istina. Ipak, mora se zapamtiti da po svojoj prirodi Joga ne može biti doktrina i da zato ne može biti sažetka ili opšteg pregleda ideja Džnana Joge. Koristeći Jogu kao metod, čovek mora sam da nađe, oseti i spozna istine koje sačinjavaju sadržaj filozofije Jogija. Iste te istine, primenjene u obliku doktrine dobijene od strane druge osobe ili iz knjiga, neće imati isti uticaj na um i dušu kao istine koje je čovek otkrio sam, istine koje je dugo tražio i dugo se borio pre nego što ih je prihvatio.

Džnana Joga uči da za čoveka može biti istina samo ono što je on osetio kao istinu. Štaviše, ona uči čoveka da potvrđuje jednu po jednu istinu, da se polagano uspinje ka vrhuncu znanja, nikad ne gubeći iz vida polaznu tačku, i stalno joj se vraćajući, da bi sačuvao ispravnu orijentaciju.

Džnana Joga uči da istine koje je spoznao logički um, obrazovan na posmatranju u trodimenzionalnom svetu, uopšte nisu istine iz perspektive više svesti.

Džnana Joga uči čoveka da ne veruje sebi, da ne veruje svojim osetima, mentalnim slikama, predstavama, idejama, mislima i rečima; iznad svega, da ne veruje rečima, da proveriti sve i uvek na svakom koraku gleda unaokolo, da zahteva da se sve ustanovljeno složi sa svedočenjem iskustva i osnovnih principa.

Ideje Džnana Joge su do danas bile prenošene samo u simboličkom obliku. Slike indijskih bogova i boginja i figure iz indijske mitologije sadrže mnoge ideje Džnana Joge. Ali, njihovo razumevanje zahteva usmeno objašnjenje i komentare.

Proučavanje Džnana Joge iz knjiga je nemoguće, jer postoji čitav niz principa koji nikad nisu bili izloženi pismeno. Ukazivanja na njih, pa čak i neke njihove definicije, mogu se naći u knjigama, ali ta ukazivanja su shvatljiva samo onima koji su već dobili direktnu poduku. Teškoća u razumevanju tih principa je posebno velika, jer nije dovoljno da se oni razumeju intelektualno; neophodno je da se

nauči da se oni primene i upotrebe za podelu i klasifikaciju ne samo apstraktnih ideja, već takođe i konkretnih stvari i događanja koje čovek susreće u životu.

Ideja *Dharme* u jednom od svojih značenja u indijskoj filozofiji jeste uvod u proučavanje jednog od tih principa, koji se može nazvati principom relativnosti.

Princip relativnosti u nauci Joge nema ničeg zajedničkog sa relativitetom u savremenoj fizici i ne proučava se u primeni na samo jednu klasu pojava, već u odnosu na sve pojave univerzuma i sve planove i nivoe, i zato, prodirući u sve, on sve povezuje u jednu jedinstvenu celinu.

Sve što je dosad rečeno samo je kratak pregled onoga što se može naučiti o Jogi iz postojeće i opšte pristupačne literature na evropskim jezicima.

Ali, da bi se ispravno razumeo smisao i značaj različitih Joga, neophodno je da se jasno shvati da svih pet Joga, to jest, svaka od njih posebno, jesu skraćene i adaptacija za različite tipove ljudi *jednog te istog opšteg sistema*. Taj sistem se uči usmeno u posebnim školama, koje se od škola Jogija razlikuju isto onoliko koliko se škole Jogija razlikuju od manastira.

Taj sistem nema ime i nikad nije bio učinjen javnim; aluzije na njega samo se retko sreću u spisima Istoka. Mnogo toga što je pripisano Jogi, u stvarnosti pripada tom sistemu. Istovremeno, na taj sistem se ne može gledati naprosto kao na kombinaciju pet Joga. Sve Joge su potekle iz tog sistema; svaka od Joga je u nekom smislu jednostrano razumevanje tog sistema. Jedno je šire, drugo je uže, ali sva ona izlažu jedan te isti sistem. Kombinacija svih pet Joga ne rekonstruiše taj sistem, jer on sadrži mnoge ideje, principe i metode koji ne ulaze ni u jednu od Joga.

Fragmenti tog sistema, u onoj meri u kojoj je autor uspeo da se sa njima upozna, biće izloženi u knjizi *Čovek i svet u kome živi – Fragmenti jednog nepoznatog učenja**, koja se priprema za objavljivanje.

1912-1934.

* Autor ima na umu knjigu "U potrazi za čudesnim" (prim. ur.).

Poglavlje VII

O PROUČAVANJU SNOVA I HIPNOZE

Možda najinteresantniji prvi utisci mog života došli su iz sveta snova. I od mojih najranijih godina svet snova me je privlačio, naveo me da tragam za objašnjenjima njegovih neobjašnjivih fenomena i da pokušam da odredim međuodnos stvarnog i nestvarnog u snovima. Izvesna sasvim izuzetna iskustva bila su, za mene, povezana sa snovima. Dok sam još bio dete, probudio sam se u nekoliko prilika sa izraženim osećanjem da sam iskustvo nešto tako zanimljivo i ushićujuće, da mi je sve što sam ranije znao, sve sa čim sam došao u dodir ili video u mom životu, izgledalo nakon toga ne vredno pažnje i lišeno svakog interesovanja. Štaviše, uvek su me zapinjivali snovi koji se vraćaju, snovi koji se pojavljuju u istom obliku, u istom okruženju, vode istim rezultatima, istom kraju, i uvek za sobom ostavljaju ista osećanja.

Oko 1900. godine, kad sam već pročitao gotovo sve što sam mogao naći o snovima u psihološkoj literaturi¹, odlučio sam da pokušam da sistematski posmatram svoje snove.

¹ Govoreći o literaturi o snovima, nisam imao na umu takozvanu psihoanalizu, to jest, teorije Frojda i njegovih sledbenika, – Junga, Adlera i drugih. Razlog za to je, prvo, što kad sam počeo da se interesujem za snove, psihoanaliza još nije postojala, ili je bila veoma malo poznata, a drugo, što sam postepeno postao ubeđen da nema, niti je bilo išeg vrednog u psihoanalizi, ničeg što bi me navelo da i najmanje izmenim moje zaključke, iako su oni bez razlike suprotni psihoanalitičkim.

Da sene bih ponovo vraćao na to pitanje, ovde želim da primetim da su i drugi aspekti psihoanalize, pored njenog neuspešnog pokušaja da proučava snove, isto tako sla-

Moje posmatranje imalo je dvostruki cilj:

1. Hteo sam da sakupim što je moguće više materijala za procenu strukture i porekla snova i počeo sam, kao što se obično preporučuje, da pišem moje snove neposredno nakon buđenja.

2. Hteo sam da proverim moju sopstvenu fantastičnu ideju koja se javila dok sam još bio gotovo dete: *zar nije moguće zadržati svest u snu*, to jest, znati da se sanja dok se spava i *misliti svesno* kao što mislimo kad smo budni.

Ovo prvo, to jest, zapisivanje snova i tako dalje, veoma brzo me je dovelo do razumevanja nemogućnosti praktičnog ostvarenja metoda koji se uobičajeno preporučuje za posmatranje snova. *Snovi ne podnose posmatranje*; posmatranja ih menjaju. I veoma brzo sam

bi i često štetni, jer oni obećavaju veoma mnogo, i postoje ljudi koji veruju u ta obećanja, i zahvaljujući tome potpuno gube sposobnost da razlikuju pravo od lažnog.

Jedina usluga koju je psihoanaliza učinila psihologiji u celini je precizna formulacija principa neophodnosti sve više i više posmatranja u oblastima koja do tada nisu ulazila u predmet psihologije. Ali, upravo taj princip sama psihoanaliza ne sledi, budući da je u prvim fazama svog postojanja iznela na površinu niz veoma sumnjivih pretpostavki i uopštavanja, u narednoj fazi ih je dogmatizovala i na taj način prekinula svaku mogućnost svog sopstvenog razvoja. Specifična "psihoanalitička" terminologija koja je izrasla iz tih dogmatizovanih pretpostavki postala je neka vrsta žargona koji nam pomaže da prepoznamo pristalice psihoanalize bez obzira kako oni sebe zovu i koliko se trude da poreknu svoju vezu sa raznim skolama i podelama psihoanalize, i njihovim poreklom iz zajedničkog izvora.

Karakteristična osobina tog žargona je da se on sastoji od reči koje se odnose na nepostojeće pojave koje su od sledbenika psihoanalize prihvaćene kao postojeće. O imaginarnom postojanju tih pojava i o njihovim imaginarnim međusobnim odnosima psihoanaliza je konstruisala prilično složen sistem, nešto nalik na "prirodnu filozofiju" s početka 19. veka, ili nalik na izvesne srednjovekovne sisteme koji su se takođe sastojali od opisa i klasifikacije nepostojećih pojava, – kao, na primer, razne veoma egzaktna i detaljne *demonologije*.

Smešna strana psihoanalize, kao što proučavanje njene istorije pokazuje, jeste da je sve glavne crte kasnije psihoanalize dedukovao dr Frojd na osnovu posmatranja na *jednom slučaju* sredinom osamdesetih godina prošlog veka. Ta posmatranja *jednog ženskog pacijenta* čine čitav osnov psihoanalize i svih njenih teorija, i što je posebno interesantno, ta su posmatranja načinjena dok se koristio metod koji je kasnije osudio sam Frojd. Metod se sastojao od hipnotisanja pacijenta, i postavljanja pitanja lične prirode na koja ona nije mogla da odgovori u normalnom stanju. Kao što je ustanovljeno sa nesumnjivom tačnošću, i pre i posle tog eksperimenta, taj metod može da ne vodi ničemu, jer istrajavajući u pitanjima te vrste, hipnotizer i ne znajući sugerise odgovore hipnotisanom subjektu, ili hipnotisani subjekt izmišlja fantastične teorije i priča zamišljene laži. U takvom maniru

zapazio da sam posmatrao ne one snove koje sam obično ranije sanjao, već nove snove *koji su bili stvoreni samom činjenicom posmatranja*. Postojalo je nešto u meni što je počelo *da izmišlja snove* odmah čim je osetilo da snovi privlače pažnju. To je učinilo uobičajene me-tode posmatranja očigledno beskorisnim.

Drugo, to jest, *pokušaj da se sačuva svest u snu* stvorilo je, sasvim neočekivano za mene, novi način posmatranja snova koji ranije nisam naslućivao. Naime, to je stvorilo posebno stanje polusna. I ja sam veoma brzo postao ubeden da je bez pomoći stanja polusna potpuno nemoguće posmatrati snove a da ih ne izmenimo.

"Stanja polusna" počela su da se javljaju verovatno kao rezultat mojih napora da posmatram snove u trenutku padanja u san, ili u polusnu nakon buđenja. Ne mogu da tačno kažem gde su ta stanja počela da dolaze u punom obliku. Verovatno su se ona razvijala postepeno. Mislim da su počela da se javljaju kratko pre trenutka padanja u san, ali ako bih dopustio mojoj pažnji da se zadržava na njima, ne bih posle mogao da spavam. Zato sam postepeno, iskustvom, došao do zaključka da je mnogo lakše posmatrati "stanja polusna" ujutru, kad sam već budan, ali još u krevetu.

U želji da stvorim takva stanja, nakon buđenja bih opet zatvorio oči i počinjao da dremam, zadržavajući istovremeno um na nekoj

nađen je čuveni "kompleks oca", koji je sa sobom doneo "kompleks majke", a kasnije čitavu kutiju trikova, "Mit o Edipu" itd.

Osnovna činjenica koja se odnosi na taj tragikomični aspekt psihoanalize može se naći u knjizi Štefana Cvajga, jednog od glavnih Frojdovih apologeta. Na sreću, autor iznosi te činjenice očigledno uopšte ne shvatajući njihov značaj.

Kasnija tendencija psihoanalize je da sebe zove *psihologija* i da govori u ime psihologije uopšte.

Zabavna strana toga je da je psihoanaliza pod maskom psihologije prodrla u oblast univerzitetske nauke u nekoliko zemalja i čini deo obaveznih kurseva na nekim medicinskim školama i fakultetima, tako da su studenti obavezni da polažu ispite o svoj toj papazjaniji.

Nesumnjivi uspeh psihoanalize u savremenoj misli objašnjava se siromaštvom ideja, stidljivošću metoda, i potpunim odsustvom sklonosti prema bilo kakvoj praktičnoj primeni njenih teorija na deo psihologije koji ostaje naučni, i potom, najviše od svega, veoma bolnim osećanjem potrebe za *opštim sistemom*.

Popularnost psihoanalize u izvesnim književnim i slikarskim krugovima i među određenom klasom publike objašnjena je opravdavanjem i odbranom homoseksualnosti od strane psihoanalize.

određenoj slici ili nekoj misli. I ponekad bi u takvim slučajevima nastajala ta čudna stanja koje zovem "stanja polusna". Bez određenog napora ta stanja ne bi se javljala. Kao i svi drugi ljudi, ja ili spavam ili ne spavam, ali u tim "stanjima polusna" ja sam i spavao i nisam spavao u isto vreme.

Ako bih uzeo vreme kad bi ta "stanja polusna" tek počinjala, tj. kad bi ona naišla u trenutku odlaska na spavanje, onda bi obično prvi znak njihovog približavanja bile "hipnagogičke halucinacije" koje su mnogo puta opisane u psihološkoj literaturi. Na tome se ne bih zadržavao. Ali, kad bi "stanja polusna" počela da se pojavljuju uglavnom ujutru, ona bi obično počinjala a da im nije prethodio nikakav vizuelni utisak.

Da bih opisao ta "stanja polusna" i sve što je bilo povezano sa njima, neophodno je da se dosta toga ispriča. Ali, ja ću pokušati da budem što je moguće kraći, jer se u ovom trenutku ne bavim njima, već njihovim rezultatima.

Prvi osećaj koji su ona izazvala bilo je zaprepašćenje. Očekivao sam da nađem jednu stvar, a našao sam drugu. Sledeće je bilo osećanje izuzetne radosti koju su mi dala "stanja polusna" i mogućnost da vidim i razumem stvari na sasvim novi način. A treće je bilo izvestan strah od njih, jer sam veoma brzo primetio da bi ona, ako im dopustim da idu svojim putem, počela da rastu i šire se, i prigrabila i san i budno stanje.

Ta "stanja polusna" su me s jedne strane privlačila, a sa druge plašila. Osećao sam u njima ogromnu mogućnost, a takođe i veliku opasnost. Ali, ono u šta sam postao potpuno ubeden, bilo je da *bez tih "stanja polusna" nikakvo proučavanje snova nije moguće*, i da su svi pokušaji takvog proučavanja osuđeni na neuspeh, na pogrešne zaključke, na fantastične pretpostavke, i slično.

Zato, iz perspektive moje izvorne ideje proučavanja snova, mogao sam da budem veoma zadovoljan dobijenim rezultatom. Imao sam ključ sveta snova, i sve što je bilo nejasno i nerazumljivo u njima postepeno se raščišćavalo i postajalo razumljivo i vidljivo.

Činjenica je da sam u "stanjima polusna" imao sve snove kakve sam i obično imao. Ali, bio sam potpuno svestan, mogao sam da vidim i razumem kako su ti snovi nastali, od čega su izgrađeni, šta im je uzrok, i uopšte, šta je uzrok, a šta posledica. Dalje, video sam da

u "stanjima polusna" imam izvesnu kontrolu nad snovima. Mogao sam da ih stvorim i da vidim ono što sam želeo da vidim, iako to nije uvek bilo uspešno i ne sme se razumeti suviše doslovno. Obično bih dao samo prvi impuls, a nakon toga bi se snovi razvijali, tako reći, sami od sebe, ponekad me izuzetno zaprepasujući neočekivanim i čudnim obrtima koje bi uzimali.

U "stanjima polusna" sanjao sam sve snove koje sam bio u stanju da sanjam na običan način. Postepeno je preda mnom prošao ceo moj repertoar snova. I ja sam bio u stanju da posmatram te snove sasvim svesno, mogao da vidim kako su nastali, kako su prešli jedan u drugi, i mogao da razumem čitav njihov mehanizam.

Snovi, posmatrani na taj način, postepeno su postajali klasifikovani i podeljeni u određene kategorije.

Jednoj od tih kategorija sam pripisao sve moje snove koji su se stalno ponavljali i koje sam s vremena na vreme imao čitavog života još od ranog detinjstva.

Neki od tih snova su me ranije plašili svojom istrajnošću, svojim čestim ponavljanjem i izvesnim čudnim karakterom i navodili me da u njima tražim skriveno ili alegoričko značenje, proročanstvo ili upozorenje. Izgledalo mi je da ti snovi moraju imati izvesno značenje, da mora da se odnose na nešto u mom životu.

Govoreći uopšteno, naivno razmišljanje o snovima uvek počinje idejom da svi, a posebno snovi koji se stalno vraćaju, moraju imati neko značenje, mora biti da predviđaju budućnost, pokazuju skrivene crte nečijeg karaktera, izražavaju psihičke osobine, sklonosti, skrivena patološka stanja, i tako dalje. U stvarnosti, međutim, veoma brzo sam postao ubeđen da moji snovi, koji se ponavljaju, ni na koji način nisu povezani sa bilo kojim crtom ili osobinom moje prirode ili sa bilo kojim događajem u mom životu. I našao sam za njih jednostavna objašnjenja koja nisu ostavljala sumnje u njihovu pravu prirodu.

Opisaću nekoliko tih snova sa objašnjenjima.

Prvi i najkarakterističniji san, koji sam veoma često sanjao, bio je san u kome sam video močvaru ili kaljugu posebnog karaktera koji nikad kasnije nisam mogao da opišem sebi. Često se ta močvara, ili kaljuga, ili naprosto duboko blato, kakvo se viđa na ruskim putevima, pa čak i na moskovskim ulicama, pojavljivala preda

mnom na zemlji, pa čak i na podu moje sobe, bez ikakve povezanosti sa zapletom sna. Davao sam sve od sebe da izbegnem to blato, da ne zakoračim na njega, čak i da ga ne dodirnem. Ali, neizostavno bih upao u njega, i ono bi počelo da me usisava i obično bi mi usisalo noge do kolena. Naprezao sam se na sve moguće načine da izađem iz tog blata ili močvare, i ponekad bih uspeo, ali bih se tad obično probudio.

Zavodljiva je bila pomisao da se taj san protumači alegorijski, kao pretnja ili upozorenje. Ali, kad sam počeo da sanjam taj san u "stanju polusna", on se objasnio veoma jednostavno. Ceo sadržaj tog sna stvoren je osetom da su mi noge upetljane u čaršave ili pokrivače, tako da nisam mogao ni da ih pomeram ni da ih okrenem. Ako bih uspeo da se okrenem, pobegao bih iz tog blata, ali bih se onda neizostavno probudio, jer bih napravio nagli pokret. Što se tiče samog blata i njegovog "posebnog" karaktera, to je bio više zamišljeni nego stvarni "strah od kaljuga" koji sam imao u detinjstvu. Taj strah, koji deca, a ponekad čak i odrasli ljudi u Rusiji imaju, stvoren je pričama o močvarama i kaljugama i "prozorima".² A u mom slučaju, posmatrajući taj san u stanju "polusna", mogao sam da rekonstruišem odakle dolazi taj osećaj posebnog blata. Taj osećaj i vizuelne slike bile su sasvim definitivno povezane sa pričama o močvarama za koje se kaže da imaju "poseban" karakter, da se mogu prepoznati, da se uvek razlikuju od obične močvare, da su one "usisale" ono što je palo u njih, da su ispunjene *posebno* mekim muljem, i tako dalje, i tako dalje.

U "stanju polusna" sled asocijacija u čitavom snu bio je sasvim jasan. Najpre se pojavio osećaj vezanih nogu, potom signal: kaljuga, blato, prozor, *posebno* mek mulj. Potom strah, želja da se iščupa i, obično, buđenje. Nije bilo ničeg, apsolutno ničeg mističnog ili psihološki značajnog u tim snovima.

Drugo, bio je jedan san koji me je takođe plašio. *Sanjao sam da sam slep*. Nešto se dešavalo oko mene, čuo sam glasove, zvukove, buku, pokrete, osećao da mi preti neka opasnost; i morao sam da se pomerim negde sa rukama ispruženim ispred sebe da bih izbegao da

² "Prozor" je ime kojim je nazvana mala površina, ponekad od samo nekoliko metara, "bezdanog" blata u običnoj močvari.

ne udarim u nešto, ponekad se očajnički naprežući da vidim šta je oko mene.

U "stanju polusna" sam razumeo da napor koji sam ulagao nije bio napor da vidim, već napor da otvorim oči. I taj napor, zajedno sa *osećajem sklopljenih kapaka* koje nisam mogao da podignem, stvarao je osećaj "slepila". Ponekad je rezultat tog napora bio da se probudim. To se događalo kad bih, zapravo, uspeo da otvorim oči.

Već i ta prva posmatranja snova koji se ponavljaju pokazala su mi da snovi zavise u mnogo većoj meri od direktnog osećaja u datom trenutku nego od bilo kog opšteg uzroka. Postepeno sam postao ubeđen da su skoro svi snovi koji se vraćaju povezani sa osećajima ne čak ni nekog stanja, već jednostavno sa osećajem položaja tela u datom trenutku.

Kad bih pritisnuo ruku kolenom i ruka bi utrnula, sanjao bih da me pas grize za ruku. Kad bih želeo da nešto uzmem u ruku ili podignem, to bi mi ispadalo iz ruku, jer su mi ruke visile kao krpe i odbijale su da me slušaju. Sećam se da je jednom u snu trebalo da nešto razbijem čekićem, a čekić je bio kao da je napravljen od gume; odbijao se od predmeta koji sam udario i nisam svojim udarcima mogao da dam nikakvu snagu. To je, naravno, bio naprosto osećaj opuštenih mišića.

Bio je još jedan san koji se vraćao i koji me je uvek plašio. U tom snu sam bio paraličar ili bogalj; pao bih i ne bih mogao da ustanem, jer me noge nisu slušale. Taj san je takođe izgledao kao da je predskazanje nečeg što će mi se desiti, dok se u "stanjima polusna" nisam uverio da je to naprosto bio osećaj nepokretnih nogu sa opuštenim mišićima, koji, naravno, nisu mogli da slušaju impulse kretanja.

U celini sam video da naši pokreti, posebno naši impulsi kretanja i osećaj nemoći da se načini određeni pokret, igraju najvažniju ulogu u stvaranju snova.

Kategoriji snova koji se stalno vraćaju pripadaju takođe i snovi o letenju. Leteo sam prilično često i ti snovi su mi bili dragi. U "stanjima polusna" video sam da letenje zavisi od lagane vrtoglavice koja se pojavljuje u snu s vremena na vreme bez ikakvog patološkog uzroka, već verovatno jednostavno u vezi sa horizontalnim položajem tela. Nije bilo erotskih elemenata u snovima o letenju.

Zabavni snovi koji se pojavljuju veoma često, oni u kojima vidimo sebe neodevenog ili napola odevenog kako hodamo ulicom ili među ljudima, takođe ne zahtevaju komplikovane teorije da bi se objasnili. To je bio naprosto osećaj sopstvenog poluobučenog tela. Kao što sam primetio u "stanjima polusna", ti snovi su se javljali uglavnom kad bi mi tokom sna bilo hladno. Hladnoća bi me navela da uvidim da sam neodeven i taj osećaj bi prodro u moje snove.

Neki od snova koji se ponavljaju mogu se objasniti jedino u vezi sa drugima. Takvi su snovi o stepenicama, često opisani u psihološkoj literaturi. To su čudni snovi i mnogi ljudi ih imaju. Penjete se ogromnim, mračnim, beskrajnim stepenicama, *nalazite* određene prolaze koji vode napolje, pamтите put, potom ga opet gubite, dolazite do nepoznatih odmorišta, zaokreta, vrata itd. To je jedan od najtipičnijih snova koji se ponavljaju. Kao po pravilu, ne srećete nikog, obično ste sami usred tih velikih pustih stepenica.

Kao što sam razumeo u "stanjima polusna", ti snovi su kombinacija dva motiva ili prisećanja. Prvi motiv je stvoren motoričkim pamćenjem, pamćenjem pravca. Ti snovi o stepenicama se ni na koji način ne razlikuju od dugih hodnika, sa beskrajnim dvorištima kroz koja prolazite, sa ulicama, alejama, vrtovima, parkovima, poljima, drvećem; rečju, to su snovi o *putevima* ili *cestama*. Svi mi znamo mnoge puteve i ceste; u kućama, uz stepenice i duž hodnika; u gradovima, u zemlji, u planinama; i mi možemo da vidimo sve te puteve u snovima, iako vrlo često ne vidimo same puteve, već, ako se tako može reći, opšti osećaj puteva. Svaki put ima svoj sopstveni posebni osećaj. Ti osećaji su stvoreni hiljadama malih detalja odraženih i utisnutih u kutovima našeg pamćenja. Kasnije su ti osećaji reprodukovani u snovima, iako za stvaranje željenog osećaja snovi veoma često koriste slučajni materijal ili slike. Zbog toga, "put" koji vidite u snovima može da spolja ne podseća na put koji vi zapravo znate i pamтите kad ste budni, ali on će proizvesti isti utisak kao i put koji vam je poznat, i daće vam iste osećaje.

"Stepeništa" su slična "putevima", samo, kao što je rečeno, ona takođe sadrže još jedan motiv. Taj motiv se sastoji u izvesnom mističkom značenju koje stepenice imaju u životu svakog čoveka. Svako je u svom životu često na stepenicama doživeo osećaj nečeg novog i nepoznatog što ga čeka tog trenutka na narednom spratu,

iza zatvorenih vrata. Svako može da se priseti mnogo takvih trenuta u svom životu. Čovek se penje stepenicama ne znajući šta ga čeka. Za decu je to često njihov dolazak u školu, ili uopšte, prvi utisak škole, i takvi utisci ostaju čitavog života. Dalje, stepeništa su često pozornica oklevanja, odluka, promena odluka, i tako dalje. Sve to uzeto zajedno i udruženo sa sećanjima pokreta stvara snove o stepenicama.

Da bih nastavio opšti opis snova, moram da primetim da vizuelni utisci u snu često ne odgovaraju vizuelnim utiscima u budnim stanjima. Čovek koga znate veoma dobro u životu može da u snu izgleda sasvim drugačije. Uprkos tome, međutim, vi ni malo ne sumnjate da je to zaista on, a njegov nepoznati aspekt vas uopšte ne iznenađuje. Često se dešava da sasvim fantastičan, pa čak i neprirodan i nemoguć aspekt čoveka izrazi izvesne crte i osobine koje znate o njemu. Jednom rečju, spoljašnji oblik stvari, ljudi i događaja u snovima mnogo je plastičniji nego u budnom stanju i mnogo je podložniji uticaju slučajnih misli, osećanja i raspoloženja koja prolaze kroz nas.

Što se tiče snova koji se vraćaju, njihova jednostavna priroda i odsustvo svakog alegorijskog značenja u njima nisu za mene dolazili u pitanje nakon što su se nekoliko puta pojavili u mojim "stanjima polusna". Video sam kako su oni počeli, mogao sam jasno objasniti odakle su došli i kako su stvoreni.

Bio je samo jedan san koji nisam bio u stanju da objasnim. To je san u kome sam video sebe kako *trčim četvoronoške*, ponekad veoma brzo. U izvesnim slučajevima je to izgledalo kao najpouzdaniji način kretanja. Uvek sam u snovima više voleo taj način kretanja od drugih.

Iz nekog razloga ne pamtim taj san u "stanjima polusna". I razumeo sam poreklo tog "trčanja četvoronoške" tek kasnije, kad sam posmatrao jedno malo dete koje je tek počinjalo da hoda. Ono je moglo da hoda, ali za njega je to i dalje bila velika avantura i njegov stav na dve noge još uvek je bio veoma nesiguran, nestabilan i nepouzdan. Ono očigledno nije verovalo sebi u tom položaju. Zato, ako bi se nešto neočekivano dogodilo, ako bi se otvorila vrata, ili se čula buka sa ulice, ili čak ako bi mačka skočila sa sofe, ono bi se smesta spustilo na sve četiri. Posmatrajući ga, razumeo sam da su

negde, duboko u najskrivenijim delovima našeg sećanja, sačuvana prisećanja na te prve motoričke utiske, i svi osećaji, strahovi i motorički impulsi povezani s tim. Očigledno su nekad novi i neočekivani utisci stvarali impuls da se spusti na sve četiri noge, da se zauzme postojaniji i čvršći položaj. U budnom stanju taj impuls nije dovoljno snažan, ali on deluje u snovima i stvara čudne slike, koje su meni takođe izgledale da su alegorične ili da imaju neko skriveno značenje.

Posmatranje istog deteta takođe mi je objasnilo dosta toga o stepenicama. Kad je počelo da se oseća sasvim sigurno na pođu, stepenice su i dalje za njega bile velika avantura. I ništa ga nije privlačilo više od stepenica. Pored toga, bilo mu je zabranjeno da im prilazi. I naravno, u narednom periodu života, ono je praktično živelo na stepenicama. U svim kućama u kojima je živelo najpre su ga privlačile stepenice. I dok sam ga posmatrao, nisam sumnjao da će utisci o stepenicama ostati u njemu čitavog života i da će ih ono povezivati sa svim osećanjima čudnog, privlačnog i opasnog karaktera.

Vraćajući se na metod mog posmatranja, moram da primetim čudnu činjenicu koja dokazuje da se snovi menjaju usled toga što se posmatraju, naime, da sam nekoliko puta *sanjao* da posmatram svoje snove. Moj izvorni cilj bio je da stvorim svest u snovima, tj. da postognem sposobnost da u snu shvatim da spavam. U "stanjima polusna" to je bilo prisutno od samog početka. Kao što sam već rekao, istovremeno sam i spavao i nisam spavao. Ali, uskoro je počelo da se javlja "lažno posmatranje", tj. naprosto novi snovi. Sećam se da sam jednom video sebe u velikoj praznoj sobi bez prozora. Pored mene je u sobi bilo jedino malo crno mače. "Ja sanjam", rekao sam sebi. "Kako mogu da znam da li zaista spavam ili ne? Pretpostavimo da pokušam ovako. Neka se ovo malo crno mače pretvori u velikog belog psa. U budnom stanju je to nemoguće, i ako se to desi, znači da spavam." Rekao sam to sebi i istog trenutka se crno mače pretvorilo u velikog belog psa. Istovremeno je naspramni zid nestao, otkrivajući planinski pejzaž sa rekom koja se kao traka gubila u daljini.

"Ovo je čudno", rekao sam sebi; "ja nisam naručio taj pejzaž. Odakle je on došao?" Bledo prisećanje je počelo da se javlja u meni, prisećanje da sam negde video taj pejzaž i da je on nekako bio

povezan sa belim psom. Ali, osetio sam da ću, ako sebi dopustim da uđem u to, zaboraviti najvažniju stvar koju moram da zapamtim, naime, da spavam i *da sam svestan sebe*, tj. da sam u stanju koje sam dugo želeo i koje sam pokušavao da postignem. Napregao sam se da na mislim o pejzažu, ali je u tom trenutku izgledalo da me neka moć vuče *unazad*. Brzo sam proleteo kroz zid sobe i nastavio da letim pravolinijski, sve vreme unazad, i sa užasnom bukom u ušima, iznenada sam se zaustavio i probudio.

Opis tog letenja *unazad* i buke koja ga prati može se naći u kulturnoj literaturi, gde im je pripisano jedno posebno značenje. Ali, u stvarnosti u njima nema nikakvog značenja osim možda neodgovarajućeg položaja glave ili blago ometene cirkulacije krvi.

Na taj način su se ljudi, *leteći unazad*, obično vraćali sa veštičjeg Sabata.

I govoreći uopšte, lažna posmatranja, tj. snovi unutar snova, mora da su igrali veliku ulogu u istoriji "magije", čudesnih preobražaja i tako dalje.

Lažno posmatranje kao ovo opisano javilo se nekoliko puta, ostalo mi je u sećanju veoma živo i pomoglo mi veoma mnogo u rasvetljavanju opšteg mehanizma spavanja i snova.

Hteo bih sada da kažem nekoliko reči o opštem mehanizmu sna.

Prvo, neophodno je da se razume da spavanje može biti različitog stepena, različitih dubina. Možemo biti više usnuli ili manje usnuli, bliži mogućnosti buđenja ili dalji od mogućnosti buđenja. Mi se obično sećamo samo onih snova koje smo imali blizu mogućnosti buđenja. Snova koje smo imali u dubokom snu, tj. daleko od mogućnosti buđenja, uopšte se ne sećamo. Ljudi koji kažu da se ne sećaju snova spavaju veoma duboko. Ljudi koji se sećaju svih svojih snova, ili bar mnogih, zapravo samo napola spavaju. Sve vreme oni su blizu mogućnosti buđenja. I, kako se određeni deo instinktivnog rada organizma najbolje obavlja u dubokom snu i ne može se izvesti kad čovek samo napola spava, očigledno je da odsustvo dubokog sna slabi organizam, sprečava ga da obnovi svoje potrošene snage i otkloni iskorišćene supstance i tako dalje. Organizam se ne odmara dovoljno. Zbog toga ne može da obavlja dovoljno dobar rad, ranije se istroši, lakše se razboli. Jednom rečju, duboko spavanje, to jest, spavanje bez snova, u svakom pogledu je korisnije od

spavanja sa snovima. I eksperimenti koji ohrabruju ljude da pamte svoje snove čine im zaista lošu uslugu. Što se manje čovek seća snova, to čvršće spava i tim bolje za njega.

Dalje, neophodno je da se primeti da mi veoma grešimo kad govorimo o stvaranju mentalnih slika u snu.

Tako, mi govorimo samo o glavi, razmišljanju mozgom, i mi mu pripisujemo glavni deo rada na stvaranju snova, kao i sve naše razmišljanje. To je krajnje pogrešno. Naše noge takođe misle, misle sasvim nezavisno i sasvim drugačije od glave. Ruke takođe misle: one imaju svoje sopstveno pamćenje, svoje sopstvene mentalne slike, svoje sopstvene asocijacije. Leđa misle, stomak misli, svaki deo tela misli nezavisno. Nijedan od tih misaonih procesa ne dopire do naše svesti u budnom stanju, kad razmišljanje glavom, koje operiše uglavnom rečima i vizuelnim slikama, dominira nad svim drugim. Ali, kad se svest glave spusti, smiri i postane zamračena stanjem sna, posebno u dubljim oblicima sna, odmah druge svesti počinju da govore, naime svesti stopala, ruku, prstiju, stomaka, drugih organa, raznih grupa mišića. Te odvojene svesti u nama imaju svoje sopstvene koncepcije mnogih stvari i pojava, za koje mi nekad imamo koncepcije iz glave, a ponekad ne. Upravo je to ono što nas najviše sprečava da razumemo svoje snove. U snu se mentalne slike koje pripadaju nogama, rukama, nosu, vrhovima prstiju, raznim grupama pokretačkih mišića mešaju sa našim običnim verbalno-vizuelnim slikama. Mi nemamo reči ni oblika da izrazimo koncepciju jedne vrste koncepcijom druge vrste. Vizuelno-verbalni deo našeg psihičkog aparata ne može da zapamti sve te krajnje nerazumljive i strane stvari. U našim snovima, međutim, te slike igraju istu ulogu kao i naše vizuelno-verbalne slike, ako ne i veću.

Dve ograde koje ću načiniti treba imati na umu u svakom pokušaju opisa i klasifikacije snova. Prva je da postoje različita stanja sna. Mi možemo da uhvatimo samo snove koji prolaze blizu površine; čim odu dublje, mi ih gubimo. A druga je da bez obzira koliko se trudimo da zapamtimo i tačno opišemo naše snove, mi pamtimo i opisujemo samo *snove glave*, tj. snove koji se sastoje od vizuelno-verbalnih slika; sve ostalo, tj. ogromna većina snova, izmiče nam.

Ovome se mora dodati još jedna okolnost od ogromnog značaja. U snu se i sama svest glave menja. To znači da čovek u snu ne može

da misli o sebi *ukoliko sama ta misao nije san*. Čovek nikad ne može da izgovori sopstveno ime u snu.

Ako bih izgovorio moje ime u snu, smesta bih se probudio. I razumeo sam da mi ne uviđamo da je znanje sopstvenog imena za čoveka već drugačiji stepen svesti u poređenju sa snom. U snu mi nismo svesni našeg sopstvenog postojanja, mi ne odvajamo sebe od opšte slike koja se kreće oko nas, ali se, da tako kažemo, krećemo sa njom. Naše osećanje "ja" je mnogo više pomračeno u snu nego u budnom stanju. To je zaista glavna psihološka crta koja određuje stanje sna i izražava svu razliku između sna i budnog stanja.

Kao što sam malopre ukazao, posmatranje snova me je veoma brzo dovelo do neophodnosti klasifikacije. Postao sam ubeđen da se naši snovi veoma razlikuju po svojoj prirodi. Opšti naziv, "snovi", zbunjuje nas. U stvarnosti se snovi razlikuju jedan od drugog koliko i stvari i događaji koje vidimo u budnom stanju. Bilo bi sasvim nedovoljno da govorimo samo o "stvarima", uključujući u to planete, dečje igračke, predsednike vlada i slikarstvo paleolitskog perioda. A upravo to činimo u odnosu na "snove". To svakako čini razumevanje snova praktično nemogućim i stvara mnoge lažne teorije, jer je podjednako nemoguće objasniti razne kategorije snova na osnovu jednog opšteg principa, kao što bi bilo nemoguće za predsednike vlada i paleolitsko slikarstvo.

Najveći broj naših snova je potpuno slučajan, potpuno haotičan, nepovezan sa bilo čim i *besmislen*. Ti snovi zavise od slučajnih asocijacija. U njima nema sklada, nema pravca, nema ideja.

Opisaću jedan takav san, koji je opažen u "stanju polusna".

Padam u san. Zlatne tačke, iskre i sićušne zvezde pojavljuju se i nestaju pred mojim očima. Te iskre i zvezde postepeno se stapaju u zlatnu mrežu sa dijagonalnim okcima koja se sporo i pravilno kreću u ritmu kucanja mog srca, koje osećam sasvim jasno. Narednog trenutka zlatna mreža se preobražava u red bronzanah šlemova koji pripadaju rimskim vojnicima koji marširaju ulicom ispod. Čujem njihov odmereni korak i gledam ih sa prozora visoke kuće u Galati, u Carigradu, u uskoj aleji, čiji jedan kraj vodi do starog doka i Zlatnog Roga sa svojim brodovima i parobrodima i minaretima Stambola iza njih. Rimski vojnici marširaju dalje i dalje u zbijenim redovima duž aleje. Čujem njihov težak odmeren korak, i vidim kako sunce

blješti na njihovim šlemovima. Tad se iznenada odvajam od prozorskog simsa na kome ležim, i u istom ležećem položaju letim polako iznad aleje, iznad kuća, potom iznad Zlatnog Roga u pravcu Stambola. Osećam miris mora, osećam vetar, toplo sunce. To letenje mi daje izvanredno prijatan osećaj i ne mogu a da ne otvorim oči.

Ovo je tipičan san prve kategorije, tj. san koji zavisi od slučajnih asocijacija. Tražiti smisao u takvim snovima je potpuno isto kao i proricati budućnost iz taloga kafe. Čitav ovaj san prošao je ispred mene u "stanju polusna". Od prvog do poslednjeg trenutka sam posmatrao kako se slike pojavljuju i kako se preobražavaju jedna u drugu. Zlatne iskre i tačke preobrazile su se u mrežu sa pravilnim okcima. Onda se zlatna mreža pretvorila u šlemove rimskih vojnika. Puls koji sam čuo pretvorio se u ritmični korak marša. Osećanje tog pulsiranja znači opuštanje mnogih malih mišića, koje za uzvrat proizvodi osećaj lagane vrtoglavice. Osećaj lagane vrtoglavice se smesta preobrazio u moje viđenje vojnika dok ležim na prozorskom simsu visoke kuće i gledam na dole; a kad se ta vrtoglavica malo povećala, podigao sam se sa prozora i poleteo iznad zaliva. To je odjednom donelo sa sobom asocijaciju mora, vetra i sunca, i da se nisam probudio, verovatno bih u narednom trenutku video sebe na otvorenom moru, na brodu, i tako dalje.

Ti snovi su ponekad izuzetni zbog posebne besmislenosti, zbog sasvim nemogućih kombinacija i asocijacija.

Sećam se jednog sna, u kome je iz nekog razloga veliku ulogu igralo mnoštvo gusaka. Tad neko pita: "Da li bi voleo da vidiš *gušče*? Sigurno nikad nisi video *gušče*." I u tom trenutku ja se slažem da nikad nisam video *gušče*. Narednog trenutka mi donose na naranđastom svilenom jastuku zaspalo sivo mače veoma čudnog izgleda, duplo duže i mršavije od običnih mačića. I sa velikim interesovanjem ja razgledam *gušče* i kažem da nisam mislio da je tako čudno.

Ako ove snove o kojima sam govorio, to jest, haotične i nekoherentne, svrstamo u prvu kategoriju, u drugu kategoriju moramo svrstati dramatične ili izmišljene snove. Obično se ove dve kategorije prepliću, to jest, element izmišljanja i fantazije ulazi u haotične snove, dok izmišljeni snovi sadrže mnoge slučajne asocijacije, slike i scene, koje veoma često potpuno menjaju njihov izvorni pravac. Snove druge kategorije je najlakše zapamtiti, jer su oni najviše nalik običnom dnevnom sanjarenju.

U tim snovima čovek sebe vidi u svakakvim dramatičnim situacijama. On putuje u razne daleke zemlje, bori se u ratovima, spasava se od neke opasnosti, progoni nekoga, vidi sebe okruženog masom ljudi, sreće sve svoje žive i mrtve prijatelje, vidi sebe u raznim periodima svog života; tako odrasli vide sebe u školi, i tako dalje.

Dešava se da su neki od tih snova veoma interesantni po svojoj tehnici. Oni sadrže izvesnu količinu tananog materijala zapažanja, sećanja i imaginacije koje čovek ne poseduje dok je budan. To je prvo što me je začudilo u snovima te vrste kad sam počeo da razumem nešto o njima.

Ako bih video u snu nekog od mojih prijatelja koga nisam video možda nekoliko godina, on bi mi govorio svojim sopstvenim jezikom, svojim sopstvenim glasom, svojom sopstvenom intonacijom i modulacijama, sa svojim karakterističnim gestovima; i rekao bi tačno ono što bi jedino on mogao da kaže.

Svaki čovek ima svoj način izražavanja, svoj način mišljenja, svoj način reagovanja na spoljašnje fenomene. Nijedan čovek ne može da govori i deluje kao neki drugi. I ono što mi je prvo privuklo pažnju u tim snovima bila je njihova fantastična umetnička tačnost. Stil svakog čoveka potpuno je očuvan do najmanjeg detalja. Događalo se da neke crte budu preterane ili izražene simbolično. Ali to nikad nije bilo netačno, nikad u suprotnosti sa tipom.

U snovima takve vrste dešavalo se da sam video više od deset ili dvadeset ljudi istovremeno, ljudi koje sam poznavao u ranijim periodima mog života, i ni kod jednog od njih nije bilo ni najmanje greške, ni najmanje netačnosti.

To je bilo nešto više od pamćenja; to je bilo umetničko stvaralaštvo, jer mi je bilo sasvim jasno da su mnogi detalji koji su mi očigledno iščileli iz pamćenja rekonstruisani, da tako kažem, na licu mesta, i potpuno su odgovarali onom što je zapravo i trebalo da bude tu.

Drugi snovi te vrste iznenadili su me svojim potpuno promišljenim i razrađenim planom. Oni su imali jasan i dobro zamišljen zaplet koji mi nije ranije bio poznat. Sve dramske ličnosti pojavile bi se u pravom trenutku i učinile sve što su morale da učine i kažu u skladu sa zapletom. Radnja je mogla da se odigra i razvije u najrazličitijim kombinacijama, mogla je da se prebaci iz grada na selo, u

zemlju koja mi je nepoznata, na more; najčudniji tipovi mogli su da uđu u te drame. Sećam se, na primer, jednog sna, punog pokreta, dramatičnih situacija i najrazličitijih osećanja. Ako se ne varam, to je bilo tokom rusko-japanskog rata. U snu je bio rat u samoj Rusiji. Deo Rusije okupirala je armija nekog čudnog naroda, koji se čudno zvao, zaboravio sam ime. Morao sam po svaku cenu da prođem kroz neprijateljske linije nekim krajnje važnim ličnim poslom. U vezi sa tim dogodio se čitav niz tragičnih, zabavnih, melodramskih zbivanja. Sve to bi načinilo kompletan scenario za film; i sve je bilo na svom pravom mestu, ništa nije bilo neusklađeno sa glavnim tokom drame. Bilo je mnogo zanimljivih tipova i scena. Monah sa kojim sam razgovarao u manastiru još živi u mom sećanju; on je bio potpuno van života i van svega što se događalo oko njega, a istovremeno je bio pun sitnih briga i strepnji povezanih u tom trenutku sa mnim. Čudni pukovnik neprijateljske vojske sa zašiljenom sedom bradom i očima koje su neprekidno treptale bio je potpuno živi čovek, i istovremeno veoma jasan i određen tip čoveka-mašine, čiji život je podeljen u nekoliko odeljaka neprobojnim pregradama. Čak i tip njegove zamišljene nacionalnosti, zvuk jezika kojim je govorio sa drugim oficirima, sve je to bilo u savršenoj podudarnosti. San je bio pun malih realističnih detalja. Galopirao sam kroz neprijateljske linije na velikom belom konju, i tokom jednog zaustavljanja skinuo sam nekoliko belih dlaka sa svog kaputa rukavom.

Sećam se da mi je taj san bio veoma interesantan jer mi je sasvim jasno pokazao da je u meni postojao umetnik, ponekad veoma naitvan, ponekad veoma tanan, koji je izrađivao sve te snove od materijala koji sam imao, ali nikako nisam mogao da ga upotrebim u punoj meri dok sam budan. I video sam da je taj umetnik izuzetno mnogostruk u svom znanju, sposobnostima i talentima. On je bio scenarista, producent, scenograf, i izuzetan karakterni glumac. Ta poslednja sposobnost bila je u najvećoj meri zapanjujuća. Ona me je posebno zapanjila, jer sam imao veoma malo te sposobnosti u budnom stanju. Nikad nisam mogao da imitiram ljude, nikad nisam mogao da reprodukujem njihove glasove, intonaciju, gestove, pokrete; nikad nisam mogao da ponovim najkarakterističnije reči i rečenice čak ni onih ljudi koji su mi bili najbližiji; na isti način, nikad nisam mogao da rekonstruišem akcente i govorne specifičnosti. Ali, sve sam to mogao da uradim u snovima. Zapanjujuća sposobnost karakte-

rizacije koja se ispoljila u snovima nesumnjivo bi bila veliki talenat da sam mogao da je upotrebim dok sam budan. I razumeo sam da to nije bilo specifično samo za mene. Ta sposobnost za karakterizaciju, za dramaturgiju, za uređivanje slike, za stilizaciju za simbolizaciju, leži u svakom čoveku i ispoljava se u njegovim snovima.

Snovi u kojima ljudi vide svoje umrle prijatelje ili rođake pogađaju veoma jako njihovu maštu zbog te izuzetne sposobnosti za karakterizaciju koja je svojstvena njima samima. Ta sposobnost može ponekad da funkcioniše u budnom stanju, kad je čovek utonuo u sebe ili kad se odvoji od neposrednih uticaja života i od uobičajenih asocijacija.

Nakon mojih posmatranja karakterizacije u snovima potpuno sam prestao da se iznenađujem pričama o spiritističkim fenomenima, o glasovima ljudi koji su davno umrli, o "komunikaciji" i savetima koji dolaze od njih, itd. Čak se može dopustiti da su sledeći te savete ljudi našli svoje izgubljene stvari, svežnjeve pisama, stare testamente, porodične dragulje ili zakopana blaga. Svakako da je većina tih priča čista izmišljotina, ali se ponekad, iako verovatno veoma retko, takve stvari događaju i one su bez sumnje zasnovane na karakterizaciji. Karakterizacija je umetnost, iako nesvesna, a umetnost uvek sadrži jak "magični" element; a magični element podrazumeva nova otkrića, nova otkrovenja. Istinito i tačno karakterno otelovljenje čoveka koji je odavno umro može biti takva jedna magija. Otelovljena slika u tom slučaju može ne samo da kaže ono što čovek koji je reprodukuje zna svesno ili nesvesno, već zasigurno može da kaže čak i stvari koje taj čovek ne zna, stvari koje slede iz same prirode njenog bića, iz prirode njenog života, to jest, nešto što se zapravo desilo i što je samo ona mogla da zna.

Moje sopstveno posmatranje karakterizacije nije išlo izvan posmatranja reprodukovanja nečeg što sam nekad znao, čuo ili video, sa veoma malim dodacima.

Sećam se dva slučaja koja su mi objasnila dosta toga u odnosu i na poreklo snova i na "spiritističku komunikaciju" iz onostranog sveta. To se desilo nakon perioda kad sam bio zaokupljen problemom snova, na putu za Indiju. Bio sam sâm. Moj prijatelj S., sa kojim sam ranije putovao na Istok i sa kojim sam planirao da idem u

Indiju, umro je pre godinu dana, i nevoljno, posebno na početku putovanja, mislio sam na njega i osećao njegovu odsustvo.

I desilo se dvaput – jednom na brodu na Severnom Moru, a drugi put u Indiji – da sam jasno čuo njegov glas, kao da je ušao u mentalnu konverzaciju sa mnom. U oba slučaja govorio je na način koji je jedino on mogao da govori i rekao ono što bi jedino on mogao da kaže. Sve, njegov stil, njegova intonacija, njegov način govora, njegov način postupanja sa mnom, sve je to bilo u tih nekoliko rečenica.

Oba puta se to desilo u sasvim nevažnim prilikama, oba puta se on šalio sa mnom na uobičajeni način. Nisam, naravno, ni za trenutak pomislio da u tome može biti ičeg "spiritističkog"; očit je on bio meni, u mom sećanju na njega, i nešto unutar mene ga je reprodukovalo, "otelovilo" ga u tim trenucima.

Takva vrsta otelovljenja se ponekad dešava u mentalnim razgovorima sa odsutnim prijateljima. A u tim mentalnim razgovorima, baš kao što oni koji su umrli mogu da urade, oni nam kažu stvari koje ne znamo.

U slučaju ljudi koji su živi takvi događaji se objašnjavaju telepatijom; u slučaju mrtvih njihovim postojanjem nakon smrti i mogućnošću njihovog stupanja u telepatsku komunikaciju sa onima koji su živi.

To je način na koji se stvari obično objašnjavaju u spiritističkim delima. Vrlo je interesantno čitati te spiritističke knjige iz perspektive proučavanja snova. Mogao sam da razlikujem različite kategorije snova u opisanim spiritističkim fenomenima: nesvesne i haotične snove, izmišljene snove, dramske snove i još jednu, veoma važnu kategoriju, koju bih nazvao imitativnom. Ta imitativna kategorija je zanimljiva u mnogim pogledima, jer iako je materijal tih snova sasvim jasan u našem budnom stanju, ne bismo bili u stanju da ga koristimo tako vešto kao kad spavamo. Ovde je opet "umetnik" na delu. Ponekad je on producent, ponekad prevodilac, ponekad *očigledni plagijator* koji menja na svoj način i pripisuje sebi ono što je pročitao ili čuo.

Fenomen *karakterizacije* je takođe opisan u naučnoj literaturi o proučavanju spiritizma. F. Podmor (Podmore) u svojoj knjizi "*Savremeni spiritizam*" (London 1902, tom II str. 302-303) navodi je-

dan interesantan slučaj iz "Protokola društva za psihička istraživanja" (tom XI, str. 309-316).

G. C. H. Taut, dekan Baklend koledža u Vankuveru, opisuje svoja iskustva na spiritističkim seansama. Tokom tih seansi neke osobe su bile zahvaćene grčevitim trzajima u šakama i rukama, kao i drugim nevoljnim pokretima. Sam Taut je u tim slučajevima osetio jak podsticaj da imitira te pokrete.

Na kasnijim seansama on je u nekoliko slučajeva podlegao sličnim impulsima da uzme neku drugu ličnost. Na taj način je igrao ulogu preminule žene, majke jednog prijatelja koji je bio tu prisutan. Položio je ruku na svog prijatelja i mazio ga, kao što bi njegova majka mogla da učini, i to otelovljenje je od posmatrača bilo prepoznato kao pravi slučaj "kontrole od strane duha".

U drugoj prilici je g. Taut, koji je pod uticajem date muzike imao razna otelovljenja, na kraju bio pritisnut osećanjem hladnoće i usamljenosti, kao kod duha koji je skoro napustio telo. Njegov jad i beda bili su užasni, i samo ga je jedan od prisutnih zadržavao da ne padne na pod. U tom trenutku je jedan od prisutnih dao primedbu, koju sam zapamtio da sam čuo: "To ga otac kontroliše" i tada mi je izgledalo da sam shvatio ko sam bio i koga tražim. Počelo je da mi biva nelagodno u plućima, i pao bih da me nisu uhvatili rukama i nežno me položili na pod. Kako mi se glava spustila na tepih, osetio sam užasnu nelagodu u plućima i nisam mogao da dišem. Pokazao sam im znacima da mi poture nešto pod glavu. Smesta su podmetnuli jastučice pod mene, ali to nije bilo dovoljno – nisam se još dovoljno pridigao da bih mogao da lako dišem – i potom su dodali jastuk. Najjasnije se sećam uzdaha olakšanja kad sam utonuo u hladan jastuk kao bolesna, slaba osoba. U izvesnoj meri sam i dalje bio svestan svojih postupaka, iako ne i mog okruženja, i imao sam jasno sećanje da vidim sebe u ulozi mog umirućeg oca koji leži u krevetu u sobi u kojoj je umro. To je bilo krajnje čudno osećanje. Video sam njegove zgrčene šake i lice, i opet proživljavao trenutke njegovog umiranja; samo sam sada bio i ja sâm – na neki neodređen način – i moj otac, sa njegovim osećanjima i pojavom.

Pamtim interesantan slučaj ove kategorije pseudoautorstva. To mora da je bilo pre oko trideset godina.

Probudio sam se sa sećanjem na dugačku i, kako mi je izgledalo, veoma interesantnu priču, koju mislim da sam napisao u snovima. Setio sam je se u svakom detalju i odlučio da je zapišem u prvom slobodnom trenutku, najpre kao primerak "kreativnih" snova, dugo, misleći da tu temu mogu da upotrebim jednog dana, iako priča nije imala ničeg zajedničkog sa mojim uobičajenim spisima i potpuno se razlikovala od njih po vrsti i karakteru. Ali, otprilike dva sata kasnije, kad sam počeo da zapisujem priču, primetio sam u njoj nešto veoma poznato, i iznenada, na moje veliko zaprepašćenje, vidih da je to priča Pola Buržea, koju sam pročitao nedavno. Ta priča je bila izmenjena na interesantan način. Radnja koja se u Buržeovoj knjizi razvijala s jednog kraja, započinjala je u mom snu sa drugog kraja. Radnja se odigravala u Rusiji, svi likovi su imali ruska imena, i dodata je nova osoba koja je uvela nesumnjivo rusku atmosferu. Sad prilično žalim što nisam zapisao tu priču u vreme kad sam stvorio taj san. Ona je nesumnjivo sadržala mnogo toga zanimljivog. Pre svega, tu je bila izuzetna brzina rada. U normalnim uslovima, dok sam bio budan, takvo preokretanje nečije priče slične dužine, presađivanje radnje u drugu zemlju i dodatak nove ličnosti koja se pojavljuje u gotovo svakoj sceni, zahtevalo bi, po mojoj proceni, najmanje nedelju dana rada. U snu je, međutim, to bilo učinjeno bez ikakvog utroška vremena, naprosto tokom razvijanja radnje.

Ta izuzetna brzina mentalnog rada u snu je mnogo puta privukla pažnju istraživača i njihova posmatranja su prouzrokovala mnoga pogrešna zaključivanja.

Postoji dobro poznati san, mnogo citiran, ali nikad u potpunosti shvaćen, koji je opisao Mori (Maury) u svojoj knjizi "Spavanje i snovi", koji po njegovom mišljenju potvrđuje da je jedan trenutak dovoljan za veoma dugačak san.

Bio sam pomalo neraspoložen i ležao u svojoj sobi; moja majka je bila pokraj mog kreveta. Sanjam o Teroru. Prisustvujem scenama masakra; pojavljujem se pred Revolucionarnim tribunalom; vidim Robespjera, Maraa, Fukije-Tinvila, i najveće zlikovce tog užasnog doba; raspravljam se sa njima; na kraju, nakon mnogih događaja kojih se sećam samo nejasno, suđeno mi je, osuđen sam na smrt, odvezen kolima, usred ogromne gomile, na Trg revolucije; penjem se na gubilište; dželat me vezuje za fatalnu dasku, gura

je, sečivo pada; osećam da mi je glava odsečena od tela; budim se zahvaćen najžešćim strahom, osećajući šipku svog kreveta koja se iznenada otkočila i pala na moj vrat kao što bi palo sečivo na giljotini. To se desilo u jednom trenutku, kao što mi je majka potvrdila, pa opet sam taj spoljašnji oset uzeo za polaznu tačku sna sa čitavim nizom događaja u sledu. U trenu kad me je šipka udarila, sećanje na tu užasnu mašinu, čiji je efekat tako dobro reprodukovala šipka sa krevetskog baldahina, probudilo je u meni sve slike te epohe čiji je simbol bila giljotina.³

Mori objašnjava taj san izuzetnom brzinom rada imaginacije u snu, i iz njegovog objašnjenja bi sledilo da je u desetom ili stotom delu sekunde, koji je protekao između trenutka kad ga je šipka udarila i buđenja on konstruisao ceo san, koji je bio pun pokreta i dramskih efekata, i izgledalo je da traje dugo.

Ali, Morijevo objašnjenje nije dovoljno, i u suštini je pogrešno. On je prevideo jednu, najvažniju, okolnost. U stvarnosti je san trajao malo duže nego što je Mori mislio, moguće nekoliko sekundi, prilično dug period za mentalni proces; dok je njegovoj majci njegovo buđenje moglo izgledati trenutno ili *veoma brzo*.

Ono što se u stvarnosti desilo bilo je sledeće. Pad šipke doveo je Morija u "stanje polusna". U tom "stanju polusna" glavno osećanje bilo je strah. On se plašio da se probudi, plašio se da objasni sebi šta mu se desilo. Čitav san je stvoren pitanjem: šta mi se desilo? Ta sumnja, ta nesigurnost, to postepeno nestajanje nade, veoma su dobro prikazani u njegovom snu kako nam ga je ispričao.

Ali, bila je još jedna veoma karakteristična crta u Morijevom snu koju on nije primetio. To je da događaji nisu sledili onim redom kojim ih on opisuje, *već od kraja ka početku*.

To se često dešava u izmišljenim snovima, i predstavlja jednu od čudnih osobina snova, koja je možda čak negde i zapažena u posebnoj literaturi o toj temi. Na nesreću, na važnost i značaj ove osobine nije ukazano i ta ideja nije ušla u upotrebu u uobičajenoj misli, iako ta sposobnost snova da se razvijaju unazad objašnjava mnogo toga.

³ "San i snovi, psihološko proučavanje ovih pojava", L.F. Alfred Maury, Paris, Didier et Cie, editeurs, 1861., str. 133-134.

Razvoj snova unazad znači, da kad smo budni, mi se budimo u trenutku *početka* sna i pamtimo ga kao da počinje od tog trenutka, to jest, u normalnom sledu događaja. Morijev prvi utisak je bio: O, Bože, šta mi se desilo? Odgovor: Ja sam giljotiniran. Imaginacija je smesta stvorila sliku pogubljenja, gubilišta, giljotine, dželata. Istovremeno se javilo pitanje: kako je sve to moglo da se desi? Kako sam dospeo na gubilište? Kao odgovor je opet došla slika Pariskih ulica, gomile u doba revolucije, dvokolice u kojima su osuđeni dovoženi na gubilište. Potom opet pitanje, sa istim strahom koji tišti srce i istim osećanjem da se nešto užasno i nepopravljivo desilo. I kao odgovor na to pitanje pojavile su se slike Tribunala, figure Robespjera, Maraa, scene masakra, opšte slike terora, objašnjavajući sve što se desilo. U tom trenutku se Mori probudio, to znači, otvorio oči. U stvarnosti se probudio mnogo ranije, moguće nekoliko sekundi pre toga. Ali, budući da je otvorio oči i sećao se poslednjeg trenutka sna, scena terora i masakra, on je odmah počeo da rekonstruiše san u svom umu, počev od tog trenutka. San je počeo da se razvija pred njim u normalnom poretku, od početka događaja do kraja, od scene pred tribunalom do pada sečiva giljotine, ili, u stvarnosti, od pada šipke.

Kasnije, dok je zapisivao ili pričao svoj san, on nikad ni trenutak nije sumnjao da je zaista sanjao tim redom, to jest, nikad nije zamislio mogućnost sanjanja sna jednim redom događaja, a pamćenja drugim. Još jedan problem se zato pojavio pred njim: kako je tako dug i komplikovan san mogao da bljesne u jednom trenutku, jer on je bio siguran da se probudio odjednom (on nije zapamtio "stanje polusna"). To je objasnio izuzetnom brzinom razvoja snova, dok u stvarnosti objašnjenje zahteva razumevanje najpre "stanja polusna", a zatim, činjenice da se snovi mogu razviti *obrnutim redom*, od kraja do početka, a biti zapamćeni *pravim redom*, od početka do kraja.

Razvoj snova od kraja do početka dešava se prilično često, ali, naravno, mi uvek pamtimo te snove normalnim redom, jer se oni završavaju trenutkom u kome bi počeli u normalnom razvoju zbičavanja, ali se pamte ili zamišljaju od tog trenutka.

Emocionalna stanja u kojima možemo biti tokom sna često proizvode veoma čudne snove. Ona boje ovom ili onom nijansom

uobičajene poluhaotične, poluizmišljene snove, čine ih fantastično živim i stvarnim, i navode nas da u njima tražimo duboki smisao i značaj.

Ovde ću navesti jedan san koji bi se mogao protumačiti spiritistički, iako, naravno, u njemu nema spiritizma (sanjao sam taj san u sedamnaestoj ili osamnaestoj godini).

Sanjao sam Ljermontova. Ne sećam se vizuelne slike, ali on mi je rekao čudno šupljim i stegnutim glasom da on nije umro kad se mislilo da je bio ubijen. "Bio sam spasen", rekao je polako i dubokim glasom. "Moji prijatelji su to sredili. Čerkez koji je skočio u grob i odgurnuo zemlju svojim bodežom, pretvarajući se da je neophodno da pomogne da sanduk prođe... Bilo je to povezano sa tim. Tokom noći su me otkopali. Otišao sam u inostranstvo i živeo dugo, samo što više nisam pisao. Niko za to nije znao osim mojih sestara. Kasnije sam zaista umro."

Probudio sam se iz sna u neuobičajeno potištenom stanju. Ležao sam na levom boku, srce mi je brzo kucalo, i osećao sam neopisivi strah. Strah je bio u stvari glavni motiv koji je, povezano sa slučajnim slikama i asocijacijama, stvorio čitav san. Koliko mogu da se setim, moj prvi utisak o "Ljermontovu" bio je šuplji stegnuti glas, pun neke posebne tuge. Zašto sam sebi rekao da je to Ljermontov, teško je reći. Moguće je da je u tome bila emocionalna asocijacija. Veoma je moguće da je opis smrti i pogreba Ljermontova nekad mogao na mene ostaviti sličan utisak. Ljermontovljeva tvrdnja da nije umro, da je živ sahranjen, još više je naglasila emocionalni ton. Čudna crta u tom snu bio je pokušaj da se san poveže sa činjenicama. U opisu Ljermontovljevog pogreba u nekim biografijama se tvrdi, na osnovu izjava očevidaca, da kovčeg nije mogao da uđe u usek na strani groba, i da je jedan gorštak skočio dole i odgurnuo zemlju svojim bodežom. U mom snu nešto je bilo povezano sa tim događajem. Potom, "Ljermontovljeve sestre" koje su jedino znale da je on živ. Čak sam mislio da je on u mom snu rekao "sestre" misleći, u stvari, "rođake", kao da iz ovog ili onog razloga nije hteo da govori jasno. Sve to je sledilo iz glavnog motiva sna, osećanja potištenosti i misterije.

Nema sumnje da bi taj san spiritisti protumačili u spiritističkom smislu. Uopšteno govoreći, proučavanje snova je proučavanje "spi-

ritizma", jer spiritizam sav svoj sadržaj izvlači iz snova. Kao što sam ranije ukazao, spiritistička literatura mi je dala veoma interesantan materijal za objašnjenje snova.

Ali, po strani od toga, spiritistička literatura nesumnjivo stvara čitav niz "spiritističkih" snova, baš kao što bioskop i detektivski roman igraju veoma važnu ulogu u stvaranju snova.

Savremeni pokušaji istraživanja snova, kao po pravilu, jedva da uzimaju u obzir karakter čovekovog čitanja, a još manje njegove omiljene zabave, kao što su pozorište, bioskop, trke itd, dok zapravo glavni materijal snova dolazi upravo iz toga, posebno u slučaju ljudi čiji se svakodnevni život sastoji od samo nekoliko utisaka. Čitanje i posebni pejzaži stvaraju alegoričke, simboličke i slične snove. Uloga koju u stvaranju snova igraju oglasi i plakati takođe se potpuno previda.

Gradenje vizuelnih slika je u snovima ponekad veoma čudno. Već sam pomenuo činjenicu da se snovi u principu grade prema asocijacijama na utiske, a ne prema asocijacijama na činjenice. I, na primer, u vizuelnim slikama sasvim različiti ljudi sa kojima smo došli u kontakt u potpuno različitim periodima našeg života, vrlo često se stope i sjedine u jednu ličnost.

Jedna devojka, politički zatvorenik, koja je provela dosta vremena u zatvoru Butinski u Moskvi (1906-1908), rekla mi je tokom mojih poseta, iza redova rešetaka, da su u njenim snovima utisci o zatvoru bili potpuno izmešani sa utiscima o "Institutu"⁴ koji je ona napustila pre samo šest godina. U njenim snovima zatvorski čuvari bili su pomešani sa ranijim "nadzornicama" i "inspektorkama".

Pozivanja pred islednika i unakrsno ispitivanje bili su – časovi, suđenje koje je trebalo da dođe, završni ispit i sve je bilo na sličan način pomešano.

U ovom slučaju karika je nesumnjivo bila sličnost emocionalnog iskustva, dosada, neprekidna prinuda i opšta besmislenost čitavog okruženja.

Još jedan san mi je ostao u sećanju, ovog puta čisto zabavan, u kome se ispoljio princip otelovljenja ideja suprotnih opisanim.

⁴ Povlašćena državna škola za devojčice, kakva je osnovana u Rusiji u 18. veku i koja je bila tipa francuskih samostana.

Odavno, dok sam bio sasvim mlad, imao sam prijatelja u Moskvi koji je prihvatio položaj u južnoj Rusiji i tamo otišao. Sećam se da sam ga ispratio na železničkoj stanici u Kursku.

Deset godina kasnije video sam ga u snu. Sedeli smo za stolom u staničnom restoranu pijući pivo tačno onako kako smo učinili kad sam ga ispraćao. Ali, *bilo nas je trojica*: ja, moj prijatelj kakvog ga se sećam, i moj prijatelj kakav je verovatno morao da postane u nekom delu moje mentalne slike o njemu, stamen sredovečni čovek mnogo stariji nego što bi mogao da bude u stvarnosti, obučen u kaput sa krznenim okovratnikom, sa sporim i pouzdanim pokretima. Kao što se obično dešava u snovima, ta kombinacija me nije ni najmanje iznenadila i ja sam je prihvatio kao da je to najobičnija stvar na svetu.

Pomenuo sam nekoliko kategorija snova, ali to nipošto nisu sve moguće, niti sve postojeće kategorije. Jedan od razloga pogrešnog tumačenja snova je neodgovarajuće razumevanje kategorija i pogrešna podela snova.

Već sam ukazao da se snovi među sobom razlikuju ne manje nego pojave stvarnog sveta. Svi primeri dati do sada odnose se na "jednostavne" snove, to jest, snove koji se odvijaju na istom nivou kao i naš obični život, kao naše mišljenje i osećanje u budnom stanju. Ima, međutim, i drugih kategorija snova. Ti snovi potiču iz najdubljih dubina života i dižu se daleko iznad uobičajenog nivoa našeg razumevanja i opažanja stvari. Ti snovi mogu da razjasne mnogo toga što nam je nepoznato na uobičajenom nivou življenja, na primer, pokazujući nam budućnost, ili misli i osećanja drugih ljudi, ili događaje koji su nam nepoznati ili daleko od nas. I oni takođe mogu da rasvetle misterije postojanja, pokažu zakone koji vladaju životom, dovedu nas u kontakt sa višim silama. To su veoma retki snovi, i jedna od grešaka uobičajenog pristupa snovima je da se takvi snovi smatraju mnogo češćim nego što ustvari jesu. Njihovi principi i ideje postali su mi u određenom stepenu razumljivi tek nakon eksperimenata koje opisujem u narednom poglavlju.

Treba razumeti da se sve što se o snovima može naći u psihološkoj literaturi odnosi na "jednostavne" snove. Pometnja ideja o tim snovima proističe, osim od pogrešne klasifikacije samih snova, u

značajnoj meri i iz pogrešne definicije materijala od koga se snovi prave. Na snove se gleda kao da su napravljeni od svežeg materijala, od istog materijala koji odlazi na stvaranje misli, osećaja i osećanja u našem budnom životu. To je razlog zbog koga snovi u kojima čovek nešto čini ili doživljava osećanja, što ne bi mogao činiti ili osećati dok je budan, izazivaju tolika pitanja. Tumači snova sve to uzimaju sasvim ozbiljno i stvaraju svoju sopstvenu sliku čovečije duše na osnovu tih crta. Sve je to, naravno, potpuno pogrešno.

Sa izuzetkom snova nalik na one opisane u početku, kao što je san o "močvari", ili "slepilu", koje su stvorili oseti tokom spavanja, glavni materijal koji odlazi na stvaranje snova su ostaci ili škart našeg psihičkog života.

Najozbiljniju grešku predstavlja mišljenje da nas obični snovi otkrivaju takve kakvi smo negde u nepoznatim dubinama naše prirode. Snovi to ne mogu učiniti; oni slikaju ili ono što je bilo i otišlo, ili, češće, ono što nije bilo i nikad ne bi moglo biti. Snovi su uvek karikatura, uvek komično preterivanje, ali preterivanje koje se u najvećem broju slučajeva odnosi na nepostojeće momente u prošlosti ili nepostojeće situacije u sadašnjosti.

Pitanje je, koji su ti principi koji stvaraju tu karikaturu? Zašto snovi toliko protivreče stvarnosti? I ovde se srećemo sa jednim principom koji je, iako ne potpuno shvaćen, ipak bio primećen u "psihooanalitičkoj" literaturi. To je princip "kompenzacije". Ali, sama ta reč je nedovoljna, i verovatno ta neuspela reč stvara svoje sopstvene neuspele asocijacije, što je razlog zašto taj princip nikad nije bio potpuno shvaćen, već je, naprotiv, doveo do sasvim pogrešnih teorija.

Ta ideja "kompenzacije" bila je povezana sa idejom nezadovoljstva. Delovanje tog principa je shvaćeno u tom smislu da čovek koji je nezadovoljan nečim u životu bilo u pogledu sebe, bilo u pogledu drugih, kompenzuje sebe u snovima. Slab, nesrećan, plašljiv čovek vidi sebe kao hrabrog, snažnog, koji postiže sve što želi. Nekog prijatelja koji pati od neizlečive bolesti vidimo u snovima kao izlečenog, punog snage i nade. Slično, ljudi koji su dugo bolovali ili umrli bolnom smrću, pojavljuju nam se u snovima izlečeni, zadovoljni i srećni. U tom slučaju je tumačenje veoma blisko istini, ali je svejedno samo pola istine.

U stvarnosti taj princip je mnogo širi, a materijal snova je stvoren ne na principima kompenzacije uzetim u jednostavnom, psiho-

loškom ili životnom smislu, već na osnovu nečeg što bih ja nazvao *komplementarnim tonovima*, bez ikakvog odnosa prema našim osećanjima tih tonova. Princip je veoma jednostavan. Ako neko vreme gledate zelenu tačku, a potom okrenete oči prema belom zidu, videćete crvenu tačku. Potpuno ista stvar se događa u snovima. Za nas u snovima ne postoji moral, baš *zato* što je u pogledu dobra i zla naš život kontrolisan raznim moralnim pravilima. Svaki trenutak našeg života okružen je raznim vrstama "ne čini to", i zato "ne čini to" ne postoji u snovima. Za nas u snovima ne postoji ništa izuzetno, jer smo u životu zapanjeni svakom novom ili neobičnom kombinacijom okolnosti. Za nas ne postoji zakon sleda fenomena u snu, jer taj zakon vlada svime u životu, i tako dalje.

Princip komplementarnih tonova igra glavnu ulogu u našim snovima, isto toliko u onima kojih se sećamo kao i u onima kojih se ne sećamo; i ako na umu nemamo taj princip, nemoguće je da objasnimo čitav niz snova u kojima činimo i očigledno osećamo ono što nikad ne činimo i nikad ne osećamo u životu.

U snu se dešava veoma mnogo stvari samo zato što se one nikad ne dešavaju i nikad se ne mogu desiti u životu. Snovi su veoma često negativ u odnosu na *pozitiv* života. Ali opet, mora se zapamtiti da se to odnosi samo na detalje. Kompozicija snova nije jednostavno suprotnost životu, već "suprotnost" preokrenuta nekoliko puta i u nekoliko raznih pogleda. Zato su pokušaji da se iz snova rekonstruišu njihovi skriveni uzroci sasvim beskorisni, i naprosto je besmisleno pretpostavljati da su skriveni uzroci snova takođe skriveni motivi života u budnom stanju.

Ostalo mi je da iznesem nekoliko primedbi na zaključke koji su proizašli iz mog proučavanja snova.

Što sam više posmatrao snove, šire je bilo polje mog posmatranja. Isprva sam mislio da mi imamo snove samo u određenom stanju spavanja, blizu buđenja. Kasnije sam se uverio da imamo snove sve vreme, od trenutka kad zaspimo do trenutka buđenja, ali *pamtimo* samo snove blizu buđenja. A još kasnije sam uvideo da imamo snove neprekidno, *i u snu i u budnom stanju*. Mi nikad ne prestajemo da sanjamo, iako toga nismo svesni.

Kao rezultat ovog što sam rekao, došao sam do zaključka da se snovi mogu posmatrati u budnom stanju. Uopšte nije neophodno da

se zaspi da bi se posmatrali snovi. Snovi nikad ne prestaju. Mi ih ne primećujemo u budnom stanju, usred stalnog toka vizuelnih, auditivnih i ostalih oseta, iz istog razloga iz kojeg ne vidimo zvezde na svetlosti sunca. Ali, baš kao što možemo da vidimo zvezde sa dna dubokog bunara, tako možemo da vidimo snove koji se odvijaju u nama ako se, makar i na kratko, izolujemo, bilo slučajno bilo namerno, od ulaska spoljašnjih utisaka. Nije lako objasniti kako da se to učini. Koncentracija na jednu ideju može proizvesti tu izolaciju. Neophodno je zaustavljanje toka uobičajenih misli i mentalnih slika. Neophodno je da se na kratko postigne "svest bez misli". Kad ta svest dođe, slike snova počinju da izranjaju iz uobičajenih oseta, i, zaprepašćeni, vi iznenada vidite sebe okruženog čudnim svetom senki, raspoloženja, razgovora, zvukova, slika. I vi uvidate da je taj svet uvek u vama, da nikad ne nestaje.

Tako dolazite do jednog veoma jasnog, iako donekle neočekivanog zaključka: san i budno stanje nisu dva stanja koja *smenjuju jedno drugo*, ili slede jedno za drugim. Sama ta imena su netačna. Ta dva stanja nisu *san i budno stanje*. Oni se mogu zvati *san i san plus budno stanje*. To znači da kad smo budni, san ne nestaje, već je stanju sna *dobato* budno stanje, koje prigušuje glasove snova i čini slike sna nevidljivim.

Posmatranje "snova" u budnom stanju predstavlja daleko manju teškoću nego posmatranje u snu, i štaviše, posmatranje u tom stanju ne menja njihov karakter, ne stvara nove snove.

Nakon određenog iskustva, čak i zaustavljanje misli, stvaranje svesti bez misli, postaje nepotrebno. Snovi su uvek tu. Dovoljno je samo da se podeli pažnja, i vi vidite kako u uobičajene dnevne misli, u uobičajene razgovore, ulaze misli, reči, figure, lica, scene, – bilo iz prošlosti, iz detinjstva, iz školskih dana, sa putovanja, bilo iz onoga što smo nekad pročitali ili čuli, bilo iz onoga što se nikad nije desilo, ali o čemu smo nekad mislili ili razgovarali.

Snovima koji se mogu posmatrati samo u budnom stanju pripadaju (u mom slučaju) čudni osećaji koji su poznati mnogim ljudima i mnogo puta su opisani, iako nikad nisu bili potpuno objašnjeni – *osećaji da se ovo već dogodilo ranije*.

Iznenada u nekoj novoj kombinaciji okolnosti, među novim ljudima, na novom mestu, čovek stane i pogleda oko sebe sa zaprepašćenjem – ovo se već desilo ranije! Ali, kad? On ne može da kaže.

Kasnije on kaže sebi *da nije moglo biti tako*, on nikad nije bio ovde u ovom okruženju, nikad nije video te ljude.

Ponekad se dešava da su ti osećaji veoma istrajni i dugi, ponekad veoma brzi i varljivi. Najinteresantniji se pojavljuju kod dece.

Daleki uvid da se to ranije desilo ponekad je odsutan iz tih osećaja. Ali, ponekad se događa bez ikakvog vidljivog ili objašnjivog uzroka da neka određena stvar, igračka, knjiga, odelo, izvesno lice, kuća, pejzaž, zvuk, melodija, pesma, miris, – pobudi maštu kao nešto blisko, dobro poznato, dodirujući najskrivenija osećanja, izazove čitav niz nejasnih i prolaznih asocijacija i ostane u sećanju čitavog života.

Kod mene su ti osećaji (sa jasnom i izraženom idejom da se to desilo ranije, da sam to ranije video) počeli kad sam imao otprilike šest godina. Posle jedanaeste postali su mnogo ređi. Jedan od njih, izuzetan po svojoj živosti i istrajnosti, javio se kad sam imao devetnaest godina.

Isti osećaji, ali bez jasno formulisanog osećanja ponavljanja, počeli su još ranije, od najranijeg detinjstva, i bili su posebno živi tokom godina kad se osećaj ponavljanja javio, to jest, od šeste do jedanaeste; i oni su takođe dolazili kasnije s vremena na vreme, u raznim uslovima.

Obično, kad se o tim osećajima razmatra u psihološkoj literaturi, spominje se samo prva vrsta, to jest, osećaji sa jasno formulisanom idejom o ponavljanju.

Prema psihološkim teorijama, osećaje te vrste proizvode dva uzroka. Najpre, oni zavise od prekida u svesti, kad svest iznenada nestane na jedan neopaziv trenutak i potom ponovo bljesne. U tom slučaju situacija u kojoj se čovek nalazi, to jest, sve što ga okružuje, njemu izgleda da se dogodilo ranije, moguće davno, u nepoznatoj prošlosti. Sami "prekidi" su objašnjeni mogućnošću da istu psihičku funkciju obavljaju razni delovi mislećeg aparata. Kao rezultat toga, jedna funkcija koja je slučajno stala u jednom delu, smesta je preuzeta i nastavljena u drugom, proizvodeći utisak da se ista situacija pojavila jednom ranije. Drugo, isti osećaj može proizvesti asocijativna sličnost među potpuno različitim iskustvima, kad neki kamen, ili drvo, ili bilo koji predmet može čoveka da podseti na nekog koga je veoma dobro poznao, ili na neko mesto, ili na izvesni događaj

u nečijem životu. To se događa kad vas, na primer, jedna crta ili obris kamena podseti na neku crtu u nekom čoveku ili u nekom drugom predmetu; to takođe može dati osećaj *da se to dogodilo ranije*.

Nijedna od tih teorija ne objašnjava razlog zašto se u najvećem broju slučajeva osećaj *da se ovo dogodilo ranije* javlja uglavnom kod dece i gotovo uvek kasnije nestaje. Naprotiv, po tim teorijama, opisani osećaji trebalo bi da postaju češći sa godinama.

Obe navedene teorije su manjkave po tome što ne objašnjavaju sve postojeće činjenice o osećaju ponavljanja. Tačno posmatranje pokazuje *tri kategorije* takvih osećaja. Prve dve kategorije su objašnjene (iako ne potpuno) navedenim psihološkim teorijama. Posebnost te dve kategorije je da se one obično pojavljuju u delimično pomračenju svesti, gotovo u stanju polusna, iako to sam čovek možda ne uviđa.

Treća kategorija osećaja da se ovo dogodilo ranije stoji sasvim po strani, i njena posebnost je u tome da su *osećaji ponavljanja* povezani u tim slučajevima sa posebno jasnim budnim stanjem svesti i povišenim osećajem sebe.

Govoriću o tim osećajima i njihovom značenju na drugom mestu.⁸

Govoreći o proučavanju snova nemoguće je da se preskoči još jedna pojava, koja je direktno povezana sa tim i koja ostaje neobjašnjena do današnjeg dana, uprkos izvesnim mogućnostima da se sa njom eksperimentiše.

Govorim o *hipnozi*. Priroda hipnoze, tj. njeni uzroci, a takođe i sila i zakoni koji je čine mogućom, ostaju nepoznati. Sve što se može učiniti je da se uspostave uslovi u kojima se fenomen hipnoze može javiti, i moguća ograničenja, rezultati i posledice tih fenomena.

U tom kontekstu mora se primetiti da je opšta čitalačka publika za reč hipnoza vezala tako veliki broj pogrešnih predstava, da pre nego što budemo govorili o tome šta je moguće podrazumevati pod terminom hipnoza, mora se učiniti jasnim šta je nemoguće.

Hipnoza u popularnom i fantastičnom značenju te reči i hipnoza u naučnom ili pravom značenju te reči su dve potpuno različite ideje.

⁸ Poglavlje XI

U pravom značenju sadržaj svih činjenica u jedinjenih pod opštim imenom hipnoza je veoma ograničen.

Podvrgavanjem specijalnim vrstama tretmana, čovek se može dovesti u posebno stanje, zvano hipnotičko stanje. Iako postoji škola koja tvrdi da se bilo koji čovek može hipnotisati bilo kada, činjenice govore protiv toga. Da bi bio hipnotisan, da bi pao u hipnotičko stanje, čovek mora da bude savršeno pasivan, tj. da zna da je hipnotisan i da se tome ne odupire. Ako ne zna, obični tok misli i dela dovoljan je da ga zaštiti od mogućnosti hipnotičkog delovanja. Deca, pijani, ludaci, ne podležu hipnozi, ili podležu veoma slabo.

Postoje mnogi oblici i stepeni hipnotičkog stanja. Oni se mogu stvoriti različitim metodima. Prelaženja rukom i glađenja određene vrste, koji izazivaju opuštanje mišića, fiksirano gledanje u oči, ogledala koja odbljeskuju, iznenadni utisci, glasno vikanje, monotona muzika; sve su to sredstva hipnotisanja. Pored toga se koriste i narkotici, iako je upotreba narkotika u hipnozi veoma malo proučavana, i opise njihove upotrebe je teško naći čak i u specijalističkoj literaturi o tom predmetu. Ali, narkotici se koriste daleko češće nego što se misli, i to u dve svrhe: prvo za slabljenje otpora hipnotičkom delovanju, i drugo za ojačavanje sposobnosti hipnotizera. Ima narkotika koji deluju različito na razne ljude, i ima narkotika koji imaju manje-više slično delovanje. Skoro svi profesionalni hipnotizeri koriste morfijum ili kokain da bi bili u stanju da hipnotišu. Različiti narkotici se takođe koriste za hipnotisanu osobu; mala doza hloroforma u velikoj meri povećava sposobnost čoveka za podvrgavanje hipnozi.

Šta se zapravo događa u čoveku kad je hipnotisan i kakvom silom ga drugi čovek hipnotiše, pitanja su na koja nauka ne može da odgovori. I sve što do sada znamo daje nam mogućnost da utvrdimo samo spoljašnji oblik hipnotičkog stanja i njegove rezultate. Hipnotičko stanje počinje jednostavnim slabljenjem volje. Kontrola obične svesti i obične logike slabi, *ali ona nikad potpuno ne nestaje*. Veštim delovanjem, hipnotičko stanje se pojačava. Čovek tako prelazi u stanje posebne vrste; spoljašnja strana tog stanja je karakteristična po tome što podseća na san (u dubokom stanju nesvesnosti, pa se čak javlja i neosetljivost), a unutrašnja strana po povećanoj podložnosti sugestiji. Hipnotičko stanje se zato definiše kao *stanje maksimalne podložnosti sugestiji*.

Sama po sebi hipnoza ne sadrži nikakvu sugestiju, i moguća je bez ikakve sugestije, posebno ako se koriste čisto mehanička sredstva, kao što su ogledala itd. Ali, sugestija može da igra određenu ulogu u stvaranju hipnotičkog stanja, posebno u ponavljanoj hipnotisanju. Ta činjenica, a takođe i uopšte pometnja ideja što se tiče mogućih granica hipnotičkog delovanja, čini da je onima koji nisu specijalisti (kao i mnogim specijalistima) veoma teško da jasno razlikuju hipnozu i sugestiju.

Zapravo, to su dve sasvim različite pojave. Hipnoza je moguća bez sugestije, a sugestija je moguća bez hipnoze.

Ali, ako se sugestija, kakva god bila, desi dok je subjekt u stanju hipnoze, ona će dati приметно veće rezultate. Tad nema otpora, ili ga gotovo nema. Pod hipnozom čovek se može navesti da čini stvari koje mu izgledaju potpuno apsurdne, iako samo stvari koje nemaju ozbiljan značaj. Podjednako je moguće sugerisati čoveku nešto za budućnost (posthipnotička sugestija), tj. moguće je naručiti da uradi, pomisli ili oseti nešto u određenom trenutku, narednog dana ili kasnije. Tad se čovek može probuditi. On se neće sećati ničega. Ali, u naznačeno vreme, kao satni mehanizam paklene mašine on će to uraditi, bar u određenoj meri. Nemoguće je navesti čoveka, bilo pod hipnozom ili pod posthipnotičkom sugestijom, da učini bilo šta što je suprotno njegovoj prirodi, ukusima, navikama, obrazovanju, ubeđenjima, pa čak i njegovom pukom svakodnevnom postupanju; nemoguće je navesti ga da učini bilo šta što bi u njemu prouzrokovalo unutrašnju borbu. Ako takva borba počne, *čovek ne čini* ono što mu je bilo sugerisano. Uspeh sugestije pod hipnozom ili posthipnotičke sugestije sastoji se upravo u tome da se čoveku sugeriše niz postupaka prema kojima je *ravnodušan*, koji u njemu ne izazivaju borbu. Pretpostavke da se čovek pod hipnozom može navesti da *zna* nešto što nije znao u normalnom stanju, ili da čovek pod hipnozom može pokazati sposobnost "vidovitosti", to jest, da zna budućnost ili vidi događaje koji se odvijaju na udaljenosti, ne potvrđuju nikakve činjenice. Istovremeno, poznati su mnogi slučajevi nesvesne sugestije od strane hipnotizera i izvesna sposobnost hipnotisane osobe da čita njegove misli.

Sve što se dešava u umu hipnotizera, to jest, polusvesne asocijacije, imaginacija i predviđanje onog što po njemu mora da se dogo-

NOVI MODEL UNIVERZUMA

di, može se preneti na osobu koju je hipnotisao. Kao se to prenošenje dešava, nemoguće je utvrditi, ali činjenicu tog prenošenja je veoma lako dokazati, ako se ono što je poznato jednom od njih uporedi sa onim što je poznato drugom.

Na tu kategoriju odnosi se fenomen takozvanog "medijuma".

Postoji veoma interesantna knjiga francuskog autora, de Roša (de Rochas), koji opisuje eksperimente sa osobama koje je hipnotisao i naveo ih da se "sete" prethodnih "inkarnacija" na zemlji. Čitajući njegovu knjigu, mnogo puta sam bio zapanjen kako je autor mogao da ne vidi da je on sam bio tvorac svih tih "inkarnacija", *predviđajući šta će hipnotisana osoba reći i na taj način joj sugerišući šta da kaže.*

Ta knjiga daje veoma interesantan materijal za razumevanje procesa formiranja snova. Ona može dati čak još više materijala za proučavanje metoda i oblika nesvesne sugestije i nesvesnog prenošenja misli. Ali, na nesreću, autor, u svojoj potrazi za fantastičnim "sećanjima" na inkarnacije nije video šta je bilo zaista vredno u njegovim eksperimentima i nije primetio mnoge sitne detalje i posebnosti koje bi dale mogućnost da se rekonstruiše proces sugestije i prenosa misli.

Hipnoza je primenjena u medicini kao sredstvo delovanja na čovekovu emocionalnu prirodu; za borbu, putem sugestije, protiv mračnih i depresivnih raspoloženja, bolesnih strahova i nezdravih sklonosti i navika. I u onim slučajevima u kojima patološke manifestacije ne zavise od duboko ukorenjenih fizičkih uzroka, korišćenje hipnoze daje željene rezultate. Međutim, u pogledu tih rezultata, mišljenja specijalista se razlikuju, i mnogi potvrđuju da korišćenje hipnoze daje samo kratkoročne korisne rezultate, sa veoma jakom reakcijom u pravcu povećanja nepoželjnih sklonosti, ili, uporedo sa naizgled povoljnim rezultatima, daje prateće negativne rezultate, slabi volju i sposobnost za odupiranje nepoželjnim utiscima i čini čoveka još nestabilnijim nego što je bio.

Uopšte, hipnoza, u slučajevima u kojima je predmet njenog delovanja *psihička* priroda čoveka, stoji na nivou ozbiljne operacije, i na nesreću, često se primenjuje bez dovoljno osnova i bez dovoljno razumevanja posledica njenog korišćenja.

Postoji još jedna oblast u kojoj se hipnoza može primeniti u medicini, naime u oblasti direktnog delovanja (tj. ne kroz posredova-

nje pacijentove psihičke prirode) na nervne centre, tkiva, unutrašnje organe i unutrašnje procese. Ali, na nesreću, ta oblast je do danas bila veoma malo proučavana.

Tako su granice mogućeg uticaja na čoveka sa ciljem da se on dovede u stanje hipnoze, kao i granice mogućeg delovanja na čoveka koji je u stanju hipnoze, veoma dobro poznate i nemaju u sebi ničeg zagonetnog. Pojačanje tog uticaja moguće je samo u pravcu pojačanja uticaja na fizičku prirodu čoveka po strani od njegovog psihičkog aparata. Ali, baš je u tom pravcu usmereno najmanje pažnje. Naprotiv, trenutne zamisli hipnoze dopuštaju daleko veće mogućnosti delovanja na čovekovu psihičku prirodu od onih koje u stvarnosti postoje.

Postoji, na primer, mnogo priča o *masovnoj hipnozi*, ali su sve te priče, uprkos njihovoj širokoj rasprostranjenosti, čista izmišljotina, i najčešće predstavljaju puko ponavljanje sličnih priča koje su postojale ranije.

Godine 1913. i 1914. pokušavao sam da u Indiji i na Cejlonu nađem primere masovne hipnoze, kojima su praćene, prema opisima putnika, predstave indijskih mađioničara ili "fakira" i neke religiozne ceremonije. Ali, nisam uspeo da nađem ni jedan jedini primer. Najveći broj tih predstava, kao što je, na primer, izrastanje biljke iz semena ("trik sa mangom") bile su obični trikovi. A često opisivani "trik sa konopcem", u kome se konopac podiže "do neba" i neki dečak se penje uz njega itd., očigledno nikad nisu postojale, jer ne samo da ja sâm to nisam uspeo da vidim, već nikad nisam našao *nijednog čoveka* (Evropljanina) koji je to *lično* video; svi su oni to znali samo iz priča. Nekoliko obrazovanih Indusa rekli su mi da su videli "trik sa konopcem", ali ja ne mogu da uvažim njihove izjave, jer sam kod njih, pored veoma plodne mašte, primetio snažno odbijanje da razočaraju putnike koji u Indiji tragaju za čudesima.

Kasnije sam čuo da je tokom putovanja princa od Velsa po Indiji (1921. i 1922.) "trik sa konopcem" tražen specijalno za njega, ali nije mogao biti nađen. Na isti način, Indija je tražila "trik sa konopcem" za izložbu na Vembliju 1924., ali se nije mogao pronaći.

Jedan čovek koji veoma dobro poznaje Indiju rekao mi je da je jedina stvar koja podseća na "trik sa konopcem" koju je on ikad video bilo žongliranje jednog indijskog mađioničara sa tankim drvenim

obručem na kraju dugog bambusovog štapa. Žongler je uspeo da se obruč kreće uz i niz štap. Moguće da je od toga nastala legenda.

U drugom i trećem izdanju "*Metafizičke revije*" (*Revue Métapsychique*) (mart-april-maj-jun) za 1928. godinu postoji jedan članak (od M. C. de Vesma) "Legenda o kolektivnoj halucinaciji o konopcu okačenom o nebo". Autor daje veoma interesantan pregled priča o "triku sa konopcem", citirajući opise "trika sa konopcem" od strane očevidaca, priče koje su pričali ljudi koji su samo čuli o tome, i istorijat pokušaja da se nađe i utvrdi stvarno postojanje tog trika. Međutim, na nesreću, dok je poricao čudesno, sam je dao nekoliko naivnih tvrdnji. Na primer, on je priznao mogućnost "mehaničke sprave sakrivene u konopcu" koja omogućava konopcu da stoji uspravno, tako da dečak može da se popne uz njega. Na drugom mestu govori o fotografiji "trika sa konopcem", u kome čovek može da raspozna bambus *unutar konopca*.

Zapravo, ako je tako nešto kao što je mehanička sprava unutar konopca moguće, to bi bilo još čudnije nego "trik sa konopcem" kako je obično opisan. Sumnjam da bi čak i evropska tehnika mogla konstruisati takvu spravu da se smesti *unutar* tankog, i pretpostavljam, prilično dugačkog konopca, koja bi omogućila da konopac stoji uspravno i da se dečak penje uz njega. A kako bi polunagi indijski žongler mogao da ima takav konopac, potpuno je nerazumljivo. "Bambus" unutar konopca je još interesantniji. Postavlja se pitanje kako bi se konopac mogao smotati ako u sebi ima bambus. Sve u svemu, autor ovog veoma interesantnog pregleda proučavanja indijskih čuda došao je, u tom pogledu, u veoma čudan položaj.

Ali, priče o čudima fakira čine neizbežni deo opisa utisaka iz Indije i sa Cejlona. Ne tako davno, video sam francusku knjigu autora koji pripoveda svoje avanture i iskustva na Cejlonu u bliskoj prošlosti. Da budemo pravedni prema njemu, on sve karikira i nema pretenzija da bude ozbiljan. Ali, on opisuje još jedan "trik sa konopcem" u Kanduu, ovog puta sa izvesnim varijacijama. Tako, autor, koji je bio skriven na verandi, nije bio hipnotisan od strane "fakira" i zato nije video ono što su njegovi prijatelji videli. Pored toga, jedan od njih je snimio celu predstavu filmskom kamerom.

"Ali, kad smo razvili film iste večeri", piše autor, "na njemu nije bilo ničega."

Ono što je najzabavnije jeste da autor ne shvata šta je *najčudesniji* deo njegove tvrdnje. Ali, njegova upornost u opisivanju "trika sa konopcem" i "masovne hipnoze", to jest, baš onoga što ne postoji, veoma je karakteristična.

Govoreći o hipnozi, neophodno je da spomenemo *samohipnozu*.

Mogućnosti samohipnoze takođe su preuveličane. U stvarnosti, samohipnoza bez pomoći veštačkih sredstava moguća je samo u veoma maloj meri. Stvarajući u sebi izvesno pasivno stanje čovek može da oslabi otpor koji dolazi, na primer, od logike ili zdravog razuma, i da se potpuno preda nekoj želji. To je mogući oblik samohipnoze. Ali, samohipnoza nikad ne dobija oblik sna ili katalepsije. Ako čovek teži da prevaziđe neki veliki otpor u sebi, on koristi narkotike. Alkohol je jedno od glavnih sredstava samohipnoze. Uloga alkohola, kao sredstva samohipnoze, još uvek je potpuno neizučena.

Sugestija se mora proučavati odvojeno od hipnoze.

Hipnoza i sugestija se stalno mešaju; zato je mesto koje zauzimaju u životu potpuno neodređeno.

U stvarnosti, *sugestija* je fundamentalna činjenica. Hipnoza može da ne postoji u našem životu, time ništa ne bi bilo izmenjeno, ali *sugestija* je jedan od glavnih činilaca i individualnog i društvenog života. Kad ne bi bilo sugestije, životi ljudi bi imali potpuno drugačiji oblik, na hiljade pojava u životu koji nas okružuje bile bi sasvim nemoguće.

Sugestija može da bude svesna ili nesvesna, namerna ili nenamerna. Domen svesne i namerne sugestije je krajnje mali u poređenju sa domenom nesvesne i nenamerne sugestije.

Čovekova *podložnost sugestiji*, tj. njegova sposobnost da se potčini sugestijama koje ga okružuju može biti različita. Čovek može da bude potpuno zavisan od sugestija, da u sebi nema ničeg osim rezultata sugestija i da se potčinjava svim dovoljno jakim sugestijama, ma kako protivrečne one bile; ili, on može da pokaže neki otpor sugestijama, u najmanju ruku da se priklanja sugestijama samo određene vrste, a da ostale odbija. Ali, čak i takva vrsta otpora sugestijama je veoma retka pojava. Obično je čovek potpuno zavisan od sugestija; i svo njegovo unutrašnje odlučivanje (a takođe i njegovo spo-

ljašnje odlučivanje) u potpunosti je stvoreno i uslovljeno preovlađujućim sugestijama.

Od najranijeg detinjstva, od trenutka kad prvi put svesno primi spoljašnje utiske, čovek potpada pod dejstvo sugestija, namernih i nenamernih. U tom slučaju, izvesna osećanja, pravila, principi i navike sugerisu mu se namerno; a načini delovanja, mišljenja i osećanja protiv tih pravila, principa i navika, sugerisani su nenamerno.

Ove poslednje sugestije deluju zahvaljujući sklonosti ka imitaciji koju svi imamo. Ljudi kažu jednu stvar, a rade drugu. Dete sluša jednu stvar, a imitira drugu.

Sposobnost za imitiranje kod dece, a takođe i kod odraslih ljudi, jako uvećava njihovu podložnost sugestiji.

Dvostruki karakter sugestija postepeno razvija dvojnost u samom čoveku. Od najranijih godina on uči da ima na umu da mora da pokaže osećanja i misli koje se od njega traže u datom trenutku i da nikad ne pokaže šta zaista misli i oseća. Ta navika postaje njegova druga priroda. Kako vreme prolazi, on počinje, takođe putem imitacije, da podjednako veruje dvema suprotnim stranama koje je razvio pod uticajem suprotnih sugestija. Ali, njihova protivrečnost ga ne uznemirava, najpre zato što nikad ne može da ih vidi zajedno, a onda, zato što mu je sposobnost da ga te protivrečnosti ne uznemiravaju *sugerisana, jer niko se nikad zbog toga ne uznemirava.*

Porodično vaspitanje, porodica, starija braća i sestre, roditelji, rođaci, posluga, prijatelji, škola, igre, čitanje, pozorište, novine, razgovori, dalje obrazovanje, rad, žene (ili muškarci), *moda*, umetnost, muzika, bioskop, sport, žargon prihvaćen u njegovom krugu, prihvaćena duhovitost, obavezne zabave, obavezni ukusi i obavezni tabui – sve to, i mnoge druge stvari, jesu izvori novih i stalno novih sugestija. Sve te sugestije su bez razlike dvojne, tj. one istovremeno stvaraju ono što mora da bude pokazano i ono što mora da bude sakriveno.

Nemoguće je čak ni zamisliti čoveka slobodnog od sugestija, koji zaista misli, oseća i deluje onako kako on sam može da misli, oseća i deluje. U njegovim uverenjima, u njegovim pogledima, u njegovim ubedenjima, u njegovim idejama, u njegovim osećanjima, u njegovim ukusima, u onom što voli, u onom što ne voli, u svakom pokretu i u svakoj misli, čovek je ograničen hiljadama sugestija,

kojima se podređuje, čak i ne primećujući ih, *sugerišući sebi* da je on sam taj koji misli na taj način i oseća na taj način.

Podređivanje spoljašnjim uticajima u tolikoj meri prožima ceo čovekov život, a njegova podložnost sugestiji je toliko velika, da se njegovo obično, normalno stanje može nazvati *poluhipnotičkim*. A mi znamo veoma dobro da se na određene pokrete i u određenim situacijama čovekova podložnost sugestiji može još više uvećati, i on može doći do potpunog gubljenja bilo kakve nezavisne odluke ili izbora. To se posebno jasno vidi u psihologiji gomile, u masi pokreta raznih vrsta, u religioznim, revolucionarnim, patriotskim ili paničnim raspoloženjima, gde prividna nezavisnost pojedinca potpuno nestaje.

Sve to, uzeto zajedno, sačinjava jednu stranu "života sugestija" u čoveku. Druga strana leži u njemu samom i sastoji se, najpre, u njegovom podređivanju njegovih takozvanih "svesnih", tj. intelektualno-emocionalnih funkcija uticajima i sugestijama koje dolaze od takozvanih "nesvesnih" (tj. neopaženih od strane uma) glasova tela, bezbrojnih zamračenih svesti unutrašnjih organa i unutrašnjih života; i drugo, u podređivanju svih tih unutrašnjih života potpuno nesvesnim i nenamernim sugestijama razuma i osećanja.

Prva stvar, tj. podređivanje intelektualno-emocionalnih funkcija instinktivnim, više je razrađena u psihološkoj literaturi; ipak se veći deo onog što je o tome napisano mora uzeti sa velikim oprezom. Drugo, tj. podređivanje unutrašnjih funkcija *nesvesnim* uticajima nervno-moždanog aparata, veoma je malo proučeno. Pa opet, ta strana je od ogromnog interesa iz perspektive razumevanja sugestija i podložnosti sugestijama uopšte.

Čovek se sastoji od bezbrojnih života. Svaki deo njegovog tela koji ima određenu funkciju, svaki organ, svako tkivo, svaka ćelija, ima svoj odvojeni život i svoju odvojenu svest. Te svesti se veoma razlikuju po svom sadržaju i po svojim funkcijama od intelektualno-emocionalne svesti koja nam je poznata i koja pripada čitavom organizmu. Ali, ova poslednja svest nikako nije i jedina. Ona čak nije ni najjača ili najčistija. Samo zahvaljujući svom položaju, da tako kažemo, na granici unutrašnjih i spoljašnjih svetova, ona dobija preovlađujući značaj i mogućnost da sugeriše veoma mnogo ideja mračnoj unutrašnjoj svesti. Unutrašnje svesti stalno slušaju glas ra-

zuma i osećanja. Taj glas ih privlači, potčinjava ih svojoj moći. Zašto? To može izgledati čudno, kad vidimo da su unutrašnje svesti često suptilnije i oštrije od svesti mozga. Tačno je da su one suptilnije i oštrije, ali one žive u tami, unutar organizma. Svest mozga im se ukazuje kao da zna više nego što one znaju, budući da je okrenuta prema spoljašnjem svetu. I čitava gomila mračnih unutrašnjih svesti neprekidno sledi život spoljašnje svesti i nastoji da ga imitira. Svest glave je u potpunom neznanju o tome, i ona im daje hiljade različitih sugestija, koje su veoma često protivrečne, apsurdne i štetne po organizam.

Unutrašnje svesti su gomila iz provincije koja sluša mišljenja stanovnika glavnog grada, sledi njihove ukuse, imitira njihove manire. Ono što "um" i "osećanja" kažu, ono što čine, ono što žele, ono čega se plaše, smesta postaje poznato u najdaljim, najtamnijim kutovima organizma, i naravno da se u svakom od njih tumači i razumeva na različit način. Savršeno uzgrednu, paradoksalnu ideju svesti mozga, koja "ulazi u glavu" uzgredno i zaboravlja se uzgredno, neko "vezivno tkivo" prima kao otkrovenje, i ono ga, naravno, preoblikuje na svoj sopstveni način i počinje da "živi" u skladu sa tom idejom. Stomak može da bude potpuno hipnotisan izvesnim apsurdnim ukusima i odbojnostima čisto "estetičkog" karaktera; srce, jetra, bubrezi, nervi, mišići, mogu da se svi na ovaj ili onaj način podrede sugestiji koja im je nesvesno data od strane misli i osećanja. Znatan broj fenomena našeg unutrašnjeg života, posebno nepoželjnih fenomena, u stvarnosti zavisi od tih sugestija. Postojanje i karakter tih zatamnenih svesti takođe objašnjava mnogo toga u svetu snova.

Um i osećanja zaboravljaju ili ne znaju ništa o toj gomili koja sluša njihove glasove, i oni često govore suviše glasno kad bi im bilo bolje da ćute ili da ne izražavaju svoja mišljenja, pošto ponekad njihova mišljenja, nevažna i prolazna za njih same, mogu da ostave veoma jak utisak na unutrašnje svesti. Ako ne želimo da budemo u vlasti nesvesnih sugestija samom sebi, moramo da pazimo kakve reči koristimo kad govorimo sebi i kakve intonacije koristimo kad izgovaramo te reči, iako svesno mi ne pridajemo značaj tim rečima i intonacijama. Moramo da imamo na umu sve te mračne ljude, koji slušaju na vratima naše svesti, izvlačeći svoju sopstvenu svest iz

onoga što čuju, podređujući se sa neverovatnom lakoćom iskušenjima i strahovima svih vrsta i počinjući da trče unaokolo u panici na neku jednostavnu misao: da možemo propustiti voz ili izgubiti ključ. Moramo da naučimo da uzmemo u obzir važnost tih unutrašnjih panika, ili, na primer, užasne depresije koja nas iznenada zahvata kad vidimo sivo nebo iz koga počinje da pada kiša. To znači da su unutrašnje svesti uhvatile uzgrednu frazu: "Kakvo ružno vreme", koja je rečena sa velikom osećajnošću, i da su je one razumele na svoj sopstveni način, da će vreme sada uvek biti ružno, da iz toga nema izlaza i da više ne vredi živeti ili raditi.

Ali, sve se to odnosi na nesvesno sugerisanje sebi. Granice voljnog sugerisanja sebi u našem uobičajenom stanju su tako beznačajne, da je praktično nemoguće govoriti o bilo kakvoj praktičnoj primeni te sile. Pa ipak, uprkos svim činjenicama, ideja *sugerisanja sebi* nadahnjuje pouzdanje. A istovremeno, proučavanje nevoljnih sugestija i nevoljne podložnosti sugestiji nikad ne može biti popularno, jer ono, više od bilo čega drugog, uništava milione iluzija i pokazuje čoveku šta on stvarno jeste. A čovek ni u kom slučaju to ne želi da zna, a ne želi zato što protiv toga deluje najsnažnija sugestija koja postoji u životu, sugestija koja ubeđuje čoveka da bude drugačiji i da se pokazuje drugačijim nego što jeste.

1905-1929.

Poglavlje VIII

EKSPERIMENTALNI MISTICIZAM

Godine 1910. i 1911., kao rezultat prilično potpunog upoznavanja sa postojećom literaturom o "teozofiji" i "okultizmu", a takođe i sa ne baš brojnim naučnim istraživanjima pojava *vračanja*, *čarobnjaštva*, *magije* itd. došao sam do izvesnih definitivnih zaključaka, koje sam mogao da formulišem u sledećim tvrdnjama:

1. Sva ispoljavanja bilo kakvih neuobičajenih i natprirodnih sila čoveka, i unutrašnjih i spoljašnjih, trebalo bi da se podele u dve glavne kategorije – *magiju* i *misticizam*. Definisane ova dva koncepta predstavlja veliku teškoću, jer, prvo, u opštoj kao i u specijalističkoj literaturi oba termina se veoma često koriste u potpuno pogrešnom smislu; drugo, ostaje mnogo toga neobjašnjenog i što se tiče magije i misticizma uzetih zasebno; i treće, međusobni odnos magije i misticizma ostaje slično neobjašnjen.

2. Utvrdivši teškoću egzaktnih definicija, odlučio sam da prihvatim približnu definiciju.

Nazvao sam *magijom* sve slučajeve intenziviranog činjenja ili konkretnog znanja neuobičajenim sredstvima, i podelio sam magiju na *objektivnu*, tj. sa stvarnim rezultatima, i *subjektivnu*, tj. sa zamišljenim rezultatima. A *misticizmom* sam nazvao sve slučajeve intenziviranog osećanja i apstraktnog znanja.

Nazvao sam objektivnom magijom intenzivirano činjenje i konkretno znanje. "Intenzivirano činjenje" znači u ovom slučaju *stvarnu* mogućnost da se utiče na stvari, ljude i događaje bez pomoći uobičajenih sredstava, na daljinu, kroz zidove, ili u vremenu, to jest,

bilo u budućnosti ili u prošlosti, i dalje, mogućnost uticaja na "astralni" svet, ako takav svet postoji, to jest, duša mrtvih, "elementalni" sila koje su nam nepoznate, bilo da su dobre ili loše. Konkretno znanje uključuje vidovitost u prostoru i vremenu, "telepatiju", čitanje misli, psihometriju, viđenje "duhova" "misaonih oblika", "aura" i tome slično, opet ako sve to postoji.

Subjektivnom magijom sam nazvao sve slučajeve *zamišljenog* činjenja i *zamišljenog* znanja; u to su uključene veštački izazvane halucinacije, snovi uzeti kao stvarnost, čitanje *sopstvenih* misli koje se smatra komunikacijom, polunamerna stvaranja astralnih vizija, "Akaša zapis", i slična čuda.

Misticizam je po svojoj prirodi subjektivan. Nisam zato stavio objektivni misticizam u posebnu grupu. Pa ipak, našao sam da je ponekad moguće nazvati *subjektivnim misticizmom* lažna mistička stanja ili pseudomistička stanja koja nisu povezana sa *intenziviranim* osećanjem, već se približavaju hysteriji i pseudomagiji; drugim rečima, religiozne vizije ili religiozni snovi u konkretnim oblicima, to jest, sve ono što se u pravoslavnoj literaturi naziva "lepota".¹

3. Postojanje objektivne magije ne može se smatrati utvrđenim. Naučna misao ju je dugo poricala i priznavala je samo subjektivnu magiju, to jest, neku vrstu samohipnoze ili hipnoze. U skorije vreme, u naučnoj literaturi ili u literaturi koja namerava da bude naučna, učinjeni su izvesni ustupci, na primer u pravcu "spiritizma". Ali, ti najnoviji ustupci su isto tako nepouzdana kao prethodna poricanja. "Teozofska" i "okultna" misao priznaje mogućnost objektivne magije, ali je u nekim slučajevima očigledno meša sa misticizmom, a u drugim slučajevima je suprotstavlja misticizmu kao *beskorisnu* i *nemoralnu* pojavu, ili u najmanju ruku *opasnu*, podjednako kako za onog ko praktikuje magiju tako i za druge ljude, pa čak i za celo čovčanstvo. Ali, sve to se tvrdi iako zadovoljavajućih dokaza o pravom postojanju i mogućnosti objektivne magije nema.

4. Od svih neuobičajenih stanja čoveka potpuno utvrđenim može se smatrati samo mističko stanje svesti i izvesne pojave subjektivne magije, od kojih su ove poslednje gotovo sve ograničene na veštačko stvaranje željenih vizija.

¹ Vidi fusnotu 4 u Poglavlju VI, str. 310.

5. Sve utvrđene činjenice odnose se na ispoljavanja bilo koje neuobičajene sile u čoveku, i u domenu magije, – ma ona bila i subjektivna, i u domenu misticizma, – povezane su sa jako intenziviranim emocionalnim stanjima posebne vrste i nikad se ne javljaju bez njih.

6. Veći deo religiozne prakse svih religija, a takođe i raznih magijskih rituala, ceremonija i sličnog, imaju za cilj stvaranje tih emocionalnih stanja kojima se, prema izvornoj nameri, pripisuju bilo "magijske" bilo "mističke" moći.

7. U mnogim slučajevima namernog stvaranja mističkih stanja ili proizvođenja magijskih fenomena može se naći trag upotrebe narkotika. U svim religijama drevnog porekla, čak i u njihovim savremenim oblicima, još uvek preživljava upotreba tamjana, parfema, masti, koji su izvorno mogli biti povezani sa upotrebom droga koje utiču na emocionalne i intelektualne funkcije čoveka. Kako se može videti, droge takve vrste veoma su široko korišćene u drevnim Misterijama. Mnogi autori su ukazali na ulogu svetih napitaka koji su davani kandidatima za inicijaciju, na primer, u Eleusinskim Misterijama, i koji su mogli imati veoma stvarno, nimalo simboličko značenje. Legendarni sveti napitak "soma", koji igra veoma važnu ulogu u indijskoj mitologiji, i u opisu raznovrsnih mističkih ceremonija, mogao je zapravo postojati kao napitak koji dovodi ljude u određeno, željeno stanje. U svim opisima vraćanja i čarobnjaštva u svim zemljama i svim narodima bez razlike spominje se upotreba narkotika. Veštičja mast koja je služila za letenje na Sabat, razne vrste začaranih i magijskih napitaka, pripremane su ili od biljaka koje poseduju stimulativna, opijajuća ili narkotična svojstva, ili od organskih ekstrakata istog karaktera, ili od onih biljnih ili životinjskih supstanci kojima su takva svojstva pripisivana. Poznato je da je u tim slučajevima, kao i u svim vrstama čarobnjaštva, korišćena beladona, datura, ekstrakt maka (opijum), a posebno konoplja (hašiš). Sve se to može pratiti i potvrditi, i ne ostavlja sumnje u pogledu toga šta znači. Afrički čarobnjaci, u pogledu kojih je moguće naći veoma interesantne opise u izveštajima savremenih istraživača, veoma široko koriste hašiš. Sibirski šamani, da bi u sebi proizveli posebno stanje uzbuđenja, u kome mogu da proriču budućnost (stvarnu ili zamišljenu) ili utiču na ljude oko sebe, koriste otrovne gljive (*muhare*).

Interesantna zapažanja o značenju mističkih stanja svesti i o ulozi koju mogu igrati narkotici u stvaranju mističkih stanja može se naći u knjizi profesora Džejmsa "Raznovrsnost religioznog iskustva" (Njujork, 1902.).

Razne joga vežbe: vežbe disanja, neuobičajeni položaji, pokreti, "sveti plesovi", itd., imaju isti cilj, to jest, stvaranje mističkih stanja svesti. Ali, ti metodi su još uvek veoma malo poznati.

Ispitujući navedene tvrdnje iz perspektive raznih metoda, došao sam do zaključka da je neophodna nova eksperimentalna potvrda mogućih rezultata primene tih metoda i odlučio sam da započnem niz eksperimenata.

Sledi opis rezultata koje sam postigo primenjujući izvesne metode na samom sebi, metode čije sam detalje delimično našao u literaturi o tim predmetima, a delimično izvukao iz svega što je dosad rečeno.

Ne opisujem stvarne metode koje sam koristio. Prvo, zato što nije važan metod, već rezultati, a drugo, zato što bi opis metoda skrenuo pažnju sa činjenica koje sam nameravao da proučim.

Nadam se da ću se jednom kasnije vratiti posebno tim "metodima".

Moj zadatak, kako sam ga sebi formulisao na početku svojih eksperimenata, bio je da razjasnim pitanje odnosa subjektivne i objektivne magije, a potom oboje njih uzetih zajedno prema misticizmu.

Sve to je uzelo oblik tri pitanja:

1. Može li se potvrditi stvarno postojanje objektivne magije?
2. Da li objektivna magija postoji bez subjektivne?
3. Da li objektivna magija postoji bez misticizma?

Misticizam kao takav me je manje interesovao. Međutim, rekao sam sebi da ako možemo da nađemo sredstva da namerno izmenimo naše stanje svesti, sačuvavši istovremeno sposobnost posmatranja sebe, to bi nam dalo potpuno nov materijal za proučavanje scbe. Mi uvek sebe vidimo iz jednog te istog ugla. Ako bi se ono što sam pretpostavljao pokazalo kao tačno, to bi značilo da bismo mogli da vidimo sebe iz sasvim novih i neočekivanih uglova.

Sami prvi eksperimenti pokazali su mi teškoću tog zadatka koji sam sebi postavio i delimično mi objasnili neuspeh mnogih eksperimenata koje su drugi izvršili pre mene.

Promene u stanju svesti kao rezultat mojih eksperimenata počele su da se dešavaju ubrzo, mnogo brže i lakše nego što sam mislio. Ali, glavna teškoća je bila ta što je to novo stanje svesti davalo odjednom tako mnogo toga što je bilo novo i neočekivano, a ta nova iskustva su mi dolazila i prolatala tako brzo, da nisam mogao da nađem reči, nisam mogao da nađem oblike govora, nisam mogao da nađem pojmove koji bi me učinili sposobnim da makar ja sâm zapamtim ono što se dogodilo, a još manje da to prenesem nekom drugom.

Prvi psihički osećaj koji se javio bio je osećaj čudne dvojnosti u meni. Takvi osećaji se pojavljuju, na primer, u trenucima velike opasnosti, ili, uopšte, pod stresom jakih osećanja, kad čovek čini ili kaže nešto gotovo automatski, a istovremeno posmatra sebe. Taj osećaj dualnosti bio je prvi novi psihički osećaj koji se pojavio u mojim eksperimentima, i obično je ostajao tokom čak i najčudnijih i najfantastičnijih eksperimenata. Uvek je bila određena tačka koja je posmatrala. Na nesreću, ona nije uvek mogla da se seti šta je posmatrala.

Ta promena u psihičkim stanjima, to "dvojtvo ličnosti" koje se pojavilo, i mnoge druge stvari koje su bile povezane sa tim, obično bi počinjala oko dvadeset minuta od početka eksperimenta. Kad bi ta promena došla, našao bih se u potpuno novom i meni potpuno nepoznatom svetu, koji nije imao ničeg zajedničkog sa svetom u kome živimo, a još manje sa svetom za koji pretpostavljamo da je proizvedetak našeg sveta u pravcu nepoznatog.

To je bio jedan od prvih čudnih osećaja koji me je pogodio. Bilo da to sebi priznajemo ili ne, mi imamo izvesnu predstavu o nepoznatljivom i nepoznatom, ili, da budem tačniji, izvesno očekivanje od njih. Mi očekujemo da vidimo svet koji je čudan, ali koji se sastoji od istih vrsta pojava na koje smo navikli, ili koji postoji u skladu sa istim zakonima, ili bar ima nečeg zajedničkog sa svetom koji znamo. Mi ne možemo da zamislamo ništa *novum*, baš kao što ne bismo bili u stanju da zamislamo neku potpuno novu životinju koja ni na koji način ne podseća ni na jednu životinju koju znamo.

I u ovom slučaju sam od samog početka video da je sve što polusvesno konstruišemo u pogledu nepoznatog krajnje pogrešno. Nepoznato ne liči ni na šta što mi o njemu možemo da pretpostavimo. Potpuna neočekivanost svega što se sreće u tim iskustvima, od velikih do malih, čini da ih je nemoguće opisati. Pre svega, sve je ujedinjeno, sve je povezano jedno sa drugim, sve je objašnjeno nečim drugim i za uzvrat objašnjava drugu stvar. Nema ničeg odvojenog, to jest, ničeg što se može imenovati ili opisati *odvojeno*. Da bi se opisali prvi utisci, prvi osećaji, neophodno je opisati sve odjednom. Novi svet sa kojim čovek dolazi u kontakt nema strana, tako da je nemoguće opisati prvo jednu stranu, pa potom drugu. Sve u njemu je vidljivo odjednom i u svakoj tački; ali, kako da zapravo opišem bilo šta u tim uslovima – na to pitanje nisam mogao da odgovorim.

Razumeo sam zašto su svi opisi mističkih iskustava tako siromašni, tako jednolični i očigledno izmišljeni. Čovek se izgubi među beskrajnim brojem potpuno novih utisaka, a da ih izrazi nema ni reči ni oblika. Kad želi da ih izrazi ili prenese nekom drugom, on i nevoljno koristi reči koje u njegovom običnom jeziku odgovaraju najvećem, najmoćnijem, najneobičajenijem i najizuzetnijem, iako te reči ni najmanje ne odgovaraju onom što on vidi, shvata ili doživljava. Činjenica je da on nema drugih reči. Ali, u najvećem broju slučajeva, čovek nije čak ni svestan te zamene, jer su njegova iskustva sačuvana u njegovom sećanju onakva kakva su zaista samo nekoliko trenutaka. Veoma brzo ona blede, postaju neizrazita, i zamenjena su rečima koje su im u žurbi i slučajno pridružena da bi ih održala u sećanju. Vrlo brzo ne ostaje ništa osim reči. To objašnjava zašto čovek koji je imao mistička iskustva koristi, da bi ih izrazio i preneo, one oblike slika, reči i govora koje su mu najbolje poznate, koje je navikao da najčešće koristi i koje su najtipičnije i najkarakterističnije za njega. Na taj način se lako može desiti da razni ljudi sasvim različito opišu i prenesu potpuno identično iskustvo. Religiozan čovek upotrebiće uobičajene klišeje svoje religije. On će govoriti o raspetom Isusu, o Devici Mariji, o Svetom Trojstvu i tako dalje. Filozof će pokušati da prevede svoja iskustva na jezik metafizike na koji je navikao. On će, na primer, govoriti o "kategorijama" ili o "monadama" ili o "transcendentalnim kvalitetima" ili nečemu te vrste. Teozof će govoriti o "astralnom" svetu, o "misao-

nim oblicima”, i o ”Učiteljima”. Spiritista će govoriti o duhovima mrtvih i o komunikaciji sa njima. Pesnik će govoriti o svojim iskustvima jezikom bajki ili drevnih mitova, ili opisujući ih kao osećaje ljubavi, ushićenja, ekstaze.

Moj lični utisak je bio da svet sa kojim sam došao u dodir nema ničeg što podseća ni na koji opis koji sam nekad pročitao ili čuo.

Jedan od prvih utisaka koji me je zapanjio bio je taj da u tom svetu nije bilo apsolutno ničeg što bi na bilo koji način podsećalo na teozofski ili spiritistički ”astralni svet”. Rekao sam ”zapanjilo” ne zato što sam zapravo verovao u astralni svet, već verovatno zato što sam nesvesno mislio o nepoznatom u terminima astralnog sveta. Zapravo, u to vreme sam u izvesnoj meri bio pod uticajem teozofske literature, bar utoliko, što se tiče nomenklature. Da tačnije kažem, očigledno sam mislio, ne formulišući to sasvim jasno, da mora biti nečeg u tim savršeno konkretnim opisima nevidljivog sveta koji se nalaze u teozofskim knjigama. Tako mi je isprva bilo teško da priznam da čitav taj astralni svet koji su tako detaljno opisali razni autori uopšte ne postoji. Kasnije sam otkrio da i mnoge druge stvari takođe ne postoje.

Pokušaću da ukratko opišem sa čim sam se sreo u tom čudnom svetu u kome sam video sebe.

Ono što sam prvo primetio, istovremeno sa ”podelom mene samog na dva”, bilo je da je odnos između objektivnog i subjektivnog prekinut, potpuno izmenjen, i da je uzeo izvesne oblike koji su nam nerazumljivi. Ali, ”objektivno” i ”subjektivno” su samo reči. Ne želim da tim rečima krijem smisao, već želim da opišem što je tačnije moguće ono što sam zaista osetio. U tu svrhu moram da objasnim šta je ono što ja nazivam ”objektivnim” i ”subjektivnim”. Moja šaka, pero kojim pišem, sto, to su objektivne pojave. Moje misli, moje mentalne slike, slike moje mašte, to su subjektivne pojave. Svet je za nas podeljen u tim pravcima kad smo u običnom stanju svesti, i čitava naša obična orijentacija deluje u pravcima te podele. U novom stanju sve je to bilo potpuno poremećeno. Pre svega, mi smo navikli na konstantnost odnosa između subjektivnog i objektivnog – objektivno je uvek objektivno, subjektivno je uvek subjektivno. Ovde sam video da objektivno i subjektivno mogu da zamene mesta. Jedno može da postane drugo. Veoma je teško da se to izrazi. Uobi-

čajeno neverovanje subjektivnom je nestalo; svaka misao, svako osećanje, svaka slika, smesta se objektivizirala u pravom supstancijalnom obliku koji se ni na koji način nije razlikovao od objektivnih pojava; a istovremeno su objektivne pojave nekako nestale, izgubile svu stvarnost, pokazale se kao potpuno subjektivne, fiktivne, izmišljene, nemajući pravog postojanja.

To je bilo prvo iskustvo. Dalje, pokušavajući da opišem taj čudni svet u kome sam video sebe, moram da kažem da je on, više nego na bilo šta drugo, podsećao na svet *veoma komplikovanih matematičkih odnosa*.

Zamislite svet u kome svi odnosi količina, od najjednostavnijih do najkomplikovanih, imaju oblik.

Svakako da je lako reći ”zamislite takav svet”.

Savršeno dobro razumem da je nemoguće ”zamisliti”. Pa opet, istovremeno je to što govorim najbliža aproksimacija istine koja se može načiniti.

”Svet matematičkih odnosa” – to znači svet u kome je sve povezano i u kome ništa ne postoji odvojeno i u kome istovremeno odnosi među stvarima imaju stvarno postojanje po strani od samih stvari; ili, moguće, ”stvari” čak i ne postoje i postoje samo ”odnosi”.

Ja ne obmanjujem sebe i shvatam da su moji opisi veoma jadni i da verovatno neće preneti ono čega se ja sâm sećam. Ali, sećam se da sam video matematičke zakone na delu, i svet kao rezultat delovanja tih zakona. Tako mi se proces stvaranja sveta, kad sam pomislio na njega, pojavio u aspektu diferencijacije nekih veoma jednostavnih osnovnih principa ili osnovnih količina. Ta diferencijacija se uvek odvijala pred mojim očima u izvesnim oblicima, ponekad, na primer, uzimajući oblik veoma komplikovanog nacrtu koji se razvija od veoma jednostavnog osnovnog *motiva*, koji se neprekidno ponavlja i ulazi u sve kombinacije u čitavom nacrtu. Tako se čitav nacrt sastojao samo od kombinacija i ponavljanja tog osnovnog *motiva* i mogao se u bilo kojoj tački, da tako kažemo, razložiti na svoje sastavne elemente. Ponekad je to bila muzika, koja je, slično ovome, počinjala nekim veoma jednostavnim zvukovima, i postepeno prelazila u složene harmonijske kombinacije izražene u vidljivim oblicima, podsećajući na nacrt koji, sam upravo opisao, ili se potpuno

stapajući s njim. Muzika i nacrt su činili jedinstvenu celinu; jedno je, tako reći, izražavalo drugo.

Tokom najčudnijih iskustava uvek sam osećao da nijedno od njih neće ostati kad se vratim u svoje normalno stanje. Razumeo sam da je, da bih zapamtio ono što sam video i osetio, sve to moralo da bude prevedeno u reči. Ali, za mnoge stvari nije bilo reči, dok su druge stvari prolazile ispred mene tako brzo da nisam imao vremena da ih povežem sa bilo kakvim rečima. Čak i tada, usred tih iskustava, osećao sam da je to što pamtim samo beznačajni deo onog što je prošlo kroz moju svest. Stalno sam govorio sebi: "Moram bar zapamtiti da *ovo jeste*, da *se ovo desilo* i da to jeste jedina stvarnost, dok sve drugo u poređenju sa tim uopšte nije stvarno".

Probao sam moje eksperimente pod najrazličitijim uslovima i u najrazličitijim okruženjima. Postepeno sam postao ubeđen da je najbolje da se bude sam. Potvrđivanje eksperimenta, to jest, posmatranje od strane druge osobe, ili beleženje iskustava u samom trenutku kad se dešavaju, bilo je sasvim nemoguće. U svakom slučaju, nikad nisam dobio nijedan rezultat na taj način.

Kad sam pokušao da neko bude pored mene tokom tih eksperimenata, uvideo sam da se ne može voditi nikakav razgovor. Počeo bih da govorim nešto, ali između prve i druge reči moje rečenice javio bi mi se i prošao ispred mene tako ogroman broj ideja, da su te dve reči bile toliko razdvojene da je bilo nemoguće naći nikakvu vezu među njima. A treću reč bih obično zaboravio pre nego što je bile izgovorena, i pokušavajući da je prizovem, našao bih milion novih ideja, ali bih potpuno zaboravio gde sam počeo. Sećam se, na primer, početka rečenice:

"Ja sam rekao juče..."

Čim sam izgovorio reč "Ja", podosta ideja počne da kruži u mojoj glavi o značenju te reči, u filozofskom, u psihološkom, i u svakom drugom smislu. Sve je to bilo tako važno, tako novo i duboko, da kad sam izgovorio reč "rekao", nisam uopšte mogao da razumem šta sam time hteo da kažem. Rastrzajući se teškoćama iz prvog ciklusa misli o "Ja", prešao sam na ideju "rekao", i istog trenutka otkrio u njoj beskrajnu sadržaj. Ideja govora, ideja o mogućnosti izražavanja misli rečima, glagolski prilog prošli tog glagola, svaka od tih ideja proizvela je eksploziju misli, pretpostavki, poređenja i

asocijacija. Tako, kad sam izgovorio reč "juče", već uopšte nisam bio u stanju da razumem zašto sam to rekao. Ali, to me je za uzvrat smesta povuklo u dubine problema vremena, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, i preda mnom su počele da se otvaraju takve mogućnosti pristupa tim problemima koje su mi oduzele dah.

Upravo su mi ti pokušaji razgovora, načinjeni u tim čudnim stanjima svesti, dali osećaj izmene u vremenu koje su opisali gotovo svi koji su pravili eksperimente slične mom. To je osećanje izuzetnog produženja vremena, u kome sekunde izgledaju kao da su godine ili decenije.

Pa ipak, uobičajeni osećaj vremena nije nestao; samo se zajedno sa njim ili unutar njega pojavilo, tako reći, drugo osećanje vremena, i dva trenutka običnog vremena, kao dve reči moje rečenice, mogla su se odvojiti dugim periodima drugog vremena.

Sećam se koliko me je zapanjio taj osećaj prvi put kad sam ga imao. Moj pratilac je nešto govorio. Između svakog zvuka njegovog glasa, između svakog pokreta njegovih usana, prolazili su periodi vremena. Kad je završio kratku rečenicu, čiji smisao do mene uopšte nije dopro, osetio sam da sam tokom tog vremena živeo toliko dugo da nikad ne bismo mogli da razumemo jedan drugog, da sam otišao suviše daleko od njega. Izgledalo mi je da smo još uvek u stanju da razgovaramo i da u izvesnoj meri razumemo jedan drugog na početku te rečenice, ali na kraju je to postalo sasvim nemoguće, jer nije bilo načina da mu prenesem sve što sam proživio u međuvremenu.

Pokušaji zapisivanja takođe nisu dali rezultat, osim u jednoj ili dve prilike kad me je kratka formulacija mojih misli, zapisana tokom eksperimenta, osposobila da naknadno razumem i dešifrujem nešto iz niza zbrkanih i neodređenih prisećanja. Ali, uopšte, sve se završavalo prvom reči. Vrlo retko bih otišao dalje. Ponekad bih uspeo da zapišem rečenicu, ali obično, kad bih je završavao, nisam se sećao i nisam razumeo šta sam mislio ili zašto sam je zapisao, niti sam toga mogao da se setim kasnije.

Pokušaću da opišem redosled kojim su se moji eksperimenti odvijali.

Izostavljam fiziološke fenomene koji su prethodili promeni u mom psihičkom stanju. Spomenuću samo da bi se puls sad ubrzao, dostižući veliku brzinu, sad usporio.

Povezano sa tim, nekoliko puta sam posmatrao veoma interesantnu pojavu.

U običnom stanju *namerno* usporavanje ili ubrzanje daha podjednako prouzrokuje ubrzanje rada srca. Ali, u ovom slučaju, potpuno bez moje namere, između disanja i kucanja srca uspostavio se odnos koji obično ne postoji; naime, ubrzavanjem disanja ubrzavao sam rad srca, usporavanjem disanja usporavao sam rad srca. Osetio sam da ta nova sposobnost krije veoma velike mogućnosti. Pokušao sam zato da ne ometam rad organizma, već da pustim da stvari slede svoj prirodan tok.

Prepušten sebi, puls se pojačavao, i postepeno se osećao u raznim delovima tela kao da je sve više uzimao maha, a istovremeno je postao postepeno uravnotežen, dok na kraju nije počeo da se u čitavom telu oseća istovremeno i nakon toga nastavio kao *jedan otkucaj*.

To sinhronizovano pulsiranje nastavilo je da se ubrzava, i iznenada se u čitavom telu osetio šok, kao da je izbio izvor, i u istom trenutku se nešto otvorilo u meni. Sve se iznenada promenilo, počelo je nešto čudno, novo, potpuno nenalik bilo čemu što se pojavljuje u životu. To sam zvao prvi prag.

U tom novom stanju bilo je mnogo toga što je bilo nerazumljivo i neočekivano, uglavnom u smislu još veće pometnje objektivnog i subjektivnog; a bilo je takođe i novih pojava o kojima ću sada govoriti. Ali, to stanje još nije bilo potpuno. Pravilnije bi se ono moglo nazvati prelaznim stanjem. U mnogim slučajevima me moji eksperimenti nisu odveli dalje od tog stanja. Ponekad bi se, međutim, dogodilo da se to stanje produbljuje i proširivalo, kao da postupno zaranjam u svetlost. Nakon toga došao bi trenutak još jednog prelaza, opet neka vrsta šoka u celom telu. I tek nakon toga počelo bi najinteresantnije stanje koje sam dostigao u mojim eksperimentima.

”Prelazno stanje” sadržalo je gotovo sve elemente tog stanja, ali mu je istovremeno nedostajalo nešto najvažnije i suštinsko. ”Prelazno stanje” nije se u suštini mnogo razlikovalo od snova, posebno od snova u ”stanju polusna”. I to ”prelazno stanje” bi me možda osvojilo izvesnim osećajem čudesnog koji je bio povezan sa njim, da nisam bio u stanju da usvojim dovoljno kritičan stav prema njemu, zasnovan uglavnom na mojim ranijim iskustvima u proučavanju snova.

U ”prelaznom stanju”, koje je, kao što sam ubrzo naučio, bilo potpuno subjektivno, obično bih gotovo smesta počinjao da čujem ”glasove”. Ti ”glasovi” su bili karakteristična crta ”prelaznog stanja”.

Glasovi su mi se obraćali i često govorili veoma čudne stvari za koje je izgledalo kao da u sebi imaju svojstvo lukavstva. Ponekad bi me u prvim trenucima uzbudilo ono što bih čuo na taj način, posebno kad bi odgovaralo izvesnim nejasnim i neformulisanim očekivanjima koja sam imao. Ponekad bih čuo muziku koja je u meni budila veoma raznovrsna i moćna osećanja.

Ali, za divno čudo, od prvog dana sam osetio nepoverenje prema tim stanjima. Ona su sadržala isuviše obećanja, suviše stvari sam želeo da imam. Glasovi su govorili o svim mogućim stvarima. Upozoravali su me. Dokaživali su mi i objašnjavali sve na svetu, ali nekako su to činili suviše prosto. Počeo sam da se pitam da nisam možda ja sam izmislio sve što su oni rekli, da to možda nije moja sopstvena mašta, ona nesvesna mašta koja stvara naše snove, u kojima vidamo ljude, obraćamo im se, čujemo njihove glasove, dobijamo savete od njih itd. Pošto bih razmislio na taj način, morao sam da kažem sebi da mi ti glasovi nisu rekli ništa što ne bih mogao i sam da pomislim.

Istovremeno, ono što je došlo na taj način bilo je veoma često slično ”komunikacijama” koje se dobijaju na medijskim seansama, ili pomoću automatskog pisanja. Glasovi su često sebi davali različita imena, govorili razne stvari laskave po mene i poduhvatali se da odgovore na svakakva pitanja. Ponekad sam imao duge razgovore sa tim glasovima.

Jednom sam pitao nešto što se odnosi na alhemiju. Sada ne mogu da se tačno setim pitanja, ali mislim da je to bilo nešto o različitim nazivima četiri elementa: vatre, vode, vazduha i zemlje; ili o međusobnom odnosu četiri elementa. Postavio sam pitanje u vezi sa onim što sam u to vreme čitao.

U odgovor na to pitanje, jedan glas koji je sebe nazvao veoma poznatim imenom rekao mi je da ću odgovor na moje pitanje naći u izvesnoj knjizi. Kad sam rekao da nisam nabavio tu knjigu, glas mi je rekao da treba da je nađem u Narodnoj biblioteci (to se dogodilo u Sankt Peterburgu) i posavetovao me da čitam knjigu veoma pažljivo.

Pitao sam u Narodnoj biblioteci, ali te knjige (objavljene na engleskom) nije bilo. Bio je samo njen prevod na nemački u dvadeset delova, a prva tri su nedostajala.

Ali, uskoro sam na drugom mestu dobio tu knjigu na engleskom i stvarno našao tri određena nagoveštaja blisko povezana sa mojim pitanjem, iako mi ona nisu dala potpun odgovor na njega.

Taj primer, i dosta drugih nalik na njega, pokazao mi je da sam u tim prelaznim stanjima prolazio kroz ista iskustva kao i medijumi, vidovnjaci i slični. Jedan glas mi je rekao nešto veoma interesantno o Solomonovom Hramu u Jerusalimu, nešto što sam mislio da ranije nisam znao, ili što sam, ako sam to ikad igde pročitao, bio potpuno zaboravio. Između ostalog, opisujući hram, glas je rekao da su tamo bili *rojevi muva*. Logično da je to bilo sasvim razumljivo, i čak i neizbežno. U hramu gde su se obavljale žrtve, gde su se ubijale životinje i gde je svakako bilo dosta krvi i svakakve prljavštine, svakako da je moralo biti mnogo muva. A istovremeno mi je to zvučalo novo i, koliko se sećam, nikad nisam čitao o muvama u vezi sa drevnim hramovima. Ali, ne tako davno sam i sâm bio na Istoku i znam koliko muva tamo može da bude čak i pod uobičajenim okolnostima.

Ti opisi Solomonovog Hrama, a posebno "muve", dali su mi potpuno objašnjenje mnogih čudnih stvari koje sam susreo čitajući razne stvari i koje ne bih mogao nazvati ni namernim falsifikatima, ni pravom vidovitošću. Tako je "vidovitost" Ledbitera i dr Štajnera, svi ti "Akaša zapisi", opisi toga šta se desilo pre desetina hiljada godina u mitskoj Atlantidi ili u drugim praistorijskim zemljama, bilo nesumnjivo iste prirode kao i muve u Solomonovom Hramu. Jedina je razlika bila u tome što ja nisam verovao u moje iskustvo, dok su u "Akaša zapise" verovali i veruju i njihovi autori i čitaoci.

Veoma brzo mi je postalo očigledno da ni u tom ni u drugim iskustvima nije bilo ničeg stvarnog. Sve je to bilo odraženo, sve je to došlo iz sećanja, iz mašte. Glasovi bi smesta učitali kad bih prešao na nešto poznato i konkretno, što se moglo proveriti.

To mi je objasnilo zašto su autori koji opisuju Atlantidu nesposobni da pomoću svoje "vidovitosti" reše bilo koji praktičan problem koji se odnosi na sadašnjost, kakve je uvek tako lako naći, ali kojih oni iz nekog razloga uvek odbijaju da se dotaknu. Kako to da

oni znaju sve što se dogodilo pre trideset hiljada godina, a ne znaju šta se događa u vreme njihovog eksperimenta, ali na drugom mestu?

Tokom svih tih eksperimenata osetio sam da, ako bih poverovao tim glasovima, zaustavio bih se i ne bih išao dalje. To me je uplašilo. Osetio sam da je sve to bila samoobmana; da ma kako privlačno može biti sve što su glasovi rekli i obećali, to ne bi vodilo nikuda, već bi me ostavilo tačno tu gde sam. Razumco sam da je upravo to bila "lepota", tj. da je sve to došlo iz mašte.

Odlučio sam da se borim sa tim prelaznim stanjima, usvajajući veoma kritičan stav prema njima i odbacujući kao nevredno poverenja *sve što bih mogao sam da zamislim*. To je smesta počelo da daje rezultate. Čim sam počeo da odbacujem sve što sam čuo, shvatajući da je to "ista materija od koje se prave snovi", i čvrsto to odbacio na određeno vreme, odbijajući da slušam ili da obraćam pažnju na bilo šta, moje stanje i moje iskustvo se promenilo.

Prešao sam drugi prag, koji sam već pomenuo, iza koga je počeo *novi svet*. "Glasovi" su nestali; umesto njih bi ponekad zazvučao jedan glas, koji se uvek mogao prepoznati, ma kakav oblik mogao da uzme. Istovremeno, to novo stanje se razlikovalo od prelaznog stanja po svojoj izuzetnoj lucidnosti svesti. Potom sam se našao u svetu matematičkih odnosa, u kome nije bilo ničeg što je podsećalo na ono što se pojavljuje u životu.

I u tom stanju takođe, pošto bih prešao drugi prag i našao se u "svetu matematičkih odnosa", dobijao sam odgovore na sva moja pitanja, ali bi ti odgovori često uzimali veoma čudan oblik. Da bi se oni razumeli, mora se shvatiti da u svetu matematičkih odnosa u kome sam bio, ništa nije ostajalo nepokretno; to znači – nije bilo ničeg u njemu što je ostajalo isto kao što je bilo prethodnog trenutka. Sve se kretalo, menjalo, preobražavalo i postajalo nešto drugo. Ponekad bih iznenada video kako svi matematički odnosi nestaju jedan za drugim u beskonačnosti. Beskonačnost je gutala sve, ispunjavala sve, sve razlike bile su izbrisane. I osetio sam, samo još jedan trenutak, pa ću i ja sam nestati u beskonačnosti. Preplavio me strah pred blizinom tog ponora. Ponekad bi me taj strah naveo da skočim na noge, krećem se unaokolo, da bih se udaljio od košmara koji me je obuzimao. Tada bih osetio da mi se neko smeje; ponekad mi je izgledalo da čujem smeh. Iznenada uhvatih sebe u spoznaji da se to

ja sâm smejem sebi – da sam opet pao u zamke "lepote", to jest, pogrešnog pristupa. Beskonačnost me je privlačila, a istovremeno plašila i odbijala. I došao sam dotle da je razumem sasvim drugačije. Beskonačnost nije bila beskonačno produženje u jednom pravcu, već beskonačno variranje u jednoj tački. Razumeo sam da užas od beskonačnosti proizlazi iz pogrešnog pristupa, iz pogrešnog stava prema njoj. Razumeo sam da je, uz ispravan pristup, beskonačnost upravo ono što objašnjava sve i da se bez nje ništa ne može objasniti.

Istovremeno sam osetio da je u beskonačnosti postojala stvarna pretnja i stvarna opasnost.

Da se opiše tok mojih iskustava, tok ideja koje su mi dolazile i tok tekućih misli u sledu sasvim je nemoguće, uglavnom zato što nijedan eksperiment uopšte nije ličio ni na jedan drugi. Svaki put bih naučio nešto novo o istoj stvari na takav način da je iz osnova menjao sve što sam o njoj naučio ranije.

Karakteristična crta sveta u kome sam se našao bila je, kao što sam već rekao, njegova matematička struktura i potpuno odsustvo bilo čega što bi se moglo izraziti jezikom običnih pojmova. Da upotrebim teozofsku terminologiju, bio sam u *mentalnom svetu* "Arupa", ali posebnost mog opažanja je bila da samo taj svet "Arupa" zaista postoji. Sve ostalo je bila tvorevina mašte. Stvarni svet je bio "svet bez oblika". Interesantna je činjenica da sam se u svom prvom eksperimentu našao verovatno smesta, ili gotovo smesta, u tom svetu, izbegavši "svet iluzija". Ali u sledećim eksperimentima, izgledalo je da "glasovi" nastoje da me zadrže u imaginarnom svetu, i ja sam bio u stanju da iz njega izađem tek kad sam se čvrsto i odlučno borio sa iluzijama onim redom kojim su se pojavljivale. Sve me je to snažno podsetilo na nešto što sam ranije čitao. Izgledalo mi je da je u postojećoj literaturi, u opisu magijskih eksperimenata ili u opisu inicijacija i prethodnih testova bilo nešto veoma slično onome što sam doživio i osetio – ali, naravno, to se ne odnosi na savremene "seanse", pa čak ni na pokušaje ceremonijalne magije, koji su potpuno utopljeni u svet iluzija.

Jedna interesantna pojava u mojim eksperimentima bila je svesnost o opasnosti koja mi je pretila od beskonačnosti i stalna upozorenja koja sam primao od *nekoga*, kao da je postojao *neko* ko me

je posmatrao sve vreme i često pokušavao da me ubedi da prekinem moje eksperimente, da ne pokušavam da idem tim putem, koji je bio pogrešan i nezakonit iz perspektive izvesnih principa koje sam u to vreme osećao i razumeo samo maglovito.

Ono što sam nazivao "matematičkim odnosima" neprekidno se menjalo oko mene i unutar mene, ponekad uzimajući oblik zvukova, muzike, ponekad oblik nacрта, ponekad oblik svetlosti koja ispunjava čitav prostor, neke vrste vidljive vibracije zrakova svetlosti koji su se ukrštali, preplitali jedan sa drugim, prožimajući sve. U vezi sa tim bilo je nepogrešivo osećanje da kroz te zvuke, kroz nacrt, kroz svetlost, učim nešto što ranije nisam znao. Ali, da prenesem to što sam naučio, da ispričam o tome ili da ga napišem, bilo je veoma teško. Teškoća da se objasni povećala se činjenicom da reči loše izražavaju i stvarno ne mogu da izraze suštinu intenzivnog emocionalnog stanja u kome sam bio tokom tih iskustava.

To emocionalno stanje bilo je možda najživlja karakteristika iskustava koje opisujem. Bez njega ne bi bilo ničeg. Sve je došlo kroz njega, to jest, sve se razumevalo pomoću njega. Da bi se razumela moja iskustva, mora se shvatiti da uopšte nisam bio ravnodušan prema zvucima i svetlosti koje sam spomenuo. Uzimao sam sve kroz osećanja, i doživljavao osećanja kakva uopšte ne postoje u životu. To novo znanje koje mi je došlo, došlo mi je kad sam bio u izuzetno intenzivnom emocionalnom stanju. Moj stav prema tom novom znanju nikako nije bio ravnodušan; ili sam ga voleo, ili sam bio užasnut od njega, težio prema njemu, ili me je zaprepašćivalo; i baš su mi ta osećanja, uz hiljade drugih, dala mogućnost razumevanja prirode novog sveta koji sam upoznao.

Broj "tri" igrao je veoma važnu ulogu u svetu u kome sam se našao. Na način sasvim nerazumljiv našoj matematici, on je ulazio u sve odnose veličina, stvarao ih i poticao do njih. Sve uzeto zajedno, to jest, čitav univerzum, ponekad se pojavljivao u obliku "trijade" koja sačinjava jednu celinu i izgleda kao neki veliki trolist. Svaki deo "trijade", nekim unutrašnjim procesima, bio je opet preobražen u "trijadu", i taj proces se nastavljao sve dok sve nije bilo ispunjeno "trijadama", koje su se preobražavale u muziku, ili svetlost, ili nacrt. I opet moram da kažem da svi ti opisi veoma loše izražavaju ono što se desilo, budući da ne daju emocionalni element

radosti, čuđenja, ushićenja, užasa, koji se neprekidno pretvaraju jedno u drugo.

Kao što sam već rekao, ti eksperimenti su bili najuspešniji kad sam bio sam i kad sam ležao. Ponekad sam, međutim, pokušavao da budem među ljudima ili da šetam ulicama. Ti eksperimenti su obično bili neuspešni. Nešto bi počelo, ali bi se završilo gotovo smesta, prelazeći u veoma teško fizičko stanje. Ali, ponekad bih se našao u drugom svetu. U takvim prilikama čitav obični svet bi se menjao na veoma tanan i čudan način. Sve bi postalo drugačije, ali je apsolutno nemoguće da se opiše šta se to događalo. Prva stvar koja se može reći je da mi ništa nije izgledalo indifirentno. Sve uzeto zajedno ili svaka stvar posebno uticala je na mene na ovaj ili onaj način. Drugim rečima, sve sam primao emocionalno, na sve reagovao emocionalno. Dalje, u tom novom svetu koji me je okruživao, nije bilo ničeg odvojenog, ničeg što nije imalo veze sa drugim stvarima ili sa mnom lično. Sve stvari bile su povezane jedna sa drugom, i to ne slučajno, već neshvatljivim lancem uzroka i posledica. Sve stvari su bile zavisne jedna od druge, sve stvari su živele jedna u drugoj. Dalje, u tom svetu nije bilo ničeg mrtvog, ničeg neživog, ničeg što nije osećalo, ničeg nesvesnog. Sve je bilo živo, sve je bilo svesno sebe. Sve mi se obraćalo i ja sam mogao da se obratim svemu. Posebno su interesantne bile kuće i druge zgrade pored kojih sam prolazio, posebno stare kuće. One su bile živa bića, puna misli, osećanja, raspoloženja i sećanja. Ljudi koji su živeli u njima bili su njihove *misli, osećanja, raspoloženja*. Hoću da kažem da su ljudi u odnosu na "kuće" igrali približno istu ulogu koju različita "ja" naše ličnosti igraju u odnosu na nas. Ona dolaze i odlaze, ponekad žive u nama dugo, ponekad se pojavljuju samo nakratko.

Sećam se kako me je jednom zapanjio običan tramvajski konj na Nevskom, njegova glava, njegovo lice. Ono je izrazilo celo biće konja. Gledajući u lice konja razumeo sam sve što se moglo razumeti o jednom konju. Sve crte konjske priode, sve za šta je konj sposoban, sve za šta nije sposoban, sve što može da učini, sve što ne može da učini; sve je to bilo izraženo linijama i crtama na licu konja. Jednom mi je jedan pas dao sličan osećaj. Istovremeno konj i pas nisu bili naprosto konj i pas; oni su bili "atomi", svesni, pokretni "atomi" velikih bića – "velikog konja" i "velikog psa". Razumeo

sam da smo mi takođe atomi velikog bića, "velikog čoveka". Svaka stvar je jedan atom "velike stvari". Čaša je atom "velike čaše". Viljuška je atom "velike viljuške".

Ta ideja i nekoliko drugih misli koje su mi ostale u sećanju iz mojih iskustava ušle su u moju knjigu "*Tertium Organum*" koja je zapravo napisana tokom tih eksperimenata. Tako su formulacija zakona sveta noumena i nekoliko drugih ideja koje se odnose na više dimenzije uzete iz onoga što sam naučio tokom tih eksperimenata.

Ponekad sam tokom tih eksperimenata osećao da razumem mnogo stvari posebno jasno i osećao sam da, kad bih na neki način mogao da sačuvam ono što sam razumeo u tom trenutku, onda bi trebalo da znam kako da sebe navedem da predem u to stanje kad god to poželim; trebalo bi da znam kako da učvrstim to stanje i kako da ga upotrebim.

Pitanje kako da učvrstim to stanje neprekidno se postavljalo i ja sam ga sebi postavio mnogo puta dok sam bio u stanju u kome sam mogao da dobijem odgovor na svoja pitanja; ali, na njega nikad nisam mogao da dobijem direktan odgovor, to jest, odgovor kakav sam želeo. Obično bi odgovor počinjao daleko, i, postepeno se šireći, uključivao sve, tako da je na kraju odgovor na to pitanje uključivao odgovore na sva moguća pitanja. Prirodno, iz tog razloga nisam mogao da ga zadržim u sećanju.

Jednom, sećam se, u posebno živo izraženom novom stanju, to jest, kad sam razumeo veoma jasno sve što sam želeo da razumem, odlučio sam da nađem neku formulu, neki ključ, koji bih mogao, da tako kažem, da dobacim sebi narednog dana. Odlučio sam da ukratko sumiram sve što sam razumeo tog trenutka i zapišem, ako je moguće u jednoj rečenici, šta je neophodno da sebe smesta dovedem u to stanje, jednim pokretom misli bez ikakve prethodne pripreme, pošto mi je to izgledalo moguće sve vreme. Našao sam tu formulu i zapisao je penkalom na parčetu papira.

Narednog dana pročitao sam rečenicu: "Misli u drugim kategorijama." To su bile te reči, ali šta su značile? Gde je bilo sve što sam povezao sa tim rečima kad sam ih napisao? Sve je to nestalo, iščezlo kao san. Svakako da je rečenica "misli u drugim kategorijama" imala smisao; samo, ja nisam mogao da ga se setim, nisam mogao da ga dosegnem.

Kasnije se sa tom rečenicom desila potpuno ista stvar kao što se desila i sa mnogim drugim rečima i odlomcima ideja koje su mi ostale u pamćenju nakon mojih iskustava. U početku, te rečenice su izgledale potpuno prazne. Čak sam im se smejao, nalazeći u njima potpuni dokaz nemogućnosti da se bilo šta odatle prenese ovamo. Ali, postepeno bi nešto počelo da oživljava u mom sećanju, i tokom dve ili tri nedelje sećao sam se sve više i više svega što je bilo povezano sa tim rečima. Pa iako je sve to i dalje ostajalo veoma nejasno, kao da se gleda izdaleka, počeo sam da *vidim značenje*, to jest, posebno značenje u rečima koje su u početku izgledale kao puki apstraktni opis nečega što je bez ikakvog praktičnog značaja.

Isti proces se ponavljao gotovo svaki put. Dan nakon eksperimenta sećao sam se veoma malo. Ponekad bi predveče počela da se vraćaju nejasna sećanja. Narednog dana mogao bih da se setim više, tokom naredne dve ili tri nedelje mogao sam da se setim odvojenih detalja tih iskustava, iako sam uvek bio savršeno svestan da je u celini ostao samo beskrajno mali deo. Kad sam pokušao da eksperimentišem češće nego jednom u dve ili tri nedelje, pokvario bih rezultate, to jest, sve bi bilo pomešano i ne bih mogao da se setim ničeg.

Ali, nastaviću sa opisom uspešnih eksperimenata. Mnogo puta, skoro uvek, imao sam osećaj da kad pređem drugi prag, stupam u kontakt sa *samim sobom*, to jest sa sopstvom koje je uvek bilo unutar mene, koje me je uvek videlo i uvek mi govorilo nešto što nisam mogao da razumem, pa čak ni da čujem u običnim stanjima svesti.

Zašto nisam mogao da razumem?

Odgovorio sam: naprosto zato što u običnom stanju na hiljade glasova koji zvuče odjednom stvaraju ono što nazivamo našom "svešču", naše misli, naša osećanja, naša raspoloženja, našu maštu. Ti glasovi guše zvuk tog unutrašnjeg glasa. Moji eksperimenti nisu dodali ništa običnoj "svesti"; oni su je *smanjili*, pa ipak su je, smanjujući je, pojačali u neshvatljivoj meri. Šta su oni zapravo učinili? Prisilili su te druge glasove obične svesti da ćute, uspavali ih, ili ih učinili nečujnim. Tad sam počeo da čujem drugi glas, koji je dolazio tako reći odozgo, iz izvesne tačke *iznad moje glave*. Razumeo sam da se čitav problem i sva stvar sastoji u tome da se bude u stanju da se taj glas čuje *stalno*, da se bude u stalnoj komunikaciji sa njim. Biće kome je taj glas pripadao znalo je sve, razumelo sve, i iznad

svega bilo slobodno od hiljada malih i ometajućih "ličnih" misli i raspoloženja. Ono je sve moglo da prihvati mirno, moglo da sve uzme objektivno, kako je u stvarnosti. A istovremeno, *to sam bio ja*. Kako je moglo da bude tako i zašto sam u običnom stanju bio tako daleko od sebe – to nisam mogao da objasnim. Ponekad sam tokom eksperimenata zvao moje obično sopstvo "ja", a ono drugo – "on". Ponekad, naprotiv, zvao sam obično sopstvo "on", a ono drugo – "ja". Ali, kasnije ću se vratiti problemu "ja" uopšte i spoznaji "ja" u novom stanju svesti, jer je sve to bilo mnogo složenije od pukog smenjivanja ovih "ja" jednog drugim.

Zasad ću pokušati da opišem, onoliko koliko se to zadržalo u mom sećanju, kako je to "on" ili to "ja" gledalo na stvari za razliku od običnog "ja".

Sećam se da sam jednom sedeo na sofi pušeci i gledajući pepeljara. Bila je to jedna obična bakarna pepeljara. Iznenada počeh da osećam da razumem šta je to pepeljara, a istovremeno, sa izvesnim čuđenjem i gotovo sa strahom, osetih da to nikad ranije nisam razumeo i da mi ne razumemo ni najjednostavnije stvari oko sebe.

Pepeljara je podigla kovitlac misli i slika. Ona je sadržala tako beskrajn broj činjenica, događaja; bila je povezana sa tako ogromnim brojem stvari; pre svega, sa svime što je povezano sa pušenjem i duvanom. To je odjednom izazvalo hiljade slika, sećanja. Potom sama pepeljara. Kako je došla na svet? Svi materijali od kojih je mogla biti napravljena? mesing, u ovom slučaju – šta je to mesing? Kako su ga ljudi prvi put otkrili? Kako su naučili da ga koriste? Kako i gde je dobijen mesing od koga je načinjena ta pepeljara? Kroz kakav tretman je prošla, kako je preneti sa mesta na mesto, koliko je ljudi radilo na njoj i povezano sa njom? Kako je mesing preobražen u pepeljaru? Ta i druga pitanja o istoriji pepeljare, sve do dana kad se pojavila na mom stolu.

Sećam se da sam na parčetu papira zapisao nekoliko reči da bih zadržao nešto od tih misli narednog dana. I narednog dana čitam:

"Čovek može da poludi od jedne pepeljare."

Značenje svega što sam osetio bilo je da je u jednoj pepeljari moguće da se zna sve. Nevidljivim nitima pepeljara je povezana sa svime na svetu, ne samo sa sadašnjošću, već sa svom prošlašću i svom budućnošću. Znati jednu pepeljaru znači znati sve.

Moj opis ni najmanje ne izražava taj osećaj kakav je zaista bio, jer je prvi i glavni utisak bio da je pepeljara živa, da ona misli, razume i kaže mi sve o sebi. I ja sam učio i učio od same pepeljare. Drugi utisak je bio izuzetni emocionalni karakter svega što je povezano sa onim što sam naučio o pepeljari.

”Sve je živo” rekao sam sebi usred tih posmatranja; ”nema ničeg mrtvog, jedino smo mi mrtvi. Ako bismo postali živi na trenutak, osetili bismo da je sve živo, da sve stvari žive, misle, osećaju i mogu da nam govore.”

Slučaj pepeljare podseća me na jedan drugi primer u kome je odgovor na moje pitanje došao u obliku vizuelne slike, veoma karakteristične po svojoj strukturi.

Kad sam bio u stanju u koje me je moj eksperiment doveo, upitao sam sebe: ”Šta je svet?”

Smesta videh nešto nalik na neki veliki cvet, kao ruža ili lotos, čije su se latice neprekidno razvijale iz sredine, rastući, postajući veće, dosežući izvan cveta, a potom se na neki način vraćajući u sredinu i počinjući opet na početku. Reči to ni na koji način ne izražavaju. U tom cvetu bila je neverovatna količina svetlosti, pokreta, boja, muzike, osećanja, uzbuđenja, znanja, inteligencije, matematike, i stalni neprekidni rast. I dok sam gledao u taj cvet *neko* kao da mi je objasnio da je to ”Svet” ili ”Brama” u svom najjasnijem aspektu i najpribližnije moguće onom što je u stvarnosti – ”Ako bi se još više približilo, to bi bio sam Brama, kakav jeste”, reče glas.

Izgledalo je da ove poslednje reči sadrže neku vrstu upozorenja, kao da je Brama u svom pravom aspektu bio opasan i mogao da me proguta i anihilira. To je opet bila ”večnost”.

Taj događaj i simbol Brame ili ”sveta”, koji mi je ostao u sećanju, veoma me je zainteresovao, jer mi je objasnio poreklo drugih simbola i alegorijskih slika. Kasnije sam mislio da sam razumeo princip formiranja raznih atributa bogova i značenje mnogih mitova.

Štaviše, taj događaj me je doveo do još jedne veoma važne crte mojih eksperimenata, naime do metoda kojim su mi ideje prenošene u tim čudnim stanjima nakon drugog praga.

Kao što sam već rekao, ideje su bile prenošene ne rečima, već zvukovima, oblicima, ”nacrtima” ili simbolima. Obično bi sve počelo pojavom tih oblika. Kao što sam ranije pomenuo, ”glasovi” su

bili karakteristična osobina prelaznog stanja. Kad bi prestali, bili su zamenjivani tim oblicima, tj. zvukovima, ”nacrtima” itd; nakon toga sledile su vizuelne slike koje su imale veoma specijalne osobine i zahtevale detaljno objašnjenje. Brama videna kao cvet može da posluži kao primer tih vizuelnih slika, iako su obično one bile mnogo jednostavnije, nešto iz prirode ili konvencionalni znaci ili hijeroglifi.

Ti znaci su stvarali oblik govora ili misli, ili ono što je odgovaralo govoru ili misli, u stanju svesti koje sam dostigao. Znaci i hijeroglifi su se kretali i menjali preda mnom vrtoglavom brzinom, izražavajući na taj način prelasku, promene, kombinacije i međusobne odnose ideja. Samo je taj način ”govora” bio dovoljno brz za brzinu misli do koje sam stigao. Nijedan drugi oblik nije bio dovoljno brz. A ti *pokretni znaci stvari* označavali su početak novog mišljenja, novog stanja svesti. Mišljenje rečima postalo je sasvim nemoguće. Kao što sam već rekao, između dve reči iste rečenice prošli bi dugi periodi vremena. Mišljenje u rečima nikad ne bi moglo da prati misao onakvu kakva je delovala u tom stanju.

Zanimljivo je da se u mističkoj literaturi može naći jedan broj referenci na te ”oznake stvari”. Ja sam im dao ime koje im je dao Jakob Beme (Jacob Boehme)(*Tertium Organum*, poglavlje XXII, str. 281). Ne sumnjam da je Beme govorio o potpuno istim znacima koje sam i ja video. Za sebe, ja sam ih zvao ”Simboli”. Ali, u njihovom spoljašnjem obliku, bilo bi tačnije zvati ih hijeroglifima. Pokušao sam da nacrtam neke od njih, pa iako sam ponekad u tome uspevao, narednog dana je bilo veoma teško da se dobijene figure povežu sa bilo kakvom idejom. Jednom sam, međutim, dobio nešto veoma interesantno.

Nacrtao sam sledeću figuru:

Slika 6.

Broj bočnih projekcija nije bitan, ali je važno da su one raspoređene na nejednakom rastojanju jedna od druge duž horizontalne linije.

Tu figuru sam dobio na sledeći način.

U vezi sa određenim činjenicama u životima ljudi koje sam poznavao, koje su mi pale na pamet, postavio sam sebi prilično komplikovano pitanje – kako sudbina jednog čoveka može da utiče na sudbinu drugog čoveka. Ne mogu da tačno rekonstruišem moje pitanje, ali se sećam da je bilo povezano sa idejom o zakonima uzroka i posledice, slobodnog izbora i slučaja. Dok sam i dalje nastavio da razmišljam na uobičajen način, zamislio sam život čoveka koga sam poznavao i nesreću u njegovom životu kroz koju se susreo sa drugim ljudima na čije je živote najodlučnije uticao, a koji su, za uzvrat, promenili mnoge stvari u njegovom životu. Razmišljajući na taj način, iznenada sam primetio, ili uhvatio sebe kako vidim, sve te isprepletane živote u obliku jednostavnih znakova, naime u obliku kratkih linija sa malim projekcijama sa jedne strane. Broj tih projekcija se smanjivao ili rastao; one su se ili približavale jedna drugoj ili odvajale. A u njihovoj pojavi, u njihovom približavanju ili razdvajanju, a takode u kombinaciji raznih linija sa raznim projekcijama, bile su izražene ideje i zakoni koji upravljaju ljudskim životima.

Kasnije ću se vratiti značenju tog simbola. Zasad samo želim da objasnim metod kojim se dobijaju nove ideje u opisanom stanju svesti.

Posebni deo mog iskustva sačinjavalo je ono što bih mogao da nazovem mojim odnosom prema meni samom, ili tačnije prema mom telu. Ono je celo postalo živo, postalo misaono i svesno. Mogao sam da govorim svakom delu mog tela kao da je to zasebno biće i mogao sam od njega da učim šta ga privlači, šta voli, šta ne voli, čega se plaši, od čega živi, koja su njegova interesovanja i potrebe. Ti razgovori sa svešću fizičkog tela otkrivali su čitav novi svet.

Pokušao sam da neke rezultate tih utisaka opišem u *"Tertium Organum"*, govoreći o svesti koja nije paralelna našoj sopstvenoj.

Te svesti, koje sada zovem svestima fizičkog tela, imale su veoma malo zajedničkog sa našom svešću koja objektivizuje spoljašnji svet i razlikuje "ja" od "ne-ja": te svesti, tj. svesti fizičkog tela, bile su potpuno utonule u sebe. One su znale samo sebe, samo "ja"; "ne-ja" za njih nije postojalo. One su mogle da misle samo o sebi – mo-

gle su da govore samo o sebi. Ali, kao uprkos tome, one su o sebi znale sve što se može znati. Tada sam razumeo da se njihova priroda i forma njihovog postojanja sastoji u njihovom neprekidnom pričanju o sebi – gde su one, šta im treba, šta žele, šta im prija, šta im ne prija, kakve im opasnosti prete, šta može da ih zaštiti ili ukloni te opasnosti.

U običnom stanju mi ne čujemo te glasove odvojeno; mi jedino osećamo buku koju oni proizvode, ili njihov opšti ton, kao svoje fizičko stanje ili raspoloženje.

Ne sumnjam da bi, ako bismo mogli da svesno komuniciramo sa tim "bićima", bili u stanju da od njih naučimo sve detalje o stanju svake funkcije u našem organizmu. Prva ideja koja čoveku pada na pamet u vezi sa tim je da bi to bilo posebno korisno u slučaju bolesti i funkcionalnih poremećaja, za ispravnu dijagnozu, za prevenciju mogućih bolesti i za lečenje već postojećih. Ako bi se mogao naći metod da se komunicira sa tim svestima i da se od njih prime informacije koje se tiču stanja i zahteva organizma, medicina bi stala na čvrsto tlo.

Nastavljajući svoje eksperimente, sve vreme sam pokušavao da nadem načine da predem sa apstraktnih na konkretne činjenice. Želeo sam da otkrijem postoji li mogućnost da se pojačaju obične sposobnosti percepcije ili da se otkriju nove moći, posebno u pogledu događaja u vremenu, prošlosti i budućnosti. Definitivno sam sebi postavio pitanje, da li može postojati moć da se vidi bez očiju, ili na veliku daljinu, ili kroz zid, ili da se vide stvari u zatvorenim posudama, čitaju pisma u zapečaćenim kovertima, čita knjiga na polici među drugim knjigama i tako dalje. Nikad mi nije bilo jasno da li su te stvari moguće. Naprotiv, znao sam da su se svi pokušaji da se potvrde fenomeni vidovitosti, koji se ponekad opisuju, završavali neuspehom.

Tokom mojih eksperimenata, mnogo puta sam pokušao da "vidim", na primer, dok sam bio u kući, šta se dešava na ulici, što nisam mogao da vidim na prirodan način, ili da "vidim" ovog ili onog čoveka koga sam dobro poznavao, šta on radi u ovom trenutku; ili da potpuno rekonstruišem scene iz prošlosti od kojih sam znao samo neke delove.

Tada sam zapečatio stare fotografije iz jednog albuma u kovrte iste veličine, pomešao ih i pokušao da "vidim" čiji portret držim u ruci. Pokušao sam isto sa špilom karata.

Kad sam se uverio da ne uspevam, pokušao sam da kao jasnu vizuelnu sliku rekonstruišem ono što mi je nesumnjivo bilo u sećanju, iako u običnom stanju to uopšte nisam mogao da vizualizujem po volji. Na primer, pokušao sam da "vidim" Nevski, počev od Znamenskog trga, sa svim kućama i firmama prodavnica redom. Ali, to takođe nikad nije uspevalo kad je rađeno namerno. Nenamerno i u različitim okolnostima više puta sam video sebe kako hodam Nevskim, i "video" i kuće i firme tačno onakve kakve bi bile u stvarnosti.

Na kraju sam morao da priznam da su svi pokušaji da se pređe na konkretne činjenice neuspešni. Ili je to potpuno nemoguće, ili sam ja to pokušavao na pogrešan način.

Ali, bila su dva slučaja koja su pokazala da postoji mogućnost veoma velikog pojačavanja naših sposobnosti opažanja u odnosu na obične događaje u životu.

Jednom sam dobio ne baš vidovitost, ali nesumnjivo veoma veliko pojačanje sposobnosti vida. To je bilo u Moskvi na ulici, pola sata nakon eksperimenta koji mi je izgledao potpuno neuspešan. Na nekoliko sekundi moj vid je iznenada postao izuzetno oštar. Mogao sam da jasno vidim lica ljudi na udaljenosti na kojoj bi čovek normalno imao teškoća da razlikuje jednu ljudsku figuru od druge.

Drugi primer se dogodio tokom druge zime mojih eksperimenata u Sankt Peterburgu. Okolnosti su bile takve da cele zime nisam mogao da odem u Moskvu, iako sam u to vreme jako želeo da tamo odem zbog nekoliko različitih stvari. Na kraju, sećam se da sam otprilike sredinom februara definitivno odlučio da ću otići u Moskvu na Uskrs. Ubrzo nakon toga počeo sam moje eksperimente. Jednom, sasvim slučajno, dok sam bio u stanju u kome su pokretni znaci ili hijeroglifi počeli da se pojavljuju, javila mi se misao o Moskvi, ili o nekome koga je tamo trebalo da vidim za Uskrs. Iznenada, bez ikakvog upozorenja, dobio sam komentar da ne bi trebalo da idem u Moskvu na Uskrs. Zašto? Kao odgovor na to video sam kako, počev od dana eksperimenta koji sam opisao, događaji počinju da se razvijaju određenim redom i sledom. Ništa novo se nije

desilo. Ali uzroci, koje sam mogao da vidim sasvim dobro, i koji su svi bili tu na dan mog eksperimenta, su se razvijali, i došavši do rezultata koji bi neizbežno iz njih proizašli, oni su stvorili baš pred Uskrs čitav niz teškoća koje su me na kraju sprečile da odem u Moskvu. Sama ta činjenica, kako sam je ja gledao, imala je karakter zanimljivosti, ali interesantna strana toga je bila to što sam video nešto što je ličilo na mogućnost proračunavanja budućnosti – čitava budućnost je bila sadržana u sadašnjosti. Video sam da je sve što se desilo pre Uskrsa direktno proizašlo iz onog što je već postojalo pre dva meseca.

Potom sam u mom eksperimentu verovatno prešao na druge misli, i narednog dana sećao sam se samo pukog rezultata, da mi je "neko" rekao da ne treba da idem u Moskvu na Uskrs. To je bilo smešno, jer nisam video ništa što bi to moglo da spreči. Potom sam zaboravio sve o svom eksperimentu. On mi se opet javio u sećanju samo nedelju dana pre Uskrsa, kad je iznenada čitav niz sitnih okolnosti doveo do toga da nisam otišao u Moskvu. Te okolnosti su bile upravo one koje sam "video" tokom mog eksperimenta, – i one su sasvim izvesno proizašle iz onog što je postojalo pre dva meseca. Ništa novo se nije desilo.

Kad je sve ispalo upravo onako kao što sam video, ili predvideo, u tom čudnom stanju, prisetio sam se svog eksperimenta, prisetio sam se svih detalja, prisetio sam se da sam tada video i znao šta mora da se desi.

U tom događaju sam nesumnjivo došao u dodir sa mogućnošću drugačijeg gledanja u svetu stvari i događaja. Ali, govoreći uopšte, sva pitanja koja sam sebi postavljao u odnosu na stvarni život ili na konkretno znanje nisu vodila ničemu.

Mislim da je to povezano sa jednim principom koji mi je postao jasan tokom mojih eksperimenata.

U običnom životu mi mislimo u tezama i antitezama; uvek i sve je "da" ili "ne", "ne" ili "da". Misleći drugačije, misleći pomoću znakova stvari, razumeo sam osnovne greške našeg mentalnog procesa.

U stvarnosti, svuda i u svakom slučaju bila su samo tri elementa. To nisu bili samo "da" i "ne", već "da", "ne" i još nešto pored toga. I baš je priroda tog "trećeg" elementa, nedostupna razumevanju, činila uobičajeno rezonovanje nepogodnim i zahtevala promenu os-

novnog metoda. Video sam da je rešenje svih problema uvek došlo od *trećeg*, nepoznatog elementa, to će reći, došlo je sa treće i nepoznate strane, i da je bez tog *trećeg* elementa nemoguće doći do ispravnog rešenja.

Dalje, kad bih postavio neko pitanje, veoma često bih počinjao da vidim da je samo pitanje postavljeno pogrešno. Umesto da dâ neposredni odgovor na moje pitanje, "svest" kojoj sam se obraćao počela bi da okreće moje pitanje i preokreće ga, pokazujući mi šta je pogrešno. Postepeno sam video šta je bilo pogrešno. Čim bih jasno razumeo šta je bilo pogrešno u mom pitanju, *video bih odgovor*. Ali, odgovor je uključivao *treći element* koji nisam mogao da vidim ranije, jer je moje pitanje uvek bilo izgrađeno samo na dva elementa, tezi i antitezi. Formuliseo sam to sebi na sledeći način: da sva teškoća leži u postavljanju pitanja. Ako bismo mogli da pitanja postavljamo ispravno, trebalo bi da znamo odgovore. Ispravno postavljeno pitanje u sebi sadrži odgovor. Ali, odgovor uopšte neće ličiti na ono što očekujemo, on će uvek biti na drugom nivou, na nivou koji nije uključen u obično pitanje.

U nekoliko slučajeva, u kojima sam pokušao da mislim izvesnim gotovim rečima ili gotovim idejama, doživeo sam čudan osećaj nalik na fizički šok. Preda mnom se otvorila potpuna praznina, jer u pravom svetu sa kojim sam došao u dodir nije bilo ničega što odgovara tim rečima ili idejama. Taj osećaj je bio veoma čudan, – osećaj neočekivane praznine gde sam računao da ću naći nešto što, ako nije čvrsto i određeno, bar postoji.

Već sam rekao da nisam našao ništa što odgovara teozofskim "astralnim telima" ili "astralnom svetu", ničeg što odgovara "reinkarnaciji", ničeg što odgovara "zagrobnom životu" u običnom smislu te reči, to jest, ovom ili onom obliku postojanja duša mrtvih. Sve to nije imalo smisla, i ne samo da nije izražavalo nikakvu istinu, već je *direktno protivrečilo istini*. Kad sam pokušao da u moje misli uvedem pitanja povezana sa tim idejama, nije bilo odgovora na njih; reči su ostale samo reči i *nisu se mogle izraziti nikakvim hijeroglifima*.

Ista stvar se desila sa mnogim drugim idejama, na primer sa idejom "evolucije" kako se ona shvata u "naučnom" mišljenju. Ona se nigde nije uklapala i nije značila uopšte ništa. Za nju nije bilo mesta u svetu stvarnosti.

Shvatio sam da osećam koje su ideje žive, a koje mrtve; mrtve ideje nisu se izražavale hijeroglifima, one su ostajale reči. Otkrio sam ogroman broj takvih mrtvih ideja u opštem korišćenju mišljenja. Pored ideja koje sam već spomenuo, sve takozvane "socijalne teorije" pripadale su mrtvim idejama. One naprosto nisu postojale. To su bile reči iza kojih ne leži nikakva stvarnost; slično, ideja "pravde", kako se ona obično razume u smislu "nadoknađivanja" ili "kazne", bila je potpuno mrtva. Jedna stvar nikad ne može da nadoknadi drugu, jedan čin nasilja nikad ne može da poništi rezultate drugog čina nasilja. A istovremeno je ideja pravde u smislu "želje za opštim dobrom" takođe bila mrtva. I, uopšteno govoreći, postojalo je neko veliko pogrešno razumevanje u toj ideji. Ta ideja je pretpostavljala da stvari mogu da postoje po sebi i budu "nepravedne", to jest, da protivreče izvesnom zakonu; ali u stvarnom svetu *sve je bilo jedno* i nije bilo dve stvari koje bi mogle da protivreče jedna drugoj. I zato nije bilo ničeg što bi se mogla nazvati pravdom ili nepravdom. Jedina razlika koja je postojala bila je ona između mrtvih i živih stvari. Ali, baš je ta razlika bila ono što ne razumemo, pa iako nastojimo da tu istu ideju izrazimo našim jezikom, teško da u tome uspevamo.

Sve su to samo primeri. Zapravo, gotovo sve uobičajene ideje i koncepti pomoću kojih ljudi žive pokazali su se kao *nepostojeći*.

Sa velikim zaprepašćenjem sam se uverio da samo veoma mali broj ideja odgovara stvarnim činjenicama, to jest, da stvarno postoji. Mi živimo u potpuno nestvarnom, fiktivnom svetu, raspravljamo se oko nepostojećih ideja, tragamo za nepostojećim ciljevima, sve izmišljamo, čak i same sebe.

Ali, nasuprot mrtvim idejama koje *nigde* ne postoje, bilo je sa druge strane živih ideja koje su se neprekidno vraćale uvek i svuda i koje su bile prisutne u svemu što sam mislio, učio i razumevao u to vreme.

Prvo je tu bila ideja *trijade*, trojstva, koja je ulazila u sve. Potom je veoma važno mesto zauzimala ideja četiri elementa: *vatre, vode, zemlje i vazduha*, i mnogo toga se objašnjavalo njome. To je bila stvarna ideja, i tokom eksperimenata, u tom novom stanju svesti, razumeo sam kako je ona ulazila u sve i preko trijade bila povezana sa svime. Ali, u običnom stanju, značaj i povezanost te dve ideje mi je izmicao.

Dalje, tu je bila ideja *uzroka i posledice*. Kao što sam već pomeno, ta ideja je bila izražena hijeroglifima na veoma određen način. Ali, ona ni na koji način nije bila povezana sa idejom o "reinkarnaciji", i odnosila se u potpunosti na običan zemaljski život.

Veoma veliko mesto – možda glavno mesto – u svemu što sam naučio zauzimala je ideja "ja". To će reći, osećanje ili osećaj "ja" u meni se na neki čudan način izmenio. Veoma je teško da se to izrazi rečima. Obično mi ne razumemo da u različitim trenucima našeg života mi različito osećamo naše "ja". U ovom slučaju, kao i u mnogim drugim, pomogli su mi moji raniji eksperimenti i posmatranje snova. Znao sam da se u snu "ja" oseća drugačije, ne kao što se oseća u budnom stanju; isto tako drugačije, ali na sasvim drugi način, osećalo se "ja" u tim iskustvima. Najpribližnije bi bilo ako bih rekao da je sve što se obično oseća kao "ja" postalo "ne-ja", i sve što se osećalo kao "ne-ja" postalo je "ja". Ali, ovo je daleko od toga da bude tačan iskaz o onome što sam osetio i naučio. Mislim da je tačan iskaz nemoguć. Neophodno je jedino da se primeti da je taj novi osećaj "ja" tokom prvih eksperimenata, koliko mogu da ga se setim, bio veoma zastrašujući osećaj. Osetio sam da nestajem, iščekavam, pretvaram se u ništa. To je bio isti strah od beskonačnosti o kome sam već govorio, ali je bio obrnut; u jednom slučaju to je bilo Sve koje me je progutalo, u drugom je bilo Ništa. Ali, tu nije bilo razlike, jer je Sve podjednako bilo i Ništa.

Ali, izuzetno je da je kasnije, u narednim eksperimentima, taj isti osećaj nestajanja "ja" počeo da u meni proizvodi osećanje izuzetne smirenosti i pouzdanja, kome nema ravnog u našim uobičajenim osećajima. Tada mi je izgledalo da razumem da sve uobičajene nevolje, brige i strepnje povezane sa uobičajenim osećanjem "ja" proizlaze iz njega, a istovremeno ga sačinjavaju i održavaju. Zato, kad je "ja" nestalo, sve nevolje, brige i strepnje su nestale. Kad sam osetio da ja ne postojim, sve drugo je postalo veoma jednostavno i lako. U tim trenucima mi je čak izgledalo čudno da možemo da na sebe uzmemo tako užasnu odgovornost da uvedemo "ja" u sve i da u svemu počinjemo od "ja". U ideji "ja", u osećaju "ja", takvom kakav normalno imamo, bilo je nečeg gotovo abnormalnog, neke vrste fantastične zamisli koja se graničila sa bogohuljenjem, kao da svi mi sebe nazivamo Bogom. Osetio sam da jedino Bog može da

sebe nazove "ja", da je jedino Bog bio "ja". Ali, mi sebe takode zovemo "ja", i ne primećujemo ironiju u tome.

Kao što sam već rekao, čudna iskustva povezana sa mojim eksperimentima počela su promenom u osećaju "ja", i teško je zamisliti da bi ona bila moguća u slučaju da zadržimo uobičajeni osećaj "ja". Ta promena sačinjavala je samu njihovu suštinu, i sve drugo što sam osetio i naučio zavisilo je od nje.

U pogledu toga šta sam naučio tokom svojih eksperimenata, posebno u pogledu uvećanja mogućnosti saznanja, saznao sam mnogo toga što je bilo čudno i nije ulazilo ni u jednu teoriju koju sam ranije znao.

Svest koja je komunicirala sa mnom putem kretanja hijeroglifa, dala je najveću važnost tom pitanju i nastojala da utisne u moj um, možda više nego bilo šta drugo, sve što se odnosilo na to pitanje, to jest, na metode spoznaje.

Hoću da kažem da su mi hijeroglifi objasnili da pored običnog saznanja zasnovanog na dokazima čulnih organa, na proračunavanju i logičkom mišljenju, postoje još *tri druga različita saznanja*, koja se razlikuju jedno od drugog i od običnog saznanja ne po stepenu, ne po obliku, već po samoj svojoj prirodi, kao pojave potpuno drugog reda koje se ne mogu meriti istom merom. U našem jeziku mi sve tri te pojave zajedno zovemo, kad priznamo njihovo postojanje, pojačanim saznanjem, to jest, mi priznajemo njihovu različitost od običnog saznanja, ali ne razumemo kako se one razlikuju međusobno. To je, prema hijeroglifima, glavni faktor koji nas sprečava da ispravno razumemo naš odnos prema svetu.

Pre nego što pokušam da definišem *tri vrste saznanja*, moram da kažem da je komunikacija o oblicima saznanja uvek počinjala od mog jednog istog pitanja, koje nije imalo određen odnos prema problemu spoznaje, već je očigledno na neki način protivrećilo zakonima spoznaje koji su nam bili nepoznati. Na primer, to se gotovo uvek događalo kad sam iz oblasti apstraktnih pitanja pokušao da predem u oblast konkretnih pojava, pitajući stvari koje se odnose na žive ljude ili stvarne stvari, ili na mene samog u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

U tim slučajevima sam dobio odgovor da se ono što želim da znam može saznati na tri načina, odnosno da, govoreći uopšte, po-

stoje tri načina saznanja, naravno po strani od običnog načina saznanja uz pomoć čulnih organa, proračunavanja i logičkog razmišljanja, koja ne ulaze u to pitanje, i čije granice pretpostavljam da znamo.

Dalje, obično je sledio opis karakteristika i osobina svakog načina.

To je bilo kao da je neko ko gori od želje da mi da ispravne ideje o stvarima smatrao da je posebno važno da *to* razumem ispravno.

Pokušaću da postavim što je tačnije moguće sve što se odnosi na to pitanje. Ali, sumnjam da li ću uspeti da u potpunosti izrazim čak i ono što sâm razumem.

Prvo saznanje je učenje na jedan neuobičajen način, kao putem unutrašnje vizije, svega što se odnosi na stvari i događaje sa kojima sam direktno povezan i za koje sam direktno i lično zainteresovan. Na primer, ja saznam nešto što se u bliskoj budućnosti mora dogoditi meni ili nekom ko je blisko povezan sa mnom, i ako to ne saznam na običan način, već putem unutrašnje vizije, to bi bila spoznaja te vrste. Ako saznam da će parobrod na kome treba da plovim doživeti brodolom, ili ako saznam da će određenog dana ozbiljna opasnost zapretiti nekom od mojih prijatelja, i ako saznam da preduzimajući takav i takav korak mogu izbeći opasnost – to bi bilo saznanje prve vrste ili *prvo saznanje*. Lični interes čini neophodni uslov za to saznanje. Lični interes na neki način povezuje čoveka sa stvarima i događajima i osposobljava ga ča u odnosu na njih zauzme određen "položaj saznanja". Lični interes, to jest, prisustvo zainteresovane osobe, gotovo je neophodan uslov "gatanja", "vidovitosti", "predviđanja budućnosti"; bez ličnog interesa te stvari su gotovo nemoguće.

Drugo saznanje je takođe saznanje običnih stvari i događaja u našem životu, znanje za kakvo nemamo uobičajenih sredstava – baš kao i u prvom slučaju – ali koje nema ničeg povezanog sa nama lično. Ako saznam da će parobrod, za čiju sudbinu nisam uopšte lično zainteresovan, na kome ne plovi niko od mojih prijatelja, potonuti; ako saznam to što se događa u kući mog suseda, ali nema veze sa mnom; ako saznam zasigurno ko su bile osobe koje se smatraju istorijskim zagonetkama, kao Čovek sa Gvozdenom Maskom, ili Dmitrij Uzurpator, ili Grof de Sen Žermen, ili ako saznam nečiju budućnost ili prošlost, koje opet nemaju veze sa mnom, to će biti

druga vrsta saznanja. Druga vrsta saznanja je krajnje teška, i gotovo je nemoguća, jer ako čovek slučajno, ili uz pomoć posebnih sredstava ili metoda, sazna više nego što drugi ljudi mogu da znaju, on bi to sigurno uradio na prvi način.

Druga vrsta saznanja sadrži nešto nezakonito. To je "magija" u punom smislu te reči. Prvi i treći način saznanja u poređenju sa njim izgledaju jednostavni i prirodni, iako prvi način, zasnovan na emocionalnom poimanju, predosećanju ili želji određene vrste, liči na psihološki trik; a treći način izgleda kao nastavak običnog saznanja, ali u novim pravcima i prema novim principima.

Treće saznanje je saznanje zasnovano na poznavanju mehanizma svega što postoji. Znajući sve mehanizme i znajući sve odnose odvojenih delova, lako je da se dođe do najsitnijih detalja i sa apsolutnom preciznošću odredi sve što je povezano sa tim detaljima. Treće saznanje je saznanje zasnovano na proračunavanju. Sve se može izračunati. Ako je poznat mehanizam svega, moguće je proračunati kakvo će biti vreme za mesec dana, ili za godinu dana; bilo bi moguće proračunati dan i sat svakog događaja. Bilo bi moguće proračunati smisao i značaj svakog malog događaja koji se posmatra. Teškoća treće vrste saznanja sastoji se najpre u neophodnosti da se zna ceo mehanizam radi saznanja i najmanje stvari, i drugo, u neophodnosti da se stavi u pokret čitava džinovska mašina znanja da bi se saznalo nešto sasvim malo i beznačajno.

To je, u grubim crtama, ono što sam "naučio" ili "razumeo" u odnosu na tri vrste saznanja. Jasno vidim da je u tom opisu ideja prenesena na neodgovarajući način; mnoge stvari, verovatno najvažnije, nestale su odavno iz mog sećanja. To važi ne samo u odnosu na pitanje saznanja, već, uopšte, u odnosu na sve što sam ovde napisao o mojim eksperimentima. Svi ti opisi moraju se uzeti veoma oprezno, sa razumevanjem da je u opisu devedeset devet posto onog što se osetilo i razumelo tokom eksperimenata izgubljeno.

Veoma čudno mesto u mojim eksperimentima zauzeli su pokušaji da se sazna nešto u vezi sa mrtvima. Pitanja te vrste obično su ostajala bez odgovora i ja sam bio nejasno svestan da je u samim pitanjima bila neka suštinska greška. Ali, jednom sam dobio veoma jasan odgovor na moje pitanje. Štaviše, taj odgovor je bio povezan

sa još jednim slučajem neuobičajenog osećaja smrti, koji sam doživeo otprilike deset godina pre opisanih eksperimenata i koji je bio prouzrokovan stanjem intenzivnih osećanja.

Govoreći o oba slučaja moraću da dodirnem potpuno lične stvari.

To iskustvo je bilo povezano sa smrću izvesne osobe koja je bila u bliskom odnosu sa mnom. Tada sam bio mlad i bio sam veoma potišten njenom smrću. Nisam mogao da mislim ni na šta drugo i pokušavao sam da razumem, da rešim zagonetku nestanka i ljudske međusobne povezanosti. I iznenada se unutar mene digao talas novih misli i novih osećaja, ostavljajući za sobom osećaj zapanjujućeg mira. Video sam na trenutak zašto mi ne možemo da razumemo smrt, zašto nas smrt plaši, zašto ne možemo da nađemo odgovor ni na jedno pitanje koje sebi postavljamo u vezi sa problemom smrti. Ta osoba koja je umrla i o kojoj sam mislio, nije mogla da umre, jer nikad nije ni postojala. To je bio odgovor. Obično, ja nisam video nju, već nešto što je bilo kao njena senka. Ta senka je nestala. Čovek koji je zaista postojao nije mogao da nestane. On je bio veći nego što sam ga video, "duži", kako sam to formulisao sebi, i u toj njegovoj "dužini" bio je sadržan, na izvestan način, odgovor na sva pitanja.

Taj iznenadni i živi tok misli nestao je isto tako brzo kao što se i pojavio. Samo na nekoliko sekundi od njega je ostalo nešto nalik na mentalnu sliku. Video sam pred sobom dve figure. Jedna, sasvim mala, bila je kao nejasna silueta čoveka. Ta figura predstavljala je čoveka kakvog sam ga znao. Druga figura bila je kao put u planinama koji vidite kako vijuga među brdima, prelazi reke i nestaje u daljini. To je bilo ono što je on u stvarnosti bio i to je bilo ono što nisam mogao ni da razumem ni da izrazim. Sećanje na to iskustvo dalo mi je na dugo vreme osećanje mira i pouzdanja. Kasnije, ideje o višim dimenzijama dale su mi mogućnost da nađem formulaciju za taj čudni "san u budnom stanju", kako sam zvao svoje iskustvo.

Nešto što je veoma ličilo na to dogodilo se opet u vezi sa mojim eksperimentima.

Mislio sam o jednoj drugoj osobi takođe blisko povezanoj sa mnom, koja je umrla pre dve godine. U okolnostima smrti te osobe, kao i u događajima poslednjih godina njenog života, bilo je mnogo toga što mi nije bilo jasno i bilo je stvari za koje sam mogao da psi-

hološki sebe krivim, uglavnom zbog toga što sam se udaljio od nje, ne nalazeći se dovoljno blizu kad sam mogao da joj zatrebam. Mnogo toga je moglo da se kaže protiv tih misli, ali ja nisam mogao da ih se potpuno otarasim, i one su me opet dovele do problema smrti i do problema mogućnosti zagrobnog života.

Sećam se da sam jednom tokom eksperimenta rekao sebi da, ako sam verovao u spiritističke "teorije" i u mogućnost komunikacije sa mrtvima, trebalo bi da mi bude drago da vidim tu osobu i upitam je jedno pitanje, samo jedno pitanje.

I iznenada, bez ikakve pripreme, moja želja je bila zadovoljena, i ja sam je *video*. To nije bio vizuelni oset i ono što sam video nije bila njena spoljašnja pojava, već *čitav njen život*, koji je brzo bljesnuo preda mnom. Taj život – to je bio on. Čovek koga sam znao i koji je umro nikad nije postojao. Ono što je postojalo je nešto sasvim drugačije, jer njegov život nije bio samo niz događaja, kao što mi obično sebi prikazujemo život nekog čoveka, već misleće i osećajuće *biće* koje se nije promenilo činjenicom njegove smrti. Čovek koga sam znao bio je *lice*, da tako kažem, tog bića – lice koje se menjalo sa godinama, ali iza koga je stajala uvek ista stvarnost koja se ne menja. Da se izrazim figurativno, mogu da kažem da sam video tog čoveka i govorio sa njim. Zapravo tu nije bilo vizuelnog utiska koji bi se mogao opisati, niti bilo čega nalik na običan razgovor. Svejedno, znao sam da je to *on* i da je on bio taj koji mi je ispričao mnogo više o sebi nego što bih mogao da pitam. Video sam sasvim jasno da su događaji poslednjih godina njegovog života bili neraskidivo povezani sa njegovim licem koje sam znao tokom njegovog života. Ti događaji poslednjih godina bili su crte lica njegovog života u poslednjim godinama. Niko nije mogao da izmeni ništa u njima, kao što niko nije mogao da promeni boju njegove kose ili očiju, ili oblik njegovog nosa; i potpuno na isti način nije mogla biti ničija greška što taj čovek ima te crte lica, a ne neke druge.

Crte njegovog lica, nalik na crte njegovog života poslednjih godina – to su bile njegove osobine, to je bio on. Gledati na njega bez događaja poslednjih godina njegovog života bilo bi isto tako čudno kao i zamišljati ga sa drugačijim licem – to ne bi bio on. I istovremeno sam razumeo da niko ne može biti odgovoran što je on bio

takav kakav je bio, a ne drugačiji. Uvideo sam da mi zavisimo jedni od drugih mnogo manje nego što mislimo. Mi nismo više odgovorni za događaje u životima drugih nego što smo odgovorni za njihove crte lica. Svako ima svoje sopstveno lice, sa svojim sopstvenim posebnim linijama i crtama, i svako ima svoju sudbinu, u kojoj drugi čovek može da zauzima izvesno mesto, ali u kojoj ne može da promeni ništa.

Ali, uvidevši to, takođe sam video da smo mi mnogo bliže vezani za našu prošlost i za ljude sa kojima dolazimo u dodir nego što obično mislimo, i razumeo sam sasvim jasno da smrt u tome ne menja ništa. Mi ostajemo vezani sa svima sa kojima smo bili vezani. Ali, da bismo komunicirali sa njima, neophodno je da se bude u posebnom stanju.

Mogao bih da na sledeći način objasnim ideje koje sam razumeo u tom pogledu: ako čovek uzme granu drveta sa grančicama, presjek grane odgovaraće čoveku kako ga obično vidimo; sama grana biće čovekov život, a grančice će biti životi ljudi sa kojima dolazi u dodir.

Hijeroglif koji sam opisao ranije, linija sa bočnim projekcijama, označava upravo tu granu sa grančicama.

Nastojao sam da u mojoj knjizi "*Tertium Organum*" postavim ideju o "dugom telu" čoveka od rođenja do smrti. Termin koji se koristi u indijskoj filozofiji "*Linga Sharira*" označava upravo to "*dugo telo života*".

Ta koncepcija čoveka ili čovekovog života kao grane, sa izdancima koji predstavljaju živote ljudi sa kojima je on povezan, povezala je mnoge stvari u mom razumevanju i objasnila mi mnogo toga. Svaki čovek je za sebe takva grana, a drugi ljudi sa kojima je povezan su njegovi izdanci. Ali, svaki čovek je za sebe glavna grana, a onaj drugi čovek je za njega njegov izdanak. Svaki od tih izdanaka, ako se na njega koncentriše pažnja, sam postaje grana sa izdancima. Na taj način je čovekov život povezan sa izvesnim brojem drugih života, jedan život, u nekom smislu, ulazi u drugi, i sve uzeto zajedno stvara jednu celinu, čiju prirodu mi ne razumemo.

Ideja jedinstva svega, u bilo kom smislu i u bilo kojoj razmeri da se uzme, zauzimala je veoma važno mesto u koncepciji sveta i života koja se stvorila u meni u tim čudnim stanjima svesti. Ta kon-

cepcija sveta uključila je nešto potpuno suprotno našem uobičajenom pogledu na svet ili koncepciji sveta. Obično svaka stvar i svaki događaj ima za nas neku sopstvenu vrednost, neki sopstveni značaj, neki sopstveni smisao. To zasebno značenje koje svaka stvar, svaki događaj ima, nama je mnogo razumljivije i bliže nego njegovo moguće opšte značenje i opšti značaj, čak i u slučajevima u kojima možemo da pretpostavimo ili mislimo o tom opštem značaju. Ali, u toj novoj koncepciji sveta sve je bilo drugačije. Svaka stvar se pojavljivala, pre svega, ne kao odvojena celina, već kao deo neke druge celine, u najvećem broju slučajeva nama nerazumljive i nepoznate. Značenje i značaj te stvari bili su određeni prirodom te velike celine i mestom koje je zauzimala u toj celini. To je potpuno izmenilo čitavu sliku sveta. Mi smo navikli da sve uzimamo odvojeno. Ovdje nije bilo ničeg odvojenog, i bilo je izuzetno čudno osećati sebe u svetu u kome su sve stvari bile međusobno povezane i sve stvari su sledile jedna iz druge. Ništa nije postojalo odvojeno. Osetio sam da je odvojeno postojanje bilo čega – uključujući i mene samog – fikcija, nešto nepostojeće, nemoguće. Osećaj odsustva odvojenosti i osećaj povezanosti i jednosti ujedinili su se sa emocionalnim delom mojih koncepcija. Na početku se taj kombinovani osećaj ukazivao kao nešto zastrašujuće, prećeće i beznačajno; ali kasnije, ne menjajući svoju prirodu, on je počeo da se ukazuje kao najradosniji i najsjajniji osećaj koji postoji.

Dalje, postojala je slika, ili mentalna slika, koja je ulazila u sve i pojavljivala se kao neophodni deo svih logičkih ili alogičkih konstrukcija. Ta slika je pokazivala dva aspekta, oba od svega uzeta zajedno, to jest, celog sveta, i od svakog njegovog odvojenog dela, to jest, svaka odvojena strana sveta i života. Prvi aspekt je bio povezan sa Prvim Principom. Video sam, tako reći, poreklo čitavog sveta ili poreklo svake date pojave ili date ideje. Drugi aspekt je bio povezan sa odvojenim stvarima: video sam svet, ili one događaje koji su me interesovali u datom trenutku, u njihovoj finalnoj manifestaciji, to jest, kao što ih mi vidimo oko sebe, ali povezan u celinu, nama neshvatljivu. Ali, između prvog aspekta i drugog aspekta uvek se pojavljivao prekid, nalik na jaz ili prazan prostor. Grafički bih to mogao predstaviti približno na sledeći način: zamislite da se odozgo pojavljuju tri linije iz jedne tačke; svaka od te tri linije je opet preobražena u tri linije; svaka od tih linija opet u tri linije.

Postepeno se linije prekidaju sve više i više i postaju sve raznovrsnije po svojim svojstvima, stičući boju, oblik i druge osobine, ali ne dosežući stvarne činjenice, i preobražavajući se u neku vrstu nevidljivog toka koji silazi odozgo. Odozdo, zamislite beskrajnu raznovrsnost pojava sakupljenih i klasifikovanih u grupe; te grupe opet se ujedinje, i kao rezultat je veliki broj veoma raznovrsnih pojava zapravo vezan u celine i može se izraziti jednim znakom ili jednim hijeroglifom. Niz tih hijeroglifa predstavlja život vidljivog sveta na određenoj udaljenosti od površine. Odozdo ide proces razdvajanja, a odozgo dolazi proces ujedinjenja. Ali, razdvajanje i ujedinjenje se ne susreću. Između onog što je gore i onog što je dole formiran je prazan prostor u kome ništa nije vidljivo. Gornje razdvajajuće linije, umnožavajući se i stičući različite boje, brzo se stapaju zajedno i nestaju u praznom prostoru koji odvaja ono što je gore od onog što je dole. Odozdo sve beskrajno raznovrsne pojave se veoma brzo preobražavaju u principe, izuzetno bogate značenjem i u hijeroglifsko označavanje, ali svejedno manje od poslednjih vidljivih gornjih linija.

Približno su mi se u takvom grafičkom prikazu ta dva aspekta sveta i stvari pojavila. Ili, mogu da kažem da je i odozgo i odozdo svet predstavljen različitim skalama i te skale se za mene nikad nisu srele, nikad nisu prešle jedna u drugu, ostale su potpuno nesamerljive. Čitava teškoća je bila upravo u tome, i ta teškoća se osećala sve vreme. Uvideo sam da, ako bih mogao da postavim most od onog što je odozdo ka onom odozgo, ili, još bolje, u suprotnom pravcu, trebalo bi da razumem sve što je odozdo, jer počevši odozgo, od fundamentalnih principa, bilo bi lako i jednostavno razumeti bilo šta odozdo. Ali, nikad nisam uspeo da povežem principe sa činjenicama jer, kao što sam već rekao, sve činjenice su se brzo stapale u komplikovane hijerogliffe, a ti hijeroglifi su se i dalje veoma razlikovali od *gornjih* principa.

Ništa što pišem, ništa što se može reći o mojim iskustvima, neće biti shatljivo ako se ne uzme u obzir emocionalni ton tih iskustava. To uopšte nisu bili mirni, nepristrasni, neuzbuđeni trenuci; sve je bilo puno osećanja, osećaja, gotovo strasti.

Najčudnija stvar u svim tim iskustvima bio je povratak, povratak u obično stanje, u stanje koje zovemo životom. To je bilo nešto veoma slično umiranju ili onome što ja mislim da umiranje mora biti.

Obično bi se taj povratak događao kad bih se probudio ujutru nakon interesantnog eksperimenta prethodne noći. Ti eksperimenti su se gotovo uvek završavali snom. Tokom tog sna bih očigledno prešao u uobičajeno stanje i probudio se u običnom svetu, u svetu u kome se budimo svako jutro. Ali, taj svet je sadržao nešto izuzetno pritiskajuće, on je bio neverovatno prazan, bezbojan i beživotan. Bio je kao da je sve u njemu drveno, kao da je on neka ogromna drvena mašina sa škripavim drvenim točkovima, drvenim mislima, drvenim raspoloženjima, drvenim osećajima; sve je bilo užasno sporo, jedva se micalo, ili se micalo sa melanholijom drvenog škripanja. Svc je bilo mrtvo, lišeno duše, bez osećanja.

Bili su užasni, ti trenuci buđenja u nestvarnom svetu nakon stvarnog, u mrtvom svetu nakon živog, u ograničenom svetu, isečenom na male parčiće, nakon jednog beskrajnog i celovitog sveta.

Možda kroz moje eksperimente nisam dobio posebno nove činjenice, ali sam dobio mnoge misli. Kad sam video da moj prvi cilj, tj. objektivna magija, ostaje nedostižan, počeo sam da mislim da bi veštačko stvaranje mističkih stanja moglo da postane nov metod u psihologiji. Taj cilj bi bio postignut ako bih utvrdio da je moguće da izmenim moje stanje svesti zadržavajući istovremeno punu moć posmatranja. To se u punoj meri pokazalo nemogućim. Stanje svesti se izmenilo, ali ja nisam mogao da kontrolišem tu promenu, nisam nikad mogao da *zasigurno* kažem šta će iz eksperimenta proizaći, a čak nisam uvek mogao ni da posmatram; ideje su sledile jedna drugu i nestajale suviše brzo. Moram da priznam da, iako su moji eksperimenti utvrdili mnoge mogućnosti, oni nisu dali materijal za egzaktne zaključke. Bazična pitanja što se tiče odnosa objektivne magije prema subjektivnoj magiji i prema misticizmu ostala su bez odlučnih odgovora.

Ali, nakon mojih eksperimenata, počeo sam da mnogo stvari drugačije razumem. Počeo sam da razumem da mnoga filozofska i metafizička razmišljanja, potpuno različita po temama, formi i terminologiji, mogu zapravo da budu pokušaj da se izrazi upravo to što sam ja saznao, i što sam pokušao da opišem. Razumeo sam da u pozadini mnogih sistema proučavanja sveta i čoveka mogu ležati iskustva i osećaji veoma slični mojim sopstvenim, možda identični

sa njima. Razumeo sam da je vekovima i hiljadama godina ljudska misao kružila i kružila oko nečega što nikad nije uspela da izrazi.

U svakom slučaju, moji eksperimenti utvrdili su za mene sa nesumnjivom jasnoćom mogućnost da se dođe u dodir sa *stvarnim* svetom koji leži iza lelujavog privida vidljivog sveta. Video sam da je znanje stvarnog sveta moguće, ali, kako mi je postajalo sve jasnije i jasnije tokom mojih eksperimenata, ono je tražilo drugačiji pristup i drugačiju pripremu.

Sastavljajući sve što sam pročitao i čuo, ne mogu a da ne vidim da su mnogi pre mene došli do istog rezultata, i mnogi su, najverovatnije, otišli daleko dalje od mene. Ali, svi oni su se neizbežno suočili sa istom teškoćom, naime, nemogućnošću da jezikom mrtvih prenesu utiske živog sveta. Svi osim onih koji su znali drugačiji pristup... Došao sam do zaključka da bez onih koji znaju drugačiji pristup nije moguće učiniti ništa.

1912-1929.

Poglavlje IX

U POTRAZI ZA ČUDESNUM

I

NOTR DAM U PARIZU

Mnoge čudne misli je u meni izazvao pogled sa vrha tornjeva Notr Dama. Koliko je vekova prošlo ispod tih tornjeva, koliko mnogo promena, a koliko malo promena!

Mali srednjovekovni grad okružen poljima, vinogradima i šumama. Rastući Pariz koji je nekoliko puta prerastao svoje zidine. Pariz prošlog veka, "Koji menja svoje lice svakih pedeset godina", kao što je primetio Viktor Igo. A ljudi... uvek idući nekuda pored tih tornjeva, uvek žureći nekuda, i uvek ostajući tu gde jesu, ne videći ništa, ne primećujući ništa, uvek isti ljudi. I tornjevi, uvek isti, sa istim olucima gledajući na taj grad, koji se večno menja, večno nestaje i večno ostaje isti.

Ovde se dve linije života čovečanstva jasno vide. Jedna je linija života tih ljudi ispod; a druga, linija života onih koji su gradili Notr Dam. I gledajući nadole sa tih tornjeva, osećate da je *prava* istorija čovečanstva, istorija o kojoj je vredno govoriti, istorija ljudi koji su gradili Notr Dam, a ne onih ispod. I razumete da su to dve sasvim različite istorije.

Jedna istorija prolazi potpuno pred očima, i, striktno govoreći, to je *istorija zločina*, jer da nije bilo zločina, ne bi bilo ni istorije. Sve najvažnije prekretnice i stadijumi u toj istoriji obeleženi su zločinima: ubistvima, delima nasilja, pljačkama, ratovima, pobunama, masakrima, mučenjima, pogubljenjima. Očevi ubijaju decu, deca ubijaju očeve, braća ubijaju jedan drugog, muževi ubijaju žene, žene ubijaju muževe, kraljevi masakriraju podanike, podanici ubijaju kraljeve.

To je jedna istorija, istorija koju svi znaju, istorija koja se uči u školama.

Druga istorija je istorija koja je poznata veoma malom broju. Većina je uopšte ne vidi iza istorije zločina. Ali, ono što je stvoreno tom skrivenom istorijom postoji dugo nakon toga, ponekad kroz mnoge vekove, kao Notr Dam. Vidljiva istorija, istorija koja se odvija na površini, istorija zločina, pripisuje sebi ono što je skrivena istorija stvorila. Ali, zapravo, vidljiva istorija je uvek zavarana onim što je skrivena istorija stvorila.

Toliko je napisano o katedrali Notr Dam, a tako malo se zapravo zna o njoj. Neko ko nikad nije pokušao da o tome nešto sazna za sebe, ili da sačini nešto od dostupnog materijala, nikad ne bi verovao koliko je zapravo malo poznato o građenju te katedrale. Trebalo je mnogo godina da se sagradi; datumi kad je započeta i kad je završena su poznati; biskup koji je, na ovaj ili onaj način, doprineo toj izgradnji takođe je poznat, a poznate su i pape i kraljevi tog vremena. Ali, što se tiče samih *graditelja* ništa nije ostalo osim imena, a i to retko.¹ I nijedna činjenica nije preostala koja se odnosi na škole koje su stajale iza svega što je stvoreno u tom čudnom periodu koji je započeo oko 1000. godine i trajao oko četiri stoleća.

Poznato je da su postojale *Škole Graditelja*. Naravno da su one morale da postoje, jer je svaki majstor radio i obično živio sa svojim učenicima. Tako su radili slikari, tako su radili vajari. Tako su, prirodno, radili arhitekti. Ali, iza tih individualnih škola stajale su druge institucije veoma komplikovanog porekla. A to nisu bile puke arhitektonske škole ili škole zidara. Građenje katedrala je bilo deo kolosalnog i mudro zamišljenog plana koji je dopuštao postojanje potpuno slobodnih filozofskih i psiholoških škola u tom grubom, besmislenom, surovom, praznovernom, zatucanom i sholastičkom srednjem veku. Te škole su nam ostavile ogromno nasleđe, koje smo gotovo već protraćili, ne razumevajući njegovo značenje i vrednost.

¹ "U obimnim zapisima o crkvi Notr Dam, koji idu unazad do 12. veka, nema nijedne reči o stvarnom radu na građenju katedrale. Prema hronikama perioda pre gotike, manastirske biblioteke su bile pune opisa gradnje njihovih zgrada i biografija i pohvala njihovim graditeljima. Ali, sa dolaskom perioda gotike, iznenada je sve učutalo. Do 12. veka nema pomena ni o jednom arhitekti." (Iz knjige Violet Le Dik)

Te škole, koje su izgradile "gotske" katedrale, sakrile su se tako dobro da njihove tragove danas mogu da nađu samo oni *koji već znaju da su takve škole morale postojati*. Svakako da katolička crkva 11. i 12. veka, koja je već koristila mučenje i lomaču za jeretike, i gušila svaku slobodnu misao, nije sagradila Notr Dam. Nema ni najmanje sumnje da je na neko vreme crkva učinjena instrumentom za očuvanje i propagiranje ideja *istinskog hrišćanstva*, istinske religije i istinskog znanja, koje su joj bile apsolutno strane.

I nema ničeg neverovatnog u činjenici da je cela shema građenja katedrala i organizacija škola pod okriljem graditeljskih aktivnosti bila stvorena zbog rastuće "manije jeresi" u katoličkoj crkvi i zato što je crkva brzo gubila one osobine koje su je učinile utočištem znanja.

Do kraja prvog milenijuma hrišćanske ere, manastiri su sakupili svu nauku, svo znanje tog vremena. Ali, ozakonjenje lova i progona jeretika, i pristup inkvizicije, učinile su nemogućim da znanje obitava u manastirima.

Tada je nađeno, ili, da preciznije kažemo, *stvoreno* novo i prikladno utočište za to znanje. Znanje je napustilo manastire i prešlo u Škole Zidara, Škole Masona. Stil kasnije nazvan "gotskim", a u to vreme poznat kao "novi" ili "moderni", čija je karakteristična crta bio prelomljeni luk, prihvaćen je kao odlika tih škola. Te škole su iznutra predstavljale složenu organizaciju i bile su podeljene na različite stepene; to znači da su u svakoj "školi masona" gde su se učile sve nauke neophodne arhitektima, bile unutrašnje škole u kojima je objašnjavano pravo značenje religioznih alegorija i simbola i u kojima je proučavana "ezoterijska filozofija" ili *nauka o odnosima između Boga, čoveka i univerzuma*, to jest, sama "magija", zbog koje su, ako bi se samo pomislilo na to, ljudi udarani na muke i spaljivani na lomači. Te škole su trajale do renesanse, kad je postalo moguće postojanje "svetovne nauke". Nova nauka, zanesena novinom slobodne misli i slobodnog istraživanja, veoma brzo je zaboravila svoje poreklo i početak, a takođe je zaboravila i ulogu "gotskih" katedrala u očuvanju i sukcesivnom prenosu znanja:

Ali, Notr Dam je ostao, i do danas čuva i pokazuje nam ideje tih škola i ideje pravih "slobodnih zidara".

Poznato je da je Notr Dam, bar po svojoj spoljašnjosti, danas bliži onom što je izvorno bio nego što je to bio slučaj tokom pret-

hodna tri veka. Nakon nebrojenih pobožnih izmena, nakon oluje revolucije koja je uništila ono što je preživelo te izmene, Notr Dam je u drugoj polovini 19. veka restaurirao čovek koji je duboko razumeo ideju ove katedrale. Ali, šta je preostalo od prave starine, a šta je novo, teško je reći, ne zbog nedostatka istorijskih podataka, već zato što je "novo" često u stvari "staro".

Takvo je, na primer, visoko, vitko, zašiljeno kube nad istočnim delom katedrale, sa koga dvanaest Apostola, predvođeni zverima apokalipse, silaze na četiri strane sveta. Staro kube je srušeno 1787. Ono što vidimo danas je struktura 19. veka, i predstavlja rad Violet le Dik, restauratora katedrale iz vremena drugog carstva.

Ali, čak ni Violet le Dik nije mogao da stvori *pogled* sa visokih tornjeva na grad, uključujući i kube i Apostole; on nije mogao da stvori čitav scenski efekat koji je nesumnjivo bio deo graditeljskog dizajna. Toranj sa Apostolima je nerazdvojni deo tog pogleda. Stojite na vrhu jednog od visokih tornjeva i gledate prema istoku. Grad, kuće, reka, mostovi, sićušni, mikroskopski ljudi... I nijedan od tih ljudi ne vidi toranj, niti vidi učitelje kako silaze na zemlju predvođeni zverima apokalipse. To je sasvim prirodno, jer *odatle*, sa zemlje, teško ih je razaznati. Ako odete tamo, na obale Sene, na most, Apostoli će odatle izgledati gotovo isto toliko mali kao što ljudi izgledaju odavde, i oni će se utopiti u detalje na krovu katedrale. Oni se mogu videti samo ako čovek zna za njihovo postojanje, kao i mnoge druge stvari na svetu. Ali, ko mari da zna?

A oluci? Na njih se gleda jednostavno kao na ukras, ili kao na individualne tvorevine raznih umetnika u razna vremena. Zapravo, međutim, oni su jedna od najvažnijih crta dizajna čitave građevine.

Taj dizajn je bio veoma složen. Da budem precizniji, to čak i nije jedan dizajn, već nekoliko dizajna koji se međusobno upotpunjavaju. Graditelji su želeli da stave svo svoje znanje, sve svoje ideje, u Notr Dam. Tu nalazite matematiku, astronomiju; neke veoma čudne ideje o biologiji ili "evoluciji" u kamenim žbunovima, na kojima rastu ljudske glave, na balustradi velike platforme pod lebdećim potpornim lukovima.

Oluci i druge figure Notr Dama prenose nam psihološke ideje njenih graditelja, uglavnom ideju o *složenosti duše*. Te figure su duša Notr Dama, *njena različita "ja"*: zamišljena, melanholična, bdi-

juća, podrugljiva, zloćudna, utonula u sebe, proždirući nešto, gledajući intenzivno u daljinu koja nam je nevidljiva, kao čudna žena sa kapom časne sestre, koja se može videti iznad kapitela stubova na maloj kuli visoko na južnoj strani katedrale.

Oluci i druge figure Notr Dama imaju jedno veoma čudno svojstvo: pored njih ljudi se ne mogu crtati, slikati ili fotografisati; pored njih ljudi izgledaju kao mrtve, bezizrazne kamene slike.

Teško je objasniti ta "ja" Notr Dama; ona se moraju osetiti, i ona se mogu osetiti. Ali, neophodno je da se odabere vreme kad Pariz postaje tih. To se dešava pred svitanje, kad još nije svanulo, ali je već moguće da se razaznaju neka od tih čuđnih bića koja snevaju u visini.

Sećam se jedne takve noći; bilo je to pred rat. Ostao sam kratko u Parizu na putu za Indiju i lutao sam po gradu poslednji put. Već je počinjalo da biva svetlo i vazduh je postajao hladan. Mesec se brzo kretao među oblacima. Hodao sam oko čitave katedrale. Ogromni masivni tornjevi stajali su kao na oprezu. Ali, ja sam već razumeo njihovu tajnu. I znao sam da nosim sa sobom čvrsto ubedenje, koje ništa nije moglo da uzdrma, da *to* postoji, to jest, da postoji druga istorija po strani od *istorije zločina*, i da postoji druga misao, koja je stvorila Notr Dam i njene figure. Išao sam da tražim druge tragove te misli, i bio sam siguran da ću ih naći.

Prošlo je osam godina pre nego što sam ponovo video Notr Dam. To su bile godine gotovo nevidenog komešanja i uništavanja. I izgledalo mi je da se nešto promenilo u Notr Damu, kao da je ona počela da ima predosećanje kraja koji joj se približava. Tokom tih godina, koje su ispisale tako sjajne stranice u istoriji zločina, bombe su pale na Notr Dam, šrapneli su praštali, i samo slučajem Notr Dam nije doživela sudbinu te čudesne bajke dvanaestog veka, katedrale u Remsu, koja je nestala kao žrtva napretka i civilizacije.

I kad sam se opet popeo na toranj i opet video Apostole koji silaze, bio sam pogoden uzaludnošću i gotovo potpunom beskorisnošću pokušaja da se ljudi nauče nečem što uopšte ne žele da znaju.

I opet, kao i mnogo puta ranije, mogao sam da nađem samo jedan argument protiv toga, naime, da možda cilj i apostola i građenja Notr Dama nije bio da nauči sve ljude, već samo da prenese *izvesne* ideje *nekolicini* ljudi kroz "prostor i vreme". Moderna nauka osv-

ja prostor u granicama površine male zemlje. Ezoterijska nauka je osvojila vreme i ona zna metode za prenošenje netaknutih ideja i za ustanovljavanje komunikacije među školama kroz stotine i hiljade godina.

1922.

II

EGIPAT I PIRAMIDE

Prvi čudan osećaj Egipta koji sam doživeo bio je na putu od Kaira do piramida.

Na mostu preko Nila bio sam ispunjen čudnim i gotovo zastrašujućim osećajem očekivanja. Nešto se menjalo oko mene. U vazduhu, u bojama, u linijama, bila je magija koju još nisam razumeo.

Arapski i evropski Kairo brzo je nestao, a na njegovom mestu, u svemu što me je okruživalo, osetio sam Egipat koji me je obavijao.

Osetio sam Egipat u vetru koji je nežno duvao sa Nila, u velikim brodovima sa njihovim trouglastim jedrima, u grupama palmi, u predivnim ružičastim prelivima stena Mokatama, u siluetama kamila koje su išle putem u daljini, u figurama žena u njihovim dugim crnim ogrtačima sa zavežljajima rogoza u rukama.

I taj Egipat koji sam osetio bio je izuzetno stvaran, kao da sam iznenada prenet u neki drugi svet, koji sam, na svoje zaprepašćenje, izgleda znao veoma dobro. A istovremeno sam bio svestan da je taj drugi svet daleka prošlost. Ali, ovde je on prestao da bude prošlost, pojavljivao se u svemu, okruživao me, postao sadašnjost. To je bio veoma snažan osećaj i čudno određen.

Taj osećaj me je iznenadio tim više što me Egipat nikad nije posebno privlačio; knjige i egipatske starine u muzejima činile su da mi izgleda ne baš interesantan, čak i monoton. Ali, ovde sam iznenada osetio nešto izuzetno primamljivo u njemu, i iznad svega, nešto blisko i poznato.

Kasnije, kad sam analizirao svoje utiske, bio sam u stanju da nađem izvesno objašnjenje za njih, ali su me isprva oni samo zapanjili i ja sam stigao do piramida čudno uzbuđen svime što sam sreo usput.

Piramide su se pojavile u daljini čim smo prešli most; potom su nestale iza vrtova, i opet se pojavile pred nama i rasle sve veće i veće.

Kad im se prilazi, vidi se da piramide ne stoje na nivou ravnice koja se prostire između njih i Kaira, već na visokom stenovitom platou koji se oštro iz nje uzdiže.

Do tog platoa stiže vijugav i uspinjući put koji prolazi kroz procepe u stenama. Došavši do kraja tog puta, nadete se na istom nivou sa piramidama, pred takozvanom Keopsovom piramidom, sa iste strane na kojoj je ulaz u nju. Desno, u daljini, je druga piramida, a iza nje treća.

Ovde, popevši se do piramida, vi ste i drugačijem svetu, ne u svetu u kome ste bili pre deset minuta. Tamo – polja, rastinje, palme, bile su još uvek oko vas. Ovde je druga zemlja, drugačiji pejzaž, carstvo peska i kamena. *To je pustinja.* Prelaz je oštar i neočekivan.

Osećaj koji sam doživeo usput vratio mi se sa obnovljenom snagom. Neshvatljiva prošlost postala je sadašnjost i osetio sam je sasvim blizu, kao da sam mogao da pružim ruku u nju, a naša sadašnjost je nestala i postala čudna, strana i daleka.

Došao sam do prve piramide. Izbliza vidite da je ona sagrađena od ogromnih blokova kamenja, svaki viši od pola visine čoveka. A otprilike na visini trospratne kuće postoji trouglasti otvor – ulaz u piramidu.

Od samog početka, čim sam se popeo na plato gde su piramide stajale, video ih izbliza i udahnuo vazduh koji ih je okruživao, osetih da su one žive. I nisam imao potrebe da analiziram moje misli o tome. Osetio sam to kao stvarnu i neporecivu istinu. I razumeo sam istovremeno zašto ih svi ti mali ljudi koji se viđaju blizu piramida smatraju naprosto mrtvim kamenom. To je bilo zato što su ti ljudi sami bili mrtvi. Svako ko je uopšte živ ne može a da ne oseti da su piramide žive.

Sad sam razumeo to i mnoge druge stvari.

Piramide su baš kao i mi sami, sa istim mislima i osećanjima, samo što su veoma, veoma stare i puno znaju. I tako one stoje ovde i misle i prebiraju svoja sećanja. Koliko je hiljada godina prošlo preko njih! Samo one to znaju.

A one su daleko starije nego što istorijska nauka pretpostavlja.

Sve je tiho oko njih. Ni turisti, ni vodiči, ni britanski vojni logor koji se vidi nedaleko odatle ne ometa njihov spokoj i taj utisak izuzetno koncentrisane mirnoće koja ih okružuje. Ljudi nestaju u blizini piramida. Te piramide su veće i zauzimaju više prostora nego što zamišljamo. Velika piramida je u osnovi široka skoro kilometar, a druga je samo nešto manja. Ljudi su neprimetni pored njih. A ako dođete do treće piramide, proguta vas prava pustinja.

Prvi put kad sam tu došao, proveo sam ceo dan pored piramida i rano ujutru opet došao tu. I tokom dve ili tri nedelje koje sam tom prilikom proveo u Kairu dolazio sam tu skoro svaki dan.

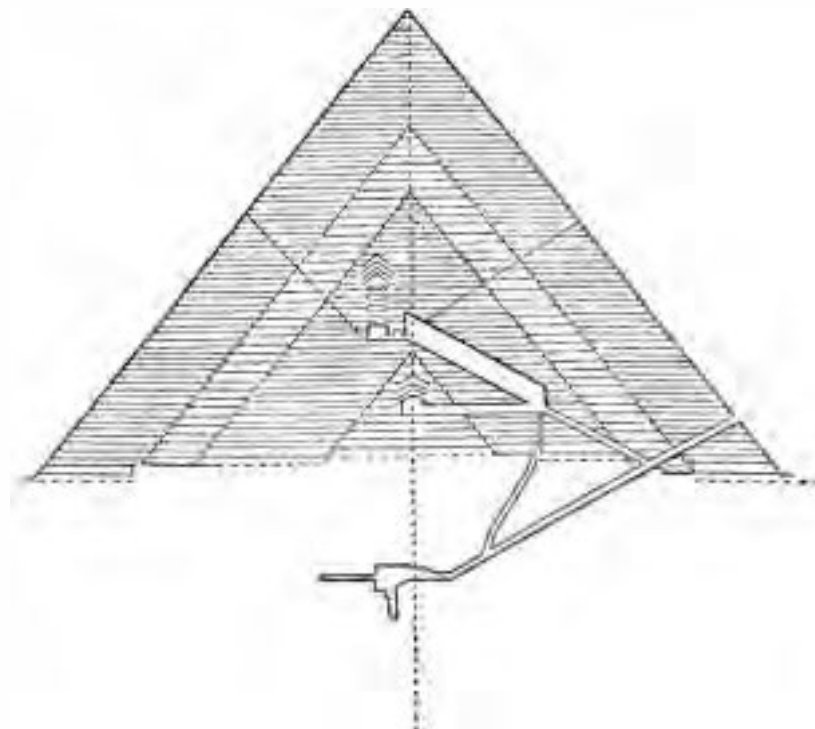
Uvideo sam da sam bio privučen i zadržan osećanjem koje nikad ranije nigde nisam doživeo. Obično bih seo u pesak negde između druge i treće piramide i nastojao da zaustavim tok mojih misli, i povremeno mi je izgledalo da čujem misli piramida.

Nisam istraživao ništa kao što to ljudi rade; samo sam lutao od mesta do mesta, i upijao opšti utisak pustinje i tog čudnog kuta zemlje na kome stoje piramide.

Sve mi je tu bilo poznato. Sunce, vetar, kamenje, zajedno su činili jednu celinu od koje mi je bilo teško da se udaljim. Postalo mi je sasvim jasno da neću biti u stanju da napustim Egipat tako lako kao što sam napuštao sva druga mesta. Ovde je bilo nešto što je trebalo da otkrijem, nešto što je trebalo da razumem.

Ulazak u Veliku piramidu je na severnoj strani i prilično visoko iznad zemlje. Otvor je u obliku trougla, od njega vodi uski prolaz koji odjednom počinje da se spušta pod oštrim uglom. Pod je veoma klizav; nema stepenika, već su na uglačanom kamenu horizontalni urezi, izlizani, u koje je moguće zakoračiti sa stranc. Štaviše, pod je pokriven finim peskom i veoma je teško zadržati se da se ne sklizne skroz do dole. Vodič Beduin se spušta dole na čelu. U jednoj ruci drži upaljenu sveću; drugu pruža vama. Silazite tom padinom u pognutom stavu. Odjednom vam postaje veoma vruće od napora i

stava na koji niste navikli. Silazak izgleda prilično dug – i na kraju se završava. Sad se nalazite na mestu gde je nekad masivni granitni blok zatvorio ulaz, to jest, približno na nivou osnove piramide. Odatle je moguće da se nastavi spuštanje do "niže odaje", koja je na priličnoj dubini ispod nivoa stena – a takode je moguće popeti se do takozvanih "odaja" kralja i kraljice, koje su približno u centru piramide. Da bi se to uradilo, neophodno je da se najpre obiđe granitni blok o kome sam govorio.

Slika 7. Presek Velike piramide

Nekad, davno – prema jednom izveštaju, u vreme poslednjih faraona, a prema drugim u vreme Arabljana – osvajače koji su pokušali da prodru u unutrašnjost piramide, gde se pretpostavljalo da leži neprocenjivo blago, zaustavio je taj granitni blok. Oni nisu mogli ni

da pomaknu ni da probuše taj blok, i tako su načinili prolaz oko njega u mekšem kamenu od koga je piramida bila načinjena.

Vodič podiže svoju sveću. Sad stojite u prilično velikom otvoru i pred vama je prepreka koju morate da predete da biste išli dalje. Ta prepreka je nešto u obliku smrznutog ili okamenjenog vodopada kojim morate da se popnete. Dva Arapina se veru i odozgo vam pružaju ruke. Penjete se i stiskajući se uz "vodopad" idete sa strane duž uskog oboda oko središnjeg dela smrznute, kamene kaskade. Noge vam se klizaju i nema ničeg za šta možete da se uhvatite. Najzad ste tu. Sad je neophodno popeti se još malo i pred vama se pojavljuje uski mračni ulaz u još jedan hodnik. On vodi naviše. Držeći se uz zidove, udišući sa teškoćom zagušljivi vazduh i natopljeni znojem, polako napredujete. Sveće vodiča ispred i iza vas slabašno osvetljavaju neravne kamene zidove. Leđa počinju da vas bole od savijenog položaja. Svemu tome je dodat osećaj težine koja visi nad vama, kao onaj koji se oseća ispod zemlje, u dubokim galerijama rudnika i jama.

Najzad izlazite na mesto gde možete da se uspravite. Nakon kratkog odmora pogledate oko sebe i pri slabašnoj svetlosti sveća utvrđujete da stojite pred ulazom u uski, pravi hodnik, kojim možete da idete bez savijanja. Taj hodnik vodi pravo u "kraljičinu odaju".

Sa vaše desne strane, ako stanete licem prema ulazu u hodnik, vidite nepravilan taman otvor bunara, koji su takođe načinili tragači za blagom, koji je povezan sa nižom podzemnom odajom.

Na nivou vaše glave, iznad ulaza u hodnik koji vodi u "kraljičinu odaju", počinje još jedan hodnik, koji vodi u "kraljevu odaju". Ali, taj drugi hodnik nije paralelan prvom, već stoji pod određenim uglom na njega; to jest, ide naviše kao strmo stepenište koje počinje malo iznad zemlje.

U konstrukciji tog gornjeg hodnika-stepeništa ima mnogo toga što je teško razumeti i što odjednom iznenađuje oko. Ispitujući ga, veoma brzo sam razumeo da je taj hodnik ključ cele piramide.

Sa mesta na kome sam stajao, moglo se videti da je gornji hodnik veoma visok i duž njegovih strana, nalik na držače stepeništa, bile su široke kamene ograde, koje se spuštaju do zemlje, to jest, do nivoa na kome sam ja stajao. Pod hodnika nije dosezao do zemlje, pošto je presečen, kao što sam već pomenuo, otprilike na čovekovo višini iznad zemlje. Da bi se ušlo u gornji hodnik sa mesta gde sam ja

stajao, mora se najpre uspeti jednom od ograda sa strane i potom skočiti na samo stepenište. Zovem taj hodnik "stepeništem" samo zato što se strmo uspinje. On nema stepenika, samo izlizane zareze za stopala.

Sa osećajem da se pod iza vas ruši, počinjete da se penjete, držeći se za jednu od "ograda".

Ono što vas prvo iznenadi je da je u tom hodniku sve veoma precizno i fino izrađeno. Linije su prave, uglovi su tačni. Istovremeno, nema sumnje da taj hodnik nije napravljen da se njim ide. Za šta je onda napravljen?

Odgovor na to daju "ograde". Kad obratite pažnju na njih, na njima vidite matematički tačno urezane podele na strogo jednakim međusobnim rastojanjima. Te podele su tako precizne da vam smesta privuku pažnju. U njima postoji neka ideja, neka namera. I iznenađava vas postaje jasno da su se uz i niz taj "hodnik" morale kretati neke vrste kamenih ili metalnih ploča, ili "kolica", koje su, za uzvrat, služile kao oslonac nekom mernom aparatu i mogle su se fiksirati u bilo kom položaju. Podela ograda jasno pokazuje da su one korišćene za neku vrstu mrenja, za nalaženje određenih uglova.

U mom umu nije ostala sumnja da je taj hodnik sa svojim ogradama najvažnije mesto u čitavoj piramidi. To se ne može objasniti bez pretpostavke o "kolicima" koja su se kretala uz i niz padinu. A to, za uzvrat, menja čitavu koncepciju piramide i otvara potpuno nove mogućnosti.

U određeno vreme godine zraci izvesnih zvezda mogu da prodru u piramidu kroz otvor kojim smo mi ušli (dok te zvezde ne budu pomerene u napredovanju velikog astronomskog ciklusa). Ako pretpostavimo da su negde na putu tih zrakova učvršćena ogledala, zraci koji prolaze kroz otvor piramide biće bačeni u hodnik na aparaturu učvršćenu na pokretnim kolicima. Nema sumnje da su ovde vršene neke vrste posmatranja, neke vrste ciklusa su zapisivane, utvrđivani su neki podaci.

Granitni blok, oko koga ide ono što sam ja nazvao *kamenim vodopadom*, preprečuje put tim zracima. Ali smisao, svrha i *epoha* tog bloka potpuno je nepoznata.

Veoma je teško da se našim jezikom definiše predmet i svrha piramide. Piramida je bila opservatorija, ali ne samo "opservatorija"

u savremenom smislu te reči, jer je ona takođe bila i "naučni instrument"; i to ne samo instrument ili skup instrumenata, već takođe i "naučni spis", ili bolje rečeno, čitava biblioteka o fizici, matematici i astronomiji; ili, da budemo još tačniji, bio je to "fizičko-matematički fakultet", a istovremeno "skladište mernih etalona", što se sasvim jasno pokazuje merama piramide, numeričkim odnosima nje visine, osnove, strana, uglova i tako dalje.

Imao sam veoma konkretan osećaj ideje piramide kasnije, kad sam posetio čuvenu opservatoriju Džaj Sing u Džaipuru, u Radžputani. "Opservatorija" je ogromni trg okružen zidovima, sa čudnim *gradevinama*: kamenim trouglovima, visine velike kuće; ogromnim krugovima sa podelama; praznim cisternama koje su podsećale na jezerca s mostovima preko njih i sa uglačanim mesinganim dnom da se u njemu ogledaju zvezde; tajanstveni kameni lavirinti koji služe da se nađe određeno sazvežđe. Sve su to džinovski fizički i astronomski aparati, kazaljke sunčanika, kvadranti, sekstanti i drugo, to jest, instrumenti koji se danas prave od mesinga i drže u kutijama. Ako zamislimo sve te aparate, i mnoge druge koji su nam nepoznati, *kombinovane u jedan*, i pretpostavimo da same njihove mere i međusobni odnosi njihovih delova izražavaju fundamentalne odnose među merama različitih delova, recimo, sunčevog sistema, rezultat će biti ideja piramide.

Ali, ja ću nastaviti opis piramide onako kako sam je video.

Na vrhu nagnuti hodnik sa ogradama postaje horizontalan i potom vodi u "kraljevu odaju". Sveće nisu dovoljne da osvetle visoke glatke kamene zidove. Prilično je zagušljivo. Pored jednog zida je nešto što podseća na sarkofag sa visokim izrezanim stranama.

Šaljem vodiče niz hodnik i nekoliko minuta ostajem sam.

Imao sam veoma čudan osećaj u toj kamenoj ćeliji okruženoj masom piramide. Pulsacija života koja je ispunjavala piramidu i zračila iz nje ovde je bila jača nego na bilo kom drugom mestu. Ali, pored toga, izgledalo mi je da mi ta "odaja" govori nešto o samoj sebi. Osetio sam da sam okružen različitim glasovima. Ali, njihove reči su mi izgledale kao da dopiru iza zidova; mogao sam da čujem, ali nisam mogao da razumem. Izgledalo mi je da je neophodno samo se još malo napregnuti, i tada bi trebalo da čujem sve. Nisam, međutim, uspeo da se napregnem i verovatno da to uopšte nije bila stvar napora, nešto mnogo važnije me je odvajalo od tih glasova.

"Kraljičina odaja" se malo razlikuje od "kraljeve odaje", ali iz nekog razloga ne daje isti osećaj. Niža podzemna odaja, do koje je teže stići i koja je veoma zagušljiva, nešto je veća od "kraljeve odaje" i takođe je puna misli i nečujnih glasova koji nastoje da na vas ostave nekakav utisak.

Sa vrha piramide, moju pažnju je privukla Dašur piramida sa nepravilnim stranama koja se dvogledom vidi u daljini, čudna stepenasta piramida smeštena bliže, a nedaleko od nje velika bela piramida.

Nekoliko dana kasnije, izjahao sam iz Gize ka tim dalekim piramidama. Nisam želeo da vidim ništa posebno, već da stvorim opšti utisak o tom delu pustinje.

Prošavši pored Keopsove piramide i Sfinge, našao sam se na širokom putu koji vodi u Abu Sir. Zapravo, nije bilo puta, već samo široka traka pokrivena tragovima konja, magaraca i kamila. Sa leve strane, prema Nilu, ležala su obrađena polja. Sa desne strane prostirala se stenovita litica, iza koga je počinjala pustinja.

Od samog početka puta iz Gize počeo sam da doživljavam čudan osećaj prošlosti kao sadašnjosti, koji je u meni iz nekog razloga proizveo egipatski pejzaž. Ali, tada sam osetio želju da bolje razumem taj osećaj, i gledao sam sa posebnom napregnutošću sve oko sebe, pokušavajući da dešifrujem tajnu te magije Egipta. I došao sam na misao da tajna možda leži u zapanjujućoj nepromenljivosti egipatskog pejzaža i njegovih boja. U drugim zemljama priroda menja svoje lice nekoliko puta godišnje. Čak i tamo gde su osnovne crte vekovima očuvane, kao u šumama i stepama, spoljašnji pokrivač prirode, trava, lišće, sve je novo, tek rođeno. Ali, ovde su taj pesak i te stene isti kao i onaj koji su gledali ljudi koji su gradili piramide, faraoni i kalifi.

I izgledalo mi je da je u tom kamenju koje je videlo toliko toga, nešto od toga što je videlo sačuvano, i da je zbog toga kroz njega uspostavljena izvesna veza sa životom koji je na tim mestima postojao, i izgleda da je i dalje tu nevidljivo prisutan.

Moj sivi arapski poni galopirao je brzo duž neravnih kamenih zidova koji su ležali sa desne strane puta, sad bliže, sad dalje. I sve sam više i više tonuo u čudno osećanje oslobođenja od svega od čega obično živimo.

Čitava sadašnjost se povukla, postala providna kao magla, i kroz nju je prošlost postajala sve vidljivija i vidljivija svuda oko mene, ne uzimajući nikakav određen oblik, ali prodirući u mene hiljadama različitih osećaja i osećanja.

Nigde nikad nisam tako jasno i određeno osetio nestvarnost sadašnjosti. Osetio sam tu da sve što smatramo da zaista postoji nije ništa drugo do priviđenje koje prolazi preko lica zemlje, možda senka ili odraz nekog drugog života, ili možda samo snovi stvoreni u našoj mašti kao rezultat nekih zatamnjenih utisaka i nejasnih zvukova koji dosežu našu svest iz Nepoznatog koje nas okružuje.

Osetio sam da je sve nestalo – Sankt Peterburg, London, Kairo, hoteli, železnice, parobrodi, ljudi; sve je postalo privid. Ali, pustinja oko mene je postojala, ja sam postojao, iako na veoma čudan način, bez ikakve veze sa sadašnjošću, ali svestan veoma jake veze sa nepoznatom prošlošću.

I u svemu što sam osetio bila je ne lako razumljiva, ali veoma tanana radost. Opisao bih je kao radost od oslobođenja od samog sebe i radost od osećanja neverovatnog bogatstva života, koji nikad ne umire, već postoji u svim beskrajnim raznolikostima oblika nevidljivih i neopipljivih za nas.

Prošavši Sakaru sa Stepenastom piramidom i belom piramidom, pošao sam dalje ka Dašur piramidi. Tu uopšte nije bilo puta. Pesak se promenio u sitne kamenčiće, koji su stvorili nešto što je ličilo na ogromne talase. Kad bih došao do ravnih mesta i moj poni počeo da galopira, izgledalo mi je više puta da mi ispadaju novčići, jer su kamenčići leteli ispod kopita i svetlucali kao srebro.

Već prva od Dašur piramida proizvodi izuzetan i poseban utisak, kao da je utonula u svoje sopstvene misli, ali bi vas sada primetila i obratila vam se određeno i jasno. Polako sam objahao oko nje. Nije bilo nikog živog u blizini i ništa se nije videlo osim peska i piramide sa nepravilnim stranama u daljini.

Dojahao sam do nje. To je najčudnija od svih piramida. Jedino mi je žao što se nisam mogao prebaciti do te piramide direktno iz Kaira, ne videvši i ne osetivši ništa drugo. Već sam bio isuviše zasićen utiscima i nisam mogao da u punoj meri cenim ono što sam osetio ovde. Ali, osetio sam da je kamenje ovde bilo živo i da mu je poveren određeni zadatak. Južna Dašur piramida sa nepravilnim

linijama svojih strana pogodila me je samom svojom određenošću, koja je bila gotovo zastrašujuća.

A istovremeno nisam želeo da formulišem, čak ni samom sebi, sve što sam osetio. Bilo je to isuviše nalik na maštu.

Ali, moje misli su nastavile ne slušajući me i povremeno mi je zaista izgledalo da počinjem da zamišljam stvari. Osećaj je, međutim, bio potpuno drugačiji od onog koji proizvodi mašta. Bilo je nečeg neizrecivo stvarnog u njemu. Okrenuo sam mog ponija i polako pojahao nazad. Na izvesnoj udaljenosti kao da me je nešto iznenada gurnulo. Brzo sam se okrenuo u sedlu. Piramida je gledala u mene kao da očekuje nešto.

”Do sledećeg susreta”, rekoh.

Nisam mogao da potpuno analiziram sva osećanja koja sam imao u tom trenutku. Ali, upravo ovde sam osetio, kad bih samo mogao da tu ostanem sam dovoljno dugo, moje misli i osećanja bi dostigli takav stupanj napetosti da bih stvarno video i čuo ono što je obično nevidljivo i nečujno. Koliko je to stvarno bilo povezano sa tom čudnom piramidom ili u kojoj meri je to bio rezultat čitavog dana i čitave sedmice neuobičajenih osećaja, nisam mogao da kažem. Ali, osetio sam da je ovde moj osećaj Egipta dostigao najveći intenzitet.

U današnje vreme, pogledi na piramide mogu se podeliti u dve kategorije. Prvoj kategoriji pripada teorija grobnica, a drugoj astronomska i matematička teorija,

Istorijska nauka, to jest Egiptologija, drži se gotovo isključivo teorije o grobnicama, sa veoma malim i slabašnim popuštanjima u pravcu mogućnosti korišćenja piramida za astronomska posmatranja. Profesor Petri u svojoj knjizi ”Istorija Egipta” govori o tri duboka rova koja su uklesana u steni i duga su oko 40 metara, pet metara duboka i široke ne više od metar i po. ”Svrha takvih rovova je sasvim nepoznata; ali, to je mogao biti neki sistem posmatranja azimuta zvezda pomoću površine vode na dnu, i konopca razapetog sa kraja na kraj na vrhu; opazajući trenutak prolaska odsjaja zvezde preko konopca, može se tačno odrediti azimut” (str. 42).

Ali, uopšteno govoreći, istorijska nauka nije zainteresovana za astronomsko i matematičko značenje piramida.

Ako egiptolozi ikad i dodiruju tu stranu pitanja, oni deluju isključivo kao amateri i u tom slučaju se njihovim mišljenjima ne pridaje veliki značaj. Knjiga R. A. Proktora, koju ću pomenuti kasnije, jeste primer toga.

Opis gradnje piramida (uglavnom velike piramide) koji se nalazi u Herodotovoj knjizi prihvaćen je kao konačan i odlučujući.

Herodot priča sve što mu je rečeno o konstruisanju velike piramide dve ili tri hiljade godina pre njegovog doba. On kaže da su na granitnim blokovima koji pokrivaju piramidu urezani hijeroglifski zapisi koji se odnose na razne činjenice u vezi njene konstrukcije. Između ostalog, tu je zabeležena količina belog luka, crnog luka i repe koju su pojeli robovi koji su gradili piramidu, i iz te količine belog luka bilo je moguće izvući zaključak koliki je bio broj robova i koliko je trajao rad.

Herodot kaže da, pre nego što je sagrađena velika piramida, morao je da se načini nasip kroz pustinju na jednoj obali radi transporta materijala. On sam je video taj nasip, koji je, po njegovim rečima, bio građevina ne manja od same piramide.

Na približan datum gradnje koji je dao Herodot, zahvaljujući obilju sitnih detalja na koje je on ukazao, u egiptologiji se gleda kao na neporeciv.

U stvarnosti, sve što Herodot kaže uopšte nije ubedljivo. Mora se imati na umu da sam Herodot nije mogao da čita hijeroglif. To znanje je pažljivo čuvano i bilo je privilegija sveštenika. Herodot je mogao da zapiše samo ono što mu je prevedeno, a to bi sigurno bilo samo ono što je potvrđeno i utvrđeno kao zvanična verzija o gradnji piramida. Ta zvanična verzija koja je prihvaćena u egiptologiji zapravo može biti daleko od istine. A istina može biti da je ono na šta se gleda kao na gradnju velike piramide u stvarnosti bilo njeno restauriranje. Piramide mogu biti mnogo starije nego što mi mislimo.

Sfinga, koja je mogla biti izgrađena u isto vreme kad i piramide, ili još ranije, se sasvim ispravno smatra preistorijskom. Šta to znači? To znači da su nekoliko hiljada godina pre naše ere, moguće mnogo hiljada godina, narod ili narodi koji su nam poznati pod imenom "drevni Egipćani" okupirali dolinu Nila i našli, poluzakopane u pesku, piramide i Sfingu, čiji im je smisao i značaj bio potpuno

nerazumljiv. Sfinga je gledala na Istok, pa je zato nazvana slikom Hamakutija ili "Sunca na horizontu". Veoma mnogo kasnije, kralj kome je pripisano ime Keops (egiptolozi za njega imaju, naravno, sasvim drugačije ime) restaurirao je jednu od piramida i od nje napravio mauzolej i grobnicu za sebe. Štaviše, zapisi urezani na površini te piramide opisuju kraljeva dela u slavljeničkom i preteranom tonu, a *restauracija* je, naravno, nazvana *gradnjom*. Ti zapisi su zaveli Herodota, koji ih je uzco za tačne istorijske činjenice.

Restauracija piramida nije bila njihova gradnja. Keopsov brat, Kefren, (pisanje i izgovor tih imena veoma je nesiguran i nepouzdan) restaurirao je drugu piramidu. Postepeno je to postao običaj, pa se tako desilo da su neki od faraona izgradili za sebe nove piramide, obično manjih dimenzija, a neki su obnovili stare, koje su bile većih dimenzija. Takođe je moguće da su prve obnovljene piramide bile Dašur piramide i stepenasta piramida u Sakari. Postepeno su sve piramide pretvorene u grobnice, jer su grobnice bile najvažnija stvar u životu Egipćana tog perioda. Ali, to je bila samo jedna slučajna epizoda u istoriji piramida, koja ni na koji način ne objašnjava njihovo poreklo.

U današnje vreme, ustanovljene su mnoge interesantne činjenice koje se tiču velike piramide. Ali, ta otkrića pripadaju ili astronomiji ili matematici. A ako se i desi da bilo koji egiptolog govori o njima, takvih ima veoma malo i njihova mišljenja obično potisnu oni drugi.

Na neki način je razlog za to razumljiv, jer se isuviše šarlatanstva nakupilo u proučavanju astronomskog i matematičkog značaja piramida. Postoje, na primer, teorije i objavljene su knjige koje dokazuju da mere raznih delova hodnika i zidova unutar velike piramide predstavljaju čitavu istoriju čovečanstva od Adama do "kraja opšte istorije". Po autoru jedne od takvih knjiga, proročanstva sadržana u piramidama odnose se uglavnom na Englesku i čak daju vreme trajanja posleratnih kabineta.

Postojanje ovakvih "teorija", naravno, objašnjava zašto se nauka plaši novih otkrića koja se tiču piramida. Ali, to ni na koji način ne umanjuje vrednost postojećih pokušaja da se utvrdi astronomsko i matematičko značenje piramida, u najvećem broju slučajeva samo *velike piramide*.

R. A. Proktor u svojoj knjizi "*Velika piramida*" (London 1883.) gleda na piramide kao na neku vrstu teleskopa ili meridijanskog teleskopa. On obraća posebnu pažnju na zareze na ogradama na velikoj galeriji i nalazi da su oni načinjeni za pomeranje gore i dole nagibnih instrumenata korišćenih za vršenje posmatranja. Dalje on ukazuje na moguće postojanje vodenih ogledala na spojevima uspinjućih i silazećih prolaza i tvrdi da su piramide bile *časovnik* za egiptске sveštenike, i to uglavno astronomski časovnik.

Opat More (L. Abbe Moreux) u svojoj knjizi "*Zagonetke nauke*" sakupio je gotovo sav postojeći materijal koji se odnosi na veliku piramidu kao "etalon mera" ili matematički priručnik. Zbir strana osnove piramide podeljen njenom dvostrukom visinom daje odnos obima kruga prema prečniku, broj π (pi), koji igra tako značajnu ulogu u istoriji matematike. Visina piramide je *milioni deo* udaljenosti Zemlje od Sunca (što je, uzgred, nauka utvrdila sa dovoljnom tačnošću tek u drugoj polovini 19. veka) itd, itd.

Sve to i mnoge druge stvari pokazuju zapanjujuću uskost pogleda savremenih naučnika i odsustvo čak i obične radoznalosti kod egiptologa koji su zapeli na teoriji grobnica i Herodotovoj priči, i ne žele da znaju ništa više. U stvarnosti, piramide sadrže veliku zagonetku. Piramide, više od svega drugog na svetu, govore nam da sasvim grešimo smatrajući da je naš predak bio "dlakavi, repati četvoronožac, koji je verovatno živeo na drveću, stanovnik starog sveta". U stvarnosti, naša genealogija je mnogo interesantnija. Naši preci su bili veoma bogati i značajni ljudi, i oni su nam ostavili ogromno nasleđe, koje smo mi potpuno zaboravili, posebno od trenutka kad smo počeli da sebe smatramo potomcima majmuna.

1914-1925.

III

SFINGA

Žutosivi pesak. Duboko plavo nebo. U daljini trougao Kefrenove piramide, a tačno preda mnom čudno, veliko lice sa pogledom uperenim u daljinu.

Često sam iz Kaira išao do Gize, sedao na pesak pred Sfingom, gledao je i pokušavao da je razumem, da razumem ideju umetnika koji su je stvorili. I u svakoj prilici sam doživeo isti strah i užas od poništenja. Progutao me njen pogled, pogled koji govori o misterijama koje prevazilaze našu moć poimanja.

Sfinga leži na platou Gize, gde stoji velika piramida i gde ima mnogo drugih spomenika, već otkrivenih i koji tek treba da budu otkriveni, i izvestan broj grobnica iz raznih epoha. Sfinga leži u šupljini, iznad čijeg nivoa se protežu samo njena glava, vrat i deo leđa.

Ko je, kada, i zašto podigao Sfingu – o tome se ništa ne zna. Današnja arheologija smatra Sfingu praistorijskom.

To znači da je čak i za najstarije od starih Egipćana, one iz prvih dinastija šest do sedam hiljada godina pre Hrista, Sfinga bila ista zagonetka kao što je i za nas danas.

Na osnovu kamene tablice, našarane crtežima i hijeroglifima, nađene među šapama Sfinge, jednom je pretpostavljeno da ta figura predstavlja sliku egipatskog boga Hamakutija, "Sunca na horizontu". Ali, odavno je složeno utvrđeno da je to potpuno nezadovoljavajuće tumačenje i da se zapis verovatno odnosi na neku delimičnu restauraciju koja je načinjena relativno skoro.

Zapravo, Sfinga je starija od istorijskog Egipta, starija od njegovih bogova, starija od piramida, koje su, za uzvrat, mnogo starije nego što se misli.

Sfinga je nesumnjivo jedno od najizuzetnijih, ako ne i najizuzetnije svetsko umetničko delo. Ne znam ništa što bi se moglo postaviti pored nje. Ona je, zaista, pripadala sasvim drugačijoj umetnosti nego što je umetnost koju mi znamo. Bića kao što smo mi ne bi mogla da stvore Sfingu. Niti naša kultura može da stvori bilo šta slično. Sfinga je nesumnjivo ostatak neke druge, veoma drevne kulture, koja je posedovala znanje daleko veće od našeg.

Postoji predanje ili teorija da je Sfinga veliki, složeni hijeroglif, ili knjiga u kamenu, koja sadrži sveukupnost drevnog znanja, i otkriva se čoveku koji ume da čita tu čudnu šifru koja je otelovljena u oblicima, odnosima i merama različitih delova Sfinge. To je čuvena Sfingina zagonetka, koju je od najdrevnijih vremena tako mnogo mudrih ljudi pokušavalo da reši.

Ranije, dok sam čitao o Sfingi, izgledalo mi je da bi bilo neophodno prići joj potpuno opremljen znanjem drugačijim od našeg, sa nekim novim oblikom percepcije, nekom specijalnom vrstom matematike, i da bi bez tih ideja bilo nemoguće u njoj otkriti bilo šta.

Ali, kad sam lično video Sfingu, u njoj sam osetio nešto o čemu nikad nisam čitao i nikad čuo, nešto što ju je za mene smesta postavilo među najzagonetnije, a istovremeno najfundamentalnije probleme života i sveta.

Lice Sfinge zaprepasćuje čoveka na prvi pogled. Da počnemo s tim, to je sasvim savremeno lice. Sa izuzetkom ukrasa na glavi, u njemu nema ništa od "drevne istorije". Iz nekog razloga sam se plašio da će biti. Mislio sam da će Sfinga imati veoma "strano" lice. Ali, nije tako. Njeno lice je jednostavno i razumljivo. Čudan je jedino način na koji gleda. To lice je dobrim delom unakaženo. Ali, ako se malo odmaknete i gledate duže vreme u Sfingu, izgleda kao da neki veo pada sa njenog lica, trouglovi ukrasa za glavu iza ušiju postaju nevidljivi, i pred vama se pojavljuje potpuno i neoštećeno lice sa očima koje gledaju iznad i izvan vas u neznanu daljinu.

Sećam se kako sedim na pesku pred Sfingom – na mestu sa koga druga piramida u daljini stvara tačan trougao iza Sfinge – i pokušavam da razumem, da pročitam njen pogled. Isprva sam video samo da Sfinga gleda izvan mene u daljinu. Ali, uskoro sam počeo da imam neku vrstu nejasne, rastuće nelagodnosti. Narednog trenutka, osetih da me Sfinga ne vidi, i ne samo da me ne vidi, da ona ne može da me vidi; i to ne zato što sam suviše mali u poređenju sa njom ili suviše beznačajan u poređenju sa dubinom mudrosti koju ona sadrži i čuva. Uopšte ne. To bi bilo prirodno i razumljivo. Osećaj poništenja i iščezavanja došao je od toga što sam se, na neki način, osećao suviše prolaznim da bi Sfinga bila u stanju da me primeti. Osetio sam, da ne samo da ti trenuci ili sati koje sam mogao provesti pred njom za nju ne postoje, već da i ako bih mogao da ostanem pred njenim pogledom od rođenja do smrti, čitav moj život bi za nju proleteo tako brzo da ona ne bi mogla da me primeti. Njen pogled je bio usmeren na nešto drugo. Ja nisam postojao i nisam mogao da postojim za nju. I nisam mogao da odgovorim na moje sopstveno pitanje – postojim li za samog sebe? Da li ja, zaista, postojim u bilo kom smislu, u bilo kakvom odnosu? I u toj misli, u tom osećanju,

pod tim čudnim pogledom, bila je jedna ledena hladnoća. Mi smo tako navikli da osećamo da jesmo, da postojimo. Pa ipak, odjednom, ovde, osetio sam da ne postojim, da nema ja, da ne mogu biti čak ni opažen.

A Sfinga ispred mene je gledala u daljinu, izvan mene i njeno lice je izgledalo da odražava nešto što ona vidi, što ja ne mogu ni da vidim ni da razumem.

Večnost! Ta reč bljesnu u mojoj svesti i prođe kroz mene sa nekom vrstom hladne jeze. Sve ideje o vremenu, o stvarima, o životu, se pobrkaju. Osetio sam u tim trenucima, u kojima sam stajao pred Sfingom, da je ona proživela sve događaje i zbivanja hiljada godina – a da su, sa druge strane, vekovi za nju prolazili kao trenuci. Kako to može biti, ne mogu da razumem. Ali, osetio sam da je moja svest uhvatila senku uzvišene mašte ili vidovitosti umetnika koji je stvorio Sfingu. Dotakao sam tajnu, ali nisam mogao ni da je definišem, ni da je formulišem.

I tek kasnije, kad su svi ti utisci počeli da se sjedinjavaju sa onim koje sam ranije znao i osetio, izgledalo je da se rub zavese miče i ja sam počeo polako, polako da razumem.

Problem Večnosti, o kojoj govori lice Sfinge, vodi nas u oblast Nemogućeg. Čak je i problem Vremena tako jednostavan u poređenju sa problemom Večnosti.

Nagoveštaji rešenja problema Večnosti mogu se naći u različitim simbolima i alegorijama drevnih religija, i kod nekih modernih, kao i kod drevnih filozofa.

Krug je slika Večnosti. Linija koja ide u prostor i vraća se na svoju polaznu tačku. U simbolizmu, to je zmija koja grize sopstveni rep. Ali, gde je početak u zatvorenom krugu? Naša misao, zatvorena u krug, takođe ne može da iz njega pobegne.

Herojski napor mašte, potpuni raskid sa svime logički razumljivim, prirodnim i mogućim, neophodan je da se nasluti tajna tog kruga i da se nađe tačka gde se kraj sjedinjuje sa početkom, gde glava zmijske grize svoj sopstveni rep.

Ideja večnog ponavljanja, koja je za nas povezana sa Pitagorinim imenom, a u moderna vremena sa imenom Ničea, upravo je taj zamah mača nad Gordijevim čvorom.

Samo u ideji povratka, beskrajnog ponavljanja, možemo razumeti i zamisliti Večnost. Ali, moramo imati na umu da tad pred sobom nećemo imati čvor, već samo njegove rasečene delove. I razumevši prirodu čvora u njegovim podeljenim aspektima, kasnije ćemo morati da opet ujedinimo delove i od njih stvorimo celinu.

1908-1914.

IV

BUDA SA SAFIRNIM OČIMA

Zeleni Cejlon. Filigrani kokosovih palmi duž peskovitih obala okeana. Ribarske mreže među zelenilom. Lagune, jezera, pirinčana polja. Panorama dolina i planinskih pejzaža. Oštro zašiljeni Adamov vrh. Ruševine drevnih gradova. Džinovski kipovi Bude pod zelenim granama drveća sa koga majmuni zure u vas. Beli budistički hram među cvećem i zelenilom. Monasi u žutim haljinama. Singalezi sa češljevima od kornjačinog oklopa u kosi, nose uske bele suknje, koje dosežu do zemlje. Nasmejane devojke sa crnim očima u lakim kolima koja sitnim kasom vuču bikovi. Ogromno drveće, gusto pokriveno crvenim cvetovima. Široko lišće banana drveća. Opet palme. Ružičastocrvena zemlja – i sunce, sunce, sunce.

Odseo sam u hotelu izvan Kolomba, na morskoj obali, i odatle sam napravio niz izleta – idući na jug u Gale, u budističke manastire, severno u grad-igračku Kandi, gde stoji sveti Hram Zuba, čiji su beli kamenovi pokriveni zelenom mahovinom – i dalje, do ruševina Anarapura, grada koji je davno pre Hristovog rođenja imao dva miliona stanovnika, i bio uništen u najezdi Tamila početkom naše ere. Davno ga je prerasla i progutala zelena džungla kroz koju se sada gotovo osamdeset kilometara prostiru ulice i trgovi obrasli travom i žbunjem, temelji i napola srušeni zidovi kuća, delovi slomljenih statua, džinovske pagode, građevine od cigle u obliku zvona i tako dalje.

Na povratku u moj hotel nakon jednog od tih izleta, ostao sam unutra nekoliko dana, nastojeći da zapišem svoje utiske, iznad svega razgovore sa budističkim monasima koji su objašnjavali Budino učenje. Ti razgovori su me ostavili sa čudnim osećajem nezadovoljstva. Nisam mogao da se okanem misli da u budizmu postoje mnoge stvari koje uopšte ne možemo da razumemo i koje bih definisao rečju "čudesno" ili "magično" – to će reći, upravo onim što budisti poriču u budizmu.

Budizam mi se pojavio istovremeno u dva aspekta. Sa jedne strane, video sam religiju punu svetlosti, punu nežnosti i topline, od svih religija najdalju od onog što bi se moglo zvati "paganstvo", religiju koja čak ni u svojim ekstremnim crkvenim oblicima nikad nije blagosiljala mač, nikad nije upotrebljavala prisilu ni u kom obliku; religiju koju čovek može prigrliti ostajući u svojoj predašnjoj religiji. Sve to sa jedne strane. Sa druge strane, čudna filozofija koja pokušava da porekne ono što sadrži suštinu i glavni sadržaj svake religije – ideju čudnog.

Svetlu stranu budizma osetio bih smesta ušavši u bilo koji budistički hram, posebno u južnom delu Cejlona. Budistički manastiri su mala zelena skrovišta koja podsećaju na kelije u ruskim manastirima. Ograda od belog kamena i unutra nekoliko malih, belih zgrada i mali zvonik. Sve je uvek veoma čisto i ima mnogo zelenila, mnogo senki prošaranih suncem i cveća. Tradicionalna pagoda, široka zgrada u obliku zvona sa kubetom na vrhu, stoji nad pohranjenim blagom relikvija. Pod drvećem polukružni oltari od izrezbarenog kamena, a na njima cveće koje su doneli hodočasnici, a uveče svetlost uljanih lampi i neizbežno sveto drvo Bo, koje po izgledu podseća na brest. A sve prožima osećaj mirnoće i vedrine koji vas nosi daleko od buke i protivrečnosti života.

Ali, čim pokušate da se približite budizmu, smesta srećete čitav niz formalnih prepreka i izvrđavanja. "O tome ne smemo da govorimo; o tome nam je Buda zabranio čak i da mislimo; to mi nemamo, nikad nismo imali i nikad nećemo imati." Budizam uči samo kako čovek može da se oslobodi patnje. A oslobođen je od patnje je moguće samo ako u sebi prevaziđemo želju za životom, želju za zadovoljstvom, uopšte svaku želju. U tome je početak i kraj Budizma, tu nema mistike, nema skrivenog znanja, nema ideja o čudnom, nema budućnosti izuzev oslobođenja od patnje – i poništenja.

Ali, kad sam čuo sve to, bio sam iznutra ubeden da nije tako i da u budizmu ima veoma mnogo stvari kojima možda čak ne bih mogao ni da dam ime, ali koje su definitivno povezane sa samim imenom Bude, tj. "Prosvetljenog", i da upravo ta ideja o "prosvetljenju", a svakako ne suve i materijalističke teorije o oslobođenju od patnje sačinjavaju glavnu suštinu budizma.

Ta protivrečnost, koju sam tako jako osetio, nije mi dozvolila da pišem; ona me je sprečila da formulišem moje utiske čak i samom sebi; navela me je da se mentalno raspravljam sa budistima sa kojima sam pričao; navela me je da im protivrečim, raspravljam se sa njima, da želim da ih prisilim da priznaju i govore o nečemu o čemu nisu želeli da govore.

Shodno tome, rad mi je išao loše. Nekoliko dana sam pokušavao da pišem ujutru, ali videvši da ništa od toga ne biva, išao bih da švr-ljam duž morske obale, ili vozom u grad.

Jednom, u nedelju ujutru, kad je naš obično poluprazni i pospani hotel bio pun ljudi iz grada, izašao sam rano. Tog puta nisam pošao pored mora, već putem koji od obale vodi u unutrašnjost, preko zelenih livada, prošao grupe drveća i, opet iznova, jednu ili dve kolibe.

Put kojim sam pošao vodio je na glavni put koji s juga dolazi iz Kolomba. Sećao sam se da tu negde mora biti budistički hram u kome još nisam bio i upitao sam jednog starog Singaleza, koji je prodavao zelene kokosove orahe na tezgi pored puta, gde je taj hram. Naidoše neki drugi ljudi i zajedničkim naporom oni nekako uspeše da shvate šta želim, i rekoše mi da je hram na tom putu ka Kolombu, i da putić koji se odvaja nadesno ide ka njemu.

Pošto sam prešao određenu razdaljinu, najzad među drvećem našao put za koji su mi rekli i koji vodi u hram. Uskoro ugledah ogradu i kapiju. Dočekao me je vratar, veoma pričljivi Singalez sa gustom bradom i neizbežnim češljem u kosi. Najpre me je odveo do savremenog oltara, gde su neke nove i sasvim neinteresantne statue Bude i njegovih učenika stajale u redu. Tada smo pogledali u zgradu, gde žive monasi i gde je škola za decu i sala za predavanja; potom pagodu, na čijem kubetu je postavljen veliki mesečev kamen koji se pokazuje turistima, i koji je, koliko sam mogao da razumem, bio smatran najznačajnijim predmetom u celom hramu; potom široko razgrana-to i očigledno veoma staro drvo Bo, koje je svojom sta-

ročću pokazivalo starinu samog hrama. Pod drvetom je bila duboka hladovina, u koju sunce očigledno nikad nije prodiralo, jer su kamni oltari koji su u njoj stajali bili pokriveni finom zelenom mahovinom.

Među zgradama i drvećem bilo je nekih veoma živopisnih mesta; i prisetio sam se da sam ranije video njihove fotografije.

Na kraju pođosmo da pogledamo stari oltar. To je nesumnjivo bila veoma stara zgrada, duga, jednospratna, sa stubovima i verandom. Kao što je uvek slučaj sa tim oltarima, zidovi su iznutra bili pokriveni svetlim slikama koje predstavljaju razne epizode iz života princa Gotame, i iz drugih Budinih inkarnacija. U drugoj sobi, vodič mi reče, bila je veoma stara statua Bude *sa safirnim očima*. Statue Bude ili stoje ili sede ili leže. Ovo je bio ležeći Buda. Kad smo ušli u drugu sobu oltara, bilo je sasvim tamno, kao da svetlost od vrata kroz koja smo ušli nije dotle mogla da dopre. Upalih šibicu, i vidih iza staklenog okvira sa rešetkama koji je išao čitavom dužinom zida ogromnu statuu koja je ležala na boku sa jednom rukom pod glavom, i čudni pogled očiju koje nisu gledale u mene, a ipak je izgledalo da me vide.

Čuvar otvori još jedna vrata i u slaboj svetlosti koja prodre do mesta gde sam stajao Budino lice se pojavi preda mnom. Bilo je to lice široko oko metar, žuto obojeno, sa jako izraženim tamnim linijama oko nozdrva, usta i obrva – i sa velikim plavim očima.

"Te oči su pravi safiri", reče mi moj vodič. "Niko ne zna kad je ta statua napravljena, ali je sigurno starija od hiljadu godina."

"Hoće li se poklopac otvoriti?", upitah vodiča.

"Ne otvara se", odgovori on. "Nije bio otvaran preko šezdeset godina.

On nastavi da priča, ali ja nisam slušao. Pogled tih velikih plavih očiju me je privukao.

Prošao je sekund ili dva i ja shvatih da se nalazim u prisustvu čuda.

Iza mene, vodič tiho izade napolje i ja sam bio ostavljen sam sa Budom.

Budino lice je bilo sasvim živo; on nije gledao pravo u mene, a opet me je video. Osećao sam samo čuđenje. Nisam očekivao i ni-

sam mogao da očekujem ništa slično. Ali, veoma brzo, čuđenje i ostala osećanja iščezoše u novim i čudnim osećajima. Buda me je *video*, video je u meni ono što ja sam ne mogu da vidim, sve što je skriveno u najtajnijim kutovima moje duše. I pod tim pogledom koji je, tako reći, prošao kroz mene, počeh da sve to i sam vidim. Sve što je bilo malo, površno, neugodno i uznemireno izađe na površinu i pokaza se pred tim pogledom. Budino lice je bilo sasvim mirno, ali ne i bezizražajno, i puno dubokih misli i osećanja. On je ležao ovde duboko uronjen u misli, i ja sam došao, otvorio vrata i stao pred njega, i sad me je on i nevoljno prosuđivao. Ali, nije bilo okrivljavanja ili kažnjavanja u tom pogledu. On je izgledao krajnje ozbiljno, mirno i pun razumevanja. Ali, kad sam pokušao da se upitam šta Budino lice izražava, shvatio sam da se na to ne može odgovoriti. Njegovo lice nije bilo ni hladno ni ravnodušno. Sa druge strane, bilo bi takođe pogrešno reći da je ono izražavalo toplinu, saosećanje ili samilost. Sve to bi bilo suviše malo da mu se pripíše. Istovremeno bi takođe bilo pogrešno reći da je Budino lice izražavalo nezemaljsku veličinu ili božansku mudrost. Ne, bilo je to ljudsko lice, a istovremeno lice kakvo ljudi nemaju. Osetio sam da bi sve reči koje bih mogao tražiti bile pogrešne u odnosu na to lice. Jedino mogu reći da je tu bilo *razumevanje*.

Istovremeno, počeh da osećam čudni efekat koji je Budino lice proizvelo na mene. Sva tama koja se podigla iz dubina moje duše izgledalo je da se raščičava. Bilo je to kao da mi Budino lice predaje svoju mirnoću. Sve što me je do tada uznemiravalo i izgledalo mi tako ozbiljno i važno, sad je postalo tako malo, beznačajno i nevređno pažnje, tako da sam se samo mogao pitati kako je to ikad moglo da utiče na mene. I osetio sam da bez obzira koliko čovek može da bude razdražen, uznemiren, iritiran, i rastrzan protivrečnim mislima i osećanjima kad dođe ovde, on će otići miran, tih, prosvetljen, pun *razumevanja*.

Setio sam se mog rada, setio se razgovora sa budistima, setio sam se kako nisam uspeo da sebi razjasnim neke stvari u vezi sa Budizmom. I skoro sam se nasmejao: tako krajnje beskorisno je sve to bilo. Sav Budizam bio je u tom licu, u tom pogledu. I iznenada mi je izgledalo da razumem zašto je Buda zabranio ljudima da govore određene stvari, stvari iznad ljudskog razuma i iznad ljudskih

reči. Zar nije bio u pravu? Ovde sam video to lice i osetio to, pa ipak nisam bio u stanju da kažem šta izražava. Da sam ipak pokušao da to pretočim u reči, bilo bi još gore, jer bi to bila laž. U tome je možda objašnjenje Budine zabrane. A Buda je takođe rekao da je predao čitavo učenje i da nikakva tajna doktrina ne postoji. Zar to ne bi moglo da znači da tajna nije bila sakrivena u tajnim rečima, već u rečima poznatim svima, ali koje ljudi ne razumeju? Čitava statua je bila ovde preda mnom, nije bilo ničeg tajnog ni skrivenog u njoj; ali čak i tako, jesam li mogao da kažem da je vidim? I zar bi drugi videli i razumeli čak i onoliko koliko i ja? Zar to nije neznano? Mora biti da ljudi to ne uspevaju da primete, kao što ne uspevaju da vide istinu skrivenu u Budinim rečima o oslobođenju od patnje.

Pogledah u te duboke plave oči i osetih da, iako su moje misli bile blizu istine, one ipak nisu bile istina, jer je istina bogatija i raznovrsnija od svega što je moguće izraziti u mislima ili rečima. A istovremeno osetih da to lice zaista sadrži ceo Budizam. Nisu neophodne knjige, niti filozofske rasprave – u Budinom pogledu je sve. Čoveku je potrebno samo da bude ovde i da ga dirne taj pogled.

Izašao sam iz oltara sa namerom da se vratim narednog dana i da pokušam da fotografišem Buda. Ali, za to bi bilo neophodno otvoriti poklopac. Vrtarar sa kojim sam razgovarao rekao mi je opet da se on ne može otvoriti. Međutim, otišao sam sa nadom da ću to nekako uspeti narednog dana.

Na povratku u hotel pitao sam se kako se moglo desiti da je taj Buda tako malo poznat. Bio sam sasvim siguran da se ne pominje ni u jednoj od knjiga o Cejlonu koje sam imao. Tako se i pokazalo. U Kejvovoj (Cave) obimnoj "*Knjizi o Cejlonu*" bila je slika tog hrama – unutrašnje dvorište sa malim kamenim stepeništem koje vodi do zvonika i stari oltar u kome je Buda, pa čak i sa istim vrtararom koji me je vodio okolo. Ali, ni reči o statui. I to je izgledalo još čudnije zato što je, po strani od mističkog značaja tog Bude i njegove vrednosti kao umetničkog dela, to svakako bio jedan od najvećih Buda koje sam video na Cejlonu, i štaviše, imao je safirne oči. Kako je to bilo previđeno ili zaboravljeno, nisam mogao da zamislim. Uzrok, naravno, treba tražiti u izrazito "varvarskom" karakteru zapadnjačke gomile koja prodire na Istok i u njenom dubokom preziru prema svemu što ne služi neposrednom cilju profita ili za-

bave. U nekom trenutku Budu je svakako video i opisao neko, ali posle je to zaboravljeno. Singalezi svakako znaju za Budu sa Safirnim Očima, ali za njih on naprosto postoji, na isti način na koji postoje more ili planine.

Narednog dana opet sam pošao u hram.

Pošao sam plašeći se da tom prilikom neću ni videti ni osetiti ono što sam doživeo prethodnog dana, da će se Buda sa Safirnim Očima iznenada pokazati kao obična kamena statua sa obojenim licem. Ali, moji strahovi se nisu potvrdili.

Budin pogled je bio potpuno isti, prodirući u moju dušu, prosvetljujući sve u njoj i, tako reći, dovodeći sve u red.

Dan ili dva kasnije opet sam bio u hramu i vratar me je sada dočekao kao starog poznanika. I opet mi je Budino lice prenosilo nešto što nisam mogao ni da razumem ni da izrazim. Nameravao sam da pokušam da otkrijem nešto o istoriji Bude sa Safirnim Očima. Ali, ispalo je da sam gotovo smesta morao da pođem u Indiju. Tad je počeo rat i Budino lice ostalo je daleko od mene preko provalije ljudskog bezumlja.

Jedna stvar je sigurna. Taj Buda je sasvim izuzetno umetničko delo. Ne znam nijedno delo hrišćanske umetnosti koje stoji na istom nivou kao Buda sa Safirnim Očima, to jest, ne znam nijedno delo koje u sebi tako potpuno izražava ideje hrišćanstva kao što lice tog Bude izražava ideje budizma. Razumeti to lice znači razumeti Budizam.

I nema potrebe da se čitaju obirnimi tomovi o budizmu, ili da se priča sa učenim profesorima koji proučavaju Istočne religije ili sa učenim "lutajućim monasima". Čovek mora doći ovde, stati pred Budu i dopustiti da pogled tih plavih očiju prodre u njegovu dušu, i razumeće šta je Budizam.

Često, kad mislim o Budi, sećam se još jednog lica, lica Sfinge i pogleda tih očiju koje vas ne vide. To su dva sasvim različita lica. Pa opet ona imaju nešto zajedničko, oba govore o drugom životu, o drugoj svesti, koja je viša od ljudske svesti. Zato mi nemamo reči da ih opišemo. Kad, ili ko, ili u koju svrhu su stvorena ta lica, mi ne znamo, ali ona nam govore o stvarnom postojanju, o drugom živo-

tu, i o postojanju ljudi koji znaju nešto o tom životu i mogu da nam to prenesu magijom umetnosti.

1914.

V

DUŠA CARICE MUMTAZ-I-MAHAL

Bilo je to moje poslednje leto u Indiji. Kiše su već počinjale kad sam iz Bombaja krenuo u Agru i Delhi. Nekoliko nedelja pre toga sam skupljao i čitao sve što sam mogao da nađem o Agri, o palati velikih Mogula i o Tadž Mahalu, čuvenom mauzoleju carice koja je umrla početkom 17. veka.

Ali, sve što sam čitao, bilo tada, bilo ranije, ostavilo me je sa nekom vrstom neodređenog osećanja kao da su svi oni koji su pokušali da opišu Agru i Tadž Mahal propustili ono što je najvažnije.

Ni romantična istorija Tadž Mahala, ni arhitektonska lepota, luksuz i bogatstvo dekoracije i ornamenata nisu mogli da mi objasne utisak bajkovite nestvarnosti, ili nečeg divnog, ali beskrajno dalekog od života, utisak koji sam osetio iza svih tih opisa, ali koji niko nije bio u stanju da pretoči u reči ili objasni.

A izgledalo mi je da ovde postoji misterija. Tadž Mahal je imao tajnu koju su svi osetili, ali koju niko nije mogao da imenuje.

Fotografije mi nisu baš ništa rekle. Velike i masivne zgrade i četiri šiljata minareta, jedan na svakom uglu. U svemu tome nisam video posebnu lepotu, već pre nešto nepotpuno. A četiri minareta, stojeći odvojeno, kao četiri sveće na uglovima stola, izgledala su čudno i gotovo neprijatno.

U čemu onda leži tajna utiska koji ostavlja Tadž Mahal? Odakle dolazi neodoljivo delovanje koje on proizvodi na sve koji ga vide? Niti u mermernim filigranima ograda, ni u delikatnim rezbarijama koje pokrivaju njegove zidove, ni u mozaičkom cveću, ni u sudbini lepe carice, ništa od toga samo po sebi ne bi moglo proizvesti takav utisak. On mora da leži u nečem drugom. Ali u čemu? Pokušavao

sam da ne mislim o tome, da ne bih unapred stvorio neku ideju. Ali, nešto me je fasciniralo i uzbuđivalo. Nisam mogao da budem siguran, ali mi je izgledalo da je zagonetka Tadž Mahala povezana sa misterijom smrti, to jest, sa misterijom u pogledu koje su, kako to izražava jedna od Upanišada, "čak i bogovi ranije promišljali".

Stvaranje Tadž Mahala datira u vreme muslimanskih osvajanja Indije. Akbarov unuk, Šah Džehan, bio je jedan od osvajača koji su izmenili samo lice Indije. Ratnik i državnik, Šah Džehan je istovremeno bio i prefinjeni poznavalac umetnosti i filozofije; a njegov dvor u Agri privlačio je najistaknutije učenjake i umetnike iz Perzije, koja je u to doba bila centar kulture cele Zapadne Azije.

Šah Džehan je, međutim, većinu svog života proveo u pohodima i bitkama. I na svim njegovim pohodima stalno ga je pratila njegova omiljena žena, lepa Arđumand Banu, ili, kako su je takođe zvali, Mumtaz-i-Mahal – "Blago palate". Arđumand Banu je bila Šah Džehanov stalni savetnik u svim pitanjima tanane i komplikovane orijentalne diplomatije, i ona je takođe delila njegov interes za filozofiju, kojoj je nepobedivi car posvećivao sve svoje slobodno vreme.

Tokom jednog od tih pohoda, carica, koja je kao i obično pratila Šah Džehana, je umrla, i pre svoje smrti ga je zamolila da joj izgradi grobnicu – "najlepšu na svetu".

I Šah Džehan je odlučio da za grobnicu mrtve carice sagradi ogromni mauzolej od belog mermera na obalama reke Džumne u svojoj prestonici Agri, a kasnije da izgradi srebrni most preko Džumne i na drugoj obali sagradi mauzolej od crnog mermera za sebe.

Samo pola tih planova je bilo predodređeno da bude ispunjeno, jer je dvadeset godina kasnije, kad je građenje caricinog mauzoleja bilo dovršeno, Šah Džehanov sin Aurangzeb, koji je kasnije uništio Benares, digao pobunu protiv njega. Aurangzeb je optužio svog oca da je na gradnju mauzoleja potrošio sve državne prihode u poslednjih dvadeset godina. I pošto je zarobio Šah Džehana, Aurangzeb ga je zatvorio u podzemnu džamiju u jednom od unutrašnjih dvorova tvrđave-palate u Agri.

Šah Džehan je u toj podzemnoj džamiji živeo sedam godina i kad je osetio približavanje smrti, tražio je da ga premeste do zida tvrđave u takozvani "Jasminov Paviljon", kulu od čipkastog mermera, u kojoj je bila omiljena soba carice Arđumand Banu. I na bal-

konu "Jasminovog Paviljona", koji gleda na Džumnu, odakle se Tadž Mahal može videti u daljini, Šah Džehan je izdahnuo.

To je, ukratko, istorija Tadž Mahala. Od tih dana caričin mauzolej je preživeo mnoge izmene sudbine. Tokom stalnih ratova koji su se odvijali u Indiji u 17. i 18. veku, Agra je prelazila iz ruku u ruke mnogo puta, i bila često pljačkana. Osvajači su iz Tadž Mahala odneli velika srebrna vrata i dragocene lampe i kandelabre, i skinuli su sa zidova ukrase od dragog kamenja. Međutim, sama zgrada i veći deo unutrašnje dekoracije su sačuvani.

Tridesetih godina prošlog veka britanski guverner Indije predložio je da se Tadž Mahal proda za rušenje. Tadž Mahal je danas obnovljen i pažljivo se čuva.

Stigao sam u Agra uveče i odmah odlučio da idem da vidim Tadž Mahal na mesečini. Nije bio pun mesec, ali je bilo dovoljno svetlosti.

Ostavljajući hotel, vozio sam se dugo kroz evropski deo Agre, duž širokih ulica koje su sve prolazile između vrtova. Najzad izađosmo iz grada i vozeći se dugom avenijom, sa čije se leve strane mogla videti reka, izbismo na široki trg popločan kamenim pločama i okružen crvenim zidovima od kamena. U zidovima, levo i desno, bile su kapije sa visokim kulama. Kapija sa desne strane, objasnio mi je vodič, vodila je u stari grad, koji je bio privatno vlasništvo carice Arđumand Banu, i ostao u gotovo istom stanju kao što je bio tokom njenog života. Kapija na kuli sa leve strane vodila je u Tadž Mahal.

Već je postajalo mračno, ali se na svetlosti polumeseca svaka linija zgrade jasno ocrtavala prema bledom nebu. Pošao sam u pravcu visoke, tamnocrvene kule-kapije sa njenim strelastim lukovima i horizontalnim redovima malih belih karakteristično indijskih kupola sa zašiljenim kubetima. Nekoliko širokih stepenica vodilo je sa trga do ulaza pod lukovima. Tu je bilo sasvim mračno. Moji koraci duž mozaičkog pločnika zvučno su odjekivali u nišama sa strane od kojih su stepenice vodile naviše do odmorišta na vrhu kule, i do muzeja koji je u kuli.

Kroz luk se vidi vrt, široko prostranstvo zelenila, a u daljini neki beli obrisi koji podsećaju na beli oblak koji se spustio i uzeo simetrične oblike. To su bili zidovi, kupole i minareti Tadž Mahala.

Prošao sam ispod luka i izašao na široku kamenu platformu, i zaustavio se da pogledam oko sebe. Pravo preda mnom i pravo preko vrta vodila je široka avenija tamnih čempresa, podeljena dole na sredini trakom vode sa redom izbočenih ručki fontana. Na daljem kraju avenija čempresa bila je zatvorena belim oblakom Tadž Mahala. Na stranama Tadža, malo iznad njega, kupole dve velike džamije mogle su se videti ispod drveća.

Hodao sam polako duž glavne avenije u pravcu bele zgrade, pored trake vode sa njenim fontanama. Prva stvar koja me je iznenadila, i koju nisam predvideo, bila je ogromna veličina Tadža. On je zapravo veoma velika struktura, ali izgleda još veći nego što jeste, zahvaljujući uglavnom domišljatom nacrtu graditelja, koji su ga okružili vrtom i tako uredili kapije i avenije da se sa ove strane zgrada ne vidi odjednom, već se otkriva malo po malo kako joj se prilazi. Shvatio sam da je sve u tome bilo tačno isplanirano i proračunato, i da je sve dizajnirano da podrži i ojača osnovni utisak. Postalo mi je jasno zašto je na fotografijama Tadž Mahal izgledao nedovršen i gotovo ravan. On se ne može odvojiti od vrta i od džamija na svakoj strani, koje se pojavljuju kao njegov nastavak. Sada sam video, zašto su mi minareti i uglovi mermerne platforme, na kojoj je stajala glavna zgrada, odavali utisak mane. Jer na fotografijama koje sam video slika Tadža se završava sa obe strane tim minaretima. Zapravo, on se ne završava tu, već neprimetno prelazi u vrt i pridružene zgrade. A opet, minareti se zapravo ne vide u svoj svojoj visini kao što su na fotografijama. Sa avenije kojom sam koračao, samo su njihovi vrhovi bili vidljivi iznad drveća.

Sama bela zgrada mauzoleja bila je još uvek daleko, i kako sam hodao prema njoj, dizala se preda mnom sve više i više. Iako u nesigurnoj i treperavoj svetlosti polumeseca nisam mogao da razaznam nikakve detalje, čudan osećaj očekivanja prisilio me je da nastavljam da pažljivo gledam, kao da nešto samo što mi se nije otkrilo.

U senci čempresa bilo je gotovo mračno; vrt je bio ispunjen mirisom cveća, pre svega jasmína, a paunovi su kričali. I taj zvuk se čudno slagao sa okolinom, i sa nekako još jačim osećanjem očekivanja koje mi je dolazilo.

Već sam mogao da vidim, jasno ocrtan pred sobom, centralni deo Tadž Mahala kako se diže sa mermerne platforme. Malo svetla je dopiralo kroz vrata.

Došao sam do sredine puta koji vodi od zasvođenog ulaza do mauzoleja. Ovde, na sredini avenije, nalazio se kvadratni rezervoar sa lotosima i sa mermernim sedištima na jednoj strani.

U slaboj svetlosti polumeseca Tadž Mahal je izgledao svetao. Čudno nežne, ali istovremeno sasvim izražene, bele kupole i beli minareti ulazili su u vidik na pozadini bledega neba, i izgledalo je da zrače svoju sopstvenu svetlost.

Seo sam na mermerna sedišta i pogledao Tadž Mahal, pokušavajući da uhvatim i utisnem u svoje sećanje sve detalje same zgrade kako sam je video i sve drugo oko sebe.

Nisam mogao da kažem šta se dešavalo u mom umu tokom tog vremena, niti sam mogao da budem siguran da li sam o svemu uopšte nešto mislio, ali postepeno, postajući sve jače i jače, čudno osećanje me je obuzelo, koje nikakve reči ne mogu da opišu.

Stvarnost, ta svakodnevna stvarnost u kojoj živimo, izgledala je nekako kao da je podignuta, da blede i otiče u daljinu; ali ona nije nestala, samo je prošla kroz neku čudnu vrstu preobražaja, gubeći svu aktuelnost; svaki predmet u njoj, uzet po sebi, izgubio je svoje obično značenje i postao nešto sasvim drugačije. Umesto poznate, uobičajene stvarnosti, otvorila se druga stvarnost, stvarnost koju obično niti znamo, niti vidimo, niti osećamo, ali koja je jedina prava i istinska stvarnost.

Osećam i znam da reči ne mogu da prenesu ono što želim da kažem. Razumeće me samo oni koji su i sami doživeli nešto slično, koji znaju "ukus" takvih osećanja.

Preda mnom je svetlucalo malo svetlo u vratima Tadž Mahala. Bele kupole i beli minareti izgledali su kao da plove u promenljivoj svetlosti belog polumeseca. Iz vrta dođe miris jasmína i kričanje pauna.

Imao sam osećaj kao da sam istovremeno u dva sveta. Na prvom mestu, običan svet stvari i ljudi se potpuno promenio, i bilo je čak smešno misliti na njega; tako izmišljeno, veštački i nestvarno je on sada izgledao. Sve što je pripadalo tom svetu postalo mi je daleko, strano i nerazumljivo – a najviše od svega ja sâm, baš taj ja koji sam stigao pre dva sata sa svakakvim prtljagom i požurio da vidim Tadž Mahal na mesečini. Sve to – i čitav život čiji je to bio deo – izgledao je kao pozorište lutaka, koje je, štaviše, najnezgrapnije sastavljeno

i grubo obojeno, tako da nije podsećalo ni na kakvu stvarnost. Isto tako groteskno i tragično neefikasne izgledale su mi sve moje prethodne misli o Tadž Mahalu i njegovoj zagonetki.

Zagonetka je bila tu preda mnom, ali nije više bila zagonetka. Načinjena je zagonetkom samo tom besmislenom, nepostojećom stvarnošću iz koje sam gledao na nju. A sad sam doživio divnu radost oslobođenja kao da sam izašao na svetlost iz nekih dubokih podzemnih prolaza.

Da, to je bila misterija smrti! Ali, otkrivena i vidljiva misterija. I nije bilo ničeg užasnog niti zastrašujućeg u njoj. Naprotiv, bio je to beskrajni sjaj i radost.

Pišući ovo sada, čudno mi je kad se prisetim da jedva da je bilo nekog prelaznog stanja. Od mog uobičajenog osećaja sebe i svega drugog prešao sam u to novo stanje smesta, dok sam bio u tom vrtu, u aveniji čempresa, sa belim obrisom Tadž Mahala ispred mene.

Sećam se da je neuobičajeno brza struja misli prošla kroz moj um, kao da su bile odvezane od mene i birale ili nalazile svoj sopstveni cilj.

U jednom trenutku izgledalo je da se moje misli koncentrišu na umetnike koji su sagradili Tadž Mahal. Znao sam da su oni bili Sufiji, čija je mistička filozofija, neodvojiva od poezije, postala ezoterizam islama i u briljantnim i zemaljskim oblicima strasti i radosti izrazila ideju večnosti, nestvarnosti i odricanja. A ovde su slika carice Arđumand Banu i njen mauzolej "najlepši na svetu" postali po svojim nevidljivim stranama povezani sa idejom smrti, ali ne smrti kao poništenja, već kao novog života.

Ustao sam i hodao napred sa očima na svetlu koje je svetlucalo u vratima, iznad kojih se dizao ogromni oblik Tadž Mahala.

I iznenada, sasvim nezavisno od mene, nešto počeo da se formuliše u mom umu.

Ta svetlost, znao sam, gorela je iznad groba gde leži telo carice. Iznad njega i oko njega su mermerni lukovi, kupole i minareti Tadž Mahala, koji ih nosi uvis, stapajući ih u jednu celinu sa nebom i mesečinom.

Osetio sam da je upravo ovde početak rešenja zagonetke.

To svetlo – svetlucajući iznad groba gde leži prah njenog tela – to svetlo koje je tako malo i beznačajno u poređenju sa mermernim

oblikom Tadž Mahala, to je život, život koji znamo u sebi i u drugom, nasuprot tom drugom životu koji ne znamo, koji je sakriven od nas misterijom smrti.

To svetlo koje je tako lako ugasiti, to je mali, prolazni, zemaljski život. Tadž Mahal – to je budućnost ili *večni život*.

Počeo sam da razumem ideju umetnikâ koji su sagradili caričin mauzolej, koji su ga okružili tim vrtom, tim kapijama, kulama, paviljonima, fontanama, džamijama – koji su ga učinili tako ogromnim, tako belim, tako neverovatno lepim, da se stapa sa nebom svojim kupolama i minaretima.

Pređa mnom i oko mene bila je duša carice Mumtaz-i-Mahal.

Ta duša, tako beskrajno velika, sjajna i divna u poređenju sa malim telom koje je živelo na zemlji i sada je zatvoreno u grobu.

U tom trenutku sam razumeo da duša nije zatvorena u telu, ali da telo živi i kreće se u duši. I tad sam se setio i razumeo mistički izraz koji je privukao moju pažnju u starim knjigama:

Duša i budući život su jedno te isto.

Čak mi je izgledalo čudno da to nisam bio u stanju da razumem ranije. Naravno da su isto. Život, kao proces, i ono što živi, može se razlikovati u našem razumevanju samo ukoliko je tu ideja nestajanja, smrti, Ovde, kao u večnosti, sve je bilo ujedinjeno, dimenzije stopljene, i naš mali zemaljski svet nestao je u beskrajnom svetu.

Ne mogu da rekonstruišem sve misli i osećanja tih trenutaka, i osećam da izražavam njihov zanemarljiv deo.

Sad sam prišao mermernoj platformi na kojoj stoji Tadž Mahal sa svojim minaretima i uglovima. Široke mermerne stepenice sa strane avenije čempresa vodile su do platforme iz vrta.

Uspeo sam se i došao do vrata gde je gorela svetlost. Dočekali su me muslimanski vratari, sa sporim, mirnim pokretima, obučeni u bele haljine i bele turbane.

Jedan od njih je upalio lampu i ja sam pošao za njim u unutrašnjost mauzoleja.

U sredini, okruženi izrezbarenim mermernim ogradama, bila su dva bela groba; u sredini grob carice, a pored nje Šah Džehana. Ti grobovi su bili pokriveni crvenim cvećem, a iznad njih je gorelo svetlo u rupičastoj mesinganoj lampi.

U polutama nejasni obrisi belih zidova nestali su u visokoj kupoli, gde je mesečina, koja je prodirala spolja, izgledala kao da stvarno izmaglicu promenljive boje.

Stajao sam tu dugo, ne mičući se, a mirni, ozbiljni muslimani sa svojim belim turbanima ostavili su me neuznemirenog, i oni sami su stajali čuteći blizu ograde koja je okruživala grobove.

Sama oграда je umetničko čudo. Reč "ograda" ne izražava ništa, jer to zapravo nije oграда, već filigran od belog mermera čudnog majstorstva. Teško je verovati da cveće i ukrasni ornamenti tog belog filigrana nisu ni izliveni ni utisnuti, već izrezbareni direktno u tim mermernim pločama.

Videći da ispitujem ograde, jedan od vratara mi tiho pride i počne da objašnjava plan unutrašnjosti Tadž Mahala.

Nadgrobnici spomenici preda mnom nisu bili pravi grobovi. Pravi grobovi u kojima leže tela bili su ispod, u kripti.

Srednji deo mauzoleja, gde mi sad stojimo, bio je ispod velike centralne kupole; i bio je odvojen od spoljašnjih zidova širokim hodnikom koji ide između četiri niše na uglovima, svaka pod jednom manjom kupolom.

"Ovde nikad nije svetlo", reče čovek, podižući ruku. "Svetlost jedino dolazi kroz ograde bočnih galerija. Slušaj, gospodaru."

On stupi unazad nekoliko koraka, i digavši glavu, povika sporo iz punog glasa:

"Alah!"

Njegov glas ispuni čitav ogromni prostor kupole iznad naših glava, i kako je počeo da polako, polako nestaje, iznenada jasan i moćan eho odjeknu u bočnim kupolama sa sve četiri strane istovremeno:

"Alah!"

Lukovi galerija smesta odgovoriše, ali ne svi odjednom; jedan za drugim glasovi se digoše sa svake strane, kao da zovu jedan drugog:

"Alah! Alah!"

I tada, kao hor hiljade glasova ili kao orgulje, sama velika kupola odjeknu, potapajući sve u svoj svečani, duboki bas:

"Alah!"

Tad opet, ali tiše, bočne galerije i kupole odgovoriše, i velika kupola, manje glasno, odjeknu još jednom, i slabi, gotovo šaputavi glas unutrašnjih lukova ponovo odjeknu njihovim glasom.

Eho pređe u tišinu. Ali čak i u tišini izgledalo je kao da daleki, daleki ton nastavlja da zvuči.

Stajao sam i slušao, i sa pojačanim osećanjem radosti osetih da je taj čudesni eho takođe bio proračunati deo plana umetnika koji su Tadž Mahalu dali glas, naredivši mu da zauvek ponavlja ime Božje.

Polako sam sledio vodiča, koji mi je, podigavši svoju lampu, pokazao ukrase koji pokrivaju zidove: ljubičaste, roze, plave, žute i svetlocrvene cvetove pomešane sa zelenim, neki u prirodnoj veličini, drugi veći, kamene cvetove koji su izgledali živi i bili van domašaja vremena; i nakon toga, čitave zidove pokrivene mermernim cvetovima i izrezbarene prozore – sve od belog mermera.

Što sam više gledao i slušao, to sam jasnije i sa sve većim i većim osećajem dragosti osećao ideju umetnika koji je nastojao da izrazi beskrajno bogatstvo, raznovrsnost i lepotu *duše večnog života*, u poređenju sa malim i beznačajnim zemaljskim životom.

Popeli smo se na krov Tadž Mahala, gde su kupole stajale u uglovima, i odakle sam gledao na široku, tamnu Džumnu. Desno i levo stajale su velike džamije od crvenog kamena sa belim kupolama. Potom sam prešao na stranu krova koja je gledala na vrtove. Dole, sve je bilo mirno, samo je drveće šuštalalo na povetarcu i s vremena na vreme izdaleka bi doprlo duboko i melodično kričanje pauna.

I to je bilo tako nalik na san, tako nalik na "Indiju" koju čovek može da vidi u snovima, da ne bi trebalo ni najmanje da budem iznenađen kad bih se odjednom našao kako letim iznad vrtova prema kuli sa kapijom, koja je sada postajala crna, na kraju avenije čempresa.

Potom smo sišli i obišli oko bele zgrade Tadž Mahala na mermernoj platformi, na čijim su uglovima stajala četiri minareta, i na mesečini smo razgledali dekoracije i ornamente spoljašnjih zidova.

Nakon toga smo sišli dole u belu mermernu kriptu, gde je, kao i gore, gorela svetiljka i gde su crveni cvetovi ležali na belim grobovima cara i carice.

Narednog jutra sam se dovezao do tvrđave, gde je još uvek sačuvana palata Šah Džehana i carice Ardumand Banu.

Tvrđava Agre je čitav grad za sebe. Ogromne kule sagrađene od cigle stoje iznad kapija. Zidovi su debeli nekoliko metara, i okružuju lavirint dvorišta, baraka, skladišta i građevina svih vrsta. Znatan deo tvrđave je zaista namenjen savremenoj upotrebi i nije posebno interesantan. Najzad sam došao do Biserne Džamije, koju sam znao sa Vereščaginove slike. Ovde počinje carstvo belog mermersa i plavog neba. Ima samo dve boje, bela i plava. Biserna Džamija je mnogo veća nego što sam zamišljao. Velike teške vratnice okovane bakrom, a iza njih, pod svetlucavim nebom, blještavo belo mermerno dvorište sa fontanom, i dalje sala za propovedi, sa divno izrezbarenim lukovima sa zlatnim ukrasima i sa mermernim rešetkastim prozorima u unutrašnjim delovima palate, kroz koje careve žene i dvorske dame mogu da gledaju u džamiju.

Potom sama palata. To nije jedna zgrada, već čitav niz mermer-nih zgrada i dvorišta koja se nalaze unutar zgrada od cigle i dvorišta same tvrđave.

Akbarov presto, crna mermerna tabla u zidu tvrđave na nivou viših gradobrana, ispred "Sudnice"; potom Šah Džehanova "sala za prijeme", sa bogatije izrezbarenim lukovima sličnim onim u Bisernoj Džamiji i, na kraju, odaje za stanovanje i Jasminov Paviljon.

Ti stanovi u palati smešteni su na zidu tvrđave koji gleda iznad Ćumne. Sastoji se od niza soba, ne baš velikih po savremenim merilima, ali sa zidovima pokrivenim retkim i divnim rezbarijama. Sve je tako sjajno sačuvano da izgleda moguće da su još juče tu, sa svojim ženama, živeli ti carevi-osvajajući, filozofi, pesnici, mudraci, fanatici, ludaci, koji su uništili jednu Indiju i stvorili drugu. Najveći deo stanova u palati je ispod poda mermernih dvorišta i prolaza koji se pružaju od Sale za prijeme do zida tvrđave. Sobe su povezane hodnicima i prolazima i malim dvorištima okruženim mermernim ogradama.

Izvan zidova tvrđave je duboko mermerno dvorište, gde su se održavali turniri ratnika i gde su se divlje zveri borile jedna sa drugom ili sa ljudima. Iznad je malo dvorište okruženo rešetkama, odakle su dame iz palate posmatrale borbe slonova protiv tigrova i gledale nadmetanja ratnika. Tu su, takođe, sa svojom robom dolazili trgovci iz dalekih zemalja, Arabljeni, Grci, Venecijanci i Francuzi. "Šahovsko" dvorište, popločano redovima crnih i belih ploča kao na ša-

hovskoj tabli, gde su plesači i plesačice u posebnim kostimima predstavljali šahovske figure. Dalje, odaje carevih žena; u zidovima još postoje urezani ormari za nakit, kao i mali okrugli otvori, koji vode u tajne ormare, u koje su mogle da prodru samo veoma male ruke. Kupatilo išpartano gorskim kristalom, koji čini da njegovi zidovi raznobojno iskre kad se upale svetla. Male sobe, gotovo kao igračke, nalik na bombonjere. Sićušni balkoni. Sobe ispod poda unutrašnjeg dvorišta, u koje svetlost prolazi jedino kroz mermerne ploče, i gde nikad nije vruće – i najzad, čudo nad čudima, Jasminov paviljon, koji je bio omiljena odaja carice Mumtaz-i-Mahal.

To je kružna kula, okružena balkonima koji vise nad zidovima tvrđave iznad Džumne. Sa balkona osam vrata vodi unutra. Bukvalno nema ni santimetra zidova Jasminovog paviljona ili stepeništa i stubova na balkonu koji nisu prekriveni najtananim, prekrasnim rezbarijama. Ornamenti unutar ornamenata, a opet u svakom ornamentu još jedan ornament, gotovo kao filigranski rad. Ceo Jasminov paviljon je takav, a takva je i mala sala sa fontanom i redovi izrezbarenih stubova.

U svemu tome nema ničeg grandioznog ili mističnog, ali sve stvara utisak neuobičajene prisnosti. Osetio sam život ljudi koji su živeli tu. Na neki čudan način, izgledalo mi je da sam u dodiru sa njim, kao da su ti ljudi još živi; i uhvatio sam nagoveštaj najintimnijeg i najtajnijeg aspekta njihovih života. U toj palati se vreme ne oseća. Prošlost povezana sa tim mermernim sobama oseća se kao sadašnjost, tako stvarno i živo ona stoji, i čudno je čak i pomisliti, kad ste tu, da ona više ne postoji.

Dok smo napuštali palatu, vodič mi je ispričao o podzemnom lavirintu ispod cele tvrđave gde, kako se priča, leži sakriveno nebrojeno blago. Setio sam se da sam o tome čitao ranije. Ali, ulazi u te podzemne prolaze su zatvoreni i pokriveni pre mnogo godina, pošto se grupa radoznalih putnika izgubila i nestala u njima. Priča se da tamo ima mnogo zmija, među kojima neke džinovske kobre veće nego na bilo kom drugom mestu, koje su možda živele još u doba Šah Džehana. I kažu da one ponekad na mesečini dogmižu do reke.

Iz palate sam se opet dovezao do Tadž Mahala, i usput sam kupio fotografije starih minijatura, portrete Šah Džehana i carice Arđu-

mand Banu. Kad se jednom vide, ta lica ostaju u sećanju. Caričina glava je lako pognuta i ona drži ružu u svojoj tananoj ruci. Portret je veoma stilizovan, ali u obliku usana i u velikim očima oseća se dubok unutrašnji život, snaga i misaonost; a na čitavom licu neodoljivi šarm misterije i bajke. Sah Džehan je naslikan iz profila. Izgleda veoma čudno, ekstatično, a istovremeno uravnoteženo. Na tom portretu on vidi nešto što niko drugi osim njega nije mogao da vidi ili se možda ne bi usudio da vidi. On takođe izgleda kao da gleda u sebe, posmatrajući svaku svoju misao i osećanje. To je pogled vidovnjaka, sanjara, kao i čoveka izuzetne snage i hrabrosti.

Utisak o Tadž Mahalu ne samo da nije oslabljen svetlošću dana, pre je ojačan. Beli mermer među zelenilom ističe se tako zapanjujuće naspram dubokog plavog neba; i jednim pogledom zahvata više pojedinosti i detalja nego noću. Unutar zgrade ste još više zadivljeni luksuzom dekoracije, bajkovitim cvetovima, crvenim, žutim i plavim, i vencima zelenila; venci mermernog lišća i mermerni cvetovi i čipkaste ograde... I sve je to duša carice Mumtaz-I-Mahal.

Proveo sam ceo naredni dan do večeri u vrtu koji okružuje Tadž Mahal. Više od svega mi se sviđalo da sedim na širokom balkonu na vrhu kule-kapije. Ispod mene ležao je vrt ispresecan alejama čempresa i niz fontana koji je dosezao dokle i mermerna platforma na kojoj Tadž Mahal stoji. Pod čempresima su se lagano kretale grupe muslimanskih posetilaca u haljinama i turbanima nežnih boja koje se mogu samo zamisliti: tirkizne, limun-žute, svetlozelene, žuto-roze. Dugo sam kroz durbin posmatrao bleonarandžasti turban pored smaragdne šala. Stalno bi iznova nestali ispod drveća i opet se pojavili na mermernim stepenicama koje vode u mauzolej. Potom bi nestali u ulazu Tadž Mahala i opet bi se mogli videti među kupolama na krovu. I sve vreme se avenijom čempresa kretala procesija obojenih haljina i turbana, plavih, žutih, zelenih, roze turbana, šalova i kaftana – nijednog Evropljanina nije bilo na vidiku.

Tadž Mahal je mesto hodočašća i mesto za šetnje iz grada. Ljubavnici se sastaju ovde; vidite decu sa njihovim velikim tamnim očima, mirnu i tihu, kao sva indijska deca; stare i oronule ljude, žene sa bebama, prosjake, fakire, muzičare... Sva lica, svi tipovi muslimanske Indije prolaze ispred vas.

I sve vreme sam imao čudan utisak da je i to, takođe, bio deo plana graditelja Tadž Mahala, deo njihove mističke ideje o kontaktu *duše* sa čitavim svetom i sa svim životom koji sa svih strana neprekidno utiče u dušu.

1914.

VI

MEVLEVI DERVIŠI

Video sam ih prvi put 1908. Carigrad je tada bio još uvek živ. Kasnije je umro. *Oni* su bili duša Carigrada, iako to niko nije znao.

Sećam se ulaska u dvorište "Tekije" na vrhu *Juksekalderim*, te bučne, i u tim danima još uvek tako tipično istočnjačke ulice, sa svojim stepenicama, koje se penju visoko na brdo od mosta preko Zlatnog Roga i pridružuju se glavnoj ulici Pere.

Vrteći derviši! Očekivao sam manijačku razdraženost, mahnitost – neprijatan i bolan spektakl. Čak sam se dvoumio da li da idem ili ne. Tekija sa svojim starim zelenim platanima i drevnim grobovima starog groblja obraslim visokom travom iznenadila me je svojom čudesnom atmosferom mira i spokoja.

Ceremonija je već počela. Dok sam se približavao vratima tekije, čuh čudnu nežnu muziku – flaute i prigušene bubnjeve. Bio je to neočekivan i neobično prijatan utisak.

Potom je sledio razgovor na ulazu – nešto što se tiče čizama i papuča – potom desno, levo – potom mračni prolaz.

...Ali, već sam znao da sam došao na mesto gde bi trebalo da vidim nešto.

Okrugla sala prekrivena tepisima i okružena drvenim ogradama do visine grudi. Iza ograda, u kružnom hodniku, posmatrači. Pozdravna ceremonija se odvijala.

Ljudi u crnim haljinama sa širokim rukavima, sa visokim žutim šeširima od kamilje dlake koji se na vrhu sužavaju (kule), jedan za drugim, uz pratnju muzike, prilazili su šeiku, koji je sedeo na ja-

stucima leđima okrenut prinčevskoj loži. Oni su mu se duboko poklonili, prvo stojeći s desna, potom, načinivši nekoliko koraka, ponovili isti poklon stojeći s leva. A potom, jedan za drugim, kao crni monasi, polako i mirno seli su duž kružne ograde u okrugloj sobi. Muzika je još uvek svirala.

Sad je muzika prestala. Tišina. Ljudi sa visokim kulama sedeli su oboreni pogleda.

Šeik je počeo dugačak govor. On je govorio o istorijatu Mevlevi, o svim sultanima koji su vladali Turskom, nabrojao njihova imena, govorio o interesovanju i naklonosti prema redu derviša. Arapske reči su zvučale čudno. Moj prijatelj, koji je dugo živeo na Istoku, prevodio mi je tihim glasom.

Ali, ja sam više gledao nego slušao. Ono što me je pogodilo u tim dervišima bilo je da *su svi oni različiti*.

Kad vidite zajedno mnogo ljudi koji nose ista odela, kao po pravilu ne razlikujete njihova lica. Svi izgledaju kao da imaju jedno te isto lice.

Ali, ono što posebno iznenađuje pogled i što je smesta privuklo moju pažnju bila je činjenica da su svi oni bili *različiti*. Nijedno lice nije ličilo na neko drugo. I svako od tih lica se odmah urezivalo u sećanje. Nikad nisam doživeo nešto slično. U prvih deset ili petnaest minuta, dok sam gledao pozdravnu ceremoniju, lica svih derviša u krugu su mi postala bliska i poznata, kao lica školskih drugova. Već sam ih sve poznavao, i sa neverovatno prijatnim osećanjem čekao šta će da se dogodi sledeće.

Opet, kao iz daljine, dođe zvuk muzike. Jedan za drugim, bez žurbe – neki odbacujući svoje haljine i ostajući u kratkim jaknama koje su dosezale do struka i nekoj vrsti duge bele košulje, a drugi zadržavajući haljine – derviši su ustali sa mirnim i sigurnim pokretima, podižući desnu ruku, savijenu, glave okrenute nadesno, sa ispruženom levom rukom, polako stupili u krug i sa izuzetnom ozbiljnošću počeli da se okreću, istovremeno se krećući duž kruga. A u središtu, ruku savijenih na isti način, gledajući svoju desnu ruku, derviš sa kratkom sedom bradom i mirnim prijatnim licem polako se okretao u jednoj tački, vukući svoja stopala posebnim pokretom. Svi drugi, neki veoma mladi ljudi, drugi sredovečni, a neki sasvim stari, okretali su se oko njega. I svi su se okretali u krug i kretali duž kruga

različitom brzinom; stariji su se okretali polako, drugi, mlađi, brzinom koja oduzima dah. Pri okretanju, neki su izgledali kao da drže oči sklopljene, drugi su naprosto gledali dole, ali nijedan od njih nije nikad dodirnuo nekog drugog.

Usred njih, ne okrećući se kao drugi, polako je hodao derviš sa sedom bradom, u crnoj haljini i sa zelenim turbanom obmotanim oko njegove kule od kamilje dlake, sa dlanovima pritisnutim na grudi i oborenim pogledom. Hodao je čudno, krećući se sad desno, sad levo, sad unapred, sad malo unazad, ali sve vreme nastavljaajući oko kruga, samo ponekad prelazeći kao iz jedne orbite u drugu i opet nazad. Ali, ni on nikad nije dodirnuo nekog drugog, niti neko njega.

Kako to može biti? Nisam mogao da to razumem. Ali, nisam čak ni mislio o tome, jer je u tom trenutku sva moja pažnja bila obuzeta gledanjem *lica*.

Šeik koji sedi na jastucima na svom mestu preko puta mene, derviš koji se okreće u sredini, drugi derviš sa zelenim turbanom koji se polako kreće među ostalim dervišima, veoma, veoma stari ljudi koji se okreću među mlađim – sve me je to podsećalo na nešto.

Nisam mogao da to objasnim sebi.

A derviši su nastavili da se okreću u krug i kreću duž spoljašnjeg kruga. Trinaest njih se vrtelo istovremeno. Tu i tamo bi se jedan ili drugi zaustavio, i polako i mirno, sa prosvetljenim i koncentrisanim licem, seo pored zida. Drugi bi ustao i zauzeo njegovo mesto u krugu.

I bez svoje volje počeh da mislim da je to ono što se opisuje kao besno obrtanje koje ih dovodi u mahnito stanje! Ako postoji bilo šta na svetu što bi bilo suprotno mahnitosti, to je upravo ovo okretanje. U njemu je postojao sistem koji nisam mogao da razumem, ali za koji mi se činilo da se jasno oseća, i što je bilo najvažnije, postojala je određena intelektualna koncentracija i mentalni napor, kao da se nisu samo okretali, već istovremeno u svom umu rešavali teške probleme.

Izašao sam iz Tekije na ulicu, pun čudnih i uznemirujućih utisaka. Osetio sam da sam našao nešto, nešto izuzetno vredno i važno, ali sam istovremeno osetio da nemam načina da to razumem, da nema mogućnosti da se priđe bliže, da čak nemam ni izraze.

Sve što sam ranije znao i čitao o dervišima nije mi objasnilo zagonetku koju sam osetio. Znao sam da je red Mevlevi osnovao u 13. veku persijski pesnik i filozof Džalal-ud Din Rumi, da ti vrteći derviši predstavljaju shematski sunčev sistem i planete koje se kreću oko sunca, da su derviši nosili kroz sve te vekove, sasvim neaktivne, svoje statute, svoje pravila, čak i svoju odeću. I znao sam da je upoznavanje sa postojećom literaturom o dervišima užasno razočaravajuće, jer čovek oseća da u njoj nedostaje ono najvažnije. Sad kad sam ih i sâm video, formulisao sam sebi šta smatram *najvažnijim* problemima u vezi sa njima. Prvo, kako uspevaju da se ne sudare, pa čak i da se ne dodirnu? I drugo, u čemu je tajna intenzivnog mentalnog napora povezanog sa okretanjem, napora koji sam video, ali nisam bio u stanju da definišem? Kasnije sam shvatio da odgovor na jedno pitanje takođe odgovara i na drugo.

Carigrad je prošao kao san. Išao sam u druge Tekije, u Ejuob, u Skutari, video druge dervişe. I svaki put je osećaj zagonetke u meni postajao jači.

Vrteći dervişi, "Mevlevi", i drugi, *pevajući* dervişi "Rifais" u Skutariju, bili su po sebi nešto sasvim po strani, drugačije od svega što sam ikad znao ili video u životu. I razmišljajući o njima prisetio sam se reči jednog veoma poznatog čoveka u Moskvi koji mi se smejao kad sam jednom rekao da Istok sadrži mnogo toga što je još nepoznato.

"Zar stvarno veruješ da je još uvek ostalo nešto neistraženo na Istoku?" rekao je on. "Toliko je knjiga napisano o Istoku, toliko je ozbiljnih naučnika posvetilo ceo svoj život proučavanju svakog komadića zemlje tamo, svakog plemena, svakog običaja. Naprosto je naivno misliti da je išta čudesno i nepoznato preostalo na Istoku. Lakše bih verovao u čuda na Kuznjeckom mostu."

Sve što je rekao bilo je veoma pametno i ja sam se gotovo složio sa njim. Ali, ovde sam lično bio na Istoku. I prva stvar koju sam video bilo je čudo. A to čudo je ovde bilo da ga svi vide, bilo je gotovo na ulici. Glavna ulica u Peri bila je upravo "Kuznjecki most" Carigrada. I niko nije mogao da mi objasni to čudo *jer niko ništa nije znao o njemu*.

Prošlo je dvanaest godina dok nisam ponovo video dervişe.

Mnoge zemlje su mi prošle ispred očiju, mnogo se stvari dogodilo oko mene tokom tog vremena. Niko od onih koji su bili sa mnom prvi put u Carigradu nije preostao. *A nije bilo čak ni Rusije*. Jer tokom te poslednje tri godine tlo je propadalo iza mene. To je bio sasvim neshvatljiv period, kad nije bilo *puta za povratak*, kad sam u odnosu na mesta i ljude doživeo isti osećaj kakav obično osećamo u odnosu na vreme.

Ni na jedno mesto koje sam napustio nije se bilo moguće vratiti. Ni od koga sa kim sam se rastao nisam imao više nikakvih novosti.

Ali, kad sam sa broda video u magli minarete Carigrada, kulu Galata na drugoj strani, prva misao koja mi je došla bila je da uskoro treba da vidim dervişe.

I uskoro sam ih video. Carigrad je postao još bučniji, ako je to moguće, ali je izgledao prazan uprkos novim gomilama. Tokom tih godina siroti grad je izgubio pola svog istočnjačkog kolorita i brzo je sticao zapadnjačku bezbojnost i odvratnost. Ali, u Tekiji dervişa u Peri sve je bilo kao i pre: isti stari nadgrobni spomenici, isti platan, ista nežna muzika i ista ili slična mirna lica. Nisam mogao da budem siguran posle dvanaest godina, ali mi se činilo da sam prepoznao nekoliko lica.

I sada sam znao više o njima. Znao sam deo njihove tajne. Znao sam *kako su to radili*. Znao sam u čemu se sastoji mentalni rad povezan sa okretanjem. Naravno, ne u detaljima, jer samo čovek koji učestvuje u ceremonijama ili vežbama može da zna detalje. Ali, znao sam *princip*.

Sve to nije čudo učinilo manjim. Ono je samo postalo bliže i značajnije. A istovremeno sam razumeo zašto ne otkrivaju tu tajnu. Lako je reći šta to rade i kako to rade. Ali, da bi to potpuno razumeo, čovek prvo mora da zna *zašto to rade*. A to se ne može reći.

Opet sam otišao dalje, ubrzo zatim tlo se obrušilo iza mene i povratak u Carigrad je postao nemoguć.

A uskoro su i sami dervişi nestali. Prosvećeni vladari nove Turške zabranili su sve aktivnosti "astrologa, gataru i dervişa." I u Tekiji u Peri sada je policijska stanica.

1909-1925.

Poglavlje X

NOVI MODEL UNIVERZUMA

I

U svakom pokušaju da prouči svet i prirodu čovek se neizbežno suočava sa nizom određenih pitanja na koja nije u stanju da dâ direktne odgovore. Ali, od njegovog priznavanja ili nepriznavanja tih pitanja, od načina na koji ih formuliše, i od njegovog stava prema njima, zavisi čitav dalji proces njegovog mišljenja o svetu, i shodno tome, o sebi.

Najvažnija od tih pitanja su sledeća:

1. *Kakav oblik ima svet?*
2. *Da li je svet haos ili sistem?*
3. *Da li je svet nastao slučajno, ili je stvoren po nekom planu?*

Pa iako to može izgledati čudno na prvi pogled, jedan ili drugi odgovor na prvo pitanje, pitanje o obliku sveta, zapravo određuje moguća rešenja i drugog i trećeg pitanja.

Ako se na pitanja da li je svet haos ili sistem i da li je svet nastao slučajno ili je stvoren prema nekom planu odgovori, a da tome nije prethodilo definisanje oblika sveta, i ako odgovor ne proizlazi iz takve jedne definicije, tim rešenjima nedostajace težina, tražiće "veru" i neće uspeti da zadovolje um. Samo kad se odgovori na ta pitanja izvedu iz definicije oblika sveta, oni mogu da budu dovoljno egzaktni i potpuni.

Nije teško dokazati da su preovlađujuće opšte filozofije života našeg vremena zasnovane na takvim rešenjima ta tri fundamentalna pitanja kakva su mogla biti smatrana naučnim tokom 19. veka. Ot-

krića 20. veka, pa čak i ona sa kraja 19. veka nisu još dovoljno uticala na običnu misao, ili su uticala veoma malo.

A nije teško dokazati da se sva dalja pitanja koja se tiču sveta, čiji razvoj i razrada sačinjava predmet naučne, filozofske i religiozne misli, rađaju iz ova tri osnovna pitanja.

Ali, uprkos svom preovlađujućem značaju, pitanje oblika sveta se relativno retko javlja samostalno, budući da je obično uključeno u druge probleme, kosmogonijske, kosmološke, astronomske, geometrijske, fizičke i druge. Prosečni čovek bi bio veoma iznenađen ako bi mu rekli da svet možda ima oblik. Za njega svet nema oblik.

Ipak, da bi razumeo svet, čovek mora da bude u stanju da izgradi neki model univerzuma, ma koliko nesavršen. Takav model sveta, takav model univerzuma, ne može se sagraditi bez određene predstave o obliku univerzuma. Da bi napravio model kuće, čovek mora da zna oblik kuće, da bi napravio model jabuke, mora da zna oblik jabuke.

Zato, pre nego što pređemo na principe na kojima se može sagraditi novi model univerzuma, moramo da ispitamo, iako samo sumarno, istoriju pitanja o obliku sveta, sadašnje stanje tog pitanja u nauci, i "modele" koji su bili sagrađeni do današnjeg dana.

Antičke i srednjovekovne kosmogonijske i kosmološke koncepcije egzoterijskih sistema (koje su jedine postale poznate nauci) nikad nisu bile naročito jasne niti naročito interesantne. Štaviše, univerzum koji su one slikale bio je veoma mali univerzum, mnogo manji od savremenog astronomskog sveta. Zato o njima neću govoriti.

Naše proučavanje različitih pogleda na pitanje koje se tiče oblika sveta počecće od trenutka kad su se astronomski i fizičko-mehanički sistemi oslobodili od ideje da je Zemlja centar sveta. Taj period obuhvata nekoliko vekova. Ali, zapravo, mi ćemo se baviti samo prethodnim vekom, preciznije, od kraja prve četvrtine 19. veka.

Do tog vremena su nauke koje su proučavale svet prirode odavno bile podeljene i stoga stajale u istom odnosu jedna prema drugoj kao što stoje i danas, ili su u svakom slučaju stajale sasvim do nedavno.

Fizika je proučavala pojave u materiji oko nas.

Astronomija je proučavala "kretanje nebeskih tela".

Hemija je težila da prodre u misteriju strukture i sastava materije.

Ove tri fizičke nauke su u potpunosti zasnovale svoje koncepcije o obliku sveta na Euklidovoj geometriji. Geometrijski prostor je uzet kao fizički prostor. Nije se pravila nikakva razlika među njima, i prostor je uziman odvojeno od materije, baš kao što se kutija i njen kapacitet mogu ispitivati nezavisno od njenog sadržaja.

Prostor je shvaćen kao jedna "beskrajna sfera". Ta beskrajna sfera je geometrijski određena samo iz centra, to jest iz bilo koje tačke, sa tri međusobno normalna prečnika. I na beskonačnu sferu se gledalo kao da je po svojim fizičkim svojstvima slična ograničenoj sferi.

Pitanje o ne-saglasnosti geometrijskog, to jest, euklidskog trodimenzionalnog prostora (bilo da je beskonačan ili konačan) sa jedne strane, i fizičkog prostora sa druge, postavljalo se samo veoma sporadično i nije ometalo razvoj fizike u pravcu koji je za nju bio moguć.

Tek otprilike krajem 18. i početkom 19. veka je ideja o toj ne-saglasnosti i sumnja u ispravnost poistovećenja fizičkog prostora sa geometrijskim prostorom postala tako uporna da nije više bilo moguće da se preko njih čuteći pređe.

Ta sumnja je izazvana, prvo: pokušajima revalorizacije geometrijskih vrednosti, to jest, pokušajima da se *dokažu* Euklidove aksiome, ili da se dokaže njihova netačnost; i drugo, samim razvojem fizike, ili, tačnije, mehanike, to jest, onog dela fizike koji se bavi kretanjem, jer je taj razvoj vodio do ubeđenja da fizički prostor ne može biti sadržan u geometrijskom prostoru, a da stalno izlazi izvan njega. Geometrijski prostor bi se mogao uzeti kao fizički prostor samo ako se zatvore oči za činjenicu da je u geometrijskom prostoru sve nepokretno, da on ne sadrži *vreme* neophodno za kretanje, i da je izračunavanje bilo koje figure koja proizlazi iz kretanja, kao što je, na primer, spirala, zahteva četiri koordinate.

Kasnije, proučavanje pojava svetlosti, elektriciteta i magnetizma, a takođe i proučavanje strukture atoma, učinilo je neophodnim slično proširenje koncepta prostora.

Rezultat čisto geometrijskih razmišljanja koja se tiču tačnosti ili netačnosti Euklidovih aksioma bio je dvostruk. Sa jedne strane, rodilo se ubeđenje da je geometrija čisto spekulativna nauka, koja radi samo sa principima i koja je sasvim upotpunjena, u kojoj se ništa ne može dodati ili izmeniti; a takođe i nauka koja se ne može primeni-

ti na sve činjenice sa kojima se srećemo, koja je istinita samo pod izvesnim određenim okolnostima, ali je unutar tih uslova savršeno pouzdana i nezamenljiva ničim drugim. Sa druge strane, javilo se izvesno razočaranje u Euklidovu geometriju i želja da se ona preoblikuje, da se izgradi na novoj osnovi, da se proširi, da se učini fizičkom naukom koja se može primeniti na sve činjenice sa kojima se sreće, bez potrebe da se te činjenice uređuju nekim veštačkim redom. Prvi pogled na geometriju je bio ispravan; drugi je bio pogrešan, ali se za ovaj drugi stav može reći da je pobedio u nauci i tako znatno usporio njen razvoj. Ali, vratiću se na to kasnije.

Kantove ideje o prostoru i vremenu shvaćenim kao kategorije percepcije i misli nikad nisu ušle u naučnu, tj. fizičku misao, uprkos nekim kasnijim pokušajima da se one uvedu u fiziku. Naučna (fizička) misao nastavila je po strani od filozofske i psihološke misli. A naučna misao je uvek uzimala prostor i vreme kao da imaju objektivno postojanje van nas. I zahvaljujući tome, uvek se smatralo mogućim da se njihovi odnosi izraze matematički.

Ali, razvoj mehanike i drugih grana fizike vodio je neophodnosti da se prizna kao četvrta koordinata – vreme; pored tri osnovne koordinate: dužine, širine i visine. I ideja o četvrtoj koordinati ili o četvrtoj dimenziji prostora postepeno je postajala sve neizbežnija, iako je dugo ostala neka vrsta "tabua".

Materijal za konstrukciju novih hipoteza prostora ostao je u delima matematičara: Gausa, Lobačevskog, Sakerija, Boljaija i posebno Rimana, koji je pedesetih godina prošlog veka već razmatrao pitanje mogućnosti potpuno novog shvatanja prostora. Nije bilo ozbiljnih pokušaja psihološkog proučavanja problema prostora i vremena. Ideja o četvrtoj dimenziji ostala je dugo učaurena i stručnjaci su je smatrali čisto matematičkom, a nestručnjaci mističkom ili okultnom.

Ali, ako počnemo sa trenutkom pojave te ideje na početku 19. veka i napravimo kratak pregled razvoja naučne misli od tog trenutka do današnjeg dana, to nam može pomoći da razumemo tok koji može uzeti dalji razvoj te ideje. A istovremeno ćemo možda videti šta nam ta ideja govori ili može da nam kaže što se tiče bazičnog problema oblika sveta.

Prvo i suštinsko pitanje koje se javlja na tom mestu je o odnosu fizičkih nauka prema matematici. Iz uobičajene perspektive, uzima

se kao potvrđena činjenica da matematika proučava odnose količina u istom svetu stvari i pojava kao što je onaj koji proučavaju fizičke nauke. Iz toga slede još dve tvrdnje: prvo, da svaka matematička tvrdnja mora imati fizički ekvivalent, iako on u datom trenutku možda još nije otkriven; i drugo, da se svaka fizička pojava može matematički izraziti.

Zapravo, nijedna od te dve tvrdnje nema nikakvog osnova i njihovo prihvatanje kao aksioma zaustavilo je napredak misli baš u onim pravcima gde je napredak najneophodniji. Ali, time ćemo se pozabaviti kasnije.

U diskusiji koja sledi, od svih fizičkih nauka ispitaćemo samo čistu fiziku. A u fizici ćemo morati da obratimo najviše pažnje najpre na mehaniku: jer je otprilike od sredine 18. veka mehanika zauzela dominantan položaj u fizici; u toj meri da je donedavno smatrano i mogućim i verovatnim da će se naći način da se sve fizičke pojave protumače kao mehaničke pojave, to jest, kao pojave kretanja. Neki naučnici su čak otišli mnogo dalje u tom pravcu i, nezadovoljni priznanjem mogućnosti da se nađe način da se fizičke pojave tumače kao pojave kretanja, tvrdili su da je taj način već nađen, i da on objašnjava ne samo fizičke pojave, već takođe i pojavu života i misli.

Danas se čovek često sreće sa podelom fizike na *staru* i *novu*, i u svojim osnovnim crtama ta se podela može prihvatiti. Ali, ona ne sme da se razume suviše bukvalno.

Sada ću pokušati da dam kratak pregled osnovnih ideja stare fizike koje su vodile neophodnosti da se izgradi "nova fizika", koja je neočekivano uništila staru fiziku; a potom ću doći do ideja nove fizike koje vode mogućnosti da se izgradi "novi model univerzuma" koji uništava novu fiziku baš kao što je nova fizika uništila staru fiziku.

Stara fizika je trajala do otkrića elektrona. Ali, čak i elektron je stara fizika razumela kao da postoji u istom veštačkom svetu, kojim vladaju Aristotelovi i Njutnovi zakoni, u kome je ona proučavala vidljive pojave; drugim rečima, elektron je prihvaćen kao da postoji u nekom svetu u kome postoje naša tela i drugi objekti samerljivi sa njima. Fizičari nisu razumeli da elektron pripada drugom svetu.

Stara fizika je zasnovana na izvesnim osnovama koje se ne mogu pomeriti. Vreme i prostor u staroj fizici poseduju veoma odre-

dena svojstva. Pre svega, oni se mogu ispitivati i proračunavati *odvojeno*, tj. na postojanje neke stvari u prostoru ni na koji način ne utiče niti je dodiruje njeno postojanje u vremenu. Dalje, postojao je jedan prostor za sve što postoji i sve se dešavalo u tom prostoru. Vreme je takode bilo jedno za sve što postoji i mereno je uvek i za sve jednom skalom. Drugim rečima, smatralo se mogućim da se jednom merom mere sva kretanja moguća u univerzumu.

Kamen temeljac čitavog razumevanja zakona univerzuma bio je Aristotelov princip koji se tiče jedinstva zakona u univerzumu.

Taj se princip u svom savremenom značenju može formulisati na sledeći način: u čitavom univerzumu i u svim mogućim uslovima zakoni prirode moraju biti identični; drugim rečima, zakon koji je ustanovljen na jednom mestu u univerzumu, mora se pokazati kao važeći na bilo kom drugom mestu u univerzumu. Na osnovu toga, nauka je, proučavajući pojave na zemlji i u Sunčevom sistemu, pretpostavila postojanje istih pojava na drugim planetama i u drugim solarnim sistemima.

Taj princip, koji se pripisuje Aristotelu, u stvarnosti on nikad nije podrazumevao u tom značenju koje je stekao u naše vreme. Aristotelov univerzum se jako razlikovao od univerzuma kako ga mi predstavljamo. Razmišljanje ljudi Aristotelovog doba veoma se razlikuje od razmišljanja ljudi u naše vreme. Mnoge fundamentalne principe i mnoge polazne tačke misli, koje mi možemo da prihvatimo kao čvrsto ustanovljene, Aristotel je morao da dokaže i ustanovi.

Aristotel je nastojao da ustanovi jedinstvo zakona u smislu protesta protiv praznoverica, protiv naivne magije, protiv naivnih čuda, i tako dalje. Da bismo razumeli "Aristotelov princip", neophodno je da shvatimo da je on još uvek morao da dokazuje da, ako, uopšte uzevši, psi ne mogu da govore ljudskim jezikom, onda ni neki posebni pas, recimo, na Islandu ili Kritu, *takode* ne može da govori; ili da ako, uopšte uzevši, drveće ne može samo da se kreće, onda ni neko posebno drvo *takode* ne može da se kreće, i tako dalje.

I to je, naravno, bilo odavno zaboravljeno, a iz Aristotelovog principa danas proizlazi ideja o stalnosti svih koncepata fizike, kao što su kretanje, brzina, sila, energija itd. To znači da ono na šta se jednom gledalo kao na kretanje uvek ostaje kretanje; ono na šta se jednom gledalo kao na brzinu uvek ostaje brzina, postajući "beskonačna brzina".

U svom prvobitnom značenju, "Aristotelov princip" je razumljiv i neophodan i nije ništa drugo do zakon o opštoj sledstvenosti pojava koji pripada logici. Ali, u svom savremenom značenju "Aristotelov princip" je potpuno pogrešan.

Čak i za novu fiziku, koncept beskonačne brzine, koji je isključivo zasnovan na "Aristotelovom principu", postao je nemoguć, i "Aristotelov princip" se mora napustiti pre nego što planiranje novog modela univerzuma postane moguće. Vratću se ovom pitanju kasnije.

Govoreći o fizici, pre svega je neophodno da se analizira sama definicija tog predmeta. Po definiciji priručnika te nauke, fizika proučava "materiju u prostoru i pojave u toj materiji."

I ovde se smesta suočavamo sa činjenicom da fizika operiše sa nedefinisanim i nepoznatim veličinama koje su, iz pogodnosti (ili zbog teškoće da se definišu), uzete kao poznate veličine, i čak kao veličine koje ne zahtevaju definiciju.

Formalno se u fizici razlikuju prvo: veličine koje zahtevaju definiciju; i drugo: "primarne" veličine, za koje se smatra da je ideja o njima urođena svim ljudima. Profesor Hvoljson, u svom "*Priručniku*"¹ nabraja kao primarne veličine:

Protežnosti – linearne protežnosti, površinske protežnosti i zapreminske protežnosti, to jest, dužinu prave linije, površinu dela površine i zapreminu dela prostora ograničenog površinama; protežnost je mera veličine i rastojanja

Vreme.

Brzina uniformnog pravolinijskog kretanja

To su, prirodno, samo primeri, i prof. Hvoljson ne insistira na potpunosti spiska. U stvarnosti, taj spisak je veoma dugačak; on uključuje prostor, beskonačnost, materiju, kretanje, masu i tako dalje. Jednom rečju, praktično svi koncepti sa kojima fizika operiše odnose se na veličine koje nisu definisane i ne mogu se definisati.

¹ Kao primer priručnika iz koga se mogu uzeti citati autor je uzео "*Priručnik fizike*" prof. O. D. Hvoljson (Chwolson) na ruskom, 5. izdanje u pet tomova, Berlin, 1923. Ta knjiga nije ni bolja ni gora od bilo kog drugog priručnika za fiziku i može se vrlo dobro uzeti kao primer priručničkih pogleda i mišljenja. On je čak bolji od mnogih drugih knjiga, zbog nepristrasnosti prof. Hvoljsona prema novim teorijama.

Naravno, u najvećem broju slučajeva je nemoguće izbeći operisanje sa nepoznatim veličinama, ali je postao tradicionalni "naučni" metod da se ništa ne priznaje kao nepoznato, i da se na veličine koje izmiču definiciji gleda kao na "primarne", čija je ideja urođena svakome. Prirodan rezultat je bio da je čitavo ogromno zdanje podignuto strahovitim trudom postalo veštačko i nestvarno.

U definiciji fizike koju smo naveli susrećemo se sa dva nedefinisana koncepta: *prostor* i *materija*.

Već sam govorio o prostoru na prethodnim stranicama. Što se tiče materije, prof. Hvoljson piše ("*Priručnik fizike*", tom I, Uvod):

U objektiviziranju uzroka oseta, to jest, prenoseći taj uzrok u neko određeno mesto u prostoru, mi zamišljamo taj prostor kao da sadrži nešto što nazivamo *materija* ili supstanca (str. 2).

Dalje prof. Hvoljson kaže:

Upotreba termina "materija" rezervisana je isključivo za materiju koja je u stanju da deluje na naše čulo dodira manje ili više direktno (str. 7).

Dalje, materija je podeljena na organizovanu materiju (od koje se sastoje živa tela i biljke) i neorganizovanu materiju.

Taj metod podele umesto definicije primenjen je u fizici kad god je definicija nemoguća, to jest, u odnosu na sve osnovne koncepte. Kasnije ćemo se često sretati sa tom činjenicom.

Razlika između organizovane materije i ne-organizovane materije je određena samo spoljašnjim karakteristikama. Priznaje se da je poreklo organizovane materije nepoznato. Prelazak ne-organizovane materije u organizovanu materiju se može posmatrati (hranjenje, disanje) i priznaje se da se takav prelazak odigrava samo u prisustvu i delovanjem već postojeće organizovane materije. Misterija prvog prelaska ostaje skrivena (Hvoljson).

Sa druge strane, vidimo da organizovana materija lako prelazi u ne-organizovanu materiju, gubeći izvesne neodredive osobine koje zovemo *život*.

Učinjeni su mnogi pokušaji da se na organizovanu materiju gleda kao na poseban slučaj ne-organizovane materije i da se sve pojave koje se odvijaju u organizovanoj materiji (tj. pojave života) svedu na kombinaciju fizičkih pojava. Ali, ti pokušaji, kao i pokušaji veštačkog stvaranja organizovane materije od ne-organizovane materije nisu vodili ničemu i nisu mogli ništa ni da stvore ni da dokažu. Uprkos tome, oni su ostavili veoma snažan utisak na opšte filozofije života naučnog tipa, iz čije perspektive je "veštačko stvaranje života" priznato ne samo kao moguće, već kao već delimično postignuto. Sledbenici tih filozofija gledaju na samo ime *organska hemija*, tj. hemiju koja proučava organizovanu materiju, kao da ima čisto istorijski značaj, i definišu je kao "hemiju ugljeničnih jedinjenja", iako istovremeno ne mogu a da ne potvrde poseban položaj hemije ugljeničnih jedinjenja i njenu razliku od opšte neorganske hemije.

Ne-organizovana materija je, za uzvrat, podeljena na prostu materiju i složenu materiju (to postaje oblast hemije). Složena materija sastoji se od takozvanih hemijskih jedinjenja, ili nekoliko prostih materija. Svaka materija može se podeliti na veoma male delove zvane "čestice". Čestica je najmanja količina date materije koja je još uvek u stanju da pokaže bar glavne osobine te materije. Dalji delovi materije, molekul, atom, elektron, – su tako mali da, uzeti odvojeno, ne poseduju nikakva materijalna svojstva, iako se ova poslednja činjenica nikad dovoljno ne uzima u obzir.

Prema najskorijim naučnim idejama, ne-organizovana materija sastoji se od 92 elementa prostih materija, iako još uvek nisu svi otkriveni. Postoji hipoteza da atomi različitih elemenata nisu ništa drugo do kombinacija određenog broja atoma vodonika, koji je, u tom slučaju, uzet kao osnovna ili primarna materija. Postoji nekoliko teorija koje se tiču mogućnosti ili nemogućnosti prelaska jednog elementa u drugi. A u nekim slučajevima, taj prelaz je utvrđen, što se opet suprotstavlja "Aristotelovom principu".

Organizovana materija, ili "ugljenična jedinjenja", zapravo se sastoje od četiri elementa – vodonika, kiseonika, ugljenika i azota, sa zanemarljivim primesama drugih elemenata.

Materija poseduje mnoge osobine, kao što su masa, zapremina, gustina itd., koje se u najvećem broju slučajeva mogu definisati jedna u odnosu na drugu.

Na temperaturu tela se gleda kao da zavisi od kretanja molekula. Smatra se da su molekuli u stalnom kretanju; kako to fizika definiše, oni se neprekidno sudaraju i rasipaju u svim pravcima i ponovo vraćaju. Što je veće kretanje, što su veći šokovi kad se sudare, to je viša temperatura (Braunovo kretanje).

Kad bi to bilo moguće u stvarnosti, to bi približno značilo da se, na primer, nekoliko stotina automobila, koji se brzo kreću u različitim pravcima na prostranom trgu u velikom gradu, sudaraju jedan sa drugim svakog minuta i raspršuju se u različitim pravcima, ostajući netaknuti.

Veoma je interesantno da *brzo kretanje* filma u kameri proizvodi takvu iluziju. Objekti koji se kreću gube svoju pojedinačnost i izgleda kao da se sudaraju i odleću u različitim pravcima ili prolaze jedan kroz drugi.²

Kako može biti da se materijalna tela koja poseduju masu, težinu i veoma složenu strukturu kreću velikom brzinom, sudaraju i rasipaju, a da se ne oštete i ne unište, nije objašnjeno u fizici.

Jedna od najvažnijih pobeda fizike bilo je ustanovljavanje zakona o održanju materije. Taj princip se sastoji u priznavanju činjenice da se materija nikad ni u kakvim fizičkim ili hemijskim uslovima ne stvara iznova, niti nestaje. Njena ukupna količina ostaje konstantna. Sa principom održanja materije povezan je princip ustanovljen kasnije, princip održanja energije i princip održanja mase.

Mehanika je ime dato nauci o kretanju fizičkih tela i uzroka od kojih karakter tog kretanja može da zavisi u raznim posebnim slučajevima (Hvoljson).

Ali, baš kao i u slučaju svih drugih koncepata fizike, *kretanje* nije definisano u fizici. Fizika samo utvrđuje svojstva kretanja – trajanje, brzinu i pravac u prostoru, bez kojih se neka pojava ne može zvati kretanjem.

Podela, a ponekad definicija tih osobina, zauzima mesto samog kretanja i utvrđene osobine kretanja se odnose na samo kretanje.

² Autor je jednom video film sa brzim kretanjem na Trgu Konkord, sa automobilima koji jure iz svih pravaca i u svim pravcima. A utisak je bio tačno kao da se automobili žestoko sudaraju jedni sa drugima u svakom trenutku i odleću dalje, ostajući sve vreme na trgu i nikad ga ne napuštajući.

Zato se kretanje deli na pravolinijsko i krivolinijsko, kontinualno i ne-kontinualno, ubrzano i usporeno, uniformno i promenljivo.

Utvrđivanje principa relativiteta kretanja vodi čitavom nizu zaključaka. Javilo se pitanje: ako se kretanje materijalne tačke može odrediti samo njenim položajem u odnosu na druga tela ili tačke, kako će se onda utvrditi kretanje ako se druga tela i tačke takođe kreću? A to pitanje je postalo posebno komplikovano kad je bilo utvrđeno, ne puko filozofski u smislu πάντα ῥεῖ *, već potpuno naučno, sa proračunima i dijagramima, da u univerzumu ništa nije nepokretno, da se sve bez izuzetka kreće u jednom ili drugom pravcu i da se jedno kretanje može ustanoviti samo relativno u odnosu na neko drugo. Ali, istovremeno, bili su utvrđeni slučajevi očigledne nepokretnosti u kretanju. Tako je bilo utvrđeno da određeni sastavni delovi sistema koji se uniformno kreće zadržavaju isti položaj u odnosu jedan na drugi, kao da je sistem stacionaran. Zato se stvari u vagonu koji se brzo kreće ponašaju potpuno na isti način kao i kad vagon stoji. A u slučaju dva ili više pokretnih sistema ili tela, na primer u slučaju dva voza koji se kreću različitim kolosercima u istom pravcu ili u različitim pravcima, ustanovljeno je da je njihova relativna brzina jednaka razlici ili zbiru njihovih odgovarajućih brzina, u skladu sa smerom kretanja. Tako će se dva voza koja se približavaju jedan drugom približavati brzinom jednakom zbiru njihovih brzina. Za jedan voz koji pretiče drugi, drugi će se kretati u smeru suprotnom svome brzinom jednakoj razlici odgovarajućih brzina ta dva voza. Ono što se obično naziva brzinom voza jeste brzina koja je pripisana vozu koji se posmatra tokom prolaska između dva objekta koji su za njega stacionarni, na primer između dve stanice, i tako dalje.

Proučavanje kretanja u celini, i vibrirajućeg i talasnog kretanja posebno, izvršilo je ogroman uticaj na razvoj fizike. Talasno kretanje počinje da se smatra univerzalnim principom, i učinjeni su mnogi pokušaji da se sve fizičke pojave svedu na vibratorno kretanje.

Jedan od fundamentalnih metoda fizike bio je merenje veličina.

Merenje veličina zasnovano je na izvesnim principima, od kojih je najvažniji princip homogenosti, naime, veličine koje odgovaraju

istoj definiciji i koje se jedna od druge razlikuju samo kvantitativno nazivaju se homogene veličine i smatralo se mogućim da se one porede i mere jedna u odnosu na drugu. Što se tiče veličina koje se razlikuju po definiciji, smatralo se nemogućim da se one mere jedna u odnosu na drugu.

Na nesreću, kao što je već bilo pokazano, bilo je veoma malo *definicija* veličina u fizici i zbog toga su definicije, uopšte, zamenjene imenovanjem.

Ali, kako se greške u imenovanju uvek mogu pojaviti, i kvalitativno različite veličine se mogu slično nazvati, dok se kvalitativno identične veličine mogu nazvati različito, fizičke mere su bile nepouzdana. I to je u većoj meri slučaj zato što se ovde iznova oseća Aristotelov princip – to jest, jedna veličina, kad je jednom priznata kao veličina određenog reda, uvek ostaje veličina tog reda. Različiti oblici energije prelaze jedan u drugi, materija prelazi iz jednog stanja u drugo, ali prostor (ili deo prostora) uvek ostaje prostor, vreme uvek ostaje vreme, kretanje uvek ostaje kretanje, brzina uvek ostaje brzina i tako dalje.

Na tim osnovama je usaglašeno da se *nesamerljivim* smatraju samo one veličine koje su kvalitativno različite. Na veličine koje se razlikuju samo kvantitativno gleda se kao na *samerljive*.

Nastavljajući o temi merenja veličina, neophodno je da se ukaže da su jedinice mere koje se koriste u fizici sasvim proizvoljne i da nemaju veze sa veličinama koje se mere. Sve te jedinice mere imaju samo jednu zajedničku stvar – uvek su pozajmljene *odnekud*. Ne postoji nijedan slučaj u kome su karakteristike date veličine uzete kao mera.

Veštačka priroda mera u fizici svakako da nikad nije bila tajna, i iz uviđanja te veštačke prirode slede pokušaji da se ustanovi, na primer, mera dužine kao *deo meridijana*. Naravno, ti pokušaji ne menjaju ništa, i delovi ljudskog tela, "lakat", ili "stopa", uzeti kao jedinice mere, ili "metar", tj. deo meridijana, podjednako su proizvoljne. U realnosti, stvari nose svoje sopstvene mere u sebi samima. A da bi se našle te mere, neophodno je razumeti svet. Fizičari su to nejasno naslutili, iako nikad nisu uspeli čak ni da se približe tim merama.

Profesor Plank je 1900. godine (to stvarno pripada novoj fizici) konstruisao sistem "apsolutnih jedinica", uzimajući za osnovu "uni-

* *panta rei* – grč. sve teče – osnova Heraklitove dijalektike (prev.).

verzalne konstante”, naime: prvo, brzinu svetlosti u vakuumu; drugo, konstantnu jedinicu gravitacije; treće, konstantnu veličinu koja igra važnu ulogu u termodinamici (energija podeljena sa temperaturom); i četvrto, konstantnu veličinu koja se naziva ”dejstvo” (energija pomnožena vremenom), i predstavlja najmanju moguću količinu dejstva ili njen atom.

Koristeći te veličine, Plank dobija sistem jedinica za koji smatra da je apsolutno i potpuno nezavisan od bilo kog proizvoljnog čovekovog izbora, i koji smatra *prirodnim*.

Plank tvrdi da će te veličine zadržati svoje prirodno značenje sve dok zakoni univerzalne gravitacije i širenja svetlosti u vakuumu i dva fundamentalna principa termodinamike ostaju neizmenjeni; one će uvek biti iste, koja god inteligentna bića ili koji god metod ih bude odredio.

Ali, zakon univerzalne gravitacije i zakon širenja svetlosti u vakuumu su dve najslabije tačke u fizici, jer u stvarnosti one nisu ono za šta se smatraju. I zato je čitav Plankov sistem mera nepouzdan. Ono što je interesantno nije rezultat, već jedino princip, tj. priznanje neophodnosti da se nađu prirodne mere stvari. Stvarno određivanje apsolutnih jedinica mere leži izvan novog modela univerzuma.

Zakone univerzalne gravitacije postavio je Njutn u svojoj knjizi ”*Matematički principi prirodne filozofije*”, koja je bila objavljena u Londonu 1687. godine. Taj zakon je od samog početka dobio dve formulacije: jednu naučnu, drugu popularnu.

Naučna formulacija je sledeća:

”Postoje opažene pojave između dva tela u prostoru koje se *moгу opisati* pretpostavljajući da ta dva tela privlače jedno drugo silom koja je direktno srazmerna proizvodu njihovih masa, a obrnuto srazmerna kvadratu rastojanja koje ih razdvaja.”

A popularna formulacija je:

”Dva tela *privlače* jedno drugo silom koja je direktno srazmerna proizvodu njihovih masa, a obrnuto srazmerna kvadratu rastojanja koje ih razdvaja.”

U drugoj formulaciji je potpuno zaboravljena činjenica da je sila privlačnosti potpuno fiktivna veličina prihvaćena samo zarad odgo-

varajućeg opisa pojave. I smatra se da *sila privlačnosti* zaista postoji i između Sunca i Zemlje, kao i između Zemlje i kamena koji pada.³

Profesor Hvoljson piše u svom ”*Priručniku fizike*”:⁴

Ogromni razvoj nebeske mehanike, potpuno zasnovan na zakonu univerzalne gravitacije uzetom kao činjenica, učinio je da naučnici zaborave na čisto deskriptivni karakter tog zakona i vide u njemu krajnju formulaciju stvarno postojeće fizičke pojave.

Ono što je važno u Njutnovom zakonu je što on daje veoma jednostavnu matematičku formulaciju koja se može primeniti u celom univerzumu i na osnovu koje je moguće proračunati sva kretanja, posebno kretanja nebeskih tela, sa zapanjujućom tačnošću. Njutn svakako nikad nije postavio kao činjenicu da se tela stvarno međusobno privlače, niti je ustanovio *zašto* se privlače ili posredstvom čega.

Kako Sunce može uticati na kretanje Zemlje kroz prazan prostor? Kako je uopšte moguće zamisliti delovanje kroz prazan prostor? Zakon gravitacije ne daje odgovor na to pitanje i sam Njutn je bio savršeno svestan te činjenice. I on i njegovi savremenici, Hagens i Lajbnic, definitivno su dali upozorenja protiv pokušaja da se u Njutnovom zakonu vidi rešenje problema delovanja kroz prazan prostor i gledali na taj zakon kao na puku *formulu za izračunavanje*. Svejedno su ogromna dostignuća fizike i astronomije koja su postignuta primenom Njutnovog zakona prouzrokovala da naučnici zaborave to upozorenje, i postepeno je ustanovljeno mišljenje da je Njutn otkrio privlačnu silu.

Prof. Hvoljson piše u svom ”*Priručniku fizike*” (Tom I, str. 181, 182, 183):

Termin ”*actio in distans*” ili ”delovanje na daljinu” označava jednu od najštetnijih doktrina koje su ikad preovladavale u fizici i usporile njen napredak; ta doktrina je dopustila mogućnost neposrednog delovanja jednog predmeta na drugi sa izvesnog rastojanja, sa rastojanja tako velikog koja čini neposredni kontakt ta dva tela nemogućim.

³ Najnovija elektromagnetska teorija gravitacionih polja dogmatizuje ovo drugo gledanje.

⁴ Tom I, str. 182.

U prvoj polovini 19. veka je ideja o delovanju na daljinu vrhunski vladala u nauci. Faradej je bio prvi koji je ukazao na nemogućnost postavke da telo *bez posredovanja* pobuđuje sile i prouzrokuje kretanje u tački gde to telo nije smešteno. Ostavljajući po strani pitanje univerzalne gravitacije, on je posebnu pažnju obratio na magnetske i električne pojave i ukazao na vrhunski važnu ulogu koju u tim pojavama igra *posrednički medijum* koji ispunjava prostor između tela koja izgledaju kao da deluju jedno na drugo bez posredovanja...

U današnje vreme je uverenje da delovanje na daljinu ne treba priznati ni u jednoj oblasti fizičkih pojava dobilo opšte priznanje.

Ali, stara fizika je bila u stanju da napusti delovanje na daljinu tek nakon što je prihvatila hipotezu o *univerzalnom posredniku* ili etru. Prihvatanje te hipoteze bilo je jednako neophodno i za teorije svetlosnih i električnih pojava kako su one shvatane u staroj fizici.

U 18. veku fenomen svetlosti je bio objašnjen hipotezom o emisiji koju je Njutn postavio 1704. godine. Ta hipoteza je pretpostavljala da svetleća tela emituju u svim pravcima sićušne čestice posebne svetlosne supstance koja putuje kroz prostor ogromnom brzinom i, ulazeći u oko, proizvodi u njemu utisak svetlosti. U toj hipotezi Njutn je razvio ideje drevnih. Kod Platona se često nalazi izraz "svetlost je ispunila moje oči".

Kasnije, uglavnom u 19. veku, kad je pažnja istraživača privučena onim posledicama fenomena svetlosti koje se nisu mogle objasniti hipotezom o emisiji, druga hipoteza je stekla široko priznanje, naime, hipoteza o talasnim vibracijama u etru. Tu hipotezu je prvi najavio holandski fizičar Hajgens 1690. godine, ali ona dugo vremena nije prihvaćena u nauci. Kasnije, istraživači pojave difrakcije su doveli do prevage u korist hipoteze o svetlosnim talasima nasuprot hipoteze o emisiji; a naredni rad fizičara, uglavnom o polarizaciji svetlosti, privremeno je doneo opšte priznanje toj hipotezi.

U toj hipotezi su fenomeni svetlosti objašnjeni kao analogni fenomenima zvuka. Kao što zvuk nastaje vibriranjem čestica zvučnog tela i širi se vibracijama vazduha ili nekog drugog elastičnog posrednika, tako, po ovoj hipotezi, svetlost nastaje vibriranjem molekula svetlećeg tela i širi se pomoću vibracija u izuzetno elastičnom etru koji ispunjava i međuzvezdani prostor i prostor između molekula.

stičnom etru koji ispunjava i međuzvezdani prostor i prostor između molekula.

Tokom 19. veka teorija vibracija je postepeno postala osnov čitave fizike. Elektricitet, magnetizam, toplota, svetlost, čak i *život* i *misao* (čisto dijalektički, ako je tačno) objašnjavani su teorijom vibracija. I ne može se poreći da je u slučaju pojava svetlosti i elektromagnetizma teorija vibracija dala izuzetno pogodne i jednostavne formule za izračunavanje. Čitav niz značajnih otkrića i pronalazaka načinjen je na osnovu teorije vibracija.

Ali, teorija vibracija zahtevala je etar. Etar je kao hipoteza bio stvoren za objašnjenje veoma raznorodnih pojava i zato su mu pridana čudna i protivrečna svojstva. On je sveprisutan, on ispunjava čitav univerzum, prožima sve tačke, sve atome i sav međuatomski prostor. On je kontinualan, poseduje savršenu elastičnost. Pa opet je etar tako razređen, redak i propustljiv da sva zemaljska i nebeska tela prolaze kroz njega ne nailazeći ni na kakav otpor pri kretanju. Njegova razređenost je tako velika da, ako bi se etar smatrao tečnošću, čitava njegova masa u granicama Mlečnog Puta mogla bi se sadržati u jednom kubnom santimetru.

Istovremeno je ser Oliver Lodž smatrao da je gustina etra približno *milijardu puta* veća od gustine vode. Iz te perspektive, ispada da je svet sačinjen od čvrste supstance – "etra" – koji je milionima puta gušći od dijamanta; a materija, čak i najgušća materija koju znamo, je naprosto *prazan prostor*, mehurić u masi etra.

Učinjeni su mnogi pokušaji da se dokaže postojanje etra ili da se otkriju činjenice koje potvrđuju njegovo postojanje.

Tako je priznato da bi postojanje etra bilo potvrđeno ako bi se jednom dokazalo da zrak svetlosti, koji se kreće brže od nekog drugog zraka svetlosti, na neki način menja svoj karakter.

Poznata je činjenica da se visina zvuka povećava ili opada ako se slušalac primiče ili udaljava od izvora zvuka (Doplerov princip). Teorijski se smatralo da je taj princip primenljiv na svetlost. To bi značilo da bi neki objekt koji se brzo približava ili udaljava trebalo da promeni boju (kao što se zvuk pištaljke lokomotive menja po visini kako se ona približava ili udaljava). Ali, zahvaljujući strukturi oka i brzini njegovog opažanja, nemoguće je bilo očekivati da će oko primetiti promenu boje čak i ako se ta promena stvarno odigrava.

Da bi se utvrdila činjenica promene boje, bilo je neophodno da se pribegne spektroskopu, to jest, da se zrak svetlosti razloži i odvojeno posmatra svaka boja u spektru.

Ti eksperimenti nisu dali nikakve pozitivne rezultate i dokazati postojanje etra pomoću njih nije bilo moguće.

Da bi jednom zauvek rešili pitanje postojanja ili nepostojanja etra, američki naučnici Majkelson i Morli su sredinom osamdesetih godina prošlog veka (19. veka – prev.) počeli čitav niz eksperimenata uz pomoć specijalne aparature koju su sami izumeli.⁵

Aparatura je postavljena na kamenu ploču učvršćenu na drvenom plovku koji se okretao u cisterni ispunjenoj živom, i činio jedan pun obrt za šest minuta. Zrak svetlosti sa posebne lampe padao je na ogledala zakačena za obrtni plovak, i delimično je prolazio kroz njih, delimično se reflektovao; jedna polovina je išla u pravcu obrtanja Zemlje, a druga normalno na njega. To znači da bi se u skladu sa planom eksperimenta jedna polovina zraka kretala brzinom svetlosti, a druga brzinom svetlosti *plus* brzina obrtanja Zemlje. Pri sjedinjenju podeljenog zraka, trebalo bi da se pojavi, prema planu eksperimenta, izvesni svetlosni fenomen koji proističe iz razlike u brzini i pokazuje relativni moment između Zemlje i etra, to jest, koji indirektno dokazuje postojanje etra.

Vršena su posmatranja tokom dugih intervala u svim periodima dana i noći, i ništa nije otkriveno.

Iz perspektive izvornog problema, moralo se priznati da eksperiment nije uspeo. Ali, on je otkrio jednu drugu pojavu, možda mnogo značajniju od one koju je pokušao da utvrdi. To je bila činjenica da se brzina zraka svetlosti ne može povećati. Zrak svetlosti koji se kretao zajedno sa Zemljom ni na koji način se nije razlikovao od zraka svetlosti koji se kretao pod pravim uglom u odnosu na kretanje Zemlje duž orbite.

Bilo je neophodno da se prizna kao *zakon* da je brzina svetlosti konstantna i ograničena veličina, koja se ne može uvećavati. A to je, za uzvrat, objasnilo zašto se Doplerov princip ne može primeniti na fenomen svetlosti. Istovremeno, on je utvrdio činjenicu da se opšti

⁵ Za detaljni opis eksperimenata Majkelsona i Morlija vidi "American Journal of Science", 1887., tom 34, str. 333 i dalje.

zakon slaganja brzina, koji je bio osnov mehanike, ne može primeniti na brzinu svetlosti.

U svojoj knjizi o relativitetu, profesor Ajnštajn objašnjava da, ako zamislimo voz koji bi se kretao brzinom od 30 km u sekundi, tj. brzinom kretanja Zemlje, i ako bi ga zrak svetlosti pretekao ili se mimoišao sa njim, slaganje brzina bi u tom slučaju bilo nemoguće. Brzina svetlosti ne bi bila povećana ako bi joj se dodala brzina voza i ne bi se smanjila ako bi joj se oduzela brzina voza.

Istovremeno, ustanovljeno je da nijedan postojeći instrument ili sredstvo posmatranja ne može da *presretne zrak koji se kreće*. Drugim rečima, nikad nije moguće uhvatiti kraj zraka koji još nije stigao do svog odredišta. U teoriji, mi možemo da govorimo o zracima koji još nisu dostigli izvesnu tačku, ali u praksi nismo u stanju da posmatramo te zrake. Shodno tome, za nas, sa našim sredstvima posmatranja, širenje svetlosti je praktično trenutno.

Istovremeno, fizičari koji su analizirali rezultate Majkelson-Morlijevog eksperimenta objasnili su njegov neuspeh prisustvom novog i nepoznatog fenomena koji je posledica kretanja velikim brzinama.

Prvi pokušaj da se to pitanje reši načinili su Lorenc i Ficdžerald. *Taj eksperiment nije mogao da uspe*, bila je Lorencova formulacija njegove postavke, jer svako telo koje se kreće u etru i *samo* doživljava deformaciju, naime, za posmatrača u mirovanju ono se sažima u pravcu kretanja. Zasnivajući svoje rezonovanje na fundamentalnim zakonima mehanike i fizike, on je pokazao nizom matematičkih konstrukcija da je Majkelson-Morlijeva aparatura neizbežno doživela sažimanje i da je veličina tog sažimanja bila upravo takva da uravnoteži pomeranje svetlosnih zraka shodno njihovom pravcu u prostoru, i da tako anulira rezultate razlike u brzini dva zraka.

Lorencov zaključak što se tiče pretpostavljenog sažimanja tela u pokretu proizveo je mnoga objašnjenja, i jedno od tih objašnjenja je izneseno u gledištu specijalnog principa relativiteta profesora Ajnštajna.

Ali, to se odnosi na novu fiziku.

Stara fizika bila je nerazdvojno povezana sa teorijom vibracija.

Nova teorija, koja je došla da zameni mehaničku teoriju vibracija, bila je teorija atomske strukture svetlosti i elektriciteta, uzetih kao nezavisno postojećih materija sastavljenih od *kvantova*.

To novo učenje, kaže prof. Hvoljson⁶, izgledalo je kao povratak Njutnovoj teoriji emisije, mada znatno izmenjenoj. To novo učenje daleko od toga da je upotpunjeno. A njegov najvažniji deo, sam *kvant*, i dalje ostaje nedefinisan. Šta je kvant, nova fizika ne može da definiše.

Teorija atomske strukture svetlosti i elektriciteta potpuno je izmenila gledanje na električne i svetlosne pojave. Nauka je prestala da vidi osnovne uzroke električnih fenomena u posebnim stanjima etra, i vratila se staroj doktrini koja je dopuštala da je elektricitet neka vrsta supstance koja ima stvarno postojanje.

Isto se dogodilo i sa svetlošću. Prema savremenim teorijama, svetlost je bujica sićušnih čestica koja juri kroz prostor brzinom od 300.000 km u sekundi. To nisu Njutnove čestice, već posebna vrsta *materije-energije*, koju su stvorili elektromagnetni vrtlozi.

Materijalnost strujanja svetlosti utvrdio je eksperiment profesora Lebedeva iz Moskve. Prof. Lebedev je pokazao da svetlost ima težinu, to će reći, da svetlost koja pada na tela vrši na njih mehanički pritisak. Karakteristično je da je, na početku svog eksperimenata da utvrdi težinu svetlosti, njih prof. Lebedev zasnovao na teoriji vibracija etra. To pokazuje kako je stara fizika opovrgla samu sebe.

Otkriće prof. Lebedeva bilo je veoma važno za astronomiju; na primer, ono je objasnilo izvesne pojave koje su bile posmatrane prilikom prolaska repa komete blizu sunca. Ali, to je uglavnom bilo važno za fiziku, jer ju je snabdelo daljom potvrdom o jedinstvu strukture zračeće energije.

Nemogućnost da se dokaže pojava etra, utvrđivanje ograničenosti i konstantnosti brzine svetlosti, nove teorije svetlosti, i iznad svega, proučavanje strukture atoma, označile su najinteresantnije pravce razvoja nove fizike.

Još jedan deo nove fizike razvio se iz one posebne fizičke tvorine koja se nazivala matematička fizika. Po definiciji koja joj je bila data, matematička fizika bi obično polazila od neke činjenice dokazane eksperimentom koja izražava izvesnu zakonomernu povezanost između pojava. Ona je tu povezanost odenula u matematički oblik, i dalje, tako reći, preobrazila sebe u čistu matematiku i počela

da razrađuje, isključivo matematičkim sredstvima, one posledice koje su proizlazile iz osnovne pretpostavke (Hvoljson).

Tako je pretpostavljeno da uspeh ili neuspeh u zaključcima matematičke fizike može zavisiti od tri faktora: prvo, od korektnosti definicije osnovne činjenice; drugo, od korektnosti njenog matematičkog izraza; i treće, od korektnosti daljih matematičkih analiza.

To je bilo vreme kad je važnost matematičke fizike bila veoma precenjena, piše prof. Hvoljson (tom I, str. 13).

Očekivalo se da će upravo matematička fizika služiti osnovnom toku razvoja fizike kao nauke. To je, međutim, sasvim pogrešno. U zaključcima matematičke fizike postoji veliki broj suštinskih nedostataka. Na prvom mestu, u gotovo svakom slučaju to je da oni samo u prvoj gruboj aproksimaciji odgovaraju rezultatima direktnog posmatranja. To je uzrokovano činjenicom da se postavke matematičke fizike mogu smatrati dovoljno egzaktnim samo unutar najužih granica: štaviše, te postavke previdaju čitav niz uzgrednih okolnosti čiji se uticaj unutar tih uskih granica ne može zanemariti. Zato, zaključci matematičke fizike odgovaraju idealnim slučajevima, koji se ne mog upraktično ostvariti i često su daleko od stvarnosti.

I dalje:

Trebalo bi dodati da metodi matematičke fizike daju mogućnost da se reše posebni problemi samo u najjednostavnijim slučajevima, posebno kad se tiču oblika tela. Ali, praktična fizika se ne može ograničiti na te slučajeve, i stalno se susreće sa problemima koje je matematička fizika nesposobna da reši. Štaviše, rezultati zaključaka matematičke fizike često su tako komplikovani da se njihova praktična primena pokazuje nemogućom.

Uz ovo bi trebalo pomenuti još jednu veoma karakterističnu osobinu matematičke fizike, naime, da se kao po pravilu njeni zaključci ne mogu formulisati drugačije nego matematički i gube sav smisao i važnost ako bi se pokušalo da se protumače jezikom činjenica.

Nova fizika koja se razvila iz matematičke fizike poseduje mnoge njene osobine.

⁶ Tom I, str. 9.

Teorija relativiteta prof. Ajnštajna je posebno poglavlje u novoj fizici, koje se razvilo iz matematičke fizike. Pogrešno je poistovetiti teoriju relativiteta sa novom fizikom, kao što su to učinili neki sledbenici prof. Ajnštajna. Nova fizika može da postoji bez teorije relativiteta. Ali, za nas, iz perspektive konstruisanja novog modela univerzuma, teorija relativiteta je od velikog značaja, jer se, pre svega, odnosi na fundamentalno pitanje oblika sveta.

Postoji ogromna literatura posvećena izlaganju, objašnjenju, popularizaciji, kritici i razradi Ajnštajnovih principa, ali, zahvaljujući bliskim odnosima između teorije relativiteta i matematičke fizike, zaključke iz te teorije je teško logički formulisati. I mora se priznati činjenica da ni sam prof. Ajnštajn ni bilo koji od njegovih brojnih sledbenika i tumača nisu uspeali da objasne smisao i suštinu svojih teorija na jasan i razumljiv način.

Na jedan od prvih razloga za tu činjenicu je ukazao g. Bertrand Rasel u svojoj popularnoj knjizi, "*ABC Teorije relativiteta*". On piše da ime "teorija relativiteta" zavodi ljude, i da se tendencija da se pokaže da je *sve relativno* uglavnom pripisuje prof. Ajnštajnu, dok u stvarnosti on nastoji da otkrije i utvrdi *ono što nije relativno*. A bilo bi još tačnije reći da prof. Ajnštajn nastoji da ustanovi odnos između onog što je relativno i onog što nije relativno.

Dalje prof. Hvoljson u svom "*Priručniku fizike*" piše o teoriji relativiteta (tom V, str. 350):

Glavno mesto u Ajnštajnovoj teoriji relativiteta zauzima savršeno nova, i na prvi pogled, nerazumljivo čudna koncepcija vremena. Potrebno je mnogo napora i dugotrajnog rada na sebi da bi se čovek na nju navikao. Ali, beskrajno je teže prihvatiti brojne posledice koje slede iz principa relativiteta i utiču na sve grane fizike bez izuzetka. Mnoge od tih posledica očigledno protivreče onom što se uobičajeno, iako često bez odgovarajućeg motiva, zove "zdravim razumom". Neke od njih se mogu nazvati paradoksimama nove doktrine.

Ajnštajnovе ideje o vremenu mogu se formulisati na sledeći način:

Svaki od dva sistema koji se relativno kreću jedan u odnosu na drugi ima zapravo svoje sopstveno vreme, koje opaža i meri posmatrač koji se kreće sa tim sistemom.

Pojam istovremenosti u opštem smislu ne postoji. Dva događaja koja se odvijaju na raličitim mestima mogu izgledati istovremena posmatraču u jednoj tački, dok se posmatraču u nekoj drugoj tački mogu dogoditi u različita vremena. Moguće je da se za prvog posmatrača isti fenomen dogodi ranije, a za drugog, kasnije (Hvoljson).

Dalje, od ideja prof. Ajnštajna, prof. Hvoljson ističe sledeće:

Etar ne postoji.

Koncept prostora, uzet odvojeno, nema nikakvog smisla. Samo koegzistencija prostora i vremena sačinjava stvarnost.

Energija poseduje inertnu masu. Energija je analogija materiji, a preobražaj onoga što nazivamo masom merljive materije u masu energije, i obrnuto, je moguće.

Neophodno je da razlikujemo geometrijski oblik tela od njegovog kinetičkog oblika.

Ovo poslednje ukazuje na definitivnu povezanost Ajnštajnovе teorije i tvrdnji Ficdžeralda i Lorenca što se tiče kontrahovanja po dužini tela koja se kreću. Ajnštajn prihvata tu tvrdnju, iako on kaže da je zasniva na drugačijim principima nego onim Ficdžeralda i Lorenca, naime, na specijalnom principu relativiteta. Istovremeno, teorija sažimanja tela po dužini, izvedena ne iz činjenica, već iz Lorencovih transformacija, postaje neophodni uslov zasnivanja teorije relativnosti.

Koristeći isključivo Lorencove transformacije, Ajnštajn potvrđuje da je kruta šipka koja se kreće pravcem svoje dužine kraća od iste šipke u stanju mirovanja, i što se brže šipka kreće, to kraća postaje. Šipka koja se kreće brzinom svetlosti izgubila bi svoju treću dimenziju. Ona bi postala sopstveni presek.

Sam Lorenc je tvrdio da elektron zapravo nestaje kad se kreće brzinom svetlosti.

Te tvrdnje se ne mogu dokazati, pošto je sažimanje, čak i ako se stvarno dešava, suviše zanemarljivo pri svim brzinama koje su manje od brzine svetlosti. Telo koje se kreće brzinom Zemlje, tj. 30 km u sekundi, moralo bi da, po Lorencovim i Ajnštajnovim proraču-

nima, doživi sažimanje od $1/200.000$ svoje dužine; to jest, telo od 200 metara saželo bi se za milimetar.

Dalje je interesantno da se primeti da pretpostavka o *sažimanju tela koje se kreće* radikalno protivreči principu koji je ustanovila nova fizika, o *porastu energije i mase tela u kretanju*. Ovaj poslednji princip je savršeno tačan, iako je ostao nerazrađen.

Kao što će se videti kasnije, taj princip, u svom punom značenju, koje nova fizika još nije otkrila, jeste jedan od osnova novog modela univerzuma.

Prelazeći na Ajnštajnovu sopstveno izlaganje svoje fundamentalne teorije, mi vidimo da se ona sastoji od dva "principa relativiteta"; "specijalnog principa" i "opšteg principa".

"Specijalni princip relativiteta" bi trebalo da zasnjuje mogućnost da se zajedno i na osnovu opšteg zakona ispituju činjenice opšte relativnosti kretanja koje iz uobičajene perspektive izgledaju protivrečne, ili, da kažemo preciznije, činjenica da su sve brzine relativne, a da je istovremeno brzina svetlosti ne-relativna, ograničena i "maksimalna". Ajnštajn nalazi izlaz iz teškoća koje sve ovo stvara, prvo: razumevanjem samog vremena, po formuli Minkovskog, kao imaginarne veličine koja proizlazi iz odnosa date brzine prema brzini svetlosti; drugo, praveći čitav niz potpuno proizvoljnih pretpostavki na granici fizike i geometrije; i treće, zamenjujući direktno istraživanje fizičkih pojava i posmatranje njihovih odnosa čisto matematičkim operacijama sa Lorencovim transformacijama, čiji rezultati pokazuju, po njegovom mišljenju, zakone koji vladaju fizičkim pojavama.

"Opšti princip relativiteta" je uveden kad je postalo neophodno da se ideja o beskonačnom prostor-vremenu usaglasila sa gustinom materije i zakonima gravitacije u svemiru dostupnim posmatranju.

Ukratko rečeno, "posebni" i "opšti" princip relativiteta su neophodni da bi se usaglasile protivrečne teorije na granici stare i nove fizike.

Osnovna Ajnštajnova sklonost je da gleda na matematiku, geometriju i fiziku kao na jednu celinu.

Taj princip je svakako sasvim ispravan; te tri stvari *trebalo* bi da čine jedno. Ali, *trebalo bi da čine* ne znači *da zaista čine*.

Pometnija ova dva koncepta je glavni nedostatak teorija relativiteta.

U svojoj knjizi "*Teorija relativiteta*" prof. Ajnštajn piše:

Prostor je trodimenzionalni kontinuum....Slično, svet fizičkih pojava, koji je Minkovski kratko nazivao "svet", je prirodno četvorodimenzionalni u smislu prostor-vreme. Jer, on je sastavljen od pojedinačnih događaja, od kojih je svaki opisan sa četiri broja, naime, tri prostorne koordinate i jedna vremenska koordinata....

To što nismo navikli da na svet gledamo u tom smislu kao na četvorodimenzionalni kontinuum proističe iz činjenice da je u fizici, pre dolaska teorije relativiteta, vreme igralo drugačiju i nezavisniju ulogu, kad se upoređi sa prostornim koordinatama. Iz tog razloga smo navikli da vreme tretiramo kao nezavisni kontinuum. Zapravo, prema klasičnoj mehanici, vreme je apsolutno, tj. ono je nezavisno od položaja i uslova kretanja koordinatnog sistema.

Četvorodimenzionalni modus razmatranja "sveta" je prirodan u teoriji relativiteta, pošto je u skladu sa tom teorijom vremenu oduzeta njegova nezavisnost.

Ali, otkriće Minkovskog koje je bilo važno za formalni razvoj teorije relativiteta, ne leži u tome. Ono će se pre naći u činjenici da on priznaje da četvorodimenzionalni prostorno-vremenski kontinuum, u svojim najsuštinskijim formalnim osobinama, pokazuje izričit odnos prema trodimenzionalnom kontinuumu euklidskog geometrijskog prostora. Ali, da bismo dali odgovarajuću važnost tom odnosu, moramo da zamenimo uobičajenu vremensku koordinatu t imaginarnom vrednošću $\sqrt{-1} \cdot ct$ koja joj je srazmerna. Pod tim uslovima, prirodni zakoni koji zadovoljavaju zahteve (specijalne) teorije relativiteta uzimaju matematičke oblike u kojima vremenska koordinata igra potpuno istu ulogu kao i tri prostorne koordinate. Formalno te četiri koordinate egzaktno odgovaraju prostornim koordinatama u Euklidskoj geometriji.⁷

Formula $\sqrt{-1} \cdot ct$ znači da je vreme svakog događaja uzeto ne naprosto po sebi, već kao imaginarna veličina u odnosu na brzinu

⁷ A. Ajnštajn, "*Relativitet, specijalna i opšta teorija*". Preveo R. W. Lawson. 4. izdanje, Methuen & Co., London, str. 55, 56, 57.

svetlosti, tj. čisto fizički koncept je uveden u pretpostavljenu "metageometrijsku formulu".

Vremensko trajanje t je pomnoženo brzinom svetlosti c i kvadratnim korenom iz minus jedan, $\sqrt{-1}$, koji je, ne menjajući vrednost, čini imaginarnom veličinom.

To je sasvim jasno. Ali, ono što je neophodno da se primeti u odnosu na citirane pasuse, je da Ajnštajn gleda na "svet" Minkovskog kao na razvijanje teorije relativiteta, dok je u stvarnosti specijalni princip relativiteta *izgrađen na teoriji Minkovskog*. Ako pretpostavimo da je teorija Minkovskog dobijena iz principa relativiteta, onda opet, baš kao i u slučaju teorije Ficdžeralda i Lorenca koja se odnosi na kontrakciju po dužini tela u kretanju, *ostaje nerazumljivo na kojim je osnovama princip relativiteta zapravo izgrađen*.

U svakom slučaju, građenje principa relativiteta zahteva posebno pripremljen materijal.

Na samom početku svoje knjige prof. Ajnštajn piše da je, u cilju izvođenja određenih zaključaka iz posmatranja fizičkih pojava koje se slažu jedni sa drugim, neophodno revidirati izvesne *geometrijske* koncepte. "Geometrija" znači "merenje zemlje", piše on.⁸ "I matematika i geometrija duguju svoje poreklo potrebi da znamo nešto o osobinama realnih stvari." Na osnovu toga, prof. Ajnštajn smatra da je moguće "zameniti geometriju", to jest, na primer, zameniti koncept *pravih linija* konceptom *krutih šipki*. Krute šipke su podložne promenama pod uticajem temperature, pritiska itd; one mogu da se šire i sažimaju. I sve to, naravno, mora znatno izmeniti "geometriju".

Geometrija koja bi bila zamenjena na takav način je očigledno prirodna nauka, kaže Ajnštajn, i treba da se tretira kao grana fizike.⁹

On pridaje posebnu važnost pogledu na geometriju koji je ovde izložen, jer bez njega bi bilo nemoguće izgraditi teoriju relativiteta.

.....
Euklidska geometrija mora se napustiti.¹⁰

⁸ "O fizičkoj prirodi prostora"

⁹ Isto

¹⁰ Isto

Sledeća važna tačka u Ajnštajnovoj teoriji je njegovo opravdanje geometrijskog metoda koji primenjuje.

Iskustvo je dovelo do uverenja, kaže on, da je sa jedne strane princip relativiteta (u ograničenom smislu)¹¹ tačan, a da se sa druge strane brzina kretanja svetlosti u vakuumu smatra konstantnom.

("Relativitet", str. 42)

Prema prof. Ajnštajnu, kombinacija te dve pretpostavke obezbeđuje da zakon transformacija četiri koordinate određuje vreme i mesto nekog događaja.

On piše:

Svaki opšti zakon prirode mora se tako konstituisati da se pretvara u zakon potpuno istog oblika kad, umesto prostorno-vremenskih promenljivih izvornog koordinatnog sistema, uvedemo nove prostorno-vremenske promenljive drugog koordinatnog sistema. Povezano sa tim, matematički odnos među veličinama prvog reda i veličinama drugog reda dat je Lorencovim transformacijama. Ili, kratko: opšti zakoni prirode pokazuju invarijantnost u pogledu Lorencovih transformacija.

(str. 42)

Ajnštajnova tvrdnja da su zakoni prirode invarijantni u odnosu na Lorencove transformacije najjasnija je ilustracija njegove pozicije. Pošavši od te tačke, on smatra mogućim da fenomenima promene pripíše ono što nalazi u transformacijama. To je upravo metod matematičke fizike koji je odavno osuđen i koji je prof. Hvoljson spomenuo u tekstu koji smo ranije citirali.

U *Teoriji relativiteta* postoji poglavlje pod nazivom "Iskustvo i specijalna teorija relativnosti".

Prof. Ajnštajn piše:

U kojoj meri iskustvo podržava specijalnu teoriju relativiteta? Na to pitanje nije lako odgovoriti...

¹¹ Tj. Princip relativiteta brzina u klasičnoj mehanici.

Specijalna teorija relativiteta je kristalizovana iz Maksvel-Lo-
rencove teorije elektromagnetskih fenomena. Zato sve činjenice
koje podržavaju elektromagnetsku teoriju takode podržavaju i te-
oriju relativiteta.

(str. 49)

Prof. Ajnštajn veoma akutno oseća neophodnost činjenica da bi
se njegove teorije postavile na čvrsto tlo. Ali, on uspeva da nađe te
činjenice samo u odnosu na nevidljive veličine – elektrone i jone.

On piše:

Klasična mehanika zahteva da bude modifikovana pre nego što
može da stane u red sa zahtevima specijalne teorije relativiteta. Za
glavni deo, međutim, ta modifikacija utiče samo na zakone brzog
kretanja, u kojima brzine materije nisu veoma male kad se upore-
de sa brzinom svetlosti. Mi imamo iskustvo takvih brzih kretanja
samo u slučaju elektrona i jona; za druga kretanja, odstupanje od
zakona klasične mehanike suviše je malo da bi se praktično poka-
zalo u praksi.

(str. 44)

Prelazeći na opštu teoriju relativiteta, prof. Ajnštajn piše:

Klasični princip relativiteta, koji se odnosi na trodimenzionalni
prostor sa vremenskom koordinatom t (realna veličina) narušen je
činjenicom konstantne brzine svetlosti.

Ali, činjenica konstantne brzine svetlosti je narušena zakrivljenjem
zraka svetlosti u gravitacionim poljima. To zahteva novu teoriju re-
lativiteta i prostora, određenog Gausovim koordinatama, primenljivi-
m na neuklidski kontinuum.

Gausove koordinate se razlikuju od Dekartovih po činjenici da
se one mogu primeniti na bilo koju vrstu prostora, nezavisno od
osobina tog prostora. One sa automatski prilagođavaju bilo kom
prostoru, dok Dekartove koordinate zahtevaju prostor posebnih de-
finitivnih osobina, tj. geometrijski prostor.

Nastavljajući da poredi specijalnu i opštu teoriju relativiteta, prof.
Ajnštajn piše:

Specijalna teorija relativiteta se odnosi na oblasti u kojima ne
postoji gravitaciono polje. U tom pogledu kruto telo u stanju kre-
tanja služi kao referentno telo, tj. kruto telo u stanju kretanja koje
je tako izabrano da mu pretpostavka uniformnog pravolinijskog
kretanja "izolovane" materijalne tačke relativno odgovara.

(str. 98)

Da bi učinio jasnim principe opšte teorije relativiteta, Ajnštajn
uzima prostorno-vremenski domen kao jedan disk koji rotira oko
sopstvenog centra u sopstvenoj ravni. Posmatrač smešten na tom
disku gleda na disk kao da je "u mirovanju". On gleda na silu koja
deluje na disk i uopšte na sva tela koja su u mirovanju u odnosu na
disk, kao na de-lovanje gravitacionog polja.

Posmatrač izvodi eksperimente na svom kružecem disku sa sa-
tovima i mernim šipkama. Rađeci tako, namera mu je da dođe do
egzaktne definicije značenja vremenskih i prostornih podataka u
odnosu na rotirajući disk.

Za početak, on postavlja jedan od dva identično konstruisana
časovnika u centar rotirajućeg diska, a drugi na obod diska, tako
da su oni u relativnom mirovanju u odnosu na njega. (str. 80)

Zato u našem rotirajućem disku, ili, da uopštimo stvari, u sva-
kom gravitacionom polju, sat će ići brže ili sporije, zavisno od
položaja u koji je časovnik postavljen (u mirovanju). Iz tog razlo-
ga nije moguće dati razumnu definiciju vremena uz pomoć časov-
nikâ koji su namešteni da miruju u odnosu na referentni sistem.
Slična teškoća se pojavljuje kad pokušamo da našu raniju defini-
ciju istovremenosti primenimo na takav slučaj. (str. 81)

Definicija prostornih koordinata takode predstavlja nesavladivu
prepreku. Ako posmatrač (koji se kreće sa diskom) primeni svoju
standardnu šipku za merenje (šipku koja je kratka u poredenju sa
prečnikom diska) tangencijalno na ivicu diska, tada... će dužina te
šipke biti manja, pošto tela koja se kreću doživljavaju skraćenje u
pravcu kretanja. Sa druge strane, merna šipka neće doživeti skra-
ćenje po dužini, ako je primenjena na disk u pravcu prečnika. (str. 81)

Iz tog razloga su korišćena ne-kruta (elastična) referentna tela, koja se kao celina ne samo kreću u svakom pravcu, već takođe trpe promene oblika *ad libitum* tokom svog kretanja. Časovnici, za koje važi zakon kretanja bilo koje vrste, ma koliko nepravilnog, služe za definisanje vremena. Moramo da zamislimo svaki od tih časovnika učvršćenih u nekoj tački ne-krutog (elastičnog) referentnog tela. Ti časovnici zadovoljavaju samo jedan uslov, da se "očitanja" koja se opažaju istovremeno na pridruženim časovnicima (u prostoru) razlikuju jedno od drugog beskonačno malo. To ne-kruto (elastično) referentno telo koje se približno može odrediti kao "referentni mekušac", je u osnovi ekvivalent Gausovom četvorodimenzionalnom koordinatnom sistemu izabranom proizvoljno. Ono što daje "mekušcu" izvesnu razumljivost u poređenju sa Gausovim koordinatnim sistemom je (realno neopravdano) formalno zadržavanje odvojenog postojanja prostornih koordinata kao suprotstavljenih vremenskim koordinatama. Svaka tačka mekušca se tretira kao tačka prostora, a svaka materijalna tačka koja je u relativnom mirovanju na nju kao da je u mirovanju, sve dok se mekušac smatra referentnim telom. Opšti princip relativiteta zahteva da se svi ti mekušci mogu koristiti kao referentna tela sa podjednakim pravom i podjednakim uspehom u formulisanju opštih zakona prirode; sami zakoni moraju biti sasvim nezavisni od izbora mekušca. (str. 99)

Što se tiče fundamentalnog pitanja o obliku sveta, Ajnštajn piše:

Ako se zamislimo nad pitanjem kako gledati na univerzum, uzet kao celinu, prvi odgovor koji se sugerše je sigurno ovaj: što se tiče prostora (i vremena) univerzum je beskonačan. Zvezdâ ima svuda, tako da gustina materije, iako u detaljima veoma različita, u proseku je svuda ista. Drugim rečima: ma koliko daleko da otputujemo u prostor, svuda ćemo naći razređena jata zvezda približno iste vrste i gustine. (str. 105)

Taj pogled nije u skladu sa Njutnovom teorijom. Ova poslednja teorija pre zahteva da univerzum treba da ima neku vrstu centra u kome je gustina zvezda maksimalna, i da, kako nastavljamo ka spolja iz tog centra, grupna gustina zvezda treba da se smanjuje, dok na kraju, na velikim rastojanjima, nju ne smeni velika oblast praznine. Zvezdani univerzum trebalo bi da bude konačno ostrvo u beskonačnom okeanu prostora. (str. 105, 106)

Razlog zašto je neograničeni univerzum nemoguć je taj što bi se, prema Njutnovoj teoriji, intenzitet gravitacionog polja na površini sfere ispunjene materijom, čak i ako je ta materija veoma male gustine, povećavao sa povećavanjem prečnika sfere, i na kraju bi postao beskonačan, što je nemoguće. (str. 106)

Razvoj neeuclidiske geometrije vodi priznanju činjenice da možemo odbaciti sumnju u beskonačnost našeg prostora ne dolazeći u sukob sa zakonima mišljenja ili iskustva. (str. 108)

Dozvoljavajući mogućnost sličnih zaključaka, Ajnštajn opisuje svet dvodimenzionalnih bića na sferičnoj površini.

Suprotno našem, univerzum tih bića je dvodimenzionalan; ali, kao i naš, on se proteže u beskonačnost. (str. 108)

Ta površina sveta dvodimenzionalnih bića bi za njih činila "prostor". Taj prostor bi posedovao veoma čudne osobine. Ako bi bića sa sferične površine crtala krugove u svom "prostoru", to jest, na površini svoje sfere, ti krugovi bi se povećavali do određene granice, a potom bi *počeli da se smanjuju*.

Univerzum tih bića je konačan, a ipak nema granice. (str. 109)

Ajnštajn dolazi do zaključka da bi bića sa sferične površine bila u stanju da odrede da žive na sferi, pa čak mogla i da otkriju prečnik te sfere ako bi bila u stanju da ispituju dovoljno veliki deo te površine.

Ali, ako je taj deo zaista veoma mali, oni više ne bi mogli da dokažu da su u sferičnom "svetu", a ne u euklidskoj ravni, jer se mali deo sferične površine samo malo razlikuje od dela ravni iste veličine. (str. 110)

Zato, ako bića sferične površine žive na planeti čiji solarni sistem zauzima samo zanemarljivo mali deo sferičnog univerzuma, ona nemaju načina da odrede žive li u konačnom ili beskonačnom univerzumu, jer je "deo univerzuma" kome oni imaju pristup u oba slučaja praktično ravan, ili euklidski. (str. 110)

Za tu dvodimenzionalnu sferu-univerzum postoji trodimenzi-
onalna analogija, naime, trodimenzionalni sferički prostor koji je
otkrio Riman. Njegove tačke su, slično, sve ekvivalentne. On po-
seduje konačnu zapreminu koja je određena njegovim "radiju-
som". (str. 111)

Lako se vidi da je trodimenzionalni sferički prostor sasvim ana-
logan dvodimenzionalnoj sferičkoj površini. On je konačan (to jest,
konačne zapremine) i nema granica. (str. 112)

Ovde se može pomenuti da postoji još jedna vrsta zakrivljenog
prostora, "eliptički prostor". Na njega se može gledati kao na zakriv-
ljeni prostor u kome su dve "stvari koje se dopunjuju" identične...
Eliptički univerzum se tako može u izvesnoj meri smatrati zakriv-
ljenim univerzumom koji poseduje centralnu simetriju. (str. 112)

Iz toga što je rečeno sledi da su zatvoreni prostori bez granica
zamislivi. Od njih, sferični prostor (i eliptični) odlikuju se svojom
jednostavnošću, jer su u njima sve tačke ekvivalentne. Kao rezul-
tat ove diskusije, javlja se krajnje interesantno pitanje za astron-
ome i fizičare, a to je, da li je univerzum u kome živimo beskonačan,
ili je konačan na način sferičnog univerzuma. Naše iskustvo je
daleko od toga da nam omogućava da odgovorimo na to pitanje.
Ali, opšta teorija relativiteta dozvoljava da na njega odgovorimo
sa umerenim stepenom izvesnosti, i u vezi sa tim ranije pomenu-
ta teškoća (iz perspektive Njutnove teorije) nalazi svoje rešenje.
(str. 112)

Struktura prostora, po opštoj teoriji relativiteta, razlikuje se od
onoga što je opšte priznato.

Prema opštoj teoriji relativiteta, geometrijske osobine prostora
nisu nezavisne, već su određene materijom. Tako možemo izvući
zaključke o geometrijskoj strukturi univerzuma samo ako naša raz-
matranja zasnujemo na tome da je stanje materije nešto što je po-
znato. Mi znamo iz iskustva da su . . . brzine zvezda male u odnosu
na brzinu svetlosti. Zato možemo u gruboj aproksimaciji doći do
zaključka o prirodi univerzuma kao celine, ako tretiramo materi-
ju kao da je u mirovanju. (str. 113)

Možemo da zamislimo da se, što se tiče geometrije, naš uni-
verzum ponaša analogno površini koja je nepravilno zakrivljena u

svojim pojedinačnim delovima, ali koja nigde znatno ne odstupa
od ravni; nešto nalik na namreškano površinu jezera. Takav uni-
verzum se može odgovarajuće nazvati kvazi-euklidski univerzum.
Što se tiče prostora, on bi bio beskonačan. Ali, proračun pokazuje
da bi u kvazi-euklidskom univerzumu prosečna gustina materije
neizbežno bila jednaka nuli. Zato takav univerzum ne bi svuda
mogao biti ispunjen materijom; to bi predstavljalo nezadovolja-
vajuću sliku. (str. 114)

Ako u univerzumu treba da imamo prosečnu gustinu materije
koja se razlikuje od nule, ma koliko da je ta razlika mala, onda
univerzum ne bi mogao da bude kvazi-euklidovski. Naprotiv, rezul-
tati proračunavanja ukazuju da, ako materija treba da se uniformno
rasporedi, univerzum bi neophodno bio sferičan (ili eliptičan).
Pošto u stvarnosti detaljna raspodela materije nije uniformna, real-
ni univerzum bi se razlikovao u pojedinačnim delovima od sfe-
ričnog, tj. univerzum bi bio kvazisferičan. Ali bi bio neizbežno
konačan. Zapravo, ova teorija nam daje jednostavnu vezu izme-
du prostornog prostiranja univerzuma i prosečne gustine materije.
(str. 114)

Ovu poslednju pretpostavku prof. A. S. Eddington (Eddington) tre-
tira na nešto drugačiji način u knjizi "*Prostor, vreme i gravitacija*".

Nakon mase i energije, tu je još jedna fizička veličina koja igra
fundamentalnu ulogu u modernoj fizici, a to je *dejstvo*¹². Dejstvo je
veoma tehnički termin, i ne treba ga mešati sa Njutnovom "akci-
jom i reakcijom". Posebno u teoriji relativiteta ovo u mnogim
pogledima izgleda kao najfundamentalnije od svega. Nije teško
videti zašto. Ako želimo da govorimo o kontinualnoj materiji pri-
sutnoj u bilo kojoj posebnoj tački prostora i vremena, moramo da
koristimo termin *gustina*. *Gustina pomnožena prostornom zapre-
minom daje masu*, ili ono što izgleda da je ista stvar, energiju. Ali,
iz naše prostorno-vremenske perspektive, daleko važnija stvar je
*gustina pomnožena s četvorodimenzionalnom zapreminom pro-
stora i vremena; to je dejstvo*. Množenje sa tri dimenzije daje
masu ili energiju; a četvrto množenje daje masu i energiju po-
množenu vremenom. Dejstvo je, prema tome, masa pomnožena sa

¹² Dejstvo se definiše kao energija pomnožena vremenom (Hvoljson).

vremenom, ili energija pomnožena sa vremenom, i fundamentalnija je od svega drugog.

Delovanje je zakrivljenost sveta. Jedva da je moguće vizualizovati tu tvrdnju, jer je naše opažanje zakrivljenosti izvedeno iz površine sa dve dimenzije u trodimenzionalnom prostoru, a to daje suviše ograničenu ideju o mogućnostima četvorodimenzionalne površine u prostoru sa pet ili više dimenzija. U dve dimenzije postoji samo jedna totalna zakrivljenost, i ako ona nestane, površina je ravna, ili se u najmanju ruku može odmotati u ravan.

Gde god postoji materija, postoji i dejstvo, pa prema tome i zakrivljenost, i zanimljivo je da se primeti da u običnoj materiji zakrivljenost prostorno-vremenskog sveta nipošto nije beznačajna. Na primer, u vodi obične gustine, zakrivljenost je ista kao zakrivljenost prostora u obliku sfere prečnika 570.000.000 km. Rezultat je još više iznenađujući ako se izrazi u vremenskim jedinicama: prečnik je otprilike pola sata.

Teško je da se tačno opiše šta to znači; ali, u najmanju ruku možemo predvideti da bi vodena kugla prečnika 570.000.000 km imala izuzetne osobine. Pretpostavljamo da mora postojati gornja granica moguće vodene kugle. Koliko mogu da zaključim, homogena masa vode otprilike te veličine (ne veća) mogla bi da postoji. Ona ne bi imala centar, i ne bi imala granica, budući da bi svaka njena tačka bila u istom položaju u odnosu na čitavu masu kao i svaka druga tačka – kao tačke na *površini* jedne sfere u odnosu na samu površinu. Bilo koji zrak svetlosti nakon što bi putovao sat ili dva, vratio bi se u početnu tačku. Ništa ne bi moglo ni da uđe ni da izade iz te mase, jer nema granica da se u nju uđe ili izade; zapravo, ona se pruža uz prostor. Ne bi moglo biti nikakvog sveta nigde drugde, zato što ne postoji "nigde drugde". (str. 147, 148)

Izlaganje teorijâ nove fizike koje stoje po strani od "relativiteta" zauzelo bi suviše prostora. Proučavanje strukture svetlosti i elektriciteta, proučavanje atoma (Borove teorije) i posebno proučavanje elektrona (kvantna teorija) vodi fiziku sasvim ispravnim putevima, i ako bi fizika zaista uspela da se oslobodi od navedenih prepreka, koje zaustavljaju njen napredak, a takođe i od nepotrebnih paradoksa teorija relativiteta, jednog dana bi otkrila da o pravoj prirodi stvari zna mnogo više nego što bi se moglo pretpostaviti.

STARA FIZIKA

Geometrijska koncepcija prostora, to jest, razmatranje prostora nezavisno od vremena. Koncepcija prostora kao praznine u kojoj može ili ne mora biti "tela".

Jedno vreme za sve što postoji. Vreme merljivo jednom skalom.

Aristotelov princip o konstantnosti i jedinstvu zakona u čitavom univerzumu, i, kao zaključak iz tog principa, poverenje u neizmenljivost priznatih pojava.

Elementarno razumevanje mere, merljivosti i nesamerljivosti. Mere za sve uzete spolja.

Priznavanje čitavog niza koncepata, teških za definisanje, kao što su vreme, brzina itd, kao primarnih koncepata koji ne zahtevaju definiciju.

Zakon gravitacije ili privlačnosti i produženje tog zakona na pojavu padanja (težine).

"Univerzum lebdećih kugli", kako u nebeskom prostoru, tako i unutar atoma.

Teorija vibracija, talasno kretanje itd.

Sklonost da se svi fenomeni zračeće energije tumače talasnim vibracijama.

Neophodnost hipoteze "etra" u ovom ili onom obliku. Etar kao supstanca najveće gustine i "etar" kao najrazređenija supstanca.

NOVA FIZIKA

Pokušaji da se pobegne iz trodimenzionalnog prostora sredstvima matematike i metageometrije. Četiri koordinate.

Proučavanje strukture materije i zračeće energije. Proučavanje atoma. Otkriće elektrona.

Priznanje brzine svetlosti kao ograničavajuće brzine. Brzina svetlosti kao univerzalna konstanta.

Definicija četvrte koordinate povezano sa brzinom svetlosti. Vreme kao imaginarna veličina. Minkovski. Priznanje neophodnosti da

se vreme uzima zajedno sa prostorom. Četvorodimenzionalni prostorno-vremenski kontinuum.

Nove ideje u mehanici. Priznanje moguće netačnosti principa održanja energije. Priznanje mogućeg preobražaja materije u energiju i obrnuto.

Pokušaji da se izgradi sistem apsolutnih jedinca mere.

Utvrđivanje činjenice težine svetlosti i materijalnosti elektriciteta.

Princip povećanja energije i mase tela u kretanju.

Specijalni i opšti principi relativiteta; i ideja o neophodnosti *konačnog* prostora u vezi sa zakonima gravitacije i raspodele materije u univerzumu.

Zakrivljenost prostorno-vremenskog konitunuuma. Neograničen, ali konačan univerzum, čije su mere određene gustinom materije koja ga sačinjava. Sferični ili eiptični prostor.

”Elastični” prostor.

Nove teorije strukture atoma. Proučavanje elektrona. Kvantna teorija. Proučavanje strukture zračeće energije.

II

Sada, pošto smo ispitali osnovne karakteristike i ”stare” i ”nove” fizike, možemo da se upitamo da li je, na osnovu materijala koji posedujemo, moguće predvideti pravac kojim će krenuti dalji razvoj fizičkog znanja, i da li je iz tih pretpostavki moguće da se sagradi model univerzuma, čiji odvojeni delovi neće protivrečiti jedan drugom i uzajamno se osporavati. Odgovor će biti da ne bi bilo teško sagraditi takav model, ili bi u svakom slučaju bilo sasvim moguće, kad bismo na raspolaganju imali sve neophodne mere univerzuma koje su nam dostupne. Postavlja se novo pitanje: ”Imamo li sve neophodne mere?” A odgovor nesumnjivo mora biti: ”Ne, nemamo.” Naše mere univerzuma su neodgovarajuće i nepotpune. U ”geometrijskom” trodimenzionalnom univerzumu to je sasvim jasno; svet se ne može uklopiti u prostor sa tri koordinate. Suviše stvari je izostavljeno, stvari koje se ne mogu izmeriti. To je podjednako jasno i

u ”metageometrijskom” univerzumu sa četiri koordinate. Svet sa svom svojom raznovrsnošću fenomena ne uklapa se u četvorodimenzionalni prostor, bez obzira kako uzmemo četvrtu koordinatu, bilo kao veličinu analognu sa prve tri ili kao imaginarnu veličinu odredljivu relativno prema krajnjoj fizičkoj brzini koja je otkrivena, tj. brzini svetlosti.

Dokaz veštačke prirode četvorodimenzionalnog prostora u novoj fizici leži pre svega u krajnjoj komplikovanosti njenih konstrukcija, koje zahtevaju *zakrivljen prostor*. Sasvim je jasno da to *zakrivljenje* prostora ukazuje da je u njemu prisutna neka druga dimenzija ili dimenzije.

Univerzum sa četiri koordinate je isto tako nezadovoljavajući kao i univerzum sa tri. A da budemo tačniji, možemo reći da mi nemamo sve mere neophodne za konstruisanje modela univerzuma, jer ni tri koordinate stare fizike ni četiri koordinate nove fizike nisu dovoljne da se opiše sva raznovrsnost pojava u univerzumu; ili, drugim rečima, jer nemamo dovoljno dimenzija.

Zamislimo da neko izgradi model kuće, imajući samo pod, jedan zid i krov. To bi bio model koji odgovara *trodimenzionalnom* modelu univerzuma. On će dati opšti utisak kuće, ali samo pod uslovom da i sam model i posmatrač ostanu nepokretni. I najmanji pokret će uništiti celu iluziju.

Četvorodimenzionalni model univerzuma nove fizike je isti model, samo uređen tako da rotira, okrećući uvek svoju prednju stranu posmatraču. To može da produži iluziju neko vreme, ali samo pod uslovom da nema više od *jednog posmatrača*. Dva posmatrača koja posmatraju taj model sa različitih strana vrlo brzo će videti u čemu se sastoji trik.

Pre nego što pokušamo da učinimo jasnim bez ikakvih analogija šta zapravo znači kad kažemo da se univerzum ne uklapa u trodimenzionalni ili četvorodimenzionalni prostor, i pre nego što pokušamo da otkrijemo koliki broj koordinata zaista određuje univerzum, moram da eliminišem jedan od najsušinskih nesporazuma koji postoji u pogledu dimenzija.

To će reći, moram da ponovim da matematika nema pristupa proučavanju dimenzija prostora ili prostor-vremena. A matematičari koji tvrde da je čitav problem četvrte dimenzije u filozofiji, u psi-

hologiji, u misticizmu itd. potekao iz toga što je "neko nekad slušao razgovor dva matematičara o stvarima koje samo oni mogu da razumeju", grdno se varaju, voljno ili nevoljno, to najbolje znaju oni sami.

Matematika se odvaja jednostavno i lako od trodimenzionalne fizike i Euklidove geometrije, jer ona tu uopšte i ne spada.

Sasvim je pogrešno misliti da sve matematički odnosi moraju imati fizičko ili geometrijsko značenje. Naprotiv, samo mali i najelementarniji deo matematike ima trajnu vezu sa geometrijom i sa fizikom, i samo veoma mali broj geometrijskih i fizičkih veličina može imati trajni matematički izraz.

Za nas je neophodno da egzaktno razumemo da se dimenzije ne mogu matematički izraziti i da shodno tome matematika ne može da služi kao instrument za istraživanje problema prostora i vremena. Samo mere duž prethodno usaglašenih koordinata mogu se izraziti matematički. Može se, na primer, reći da je dužina jednog objekta 5 metara, širina 10 metara, a visina 15 metara. Ali, sama razlika između dužine, širine i visine se ne može izraziti; matematički su one ekvivalentne. Matematika ne oseća dimenzije kao što ih oseća geometrija i fizika. Matematika ne može da oseti razliku između tačke, linije, površine i tela. Tačka, linija, površina i telo mogu se matematički izraziti samo pomoću eksponentata, to će reći, naprosto zarad označavanja: a , linija; a^2 , površina; a^3 , telo. Ali, zapravo će te iste oznake služiti takođe i za delove linije različitih dužina: $-a$, 10 metara; a^2 , 100 metara; a^3 , 1000 metara.

Veštačka priroda označavanja dimenzija eksponentima postaje savršeno jasna ako razmišljamo na sledeći način:

Mi pretpostavljamo da je a linija, a^2 je kvadrat, a^3 je kocka, a^4 je telo sa četiri dimenzije; a^5 i a^6 , kao što će se videti kasnije, se mogu objasniti. Ali, šta bi značilo a^{25} , ili a^{125} ili a^{1000} ? Kad jednom dopustimo da dimenzije odgovaraju eksponentima, to bi značilo da eksponenti stvarno izražavaju dimenzije. Shodno tome bi broj dimenzija morao biti isti kao i eksponent. To bi bila očigledna besmislica, budući da je ograničenje univerzuma u odnosu na broj dimenzija sasvim očigledno i niko ne bi ozbiljno dopustio mogućnost beskonačnog ili čak velikog broja dimenzija.

Kad smo ovo utvrdili, moramo da još jednom primetimo, iako bi to već trebalo da bude sasvim jasno, da tri koordinate nisu dovoljne

za opis univerzuma, jer u takvom univerzumu ne bi bilo kretanja, ili, da drugačije kažemo, svako primetno kretanje bi smesta uništilo univerzum.

Četvrta koordinata uzima u obzir vreme; prostor se više ne uzima odvojeno. Četvorodimenzionalno prostor-vreme dopušta kretanje.

Ali, samo kretanje je veoma složena pojava. Pri prvom pristupu kretanju, mi se srećemo sa interesantnom činjenicom. Kretanje ima u samom sebi tri jasno izražene dimenzije: trajanje, brzinu i "pravac". Ali, taj pravac ne leži u euklidskom prostoru, kao što je pretpostavljala stara fizika; to je pravac od "pre" ka "posle", koji se za nas nikad ne menja i nikad ne nestaje.

Vreme je mera kretanja. Ako vreme predstavimo linijom, onda će jedina linija koja zadovoljava sve zahteve vremena biti *spirala*. Spirala je "trodimenzionalna linija", da tako kažemo, to jest, linija koja zahteva tri koordinate da se konstruiše i označi.

Trodimenzionalnost vremena je potpuno analogna trodimenzionalnosti prostora. Mi ne merimo prostor *kockama*, mi ga merimo linearno u raznim pravcima, i činimo potpuno isto i sa vremenom, iako u vremenu možemo da merimo samo dve od tri koordinate, naime trajanje i brzinu; pravac vremena za nas nije veličina, već apsolutni uslov. Druga razlika je ta što u pogledu prostora mi imamo posla sa trodimenzionalnim kontinuumom, dok u pogledu vremena mi to ne shvatamo. Ali, kao što je već bilo rečeno, ako pokušamo da sjedinimo sve tri koordinate vremena u jednu celinu, dobićemo spiralu.

To objašnjava zašto je "četvrta koordinata" nedovoljna da opiše vreme. Iako je dopušteno da vreme bude zakrivljena linija, njena zakrivljenost ostaje nedefinisana. Samo tri koordinate, ili "trodimenzionalna linija", to jest, spirala, daju odgovarajući opis vremena.

Trodimenzionalnost vremena objašnjava mnoge pojave koje su dosad ostale neshvatljive i čini suvišnim najveći broj razrađenih hipoteza i pretpostavki koje su bile nezamenljive u pokušaju da se univerzum sabije u granice tro- ili čak četvorodimenzionalnog kontinuumu.

To takođe objašnjava neuspeh relativizma da dâ razumljiv oblik svojim objašnjenjima. Izuzetna komplikovanost u svakoj konstrukciji je uvek rezultat nečega što je izostavljeno ili pogrešno uzeto

od početka. Uzrok komplikovanosti u ovom slučaju leži u pomenu toj nemogućnosti da se univerzum sabije u granice trodimenzionalnog ili četvorodimenzionalnog kontinuuma. Ako pokušamo da na trodimenzionalni prostor gledamo kao na dvodimenzionalni i da sve fizičke pojave objasnimo kao da se događaju na površini, biće potrebno još nekoliko novih "principa relativiteta".

Na tri dimenzije vremena se može gledati kao na produžetak dimenzija vremena, tj. kao na "četvrtu", "petu" i "šestu" dimenziju prostora. "Šestodimenzionalni prostor" je nasumnjivo "Euklidski kontinuum", ali čije su osobine i oblici nama potpuno nerazumljivi. Šestodimenzionalni oblik tela je nama nepojmljiv i ako bismo bili u stanju da ga opazimo našim čulima, mi bismo ga bez sumnje videli i osećali kao trodimenzionalan. Trodimenzionalnost je funkcija naših čula. Vreme je granica naših čula. Šestodimenzionalni prostor je stvarnost, svet kakav jeste. Tu stvarnost mi opažamo jedino kroz prorez naših čula, dodira i vida, i definišemo kao trodimenzionalni prostor, pripisujući mu euklidske osobine. Svako šestodimenzionalno telo postaje za nas trodimenzionalno telo koje *postoji u vremenu*, a osobine pete i šeste dimenzije za nas ostaju neopazive.

Šest dimenzija sačinjava "period", iza koga ne može biti ničeg izuzev ponavljanja istog perioda u drugoj razmeri. Period dimenzija je ograničen na jednom kraju tačkom, a na drugom kraju beskonačnošću prostora pomnoženog beskonačnošću vremena, koji su u drevnom simbolizmu bili prikazivani sa dva trougla koja se seku, ili šestokrakom zvezdom.

Baš kao što u prostoru jedna dimenzija, linija, ili dve dimenzije, površina, ne mogu postojati same po sebi, i kad se uzmu odvojeno predstavljaju samo imaginarne figure, tako u vremenu jedino *trodimenzionalno telo vremena* postoji u stvarnosti.

Uprkos činjenici da brojanje dimenzija u geometriji počinje od linije, u pravom fizičkom smislu, jedino materijalna tačka i telo su objekti koji postoje. Linije i površine su samo osobine i svojstva tela. Na njih se takođe može gledati na još jedan način: linija je putanja kretanja tačke u prostoru, a površina je putanja kretanja linije u ortogonalnom pravcu (ili u pravcu njene rotacije).

Isto se može primeniti i na "vremensko" telo. U njemu su samo tačka (trenutak) i telo stvarni. *Trenutak* može da se promeni, to jest,

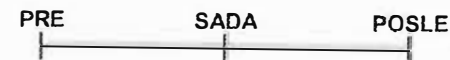
on može da se sažme i nestane, ili proširi i postane telo. *Telo* takođe može da se sažme i postane tačka, ili može da se proširi i postane beskonačnost.

Broj dimenzija ne može da bude ni beskonačan ni veoma veliki; *ne može biti veći od šest*. Razlog za to leži u osobini šeste dimenzije koja u sebi uključuje *Sve Mogućnosti* date razmere.

Da bismo to razumeli, neophodno je da ispitamo sadržaj tri dimenzije vremena, uzete u njihovom "prostornom" smislu, to jest, kao četvrtu, petu i šestu dimenziju vremena.

Ako uzmemo trodimenzionalno telo kao tačku, linija postojanja ili kretanja te tačke biće linija četvrte dimenzije.

Uzmimo liniju vremena kako je obično zamišljamo.

Slika 8.

Linija određena sa tri tačke, "pre", "sada", "posle" – je linija četvrte dimenzije.

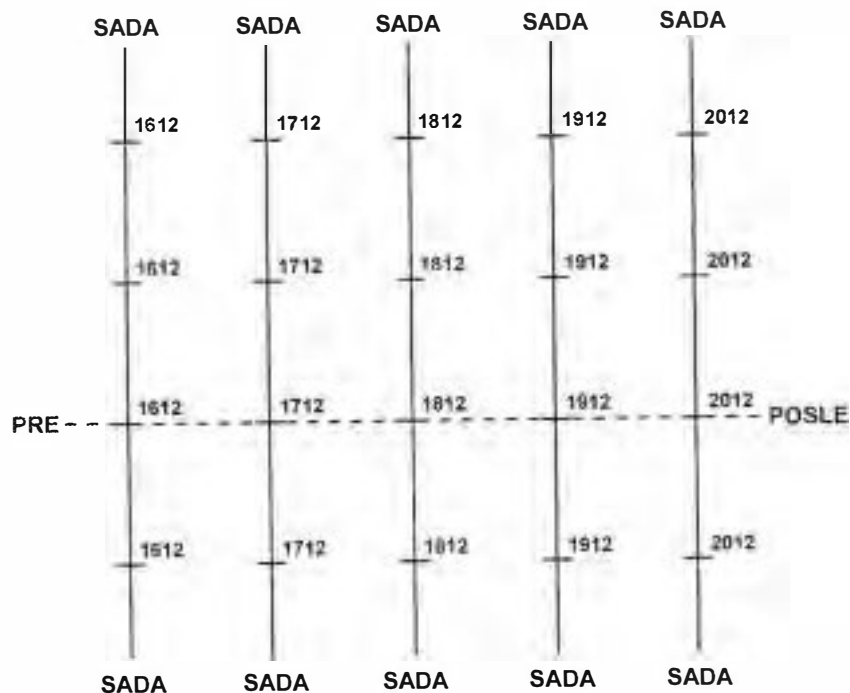
Zamislimo nekoliko linija normalnih na tu liniju, pre–sada–posle. Te linije, od kojih svaka označava *sada* za dati trenutak, izraziće večno postojanje prošlih, i moguće, budućih trenutaka (Sl. 9, str. 482).

Svaka od tih normalnih linija je *večno sada* za neke trenutke i svaki trenutak ima takvu liniju *večnog sada*.

To je peta dimenzija.

Peta dimenzija formira površinu u odnosu na liniju vremena.

Sve što znamo, sve što priznajemo kao postojeće, leži na liniji četvrte dimenzije; linija četvrte dimenzije je "istorijsko vreme" našeg odeljka postojanja. To je jedino "vreme" koje znamo, jedino vreme koje osećamo, jedino vreme koje priznajemo. Ali, iako nismo toga svesni, osećaj postojanja drugih "vremena", i paralelnih i normalnih, neprestano ulazi u našu svest. Ta paralelna "vremena" su potpuno analogna sa našim vremenom i sastoje se od pre–sada–posle, dok se normalna "vremena" sastoje samo od *sada*, i predstavljaju, tako reći, niti preseka, *potku* u fabrici, u svom odnosu prema paralelnim linijama vremena koje predstavljaju *osnovu*.

Slika 9.

Ali, svaki trenutak "sada" na liniji vremena, to jest, na jednoj od paralelnih linija, sadrži ne jednu, već izvestan broj mogućnosti, ponekad veliki, a ponekad mali. Broj mogućnosti koje se sadrže u svakom trenutku neminovno mora biti ograničen, jer kad broj mogućnosti ne bi bio ograničen, ne bi bilo nemogućnosti. Zato svaki trenutak vremena, unutar određenih ograničenih uslova bića ili fizičkog postojanja, sadrži određen broj mogućnosti i beskonačan broj nemogućnosti. Ali, nemogućnosti takođe mogu biti različitih vrsta. Ako sam, hodajući poznatim poljem raži iznenada video veliko brezovo drvo koje tu nije bilo juče, to bi bila nemoguća pojava (upravo "materijalno čudo" koje ne dopušta Aristotelov princip). Ali, ako idući poljem raži vidim usred njega kokosovu palmu, to bi bila nemoguća

pojava druge vrste, takođe "materijalno čudo", ali mnogo višeg ili mnogo težeg tipa. Te razlike između nemogućnosti treba imati na umu.

Na stolu preda mnom ima mnogo raznih stvari. Sa tim stvarima mogu da postupam na različite načine. Ali ne mogu, na primer, da sa stola uzmem nešto čega na njemu nema. Ne mogu sa stola da uzmem pomorandžu koja nije tu, baš kao što ne mogu da sa njega uzmem Keopsovu piramidu ili katedralu Svetog Isaka. Izgleda kao da tu zapravo nema razlike između pomorandže i piramide, pa ipak, razlika postoji. Pomorandža *bi mogla* da bude na stolu, ali piramida *ne bi mogla*. Koliko god da je sve to elementarno, to pokazuje da postoje razni stepeni nemogućnosti.

Ali, sada smo zauzeti samo mogućnostima. Kao što sam već spomenuo, svaki trenutak sadrži određen broj mogućnosti. Ja mogu da ostvarim jednu od postojećih mogućnosti, to jest, mogu da uradim nešto. Mogu da ne uradim ništa. Ali, šta god da uradim, to jest, ma koja od mogućnosti sadržanih u datom trenutku bila ostvarena, ostvarenje te mogućnosti će odrediti *naredni trenutak vremena*, naredno *sada*. Taj drugi trenutak vremena će opet sadržati izvestan broj mogućnosti, a ostvarenje jedne od tih mogućnosti odrediće *naredni trenutak vremena*, naredno *sada*, i tako dalje.

Zato se linija pravca vremena može definisati kao linija ostvarenja jedne mogućnosti od nekog broja mogućnosti koje su bile sadržane u prethodnoj tački.

Linija ovog ostvarivanja biće linija četvrte dimenzije, linija vremena. Mi je vizualizujemo kao pravu liniju, ali bi korektnije bilo da o njoj mislimo kao o cik-cak liniji.

Neprekidno postojanje tog ostvarenja, linija normalna na liniju vremena, biće linija pete dimenzije, ili linija večnosti.

Za moderni um, večnost je neodređena zamisao. U običnom razgovornom jeziku večnost se uzima kao beskrajno produženje vremena. Ali, religiozna i filozofska misao u koncept večnosti stavljaju ideje koje je razlikuju od pukog beskonačnog pružanja istorodnog sa konačnim pružanjem. To se najjasnije vidi u indijskoj filozofiji sa njenom idejom o *Večnom Sada* kao stanju Brame.

Zapravo, koncept večnosti u odnosu na vreme je isti kao koncept površine u odnosu na liniju. Površina je veličina nesamerljiva sa linijom. Beskonačnost za liniju ne mora obavezno da bude linija

bez kraja; ona može biti površina, to jest, beskonačan broj konačnih linija.

Večnost može biti beskonačan broj konačnih "vremena".

Nama je teško da mislimo o "vremenu" u množini. Naša misao je isuviše naviknuta na ideju jednog vremena, pa iako je u teoriji ideja o množini "vremena" već prihvaćena u novoj fizici, u praksi mi još uvek mislimo o vremenu kao da je jedno te isto uvek i svuda.

Šta bi bila šesta dimenzija?

Šesta dimenzija bi bila linija ostvarivanja drugih mogućnosti koje su bile sadržane u prethodnom trenutku, ali se nisu ostvarile u "vremenu". U svakom trenutku i u svakoj tački trodimenzionalnog sveta postoji izvestan broj mogućnosti; u "vremenu", to jest, u četvrtoj dimenziji, jedna mogućnost je ostvarena u svakom trenutku, i te ostvarene mogućnosti su poslagane, jedna pored druge, u petoj dimenziji. Linija vremena, koja se beskrajno ponavlja u večnosti, ostavlja u svakom trenutku neostvarene mogućnosti. Ali, te mogućnosti, koje nisu bile ostvarene u jednom vremenu, ostvarene su u šestoj dimenziji, koja je jedan skup "svih vremena". Linije pete dimenzije, koje idu normalno na liniju vremena, formiraju, tako reći, površinu. Linije šeste dimenzije, koje počinju iz svake tačke "vremena" u svim mogućim pravcima, formiraju solidni trodimenzionalni kontinuum vremena, od koga mi znamo samo jednu dimenziju. Mi smo jednodimenzionalna bića u odnosu na vreme. Zbog toga mi ne vidimo paralelno vreme ili paralelna vremena; iz istog razloga mi ne vidimo uglove i zaokrete vremena, već vidimo vreme kao pravu liniju.

Do sada smo uzimali sve linije četvrte, pete i šeste dimenzije kao prave linije, kao koordinate. Ali, moramo zapamtiti da se na te prave linije ne može gledati kao na stvarno postojeće. One su samo jedan imaginarni sistem koordinata za određivanje spirale.

Uopšteno govoreći, nemoguće je da se utvrdi i dokaže stvarno postojanje pravih linija izvan izvesne određene razmere i izvan izvesnih određenih uslova. Pa čak i te "uslovno prave linije" prestaju da budu prave ako ih zamislimo na rotirajućem telu koje pored toga ima još i čitav niz drugih kretanja. To je sasvim jasno što se tiče linija u prostoru: prave linije nisu ništa drugo do imaginarne koordinate koje služe da se meri dužina, širina i dubina spirala. Ali, linije vre-

mena se geometrijski ni na koji način ne razlikuju od prostornih linija. Jedina razlika je u činjenici da u prostoru mi znamo tri dimenzije i u stanju smo da utvrdimo *spiralni* karakter svih kosmičkih kretanja, to jest, kretanja koja uzmemo u dovoljno velikoj razmeri. Ali, mi se ne usuđujemo da to uradimo u odnosu na "vreme". Mi pokušavamo da postavimo čitav prostor vremena na jednu liniju velikog vremena koje je opšte za svakog i za sve. Ali, to je iluzija; opšte vreme ne postoji, i svako telo koje odvojeno postoji, svaki "sistem" (ili ono što je prihvaćeno kao takvo) koji odvojeno postoji, ima svoje sopstveno vreme. To je priznala nova fizika. Ali, šta to znači i šta odvojeno postojanje znači, nova fizika nije objasnila.

Odvojeno vreme je uvek zatvoren krug. Mi možemo da mislimo o vremenu kao pravoj liniji samo na pravoj liniji velikog vremena. Ako veliko vreme ne postoji, svako odvojeno vreme može jedino da bude krug, to jest, zatvorena kriva. Ali, krug ili bilo koja zatvorena kriva zahtevaju dve koordinate da bi se definisali. Krug (kružnica) je dvodimenzionalna figura. Ako je druga dimenzija vremena večnost, to znači da večnost ulazi u svaki krug vremena i u svaki trenutak kruga vremena. Večnost je zakrivljenje vremena. Večnost je takođe kretanje, *večno kretanje*. I ako zamislimo vreme kao krug ili bilo koju drugu zatvorenu krivu, *večnost* će značiti večno kretanje duž te krive, večno ponavljanje, večno vraćanje.

Peta dimenzija je kretanje u krugu, ponavljanje, vraćanje. Šesta dimenzija je izlaz iz kruga. Ako zamislimo da se jedan kraj krive diže sa površine, mi vizualizujemo treću dimenziju vremena – šestu dimenziju prostora. Linija vremena postaje spirala. Stvarna spirala vremena nije analogna nijednoj od linija koje znamo, jer se grana u svakoj tački. I kao što može biti mnogo mogućnosti u svakom trenutku, tako može biti mnogo grana u svakoj tački. Naš um odbija ne samo da vizualizuje, već čak i da misli o rezultujućoj figuri u krivim linijama, i mi bismo izgubili pravac naše misli u tom ćorsokaku da nam *prave linije* nisu došle u pomoć.

Povezano sa tim, mi možemo razumeti značenje i svrhu pravih linija koordinatnog sistema. Prave linije nisu Euklidova naivnost, kao što neeuclidiska geometrija i "nova fizika" u vezi sa tim pokušavaju da prikažu. Prave linije su ustupak slabosti našeg misaonog aparata, ustupak zahvaljujući kome smo u stanju da mislimo o stvarnosti u aproksimativnim oblicima.

Figura trodimenzionalnog vremena će nam se pojaviti u obliku komplikovane strukture koja se sastoji od prečnika koji divergiraju iz svakog vremenskog trenutka, noseći u sebi svaki svoje vreme i izbacujući nove prečnike u svakom trenutku. Uzeti zajedno, ti prečnici će stvoriti trodimenzionalni kontinuum vremena.

Mi živimo i mislimo i postojimo na jednoj od linija vremena. Ali, druga i treća dimenzija vremena, to jest, površina na kojoj ta linija leži i telo u koje je ta površina uključena, ulaze u svakom trenutku u naš život i u našu svest i utiču na naše "vreme". Kad počnemo da osećamo te tri dimenzije vremena, mi počinjemo da ih zovemo pravac, trajanje i brzina. Ali, ako želimo da razumemo pravi međuodnos stvari čak i približno, moramo imati na umu činjenicu da pravac, trajanje i brzina nisu prave dimenzije, već prosto odrazi pravih dimenzija u našoj svesti.

Misleći o *vremenskom telu* koje formiraju linije svih mogućnosti uključenih u svaki trenutak, moramo da zapamtimo da izvan toga ne može biti ničeg.

To je tačka u kojoj možemo razumeti *ograničenost beskonačnog univerzuma*.

Kao što je ranije rečeno, tri dimenzije vremena plus nulta dimenzija i plus tri dimenzije vremena formiraju *period dimenzija*. Neophodno je da se razumeju svojstva tog perioda. On uključuje i prostor i vreme. Period dimenzija može se uzeti kao *prostor-vreme*, to jest, prostor sa šest dimenzija ili prostor ostvarenja svih mogućnosti. Izvan tog prostora možemo misliti jedino o ponavljanju perioda vremena, – ili u razmeri nule, ili u razmeri večnosti. Ali, to su drugi prostori, koji nemaju ničeg zajedničkog sa prostorom od šest dimenzija i mogu da postoje ili ne postoje, ne menjajući ništa u prostoru sa šest dimenzija.

Brojanje dimenzija u geometriji počinje od linije, prve dimenzije, i u izvesnom smislu to je ispravno. Ali, i prostor i vreme imaju još jednu, *nultu dimenziju* – tačku ili trenutak. I mora se razumeti da svako prostorno telo, sve do beskrajne sfere stare fizike, jeste *tačka* ili *trenutak* kad se uzme u vremenu. Nulta dimenzija, prva, druga, treća, četvrta, peta i šesta dimenzija formiraju period dimenzija. Ali, "figura" nulte dimenzija, tačka, je *telo druge razmere*. Figura prve dimenzije, linija, je beskonačna u odnosu na tačku. Za samu sebe

linija je telo, ali telo u drugačijoj razmeri od tačke. Za površinu, to jest, za figuru dve dimenzije, linija je *tačka*. Površina je trodimenzionalna za sebe, dok za telo ona postaje tačka i tako dalje. Linija i površina su za nas samo geometrijski koncepti i nerazumljivo je, na prvi pogled, kako one mogu da budu trodimenzionalna tela za same sebe. Ali, postaje razumljivije ako počnemo sa telom koje predstavlja stvarno postojeće fizičko telo. Mi znamo da je telo trodimenzionalno za samog sebe, kao i za druga trodimenzionalna tela u razmeri bliskoj njegovom. Ono je takođe beskonačnost za površinu, koja je *nula* u odnosu na njega, jer nikav broj površina neće načiniti telo. A telo je takođe tačka, nula, figura nulte dimenzije, za četvrtu dimenziju, prvo, zato što, ma koliko veliko moglo da bude, telo je tačka, to jest, trenutak za vreme, a drugo, zato što nikakav broj tela neće načiniti vreme. Čitav trodimenzionalni prostor je samo trenutak u vremenu. Treba da se razume da su "linije" i "površine" samo imena koja dajemo dimenzijama koje za nas leže između tačke i tela. One za nas nemaju stvarno postojanje. Naš univerzum se sastoji samo od tačaka i tela. Tačka je nula dimenzijâ, telo je tri dimenzije. U drugoj razmeri telo se mora uzeti kao vremenski trenutak, a u još drugačijoj razmeri, opet kao telo, ali telo tri dimenzije *vremena*.

U tako pojednostavljenom univerzumu ne bi bilo ni vremena ni kretanja. Vreme i kretanje su stvoreni upravo tim *nepotpuno opaženim telima*, to jest prostornim i vremenskim linijama i prostornim i vremenskim površinama. A period dimenzija stvarnog univerzuma se zapravo sastoji od *sedam stepena tela* (stepen/eksponent je, naravno, u tom slučaju samo ime.): (1) Tačka – skriveno telo; (2) Linija – telo drugog stepena; (3) Površina – telo trećeg stepena; (4) Čvrsto telo ili geometrijsko telo – telo četvrtog stepena; (5) Vreme, ili postojanje tela odnosno geometrijskog tela u vremenu – telo petog stepena; (6) Večnost, ili postojanje vremena – telo šestog stepena; (7) To za šta nemamo ime, "šestokraka zvezda", ili postojanje večnosti – telo sedmog stepena.

Dalje bi trebalo uzeti u obzir da su dimenzije pokretne, tj. svake tri dimenzije koje slede jedna za drugom formiraju bilo "vreme" bilo "prostor", – i taj "period" može da se kreće naviše ili naniže kad mu se odozgo doda jedan stepen, a odozdo oduzme jedan stepen, ili kad mu se odozdo doda jedan stepen, a odozgo oduzme jedan ste-

pen. Zato, ako se "odozdo" doda jedna dimenzija na šest dimenzija koje imamo, tad jedna dimenzija "odozgo" mora nestati. Teškoća u razumevanju ovog večno menjajućeg univerzuma, koji se sažima i širi u skladu sa *veličinom posmatrača* i brzinom njegovog opažanja, uravnotežena je konstantnošću zakona i relativnim položajima u tim menjajućim uslovima.

"Sedma dimenzija" je nemoguća, jer bi to bila linija koja ne vodi nigde, koja ide u nepostojećem pravcu.

Linija nemogućnosti je linija sedme, osme i drugih nepostojećih dimenzija, linija koja ne vodi nigde i koja ne dolazi niotkuda. Bez obzira koliko čudan univerzum možemo da zamislamo, nikad ne možemo dopustiti stvarno postojanje solarnog sistema u kome je mesec načinjen od zelenog sira. Na isti način, ma kako čudne naučne manipulacije mogli da zamislamo, ne možemo da zamislamo da bi prof. Ajnštajn zaista podigao motku na Potsdamskom trgu da bi izmerio rastojanje između zemlje i oblaka, kao što u svojoj knjizi preti da će učiniti.

Mogu se naći mnogi takvi primeri. Čitav naš život zapravo se sastoji od pojava "sedme dimenzije", to jest, od pojava fiktivne verovatnoće, fiktivne važnosti i fiktivne vrednosti. Mi živimo u sedmoj dimenziji i ne možemo od nje da pobe gnemo. A naš model univerzuma nikad ne može biti potpun ako ne shvatimo mesto koje u njemu zauzima "sedma dimenzija". Ali, veoma je teško da se to shvati. Mi nikad ne dolazimo do spoznaje koliko *nepostojećih stvari* igra ulogu u našem životu, vlada našom sudbinom i našim delima. A opet, kao što je ranije rečeno, čak i nepostojeće i nemoguće može biti različitog stepena – i zbog toga je savršeno opravdano da se govori ne samo o sedmoj dimenziji, već uopšte o *imaginarnim dimenzijama*, čiji je broj takođe imaginaran.

Da bismo sa potpunom tačnošću utvrdili neophodnost da na ceo svet gledamo kao na svet sa šest koordinata, neophodno je da ispitamo fundamentalne koncepte fizike, koji su ostali bez definicije, i da vidimo nije li moguće naći definicije za njih uz pomoć nekih od principa koje smo dosad ustanovili.

Imaćemo posla sa materijom, prostorom, kretanjem, brzinom, beskonačnošću, masom, svetlošću itd.

Počecemo od kretanja.

U uobičajenim pogledima, kako stare, tako i nove fizike, kretanje uvek ostaje isto. Razlika se pravi samo između njegovih svojstava: trajanja, brzine, pravca u prostoru, prekidnosti, neprekidnosti, periodičnosti, ubrzanja, usporenja itd., i karakteristike tih svojstava se pripisuju samom kretanju, tako da se kretanje deli na pravolinijsko, krivolinijsko, neprekinuto, sa prekidima, ubrzano, usporeno itd. Princip relativiteta kretanja vodi poricanju mogućnosti poređenja brzina kad se "zemaljske" brzine porede sa brzinom svetlosti. To vodi mnogim drugim zaključcima, pretpostavkama i hipotezama. Ali, to nas u ovom trenutku ne interesuje. Jedna se činjenica, međutim, mora utvrditi, naime, da sam koncept "kretanja" nije definisan. Isto tako "brzina" nije definisana. U pogledu "svetlosti", mišljenja fizičara se razilaze.

Zasad nam je jedino važno da shvatimo da se kretanje uvek uzima kao pojava jedne vrste. Nema pokušaja da se utvrde razne vrste pojava u samom kretanju. A to je posebno čudno, jer za direktno posmatranje definitivno postoje četiri vrste kretanja kao četiri savršeno različite pojave.

U izvesnim slučajevima nas direktno posmatranje obmanjuje, na primer, kad pokazuje mnogo nepostojećeg kretanja. Ali, same pojave su jedna stvar, a njihova podela je druga. U ovom posebnom slučaju direktno posmatranje nas vodi stvarnim i nesumnjivim činjenicama. Ne može se razmišljati o kretanju a da se ne razume podela kretanja na četiri vrste.

Te četiri vrste kretanja su:

1. *Sporo kretanje, nevidljivo kao kretanje, na primer, kretanje satne kazaljke časovnika..*
2. *Vidljivo kretanje.*
3. *Brzo kretanje, kad tačka postane linija, na primer, kretanje upaljene šibice kojom se brzo maše u mraku.*
4. *Kretanje tako brzo da čak ne ostavlja nikakav vizuelni utisak, ali proizvodi određene fizičke posledice, na primer kretanje pušćanog metka.*

Da bismo razumeli razliku između ove četiri vrste kretanja, zamislamo jednostavan eksperiment. Zamislamo da gledamo beli zid

na izvesnom rastojanju od nas, po kome se kreće crna tačka, sad brže, sad sporije, potom se potpuno zaustavljajući.

Moguće je da se tačno odredi kad počinjemo da vidimo da se tačka kreće, a kad prestajemo da vidimo da se kreće.

Mi vidimo kretanje tačke *kao kretanje* ako tačka u desetom delu sekunde prelazi jedan ili dva minuta lûka kruga, čiji je prečnik jednak našoj udaljenosti od zida. Ako se tačka kreće sporije, nama će izgledati nepokretna.

Pretpostavimo najpre da se tačka kreće brzinom satne kazaljke časovnika. Poredeći njen položaj sa drugim nepokretnim tačkama, najpre utvrđujemo činjenicu da se tačka kreće, i drugo, određujemo brzinu tog kretanja; ali, mi ne vidimo samo kretanje.

To bi bila prva vrsta kretanja, *nevidljivo kretanje*.

Dalje, ako se tačka kreće brže, prelazeći dva minuta lûka ili više za deseti deo sekunde, mi njeno kretanje vidimo kao kretanje.

To je druga vrsta kretanja, *vidljivo kretanje*. Ono može biti veoma raznovrsno po svom karakteru i pokrivi širok raspon brzina, ali kad se brzina poveća 4 do 5 hiljada puta, a u nekim slučajevima manje, to prelazi u *treću vrstu kretanja*.

To znači da ako se tačka kreće veoma brzo, prelazeći u desetom delu sekunde čitavo naše vidno polje, tj. 160° ili 9.600 minuta lûka, mi je nećemo videti kao tačku koja se kreće, već *kao liniju*.

To je treća vrsta kretanja, *kretanje sa vidljivim tragom*, ili kretanje u kome se pokretna tačka pretvara u liniju, kretanje sa prividnim dodatkom jedne dimenzije.

I, konačno, ako tačka smesta krene brzinom, recimo, puščanog metka, mi je uopšte nećemo videti, ali ako "tačka" ima težinu i masu, njeno kretanje će ostaviti mnoge fizičke posledice koje možemo da posmatramo i proučavamo. Na primer, možemo da čujemo to kretanje, možemo da vidimo druga kretanja koje je izazvalo to nevidljivo kretanje i tako dalje.

To je četvrta vrsta kretanja, *kretanje sa nevidljivim, ali opazivim tragom*.

Te četiri vrste kretanja su apsolutno stvarne činjenice od kojih zavisi sav oblik, aspekti i međusobni odnosi pojava u našem univerzumu. To je zato što razlika između ove četiri vrste kretanja nije

samo subjektivna, tj. ona se ne razlikuju samo u našem opažanju, već se *fizički razlikuju* po svojim rezultatima i u njihovom delovanju na druge pojave; a iznad svega, ona se sva razlikuju jedno u odnosu na drugo, i taj odnos je trajan.

Ideje koje su ovde izložene mogu učenom fizičaru izgledati veoma naivne. – Šta je oko? rekao bi on. Oko ima čudnu sposobnost da "pamti" oko jedne desetine sekunde ono što je videlo; ako se tačka kreće dovoljno brzo da se *pamćenje* svake desetine sekunde stopi sa drugim *pamćenjem*, rezultat će biti linija. Ovde ne postoji pretvaranje tačke u liniju. To je potpuno subjektivno, to jest, to se odvija samo u nama, u našem opažanju. U stvarnosti tačka koja se kreće ostaje tačka koja se kreće.

Tako ova stvar izgleda sa naučne tačke gledišta.

Primedba je zasnovana na pretpostavci da mi *znamo* da je posmatrana pojava nastala kretanjem tačke. Ali, pretpostavimo da ne znamo? Kako to možemo da potvrdimo ako ne možemo da pridemo dovoljno blizu liniji koju posmatramo, ili zaustavimo kretanje, zaustavimo pretpostavljenu tačku koja se kreće?

Naše oko vidi liniju; uz određenu brzinu kretanja, fotografski aparat će takode "videti" liniju ili zrak. Tačka koja se kreće je zapravo preobražena u liniju. Mi potpuno grešimo što ne verujemo oku u tom slučaju. Upravo je to slučaj u kome nas oko ne vara. Oko ustanovljuje tačan princip podele brzina. Oko svakako utvrđuje taj princip za sebe, na svom sopstvenom nivou, u svojoj sopstvenoj razmeri. A ta razmera može da se promeni. Ono što se neće promeniti, na primer u vezi sa rastojanjem, ono što će ostati isto u bilo kojoj razmeri je, prvo, broj različitih vrsta kretanja – uvek će ih biti četiri – i, sledeće, *međusobni odnos* brzina sa njihovim derivatima, tj. sa njihovim rezultatima, ili međusobni odnos između te četiri vrste kretanja. Taj međusobni odnos između ove četiri vrste kretanja stvara sav vidljivi svet. A suština tog međusobnog odnosa sastoji se u činjenici da neko kretanje nije nužno relativno u odnosu na neko drugo kretanje, već samo ako se brzine koje se porede ne razlikuju mnogo jedna od druge.

Zato je u navedenom primeru vidljivo kretanje tačke na zidu *kretanje* i u poređenju sa nevidljivim kretanjem i sa kretanjem dovoljno brzim da formira liniju. Ali, to neće biti kretanje u odnosu na let

metka, za koga će ono biti nepokretnost, baš kao što će linija formirana brzim kretanjem tačke biti linija, a ne kretanje, za sporo (nevidljivo) kretanje tačke. To se može formulirati na sledeći način:

Podelom kretanja na četiri vrste, u skladu sa navedenim principima, mi zapažamo da je kretanje kretanje (sa smanjenom ili povećanom brzinom) samo za one vrste kretanja koja su bliske jedno drugom, to jest, u granicama određenih odnosa brzina, ili, da kažemo još preciznije, u granicama izvesnog određenog povećanja ili smanjenja brzine, koje se verovatno može egzaktno odrediti. Različite vrste kretanja, tj. kretanja sa veoma različitim brzinama, na primer, 4000 ili 5000 puta sporije ili brže jedno od drugog, nisu jedno za drugo kretanja sa različitim brzinama, već pojave većeg ili manjeg broja dimenzija.

Ali, šta je brzina? Kakvo je to misteriozno svojstvo kretanja koje postoji samo u srednjim rasponima, a nestaje u malim i velikim rasponima, oduzimajući ili dodajući na taj način jednu dimenziju? I šta je samo kretanje?

Kretanje je vidljiva pojava koja zavisi od produženja tela u trima dimenzijama vremena. To znači da svako trodimenzionalno telo poseduje takođe tri vremenske dimenzije koje mi ne vidimo kao takve i koje zovemo svojstvima kretanja ili postojanja. Naš um ne može da obuhvati tri dimenzije u njihovoj celovitosti, ne postoje koncepti koji bi izrazili njihovu suštinu u svojoj njihovoj raznovrsnosti, jer svi postojeći "koncepti vremena" izražavaju svaki ponaosob samo jednu stranu, ili jednu dimenziju. Zato nam produženje trodimenzionalnih tela u (za nas) neodredljive tri dimenzije vremena izgleda kao kretanje sa svim svojim osobinama.

U odnosu na vreme mi stojimo u potpuno istom položaju kao što životinje stoje u odnosu na treću dimenziju prostora.

Pisao sam u knjizi "*Tertium Organum*" o tome kako životinje percipiraju treću dimenziju. Svi prividni pokreti su za njih stvarni. Kuća se okreće oko sebe kad konj protrči pored nje, drvo skače na put. Čak i ako je životinja nepokretna i samo ispituje podjednako nepokretan objekt, taj objekt počinje da ispoljava čudne pokrete. Samo telo životinje, čak i u stanju odmora, može da ispolji mnoge čudne pokrete za nju, koje naša tela ne ispoljavaju za nas.

Naš odnos prema kretanju, a posebno prema brzini, je veoma sličan tome. Brzina može da bude osobina prostora. Osećaj brzine može da bude osećaj prodiranja u našu svest jedne od dimenzija višeg prostora koji nam je nepoznat.

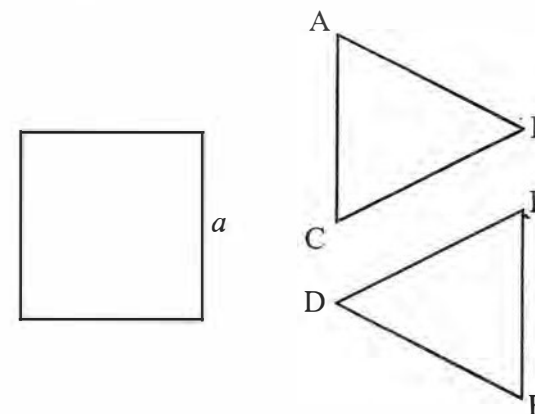
Na brzinu se može gledati kao na *ugao*. I to smesta objašnjava sve osobine brzine, a posebno činjenicu da i male i velike brzine prestaju da budu brzine. Ugao, prirodno, ima granice i u jednom i u drugom pravcu.

Slika 10.

Hajde da opet zamislimo svet ravnih bića. Zamislimo ta bića u obliku kvadrata sa organima percepcije smeštenim na jednoj strani kvadrata. Nazovimo tu percipirajuću stranu *a*.

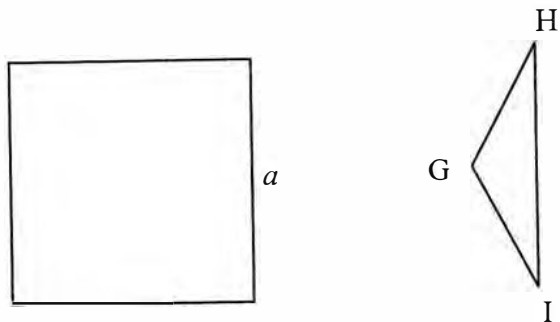
Zamislimo da je "kvadrat" okrenut svojom percipirajućom stranom prema dve figure, recimo dva "trougla" ABC i DEF, u položaju prikazanom na Slici 11.

Slika 11.

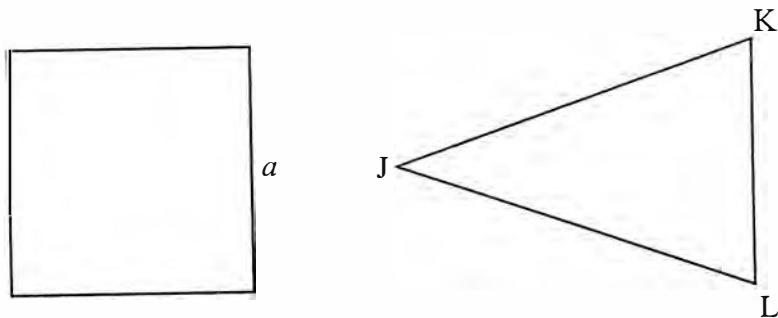
Od trougla ABC on zna samo liniju AC, i ta linija je za njega nepokretna. Od trougla DEF on zna linije DE i DF, koje mu se ukazuju kao jedna linija, i te linije, koje izlaze izvan njegovog polja vida, moraju se nesumnjivo razlikovati od linije AC, pošto poseduju neke osobine koje linija AC ne poseduje. "Kvadrat" će to svojstvo nazvati *kretanjem*.

Ako "kvadrat" sretne trougao GHI, linije GH i GI će za njega takođe biti kretanje, ali sporije kretanje.

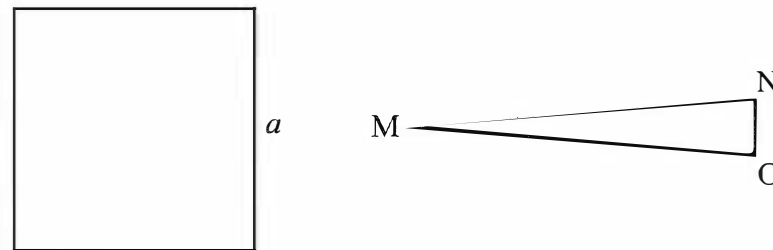
Slika 12.

A ako "kvadrat" sretne trougao JKL, linije JK i JL biće brže kretanje.

Slika 13.

I na kraju, ako "kvadrat" sretne linije gotovo normalne na njegovu percipirajuću stranu, kao što su linije MN i MO, on će reći da je to ograničavajuća, maksimalna brzina i da ne može biti veće brzine.

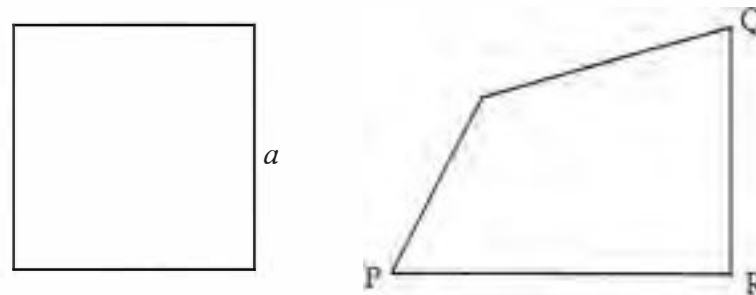

Slika 14.

Ideja o brzini kao uglu ne samo da čini jasnim, već i neophodnim ideju o ograničavajućoj brzini preko koje ne može postojati nijedna druga brzina, a takođe i nemogućnost beskonačne brzine, jer ugao ne može biti beskonačan i mora imati granicu koja se uvek može utvrditi i meriti.

Dosad, u svim navedenim primerima, brzina je uzeta kao uniformna i nepromenljiva. Ali, na osnovu istog principa, lako je ustanoviti smisao ubrzanja, promenljive brzine i tako dalje.

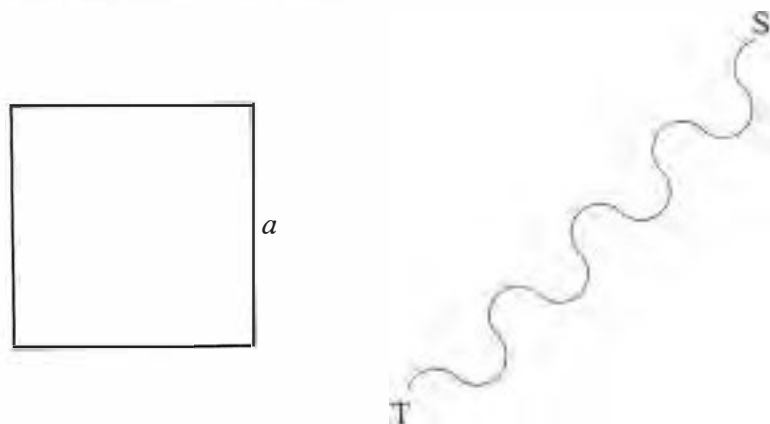
Zamislimo da udaljavajuća linija PQ (Slika 15.) nije prava linija, već linija sa jednim uglom.

Slika 15.

Ravno biće, ispitujući tu liniju iz tačke P videće tu liniju kao kretanje koje počinje jenom brzinom, a potom se ubrzava.

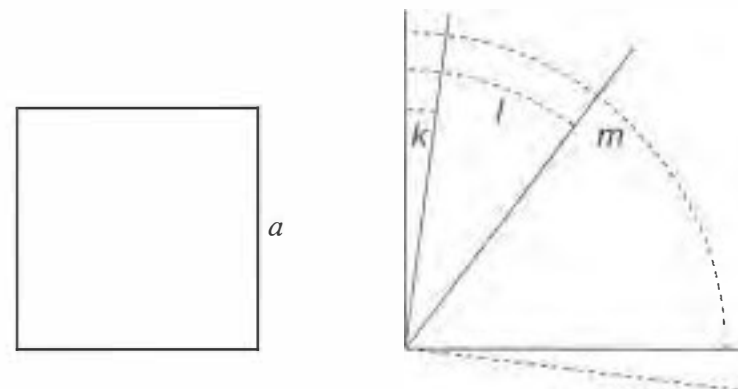
Linija ST (Slika 16.) pojaviće mu se kao kretanje različito ubrzano i usporeno. A dalje, linije sa uglovima, krive raznih vrsta, linije koje leže pod raznim ili promenljivim uglovima u odnosu na percipirajuću stranu, predstavljaju različite vrste brzina; konstantne, promenljive, uniformne, ubrzane, uniformno usporene, periodično ubrzane i usporene i tako dalje.

Slika 16.

Sušтина svega što je rečeno je da će linija koja se udaljava pod uglom izgledati kao kretanje samo ako leži pod uglom određenog stepena. Linija koja leži pod veoma malim uglom u odnosu na nepokretnu liniju koja je paralelna percipirajućoj strani izgledala bi nepokretna; na većem uglu bi izgledala kao da se kreće, a linija koja leži pod uglom koji se približava granici izgledala bi kao nešto sasvim različito od kretanja. Zato je "brzina" samo svojstvo izvesnih određenih uglova, i kao što ugao ne zavisi od razmere, sasvim je moguće da je "brzina" jedina konstantna pojava u univerzumu.

Taj princip se ni na koji način ne menja izmenom uglova na sferičnoj površini, ili na primer na talasastoj površi koju je koristio Lobačevski, u poređenju sa uglovima na ravnoj površini, jer za svaku vrstu površine uglovi uvek ostaju neizmenljivi.

Slika 17.

Ugao k – mala brzina, početak kretanja

Ugao l – veća brzina, vidljivo kretanje

Ugao m – ograničavajuća brzina, kraj kretanja

Isprekidana linija ispod – nemoguće ubrzanje

Sad, počev od gornje definicije vremena, kretanja i brzine, preći ćemo na definiciju prostora, materije, mase, gravitacije, beskonačnosti, samerljivosti i nesamerljivosti, "negativnih veličina" itd.

Što se tiče prostora, prva činjenica na koju nailazimo je da je prostor isuviše spremno prihvaćen kao *homogen*. I samo pitanje moguće heterogenosti prostora se nikad ne postavlja. A ako se takvo pitanje ikad javilo, ono je bilo samo u domenu čisto matematičkih spekulacija i nikad nije prešlo u koncepcije stvarnog prostora iz perspektive heterogenog prostora.

Čak i najsloženiji matematički i metageometrijski pogledi svaki sebe potvrđuju do isključenja svih ostalih. "Sferični" prostor, "eliptični" prostor, prostor određen gustinom materije i zakonima gravitacije, "konačni pa ipak neograničeni" prostor – u svakom slučaju je *sav prostor* i u svakom slučaju je sav prostor uniforman i homogen.¹³

¹³ Ovo poglavlje je u svojim suštinskim crtama završeno 1912. godine. Prvi deo je napisan kasnije, ali praveći pregled postojećeg stanja fizike nisam nastojao da ga dam potpuno do današnjeg dana i da pominjem sve teorije koje su se pojavile do tog vremena, jer nijedna od njih nije izmenila ništa u mojim osnovnim za-

Od svih najsavremenijih definicija prostora najinteresantniji je Ajnštajnov "mekušac". Taj "mekušac" anticipira mnoga buduća otkrića. "Mekušac" je u stanju da se kreće sam od sebe, da se širi i skuplja. "Mekušac" može da bude nejednak samom sebi i heterogen sam sa sobom.

Ali, i dalje je "mekušac" samo jedna analogija, samo veoma umešten primer načina na koji treba gledati na prostor. A iza tog primera, da bi se on učinio mogućim, neophodan je čitav niz matematika, metageometrija i novih fizika sa "specijalnim" i "opštim" principima relativiteta.

U stvarnosti, sve se to moglo uraditi mnogo jednostavnije, da se samo razumela moguća nehomogenost prostora.

Uzmimo prostor upravo kao što smo uzeli kretanje, iz perspektive direktnog posmatranja.

(A) Prostor, koji zauzima kuća u kojoj ja živim, soba u kojoj sam sada i moje telo, ja opažam kao trodimenzionalne. Svakako to nije čisti "opažaj", jer je već prošao kroz prizmu mišljenja, ali pošto trodimenzionalnost kuće, sobe i mog tela ne izaziva primedbe, to se može prihvatiti.

(B) Ja gledam kroz prozor i vidim deo neba sa nekoliko zvezda na njemu. *Nebo je za mene dvodimenzionalno*. Moj um zna da nebo poseduje "dubinu". Ali, moja direktna čula mi to ne kažu. Naprotiv, ona poriču istinitost toga.

ključcima. Najpotpunije izlaganje pogleda na prostor čitalac će naći u knjizi prof. Edingtona "*Prostor, vreme i gravitacija*", posebno u poglavlju "Vrste prostora". Na početku tog poglavlja, prof Edington citira V. K. Kliforda (W. K. Clifford, 1845-1879), koji u svojoj knjizi "*Zdrav razum egzaktnih nauka*" piše:

Opasnost dogmatskog tvrđenja da se jedan aksiom zasnovan na iskustvu ograničenog regiona shvata univerzalno biće sada u izvesnom stepenu očigledna čitaocu. Ono nas može odvesti dotle da potpuno previdimo, ili kad nam se sugeriše, potpuno odbacimo, moguće objašnjenje neke pojave. Hipotezama da prostor nije ravan, i opet da se njegov geometrijski karakter može vremenom menjati, može ili ne mora biti sudeno da igraju veliku ulogu u fizici budućnosti; ipak, mi ne možemo odbiti da ih razmotrimo kao moguće objašnjenje fizičkih pojava, zato što se one mogu suprotstaviti popularnom dogmatskom verovanju o univerzalnosti izvesnih geometrijskih aksioma – verovanju koje se rodilo iz vekova nekritičkog obožavanja Euklidovog genija.

To može imati veze sa idejom o heterogenosti prostora.

(C) Razmišljam o strukturi materije i o jedinicama kao što su molekuli. Jedan molekul nema dimenzija za direktna čula, ali, razmišljanjem ja dolazim do zaključka da prostor koji zauzimaju molekuli, koji se sastoje od atoma i elektrona, mora imati šest dimenzija: tri prostorne dimenzije i tri vremenske dimenzije, jer inače, da molekuli ne poseduju tri vremenske dimenzije, njihove tri prostorne dimenzije ne bi mogle da proizvedu nikakav utisak na moja čula. Velika količina molekula ostavlja na mene utisak *materije* koja poseduje masu samo zbog šestodimenzionalnosti prostora koji zauzima svaki molekul.

Tako "prostor" za mene nije homogen. Soba je trodimenzionalna, nebo dvodimenzionalno. Molekul nema dimenzija za direktnu percepciju; atomi i elektroni imaju još manju dimenziju, ali zahvaljujući njihovoj šestodimenzionalnosti, množina molekula proizvodi kod mene utisak materije. Da molekul nema vremensku dimenziju, *materija* bi za mene bila praznina.

Ovo što je rečeno mora ostaviti nekoliko tačaka koje zahtevaju objašnjenje. Prvo, ako molekul *nema dimenzije*, kako je atomi i elektroni mogu imati *još manje*? I drugo, kako vremenska dimenzija utiče na naša čula i zašto ne bi prostorne dimenzije same po sebi proizvele nekakav učinak na nas?

Da bismo odgovorili na ta pitanja, neophodno je da proširimo prethodna razmatranja.

Zvezda koja mi izgleda kao treperava tačka zapravo se sastoji od dva ogromna sunca okružena čitavim nizom planeta i odvojenih kolosalnim rastojanjima. Ta treperava tačka u stvarnosti zauzima ogroman raspon u trodimenzionalnom prostoru.

Ovde se opet može javiti primedba, kao i u slučaju četiri vrste kretanja, da ja uzimam čisto subjektivne osećaje i pridajem im realno značenje. I opet, kao i u slučaju četiri vrste kretanja, ja mogu da odgovorim da ono što me interesuje nisu osećaji, već međudodnosi njihovih uzroka. Ti uzroci nisu subjektivni, već zavise od savršeno određenih i savršeno objektivnih uslova, naime, relativne veličine i udaljenosti.

Kuća i soba su za mene trodimenzionalni, zahvaljujući njihovoj samerljivosti sa mojim telom. "Nebo" je dvodimenzionalno, zato

što je daleko. "Zvezda" je tačka jer je mala kad se uporedi sa "ne-bom". "Molekul" može biti šestodimenzionalan, ali kao tačka, tj. uzet kao bezdimenzionalno telo, on ne može da proizvede nikakav utisak na moja čula. To su sve činjenice, u njima nema ničeg subjektivnog.

Ali, to nikako nije sve.

Dimenzije mog prostora zavise od veličine mog tela. Kad bi se veličina mog tela mogla promeniti, dimenzije prostora oko mene bi se takođe promenile. "Dimenzije" odgovaraju "veličini". Ako se dimenzije mog sveta mogu promeniti sa promenom moje veličine, onda se i veličina mog sveta može promeniti.

Ali, u kom pogledu?

Ispravan odgovor na ovo pitanje će nas smesta izvesti na pravi put.

Što je manje "referentno telo" ili "referentni sistem", to je manji svet. Prostor je proporcionalan veličini referentnog tela i sve mere prostora su proporcionalne merama referentnog tela. Pa ipak je to isti prostor. Uzmimo jedan elektron na Suncu u njegovom odnosu prema vidljivom prostoru i prema Zemlji. Za elektron bi čitav vidljivi prostor bio (naravno, samo približno) sfera prečnika jednog kilometra; rastojanje od Sunca do Zemlje biće nekoliko santimetara, a sama Zemlja će biti gotovo "materijalna tačka". Zrak svetlosti sa Sunca stiže do Zemlje (za elektron) trenutno. To objašnjava zašto nikad ne možemo da presretnemo zrak svetlosti na pola puta.

Ako umesto elektrona uzmemo Zemlju, onda će za Zemlju rastojanja neminovno biti mnogo veća nego što su za nas. Ona će biti veća upravo onoliko puta koliko je Zemlja veća od ljudskog tela. Neizbežno je tako zato što inače Zemlja ne bi mogla sebe da oseća kao trodimenzionalno telo kakvo mi znamo da jeste, već bi za sebe bila neki nerazumljivi šestodimenzionalni kontinuum. Ali, takvo osećanje sebe protivrećilo bi ispravno shvaćenom principu jedinstva zakona. Razlog je da, ako bi Zemlja mogla da bude za sebe šestodimenzionalni kontinuum, onda bismo i mi takođe trebali da za sebe budemo šestodimenzionalni kontinuum. A pošto smo mi za sebe trodimenzionalna tela, Zemlja takođe mora biti za sebe trodimenzionalno telo; iako istovremeno nije moguće sa sigurnošću tvrditi da se Zemljina predstava o sebi mora neophodno slagati sa našom predstavom o njoj.

Ako sad pokušamo da zamislimo šta prostor koji zauzimaju zemaljski objekti mora biti za elektron, sa jedne strane, a šta za Zemlju sa druge, doći ćemo do veoma čudnog i na prvi pogled paradoksalnog zaključka. Stvari koje nas okružuju, stolovi, stolice, predmeti svakodnevnne upotrebe, drugi ljudi, itd. – ne mogu postojati za Zemlju, jer su za nju suviše mali. Nemoguće je zamisliti stolicu u planetarnom svetu. Nemoguće je zamisliti pojedinačnog čoveka u odnosu na Zemlju. Pojedinačni čovek ne može postojati u odnosu na Zemlju. Čitavo čovečanstvo po sebi ne može postojati u odnosu na Zemlju. Ono postoji samo zajedno sa svim biljnim i životinjskim svetom i svime što je načinjeno čovekovom rukom.

Na ovo se ne može staviti ozbiljna primedba, jer čestica materije koja je toliko mala u odnosu na ljudsko telo kao što je ljudsko telo, ili čak čitavo čovečanstvo, u odnosu na Zemlju, svakako ne može postojati za nas. A sasvim je očigledno da stolica ne može postojati u planetarnom svetu, jer je suviše mala. Ono što je čudno i što je paradoksalno je zaključak da stolica takođe ne može postojati *za elektron ili u svetu elektrona, takođe zato što je suviše mala.*

Ovo izgleda besmisleno. "Logički" bi trebalo da stolica ne postoji za elektron, jer je suviše velika u poređenju sa elektronom. Ali, bilo bi tako samo "logički", to jest, u trodimenzionalnom univerzumu sa trajnim prostorom. Šestodimenzionalni univerzum je alogičan i prostor u njemu može da se sažima i širi u neverovatno velikoj razmeri, čuvajući samo jedno trajno svojstvo, naime *uglove*. Zato će prostor koji postoji za elektron i koji je srazmeran njegovoj veličini biti tako mali da *stolica* praktično u tom prostoru neće zauzimati nikakvo mesto.

Potom moramo da dodemo do prostora koji se širi i skuplja u skladu sa veličinom "referentnog tela" – proširujući i sažimajući prostor. Ajnštajnov "mekušac" je najpribližnija aproksimacija te ideje u novoj fizici. Ali, kao i najveći broj ideja nove fizike, "mekušac" nije toliko formulacija nečeg novog koliko pokušaj da se pokaže da staro ne vredi. "Staro" je u ovom slučaju nepokretni i nepromenljivi prostor. Isto se može reći o opštoj ideji prostorno-vremenskog kontinuum. Nova fizika priznaje da se prostor ne može ispitivati nezavisno od vremena, vreme se ne može ispitivati nezavisno od prostora, ali ono što zapravo sačinjava suštinu odnosa pro-

stora prema vremenu i zašto prostorne pojave i vremenske pojave izgledaju različite za direktnu percepciju, nova fizika ne govori.

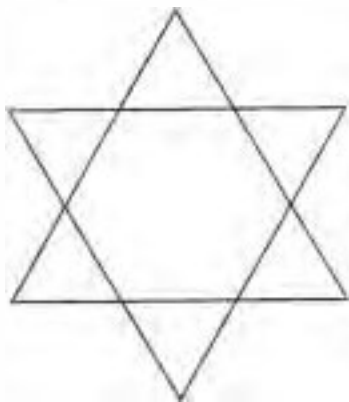
Novi model univerzuma ustanovljuje egzaktno jedinstvo prostora i vremena, i razliku među njima; on takođe ustanovljuje princip da prostor može preći u vreme i vreme u prostor.

U staroj fizici prostor je uvek prostor, a vreme je uvek vreme. U novoj fizici, te dve kategorije čine jedno, *prostor-vreme*. U novom modelu univerzuma pojave jedne kategorije mogu preći u pojave druge kategorije, i obrnuto.

Kad pišem o prostoru, konceptima prostora i dimenzijama prostora, mislim na prostor za nas. Za elektron, a najverovatnije čak i za tela mnogo veća od elektrona, naš prostor je vreme.

Šestokraka zvezda koja predstavlja svet u drevnom simbolizmu je u stvarnosti predstava prostor-vremena, ili "perioda dimenzija", tj. tri prostorne dimenzije i tri vremenske dimenzije u njihovom savršenom jedinstvu, gde svaka tačka prostora uključuje svo vreme i svaki trenutak vremena uključuje sav prostor; *gde je sve svuda i uvek*.

Ali, to stanje šestodimenzionalnog prostora nama je nerazumljivo i nedostupno, jer nas naši čulni organi i um osposobljavaju samo da ustanovimo povezanost sa materijalnim svetom, to jest, sa svetom izvesnih određenih ograničenja u odnosu na viši prostor. Mi nikad ne možemo da vidimo šestokraku zvezdu.

Slika 18.

Šta znači materijalni svet? Šta znači materijalnost? Šta znači materija?

Ranije u ovom poglavlju citirali smo prof. Hvoljsona:

Objektivizirajući uzroke oseta, to jest, prenoseći taj uzrok na određeno mesto u prostoru, mi zamišljamo to mesto kao da sadrži nešto što zovemo *materija* ili supstanca.

(Tom I, str. 2)

I dalje:

Upotreba termina "materija" rezervisana je isključivo za materiju koja je u stanju da utiče na naše čulo dodira manje ili više direktno.

(Tom I, str. 6)

Moderna fizika i hemija postigle su mnogo u proučavanju strukture i sastava materije, i one sebe ne ograničavaju definicijom materije kakvu je dao prof. Hvoljson i očigledno smatraju *materijom* sve što dopušta objektivno proučavanje, sve što se može meriti ili vagati, makar i indirektno. Proučavajući strukturu i sastav materije, te nauke imaju posla sa delovima materije koji su tako mali da ne mogu da proizvedu nikakvo dejstvo na naše organe dodira, ali se svejedno priznaju kao materijalni.

Zapravo, stari pogled, koji suviše usko ograničava koncept materije, i novi pogled, koji ga isuviše proširuje, su netačni.

Da bismo избегli protivrečnosti, neodređenost i pometnju termina, neophodno je da ustanovimo postojanje nekoliko *stepena materijalnosti*.

1. Čvrsta, tečna i gasovita stanja materije (do izvesnog stepena razređenosti) to jest, stanja, u kojima se materija može podeliti na "čestice".

2. Veoma razređeni gasovi, koji se sastoje od odvojenih molekula, i molekula razloženih na sastavne atome.

3. Zračeća energija (svetlost, elektricitet itd.) to jest, *elektronsko stanje materije*, ili elektroni sa svojim derivatima nevezani u atome.

Izvesni fizičari gledaju na ovo stanje kao na *razlaganje materije*. Ali, nema podataka koji opravdavaju ovakav pogled.

Nije poznato kako se elektroni kombinuju u atome, baš kao što nije poznato kako se molekuli kombinuju u ćelije i u protoplazmu žive ili organizovane materije.

Neophodno je da na umu imamo te podele, jer bez njihove primene nije moguće da se nađe izlaz iz haosa u kome se nalaze fizičke nauke.

Šta te podele znače iz perspektive navedenih principa "novog modela univerzuma", i kako se mogu definisati stepeni materije?

Materija prve vrste je trodimenzionalna, tj. bilo koji deo te materije i bilo koja "čestica" može se izmeriti po dužini, širini i visini, i postoji u vremenu, tj. u četvrtoj dimenziji.

Materija druge i treće vrste, tj. njeni sastavni delovi, molekuli, atomi i elektroni, nemaju prostornih dimenzija u poređenju sa česticama materije prve vrste, i dopiru do naše svesti samo u velikim masama i samo kroz svoje vremenske dimenzije, četvrtu, petu i šestu; drugim rečima, oni dopiru do nje samo zahvaljujući svom kretanju i ponavljanju svog kretanja.

Zato se samo prvi stepen materije može uzeti kao da postoji u geometrijskim oblicima i u trodimenzionalnom prostoru. Atomska i elektronska materija se može sa punim pravom smatrati kao materija koja ne pripada našem, već nekom dugom prostoru, jer za svoj opis zahteva šest dimenzija. A njene jedinice, molekuli, atomi i elektroni, ako se uzmu po sebi, mogu se s punim pravom nazvati *nematerijalnim*.

"Materijalnost" je za nas podeljena u tri kategorije ili tri stepena.

Prva vrsta materijalnosti je stanje materije od koga se sastoje naša tela. Ta materija i svaki njen deo mora posedovati (za nas) tri prostorne dimenzije i jednu vremensku dimenziju; njenu petu i šestu dimenziju mi ne možemo da opazimo.

U materijalnosti prve vrste ima (za nas) više prostora nego vremena.

Druga i treća vrsta materijalnosti su stanja molekula, atoma i elektrona, koja (za direktna čula) imaju nultu dimenziju u prostoru, i dopiru do naše svesti zahvaljujući svojim trima vremenskim dimenzijama.

U materijalnosti druge i treće vrste ima (za nas) više vremena nego prostora.

Promena stanja materije od čvrstog do tečnog i od tečnog do gasovitog tiče se samo molekula, tj. razdaljine među njima i njihove kohezije. Ali, unutar molekula, u svim tim stanjima materije, čvrstom, tečnom i gasovitom, sve ostaje isto, tj. odnos materije i praznine se ne menja. "Elektroni" ostaju podjednako udaljeni jedan od drugog unutar atoma i okreću se u svojim orbitama na isti način u svim stanjima kohezije molekula. Promene u gustini materije, tj. prelazak iz čvrstog stanja u tečno ili gasovito stanje, ne dopire do njih i ne utiče na njih ni na koji način.

Svet unutar molekula je potpuno analogan velikom prostoru u kome se kreću nebeska tela. Elektroni, atomi, molekuli, planete, solarni sistemi, skupine zvezda – sve su to pojave istog reda. Elektroni se kreću u svojim orbitama u atomu baš kao što se planete kreću u solarnom sistemu. Elektroni su ista nebeska tela kao i planete, čak je i njihova brzina ista kao brzina planeta. U svetu elektrona i atoma moguće je posmatrati sve pojave koje su zapažene u astronomskom svetu. Postoje komete u tom svetu koje putuju od jednog sistema do drugog, postoje supernove, postoje rojevi meteora. "Kako je gore, tako je i dole". Izgleda da je nauka dokazala staru formulu hermetista. Na nesreću, međutim, *samo izgleda da je tako*, jer u stvarnosti je model univerzuma koji je izgradila nauka suviše nestabilan i može se raspasti u komade na najmanji dodir.

Zaista, šta povezuje sve te rotirajuće čestice ili skupove materije? Zašto se planete solarnog sistema ne razlete u različitim pravcima? Zašto nastavljaju da se kreću u svojim orbitama oko centralnog svetila? Zašto elektroni ostaju vezani jedan za drugi, sastavljajući tako atom? Zašto se ne razlete, zašto se materija ne razloži u ništa?

Nauka je uvek bila suočena sa tim pitanjima u ovom ili onom obliku, pa čak i danas nije u stanju da odgovori na njih bez uvođenja novih nepoznatih veličina: "privlačenja" ili "gravitacije" i "etra".

"Privlačenje" – odgovara nauka na gornje pitanje – "drži planete blizu sunca i vezuje elektrone u jednu celinu; privlačenje, ta misteriozna sila, utičaj je veće mase na manju masu." To opet proizvodi

pitanje: kako može jedna masa da utiče na drugu, čak i manju, kad je na tako velikoj udaljenosti od nje? Ako zamislimo sunce kao veliku jabuku, zemlja bi bila makovo zrno na dvanaest koraka od te jabuke. Kako može jabuka uticati na makovo zrno na dvanaest koraka od nje? One moraju biti povezane na neki način, jer inače uticaj jednog tela na drugo ostaje potpuno nerazumljiv, i zapravo je nemoguć.

Naučnici su pokušali da nađu odgovor na taj problem zamišljajući izvesni *posrednik* kroz koga se uticaj prenosi i u kome se elektroni, a moguće, i nebeska tela, okreću.

Sve te hipoteze, a takođe i hipoteza gravitacije, su potpuno nepotrebne iz perspektive novog modela univerzuma.

Atomska materija čini našu svest svesnom svog postojanja pomoću svog kretanja. Ako bi se kretanje u atomima zaustavilo, materija bi se pretvorila u prazninu, u ništa. Kretanje najsitnijih čestica, za koje je *potrebno vreme*, proizvodi efekt materijalnosti, utisak mase. Ako oduzmemo vreme, ako zamislimo atome bez vremena, *ne bi bilo materije*. Nepokretne male veličine su izvan naše oblasti opažanja. Mi ne opažamo njih, već njihove orbite, ili orbite njihovih orbita.

Nebeski prostor je za nas praznina, upravo ono što bi materija bila bez vremena.

Ali, u slučaju nebeskog prostora, mi smo, pre nego nego u slučaju materije, shvatili da ono što vidimo ne odgovara stvarnosti, iako je naša nauka još uvek daleko od pravog razumevanja te stvarnosti.

Svetle tačke su se pretvorile u svetove koji se kreću u svemiru. Nastao je univerzum letećih kugli. Ali, ta slika nije kraj mogućeg razumevanja nebeskog prostora.

Ako shematski predstavimo međusobne odnose nebeskih tela, predstavilićemo ih kao diskove ili tačke na velikoj međusobnoj udaljenosti. Ali, mi znamo da one nisu nepokretne, mi znamo da se one okreću jedne oko drugih i mi znamo da to nisu tačke. Mesec se okreće oko Zemlje, Zemlja se okreće oko Sunca, a Sunce se, sa svoje strane, okreće oko nekog drugog svetila koje nam je nepoznato, ili se, u najmanju ruku, kreće u određenom pravcu duž određene linije. Shodno tome, Mesec se okreće oko Zemlje, a istovremeno se okreće oko Sunca, i istovremeno se nekuda kreće zajedno sa Sun-

cem. A Zemlja se okreće oko Sunca i istovremeno se okreće oko nekog nepoznatog centra.

Ako grafički predstavimo putanje tih kretanja, predstavilićemo putanju Sunca kao liniju, putanju Zemlje kao spiralu koja se uvija oko te linije, a putanju Meseca kao spiralu koja se uvija oko spirale Zemlje. Ako želimo da predstavimo putanju čitavog Sunčevog sistema, moraćemo da predstavimo putanje svih planeta i asteroida kao spirale koje se uvijaju oko centralne linije Sunca, a putanje planetarnih satelita kao spirale koje se uvijaju oko spirala planeta. Takav crtež bi bilo veoma teško napraviti, zapravo bi sa asteroidima to bilo nemoguće; a još bi teže bilo konstruisati tačan model iz tog crteža, posebno ako bi trebalo da se strogo držimo svih međudodosa, rastojanja, tačne debljine spirala itd. Ali, ako bismo uspeli da izgradimo takav jedan model, to bi bio tačan model male čestice *materije* mnogostruko uvećane. Isti model, umanjen odgovarajući broj puta, izgledao bi nam kao neprobijna materija, potpuno identičan sa materijom koja nas okružuje.

Materija ili supstanca od koje se naša tela i svi objekti koji nas okružuju sastoji, sagrađena je na potpuno isti način kao i Sunčev sistem; samo što mi nismo sposobni da opažamo elektrone i atome kao nepokretne tačke, već ih opažamo u obliku kompleksâ i isprepletanih tragova njihovih pokreta koji proizvode efekat mase. Kad bismo bili u stanju da opazimo Sunčev sistem u mnogo manjoj razmeri, on bi na nas proizveo efekat materije. Za nas ne bi bilo praznine u Sunčevom sistemu, baš kao što nema praznine u materiji koja nas okružuje.

Praznina ili punoća prostora u potpunosti zavise od dimenzija u kojima opažamo materiju ili čestice materije sadržane u tom prostoru. A dimenzije u kojima opažamo materiju zavise od veličine čestica te materije u poređenju sa našim telom, od manjeg ili većeg rastojanja koje nas razdvaja, i od našeg opažanja njihovog kretanja (koje zavisi od brzine njihovog sopstvenog kretanja i frekvencije naše percepcije), koji stvaraju subjektivni aspekt sveta.

Svi ti uslovi uzeti zajedno određuju dimenzije u kojima opažamo različite aglomeracije materije.

Čitav svet, koji se sastoji od nekoliko sunaca, sa njihovim okružujućim planetama i satelitima, koji strahovitom brzinom juri kroz

svemir, a koji od nas odvajaju veliko rastojanje, mi opažamo kao nepokretnu tačku.

Gotovo nemerljivo mali elektroni, kad se kretanje pretvori u linije, a te linije se međusobno isprepleću, stvaraju nam utisak mase, tj. čvrste, neprobojne materije, od koje se sastoje trodimenzionalna tela koja nas okružuju.

Materija je stvorena pomoću fine mreže koju čine tragovi kretanja najmanjih "materijalnih tačaka".

Proučavanje principa tog kretanja je neophodno za razumevanje sveta, jer tek kad te principe učinimo sebi jasnim, imaćemo egzaktnu zamisao kako je mreža stvorena kretanjem elektrona upletena i učinjena debljom, i kako je čitav svet beskrajne raznovrsnosti pojava stvoren iz te mreže.

Glavni princip strukture materije iz perspektive novog modela univerzuma je ideja *gradacije* u toj strukturi. Materija jedne vrste ne može se opisati kao da se sastoji od jedinica materije druge vrste. Najveća je greška reći da se opipljiva materija sastoji od atoma i elektrona. Atomi se sastoje od pozitivnih i negativnih elektrona.

Molekuli se sastoje od atoma. Čestice materije se sastoje od molekula. Materijalna tela se sastoje od materije. Ne može se reći da se materijalna tela sastoje od molekula ili od atoma. Na atome i molekule se ne može gledati kao na materijalne čestice; oni pripadaju drugačijem prostor-vremenu. Ranije je ukazano da oni sadrže više vremena nego prostora. Jedan elektron je više vremenska jedinica nego prostorna jedinica.

Smatrati da se, na primer, telo čoveka sastoji od elektrona pa čak i molekula je isto tako pogrešno kao što bi bilo pogrešno smatrati da se stanovništvo velikog grada ili četa vojnika sastoji od *ćelija*. Očigledno je da se stanovništvo velikog, pa i malog grada, ili četa vojnika, ne sastoji od mikroskopskih ćelija, već od pojedinačnih ljudi. Na potpuno isti način se čovekovo telo sastoji od individualnih ćelija, ili prosto fizički, od materije. Naravno, ja nemam u vidu metaforu koja bi na skup ljudi gledala kao na organizam, a na pojedinačne ljude kao na ćelije tog organizma.

Čitav niz nepotrebnih hipoteza otpada čim shvatimo opštu povezanost i koheziju koja sledi iz navedene definicije materije i mase.

Najpre otpada hipoteza o gravitaciji. Gravitacija je neophodna samo u "svetu letećih kugli"; u svetu *međusobno povezanih spirala* ona postaje nepotrebna. Slično, nestaje neophodnost da se prizna neki "medij" kroz koga se gravitacija ili "delovanje na daljinu" prenosi. Sve je povezano. Svet sačinjava Jednu Celinu.

Još jedan važan problem je istovremeno razrešen. Hipoteza o gravitaciji bila je povezana sa posmatranjem fenomena težine i padanja. Prema njutnovskoj legendi, (jabuka koju je Njutn video da pada sa drveta) zaista, ta posmatranja su dala osnov da se izgradi čitava hipoteza. Nikom nije izgledalo da su pojava koja je objašnjena "gravitacijom" ili "privlačenjem", sa jedne strane, i pojava "težine" sa druge strane, *potpuno različite pojave* koje nemaju ničeg zajedničkog.

Sunce, mesec, zvezde koje vidimo, su preseći spirala koje ne vidimo. Ti preseći ne padaju sa spirala iz istog razloga iz koga *preseć jedne jabuke* na pada sa jabuke.

Ali, jabuka pada na tlo *kao da cilja u centar Zemlje* zahvaljujući jednom sasvim drugačijem principu, naime "*principu simetrije*". U Poglavlju II ove knjige postoji opis tog posebnog kretanja koje ja nazivam kretanje od centra i ka centru duž radijusa i koje, sa svojim zakonima, koji su tu nabrojani, predstavlja osnov i uzrok pojave simetrije.

Zakoni simetrije, kad se utvrde i razrade, zauzeće veoma važno mesto u novom modelu univerzuma. I sasvim je moguće da će se ono što zovemo zakonom gravitacije, u smislu formule za izračunavanje, pokazati kao delimični izraz zakona simetrije.

Definicija mase kao rezultata kretanja nevidljivih tački uklanja svaku neophodnost za hipotezom o etru. Zrak svetlosti ima materijalnu strukturu, kao što je ima i električna struja, ali svetlost i elektricitet su materija koja se nije formirala u atome, već je ostala u elektronskom stanju.

Vraćajući se konceptima fizike i geometrije, moram da ponovim da je pogrešan razvoj naučne misli koji je u novoj fizici vodio do nepotrebnih komplikacija problema koji su jednostavni u svojoj suštini, u velikoj meri je proistekao iz *nedefinisanih* koncepata.

Jedan od tih nedefinisanih koncepata je "beskonačnost".

Beskonačnost ima određeno značenje samo u matematici. U geometriji beskonačnost treba da se definiše, a još više treba da se definiše u fizici. Te definicije ne postoje, a nije bilo čak ni pokušaja takvih definicija koji bi bili vredni pažnje. "Beskonačnost" je uzeta naprosto kao nešto veoma veliko, veće nego bilo šta drugo što možemo da zamislamo, a istovremeno kao nešto potpuno istorodno sa konačnim, iako neprebrojivo. Drugim rečima, nikad nigde nije rečeno u određenom i egzaktnom obliku da beskonačno *nije istorodno* sa konačnim. Hoću da kažem da nije bilo tačno utvrđeno u čemu je razlika između beskonačnog i konačnog ni fizički ni geometrijski.

U stvarnosti, i u domenu geometrije i u domenu fizike, beskonačnost ima posebno značenje, koje se veoma mnogo razlikuje od striktno matematičkog značenja. A utvrđivanje različitog značenja beskonačnosti rešava nekoliko inače nerešivih problema i izvodi našu misao iz niza lavirinata i ćorsokaka koji su stvoreni ili veštački ili nesporazumima.

Pre svega, tačna definicija beskonačnosti otklanja svaku neophodnost da se meša fizika sa geometrijom, što je omiljena Ajnštajnova ideja i osnova neeuclidске geometrije. Ukazao sam ranije da je mešanje fizike sa geometrijom, to će reći, uvođenje fizike u geometriju, ili fizičko revalorizovanje geometrijskih vrednosti (svi ti kruti štapovi i ne-kruti štapovi i slično) koje sledi iz identičnog matematičkog vrednovanja geometrijskih i fizičkih vrednosti, nepotrebno i za rasprave koje se tiču relativiteta, i za bilo šta drugo.

Fizičari su sasvim u pravu što osećaju da geometrija za njih nije dovoljna; u euklidovskom prostoru nema dovoljno mesta za njih sa njihovim prtljagom. Ali, izuzetna osobina Euklidove geometrije (i to je upravo razlog zašto euklidsku geometriju *treba sačuvati netaknutu*) sastoji se u činjenici da ona u sebi sadrži ukazivanje na izlaz. Nema potrebe da se sruši i uništi Euklidova geometrija. Ona se može veoma dobro prilagoditi bilo kojoj vrsti fizičkog otkrića. *A ključ za to je beskonačnost.*

Razlika između beskonačnosti u matematici i beskonačnosti u geometriji je sasvim jasna na prvi pogled. Matematika ne ustanovljava dve beskonačnosti za jednu konačnu veličinu. Geometrija počinje sa tim.

Uzmimo jednu konačnu liniju. Šta je beskonačnost za tu liniju? Imamo dva odgovora: linija produžena u beskonačnost, ili kvadrat

čija je strana data linija. Šta je beskonačnost za kvadrat? Beskonačna ravan ili kocka čiju stranu čini dati kvadrat. Šta je beskonačnost za kocku? Beskonačni trodimenzionalni prostor, ili figura sa četiri dimenzije.

Tako uobičajeni koncept beskonačne linije ostaje, ali mu je dodat još jedan, koncept beskonačnosti kao ravni koji proizlazi iz kretanja linije u pravcu normalnom na samu sebe.

Beskonačna trodimenzionalna sfera ostaje; ali, četvorodimenzionalno telo čini beskonačnost za trodimenzionalno telo.

Štaviše, problem postaje još jednostavniji ako imamo na umu da su "beskonačna" linija, "beskonačna" ravan i "beskonačno" telo čiste apstrakcije; dok su (konačna) linija u odnosu na tačku, kvadrat u odnosu na liniju i kocka u odnosu na kvadrat realne, konkretne činjenice.

Tako, ostajući u domenu činjenica, princip beskonačnosti u geometriji se može formulirati na sledeći način: za svaku figuru sa datim brojem dimenzija beskonačnost je figura datog broja dimenzija plus jedan.

Istovremeno, figura manjeg broja dimenzija je *nesamerljiva* sa figurom većeg broja dimenzija. Nesamerljivost (kod figura sa različitim brojem dimenzija) stvara beskonačnost.

Sve to je veoma elementarno. Ali, ako čvrsto imamo na umu zaključke koji će proisteći iz tih elementarnih tvrdnji, oni će nas osposobiti da se oslobodimo od uticaja pogrešno protumačenog Aristotelovog principa o konstantnosti fenomena. Aristotelov princip je tačan samo u granicama konačnog, u granicama samerljivosti. Čim se beskonačnost pojavi, mi ne znamo ništa i nemamo prava da **tvrdimo** ništa u odnosu na jedinstvo pojava i zakona.

Nastavljajući ovu raspravu, srećemo se sa jednom još interesantnijom činjenicom, to jest, da se *fizička* beskonačnost razlikuje od *geometrijske* beskonačnosti isto toliko koliko se geometrijska beskonačnost razlikuje od *matematičke* beskonačnosti. Ili, da budemo precizniji, fizička beskonačnost počinje *mnogo pre* nego geometrijska beskonačnost. I ako matematička beskonačnost ima samo jedno značenje, a geometrijska beskonačnost dva značenja, fizička beskonačnost može imati mnoga značenja, to jest, matematičko značenje (neprebrojivost), geometrijsko značenje (pris-

stvo dodatne dimenzije ili nemerljivog produžetka) i čisto fizičko značenje, to jest, razliku u funkciji.

Beskonačnost je stvorena nesamerljivošću. Ali, do nesamerljivosti se može stići na različite načine. A u fizičkom svetu do nesamerljivosti može doći samom *kvalitativnom* razlikom. Kao po pravilu, samo se na veličine koje su kvalitativno različite gleda kao na nesamerljive i na kvalitativnu razliku se gleda kao nezavisnu od kvantitativne razlike. Ali, baš tu leži glavna greška. Kvantitativna razlika dovodi do kvalitativne razlike.

U matematičkom svetu nesamerljivost je stvorena *nekompatibilnošću* veličina koje se porede; u geometrijskom svetu stvorena je ili beskrajnim produženjem jedne od veličina koje se porede, ili prisustvom u njoj nove dimenzije. U fizičkom svetu do nje se došlo naprosto razlikom u veličini koja ponekad čak dopušta izračunavanje.

Sve to znači da se beskonačnost u geometriji razlikuje od beskonačnosti u matematici po tome što je *relativna*. Matematička beskonačnost je podjednako beskonačna za bilo koji konačni broj. Ali, geometrijska beskonačnost nema apsolutno značenje. Kvadrat je beskonačan za liniju, ali on je naprosto *veći* od nekog manjeg kvadrata ili manji od nekog *većeg* kvadrata.

U fizičkom svetu je veliko telo često nesamerljivo sa malim, a malo telo je veće od velikog. Planina je nesamerljiva sa mišem, a miš je *veći* od planine savršenstvom svojih funkcija i time što pripada drugom nivou bića.

Dalje, mora se pomenuti da je *funkcija svake pojedinačne stvari moguća samo ako sama ta stvar ima određenu veličinu*. Razlog zašto to nije bilo primećeno i utvrđeno još odavno, leži u pogrešnom razumevanju Aristotelovog principa.

Fizičari su često nailazili na ispoljavanja tog zakona, naime, da je funkcija svake pojedinačne stvari moguća samo ako sama ta stvar ima određenu veličinu, ali on nikad nije privukao njihovu pažnju i nikad ih nije doveo da spoje posmatranja dobijena u različitim domenima. U formulaciji mnogih fizičkih zakona mi nalazimo ograničenja da je neki određeni zakon tačan samo za srednje količine, i da u se slučaju većih ili manjih količina taj zakon menja. Taj zakon se još jasnije vidi u pojavama koje proučavaju biologija i sociologija.

Zaključak iz ovoga što je rečeno može se formulisati na sledeći način:

Sve što postoji je ono što jeste samo u granicama određene i veoma ograničene razmere. U drugoj razmeri to postaje nešto drugo. Drugim rečima, svaka stvar i svaki događaj imaju izvesno značenje samo u granicama određene razmere, kad se porede sa stvarima i događajima čije proporcije nisu mnogo različite od njihovih sopstvenih, to jest, koje postoje unutar iste razmere.

Stolica ne može biti stolica u planetarnom svetu. Slično, stolica ne može biti stolica u svetu elektrona. Stolica ima svoje značenje i svoje tri dimenzije samo među objektima koji su stvoreni čovekovom rukom, koji služe čovekovim potrebama i zahtevima, i samerljivi su sa čovekom. U planetarnoj razmeri stolica ne može imati individualno postojanje, jer ne može imati nikakvu funkciju. Ona je naprosto mala čestica materije neodvojiva od materije koja je okružuje. Kao što je objašnjeno ranije, u svetu elektrona stolica *takođe* postaje suviše mala za svoju funkciju i zato gubi sav svoj smisao i sav svoj značaj. *Stolica* zapravo ne postoji u poređenju čak i sa stvarima koje se od nje razlikuju mnogo manje nego planete ili elektroni. Stolica usred okeana, ili stolica usred lanca Alpa, bila bi tačka koja nema dimenzije.

Sve to pokazuje da nesamerljivost postoji ne samo među stvarima različitih kategorija i određenja, i ne samo među stvarima sa različitim brojem dimenzija, već *takođe* i među stvarima koje se naprosto znatno razlikuju po veličini. Veliki objekt je nesamerljiv sa malim objektom. Veliki objekt je često beskonačan u poređenju sa malim.

Svaka posebna stvar i posebna pojava, postajući veća ili manja, prestaje da bude ono što je bila i postaje nešto drugo – nešto što pripada nekoj drugoj kategoriji.

Ovaj princip je još uvek krajnje stran fizici, i staroj i novoj. Naprotiv, svaka posebna stvar i svaka posebna pojava za fiziku ostaje ono što je izvorno priznata da jeste – materija ostaje materija, kretanje ostaje kretanje, brzina ostaje brzina. A upravo je ta mogućnost prelaska prostornih pojava u vremenske pojave i vremenskih pojava u prostorne pojave ono što uslovljava večnu fluktuaciju života. A taj prelaz se odigrava kad data pojava postane beskonačnost u odnosu na neku drugu pojavu.

Iz perspektive stare fizike, brzina, koja se smatrala opšte shvaćenom pojavom koja ne zahteva definiciju, uvek je ostala brzina; ona je mogla da raste, povećava se, postane *beskonačna brzina*. Nikom nije palo na pamet da u to posumnja. I pošto su pukim slučajem nabasali na činjenicu da je brzina svetlosti granična brzina, fizičari su bili prisiljeni da priznaju da nije sve bilo jasno, i da je ideji brzine potrebna revizija.

Ali, fizičari svakako nisu mogli da se predaju odjednom i dopuste da brzina može da prestane da bude brzina i postane nešto drugo.

Na šta su oni, zapravo, nabasali?

Nabasali su na primer beskonačnosti. Brzina svetlosti je beskonačna u poređenju sa svim brzinama koje se mogu posmatrati ili eksperimentalno stvoriti. I kao takva, ne može se povećati. Zapravo, ona prestaje da bude brzina i postaje *protežnost*.

Zrak svetlosti poseduje dodatnu dimenziju kad se uporedi sa bilo kojim objektom koji se kreće "zemaljskim brzinama".

Linija je beskonačna u odnosu na tačku. I kretanje tačke ne menja taj odnos; linija uvek ostaje linija.

Ideja granične brzine se sama ukazala kad su fizičari naleteli na slučaj očigledne beskonačnosti. Ali, čak i po strani od toga, sve nedoslednosti i protivrečnosti u staroj fizici koje je otkrio i izračunao prof. Ajnštajn i koje su ga snabdele materijalom za izgradnju njegovih teorija, bez izuzetka su proistekle iz razlike između konačnog i beskonačnog. On sam često aludira na to.

Ajnštajnov opis primera "ponašanja časovnika i mernog štapa na rotirajućem mermernom disku" ima jedan nedostatak. Prof. Ajnštajn je zaboravio da kaže da prečnik "mermernog diska" za koji su pričvršćeni časovnici koji počinju da rade različitim brzinama sa kretanjem diska, u skladu sa njihovom udaljenošću od centra diska, treba da otprilike odgovara razdaljini od Zemlje do Sirijusa; jer inače bi "časovnici" morali biti veličine atoma (kojih može stati oko pet miliona u prečnik interpunkcijske tačke). Sa takvom razlikom u veličini se mogu zaista odigrati čudne pojave, kao što je različita brzina rada časovnika ili promena dužine mernih štapova. Ali, ne može biti "diska" veličine jednakog rastojanju od Zemlje do Sirijusa, ili časovnika veličine atoma. Takvi časovnici bi prestali da

postoje pre nego što promene svoju brzinu, iako to ne može biti shvatljivo modernoj fizici koja, kao što sam ranije ukazao, ne može da se oslobodi od Aristotelovog principa konstantnosti pojava i zato ne može da zapazi da se konstantnost uvek uništava nesamerljivošću. Može se pretpostaviti, uopšte, da bi unutar granica zemaljskih mogućnosti, ponašanje i časovnika i mernih štapova bilo sasvim primerno, i za sve praktične svrhe možemo bezbedno da se oslonimo na njih. Ima samo jedna stvar koju ne smemo da učinimo – ne smemo im stvarati nikakve "probleme sa beskonačnošću".

Nakon svega, svi nesporazumi su prouzrokovani problemima sa beskonačnošću, uglavnom zato što je beskonačnost uvedena na istom nivou sa konačnim veličinama. Rezultat će, naravno, biti različit od onog što se očekivalo; neočekivani rezultat zahteva prilagodavanje. "Specijalni princip relativiteta" i "opšti princip relativiteta" su veoma komplikovana i nespretna prilagodavanja za objašnjenje čudnih i neočekivanih rezultata "problema sa beskonačnošću."

Sam prof. Ajnštajn piše da se dokazi njegovih teorija mogu naći ili u astronomskim pojavama, ili u pojavama elektriciteta i svetlosti. Drugim rečima, on time potvrđuje da se svi problemi koji zahtevaju posebne principe relativiteta javljaju zbog problema sa beskonačnošću ili nesamerljivošću.

Specijalni princip relativiteta je zasnovan na teškoći utvrđivanja istovremenosti dva događaja odvojena prostorom, a iznad svega nemogućnošću slaganja brzina kad se porede zemaljske brzine sa brzinom svetlosti. Upravo je to slučaj ustanovljene raznorodnosti između konačnog i beskonačnog.

O toj raznorodnosti sam govorio ranije; što se tiče nemogućnosti utvrđivanja istovremenosti dva događaja, prof. Ajnštajn ne precizira na kom rastojanju između dva događaja utvrđivanje njihove istovremenosti postaje nemoguće. A ako insistiramo na objašnjenju, svakako ćemo dobiti odgovor da to rastojanje mora biti "veoma veliko". To "veoma veliko" rastojanje opet pokazuje da prof. Ajnštajn podrazumeva problem sa beskonačnošću.

Vreme je zaista različito za različite pokretne sisteme ili tela. Ali, ono je nesamerljivo (ili se ne može sinhronizovati) samo ako su pokretni sistemi odvojeni velikim prostorom koji je za njih zapravo beskonačan, ili kad se veoma razlikuju po veličini ili brzini, to jest,

kad je jedan od njih beskonačan u odnosu na drugi, ili sadrži beskonačnost.

A tome se može dodati da je ne samo vreme, već i prostor različit za njih, menjajući se u skladu sa njihovom veličinom i brzinom.

Opšta tvrdnja je sasvim tačna –

”Svaki odvojeno postojeći sistem ima svoje sopstveno vreme.”

Ali, šta znači ”odvojeno postojeći”? I kako može biti odvojenih sistema u *svetu povezanih spirala*? Sve što postoji na svetu sačinjava jednu celinu; ne može biti ničeg odvojenog.

Taj princip odsustva odvojenosti, nemogućnosti odvojenosti, čini veoma važan deo izvesnih filozofskih učenja, na primer Budizma, gde se jednim od prvih uslova za ispravno razumevanje sveta smatra poništenje ”osećaja odvojenosti” u sebi.

Iz perspektive novog modela univerzuma odvojenost postoji, ali samo relativno.

Zamislimo sistem zupčanika, koji rotiraju različitim brzinama, koje zavise od njihove veličine i mesta koji svaki od njih zauzima u sistemu. Taj sistem, na primer mehanizam običnog časovnika, sačinjava jednu celinu, i iz te perspektive u njemu ne može biti ničeg odvojenog. Iz druge perspektive, svaki posebni zupčanik se kreće svojom sopstvenom brzinom, tj. ima odvojeno postojanje i *svoje sopstveno vreme*.

Analizirajući problem beskonačnosti i beskonačnih veličina, mi dodirujemo nekoliko drugih problema, čije je razjašnjavanje podjednako neophodno za ispravno razumevanje novog modela univerzuma. Neki od tih problema su već bili ispitani. Ostaje problem *multih veličina* i *negativnih veličina*.

Pokušajmo da počnemo ispitivanje tih veličina na isti način kao što smo počeli ispitivanje beskonačnosti i beskonačnih veličina, to jest, hajde da pokušamo da uporedimo njihovo značenje u matematici, u geometriji i u fizici.

Nula u matematici ima uvek jedno značenje. Nema razloga da govorimo o *nultim veličinama* u matematici.

Nula u matematici i tačka u geometriji imaju približno isto značenje, s tom razlikom što tačka u geometriji označava mesto na kome nešto počinje ili se nešto završava, ili na kome se nešto dešava, na primer, gde se dve linije seku; dok matematička nula označava

granicu izvesne moguće operacije. Ali, u suštini nema razlike između nule i tačke, jer nijedna nema odvojeno postojanje.

Slučaj je sasvim drukčiji u fizici. *Materijalna tačka* je tačka samo u datoj razmeri. Ako se razmera promeni, tačka se može pokazati kao veoma složen i multidimenzionalni sistem ogromnih razmera.

Zamislimo malu mapu na kojoj su čak i najveći gradovi tačke. Pretpostavimo da smo našli način da izvadimo sadržaj iz tih tačaka, ili da ih ispunimo sadržajem. Tada, ono što je izgledalo kao tačka, ispoljiće veoma mnogo novih osobina i crta, i pružanje i mere uključene u njih. U gradu će se pojaviti ulice, parkovi, kuće, ljudi. Kako da razumemo mere tih ulica, trgova i ljudi?

Kad je grad za nas bio tačka, one su bile *manje od tačke*. Nije li moguće da ih zovemo *negativnim dimenzijama*?

Neupućeni, u najvećem broju slučajeva, ne znaju da koncept ”*negativne veličine*” nema definicije u matematici. On ima izvesno značenje samo u elementarnoj aritmetici, a takođe i u algebarskim formulama, gde označava *operaciju* koja treba da se izvede, pre nego razliku u svojstvima veličina. U fizici, ”negativna veličina” ne znači baš ništa. Svejedno smo već došli do negativnih veličina. To je bilo kad smo govorili o dimenzijama unutar atoma, kada sam morao da ukažem da iako atom (ili molekul) nema dimenzija za direktna čula, tj. jednak je nuli, te dimenzije ili produžeci *unutar atoma* su još manje, tj. *manje od nule*.

Prema tome, ne treba nam metafizika da bismo govorili o negativnim dimenzijama. To su dimenzije unutar onog što izgleda kao materijalna tačka. A to tačno objašnjava zašto je pogrešno da se na male čestice materije kao što su atomi ili elektroni gleda kao na materijalne. Oni nisu materijalni, jer su *negativni* fizički, tj. manji od *fizičke nule*.

Sastavljajući sve to što je dosad rečeno, mi vidimo da pored *perioda šest dimenzija* imamo *imaginarne dimenzije*, sedmu, osmu itd. koje poseduju nepostojeće pravce i razlikuju se po stepenu nemogućnosti, i *negativne dimenzije* unutar najmanjih čestica koje predstavljaju za nas materijalne tačke.

U novoj fizici, sukob između starih i novih ideja vremena i prostora posebno je istaknut u koncepcijama koje se tiču zraka svetlosti,

ali istovremeno će pravo razumevanje zraka svetlosti rešiti sve tačke na dnevnom redu po pitanju vremena i prostora.

Upotpuniću novi model univerzuma jednom analizom zraka svetlosti, ali pre nego što počnem tu analizu, moram da ispitam izvesne nove osobine vremena uzetog kao trodimenzionalni kontinuum.

Dosad sam uzimao vreme kao meru kretanja. Ali, kretanje je samo po sebi osećaj *nepotpunog* opažanja prostora koji je u pitanju. Za psa, za konja, za mačku, naša treća dimenzija je kretanje. Za nas kretanje počinje u četvrtoj dimenziji i predstavlja delimični osećaj četvrte dimenzije. Ali, kao što se za životinje imaginarni pokreti objekata koji u stvarnosti sačinjavaju njihovu treću dimenziju stapaju sa onim pokretima koji su pokreti za nas, to jest u četvrtu dimenziju, tako se i za nas pokreti u četvrtoj dimenziji stapaju u pokrete pete i šeste dimenzije. Počevši od toga, moramo da nastojimo da utvrdimo nešto što će nam dopustiti da prosuđujemo osobine pete i šeste dimenzije. Njihov odnos prema četvrtoj dimenziji mora biti analogan odnosu četvrte dimenzije prema trećoj, ili treće prema drugoj, i tako dalje. To pre svega znači da sve nove, više dimenzije moraju biti nesamerljive sa nižim dimenzijama i činiti beskonačnost za njih, izgledajući kao da ponavljaju njihove karakteristike bezbroj puta.

Zato, ako uzmemo "vreme" (to jest pružanje od pre do posle) kao četvrtu dimenziju, šta će u tom slučaju biti peta dimenzija, to jest, šta sačinjava beskonačnost za vreme, šta je nesamerljivo sa vremenom?

Upravo nam fenomen svetlosti omogućava da dodemo u neposredni dodir sa kretanjima pete i šeste dimenzije.

Linija četvrte dimenzije je uvek i svuda zatvorena kriva, iako u razmeri naše trodimenzionalne percepcije mi ne vidimo ni da je ta linija kriva ni da je zatvorena. Ta zatvorena kriva četvrte dimenzije, ili krug vremena, je život ili postojanje svakog odvojenog objekta, svakog odvojenog sistema, koji se ispituje u vremenu. Ali, krug vremena se ne prekida, niti nestaje. On nastavlja da postoji, i pridružujući se drugim, ranije stvorenim krugovima, prelazi u večnost. Večnost je beskrajno ponavljanje dovršenog kruga života, beskrajno ponavljanje *postojanja*. Večnost je nesamerljiva sa vremenom. Večnost je beskonačnost za vreme.

Kvanti svetlosti su upravo takvi krugovi *večnosti*.

Treća dimenzija vremena (šesta dimenzija prostora) je rastezanje tih večnih krugova u spiralu ili cilindar sa spiralnim navojem, u kome je svaki krug zaključan u sebi (i kretanje duž njega je večno) i, koji, istovremeno prelazi u drugi krug koji je takođe večan, i tako dalje.

Šuplji cilindar sa dve vrste navoja bi bio model zraka svetlosti – model trodimenzionalnog vremena.

Naredno pitanje je, gde je elektron? Šta se dešava sa elektroni- ma u svetlećem molekulu koji odašilje kvant svetlosti? To je jedno od najtežih pitanja za novu fiziku.

Iz perspektive novog modela univerzuma odgovor je jasan i jednodostavan.

Elektron se preobražava u kvant, on postaje zrak svetlosti. Tačka se pretvorila u liniju, u spiralu, u šuplji cilindar.

Kao trodimenzionalno telo elektron ne postoji za nas. Četvrta dimenzija elektronâ, to jest *njihovo postojanje* (dovršeni krug) za nas takođe nema mera. Oni su suviše mali, imaju suviše kratko trajanje, kraće od naše misli. Mi ne možemo da znamo za njih, tj., ne možemo da ih opazimo na direktan način.

Jedino peta i šesta dimenzija elektrona imaju izvesne mere u našem prostor-vremenu. Peta dimenzija sačinjava debljinu zraka, a šesta dimenzija njegovu dužinu.

Zato u zračenoj energiji mi nemamo posla sa samim elektroni- ma, već sa njihovim vremenskim dimenzijama, sa tragovima njihovog kretanja i postojanja, od kojih je istkana primarna mreža svake materije.

Sad, ako prihvatimo približni opis zraka svetlosti kao šupljeg cilindra koji se sastoji od kvanata koji leže blizu jedan drugog po dužini zraka, slika postaje jasnija.

Pre svega, sukob između teorije talasnog kretanja i teorije emisije je rešen, a rešen je u smislu da se obe teorije pokazuju kao podjednako tačne i podjednako neophodne, iako se odnose na različite pojave ili različite strane iste pojave.

Vibracije ili talasno kretanje, koje su uzete u slučaju svetlosti, jesu talasno kretanje koje se prenosi duž već *postojećeg zraka svetlosti*. Ono što se zove "brzina svetlosti" verovatno je brzina tih vi-

bracija koje prolaze duž zraka. To objašnjava zašto su se proračuni načinjeni na osnovu teorije vibracija pokazali kao tačni i učinili mogućim nova otkrića. Sam po sebi zrak nema brzinu; on predstavlja liniju, prostorni koncept, ne vremenski koncept.

Nije potreban nikakav etar, jer vibracije putuju *samom svetlošću*. Istovremeno, svetlost ima atomsku strukturu, jer bi presek zraka svetlosti pokazao mrežu kroz čija okna molekuli gasa na koje zrak nailazi lako mogu da prođu.

Uprkos činjenici da naučnici govore o veoma tačnim metodima koje poseduju za brojanje elektrona i merenje njihovih brzina, dopustivo je da se sumnja misle li oni zaista na elektrone, a ne na njihove produžetke u šestoj dimenziji, produžetke koji su već za nas stekli prostorno značenje.

Materijalna struktura zraka svetlosti objašnjava takođe njegova moguća skretanja pod uticajem sila koje deluju na njega. Ali, svakako da te sile nisu "privlačnost" u njutnovskom smislu, iako one, vrlo moguće, mogu biti magnetsko privlačenje.

Ostaje još jedno pitanje koje sam namerno ostavio netaknuto do sada. To je pitanje trajanja postojanja malih čestica, molekula, atoma i elektrona. To pitanje nikad nije bilo ozbiljno razmatrano u fizici; na male jedinice se gleda kao na *konstante*, nalik na materiju i energiju, to jest, kao da postoje neodređeno dugo vreme. Ako je ikad bilo ikakvih sumnji u to, one nisu ostavile vidljiv trag, i fizičari govore o molekulima, atomima i elektronima, prvo, (kao što je već bilo ukazano) kao *česticama materije*, i drugo, kao česticama koje postoje paralelno sa nama, zauzimajući određeno vreme unutar našeg vremena. To nikad nije direktno rečeno, ali po tom pitanju se nikad nije javila sumnja. Pa ipak je u stvarnosti postojanje malih čestica materije tako kratko da je potpuno nemoguće da se o njima govori istim jezikom kao što je onaj kojim govorimo o fizičkim telima kad ona predstavljaju predmet naših ispitivanja.

Ranije je objašnjeno da je prostor malih jedinica proporcionalan njihovoj veličini i na potpuno isti način je njihovo vreme proporcionalno njihovoj veličini. To znači da je njihovo vreme, tj. vreme njihovog postojanja, gotovo nepostojeće u poređenju sa našim vremenom.

Fizika govori o posmatranju elektrona i izračunavanju njihove težine, brzine itd. Ali, elektron je za nas samo *pojava*, i to pojava koja je brža od bilo čega što je vidljivo našim očima; atom kao celina je možda samo duža pojava, ali duža u istoj razmeri, kao što postoje različite trenutne brzine u filmskoj kameri. Ali, i atom i elektron su za nas samo pojave, i štaviše, "trenutne" pojave; oni nisu tela, nisu objekti. Neki naučnici tvrde da su uspeli da vide molekule. Ali, znaju li oni koliko dugo po njihovom satu molekul može da traje? Tokom svog veoma kratkog postojanja, molekul gasa (koji jedino može biti dostupan posmatranju, ako je to uopšte moguće) prelazi ogromna rastojanja i ni u kom slučaju se ni našem oku ni fotoaparatu neće ukazati kao pokretna tačka. A viđen kao linija, on će se neizbežno seći sa drugim linijama, tako da bi bilo više nego teško pratiti pojedinačni molekul, čak i tokom delića sekunde; pa čak i kad bi to na neki način postalo moguće, zahtevalo bi takvo uvećanje koje je zapravo nemoguće u današnje vreme.

Sve to se mora imati na umu kad se, na primer, govori o fenomenu svetlosti. Mnogi nesporazumi smesta otpadaju ako shvatimo i oprezno imamo na umu činjenicu da "elektron" postoji nemerljivo mali deo sekunde, što znači da ga mi, ovakvi kakvi smo, nikad ni pod kakvim uslovima ne možemo videti ili meriti.

Nemoguće je sa postojećim naučnim materijalom naći čvrstu osnovu za bilo koju teoriju koja se tiče kratkog postojanja malih jedinica materije. Materijal za takvu teoriju će se naći u ideji o "različitom vremenu u različitim kosmosima" koja čini deo posebnog učenja o svetu, koje će biti predmet jedne druge knjige.

1911-1929.

Poglavlje XI

VEČNO VRAĆANJE I MANUOVI ZAKONI

Suštinski problemi bića, to jest, zagonetke rođenja i smrti, postajanja i nestajanja, nikad ne napuštaju čoveka. O čemu god da misli, on zapravo misli o tim zagonetkama i problemima. Pa čak i kad odluči da se okane tih pitanja, u stvarnosti on grabi svaku mogućnost, čak i najudaljeniju, i još jednom pokušava da razume nešto u zagonetkama za koje je priznao da su nerešive.

Govoreći uopšteno, po svom stavu prema problemu života i smrti ljudi se mogu podeliti u dve kategorije. Najveći broj ljudi prilazi tim problemima baš kao što prilazi i svim drugim problemima i nekako ih rešava za sebe, bilo pozitivno, bilo negativno. Da bi došli do tih rešenja, oni koriste obične metode mišljenja, iste metode i iste kategorije mišljenja koje koriste za razmišljanje o običnim stvarima koje se dešavaju u životu. Oni kažu ili da posle smrti neće biti ničeg, da iza praga smrti nema i ne može biti nikakvog postojanja, ili suprotno, da će biti neke vrste postojanja, bilo nalik na zemaljsko postojanje ili različito od njega, i koje se sastoji ili u potpunosti od patnje ili u potpunosti od radosti.

Ali, drugi znaju više od toga. Oni shvataju da se problemima života i smrti ne može prići na običan način, da je nemoguće da se o tim problemima misli u istim oblicima u kojima ljudi misle o nečemu što se dogodilo juče ili što će se dogoditi sutra. Ali, oni ne idu dalje od toga. Oni osećaju da je nemoguće, ili u najmanju ruku beskorisno, da se o tim stvarima misli *jednostavno*, ali šta podrazumevaju pod tim da se *ne misli jednostavno*, oni ne znaju.

Da bismo došli do ispravnog oblika mišljenja što se tiče tih problema, neophodno je da zapamtimo da su oni povezani sa idejom Vremena. Mi razumemo te probleme u onoj meri u kojoj razumemo vreme.

Iz uobičajene perspektive, čovekov život se uzima kao linija od rođenja do smrti.

Čovek je rođen, živeo je pedeset godina i umro. Ali, gde je bio pre 1854. i gde može biti posle 1904. je nepoznato. To je opšta formulacija svih pitanja života i smrti.

Nauka ima posla samo sa čovekovim telom, i po njoj, to telo nije postojalo pre nego što se rodilo, i razložilo se nakon smrti. Filozofija ta pitanja ne uzima ozbiljno i smatra da se na njih ne može odgovoriti, te da su, shodno tome, naivna.

Religiozna učenja i razni pseudookulturni, spiritistički i teozofski sistemi izjavljuju da znaju rešenja tih problema.

U stvarnosti, naravno, niko ne zna ništa.

Misterija postojanja pre rođenja i postojanja nakon smrti, ako takvog postojanja ima, je *misterija vremena*. A "vreme" čuva svoju tajnu bolje nego što mnogi ljudi misle. Da bismo se približili tim misterijama, neophodno je najpre da razumemo samo vreme.

Svi uobičajeni pokušaji da se odgovori na pitanja "šta je bilo ranije" i "šta će biti kasnije" zasnovani su na uobičajenoj koncepciji vremena:

A ista formula je primenjena na probleme postojanja pre rođenja i nakon smrti, kad god je takvo postojanje dopušteno, tj formula je uzeta ovako:

PRE	SADA	POSLE
PRE ROĐENJA	ŽIVOT	POSLE SMRTI

Upravo je tu suštinska greška. Vreme u smislu pre, sada, posle, je proizvod našeg života, našeg bića, naše percepcije, i iznad svega, našeg mišljenja. Izvan ovog života, izvan uobičajene percepcije, međusobni odnosi ove tri faze vremena se mogu izmeniti; u svakom slučaju, nemamo garancija da će oni ostati isti. Pa ipak, u običnom mišljenju, uključujući religioznu, teozofsku i "okultnu" misao, to pitanje se nikad nije postavilo. Na "vreme" se gleda kao na nešto što nije podložno raspravi, kao na nešto što nam pripada jednom za uvek i ne može nam se oduzeti, i što je uvek isto. Šta god da nam se desi, "vreme" će nam uvek pripadati, i to ne samo "vreme" već i "večnost".

Mi koristimo tu reč ne razumevajući njeno pravo značenje. Mi smatramo da je "večnost" beskrajno produženje vremena, dok "večnost" zapravo znači drugu dimenziju vremena.

U 19. veku su izvesne Istočne i pseudo-Istočne teorije počele da prodiru u Zapadnu misao, među ostalima i ideja o "reinkarnaciji", to jest, periodičnoj pojavi istih duša na Zemlji. Ta ideja nije bila potpuno nepoznata ranije, ali je pripadala skrivenoj mističkoj misli. Za popularizaciju ove ideje je uglavnom zaslužna savremena teozofija sa svim svojim ograncima.

Poreklo ideje o reinkarnaciji, kako je ona izložena u savremenoj teozofiji, otvoreno je za raspravu. Teozofi su je usvojili praktično bez ikakve izmene iz kulta Krišne, koji je religija vedskog porekla, značajno prerađena od strane reformatora. Ali, čak ni kult Krišne ne sadrži "demokratske principe" svepšte i podjednake reinkarnacije koja je tako karakteristična za savremenu teozofiju. U pravom kultu Krišne, samo se heroji, vođe i učitelji čovečanstva reinkarniraju. Reinkarnacija za mase, za gomilu, za "domaćine", uzima mnogo nejasnije oblike.

Naporedno sa idejom reinkarnacije u Indiji postoji ideja o "seobi duša", tj. reinkarnaciji ljudskih duša u životinjskom obliku. Ta ideja

o seobi duša povezuje reinkarnaciju sa nagradom i kaznom. Teozofi gledaju na seobu duša kao na iskrivljavanje ideje o reinkarnaciji u narodnim verovanjima. Ali, to se ni u kom slučaju ne može smatrati sigurnim. A i na ideju o reinkarnaciji i na verovanje u seobu duša može se gledati kao da su potekle iz jednog zajedničkog izvora, naime učenja o ponavljanju svega i o večnom vraćanju.

Ideja o večnom vraćanju stvari i pojava, ideja o večnom ponavljanju, u evropskoj misli je povezana sa imenom Pitagore i sa nejasnim napomenama o periodičnosti univerzuma koje se nalaze u indijskoj filozofiji i kosmogoniji. Ta ideja o periodičnosti ne može biti jasna evropskoj misli, jer ona postaje potpuna i povezana samo uz pomoć usmenih komentara koji do današnjeg dana nikad i nigde nisu javno dati.

"Život Brame", "dani i noći Brame", "dah Brame", kalpe i manvantare; sve te ideje su veoma tamne za evropsku misao, ali su po svom unutrašnjem sadržaju gotovo bez razlike povezane sa pitagorejskim idejama o večnom vraćanju.

Ime Gotame Bude, koji je bio gotovo, ako ne i sasvim Pitagorin savremenik, i koji je takođe učio o večnom vraćanju, veoma se retko pominje u vezi sa tom idejom, uprkos činjenici da je u Budinom učenju o "točku života" ta ideja jasnija nego bilo gde drugde, iako je pomračena gotovo do neprepoznavanja neznačajnim tumačenjima i prevodima.

Niče je u velikoj meri doprineo popularizaciji te ideje o večnom vraćanju, ali joj nije dodao ništa novo. Naprotiv, on je u nju uveo nekoliko pogrešnih koncepata, kao što je na primer njegov proračun, koji je matematički potpuno pogrešan, o matematičkoj neophodnosti ponavljanja identičnih svetova u univerzumu.¹

¹ Niče pokušava da dokaže neophodnost ponavljanja u Euklidovom prostoru, i u običnom, tj. jednodimenzionalnom vremenu. Njegovo razumevanje ideje ponavljanja bilo je da negde u beskrajnom prostoru univerzuma mora biti ponovljena jedna Zemlja potpuno nalik na ovu na kojoj živimo. A potom će isti uzroci stvoriti iste posledice; i kao rezultat negde će postojati soba, potpuno nalik na ovu u kojoj ja sedim, a u sobi čovek potpuno nalik na mene sa potpuno sličnim perom pisače ovo što ja pišem sada. Takav sklop je moguć samo u naivnom razumevanju vremena.

Niče dokazuje neophodnost ponavljanja, u grubim crtama, na sledeći način. Po njemu, ako uzmemo izvestan broj jedinica i ispitamo njihove moguće kombinaci-

Ali, iako je napravio nekoliko grešaka u pokušajima da dokaže svoje teorije, Niče je emocionalno veoma snažno osetio ideju Večnog vraćanja. On je tu ideju osetio kao pesnik. I nekoliko pasusa u "Zaratustri", i u drugim knjigama u kojima on dodiruje tu ideju, možda su najbolje što je uopšte napisao.

Ali, ponavljanje se ne može dokazati na našem nivou, to jest, u trodimenzionalnom svetu sa vremenom kao četvrtom dimenzijom, bez obzira da li se vreme uzima kao realna ili imaginarna veličina. Ponavljanje zahteva pet dimenzija, tj. jednu potpuno novu "prostor-vreme-večnost"

Na pitagorejsku ideju o ponavljanju svega pozivao se, između ostalih, Eudemus, Aristotelov učenik. Eudemusova "Fizika" bila je izgubljena i ono što je napisao o pitagorejcima mi znamo samo kroz kasnije komentare Simplicijusa. Vrlo je interesantno da su, po Eudemusu, Pitagorejci razlikovali dve vrste ponavljanja.

Simplicijus piše:

Pitagorejci su rekli da se iste stvari stalno iznova ponavljaju.

U vezi sa tim je interesantno da navedemo reči Eudemusa, Aristotelovog učenika (u trećoj knjizi "Fizike"). On kaže: "Neki ljudi prihvataju, a neki poriču da se samo vreme ponavlja. Ponavljanje se razume u različitim značenjima. Jedna vrsta ponavljanja može biti u prirodnom poretku stvari (*εἶδος*), kao ponavljanje letâ i zimâ i drugih godišnjih doba, kad novo dolazi nakon što je staro nestalo; tom redu stvari pripadaju kretanja nebeskih tela i pojave koje ona prouzrokuju, kao što su solsticij i ekvinocij, koji su prouzrokovani kretanjem Sunca.

Ali, ako je verovati pitagorejcima, postoji još jedna vrsta ponavljanja. To znači da ću vam ja govoriti i sedeti upravo ovako i imaću u ruci isti štamp, i sve će biti isto kao što je sada, i vreme, kao

je, kombinacije koje su se pojavile jednom neizostavno će se pojaviti ponovo tokom vremena. Ako je broj jedinica veliki, ponavljanje će biti češće, a ako je broj jedinica beskonačan, sve će se neizbežno ponoviti.

To je, zapravo, pogrešno jednostavno zato što Niče ne uspeva da vidi da će broj mogućih kombinacija rasti mnogo većom brzinom nego broj jedinica. A shodno tome, broj mogućih ponavljanja, umesto da se poveća, će se smanjiti. Zato, za isvestan, ne čak ni beskonačan, već naprosto veliki broj jedinica, broj kombinacija će biti beskonačan i mogućnost ponavljanja biće jednaka nuli. Za dati beskonačan broj jedinica čak ni mogućnost ponavljanja ne dolazi u pitanje.

što se može pretpostaviti, će biti isto. Zato, ako su kretanja (nebeskih tela) i mnogih drugih figura ista, ono što se desilo raiuje i ono što će se desiti kasnije je takode isto. To se takode odnosi na ponavljanje, koje je uvek isto. Sve je isto i zato je vreme isto.²

Navedeni Simplicijusov pasus je posebno interesantan po tome što daje ključ za prevod drugih pitagorejskih fragmenata, to jest, napomena o Pitagori i njegovim učenjima, koje su sačuvane kod izvesnih autora. Osnov pogleda na Pitagoru koji je prihvaćen u udžbenicima istorije filozofije je ideja da u filozofiji Pitagore i u njegovoj koncepciji sveta glavno mesto zauzima broj. Zapravo, to je naprosto samo loš prevod. Reč "broj" se, zapravo, stalno sreće u pitagorejskim fragmentima. Ali, samo reč; i u najvećem broju slučajeva ta reč samo upotpunjuje glagole koji ne izražavaju ponovljeno ili učestalo delovanje koje autor namerava da opiše. Istovremeno, ta reč se uvek prevodi kao da ima nezavisno značenje koje potpuno iskrivljava njen smisao. Prethodni Simplicijusov pasus gubi svo značenje u uobičajenom prevodu.

Te dve vrste ponavljanja, koje Eudemus zove ponavljanje u prirodnom poretku stvari, i ponavljanje u broju egzistencija, jesu, naravno, ponavljanje u vremenu i ponavljanje u večnosti. Iz toga sledi da su pitagorejci razlikovali te dve ideje, koje su pobrkali savremeni budisti i koje je pobrkao Niče.

Isus je nesumnjivo znao za ponavljanje i govorio je o njemu svojim učenicima. U Jevanđeljima ima mnogo aluzija na to, ali najne-

² Οὕτω δὲ οἱ Πυθαγόρειοι τὰ αὐτὰ πᾶς καὶ τῷ ἀριθμῷ τῷ πάλιν καὶ πάλιν ἔλεγον γίνεσθαι· οὐδὲν δὲ ἴσως χεῖρον καὶ τῆς Εὐδήμων ῥήσεως ἐκ τοῦ τρίτου τῶν Φυσικῶν τὰ ἐντύθα λεγόμενα παραφραζούσης ἀκούειν· "ὁ δὲ αὐτὸς χρόνος πότερον γινεταὶ ὡς περ ἐννοί φασιν ἢ οὐ, ἀπορήσειεν ἂν τις· πλεοναχῶς δὴ λεγομένου τοῦ ταύτου τῷ μὲν εἶδει φαίνεται γίνεσθαι τὸ αὐτὸ οἷον θέρος καὶ χειμῶν καὶ αἱ λοιπαὶ ὥραι τε καὶ περίοδοι, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ κινήσεις αἱ αὐταὶ γίνονται τῷ εἶδει, τροπᾶς γὰρ καὶ ἰσημερῶν καὶ τὰς λοιπᾶς πορείας ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ· εἰ δὲ τις πιστεύσειε τοῖς Πυθαγορείοις, ὥστε πάλιν τὰ αὐτὰ ἀριθμῷ, καὶ γὰρ μυθολογήσω τὸ ῥαβδίον ἔχων ἑμὴν καθημένους οὕτω, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὁμοίως ἔξει, καὶ τὸν χρόνον εὐλογόν ἐστι τὸν αὐτὸν εἶναι· μίᾳ γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς κινήσεως, ὁμοίως δὲ καὶ πολλῶν τῶν αὐτῶν τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἐν καὶ ταυτῶν, καὶ ὁ ταύτων δὴ ἀριθμὸς· πάντα ἄρα τὰ αὐτὰ, ὥστε καὶ ὁ χρόνος." "Simplicii in Physicorum", IV, 12. *Commentaria in Aristotelem Graeca* (izdanje H. Dilsa, 1882.), tom 9, str. 732.

sumnjiviji pasus koji ima sasvim određeno značenje u grčkom, slovenskom i nemačkom tekstu, izgubio je svoje značenje u prevodu na druge jezike, koji su izbacili najvažniju reč iz latinskog teksta.

I Isus im reče, Zaista vam kažem, da vi koji ste me sledili, u preporodu...

(Matej, 19.28)

Na grčkom: ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἀκολουθήσαντές, μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ...

Na nemačkom je reč ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ prevedena kao "In der Wiedergeburt" ("u ponovnom rođenju").

Grčka reč παλιγγενεσία, slovenska i ruska reč пакибытне, tj. nemačka, Wiedergeburt, može se prevesti samo kao *ponovljeno postojanje* (opet-postojanje) ili *ponovljeno rođenje* (opet-rođenje).

Na latinskom je ta reč prevedena kao regeneracija, koja je u svom prvom značenju odgovarala *ponovljenom rođenju*. Ali kasnije, zahvaljujući upotrebi reči "regeneratio" (i drugih koje su iz nje izvedene) u smislu *obnavljanja*, ona je izgubila svoje prvobitno značenje.

Apostol Pavle je nesumnjivo znao za ideju o ponavljanju, ali je imao negativan stav prema njoj. Ta ideja je za njega bila suviše ezoterična.

Jer Hrist nije ulazio na sveta mesta načinjena rukama

Niti je sam žrtvovao, kao što visoki sveštenik ulazi na sveto mesto svake godine sa krvlju drugih;

Zbog toga mora da je često trpeo od postanka sveta; ali je sada došao da jednom zauvek otkloni greh žrtvujući sam sebe.

(Jevrejima, 9. 24-26)

Mora se naglasiti da se Poslanica Jevrejima, koja se pripisuje Apostolu Pavlu, takođe pripisuje i nekim drugim autorima i o tom pitanju zaista nema određenog podatka.

Origen (3. vek) u svojoj knjizi "*O prvim principima*" takođe pominje ideju ponavljanja, ali o njoj govori negativno.

I sada ja ne razumem kakvim dokazima održavaju svoju poziciju, oni koji tvrde da ponekad nastaju svetovi koji nisu različiti jedni od drugih, već u svakom pogledu jednaki. Jer ako bi se reklo da postoji svet sličan u svakom pogledu (današnjem), onda bi ispalo da će Adam i Eva učiniti istu stvar koju su učinili i ranije; biće drugi put isti potop, i isti Mojsije će opet izvesti oko šesto hiljada ljudi iz Egipta; Juda će takođe po drugi put izdati Gospoda; Pavle će drugi put sačuvati odecu onih koji su kamenovali Stefana; i sve što je učinjeno u ovom životu kaže se da će biti ponovljeno.³

Istovremeno je Origen bio veoma blizu ispravnom razumevanju *večnosti*. I moguće je da on nije baš iskreno poricao ideju o ponavljanju. Veoma je verovatno da se zbog okolnosti njegovog doba ta ideja nije mogla uvesti, a da se ne poriče.

Ali, interesantna je činjenica da je ta ideja bila poznata u prvim vekovima Hrišćanstva; no kasnije je potpuno nestala iz "Hrišćanske misli".

Ako pokušamo da pratimo ideju o večnom vraćanju u evropskoj književnosti, neophodno je da pomenemo izuzetnu "basnu" R. L. Stivensona, "*Pesma Sutrašnjice*" (1895) i priču C. H. Hintonova "*Nedovršena komunikacija*" u drugoj knjizi njegovih "*Naučnih romansi*" (1898), a takođe i dve stranice u njegovoj priči "*Stela*" u istoj knjizi.

Postoje takođe dve interesantne pesme o istoj temi. Jedna je Alekseja Tolstoja:

Kroz blato i kolotečinu puta –
Pored brane na reci
Gde se mokre ribarske mreže suše
Kočija se kotrlja, i ja razmišljam.

Ja razmišljam i gledam put,
U vlažnom i sumornom sivom danu

³ Origen, περι Ἀρχῶν, Knjiga II, poglavlje III, "*Origenovi spisi*", preveo velesni Frederik Krombi (T&T Clark, Edinburg 1878), tom I, str. 84.

Na nagnutoj obali jezera
I dalekom dimu sela.

Pored brane, sa licem bez radosti,
Hoda odrpani stari Jevrej.
Sa jezera, raspršujući penu,
Vode jure kroz ustavu.

Dečko svira na fruli,
Napravio ju je od trske.
Prepadnute divlje guske su poletele,
I zovu kako su poletele sa jezera.

Blizu starog oronulog mlina,
Neki radnici sede na travi.
Stari isluženi konj u kolima
Lenjo vuče džakove.

I ja znam sve to, o! tako dobro,
Iako to nikad nisam video ranije,
Krov tamo, daleko preko,
I dečka, i šumu i branu,

I žalostivi glas mlina,
I ruševni ambar u polju –
Bio sam ovde i video to ranije,
I zaboravio ga odavno.

Isti taj konj je klipsao,
Vukao je iste te džakove;
A ispod trošnog mlina
Radnici su sedeli na travi.

I Jevrej, sa svojom bradom je prolazio,
I ustava je pravila baš istu takvu buku.
I sve se to dogodilo ranije,
Samo, ne mogu da kažem kad.

Druga je od D. G. Rosetija:

Iznenadna svetlost

Već sam bio ovde ranije,
Ali kada i kako ne mogu reći;
Znam travu iza vrata,
Slatki oštri miris,
Uzdišući zvuk, svetla oko obale.

Bila si moja ranije –
Pre koliko vremena, ne znam;
Ali baš kad si, kad je lastavica proletela
Tako okrenula glavu,
Nekakav veo je spao – sve sam to znao od pamtiveka.

Potom, sada – možda opet!...
O, oko mojih očiju tvoji uvojci trepere!
Zar nećemo lagati kao što smo lagali ranije
Zarad ljubavi,
I spavati, i buditi se, pa opet se nikad ne osloboditi lanaca?

Postoji varijanta poslednje strofe:

Zar je to dakle bilo ranije
I neće li dakle kružiti vremena let
Opet sa našim životima našu ljubav obnoviti
Uprkos smrti
I noć i dan doneti jedno blaženstvo opet?

Obe pesme su napisane pedesetih godina prošlog veka.

Na Tolstojevu pesmu se obično gleda kao na jednostavno beleženje čudnih prolaznih raspoloženja. Ali, A. Tolstoj, koji je bio veoma zainteresovan za mističku literaturu i bio u dodiru sa nekoliko okultnih krugova koji su u njegovo vreme postojali u Evropi, mogao je da sasvim određeno zna za ideju o večnom ponavljanju.

Osećanje ponavljanja događaja bilo je veoma jako kod Ljermontova. On je pun predosećanja, očekivanja "sećanja". On stalno alu-

dira na te osećaje, posebno u svojoj prozi. "Fatalist" je praktično napisan na temu ponavljanja i pamćenja nečega što izgleda kao da se dogodilo u nekoj nepoznatoj prošlosti. Mnogi pasusi u "Princezi" i "Beli", posebno filozofske digresije, odaju utisak da je sam Ljermontov pokušavao da se seti nečeg što je zaboravio.

Mi uglavnom mislimo da poznamo Ljermontova. Ali, ko se upitao šta znači sledeći pasus u "Beli"?

... Bio sam uznesen do osećaja da sam visoko iznad sveta. To je, naravno, bilo detinjasto osećanje, ali kad se udaljimo od veštačkih okolnosti i pridemo bliže Prirodi, ne možemo a da ne postanemo deca. I sve što smo stekli otpada sa našeg bića i mi iznova postajemo ono što smo bili i ono što ćemo sigurno opet biti jednog dana.

Lično se ne sećam nijednog pokušaja u čitavoj literaturi o Ljermontovu da se analiziraju te reči. Ali, ideja o mogućnosti neke vrste "povratka" nesumnjivo je uznemiravala Ljermontova, ponekad ga zanevši, ponekad se pojavivši u neostvarivom snu:

Zar ne bi bilo bolje okončati put života u samozaboravu
I pasti u san bez kraja
Čekajući skoro buđenje.

("Valerik")

U naše vreme ideja o ponavljanju pa čak i o mogućnosti polusvesnog sećanja postaje sve hitnija i važnija.

U "Životu Napoleona" D. S. Mereškovski neprekidno aludira na Napoleona u rečenici "on je znao" ("sećao se"). A kasnije, govoreći o Napoleonovim poslednjim godinama u Evropi, "on je zaboravio" ("prestao da se seća").

Ovaj spisak nije potpun. Želeo sam jedino da pokažem da ideja o ponavljanju i prisećanju na prošlost koja nije u našem vremenu daleko od toga da je strana Zapadnoj misli.

Ali, filozofsko uvažavanje ideje o večnom ponavljanju ne mora neizbežno da vodi njenom logičkom razumevanju i objašnjenju. Da bismo razumeli ideju o večnom ponavljanju u njenim raznim aspe-

ktima, neophodno je da se vratimo idejama "novog modela univerzuma."

Ideja o vremenu kao o četvrtoj dimenziji ne protivreči uobičajenim pogledima na život, sve dok vreme smatramo pravom linijom. Ta ideja jedino donosi sa sobom osećaj veće predodređenosti, veće neizbežnosti. Ali, ideja o vremenu kao *krivoj* četvrte dimenzije u potpunosti menja našu koncepciju života. Ako jasno razumemo ideju te zakrivljenosti, a posebno kad počnemo da vidimo kako se kri-va četvrte dimenzije pretvara u krive pete i šeste dimenzije, naši pogledi na stvari i na same sebe ne mogu više ostati gde su sada.

Kao što je rečeno u prethodnom poglavlju, prema početnoj shemi dimenzija, u kojoj se dimenzije i dalje uzimaju kao prave linije, peta dimenzija je linija normalna na liniju četvrte dimenzije i seče je, to jest, linija koja prolazi kroz svaki trenutak vremena, linija beskonačnog postojanja trenutka.

Ali, kako se ta linija formirala, odakle je došla i šta vodi iz nje? To se u izvesnoj meri može razumeti ako život smatramo nizom talasnih vibracija.

Slika 19,

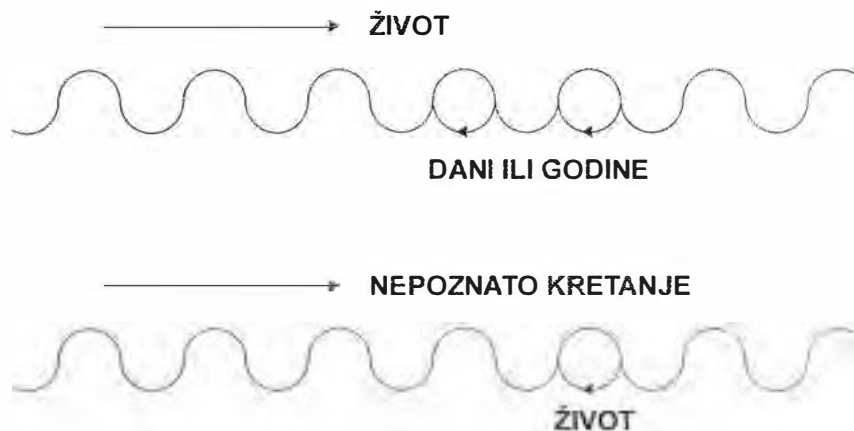
Kao što bi trebalo da znamo iz proučavanja talasnih vibracija u svetu fizičkih pojava, svaki talas sadrži u sebi potpuni krug, to jest, materija talasa se kreće u potpunoj krivoj na istom mestu i sve dok deluje sila koja stvara talas.

Trebalo bi takođe da znamo da se svaki talas sastoji od manjih talasa, a za uzvrat je sastavni deo nekog većeg talasa.

Ako uzmemo, naprosto u cilju dalje rasprave, *dane* kao manje talase koji formiraju veće talase *godina*, onda će talasi godina for-

NOVI MODEL UNIVERZUMA

mirati jedan veliki talas *života*. I sve dok se talas života kotrlja, talasi dana i talasi godina moraju rotirati na njihovim naznačenim mestima, ponavljajući se i ponavljajući.

Slika 20.

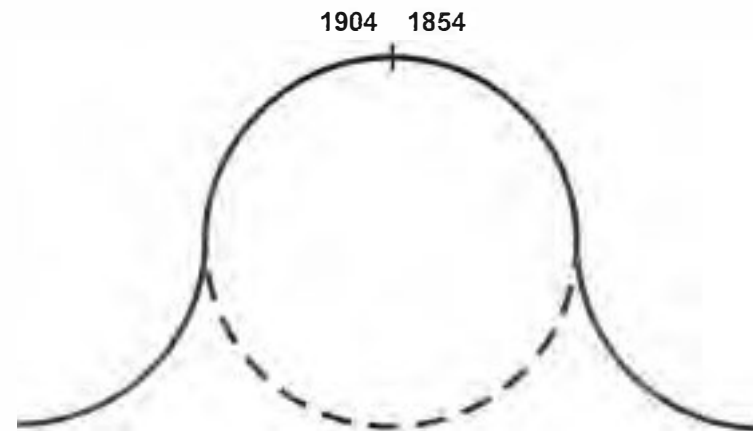
Tako se linija četvrte dimenzije, linija života ili *vremena*, sastoji od točkova večno ponavljajućih *dana*, malih krugova pete dimenzije, baš kao što se zrak svetlosti sastoji od kvanta svetlosti, koji rotiraju svaki na svom mestu sve dok traje prvobitni šok koji odašilja taj određeni zrak. Isto se odnosi i na liniju života.

Ako ga uzmemo kao jedan veliki talas koji se sastoji od talasa dana i godina, moraćemo da dopustimo da se linija života kreće u krugu i čini pun obrt, vraćajući se na polaznu tačku. A ako je dan ili godina talas u talasnom kretanju našeg života, onda je čitav naš život talas u nekom drugom talasnom kretanju o kome ne znamo ništa.

Kao što sam već ukazao, u našim uobičajenim predstavama život se ukazuje kao prava linija između trenutka rođenja i smrti.

Večno vraćanje i Manuovi zakoni

Ali, ako zamislimo da je život talas, imaćemo sledeću sliku:

Slika 21.

Tačka smrti poklapa se sa tačkom rođenja.

Onom ko je sledio razvoj ideja koje se dotiču "dimenzija vremena" u prethodnom i ovom poglavlju, to neće predstavljati nikakvu teškoću, već, naprotiv, prirodno proizlazi iz svega što je ranije rečeno. Ali, obično nakon te tačke dolazi pitanje na koje je teže odgovoriti, naime, kako se čuva identičan odnos između rođenja različitih ljudi kad znamo da je odnos između njihovih smrti sasvim drugačiji, tj. da on ne odgovara odnosu njihovih rođenja. Da kažemo kraće, šta će se desiti čoveku koji je umro pre svoje bake? On mora da se smesta rodio, a njegova majka još nije rođena. Moguća su dva odgovora. Prvo, moguće je da se kaže da se u trenutku kad duša dodirne večnost različiti odnosi vremena prilagode, jer trenutak večnosti može imati drugačiju vremensku vrednost. I drugo, moguće je da kažemo da su naše uobičajene koncepcije "dimenzija vremena" pogrešne. Na primer, za nas vreme može imati različito trajanje – pet godina, deset godina, sto godina – ali ono uvek ima istu brzinu. Ali, gde su dokazi za to? Zašto ne bismo pretpostavili da vreme u određenim granicama (na primer, u odnosu na ljudski

život) uvek ima isto trajanje, ali *drugačiju brzinu*? Obe stvari su podjednako proizvoljne, ali sa dopuštanjem te mogućnosti pitanje nestaje.

U mojoj knjizi "*Tertium Organum*" dao sam crtež figure četvrte dimenzije uzete iz knjige Van Manena. Ta figura se sastoji od dva kruga, jedan unutar drugog. To je figura života. Mali krug predstavlja čoveka; veliki krug život čoveka. Mali krug se okreće unutar velikog kruga, koji se najpre širi, a potom postepeno sužava i dovede mali krug do tačke od koje je i započeo. U kotrljanju duž velikog kruga mali krug trajno rotira oko sopstvene ose. Ta rotacija je *večnost* u odnosu na *vreme*, koje je kretanje duž velikog kruga.

Ovde se opet srećemo sa nečim što izgleda kao paradoks – peta dimenzija unutar četvrte dimenzije; kretanje duž pete dimenzije stvara kretanje duž četvrte dimenzije. Kako ćemo naći početak i kraj? Koja je pokretačka sila? I šta se pokreće? Da li je mali krug koji rotira pokretan šokom koji ga šalje duž velikog kruga, ili se sam veliki krug pokreće usled rotiranja malih krugova? Jedan pokreće drugi. Ali, u odnosu na *život*, uzet kao veliki krug, *večnost* će biti nađena, prvo, u malim krugovima ponovljenih trenutaka, dana i godina, i drugo, u ponavljanju samog velikog kruga, u ponavljanju života, to jest, u ponavljanju talasa.

Slika 22.

Baš kao i u slučaju četvrte dimenzije, mi smo opet suočeni sa činjenicom da je viša dimenzija i iznad i ispod niže dimenzije.

Kako je gore, tako je i dole.

Četvrta dimenzija *za nas* leži u svetu nebeskih tela i u svetu molekula.

Peta dimenzija leži u trenucima života koji večno ostaju gde su, i u ponavljanju samog života, uzetog kao celina.

Sam *život je vreme* za čoveka. Za čoveka nema i ne može biti nikakvog drugog vremena izvan vremena njegovog života. *Čovek je svoj život*. Njegov život je njegovo vreme.

Način merenja vremena, za sve, pomoću takvih vidljivih pojava kao što su prividno ili stvarno kretanje Sunca i Meseca, razumljiv je kao odgovarajući praktičnim ciljevima. Ali, uopšte je zaboravljeno da je to samo formalno vreme koje je prihvaćeno zajedničkim dogovorom. Apsolutno vreme za čoveka je njegov život. Ne može biti drugog vremena izvan tog vremena.

Ako umrem danas, sutra neće postojati *za mene*. Ali, kao što je rečeno ranije, sve teorije o budućem životu, o postojanju nakon smrti, o reinkarnaciji itd., sadrže jednu očiglednu grešku. One su sve zasnovane na uobičajenom razumevanju vremena, to jest, na ideji da će *sutra* postojati nakon smrti. U stvarnosti se baš po tome život razlikuje od smrti. Čovek umire, jer se njegovo vreme završava. Ne može biti sutra nakon smrti. Ali, sve uobičajene koncepcije "budućeg života" zahtevaju postojanje "sutrašnjice". Kakav to budući život može biti, ako iznenada ispadne da nema budućnosti, nema "sutra", nema vremena, nema "posle"? Spiritisti, teozofi, teolozi i drugi koji znaju sve o budućem životu, mogu se naći u veoma čudnoj situaciji ako se shvati činjenica da ne postoji "posle".

Šta je onda moguće? I kakvo može biti značenje života kao kruga?

Ukazao sam u prethodnom poglavlju da sama zakrivljenost linije vremena podrazumeva prisustvo još jedne dimenzije, naime, *pete dimenzije*, ili *večnosti*. A ako je u uobičajenom razumevanju *četvrta dimenzija* pružanje vremena, šta onda peta dimenzija, ili *večnost*, može da bude?

Večnost je za naš um pojmljiva samo u dva oblika: ili u obliku *istovremenog postojanja* ili u obliku *ponavljanja*. Oblik istovremenog postojanja zahteva prostorne koncepcije – *negde gde* postoje stvari identične sa ovima ovde; identični ljudi, identičan svet. Oblik ponavljanja zahteva vremenske koncepcije – *nekad* će se sve ponavljati ili je ponovljeno, bilo smesta nakon završetka određenog kruga, to jest, određenog života, ili nakon svakog trenutka. Ovo kasnije, tj. trenutno ponavljanje svakog trenutka iznova i iznova, do-

vodi tu ideju bliže ideji istovremenog postojanja. Ali, za naš um je pogodnije da misli o ideji ponavljanja u obliku ponavljanja ciklusa. Jedan život se završava i drugi počinje. Jedno vreme se završava i drugo počinje. Smrt je zaista vraćanje na početak.

To znači da, ako je neki čovek rođen 1877. i umro 1912. godine, smrću se on opet nalazi u 1877. godini i mora opet da živi isti život iznova. Smrću, završavajući krug života, on ulazi u isti život sa drugog kraja. On se opet iznova rađa u istom gradu, u istoj ulici, od istih roditelja, iste godine i istog dana. On će imati istu braću i sestre, iste ujake i tetke, iste igračke, iste mačiće, iste prijatelje, iste žene. Napraviće iste greške, smejati se i plakati na isti način, radovati se i patiti na isti način. A kad dođe vreme, umreće na potpuno isti način kao i ranije, i opet će u trenutku njegove smrti biti kao da su se svi časovnici vratili na 7:35 ujutru, drugog septembra 1877. godine, i od tog trenutka opet započeli svoje uobičajeno kretanje.

Novi život počinje u potpuno istim uslovima kao i prethodni i on ne može početi ni u kakvim drugim uslovima. Jedina stvar koja se može, i čak mora dopustiti, je činjenica da u svakom životu jačaju tendencije predašnjeg života, te tendencije koje su rasle i povećavale se tokom života, i dobre i loše tendencije, one koje su ispoljavanje snage i one koje su ispoljavanje slabosti.

Postoji, zaista, mnogo više psihološkog materijala za ideju o večnom ponavljanju nego što se pretpostavlja. Ali, postojanje tog materijala naučna misao nije potpuno shvatila.

Svi znaju osećaj, ili opise osećaja, koje ponekad ljudi doživljavaju, posebno u detinjstvu, osećaja da se *ovo dogodilo ranije*. Dve pesme koje smo ovde naveli mogle su biti nadahnute istim osećanjem.

Govorio sam o tom osećaju u poglavlju o snovima i ukazao sam tu da se uobičajeno objašnjenje odnosi na dve od tri kategorije tih osećaja, ali sam treću kategoriju ostavio neobjašnjenu. Ta treća kategorija se odlikuje činjenicom da osećaj *da se ovo desilo ranije*, iako veoma živ i čest u detinjstvu, nestaje kad čovek odraste. U nekim slučajevima se ta posebna vrsta znanja unapred ljudi, stvari, mesta i događaja može proveriti i utvrditi. Veoma retki "poverenja vredni" slučajevi vidovitosti pripadaju takvom znanju unapred.

Ali, te činjenice slučajnog prisećanja same po sebi su suviše male da bi dozvolile da se na njima bilo šta izgradi.

Čovek može biti savršeno u pravu kad pita: "Ako takva izuzetna pojava kao što je ponavljanje života zaista postoji, zašto ne znamo ništa o tome, zašto se ne sećamo više? I zašto to ljudi nisu odavno shvatili, zašto nam se to tek sada predstavlja kao novo otkriće?"

Sva ta pitanja su sasvim dobro zasnovana, ali istovremeno nije teško da se na njih odgovori.

U prethodnim poglavljima ove knjige dat je preobražaj leptira kao primer evolucije. Ono što je posebno karakteristično za preobražaj leptira, iz perspektive o kojoj govorimo, je činjenica da u prelasku na novi nivo preobražaja "leptir" *potpuno* nestaje sa svog predašnjeg nivoa, *umire* na prethodnom nivou, prestaje da postoji *tu*, to jest, gubi svaku vezu sa svojim prethodnim postojanjem. Ako leptir vidi i nauči nešto više, on nije u stanju da ništa o tome kaže gusenicama. On je već mrtav kao gusenica, on je nestao iz sveta gusenica.

Nešto analogno se moralo dogoditi ljudima kojima su otkrivene misterije vremena i večnosti. Oni znaju i mogu da govore o onome što znaju, ali ih ljudi neće ni čuti ni razumeti.

Zašto ljudi nisu odavno došli na ideju o večnom ponavljanju?

Ali, zapravo jesu, odavno. Ukazao sam na Pitagorino učenje, Budizam, teoriju reinkarnacije i seobe duša koje su, u njihovim savremenim oblicima, zapravo samo iskrivljenje ideje o večnom ponavljanju. Mnoge druge ideje o budućem životu, razne aluzije u "okultnim" učenjima, na primer, veoma čudne ideje o mogućnosti *menjanja prošlosti*, razna narodna verovanja, kao što je kult predaka – sve je to povezano sa idejom o ponavljanju.

Sasvim je jasno da ideja o ponavljanju ne može biti popularna u svom čistom obliku, prvenstveno zato što izgleda besmislena sa tačke gledišta obične logike, pošto nema ničeg sličnog tome u svetu "trodimenzionalnih" oseta ili u uobičajeno prihvaćenom "vremenu." Naprotiv, po uobičajenoj mudrosti sveta, "ništa se nikad ne vraća". Pa čak i u onim učenjima u kojima je izvorno ideja o ponavljanju nesumnjivo postojala u svom čistom obliku, kao na primer u Budizmu, ona se iskrivila i prilagodila uobičajenom shvatanju vremena. Po skorašnjim tumačenjima učenih budista, čovek se rađa u novi život u samom trenutku svoje smrti. Ali, to je *nastavljanje u vremenu*. Budisti su odbacili "apsurdnu" ideju o povratku u prošlost,

i njihov "točak života" se kotrlja naporedo sa kalendarom. Na taj način su oni svakako oduzeli svu snagu toj ideji, ali su je učinili prihvatljivom za mase i pogodnom za logičko objašnjenje i tumačenje.

Govoreći o ideji o večnom ponavljanju, neophodno je da se razume da se ona ne može dokazati na uobičajeni način, to jest, običnim metodama posmatranja i provere. Mi znamo samo jednu liniju vremena, onu u kojem sada živimo. Mi smo jednodimenzionalna bića u odnosu na vreme; mi nemamo znanje o paralelnim linijama. Pretpostavke koje se tiču postojanja paralelnih linija ne mogu se dokazati sve dok ostajemo u jednoj liniji. U mojoj knjizi "*Tertium Organum*" opisao sam kakav bi morao biti univerzum jednodimenzionalnih bića. Ta bića ne znaju ništa osim sopstvene linije. Ako bi pretpostavila postojanje nečeg novog, nečeg što ranije nisu znala, za njih bi to moralo da bude na njihovoj sopstvenoj liniji, bilo pred njima, bilo iza njih. Naš položaj u odnosu na vreme je tačno takav. Sve što postoji mora da zauzima izvesno mesto u vremenu bilo pred nama, bilo iza nas. Za nas ne može biti ničeg paralelnog. To znači da mi ne možemo dokazati postojanje ničeg paralelnog sve dok ostajemo na našoj liniji. Ali, ako pokušamo da pobegnemo od uobičajenih pogleda i imamo na umu da je pretpostavka o mogućem postojanju drugih linija "vremena" paralelnih našem više "naučna" od uobičajene naivne jednodimenzionalne koncepcije vremena, onda će se koncepcija života kao povratne pojave pokazati lakšom nego što zamišljamo.

Uobičajeni pogledi su zasnovani na pretpostavci da se čovekov život, to jest, čitav njegov unutrašnji svet, njegove želje, ukusi, talenti, simpatije, antipatije, sklonosti, navike, težnje, sposobnosti, poroci, rađaju ni iz čega i nestaju ni u šta. Hrišćanska učenja govore o mogućnosti budućeg života, to jest, zagrobnog života, ali ona ne govore o životu pre rođenja. Po njihovim pogledima, "duše" su rođene kad i tela. U stvarnosti je, međutim, veoma teško da se misli o životu (to jest, o duši) ili o unutrašnjem biću čoveka, kao biću koje se javlja ni iz čega. A mnogo je lakše misliti da je ono postojalo ranije, pre rođenja. Ali, ljudi ne znaju kako da počnu razmišljanje u tom pravcu. Teozofske teorije o reinkarnaciji koje pokušavaju da protegnu život pojedinačnog čoveka duž linije života Zemlje neće biti u stanju da se odupru kritici iz perspektive ispravno shvaćene ideje vremena.

Postoje na desetine, možda čak i stotine raznih dovtljivih teorija koje tvrde da objašnjavaju sve uglove i krivine čovekovog unutrašnjeg sveta kombinacijom naslednih uticaja i potisnutim glasovima skrivenih unutrašnjih instinkata. Sve su te teorije prihvatljive, svaka na svoj sopstveni način, ali nijedna od njih ne objašnjava sve u čoveku. Jedna teorija objašnjava bolje jednu stvar, druga bolje objašnjava drugu. Ali, mnogo, veoma mnogo, ostaje neobjašnjeno. Ne bi ni moglo biti drugačije, jer teorije nasleđivanja, čak i mutnog dalekog nasleđivanja, teorije skivenih instinkata, nesvesnog sećanja, mogu da objasne izvesne strane čoveka, ali druge strane one ne mogu da objasne. I dok ne uvidimo da je moguće da priznamo da smo živeli ranije, mnogo toga će ostati u nama što nikad nećemo moći da razumemo.

Veoma je teško da se prihvati ideja o apsolutnom i neizbežnom ponavljanju *svega*. Izgleda nam da ako bismo se sećali bar nečega, bili bismo u stanju da izbegnemo neke od najneprijatnijih stvari. Štaviše, ideja o apsolutnom ponavljanju se ne slaže sa idejom o rastućim sklonostima, koja je takođe neophodna.

U tom pogledu se mora priznati da, što se tiče karaktera ponavljanja njihovih života, ljudi spadaju u nekoliko tipova ili kategorija.

Postoje ljudi apsolutnog ponavljanja, u čijem se slučaju sve, i veliko i malo, prenosi iz jednog života u drugi.

Postoje ljudi čiji životi svaki put imaju isti početak, ali se nastavljaju sa malim izmenama, naviše ili naniže, i dolaze do približno istog kraja.

Postoje ljudi u čijem slučaju životi idu sa određenom uspinjućom tendencijom, postajući bogatiji i snažniji spolja.

Postoje ljudi čiji životi, nasuprot ovome, pokazuju jasno izraženu silaznu liniju, koja postepeno uništava sve što je živo u njima i svodi ih na ništavilo.

A postoje ljudi čiji životi sarže *unutrašnju* uzlaznu liniju, koja ih postepeno izvodi iz kruga večnog ponavljanja i dovodi dotle da pređu na drugi nivo bića.

Ispitajmo najpre tip života u kojima je apsolutno ponavljanje neizbežno.

To su, pre svega, ljudi "byt"⁴, duboko ukorenjenih, okamenjenih, rutinskih života. Njihovi životi slede jedan za drugim sa monotoni-
jom kojom se kazaljka časovnika okreće na brojčaniku. U njihovim životima ne može biti ničeg neočekivanog, ničeg slučajnog, nika-
kvih avantura. Oni su rođeni i umiru u istoj kući gde su njihovi oče-
vi i dedovi rođeni i umrli i gde će se njihova deca i unučići roditi i
umreti. Nacionalne nesreće, ratovi, zemljotresi, zaraze, ponekad zbrišu
hiljade i stotine hiljada takvih sa lica zemlje jednim udarcem. Ali,
po strani od takvih događaja, čitav njihov život je strogo uređen
i organizovan po planu. Zamislimo trgovca u starom istočnjačkom
gradu koji živi u utvrđenim uslovima utvrđenog rutinskog života koji
se odvijao neizmenjen vekovima. On prodaje tepihe u istoj radnji
u kojoj su njegov otac i deda, a verovatno i pradeda, prodavali tepihe.
Čitav njegov život se može videti kao na mapi. U određenim go-
dinama on se ženi, u određenim godinama postavlja najstarijeg sina
u radnju, u određenim godinama dobija parnicu protiv suseda, uvek
koristeći isti očigledni metod i, uvek iste godine, dana i sata, umire,
uvek od istog uzroka – tako što se prejede pilava.

Ne može biti novih događaja u životu takvih ljudi. Ali, upravo je
ta apsolutnost ponavljanja to što u njima stvara neku nejasnu svest
o neizbežnosti svega što se događa, verovanje u sudbinu, fatalizam,
i, ponekad, čudan tip mudrosti i mirnoće, koja u nekim slučajevima
prelazi u neku vrstu ironičnog prezira prema ljudima koji su nemir-
ni, koji traže nešto, teže nečemu.

Drugoj vrsti ljudi iste kategorije tačnog ponavljanja pripadaju
istorijske ličnosti: ljudi čiji su životi povezani sa velikim ciklusima
života, to će reći, sa životima naroda, država, zemalja – veliki osvaja-
jači, reformatori, lideri masa, revolucionari, kraljevi koji grade im-
perije, kraljevi koji uništavaju velike imperije, svoje sopstvene ili
svojih neprijatelja, svi oni pripadaju toj kategoriji. Ni u životu tih
ljudi ne može biti promene. Svaka reč koju izgovore utiče na sud-

⁴ Neprevodiva ruska reč, koja označava u svom primarnom značenju život (u odnosu na spoljašnje oblike); u svom sekundarnom značenju, kako se koristi u literaturi – život u čvrsto utvrđenim oblicima: seljački *byt*, trgovački *byt*, spahijski *byt*; *byt* okolnosti".

Ta reč se veoma široko koristi u vezi sa pozorištem – *byt* drama, *byt* glumac (različito od karakterni glumac), *byt* glas, *byt* intonacija ili modulacije.

binu naroda. A oni moraju da savršeno znaju svoje uloge. Oni ne
mogu da dodaju ništa svoje, ne mogu da izostave ništa, niti da iz-
mene značenje onog što imaju da kažu.

Taj tip je posebno jasan ako uzmemo slabe istorijske ličnosti,
one ljude koje kao da istorija namerno iznosi u prvi plan kad car-
stva ili čitave kulture treba da budu uništene, takve ljude kao što su,
na primer, Luj XVI ili Nikolaj II.

Oni ne čine ništa i ne žele da učine ništa, oni samo žele da ih
ostave na miru, pa ipak svaki njihov pokret, svaki gest, svaka reč,
pa čak i reči koje izgleda kao da su greškom izrečene, kao što su ču-
veni "bezosečajni snovi"⁵ imaju značaja i počinju ili završavaju ne-
ki istorijski period; i svi oni, bez izuzetka, vode konačnoj katastrofi.
Nijedna reč ne može biti izostavljena, pa se čak i greške moraju
ponoviti.

"Jake ličnosti" – Napoleoni, Cezari, Džingis Kanovi – ni na koji
način se ne razlikuju od slabih ličnosti. Oni su prtljag na istoj palu-
bi i podjednako su nemoćni da sami učine bilo šta, ne mogu sami
da kažu nijednu reč, ne mogu ni da dodaju ni da oduzmu ništa od
onog što moraju da kažu ili učine.

I u slučaju ljudi koji sačinjavaju gomilu na svetskoj pozornici
ponavljanje je takođe neizbežno. Gomila mora da zna svoju ulogu
veoma dobro u svakom trenutku. Nijedan izraz narodnih osećanja
tokom patriotskih manifestacija ili oružanih revolucija i ustanaka,
tokom krunisanja ili revolucija, ne bi bio moguć kad gomila ne bi
znala svoju ulogu, ili zaboravila svoju ulogu. A to znanje je moguće
samo kroz stalno ponavljanje iste stvari.

Ali, ako pređemo na posebne živote ljudi koji sačinjavaju gomi-
lu, videćemo da kod različitih ljudi "rastuće tendencije" izazivaju
veoma različite rezultate. "Rastućih tendencija" može biti dve vr-
ste, – one koje podižu vitalnost (iako samo spolja), i one koje snižava-
vaju vitalnost.

Uzmimo onaj tip koji snižava životnost, tip sa rastućim tenden-
cijama ka degeneraciji. Gubitnici, pijanice, kriminalci, prostitutke,
samoubice, pripadaju toj kategoriji. Sa svakim novim životom oni

⁵ Reči cara Nikolaja II koje je greškom upotrebio kad je primio predstavnike "zemstva" i gradova 1895. godine.

”padaju” sve lakše i lakše, pružaju sve manje i manje otpora. Njihova životna sila postepeno slabi, oni postaju živi automati, sopstvene senke, sa jednom tendencijom, jednom željom, koja sačinjava njihovu glavnu strast, njihov glavni porok i njihovu glavnu slabost. Ako je njihov život povezan sa životima drugih ljudi, ta veza postepeno slabi i na kraju potpuno nestaje. Ti ljudi polako odlaze iz života. To je upravo ono što se događa samoubicima. Oni su okruženi atmosferom čudne fatalnosti i ponekad i ne žive do trenutka svog samoubistva, već počinju da umiru ranije i na kraju prestaju da se rađaju.

To je prava smrt, jer *smrt* postoji kao što postoji i *rođenje*.

Duše se rađaju i umiru baš kao i tela. *Rođenje* svih duša je isto. Kako se ono dešava, možda je najveća misterija života. Ali, smrt duša može biti različita. Duša može da umre na jednom nivou bića i pređe na viši nivo bića. A ona može i da potpuno umre, postepeno se svede ni na šta, iščezne, prestane da bude.

Kategoriji umirućih duša pripadaju ljudi koji su poznati po svojim tragičnim sudbinama, a posebno po svom tragičnom kraju. Na te ljude se odnosilo značajno pravilo u Eleusinskim Misterijama, pravilo koje nikad nije bilo ispravno shvaćeno ni protumačeno.

Učešće u Misterijama bilo je zabranjeno, prvo, kriminalcima, drugo, strancima (to jest, varvarima) i na kraju *ljudima u čijim životima su se dogodile velike nesreće*.

To pravilo se uobičajeno tumačilo u smislu da velike nesreće u životima ljudi znače neprijateljstvo bogova ili gnev bogova uzrokovan nečim što su ti ljudi učinili ili propustili da učine. Ali, u ezoterijskom razumevanju bilo je svakako jasno da se ljudima čiji se život sastoji od niza katastrofa ne može dopustiti učešće u Misterijama ili u inicijaciji, jer činjenica tih neprekidnih katastrofa pokazuje da oni idu nizbrdo i da se ne mogu zaustaviti.

U vidnom kontrastu prema silazećem ili neuspešnom tipu, ali u stvarnosti u potpuno istom položaju, stoje ljudi koji su uspešni iz uobičajene perspektive, ali uspešni pomoću prilagođavanja najmračnijim i najbezosečajnijim stranama života: ljudi koji brzo nagomilavaju ogromna bogatstva, milioneri i multimilioneri; uspešni državnici oportunističkih ili jasno kriminalnih aktivnosti; ”naučnici”

koji stvaraju izmišljene teorije, koje postaju čuvene i zaustavljaju razvoj pravog znanja; ”filantropi” koji podržavaju sve vrste prohibitivnih zakona; pronalazači jakih eksploziva i otrovnih gasova; fanatici sporta svih vrsta i opisa; lovci na nagrade, svetski šampioni, rušitelji rekorda, filmski klovnovi i ”zvezde”, romanopisci, pesnici, muzičari, slikari, glumci, komercijalno uspešni, ali bez nekih drugih vrednosti; osnivači suludih sekti i kultova i slično. U svakom novom životu ti ljudi nastavljaju da rade ono što su radili ranije, vodeći sve manje i manje vrećena u pripremnom treningu, shvatajući sve brže i brže tehnike svog posla i tehnike uspeha, postižući sve veću i veću slavu ili ime. Neki od njih postaju ”vunderkindi” i pokazuju svoje posebne sposobnosti od najranijih godina.

Opasnost za uspešan tip ljudi je njihov uspeh. Uspeh ih hipnotiše, čini da veruju da su oni sami uzrok svog uspeha. Uspeh ih navodi da slede liniju najmanjeg otpora, to jest, da sve žrtvuju uspehu. Zato se ništa ne menja u njihovim životima, osim što se uspeh postiže sve lakše i sve više mehanički. Ne formulišući to, oni osećaju da njihova snaga leži upravo u toj mehaničnosti i oni potiskuju u sebi sve druge želje, interese i sklonosti.

Ljudi prave nauke, prave umetnosti, pravih misli i dela, razlikuju se od njih uglavnom po tome što veoma retko postižu uspeh. Kao po pravilu, oni počinju da bivaju priznati tek dugo nakon kraja njihovog zemaljskog života. A to je izuzetno povoljan faktor iz perspektive ponavljanja njihovih života. Unutrašnje raspadanje koje gotovo neizbežno dolazi sa uspehom nikad se ne događa u njima. I oni počinju svaki novi život stremići svom nedostižnom cilju, svaki put sa novom snagom i oni ponekad počinju i ”pamte” zapanjujuće rano, poput nekih čuvenih muzičara i mislilaca.

Evolucija, to jest, unutrašnji rast, unutrašnji razvoj, ne može biti ni slučajna ni mehanička. Putevi evolucije su putevi Džnana Joge, Radža Joge, Karma Joge, Hata Joge i Bakti Joge, ili put posebnog učenja dostupnog samo malom broju, koji je pomenut ranije, u poglavlju o Jogi. Pet Joga i put tog posebnog učenja su putevi rada na sebi za ljude različitog unutrašnjeg tipa. Ali, svi su putevi podjednako teški, svi putevi zahtevaju *čitavog čoveka*.

Ljudi opadajućeg tipa su isključeni od početka. Nikakva evolucija nije moguća za njih, jer su oni nesposobni za bilo kakav dug i

postojan napor, dok je evolucija rezultat dugog i istrajnog rada u određenom pravcu. U potpuno istom položaju su ljudi uspešnog tipa. Ljudi neuspešnog tipa ometeni su svojim neuspehom, ljudi uspešnog tipa ometeni su svojim uspehom.

Za ljude "byt" i za istorijske ličnosti evolucija je moguća samo kroz veoma tešku, skrivenu Karma Jogu. Oni ne mogu načiniti spoljašnje promene. I ako nekim čudom počnu da shvataju svoj položaj i reše glavnu zagonetku života, oni moraju da igraju ulogu, moraju da se pretvaraju da ne primećuju i ne razumeju ništa. Pored Karma Joge, u nekim slučajevima je za njih moguća Bakti Joga. Karma Joga im pokazuje da je moguće promeniti se iznutra bez promene spolja, i da je samo unutrašnja promena važna. To je izuzetno težak put, gotovo nemoguć put i zahteva veliku pomoć od nekog ko je u stanju da pomogne.

Evolucija za sve vrste ljudi je povezana sa prisećanjem. O prisećanju na neku *nepoznatu* prošlost govoreno je ranije. A prisećanje može da bude veoma različito po kvalitetu i može da ima veoma različite osobine. Evoluirajući pojedinac se priseća, iako nejasno, svojih prethodnih života. Ali, kako evolucija znači bekstvo iz točka pete dimenzije i prelazak u spiralu šeste dimenzije, prisećanje ima značaj samo ako ima aktivni karakter u izvesnom određenom pravcu, kad stvara nezadovoljstvo onim što postoji i čežnju za novim putevima.

Time hoću da kažem da prisećanje samo po sebi ne stvara evoluciju; naprotiv, ono može biti uzrok još gorim okovima u životu, to jest, u petoj dimenziji. U tim slučajevima, "prisećanje" uzima ili oblike "rutinskog života", ili patološke oblike koji se kriju iza ove ili one vrste emocionalnog ili praktičnog stava prema životu.

Ponekad čovek definitivno počinje da misli da zna šta će se nezbežno desiti. Ako je uspešnog tipa, on to pripisuje svojoj oštromnosti, pronicljivosti, jasnoći uma i tako dalje. U stvarnosti je sve to prisećanje, iako nesvesno prisećanje. Čovek oseća da je već išao tim putem, on gotovo zna šta će biti iza sledeće krivine, i prirodno da svi ti slučajevi prisećanja proizvode ponos, samopouzdanje i samoljublje umesto nezadovoljstva.

Ljudi apsolutnog ponavljanja, to jest, ljudi "rutinskog života", a takođe i "istorijske ličnosti", mogu imati ponekad gotovo svesno

prisećanje, ali ih ono ne budi i samo ih sve više i više vezuje za tričarije, za stvari, za običaje, za reči, za rituale, za gestove, i čini im još težim da se odvoje od sebe i pogledaju na sebe spolja.

Biznismen objašnjava to prisećanje svojim iskustvom, svojom sposobnošću da brzo misli, da ispravno pogodi, svojom "bistrinom", svojim "instinktom za biznis", svojom "intuicijom". U slučaju "velikih" ratnika, državnika, revolucionarnih vođa, moreplovaca koji otkrivaju nove zemlje, pronalazača, naučnika koji stvaraju nove teorije, pisaca, muzičara, slikara, ono se objašnjava "talentom" ili "genijem" ili "inspiracijom". U nekim ljudima prisećanje oživljava ludu hrabrost, ili trajnu želju da se igraju sa svojim životima. Oni osećaju da im se *to* ne može dogoditi, oni ne mogu biti ubijeni kao drugi obični ljudi. Takve su mnoge istorijske ličnosti, "ljudi sudbine".

Kod ljudi opadajućeg tipa prisećanje takođe može da bude veoma živo, ali ono samo pojačava njihovo osećanje da im se zemlja obrušava pod nogama; ono pojačava njihovo očajanje i nezadovoljstvo, koje se ispoljava u obliku mržnje, zlobe ili bespomoćnog straha, u zločinima ili ekscesima.

Zato prisećanje samo po sebi ne vodi evoluciji, ali evolucija, na određenom stupnju, izaziva prisećanja. U tom slučaju, međutim, prisećanje nije zamračeno superiornim ili inferiornim ličnim tumačenjima, već postaje sve svesnije i svesnije.

To je gotovo sve što se može reći o večnom ponavljanju, koristeći opšte dostupan materijal. Ostaje da se utvrdi odnos između ideje večnog ponavljanja i ideje o "reinkarnaciji", kako se ona tretira u nekim učenjima.

Ranije sam pomenuo da se na ideju o reinkarnaciji može gledati kao na iskrivljenje ideje o večnom ponavljanju. I u mnogim slučajevima je to tačno, iako istovremeno ima osnova da se misli da ideja o reinkarnaciji ima nezavisno značenje. To značenje se može naći samo u izvesnim aluzijama koje sadrže indijski spisi i kod veoma malog broja autora u kasnijoj mističkoj literaturi.

Ali, pre nego što predemo na poreklo ideje o reinkarnaciji ili na njeno nezavisno značenje, želim da u kratkom obliku izložim neka od najpoznatijih tumačenja te ideje.

U modernoj teozofiji, koja je, kao što je ranije rečeno, od svih indijskih učenja najbliža kultu Krišne, na čoveka se gleda kao na

složeno biće koje se sastoji od "sedam tela". Viša ili finija od tih tela, sedmo, šesto i peto, su samo *principi* sadržani u četvrtom telu. Četvrto čovekovo telo je besmrtno i može da se reinkarnira. To znači da nakon smrti fizičkog tela i nakon sukcesivnih "smrti" drugog (astralnog) i trećeg (mentalnog) tela, koja ponekad žive veoma dugo nakon smrti fizičkog tela, četvrto, *kauzalno telo*, se reinkarnira u novom ljudskom biću, rođenom nakon znatnog vremenskog razmaka u potpuno drugačijim, novim, okolnostima. Prema teozofskim autorima, nekoliko stotina godina, a vrlo često i hiljadu, ili čak dve hiljade godina prođu između jedne i druge reinkarnacije.

Mora se takođe primetiti da je stanje viših tela, to jest, astralnog, mentalnog i kaulalnog, veoma različito na različitim nivoima čovekove evolucije. U čoveku koji je samo malo razvijen, kaulalno telo je jedva nešto više od principa. Ono sa sobom ne nosi prisećanja. Nova reinkarnacija je, tako reći, nezavisan život. Tek na relativno visokim nivoima razvoja kaulalno telo može da nosi neka nejasna sećanja na prethodni život.

Ideja o reinkarnaciji je povezana sa idejom "karme". Karma se razume kao lanac uzroka i posledica koji se proteže od jednog života do drugog. Ali, u apstraktnu ideju karme je uneta ideja o kazni. Zato čovekovo delovanje prema drugim ljudima u jednom životu može izazvati slično delovanje od strane tih ili drugih ljudi prema njemu u drugom životu; ili, isti rezultati mogu biti ishod slučajnih uzroka. Zato se postojanje bogalja ili ljudi koji pate od bolnih i užasnih bolesti objašnjava okrutnostima koje su ti ljudi počinili u svojim prošlim životima. To bi trebalo da znači da njihova sopstvena patnja iskupljuje patnju koju su oni prouzrokovali. U stvarnosti ideja karmičke patnje u sebi nema iskupljujuće moći. Jedino što čovek mora da razume iz patnje, to je da mora da se iznutra promeni i potom da počne da deluje na drugačiji način nego ranije. Tada će nova karma, tako reći, izbrisati staru i čovekova patnja će prestati.

Druga učenja koja prihvataju ideju o reinkarnaciji razlikuju se od teozofije samo formalno, u izvesnim detaljima. Tako evropska "spiritistička" učenja priznaju mogućnost brže reinkarnacije, ne nakon stotina i hiljada godina, već nakon nekoliko godina ili meseci. Savremeni Budizam, kao što je ranije rečeno, priznaje *neposrednu* reinkarnaciju nakon smrti. U tom slučaju je princip reinkarnacije (u

svetlu činjenice da se postojanje "duše" u Budizmu poriče) – "poslednja misao umirućeg čoveka".

U svim tim konceptima reinkarnacije ne izgleda da se pojavljuje ni najmanja sumnja u pogledu ispravnosti uobičajene koncepcije vremena. A to je ono što ih iznad svega lišava sve njihove snage i značaja. Vreme je uzeto kao da zaista postoji i jeste takvo kakvo se zamišlja da jeste u uobičajenom mišljenju. I ono je uzeto kao takvo bez ikakvog ograničenja i bez ikakve rasprave. Časovnik, kalendar, istorija, geološki periodi, astronomski ciklusi, ne izazivaju sumnju u običnoj misli. Ali, na nesreću, tom "starinskom vremenu" potrebne su veoma ozbiljne izmene.

Ukazao sam u "*Tertium Organum-u*" da su u odnosu na ideju vremena Istočni spisi otišli mnogo dalje od Zapadne filozofije. Evropski teozofi veoma rado citiraju reči iz Vedante o "Večnom Sada" itd. Ali, između "Večnog Sada" i kalendara postoji mnogo prelaznih stanja, a baš o tim prelaznim stanjima oni ne znaju ništa.

Čovek umire, ciklus njegovog života je zatvoren, pa čak i ako je svest duše očuvana, vreme nestaje. To znači da za dušu ne postoji vreme; duša se nalazi u večnosti. Naredni dan nakon smrti, naredna godina, naredno stoleće, za dušu ne postoje. U večnosti ne može biti pravca "pre" → "posle"; ne može biti "pre" na jednoj strani u jednom pravcu, a "posle" na drugoj strani, već mora biti i "pre" i "posle" na svim stranama. Ako je duša, to jest, potpuni život, privučena bilo gde, ona može biti privučena bilo u "pre" bilo u "posle" duž "velike linije" u tački preseka gde se nađe. Iz toga sledi da je reinkarnacija moguća, da je moguća u bilo kom pravcu večnosti. Zamislimo da je za upotpunjeni ciklus života čoveka "velika linija" linija postojanja Zemlje. Tad put duše može ležati duž te linije u oba pravca, ne obavezno samo u jednom pravcu. Greška u našem ispitivanju vremena leži u činjenici da kad mislimo o vremenu, mi istovremeno pružamo nekoliko krivih: život čoveka, život velikih organizama ljudskih društava, život čitavog čovečanstva, život Zemlje, život Sunca, i uzimamo ih kao paralelne linije, štaviše, kao samerljive linije koje se mogu izraziti u istim jedinicama mere. U stvarnosti je to nemoguće, jer su krive nesamerljive i nisu paralelne. Mi im pripisujemo paralelnost zbog linearne osobine našeg mišljenja i linearne osobine naše koncepcije vremena.

Iako nam je teško da se oslobodimo linearnog mišljenja i linearnih koncepcija, mi svejedno dovoljno znamo da bismo bili u stanju da razumemo da *jedno* vreme, mereno satima, danima, geološkim periodima i svetlosnim godinama ne postoji. I zato je moguće govoriti o vremenu za dovršeni ciklus samo kad se taj ciklus ponovo zakači za neki veliki ciklus, ali gde će se on zakačiti, desno, ili levo, "pre" ili "posle", ni na koji način nije predodređeno. Mi previdamo činjenicu da je predodređenost koju pretpostavljamo isključivo zasnovana na imaginarnoj analogiji podele malog kruga, sa podelama velikih krugova. A ta analogija je izgrađena na pretpostavci da veliki krug mora biti podeljen na "pre" i "posle" u tački gde se mali krug, "život" ili "duša", nalazi na njemu, nalik na podelu malog kruga na "pre" i "posle" tokom čovekovog života, sa uslovom da pravac od "pre" ka "posle" mora u oba slučaja biti isti.

Savršeno je jasno da sve te pretpostavke i analogije nemaju osnova i da pravac mogućeg kretanja malog kruga u večnosti ni na koji način nije predodređen.

Moguće je dopustiti da je taj "mali krug", to jest, "duša" ili "život" podvrgnut nekoj vrsti magnetskog uticaja koji ga može privući jednoj ili drugoj tački na jednom ili drugom velikom ciklusu, ali ti uticaji mogu doći iz veoma različitih pravaca.

Čovek može da se ne složi sa svim zaključcima iz prethodne rasprave, ali sa izvesnim razumevanjem materije nije više moguće da se raspravlja o nemogućnosti ne-relativnog vremena, to jest, opšteg vremena uzetog za sve što postoji. U svakom datom slučaju vreme je samo period postojanja stvari koja je u pitanju. Pa čak i to čini nemogućim da se na vreme nakon smrti gleda na isti način kao na vreme pre smrti.

Šta promena koju nazivamo "smrt" zaista znači? Kao što je pokazano ranije, ta promena znači da se vreme datog pojedinca završava. Smrt znači da vreme više ne postoji. Kad anđeo Apokalipse kaže: "Neće više biti vremena", on govori o smrti čovečanstva.

Sve to čini sasvim jasnom nemogućnost elementarnog pristupa pitanju bez prethodne analize problema vremena. Reinkarnacija, ako uopšte postoji, mnogo je komplikovanija pojava, za koju, da bi je razumeo, čovek mora da poseduje izvesno znanje o zakonima vremena i večnosti.

Zakoni vremena i večnosti su alogični zakoni. Oni se ne mogu proučavati sa četiri pravila aritmetike. Da bi ih razumeo, čovek mora biti u stanju da misli iracionalno i bez "činjenica". Nema ničeg varljivijeg od činjenica, kad ne možemo da imamo sve činjenice koje se odnose na predmet o kome se raspravlja i prisiljeni smo da se služimo dostupnim činjenicama koje, umesto da nam pomognu, samo iskrivljavaju naše viđenje. I kako možemo da znamo da imamo dovoljnu količinu činjenica da prosudimo u jednom ili drugom pravcu, ako nemamo opšti plan stvari i ne znamo opšti sistem? Naši naučni sistemi zasnovani na činjenicama nedovoljni su kao i same činjenice. Da bismo došli do zakona vremena i večnosti, moramo da počnemo od razumevanja stanja u kome nema vremena i večnosti, – koji su suprotstavljeni jedno drugom.

"Večno Sada" je stanje Brame, stanje u kome je "sve svuda i uvek", to jest, u kome svaka tačka prostora dodiruje svaku tačku vremena, i čija simbolika je izražena sa dva trougla koja se seku, šestokrakom zvezdom.

U toj kombinaciji vreme je trodimenzionalno, baš kao što je i prostor trodimenzionalan.

Ali, postoji velika razlika između trodimenzionalnog vremena Brame i običnog ljudskog jednodimenzionalnog vremena – linije vremena koja dolazi iz nepoznate prošlosti i nestaje u nepoznatoj budućnosti. Čovek je *u stvarnosti* jednodimenzionalno biće u odnosu na vreme. To znači da se napuštanjem linije vremena, to jest smrti, čovek ne nalazi smesta u stanju Brame, ili "Večnog Sada". Mora biti mnogih prelaznih stanja i ta prelazna stanja su ono što moramo da ispitamo.

Ako kao polaznu tačku uzmemo tvrdnju da cilj evolucije ljudske duše mora biti dostizanje stanja Brame, "*Večnog Sada*", onda pravac našeg mišljenja postaje jasan.

Iz te perspektive čovek, to jest, njegova duša, (uzimajući ovu reč bez ikakvog komplikovanja, jednostavno u smislu čovekovog unutrašnjeg bića, njegovog unutrašnjeg postojanja, kome je telo samo privremena posuda), je iskra Brame, seme Brame, koje evoluiranjem i razvojem može dostići stanje Brame u istom smislu u kome seme hrasta klijanjem i rastom postaje hrast i za uzvrat proizvodi slično seme.

Ali, analogija sa hrastom, leptirom ili bilo kojim drugim živim bićem, dok korektno predstavlja izvesne aspekte evolucije čoveka, dotle zaklanja druge strane njegove evolucije. Analogija sa hrastom itd., ne sadrži "Večno Sada". Ako želimo da uvedemo "Večno Sada", moramo upotrebiti drugu analogiju.

Uporedimo Bramu sa rekom. On je izvor reke, on je sama reka, i on je takođe more u koje reka teče. Kap vode u reci, budući da se pojavila iz Brame, želi da se vrati Brami. Brama je Sve. On je reka, more i izvor. Ali, vratiti se Brami znači vratiti se izvoru, jer inače, ako je kap zadovoljna filozofskim razmišljanjem o svojim mogućnostima, ona može reći sebi da je već u Brami, pošto je Brama Sve, i kad je kap u reci, ona je u Brami, i kada teče sa rekom prema moru, koje je takođe Brama, ona se još više približava stapanju sa Bramom. Ali, zapravo, na taj način ona se može sve više i više udaljavati od izvora; a Brama je izvor.

Da bi se sjedinila sa Bramom, kap se mora vratiti izvoru. Kako kap može da se vrati izvoru? Samo krećući se nasuprot struji reke, nasuprot toku vremena. "Reka" teče u pravcu vremena. Povratak izvoru mora biti kretanje nasuprot vremenu, kretanje ne u budućnost, već u prošlost.

"Život" kakvog ga znamo, sav spoljašnji i unutrašnji život svega živog teče u jednom pravcu, od prošlosti ka budućnosti. I svi primeri "evolucije" koje smo u stanju da nađemo, takođe idu od prošlosti ka budućnosti. Naravno, samo izgleda da je tako, a izgleda da je tako jer mi gradimo našu pravu liniju vremena od mnoštva krivih linija kao što su život čoveka, životi naroda, rasa itd. U tu svrhu mi veštački ispravljamo te krive. Ali, one ostaju prave samo dok ih mi imamo na umu, to jest, dok ih namerno uzimamo kao prave linije. Čim dopustimo svojoj pažnji da se opusti, čim pustimo neke od tih linija i pređemo na druge, ili na zamišljenu celinu, one smesta ponovo postaju krive linije i tako uništavaju čitavu sliku celine. Istovremeno, sve dok vidimo samo jednu liniju vremena, samo jedan tok, i ne možemo da vidimo paralelne i normalne tokove, mi ne možemo da vidimo obrnute tokove koji nesumnjivo moraju da postoje, jer, nakon svega, vreme uzeto kao površina nije ravna površina, već neizbežno mora da bude neka vrsta sferične površine, na kojoj je početak neke linije takođe i njen kraj, a kraj je početak.

Uzmimo opet ideju povratka Brami. Brama je stvorio svet, ili se svet pojavio i pojavljuje se iz Brame. Tri puta moraju da vode Brami: kretanje napred u budućnost, kretanje unazad u prošlost i jedna tačka u sadašnjosti.

Šta je kretanje u budućnost?

To je proces života, proces reprodukovanja sebe u drugima, proces rasta i razvoja ljudskih grupa i čitavog čovečanstva. Ima li evolucije u tom procesu, pitanje je za raspravu. Ono što je jasno je slika nastanka, postojanja i umiranja velikih pihitijastih organizama koji se bore jedni protiv drugih, i proždiru jedni druge, to jest, ljudskih društava, naroda i rasa.

Šta je kretanje u jednoj tački, u sadašnjosti?

To je kretanje duž kruga večnog ponavljanja, ponavljanja života, i unutrašnji rast duše postaje moguć zahvaljujući tom ponavljanju.

Šta je kretanje nazad u prošlost?

To je put reinkarnacije, koji, ako je moguć, verovatno postoji samo u obliku reinkarnacije u prošlosti.

To je upravo skrivena "ezoterička" strana ideje o reinkarnaciji, koja je tako potpuno zaboravljena da je teško naći čak i aluzije na nju. Ali, takve aluzije postoje. Ukazaću samo na neke čudne izraze u Starom Zavetu.

Kralj David kaže na samrti:

Idem putem cele Zemlje. (1 Kraljevi, 2.2)

Isus (Navin) kaže:

I gle, danas odlazim putem cele Zemlje. (Isus, 23.14)

Šta znače te reči, šta znači "put Zemlje"?

Put Zemlje je prošlost. "Idem putem Zemlje" može da znači samo jednu stvar: odlazim u vreme, *odlazim u prošlost*.

Ima takođe i drugih izraza:

Aron će se pridružiti svom rodu...

(Bog kaže Mojsiju i Aronu na planini Hor). (Brojevi, 20.24)

I umri na planini na koju si se popeo, i pridruži se svom rodu, kao što je tvoj brat umro na planini Hor, i pridružio se svom rodu.

(Bog kaže Mojsiju) (*Petoknjižje*, 32.50).

Avram izdahnu i umre posle srećne starosti, star i sit života, i bi pribran k rodu svome.

(*Postanje*, 25.8)

I Isak ispusti dušu i umre, i pridruži se svom rodu

(*Postanje*, 35.29)

Pridruživši se svom rodu.

(Jakov) (*Postanje*, 49.29)

I ispusti dušu, i pridruži se svom rodu.

(Jakov) (*Postanje*, 49.33)

Gle, zato, ja ću te pridružiti tvojim očevima i ti ćeš biti položen u svoj grob u miru; i tvoje oči neće videti zla koje ću navući na ovo mesto.

(Bog kaže Isaiji kroz proroke) (*Kraljevi*, 22.20)

Reči "pridružiti se svom rodu" imaju potpuno isto značenje kao i reči "poći putem cele Zemlje". A poslednji pasus "pridruživši te tvojim očevima" – čak ukazuje i na dobrobit od toga, to jest, bekstvo od zla sadašnjosti. U običnom tumačenju na te reči se gleda ili kao da ukazuju na život nakon smrti u kome se čovek pridružuje svojim precima koji su umrli pre njega, ili, u više materijalističkom smislu, kao sahranu u porodičnim grobnicama.

Ali, prva stvar, tumačenje koje objašnjava ove reči postojanjem nakon smrti, ne može da izdrži kritiku, jer je dobro poznato da Judaizam ne sadrži ideju o postojanju nakon smrti. Da je takve ideje bilo, ona bi neizbežno morala biti izložena i protumačena u Bibliji. Niti je drugo objašnjenje, to jest, sahrana u porodičnim grobnicama, odgovor na pomenutu naznaku, jer se iste reči odnose i na Arona i na Mojsija, koji su umrli i bili sahranjeni u pustinji.

I, što je posebno važno, izraz "poći putem Zemlje", "pridružiti se svojim očevima", ili "pridružiti se svom rodu" nikad se ne odnosi na obične muškarce ili žene; ti izrazi se koriste samo u odnosu na veoma mali broj: patrijarhe, proroke i vođe naroda. Ta tačka ukazuje na skriveno značenje i skriveni cilj "reinkarnacije u prošlosti".

U velikom toku života koji teče od izvora, neminovno mora biti suprotnih i poprečnih struja, kao što i u drvetu postoji tok sokova od korenja ka lišću i tok od lišća ka korenju. U velikom toku života pokreti evolucije moraju biti pokreti suprotni opštem procesu rasta, pokreti nasuprot struje, pokreti prema početku Vremena, koje je početak Svega.

Vežan za svoj točak ponovljenih života, čovek ne bi bio u stanju da se okoristi mogućnošću obrnutog kretanja nasuprot vremenu, kad ne bi bilo mogućnosti reinkarnacije u nekom drugom dobu, nekoj drugoj epohi, bliskoj ili dalekoj, ali u svakom slučaju bližoj početku, to jest, nekoj epohi koja pripada prošlosti.

To je na prvi pogled veoma čudna teorija. Ideja o kretanju *unazad* u vremenu nam je nepoznata i nerazumljiva.

Međutim, zapravo, jedino ta ideja objašnjava mogućnost "evolucije" u pravom i širokom značenju te reči.

Evolucija, tj. poboljšanje, mora doći iz prošlosti. Nije dovoljno evoluirati u budućnost, čak i kad bi to bilo moguće. Mi ne možemo ostaviti za sobom grehove svoje prošlosti. Ne smemo zaboraviti da ništa ne nestaje. Sve je večno. Sve što je bilo i dalje postoji. Čitava istorija čovečanstva je "istorija zločina" i materijal za tu istoriju neprekidno raste. Prošlost i dalje postoji, i ona daje i davaće rezultate, stvarajući nove i stalno nove zločine. Zlo rađa zlo. Da bismo uništili posledice zla, neophodno je da uništimo uzroke zla. Ako uzroci zla leže u prošlosti, beskorisno je tražiti ih u sadašnjosti. I čovek mora da se vrati nazad, da potraži i uništi uzroke zla, ma koliko daleko unazad oni ležali. Samo u toj ideji se može naći putokaz za mogućnost opšte evolucije. Samo u toj ideji leži mogućnost promene karme čovečanstva, jer menjanje karme znači menjanje prošlosti.

Teozofska teorija je da svaki čovek dobija onoliko zla koliko ga napravi. To je "karma", prema teozofskoj koncepciji. Ali, na taj način se zlo ne može smanjiti i neizbežno mora rasti. I čovečanstvo nema prava da sanja o divnoj i svetloj budućnosti dok za sobom vu-

če takav rep zla i zločina, koje se automatski obnavlja. Ideja o tome šta čovečanstvo treba da uradi sa teretom zla i zločina koje je nakupilo, zaokupljala je umove mnogih mislilaca. Dostojevski nikad nije mogao da se oslobodi od užasa prošlih patnji ljudi koji su odavno umrli i nestali. I, u osnovi, on je nesumnjivo bio u pravu. Zlo, kad se jednom stvori, ostaje i rađa novo zlo.

Od bolje poznatih učitelja čovečanstva i osnivača religija jedino Hrist i Buda nikad nisu zagovarali nikakav oblik borbe protiv zla nasiljem, to jest, pomoću novog zla. Ali, šta je proizašlo iz tog propovedanja ljubavi i milosrđa, znamo veoma dobro.

Ako se zlo može iskoreniti i sve njegove posledice uništiti, to može biti jedino ako je zaustavljeno u trenutku svog začetka, *i to zaustavljeno ne pomoću nekog drugog zla.*

Sva besmislenost borbe za bolju organizaciju života na Zemlji proističe iz činjenice da ljudi pokušavaju da se bore sa posledicama, ne dotičući uzroke zla i stvarajući nove uzroke za nova zla. Pa ipak, recept: "ne suprotstavljaj se zlu zlom" ne može dati nikakav rezultat, jer na svom nivou razvoja ljudi mogu biti ili ravnodušni prema zlu, ili se boriti protiv zla (ili onoga što oni zovu zlom) pomoću nasilja, to jest pomoću drugog zla. Ta borba je uvek borba protiv posledica. Ljudi nikad ne mogu da dosegnu uzroke zla. Lako je razumeti zašto je tako. Uzroci zla nisu u sadašnjosti. Oni su u prošlosti.

Ne bi bilo mogućnosti da se razmišlja o *evoluciji čovečanstva* kad ne bi postojala mogućnost da se individualno evoluirani ljudi vrate u prošlost i bore protiv uzroka sadašnjeg zla koji tamo leže. To objašnjava *gde su nestali oni ljudi koji se sećaju svojih prošlih života.*

Iz uobičajene perspektive to zvuči besmisleno. Ali, ideja o reinkarnaciji sadrži tu besmislenost, ili tu mogućnost.

Da bismo dopustili mogućnost reinkarniranja u prošlost, postaje neophodno da pretpostavimo mnoštvenost postojanja, ili, opet, napredno postojanje, to jest, postaje neophodno da pretpostavimo da se čovekov život, dok se ponavlja u skladu sa zakonom večnog ponavljanja na "jednom mestu u vremenu", ako se tako može reći, *istovremeno* pojavljuje na nekom drugom "mestu u vremenu". I može se reći sa gotovo potpunom izvesnošću da čovek, čak i kad se pri-

bliži nadljudskom stanju, neće biti svestan te *istovremenosti* života i *pamtiće* jedan život, ili jedno "mesto u vremenu" kao prošlost, a drugo osećati kao sadašnjost.

U uslovima trodimenzionalnog prostora i jednodimenzionalnog vremena mnoštvenost postojanja je nemoguća. Ali, u uslovima šestodimenzionalnog prostor-vremena ona je sasvim prirodna, jer u njemu "svaka tačka vremena dodiruje svaku tačku prostora" i "sve je svuda i uvek". U tom prostor-vremenu, predstavljenom sa dva trougla koja se seku, nema ničeg čudnog ni nemogućeg u ideji o mnoštvenosti postojanja. Pa i sam pristup tim uslovima stvara za čoveka mogućnost da "ide putem cele Zemlje", da se "pridruži svojim očevima", koja mu omogućuje da utiče na svoje predake ili njihove savremenike, da postepeno promeni i učini povoljnijim uslove svog rođenja i da se postepeno okruži ljudima koji se takođe "sećaju".

Zamislimo takvu situaciju u konkretnijim obliku. Pretpostavimo da znamo da je čitav život jednog čoveka uobličena na izvestan način zahvaljujući nekim stvarima koje je učinio ili nije učinio njegov deda, koji je umro pre njegovog rođenja. Sad zamislimo da taj čovek ima mogućnost da utiče na svog dedu na izvestan način u pravom trenutku kroz nekog od njegovih savremenika, možda naprosto otvorivši mu oči za nešto što on nije znao. To može da u potpunosti izmeni uslove neposrednog sledećeg (u vremenu) života tog čoveka, snabdevši ga novim mogućnostima, i tako dalje.

Pretpostavimo opet da je neki čovek, koji ima stvarnu moć u svojim rukama, državnik ili političar ili vladajući monarh iz neke od prošlih epoha, ispoljio interes u pravcu stvarnog znanja. To bi dalo mogućnost da se na njega utiče ako bi u njegovoj blizini bio neki čovek koji bi to mogao da uradi. Pretpostavimo da se takav čovek našao pored njega. To bi moglo dati neočekivane rezultate veoma korisne prirode, otvarajući nove mogućnosti za veliki broj ljudi.

Privilegija položaja reinkarniranja u prošlost za čoveka koji se seća onog što je naučio u svom prošlom životu objašnjena je činjenicom da *on zna rezultate*, zna šta je izniklo iz dela ljudi u vremenu u kome se reinkarnirao.

To, naravno, ne znači da jedan čovek koji se reinkarnirao u prošlosti može da izmeni *sve* ili *mnoge stvari*. Mogućnosti menjanja

spoljašnjih događaja su veoma male, ali moraju postojati. Ako bi u svakom trenutku bila samo jedna mogućnost (vidi Poglavlje X), mi bismo živeli u svetu apsolutnih predodređenosti i ništa se ne bi moglo izmeniti. Ali, "trenuci" se u tom pogledu veoma mnogo međusobno razlikuju. Postoje trenuci sa samo jednom mogućnošću; postoje trenuci sa nekoliko mogućnosti i postoje trenuci sa mnogim i veoma raznolikim mogućnostima. Ovo možemo da razumemo proučavajući svoj sopstveni život. Pretpostavimo da smo u našem sopstvenom životu u mogućnosti da se vratimo u prošlost deset, petnaest ili dvadeset godina. Velika je verovatnoća u pretpostavci da bismo tada želeli da izmenimo mnoge stvari, da mnogo stvari uradimo drugačije, da mnoge stvari uopšte ne uradimo. Možemo li to ili ne, drugo je pitanje.⁶ Ali, u slučaju reinkarniranja u prošlost, to pitanje je mnogo jednostavnije, jer mogu da se reinkarniraju samo oni ljudi koji su već stekli veliku svest i moć.

Na taj način, to jest, reinkarniranjem u prošlost ljudi koji su dostigli izvestan stepen unutrašnjeg razvoja, stvara se obrnuti tok usred toka života. Taj obrnuti tok je *evoluciono kretanje*, kretanje koje postepeno čini život boljim i plemenitijim, i samo se vraća, obogaćeno, izvoru od koga je i poteklo.

U poređenju sa tom idejom, ideja o reinkarniranju u budućnost izgleda ne samo neplodna, već gotovo kao podsmevanje jadnim reinkarniranim dušama.

Zamislimo čoveka koji je živeo u starom Rimu, veoma visprenog i za svoje vreme obrazovanog čoveka, koji se reinkarnira u naše vreme u uslovima prosečnog života obrazovanih klasa u Evropi. On bi u tim uslovima bio potpuno van konteksta. Zadržao bi na hiljade sklonosti i želja kojima nema mesta u savremenom životu. Bio bi pun čudnih sujeverja, verovanja i sklonosti, koje se graniče sa kriminalnim. Ono što je za njega savršeno prirodno, normalno i čak neophodno, bilo bi za ljude koji ga okružuju nemoralno, protivrirodno i pokvareno. Ono što je za njega savršeno zakonito i ispravno bilo bi u njihovim očima kriminalno i užasno, i tako dalje. Položaj jadnog Rimljanina u našem vremenu bio bi veoma mučan i težak i za njega samog i za one oko njega.

⁶ To pitanje je autor dodirnuo u romanu "Točak sreće".

Na isti način, ako bi se čovek našeg vremena preneo u neku nepoznatu i daleku budućnost, on bi se našao okružen potpuno stranim okolnostima, među ljudima koji žive sa interesovanjima koja su mu nerazumljiva. On bi se osećao strano u tom novom životu i bilo bi potrebno mnogo obrta točka večnog ponavljanja i stvaranje obimne nepotrebne karme pre nego što se on prilagodi novom okruženju i novim oblicima mišljenja.

Ali, čovek našeg vremena reinkarniran u starom Rimu bi za sebe izvukao ogromnu korist iz posmatranja i poređenja života dve epohe koje se toliko razlikuju jedna od druge. I, svakako, gde god bi se pojavio, nosio bi sa sobom civilizujuće strujanje, ne zato što je naše doba civilizovanije, već zato što bi on sam, zahvaljujući svojoj neprilagodljivosti rimskim oblicima života, veoma snažno osećao varvarizam te epohe; on bi se osećao kao da stoji po strani od svega, i ne bi mogao deliti entuzijazam svojih novih savremenika ni u kom pravcu.

Reinkarniranje u prošlost je povezano sa večnim ponavljanjem takođe i na sledeći način. Reinkarnacija je moguća samo na *mesta* koja postaju slobodna, "praznine". Te praznine se mogu pojaviti na dva načina.

Prvi način je kad duša, nakon mnogo života svesne borbe, stekne slobodu, napusti ciklus života na tom posebnom "mestu u vremenu" i pođe u pravcu svog izvora, to jest, u prošlost.

Drugi način je kad duša umre, to jest, kad nakon mnogih života provedenih u silasku nizbrdo, kretanju duž smanjujuće spirale, sa sve bržim i bržim krajem, duša prestane da se rađa.

I prvo i drugo ostavljaju *prazna mesta* za reinkarnaciju.

U prvom slučaju, to jest, u slučaju inkarnacije na mestu čoveka koji je upotpunio svoj zadatak i otišao u prošlost, duša dobija određenu i obično veoma komplikovanu i tešku ulogu, koju mora da igra tokom života, ulogu čoveka koji je otišao. Taj čovek je otišao oslobodivši se iznutra, ali ostavljajući spolja veliku i raznovrsnu karmu. Njegovo mesto mora biti popunjeno. Taj čovek koji je otišao ne može nestati iz života. Novi glumac mora oteloviti starog.

U drugom slučaju, kad je duša rođena na mestu duše koja je umrla, ona takođe dobija veoma tešku ulogu, iako je teškoća ovde sasvim drugačije vrste i mogla je nastati ličnim osobinama čoveka

NOVI MODEL UNIVERZUMA

koji je otišao ili spoljašnjim okolnostima njegovog života. Razlika u odnosu na prvi slučaj je da inkarnirana duša u ovom slučaju ne sme da igra nikakvu ulogu. Ona može da stvori svoju sopstvenu karmu od samog početka. Ali, uslovi rođenja u tom slučaju mogu da budu veoma nepovoljni. Mnoge duše umru upravo zbog teških okolnosti svog rođenja, budući da nisu u stanju da podnesu okolnosti u kojima moraju da žive. Takvi su ljudi sa teškim i patološkim nasleđem, deca opakih, kriminalnih ili nenormalnih roditelja. A takvi su takođe i ljudi rođeni tokom epoha dugih ratova, revolucija, varvarskih najezdi, tokom epoha pada civilizacija i uništenja naroda, kad se ljudi rađaju samo da bi nestali zajedno sa desetinama i stotinama hiljada drugih, uvek na isti način, bez ikakve nade za spasenje i bez ikakve mogućnosti da izmene svoju sudbinu.

Rođenje pod takvim okolnostima je veoma težak ispit za reinkarniranu dušu. Ali, jače i otpornije duše prevazilaze te okolnosti i žive u njima, postepeno stvarajući oko sebe neku vrstu ostrva ka koje druge ugrožene duše mogu da plivaju.

Pored tih, da tako kažem prirodnih uloga, u istoriji postoje, štaviše, posebno stvorene uloge za reinkarnaciju ljudi koji su već dosegli određen stepen svesti. Neke od tih uloga su poznate, jer pripadaju istorijskim ličnostima iza kojih se može pretpostaviti uticaj ezoterijskih krugova. Druge uloge te vrste pripadaju ličnostima koje su takođe ponekad poznate u istoriji, ali koje spolja izgledaju kao da stoje veoma daleko od bilo kakvog ezoterizma. A ima i drugih uloga koje pripadaju potpuno nepoznatim ljudima koji su obavili veliki posao, ali nisu ostavili vidljivih tragova.

Što se tiče ličnosti koje pripadaju školama, ali spolja izgleda kao da nemaju veze sa ezoterizmom, veoma malo se može reći. Ako takvi ljudi postoje, njihov unutrašnji život mora biti sasvim nezavisan od njihovog spoljašnjeg života. A reinkarnacija na mestu takvih ljudi mogla bi se dopustiti samo onim dušama koje su imale veoma specijalan trening za takav dvostruki život. Za čoveka koji se razvio u uobičajenim okolnostima takva reinkarnacija bi bila nemoguća.

Ali, čak i za ljude posebno obučene za teške uloge ne može biti reinkarnacije čija preovlađujuća tendencija protivreči ezoterijskom radu.

Nema nijedne ezoterijske tradicije koja pokazuje mogućnost unutrašnje protivrečnosti između spoljašnje uloge u životu i unutra-

šnjeg rada. To znači da čovek koji tajno pripada školama ne može da otvoreno deluje protiv njih. Još je manje moguće da čovek koji pripada nekoj ezoterijskoj školi nosi masku pseudokultizma ili svojim ponašanjem degradira ideju o školama. Sa takvim tvrdnjama se ponekad srećemo, i one potiču od ljudi koji su nekad imali, ali kasnije izgubili, povezanost sa ezoterijskim školama, ili za koje su ezoterijske ideje sredstvo za postizanje ličnih ciljeva.

Nikako ne može biti drugačije. Najveća je greška misliti da se "dobro" može kriti pod maskom "zla", da "istina" može biti pod maskom "obmane". To je jedrako tako nemoguće kao što je nemoguće svesno zlo. Zlo, po samoj svojoj prirodi, mora biti nesvesno i slepo. Zato život koji služi nesvesnim i slepim moćima, ili život koji služi obmani i zasnovan je na obmani, ne može biti svesna uloga.

Uloga čoveka u životu, kad on pripada nekoj ezoterijskoj školi, uvek izražava njegovo unutrašnje biće, i iz samog tog razloga njegov život ponekad ostaje istorijska zagonetka.

Takve uloge pripadaju, na primer, izvesnim osobama u jevandeljskoj drami. Već sam ranije govorio o drami o Hristu. Ali, Hristova drama nije bila drama samo o Hristu. To je bila drama sa velikim brojem *dramskih ličnosti* koje su igrale određene uloge koje su bile čvrsto ukorenjene u njihovim umovima. Hristova drama, čitava priča ispričana u Jevandelju, je od ogromnog interesa iz perspektive večnog ponavljanja i reinkarniranja u prošlost.

Prvo pitanje koje se javlja iz perspektive večnog ponavljanja je sledeće:

Da li je moguće da su sve *dramske ličnosti* jevandeljske drame osuđene da večno igraju svoje uloge, večno koriste iste reči, večno čine istu stvar?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje, neophodno je da jasno razumemo da u jevandeljskoj drami ima dve vrste uloga i dve vrste glumaca. Iste reči se moraju reći, iste stvari se moraju učiniti, iste scene se moraju odigrati pred gledaocima i pred istorijom. Ali, u jednom slučaju su glumci uvek isti, u drugim slučajevima mogu biti različiti. Glumac koji je jednom igrao Judu uvek će igrati Judu, ali glumac koji je jednom igrao Hrista, može sledeći put da igra neku drugu svesnu ulogu, na primer, Jovana Krstitelja. Apostoli mogu da zamene uloge. Ali, možda je bilo nekih među njima koji nisu do-

voljno dobro znali svoje uloge ili koji su pokušali da ih izmene, da uvedu nešto svoje ili nešto "poprave". Oni će morati da stalno iznova igraju iste uloge dok ih ne nauče do savršenstva i zapamte ih od reči do reči. Mi ne znamo njihove greške, jer greške su ispravljene u Jevandeljima, koja su napisali ljudi koji su razumeli smisao i svrhu drame o Hristu. Ali, stvarna priča se lako mogla razlikovati u detljima od priče opisane u Jevandeljima. Apostoli mogu ne samo da zamene svoje uloge ili da sledeći put glume bolje, već mogu preći na važniju, centralnu ulogu u dramu, i svaki od njih se može nadati da će jednog dana igrati Hrista.

To su svesne uloge. Nesvesne uloge se ne mogu promeniti. Sveštenici koji su ispitivali Isusa i nahuškali ljude protiv njega; svi ljudi koji su sačinjavali gomilu koja je tražila njegovu smrt; vojnici koji su delili njegovo odelo, i tako dalje, igraće svoje uloge bez i najmanje izmene. Nesvesne uloge u jevandeljskoj dramu su čvrsto fiksirane u njihovom neizmenljivom ponavljanju. Šta bi drugo mogao da viče čovek koji je vikao "*razapnite ga*"? Njemu je apsolutno nemoguće da viče bilo šta drugo, pa čak i da misli na bilo šta drugo. I on će vikati kroz sve cikluse večnosti. Šta bi Pilat mogao da učini ili kaže *drugачije*? On ne može da učini ništa. On može samo da opet "pere ruke". Svi ti ljudi su razapeli sami sebe, prikovali su se za Isusov krst kroz večnost. I nikakva moć ih ne može skinuti sa tog krsta.

Postoji duboki smisao u mitu o "Lutajućem" ili "Večitom" Jevrejnu. On *večno* govori i govoriće svoje "*Idi brže!*"⁷

Ne može biti greške u nesvesnim ulogama, jer je svaki čovek odigrao svoju nesvesnu ulogu po prvi put u skladu sa svojim tipom, obrazovanjem, epohom, slušajući instinkt rulje, imitirajući druge ljude i tako dalje. Narednog puta ta uloga je bila ponovljena mehanički, i što je više bila igrana, što potpunije je on znao svoju ulogu, to je manja bivala mogućnost greške ili nesporazuma. "Večno ponavljanje" je preuzelo kontrolu nad njegovom ulogom i nikakva

⁷ Legenda o "Lutajućem Jevrejnu" ili ("Večnom Jevrejnu") odnosi se na čoveka na čijim je vratima Isus hteo da se odmori dok je nosio krst, a koji je viknuo na njega: "Idi brže!" i koga je Isus prokleo da večno luta, bez mogućnosti da umre ili se odmori. Ta legenda je bila poznata u književnosti od početka 17. veka. Ima još jedna njena verzija koja je postojala u 13. veku.

greška nije više bila moguća. Producent drame o Hristu mogao je da računa na nesvesne uloge isto tako pouzdano kao što je mogao da računa na pejzaž Judeje, kostime, praznične dane i slično.

Ali, za svesne uloge potrebna je priprema.

U daljem razvoju hrišćanstva, ezoterijsko hrišćanstvo je postalo škola za obučavanje glumaca za tu dramu. Sama drama je, tako reći, bila probna predstava. Sve to zajedno dalo je veoma interesantnu sliku. Ta drama, kao početak, kao izvor, je stvorila religiju, a ta religija, kao rezultat, kao "reka", svojim obrnutim tokom hranila je "izvor". Mentalna slika svega toga sugerise kosmički proces.

Preobražaj hrišćanstva u crkvu, pakt između crkve i države, iskrivljenje i izvrtanje izvornih ideja *religije ljubavi* dok se nije srozala na propovedanje hrišćanstva sa mačem u ruci, pokolji jeretika, inkvizicija; sve su to bili rezultati jevandeljske drame. Takav je bio neizbežni ishod rada na izboru i odvajanju ljudi sposobnih da preuzmu ezoterijski rad iz mase običnog čovečanstva. Ljudi nesposobni za ezoterijski rad su takođe čuli učenje Jevandelja i, prirodno, morali da usvoje načela i principe Jevandelja i prilagode ih svom sopstvenom razumevanju, svom sopstvenom životu, svojoj međusobnoj borbi, svojim zločinima, i tako dalje.

Ali, ništa nije protraćeno u ekonomiji ezoterizma, i iskrivljeni oblici hrišćanstva imaju takođe svoje značenje, jer su mnogi ljudi u stanju da prime ideje višeg reda samo u iskrivljenom obliku, dok neki od tih ljudi, primivši te ideje u iskrivljenom obliku, mogu ponekad da osete da su one iskrivljene i počnu da tragaju za istinom, i ponekad stignu do originalnog izvora.

Raspinjanje Hrista se neprekidno nastavlja. Umesto samog Hrista, raspinje se njegovo učenje, njegove ideje, i gomila koja veruje svojim vođama viče: "Razapnite ga!"

Dve velike religije koje su nastale u kratkom vremenu jedna za drugom, naime, Hrišćanstvo i Budizam, nikad nisu zajedno proučavane *kao dopuna jedna drugoj*; na njih se obično gleda kao na međusobno oprečne u njihovim najosnovnijim crtama.

Život princa Gotame, koji je postao Buda, tj. Prosvetljeni, nije drama u istom smislu kao život Hrista, ili u najmanju ruku, kao tri poslednje godine u životu Hrista; ipak je u Budizmu život Bude

postao mit iz koga se takođe ne može izostaviti nijedna crta, niti izbaciti nijedna reč.

Buda je živeo dugo i stvorio veliki monaški red, koji je nakon njegove smrti naširoko rasprostro svoj uticaj i koji zapravo nikad nije iskrivio Budino učenje u onoj meri u kojoj su Hristovo učenje iskrivili njegovi sledbenici. Naravno, život Bude je takođe svesna uloga kroz koju mnogi glumci mogu da prođu i čije igranje svakako nije lako, iako ono pripada prirodnim ulogama. Uloga Hrista bila je posebno kreirana.

Kasniji budizam u svom unutrašnjem krugu je takođe škola, koja priprema glumce za ulogu princa Gotame i njegovih najbližih učenika i sledbenika. Ali, naravno, kao i hrišćanstvo, to nije škola u svoj svojoj celini. Baš kao i u hrišćanstvu, samo veoma retke i skrivene struje u budizmu mogu se povezati sa školskim idejama.

U vezi sa pitanjem odnosa ideja o večnom ponavljanju i "reinkarniranju u prošlost" prema ideji evolucije, interesantno je da vidimo postoji li bilo kakva socijalna teorija u ezoterizmu, to jest, da li ezoterijsko učenje zamišlja ikakvu mogućnost organizacije ljudskih grupa ili društava koje bi pomogle datoj kulturi da postigne najveće rezultate i koji bi uopšte pomogli evoluciju čovečanstva.

To je posebno interesantno u naše vreme kad se tako velika važnost pridaje socijalnim teorijama svih vrsta, i kad su se najfantastičnije spekulacije u toj oblasti uzdigle na nivo nauka, ili se direktno dogmatizovale kao neka vrsta racionalističke religije.

Odgovor na to pitanje postoji. Ezoterijska ideja o idealnoj organizaciji čovečanstva je podela na kaste prema Manuovim zakonima.

U zakoniku Manuovih Zakona⁸, kako je poznat i kako je dospelo do nas, podela na kaste je postavljena kao kamen-temeljac čitave strukture društva. A na samu suštinu čovekove prirode, na osnovu koje je čovek i stvoren, gleda se kao na uzrok te podele.

⁸ Naredni citati su prevedeni iz ruskog teksta. "Manuovi zakoni", prevod sa sanskrita S. D. Elmanovič, izdanje Društva ruskih orijentalista, St. Peterburg, 1913. Postoji i engleski prevod. "The collection of the Sacred Books of the East" ("Zbornik svetih knjiga Istoka"), urednik Maks Miler, prevod G. Buhler, izdanje Oxford University Press, 1885.

MANUOVI ZAKONI

Poglavlje I

31. Radi napretka svetova, on stvori od svojih usta, svojih ruku, svojih bedara i svojih stopala Bramina, Kšatriju, Vaišju i Šudru.

88. Braminima on odredi podučavanje Vedama i proučavanje, prinošenje žrtvi za njihovo sopstveno dobro i za druge, davanje i primanje milostinje.

89. Kšatrijama on naredi da štite ljude, da daju darove, da prinoše žrtve, da proučavaju Vede i da se uzdržavaju od vezanosti za čulna zadovoljstva.

90. Vaišjama zapovedi da gaje marvu, da daju darove, da prinoše žrtve, da proučavaju Vede, da trguju, da pozajmljuju novac i da obrađuju zemlju.

91. Samo jedno zanimanje Bog prepisa šudrama – da bez rop-tanja služe ostale tri kaste.

I dalje:

98. Samo rođenje bramina je večno otelovljenje svetog zakona; jer on je rođen radi ispunjenja svetog zakona i poistovećen je sa Bramom.

99. Došavši na svet, bramin zauzima najviše mesto na Zemlji, kao gospodar svih stvorenih bića, radi zaštite riznica zakona.

100. Sve što postoji na Zemlji je svojina bramina; zahvaljujući izvrsnosti svoga porekla, bramin uistinu ima pravo na sve to.

101. Bramini jedu samo svoju sopstvenu hranu, nose samo svoju sopstvena odela, daju kao milostinju samo svoju sopstvenu svojinu; ostali smrtnici postoje samo dobrom voljom bramina.

102. Da bi jasno utvrdio svoje sopstvene dužnosti i dužnosti drugih kasti, po njihovom poretku, mudri Manu, koji je potekao od Samo-postojećeg, stvori ove običaje svetog zakona.

103. Mudri bramin mora da ih pažljivo proučava, i mora da ispravno njima poučava svoje učenike, ali niko drugi to ne sme da radi.

104. Bramin koji proučava te običaje i verno ispunjava dužnosti propisane u njima nikad nije okaljan grešnim mislima, rečima ili delima.

105. On osveštava svaki skup na kome se pojavi, sedam predaka i sedam potomaka, i samo on zaslužuje da poseduje sve na ovoj Zemlji.

Poglavlje IX

322. Kšatrije ne napreduju bez bramina. Bramini ne napreduju bez kšatrija; bramini i kšatrije, budući blisko ujedinjeni, napreduju i u ovom svetu i u sledećem.

Poglavlje II

135. Znaj da su bramin od deset godina i kšatrija od sto godina jedan prema drugom kao otac i sin; ali, od te dvojice, bramin je otac.

Poglavlje IX

329. Vaišja mora da zna odgovarajuću cenu dragog kamenja, bisera, korala, metala, odeće napravljene u tkaonicama, mirisa i začina.

300. On mora da zna kako se seje seme, dobre i loše osobine tla, i mora da savršeno poznaje sve jedinice mere i težine.

331. Štaviše, vrline i mane robe, prednosti i loše strane raznih zemalja, moguću zaradu i gubitak na robi, i način da se ispravno uzgaja marva.

332. On mora da zna ispravne plate za sluge, razne jezike, metode čuvanja robe i pravila kupovine i prodaje.

333. On mora da uloži najveći napor da uveća svoju imovinu na zakonit način i mora da usrdno daje hranu svim stvorenim bićima.

335. Šudra koji je čist, poslušan višim klasama, krotak u svom govoru, slobodan od ponosa i koji uvek traži utočište kod bramina, postiže (u svom budućem životu) višu kastu.

Poglavlje X

1. Tri dvorodne kaste, izvršivši svoje propisane dužnosti, moraju da proučavaju Vede; ali, od njih samo bramin mora da ih objašnjava, a ne druge dve; takvo je utvrđeno pravilo.

2. Bramin mora da zna način izdržavanja propisan za sve, da poučava druge, i da sam živi u skladu sa zakonom.

3. Zahvaljujući svojoj nadmoći, izvrsnosti svog porekla, pridržavanju posebnih restriktivnih pravila i odlici svoje inicijacije, bramin je gospodar svih kasti.

5. U svim kastama samo ona deca koja su rođena direktnim redom, od žena jednake kaste i udatih kao deice, moraju se smatrati da pripadaju istoj kasti (kao njihovi roditelji).

9. Od kšatrije i žene šudre rada se biće po imenu ugra, koje podseća i na kšatriju i na šudru, užasno po svom ponašanju, koje nalazi zadovoljstvo u okrutnosti.

12. Od šudre sa vaišjom, kšatrije i žene bramina, rada se ajogava, kšatri i čandala, najniži od ljudi, sinovi koji svoje poreklo duguju mešanju kasti.

57. Čovek nečistog porekla koji ne pripada nijednoj kasti, varni, ali čiji je karakter nepoznat i koji, iako nije arijevac, liči na arijeva, može se prepoznati po svojim delima.

58. Ponašanje nedostojno arijeva, grubost, okrutnost i uobičajeno zanemarivanje propisanih dužnosti odaju u ovom svetu čoveka nečistog porekla.

61. Ali, svako carstvo u kome te nezakonito rođene osobe uništavaju čistotu kasti odmah nestaje zajedno sa svojim stanovnicima.

53. Uzdržavanje od povređivanja drugih, istinoljubivost, uzdržavanje od nezakonitog prisvajanja tuđeg, čistotu i držanje pod kontrolom organa, Manu je proglasio suštinom zakona za sve četiri kaste.

71. Seme posejano na neplodnom tlu nestaje u njemu, plodno polje na kome se poseje seme koje nije dobro ostaće jalovo.

75. Podučavanje, proučavanje, žrtvovanje za sebe, žrtvovanje za druge, davanje darova i njihovo primanje su šest delatnosti propisanih za bramina.

76. Ali, od tih šest delatnosti koje su mu propisane, tri služe kao sredstvo njegovog izdržavanja: prinošenje žrtvi za druge, podučavanja i primanje darova od čistih ljudi.

77. Tri delatnosti propisane braminiu zabranjene su kšatrijama: podučavanje, prinošenje žrtvi za druge, i treće, primanje darova.

78. Iste su podjednako zabranjene za vaišje, takvo je utvrđeno pravilo, jer ih Manu, gospodar stvorenja, nije propisao za te dve kaste.

79. Da nosi mač i luk propisano je kšatriji kao sredstvo izdržavanja; trgovina, gajenje marve i poljoprivreda propisane su vaišji; ali njihove dužnosti su velikodušnost, proučavanje Veda i prinošenje žrtvi.

80. Među svim različitim zanimanjima braminu je najdoličnije podučavanje Vedama, kšatriji da štiti ljude, a vaišji da trguje.

81. Ali, ako bramin ne može da opstane od svojih posebnih zanimanja koja su upravo opisana, on može da živi obavljajući dužnost kšatrije; jer ovaj dolazi odmah za njim.

82. Ako se postavi pitanje: "Šta da radi ako nije u stanju da se izdržava nijednim od pomenuta tri zanimanja?", odgovor je: "On može da vodi život vaišje, baveći se poljoprivredom i gajeći stoku."

95. Kšatrija, koji je zapao u bedu, može se izdržavati bilo kojim od tih načina; ali on ne sme nikad nadmeno voditi život propisan za njegove nadređene.

96. Čoveku niže kaste, koji u pohlepi živi od zanimanja viših kasti, kralj mora oduzeti imovinu i prognati ga.

97. Bolje je ispunjavati svoju propisanu dužnost (darmu) nesavršeno, nego savršeno ispunjavati dužnost nekog drugog; jer čovek koji živi po pravilima druge kaste smesta je isključen iz svoje sopstvene.

98. Vaišja koji nije u stanju da opstane obavljajući svoje dužnosti može se izdržavati čak i zanimanjima šudri, izbegavajući, međutim, dela koja su mu zabranjena, i on mora da ih ostavi čim je u stanju da to učini.

121. Ako šudra, koji nije u stanju da se izdržava služeći bramina, traži svoju egzistenciju, on može da služi kšatrije, ili takođe može da obezbedi sredstva za život služeći bogatog vaišji.

122. Ali on, šudra, mora služiti bramine ili zarad raja ili zarad dvostrukog cilja (ovog života i budućeg); jer ko god se naziva slugom bramina, time postiže sve svoje ciljeve.

123. Služenje braminima je najvažnije zanimanje za šudre; jer sve drugo što može da radi pored toga neće mu doneti nikakve plodove.

124. Ali šudra, koji ne može da nađe službu kod dvaput rođenih (ljudi tri kaste) i kome preči gubitak žene i sinova zbog gladi, može se izdržavati zanatstvom.

Iz pravila za Snatake (domaćine):

61. On ne sme živeti u zemlji kojom vladaju šudre, niti u onoj naseljenoj bezbožnim ljudima, niti onoj koju su osvojili jeretici, niti u onoj koja obiluje ljudima nižih kasta.

79. On ne sme biti u društvu ljudi izvan kasti, niti čandala, niti pukasa, niti idiota, niti nadmenih ljudi, niti ljudi nižih klasa, niti antjivasaina (kopača grobova)

Poglavlje VIII

22. Carstvo koje je naseljeno uglavnom šudrama, ispunjeno bezbožnim ljudima i lišeno dvaput rođenih stanovnika, uskoro će potpuno nestati, pogodeno glađu i bolestima.

Manuovi Zakoni su izuzetni u mnogim pogledima. Oni sadrže mnogo toga za čim ljudi našeg doba tragaju, a ne mogu da to nađu, jer ne znaju čak ni kako da se približe onom što žele. Pre svega, van svake sumnje je da oblik u kome su Manuovi zakoni stigli do nas nije izvorni oblik. Gotovo sve je kasnija "braminska" tvorevina. Od izvornog teksta Manuovih zakona ostao je samo kostur i otprilike oko sto stihova koji dopuštaju dvostruko tumačenje, i zbog toga su bezopasni iz perspektive vladajućih kasti, pa su zato ostavljeni neizmjenjeni. Pasusi citirani iz Manuovih zakona sačinjavaju gotovo sve preostalo što se može smatrati izvornim. Ostatak je falsifikat, sa izuzetkom nekoliko stihova o kosmološkom smislu u početku knjige i pravila sekundarnog značaja koja dopuštaju različita tumačenja.

U izvornom obliku Manuovi Zakoni su mnogo manje bili zakonik u smislu civilnog i kriminalnog zakonika, nego zapis fizičkih i bioloških zakona. A sam Manu je manje bio "zakonodavac", a više istraživač zakona, ili otkrivač zakona. Njegovo učenje o kastama nije zakonodavstvo, već "zapis" zakona prirode. Zakoni kasta su za njega zakoni univerzuma, zakoni prirode.

Definicija kasti u Manuovim zakonima je interesantna pre svega zahvaljujući tačnosti sa kojom ukazuje na osnovne tipove ljudi, a takođe i zapanjujućoj psihološkoj tačnosti opisa tih tipova.

Stih 31, Poglavlje I

Zarad napretka sveta on stvori od svojih usta, od svojih ruku, od svojih bedara i od svojih stopala Bramina, Kšatriju, Vaišju i Šudru.

Taj stih ukazuje, prvo, da je čovečanstvo, takvo kakvo je, stvoreno u izvesne kosmičke svrhe i da igra izvesnu ulogu u životu svetova; a drugo, ukazuje na analogiju između čovečanstva i Brame. Ideja je ista kao i ona koja se nalazi u biblijskoj priči o stvaranju čoveka, gde je Bog stvorio čoveka na *svoju sopstvenu sliku i priliku*.

Definicija kasta i njihovih funkcija je takođe puna značenja.

Braminima pripada proučavanje Veda i poučavanje drugih, prinošenje žrtvi (molitve) za sebe i za druge, davanje i primanje milostinje.

Tako nikakva vrsta spoljašnje borbe ne ulazi u aktivnosti bramina. Bramin ne sme da se bori ni za šta materijalno. On jedino prihvata ono što mu je dato. Spoljašnja borba pripada kšatrijama i vaišjama. Ali, kšatrijama je borba dozvoljena i određena samo za druge, dok je vaišjama borba dozvoljena *za same sebe*.

Dalje, kšatrije i vaišje mogu jedino da proučavaju Vede, ali ne smeju da uče druge; oni mogu da daju, ali ne smeju da primaju milostinju; mogu da prinose žrtve samo za sebe, ali ne za druge.

Fundamentalna razlika između kšatrija i vaišja je ta da je delovanje kšatrija za druge, on mora da štiti i vlada ljudima slušajući jedino bramine; dok je delovanje za sebe dozvoljeno vaišji: on može da trguje, pozajmljuje novac, obrađuje zemlju, i obavezan je da sluša kšatrije i bramine.

Jedina dužnost šudre je da služi tri ostale kaste. To znači da su šudre ljudi bez inicijative, ili sa pogrešnom inicijativom, koji moraju da slušaju druge.

Sasvim je moguće da je postojalo vreme, verovatno ne veoma dug period, kad je Manuovo učenje negde bilo ispravno shvaćeno, kad su vladajuće položaje zauzimali bramini; kšatrije su ih slušale, vaišje su za uzvrat bile podređene kšatrijama, a šudre su služile te tri kaste. Ali, u tom periodu kaste svakako nisu bile nasledne.

Verovatno su bramini, koji su kontrolisali obrazovanje, određivali kaste dece, koja su kasnije odgajana, u skladu sa svojim prirodnim sposobnostima i sklonostima, bilo kao bramini, ili kšatrije, ili vaišje ili šudre. Nesumnjivo je postojao potpuno razrađeni sistem posmatranja dece za određivanje njihove kaste i razrađeni sistem za potvrđivanje tog posmatranja.

Štaviše, bilo je moguće da čovek pređe iz niže kaste u višu, kao što pokazuje 335. stih Poglavlja IX:

Šudra koji je čist, poslušan svim kastama, krotak u svom govoru, slobodan od ponosa i koji uvek traži utočište kod bramina, prelazi (u svom budućem životu) u višu kastu.

Značajno je da se u ruskom tekstu koji ja imam, a takođe i u engleskom, reči (*u svom budućem životu*) pojavljuju u zagradi. To znači da one nisu u originalu, to jest na sanskritu i da su ih prevodioci ubacili, jer se po njihovom mišljenju podrazumevaju iz prethodnih reči.

Neophodno je da razumemo šta to može da znači. Prevodi sa sanskrita uopšte predstavljaju veoma veliku teškoću, jer se u sanskritu mnoge stvari "podrazumevaju". Obično su u prevodu podrazumevane reči stavljene u zagradu. To, prirodno, dopušta najraznovrsnija tumačenja. Vrlo često se na ideju ovog ili onog dela, situacije ili odnosa, gleda kao da je bila sadržana u prethodnim rečima. Tako reč "postiže" znači u izvesnim slučajevima "postiže u svom budućem životu". Prirodno je, međutim, da su se ta formalna značenja menjala u raznim periodima i raznim epohama. I svakako bi bilo pogrešno da se tvrdi da date reči *uvek* podrazumevaju druge reči koje treba da ih slede, ali koje nisu u tekstu. U ovom posebnom slučaju su Manuovi Zakoni mnogo stariji od ideje da glagol "postići" podrazumeva "u budućem životu".

I tu upravo leži glavni nesporazum. Značenje sanskritskih reči menjalo se u raznim istorijskim periodima. Kom periodu pripadaju "Manuovi Zakoni"? Ako uzmemo taj period u kome oni već postoje u obliku u kome ih mi znamo, to nije period tokom koga su se oni prvi put pojavili. A u periodu tokom koga su se oni pojavili, to jest, u preistorijskoj epohi, jezik je bio jednostavniji i svi kasniji dodaci

glagolima u obliku podrazumevanih reči nisu još postojali. "Postići" znači jednostavno "postići sada", baš kao što je to u savremenim jezicima. Zato, citirani tekst, umesto da osnažuje okove kasti, ustanovljava mogućnost uzdizanja do više kaste. Ta mogućnost postoji čak i za šudru. I samo su kasnija "braminska" tumačenja dodala te nove reči ili njihovo značenje i učinile da ti stihovi legalizuju okove kasti, da u stvarnosti one imaju direktno suprotno značenje.

Dalje, Manuovi Zakoni koji se odnose na brak su puni dubokog značenja i verovatno su zato potpuno iskrivljeni. U svom učenju koje se tiče braka, Manu nesumnjivo priča o tome šta se događa ili se može dogoditi kao rezultat pogrešnog ujedinjenja ljudi različitih kasti, to jest, ljudi koji su drugačiji po svojoj unutrašnjoj prirodi. I on posebno naglašava one negativne posledice koje proizlaze iz sjedinjenja muškarca višeg unutrašnjeg razvoja, iz "viših kasti", sa ženom nižeg unutrašnjeg razvoja, ili "nižih kasti", ili slično, iz sjedinjenja žene iz viših kasti sa muškarcima iz nižih kasti. Bramin mora da se oženi braminkom. To je princip. U braku mora postojati ravnopravnost. U neravnopravnom braku onaj niži povlači višeg naniže na svoj nivo. To je posebno katastrofalno po žene i njihovo potomstvo.

Ideja je da je seksualni instinkt, i kod muškaraca i kod žena, a posebno kod žena, instinkt selekcije, instinkt traženja najboljeg. Tražiti najbolje je zadatak koji je priroda postavila seksualnom instinktu. Seksualni instinkt koji ne odgovara tom zahtevu ne ispunjava svoju svrhu. Neizbežno dolazi do degeneracije ako, umesto da traži najbolje i najjače, seksualni instinkt postane ili indifirentan ili je privučen ka najgorem i najslabijem.

Upravo ženi, zbog njenih posebnih osobina, to jest, zbog njene "instinktivnosti" i emocionalnosti, pripada glavna uloga u održavanju najviših osobina rase. Od njenih instinkata, njenog izbora, zavisi zaštita kvaliteta rase. Ako ti instinkti deluju, rasa ostaje na određenom nivou; ako ti instinkti ne deluju, rasa neizbežno opada i degeneriše se. Žena koja je mogla da izabere jačeg i boljeg muškarca, ali se daje slabijem ili inferiornijem muškarcu zbog neke vrste spoljašnjeg uvažavanja, ili zbog unutrašnjeg iskrivljenja i gubitka ispravnog uvažavanja njenih sopstvenih osećanja, čini najveći greh protiv prirode. Najgora mogućnost je udaja braminke za šudru. Činila, najniža vrsta čoveka, se rađa iz takvog sjedinjenja.

Ali, ispravno razumevanje i ispravna primena Manuovih zakona zahteva veoma visok razvoj čoveka. Sasvim je jasno da obično "ljudsko" razumevanje nije moglo da odoli a da ne ustanovi nasledne kaste. Da li su prave kaste uopšte postojale? Da li je poredak kome podučava Manu ikad postojao? Kako možemo to reći? Da li je istinsko Hrišćanstvo ikad postojalo? Mi razumemo savršeno dobro da istorijsko hrišćanstvo, u svakom slučaju njegov veći deo, nije ništa drugo do iskrivljavanje ideja Hrista i Jevandelja. I sasvim je moguće da i Manuovi zakoni u svom istinskom obliku i svojoj potpunosti nikad nisu bili primenjeni u životu.

Podela na kaste predstavlja društvenu organizaciju u skladu sa ezoterijskim sistemima. Razlog za to leži, naravno, u činjenici da je to prirodna podela. Želeli to ljudi ili ne, priznavali to ili ne, oni su podeljeni na četiri kaste. Postoje bramini, postoje kšatrije, postoje vaišje i postoje šudre. Nikakvo ljudsko zakonodavstvo, nikakve filozofske komplikacije, nikakve pseudonauke i nikakvi oblici terora ne mogu ukinuti tu činjenicu. A *normalno* funkcionisanje i razvoj ljudskih društava moguće je samo ako se ta činjenica prepozna i deluje u skladu sa njom. Sve teorije i svi pokušaji nasilne reforme zasnovani ili na principu naslednih kasti, ili na principu "jednakosti", ili na principu nadmoći proletarijata i borbe protiv naslednih kasti, podjednako su beskorisni, i svi podjednako samo čine položaj čovečanstva još gorim. A istovremeno, u stvari, *istorijski*, čovečanstvo ne zna ništa drugo. Postoje samo dva puta za njega – ili nasledne kaste i despotizam, ili borba protiv naslednih kasti i despotizma. Sva osciliranja u istoriji čovečanstva odvijaju se između ova dva načina. Treći način, to jest, ispravna podela na kaste, je pokazan, ali čovečanstvo nije nikad, koliko znamo, sledilo taj put i nema osnova za mišljenje da će ikad krenuti tim putem.

U savremenom životu ne postoje tendencije koje vode prema ispravnoj podeli na kaste. Nema čak ni ideje o takvoj podeli, a i ne može biti takve ideje, jer je razumevanje ispravne podele na kaste bilo zaboravljeno mnogo pre početka naše civilizacije.

Ali, čak i slučajno približavanje ispravnoj podeli na kaste smešta daje rezultat koji daje svetlost istoriji stolicima nakon toga.

U najbriljantnijim istorijskim periodima, bez izuzetka, postojali su periodi u kojima se društveni poredak približio sistemu kasti, ali

u kome je princip naslednih kasti bio ili već oslabio, ili još nije postao dovoljno čvrst. Takvi su bili najsjajniji periodi u istoriji Grčke i Rima, takva je bila epoha "renesanse", takav je bio 18. vek u Francuskoj i takav je bio 19. i početak 20. veka u Rusiji. Ti pristupi su bili slučajni i nesavršeni, pa zato nisu dugo trajali i završili su se katastrofama i, obično, što je uspon bio viši, dublji i stvarniji je bio pad. Nakon takvog pada ljudi za dugo nisu voljni da veruju da se epoha uspona završila i da se neće opet vratiti; i oni retko žele da razumeju da je samo to zlo prethodnog perioda, to jest, podela među klasama društva, bila uzrok uspona i rasta kulture.

Izuzetno je da je približavanje podeli na kaste u istoriji gotovo uvek praćeno jednim te istim fenomenom, naime, formiranjem nezavisne "inteligencije". Formiranje "inteligencije" je početak okupljanja ljudi viših kasti, ljudi koji još nisu svesni sebe i ne razumeju sebe, ali koji, svejedno, deluju u skladu sa principima svoje kaste koje nejasno osećaju. Karakteristične osobine "inteligencije" su uvek i svuda iste. Najpre je tu želja za *nepristrasnim delovanjem*, potom veoma nestrpljivo osećanje nezamenljivosti *lične slobode* za sve i buntovnički stav prema svakom i svemu što stoji na putu slobodi misli, govora i individualnog ispoljavanja. U uslovima savremenog života, to jest, usred sve besmislenosti sadašnjeg poretka stvari, "inteligencija" prirodno postaje revolucionarna. Veoma je teško zamisliti uslove u kojima bi "inteligencija" mogla da bude mirna i lojalna ili da stvara bilo šta izvan sfere nauke i umetnosti. Ali, nejasnost osećanja sopstvene kaste i nejasnost njenog razumevanja ciljeva i sredstava, prijatelja i neprijatelja, čine osnovne greške "inteligencije". Ona je zanesena utopijskim teorijama o opštem dobru i često nalazi da ona sama treba da služi niže kaste i bude vođena njihovim željama. Odričući se na taj način svog prava po rođenju, "inteligencija" potpada pod vlast "ljudi van kaste", i postajući instrument u njihovim rukama, počinje nenamerno da služi njihovim interesima. Delujući na taj način, "inteligencija" gubi smisao svog postojanja i elementarne sile koje je podigla okreću se protiv nje. To je upravo ono što se dogodilo u Rusiji sa najtragičnijim posledicama ne samo po samu "inteligenciju", već uglavnom po "narod" koji je "inteligencija" težila da oslobodi.

Tragični rezultat "oslobodilačkog pokreta" kome je inteligencija dala svoje vođstvo, naklonost i podršku, objašnjen je pojavom, ne-

posredno nakon inteligencije, dve nove klase savremenog društva – "pseudointeligencije" i "poluinteligencije". Te dve klase predstavljaju tvorevine van kasti i predstavljaju, tako reći, *otpad* iz procesa formiranja inteligencije. Kao i sve tvorevine van kasti, "pseudointeligencija" i "poluinteligencija" sadrže veoma veliki procenat kriminalnog elementa i uopšte su sklone kriminalcima, interesuje ih kriminal i spremne su u svakom trenutku da i same postanu kriminalne, posebno (pseudointeligencija) ako to ne predstavlja veliku opasnost.

Ali, pošto nemaju nikakvih vrednosti, ni moralnih ni intelektualnih, ove dve nove klase su veoma brojne u modernom životu i moć prirodno prelazi u njihove ruke (to jest, u ruke pseudointeligencije) kad izmakne iz ruku starih vlasti. Da bi sačuvala moć, one su spremne da žrtvuju sve, a pre svega sam onaj "narod" u čije je ime inteligencija vodila svoju borbu.

Inteligencija to ne može da predvidi, pa ga čak i ne razume pošto se već desilo, jer ne razume samu sebe i ne razume svoju ulogu i slabost svojih teorija.

Teorije su igrale i još uvek igraju veliku ulogu u životu savremenog društva. Ljudi su verovali i mnogi veruju do danas da će biti u stanju da izmene i rekonstruišu čitav život čovečanstva uz pomoć teorija ili držeći se teorija. Ni u jednom istorijskom vremenu nisu teorije igrale takvu ulogu kao u današnje vreme, ili, da kažemo preciznije, tokom perioda koji je neposredno prethodio današnjem vremenu. Vera u teorije je osnovni greh "inteligencije". "Pseudointeligencija", koja spolja imitira inteligenciju, takođe se zasniva na teorijama, ali ona ne idealizuje svoje teorije i koristi ih kao sredstva da život prilagodi sebi.

Ali, polazući svoje nade, bilo iskreno, bilo neiskreno, u teorije, ljudi niti vide niti razumeju da u trenutku njihove praktične primene, teorije neizbežno nailaze na druge teorije, i otpor od tih teorija, kao i prirodni otpor od ranije stvorenih sila i inercije, *neizbežno menja rezultat uvođenja teorija u život*. Drugim rečima, oni ne shvataju da teorije, primenjene na život, daju, ne rezultate koji se od njih očekuju, već, gotovo neizbežno, suprotne. Oni ne razumeju da *otpor* menja rezultat primene teorija u poredenju sa rezultatima koji bi se dobili kad ne bi bilo otpora. Zapravo, nijedna teorija koja nai-

lazi na otpor ne može se primeniti na život u svom čistom obliku, ona se mora prilagoditi postojećim uslovima. A rezultat je da čak i ako teorija u sebi sadrži izvesnu mogućnost ostvarenja, ili izvesnu snagu, ta snaga će biti potrošena u borbi protiv otpora i od teorije neće ostati ništa osim prazne ljuštore, to jest, ništa osim reči, naziva i parola koji pokrivaju činjenice dijametralno suprotne samoj teoriji. A to se ne dešava ni slučajno, ni zbog neuspeha, već zbog opšteg zakona, neotklonjivog i neizmenljivog. On se zasniva na činjenici da nijedna teorija ne može da računa na opšte priznanje, neizbežno će biti neka druga teorija koja se suprotstavlja prvoj. I u borbi za priznanje obe teorije će izgubiti svoje najesencijalnije osobine i postati suprotnost same sebi.

Takav je začarani krug u kome se čovečanstvo kreće i iz koga očigledno ne može da pobegne.

Proučavajući strukturu savremenog društva iz perspektive Manuovih zakona, prirodno se javlja pitanje da li Manuovi zakoni daju bilo kakvo praktično ukazivanje na rešenje problema koji se nadnose nad savremenim čovečanstvom.

Ali, nikakvo praktično ukazivanje na metode postizanja boljeg poretka stvari ne može se izvući iz Manuovih zakona.

Manuovi zakoni naprosto pokazuju potpunu nemoć svih pokušaja da se život rekonstruiše nasilnim sredstvima i beskorisnost pokušaja da se deluje preko masa, ili koristeći mase, jer su u oba slučaja rezultati koji se dobijaju suprotni od onih koji su očekivani.

Reorganizacija društva u skladu sa Manuovim zakonima, tamo gde je takva reorganizacija moguća, mora da počne odozgo od bramina i kšatrija. Za to je potrebno, da počnemo od toga, formiranje dovoljno snažne grupe bramina i kšatrija, i odgovarajuća priprema drugih kasti koje bi trebalo da budu u stanju da ih slušaju i slede.

Nijedna od savremenih ideja o organizaciji i reorganizaciji društva ne vodi tome ni direktno ni indirektno. Naprotiv, one, sve bez izuzetka, vode u suprotnom pravcu, podržavajući mešanje kasti ili stvaranje nove kastinske podele na potpuno lažnim osnovama. To objašnjava zapanjuću sličnost i gotovo potpunu identičnost rezultata koje su postigle socijalne teorije dijametralno suprotne po svojim ciljevima, principima i parolama. Ali, da bi se opazila ta identičnost

rezultata (ako je moguće nazvati "rezultatom" nešto što je, u mnogim slučajevima, potpuno suprotno cilju), čovek mora "imati oči da vidi".

Slepe vođe slepih to ne mogu da vide, i hodajući u krug, ili se krećući u pravcu suprotnom od onog koji su izabrali, oni nastavljaju da veruju da se kreću u prvobitnom pravcu.

Gde je izlaz iz svega toga? I da li postoji izlaz?

Moramo da priznamo činjenicu da to niko ne zna. Samo je jedna stvar sigurna, a to je da nijedan put koji čovečanstvu nude njegovi prijatelji i "dobroželitelji" ni na koji način nije izlaz. Život postaje sve zamršeniji i sve komplikovaniji, ali čak i u toj zamršenosti i komplikovanosti, on ne dobija nikakve nove oblike, već beskraino ponavlja iste stare oblike.

Jedino poželjno rešenje kome se možemo nadati svodi se na ovo: da mnoštvo *suprotstavljenih* negativnih sila može voditi pozitivnom rezultatu. Takve stvari se dešavaju, i u stvarnosti samo zahvaljujući njima mi postojimo u ovom najboljem od svih svetova.

1912-1934.

Poglavlje XII

POLNOST I EVOLUCIJA

Zagonetka smrti povezana je sa zagonetkom rođenja, zagonetka nestanka sa zagonetkom pojavljivanja. Zagonetka rođenja ili pojavljivanja povezana je sa zagonetkom ljubavi, sa zagonetkom polnosti, tj. podelom na polove i njihovom međusobnom privlačnošću.

Čovek umire, i trenuci njegove samrtne agonije, trenuci njegovih poslednjih misli i spoznaja, njegovih poslednjih oseta i poslednjih kajanja, povezani su sa osećajem ljubavi koja stvara novi život. Šta od toga prethodi, a šta sledi? Sve to mora biti istovremeno. Potom duša tone u san, i potom se budi u istom svetu kao i pre, u istoj kući, sa istim roditeljima.

Šta se dešava u trenutku kad, prema staroj alegoriji, zmija ugrize svoj sopstveni rep i kad agonija smrti jednog života dolazi u dodir sa osećanjem ljubavi koji započinje drugi život?

U ideji o međusobnoj povezanosti ljubavi i smrti može ležati objašnjenje mnogih nerazumljivih pojava našeg života. Mnoge alegorije u drevnim učenjima, koje su nam nejasne, mogu se odnositi na istu stvar: takav je odnos između smrti u vaskrsnuća u Misterijama, ideja o mističkoj smrti i mističkom rođenju i tako dalje. U drevnim učenjima i kultovima, reči "smrt" i "rođenje" sadrže istu čudnu zagonetku. Te reči nisu imale jedno, već nekoliko značenja. Ponekad je "rođenje" označavalo smrt, ponekad je "smrt" označavala rođenje.

Ta ideja može da ima dva značenja. Prvo je iz perspektive većnog ponavljanja: smrt, to jest, kraj jednog života, je rođenje, počeo

tak drugog života. A drugo značenje, koje je mnogo složenije, je da smrt na našem nivou bića može biti rođenje na nekom drugom, "nadljudskom" nivou bića.

Ali, ovde je neophodno da se nastavi veoma pažljivo kako bi se izbeglo "spiritističko" razumevanje smrti kao rođenja i rođenja kao smrti, kad se na fizičku smrt gleda kao na rođenje na "astralnom" nivou, u svetu duhova, a na smrt u svetu duhova se gleda kao na rođenje na našem nivou; dok se istovremeno "duh" veoma malo razlikuje od čoveka, ili se čak uopšte i ne razlikuje po svojim unutrašnjim karakteristikama.

Ideja drevnih Misterija je svakako daleko od ovog "dvodimenzionalnog" gledišta. Suština ideje Misterija leži u analogiji neshvatljivog *novog rođenja* sa okolnostima čovekovog fizičkog rođenja na zemlji. Dve strane su ovde podjednako naglašene: prvo, prelazak jednog u novi život istovremeno sa smrću mnogih, i drugo, ogromna razlika između onog što umire i onog što se rađa, to jest, između klice ili semena i ljudskog bića koje je rođeno iz njega i koje je, za uzvrat, klica ili seme drugog, višeg bića, koje se od njega razlikuje isto onoliko koliko se čovek razlikuje od semena. Smrt je smrt. Smrt nije rođenje. Ali, smrt sadrži mogućnost rođenja. Štaviše, rođenje, budući da se odigrava na nekom drugom nivou, ne može biti vidljivo ili razumljivo na nivou gde se odigrava smrt. To je bio sadržaj Misterija koji se tiče smrti i rođenja. Na ljude se, kao što je ukazano ranije (poglavlje IV) gledalo kao na "zrna", kao "semena", u najstvarnijem smislu. Čitav njihov život nije ništa drugo do život "semena", to jest, život koji nema smisla sam po sebi i koji sadrži samo jedan važan trenutak – *rođenje*, to jest smrt semena.

To je bila tajna koja se otkrivala iniciranjem. Ideja je bila da, pošto je to naučio, pošto je potpuno razumeo i osetio tu tajnu, taj čovek ne može više ostati isti kao što je bio ranije. To novo razumevanje počinje da deluje iznutra samo po sebi, da daje novi smisao čitavom životu i da vodi njegov život i aktivnosti novim putem.

Kad bismo mogli da prihvatimo ideju o čoveku kao o semenu i kad bismo mogli da nađemo potvrdu toga kao teorije, to bi korenito izmenilo sve naše predstave o čoveku i objasnilo bi odjednom mnoge stvari koje smo ranije samo nejasno naslućivali.

Život kakav znamo ne sadrži u sebi cilj. To je razlog što je u njemu tako mnogo toga što je čudno, nerazumljivo i neobjašnjivo.

I on se zaista ne može objasniti samim sobom. Ni njegove patnje ni njegove radosti, ni njegov početak ni njegov kraj, ni njegova najveća dostignuća, nemaju nikakvog smisla. Sve su to samo pripreme za neki drugi, budući život, ili naprosto ništa. Sam po sebi život ovde, na našem nivou, nema vrednosti, nema smisla i nema značenja. On je suviše kratak, suviše nestvaran, suviše prolazan, suviše iluzoran da bi se od njega bilo šta tražilo, da bi se bilo šta izgradilo na njemu, da bi se bilo šta stvorilo od njega. Sav njegov smisao leži u drugom, novom, budućem životu, koji sledi nakon "rođenja".

Zar to ne izgleda kao unutrašnje značenje religioznih učenja ezoterijskog porekla, posebno hrišćanstva? I zar to ne objašnjava ono što nas posebno pogađa u životu kao nesaglasno i nespojivo?

Ako smo mi, to jest čovečanstvo, samo semena, samo klice, onda ne može, niti bi moglo biti, nikakvog smisla u našem životu na ovom nivou. Sav smisao leži u rođenju i u drugom, *budućem* životu.

Ali, "rođenje" na tom nivou, tj. na nivou nepoznatog novog nivoa bića nije ni slučajno ni mehaničko. To novo rođenje ne može biti rezultat čisto spoljašnjih uzroka i okolnosti, kao što rođenje na našem nivou bića izgleda da jeste. Novo rođenje je stvar *volje*, stvar želje i napora samog "zrna".

To je bila osnova ideje o "inicijaciji" koja vodi ka rođenju, a takođe i ideja "spasenja" i postizanja "večnog života". "Večni život" je termin koji ima nekoliko značenja. I izgleda da sadrži jednu protivrečnost: sa jedne strane "večni život" pripada ~~ne samo~~ svim ljudima, već čak i svemu što postoji, dok je sa druge strane **neophodno** ponovo se roditi da bi se on stekao. Ta protivrečnost bi bila neobjašnjiva, da ranije nije utvrđena razlika između pete i šeste dimenzije. I jedna i druga su *večnost*. Ali, jedna je neizmenljivo ponavljanje, uvek sa istim krajem, a druga je izbavljenje od tog ponavljanja.

Tako vidimo dve ideje *rođenja*: rođenje na istom nivou, nastavak života; i rođenje na drugom nivou, regeneracija, preobražaj, bekstvo sa prvog nivoa. To *izbavljenje* može podrazumevati tako mnogo novih činjenica koje su sasvim nepoznate i neshvatljive na našem nivou da ne možemo imati jasnu ideju o posledicama izbavljenja.

Rođenje, u uobičajenom smislu te reči, povezano je sa polnošću, tj. sa podelom na polove i njihovom međusobnom privlačnošću, sa "ljubavlju". Ta međusobna privlačnost polova stvara jednu od gla-

vnih pokretačkih sila u životu, i po svom intenzitetu i oblicima ispoljavanja određuje gotovo sve ostale karakteristike i osobine u čoveku.

Kao po pravilu, što su neki muškarac ili žena snažniji, to je veća privlačnost koja ih vuče ka suprotnom polu. Što je muškarac ili žena intelektualno i emocionalno bogatiji, to je veće njihovo razumevanje i uvažavanje polnosti i svega što je povezano sa polnošću. Ako ima izuzetaka, oni su veoma retki i zato samo potvrđuju pravilo.

Ali, čak i najopštiji pogled na ulogu polnosti u životu otkriva činjenicu da se izvorni cilj polnosti – to jest, produženje života, ili rođenje – povlači i izgubljen je među bukom, bljeskovima i varnicenjem emocija stvorenih tom večnom privlačnošću i odbojnošću među polovima.

Iz uobičajene perspektive, stvarajući ljubav, to jest, stvarajući podelu na polove i sve što je sa njom povezano, priroda je imala samo jedan cilj – produženje života. Ali, čak i iz obične perspektive je savršeno jasno, i u to ne može biti sumnje, da je priroda stvorila u čoveku mnogo više "ljubavi" nego što je zapravo neophodno za svrhu produženja života. A taj višak ljubavi se mora nekako potrošiti. I pod običnim okolnostima se on troši pretvaranjem u druga osećanja i druge vrste energije, koje su često protivrečne, štetne iz perspektive evolucije, patološke, nesaglasne jedna sa drugom i razorne.

Kad bi bilo moguće izračunati koliko se mali deo seksualne energije zapravo troši na produženje života, trebalo bi da razumemo osnovni princip mnogih delovanja u prirodi. Priroda stvara ogroman pritisak, ogromnu napetost, da bi postigla izvesni cilj, ali zapravo za postignuće tog cilja koristi samo beskonačno mali deo stvorene energije. Pa ipak, bez tog ogromnog priliva sile taj izvorni cilj možda ne bi bio postignut, i priroda ne bi bila u stanju da navede ljude da joj služe i nastavljaju svoju vrstu da bi joj služili. Ljudi bi počeli da se pogađaju sa prirodom, da postavljaju uslove, da traže ustupke, da traže olakšice; i priroda bi morala da popusti. Garancija da se to ne dogodi je taj višak energije koji zaslepljuje čoveka, čini ga robom, prisiljava ga da služi ciljevima prirode u uverenju da služi sam sebi, svojim sopstvenim strastima, svojim sopstvenim željama; ili, naprotiv, da navede čoveka da veruje da služi ciljevima prirode, dok u stvarnosti on služi samo svojim strastima i željama.

Po strani od tog prvog i očiglednog cilja, produženja života i osiguranja njegovog produženja, polnost služi još dvama ciljevima u prirodi. A postojanje ta dva cilja objašnjava zašto je seksualna energija stvorena u mnogo većoj količini nego što je neophodno za produženje života.

Jedan od tih ciljeva je održanje "soja", očuvanje vrsta na određenom nivou, to jest, ono što se obično zove "evolucijom", iako su "evoluciji" obično pripisana druga svojstva koja u stvarnosti ne poseduje. Ali, ono što je moguće u smislu "evolucije" i ono što zaista postoji, postoji na račun seksualne energije. Ako seksualna energija u određenom "soju" nedostaje, počinje degeneracija.

Drugi, daleko dublje skriven cilj prirode je evolucija u pravom smislu te reči, to jest, razvoj čoveka u pravcu sticanja više svesti i otvaranja svojih skrivenih sila i sposobnosti. Objašnjenje ove poslednje mogućnosti u vezi sa korišćenjem seksualne energije u te svrhe sačinjava sadržaj i smisao svih ezoterijskih učenja. Tako polnost sadrži ne samo dva, već tri cilja, tri mogućnosti.

Pre nego što predemo na treći cilj, to jest, na mogućnost prave evolucije, ili postizanje više svesti, ispitaćemo drugi, to jest, očuvanje vrsta.

Ako uzmemo čoveka i pokušamo da odredimo, na osnovu našeg znanja biologije, šta je u čoveku oznaka "soja", to jest, oznaka očuvanja vrsta, dobićemo tačan i veoma značajan odgovor.

U ljudskom biću, i u muškarcima i u ženama, postoje definitivne anatomske i fiziološke crte "soja", i visok razvoj tih crta ukazuje na zdrav tip, dok njihovo slabo ispoljavanje ili pogrešno ispoljavanje ukazuje na *degenerišući* tip.

Te crte su takozvane *sekundarne polne karakteristike*.

"Sekundarne polne karakteristike" je termin koji se odnosi na crte i osobine koje su, iako nisu neophodno potrebne za normalno postojanje polnih funkcija, to jest, za sve osele i pojave povezane sa tim funkcijama, svejedno blisko povezane sa primarnim karakteristikama. To je pokazano činjenicom da sekundarne karakteristike zavise od primarnih, to jest, one se smesta menjaju, postaju slabije ili čak nestaju, u slučaju slabljenja direktnih funkcija ili povrede seksualnih organa, to jest, u slučaju izmene primarnih karakteristika.

Sekundarne karakteristike su sve one crte, nezavisno od samih polnih organa, koje čine muškarca i ženu različitim i nesličnim jedno drugom. Te crte su razlike u crtama tela (nezavisno od anatomske strukture skeleta), različit raspored mišića i masti u telu, razlika u pokretima, različit raspored maljavosti na telu, različit glas, razlika u instinktima, osećajima, ukusima, temperamentu, osećanjima, reakcije na spoljašnje stimulanse itd.; i dalje, različit mentalitet, sve što čini žensku psihologiju i mušku psihologiju.

Akadska biologija ne pridaje dovoljnu važnost proučavanju sekundarnih karakteristika, i postoji tendencija da se ograniči primena tog termina samo na one karakteristike koje su blisko povezane sa polnim funkcijama. Ali, u medicini, proučavanje sekundarnih karakteristika i njihovih izmena često služi kao osnova za ispravno razlikovanje raznih patoloških stanja i za ispravnu dijagnozu. Ustanovljeno je van svake sumnje, i kod muškaraca i kod žena, da slabljenje ili anatomska promena u osnovnim delovima polnih organa, ili njihova povreda, vodi do potpune izmene spoljašnjeg tipa i promena u sekundarnim karakteristikama, različitim kod muškarca i žene, ali koje u oba slučaja slede izvestan određen sistem. To će reći, kod muškarca, povreda njegovih polnih organa i ometenost njihovog funkcionisanja prouzrokuje da on podseća ili na dete ili na staru ženu, a kod žene ista stvar prouzrokuje da ona podseća na muškarca.

To daje mogućnost obrnutog zaključka, naime, da tip koji se razlikuje od normalnog tipa, to jest, muškarac sa crtama, osobinama i karakteristikama žene, ili žena sa crtama, osobinama i karakteristikama muškarca, ukazuju, prvo, na degeneraciju, i drugo, na pogrešan razvoj (to jest, obično nedovoljan razvoj) primarnih karakteristika.

Zato je normalan razvoj pola neophodan uslov za ispravno razvijen tip, a obilje i bogatstvo sekundarnih karakteristika ukazuje na poboljšanje, uzlazni tip.

Opadanje tipa, opadanje "soja" uvek znači slabljenje i izmenu sekundarnih karakteristika, to jest, pojavu muških crta kod žene i ženskih crta kod muškarca. "Srednji pol" je najkarakterističniji fenomen degeneracije.

Normalan razvoj polnosti je neophodan za očuvanje i poboljšanje "soja".

Drugi cilj prirode koji se postiže u tom slučaju je savršeno jasan. I jasno je da se višak energije koristi upravo za poboljšanje soja.

Treći cilj prirode povezan sa polnošću, to jest evolucija čoveka u nadčoveka, razlikuje se od prva dva po tome što zahteva svesno delovanje od strane samog čoveka, i određenu orijentaciju čitavog njegovog života – ideja koja je data u sistemima Joge.

Gotovo sva okultna učenja koja priznaju mogućnost "evolucije" ili preobražaja čoveka vide osnov tog mogućeg preobražaja u *transmutaciji*, to jest, pretvaranju izvesnih materija ili energija u sasvim drugačije materije ili energije, u ovom slučaju preobražaj seksualne energije u energiju višeg reda.

To je unutrašnje značenje, ponekad duboko sakriveno, ponekad gotovo očigledno, mnogih okultnih učenja, alhemijskih teorija, raznih oblika misticizma, sistema Joge i slično.

U svim sistemima koji dopuštaju mogućnost izmene i unutrašnjeg rasta pojedinca, to jest, evoluciju ne u biološkom ili antropološkom smislu, već koja se odnosi na pojedinca, ta evolucija je uvek zasnovana na transmutaciji seksualne energije. Korišćenje te energije, koja se neproduktivno traći u običnom životu, stvara u čovekovoj duši silu koja ga vodi ka nadčoveku. Nema druge sile u čoveku koja može da zameni seksualnu energiju. Sve druge energije, intelekt, volja, osećanja, hrane se viškom seksualne energije, rastu iz nje i žive od nje. To mističko rođenje čoveka, o kome mnogi sistemi govore, zasnovano je na transmutaciji, to jest, na transmutaciji seksualne energije.

Postoje mnogi okultni i religiozni sistemi koji ne samo da to priznaju, već daju praktična uputstva kako da se zauzda seksualna energija i kako da se podredi interesima unutrašnje evolucije. Ta uputstva su obično krajnje fantastična i ne mogu da daju nikakav rezultat, jer izostavljaju nešto što je od krajnje vitalne važnosti i krajnje neophodno. Svejedno, proučavanje takvih teorija i metoda od određenog je interesa iz psihološke i istorijske perspektive.

Ali, pre nego što dođemo do proučavanja ideja *transmutacije*, i u ispravnom obliku (iz veoma malo postojećih izvora) i u njihovom pogrešnom obliku (iz veoma brojnih izvora), neophodno je da razjasnimo izvesne aspekte biologije i funkcionisanja polnosti kad ona ispunjava prve dve zamisli prirode. Naime, neophodno je da se us-

tanovi da li sama polnost evoluirala. Da li se oblici evoluirajuće polnosti mogu naći u čoveku? Postoji li evolucija polnosti, to jest, evolucija primarnih karakteristika i evolucija polnih funkcija i šta evolucija polnih funkcija znači?

Ako evolucija polnosti postoji, trebalo bi da postoje oblici niži od oblika koje smatramo normalnim, kao i oblici viši od oblika koje smatramo normalnim. Šta je onda niži oblik, a šta je viši oblik?

Onog trenutka kad sebi postavimo ovo pitanje, zbunjeni smo i pometeni uobičajenim konceptima naivnog darvinizma i uobičajenih "evolucionih" teorija koje nam govore o "nižim" oblicima polnosti kod "nižih" organizama, kod biljaka itd, o razmnožavanju gljiva i slično. Ali, sve je to sasvim izvan domena pitanja koje smo sebi postavili. Mi imamo posla samo sa čovekom i moramo da mislimo samo na čoveka.

Ispitujući pitanje koje je pred nama, moramo pokušati da utvrdimo šta sačinjava normalnu polnost u čoveku, potom odrediti niže oblike polnog života čoveka, to jest, oblike koji odgovaraju degenerisanom tipu ili tipu zaustavljenom u razvoju, a potom odrediti više, to jest evoluirajuće oblike, ako takvi oblici postoje.

Teškoća u definisanju normalne polnosti je stvorena pre svega neodređenošću karakteristika i svojstava "niže polnosti", a takođe i potpunim odsustvom bilo kakvog razumevanja šta bi "viša polnost" mogla da bude, i, dalje, povremeno čak i brkanjem nižeg sa višim, degenerisanog sa evoluirajućim.

Uzimajući sve to u obzir, neophodno je, pre pokušaja da definišemo normalnu polnost, da odredimo nižu polnost, ili *pod-polnost*. Moramo da počnemo od pod-polnosti, jer do razumevanja nad-polnosti se može doći samo eliminacijom svega što je najpre određeno kao pod-polnost, a drugo, kao normalna polnost.

Relativno je lako odrediti pod-polnost ako kao glavnu njenu karakteristiku uzmemo zaustavljen razvoj ili degeneraciju koja je počela ili počinje.

Ali, određivanje pod-polnosti je ometeno raznovrсноšću i protivrečnim karakteristikama oblika u kojima se pod-polnost ispoljava, a posebno činjenicom da neki od tih oblika, iz uobičajene perspektive, izgledaju kao da su *pojačavanje* i preteran razvoj polne energije, polnih želja i polnih osećaja.

Zato se od samog početka pod-polnost mora podeliti u dve kategorije, očiglednu degeneraciju i skrivenu degeneraciju.

Prvoj kategoriji pod-polnosti pripadaju najviše opadajući oblici seksualnih ispoljavanja kao što su očigledne seksualne abnormalnosti: nedovoljno razvijena polnost, sve perverzije, u smislu ili abnormalnih seksualnih želja ili abnormalnog seksualnog uzdržavanja; gađenje prema seksu, strah od seksa, ravnodušnost prema seksu, interesovanje za sopstveni pol, iako ovo poslednje ima kod muškaraca različito značenje nego što ga ima kod žena i kod žena nije neizbežno znak pod-polnosti.

Drugoj kategoriji pod-polnosti pripadaju oblici koji se često povezuju sa povišenim intenzitetom seksualnog života, koji, dok spolja izgleda normalan, iako preteran, u stvarnosti takođe ukazuje na unutrašnju degeneraciju. Tom kategorijom pod-polnosti pozabavićemo se kasnije.

Za sve kategorije pod-polnosti osnovna karakteristika je odsustvo usklađenosti između ideja o polnosti i ideja o ostalim normalnim funkcijama čoveka. Polnost ljude pod-polnosti uvek dovodi u "iskušenje", ili "greh", ili zločin, ili ludilo, ili raskalašnost.

Za normalnog muškarca ili ženu polnost ne sadrži opasnost. U normalnom ljudskom biću polnost se usklađuje sa svim ostalim funkcijama, uključujući emocionalne i intelektualne, pa čak i sa željom za čudesnim, ako takva postoji u duši čoveka. Čovekove misli, osećanja, težnje – ništa od njih ne protivreči polnosti, niti polnost protivreči njima. Kod normalnog čoveka je polnost iznutra potpuno opravdana, i to opravdanje je zasnovano jedino na potpunom usklađivanju polnosti sa intelektualnim i emocionalnim funkcijama.

Ali, ako je čovek rođen abnormalan, ili postane abnormalan, negativan stav prema polnosti i osuda polnosti gotovo uvek rastu unutar njega.

Abnormalnosti mogu da budu veoma različite. Može postojati potpuna impotencija, nesposobnost i za spoljašnje funkcije i za osete. Može postojati sposobnost za osete povezana sa nesposobnošću za spoljašnje funkcionisanje, to jest, prisustvo želja, ali nemogućnost da se one zadovolje. Može postojati sposobnost za spoljašnje funkcionisanje povezana sa potpunim odsustvom oseata. Može postojati sposobnost za oseate samo u uslovima abnormalnih spoljašnjih fun-

kcija. U svim tim slučajevima seksualni oseti su praćeni osećanjem nesklada između polnosti i drugih strana unutrašnjeg života, posebno viših, ili onih koje čovek smatra višim; kao rezultat javlja se nerazumevanje polnosti, strah od polnosti i odvratnost prema polnosti.

Pod-polnost koja osuđuje polnost i odbija je kao "uvredu" predstavlja veoma interesantnu pojavu u životu i istoriji čovečanstva.

U tom slučaju se polnost i sve što se odnosi na polnost proglašava grehom. Žena je instrument đavola, muškarac je đavo, iskušavač. Ideal "čistote" je seksualna impotencija, infantilna, senilna ili patološka, koja se u tom slučaju ispoljava ili u "apstinenciji", koja se zmatra voljnim činom, ili u "odsustvu interesovanja" prema polnosti, što se objašnjava preovladavanjem drugih, "duhovnih" interesovanja.

U ljudima pod-polnosti polnost se ponekad lakše podređuje intelektualnim i emocionalnim tendencijama (obično negativnog karaktera) nego kod normalnog muškarca ili žene. Polnost nema nezavisnog postojanja u biću pod-polnosti, ili se u svakom slučaju veoma razlikuje od polnosti kod normalnog čoveka ili žene.

Za čoveka pod-polnosti, zato, normalan čovek izgleda kao čovek koji je opsednut nekom nerazumljivom i neprijateljskom silom. I čovek pod-polnosti smatra svojom dužnošću da se bori sa tom silom u drugim ljudima, jer veruje da ju je pobedio u sebi.

I to zaista objašnjava čitav mehanizam uticaja koji pod-polnost ima na život.

Među ostalim ljudima, ljudi pod-polnosti izgledaju najmoralniji, u religiji najsvetiji. Lako im je da budu moralni i lako im je da budu sveti. Naravno, to je pseudomoralnost i pseudosvetost, ali ljudi obično žive sa pseudovrednostima i samo veoma mali broj želi da nađe prave vrednosti.

Neophodno je da se razume da je gotovo sva moralnost koja je bila nametnuta ljudskoj rasi, gotovo svi zakoni koji kontrolišu polni život, gotovo sva ograničenja koja vode ljudski izbor i odlučivanje u tim slučajevima, svi tabui, svi strahovi: sve to je došlo od pod-polnosti. Pod-polnost, upravo zahvaljujući svojoj različitosti od normalne polnosti, zahvaljujući svojoj nesposobnosti da postane normalna i svom nerazumevanju normalne polnosti, počela je da na sebe gleda kao na superiornu, počela je da diktira zakone normalnoj polnosti.

To ne znači da su sav moral, svi zakoni, sva ograničenja koja se odnose na polnost bili pogrešni. Ali, kao što se uvek događa u životu kad prave ideje dođu iz pogrešnog izvora, zajedno sa onim što je ispravno, one nose u sebi mnogo toga što je pogrešno, što protivreči njihovoj osnovnoj suštini, što donosi nove pometnje i nove komplikacije.

U čitavoj istoriji čovečanstva nemoguće je naći izrazitiji primer patoloških oblika koji stvaraju zakone normalnim oblicima; ukoliko ne usvojimo šire gledanje i shvatimo da u stvari čitava istorija čovečanstva nije ništa drugo do vladavina patoloških oblika nad normalnim. Štaviše, veoma je karakteristično da, dok pod-polnost neprekidno drži pod sumnjom i osuđuje normalnu polnost i njena ispoljavanja, ona pokazuje mnogo više tolerancije prema patološki izvrnutim oblicima.

Pod-polnost uvek nalazi izgovore i opravdanja za ljude "srednjeg pola" i za njihove tendencije, kao i za razna nenormalna sredstva seksualnog zadovoljenja. Naravno da ljudi abnormalnih sklonosti samom tom činjenicom jesu ljudi pod-polnosti. Ali, oni toga nisu svesni i definitivno su ponosni na svoju različitost od ljudi normalne polnosti na koje gledaju kao na "grube" ili "animalne", kojima nedostaje rafiniranost koju oni pripisuju sebi. Postoje čak teorije koje gledaju na "srednji pol" kao na rezultat evolucije.

Sve što je rečeno dosad odnosi se samo na jednu kategoriju pod-polnosti, iako se u toj kategoriji lako može videti nekoliko oblika, od impotencije do homoseksualnosti.

Druga kategorija pod-polnosti ne uključuje ni impotenciju ni neprirodne sklonosti. I, kao što je ranije ukazano, ispoljavanja ove kategorije, sa izuzetkom krajnosti koje se graniče sa ludilom, obično se ne smatraju abnormalnim.

Pojave ove kategorije mogu se podeliti u dve grupe.

Prvoj grupi pripadaju ona ispoljavanja polnosti koja su obojena onim što bi se moglo nazvati psihologijom bordela. A drugoj grupi pripadaju ona ispoljavanja polnosti koja se karakterišu svojim bliskim odnosom sa tlačiteljskim i bolesnim osećanjima nasilnog ili depresivnog karaktera.

Obe grupe se mogu objasniti činjenicom da polnost i sve što se odnosi na polnost ima sposobnost da se poveže sa najprotivrečnijim stranama ljudskog bića.

U prvoj grupi polnost je povezana sa onim što je najniže u čoveku. Za takvog čoveka, polnost je okružena atmosferom prljavštine. Čovek govori i misli o polnosti nečistim rečima i nečistim mislima. Istovremeno, on je rob polnosti i svestan je svog ropstva i izgleda mu da su i svi drugi ljudi robovi, kao što je i on. On mentalno blati polnost i sve što je povezano sa polnošću, izmišlja nepristojne anegdote ili voli da ih sluša. Čitav njegov život je pun opscenog jezika; njemu je sve nečisto, kao što je i on sam. Ako ne degradira polnost, on je ismeva, uzima je kao šalu, nastoji da nađe nešto komično u polnosti.

Traženje komičnog u polnosti, uvođenje smeha u polnost, dovodi do pojave posebne vrste pseudoumetnosti – pornografije, koja je karakteristična upravo po izrugivanju polnosti.

Bez tog izrugivanja, erotska umetnost, čak i u svojim veoma ekstremnim oblicima, može biti sasvim normalna i zakonita, kao što je, na primer, bila u grčkom i rimskom svetu, u drevnoj Indiji, u Persiji u doba procvata sufizma, itd. Odsustvo erotske umetnosti, ili njeni pogrešni oblici, ukazuju, naprotiv, na veoma nizak moralni nivo date kulture i na preovlađivanje pod-polnosti.

Pod-polnost u svim svojim ispoljavanjima, naravno, nastoji da zameni erotsku umetnost pornografijom. Za pod-polnost nema razlike između te dve pojave.

Što se tiče normalne polnosti, neophodno je da se ukaže da u njoj nema smeha. Seksualna funkcija ne može biti komična, ona ne može biti predmet šale. To je jedna od karakteristika normalne polnosti.

Da nastavim nabranje osobina onog oblika pod-polnosti koji se odlikuje psihologijom bordela, može se reći da se taj oblik odlikuje odvajanjem polnosti od ostalih funkcija i suprotstavljanjem polnosti svim ostalim funkcijama. Za intelektualni i za emocionalni život, čak i za običnu fizičku aktivnost (u slučaju ljudi ovog oblika pod-polnosti), polnost je samo smetnja, prepreka, traćenje snage, traćenje energije. To traćenje energije u polnoj funkciji i uvidanje tog traćenja je jedna od distinktivnih crta ovog oblika pod-polnosti.

U normalnoj polnosti to traćenje ne postoji, pošto se energija smešta obnavlja zahvaljujući bogatstvu i pozitivnom karakteru oseta, misli i osećanja povezanih sa polnošću.

Ovaj oblik pod-polnosti je često veoma aktivan u svojim ispoljavanjima u životu i široko je rasprostranjen. Zahvaljujući mnogim specifičnostima našeg života, posebno zahvaljujući *dominaciji abnormalnog nad normalnim* i "nižeg" nad "višim", mnogi ljudi koji zapravo ne pripadaju pod-polnosti uče o polnosti od ljudi tog oblika pod-polnosti, rečima i izrazima koji pripadaju tom obliku pod-polnosti, i oni smesta doživljavaju šok od polnosti kao od nečeg prljavog. Oni su odbijeni psihologijom bordela, ali pošto ne mogu da se otresu utiska koji su stekli, počinju da veruju da ne postoji ništa drugo, i čitav njihov mentalitet u odnosu na polnost postaje obojen i prožet nepoverenjem, pozorenjem i odbojnošću.

A njihovi strahovi i njihova odbojnost u vezi sa tim oblikom ispoljavanja polnosti bili bi veoma dobro zasnovani kad bi samo znali da se abnormalno ne može uzeti kao zakon za normalno i da je u izbegavanju abnormalnog važno da se ne žrtvuje ono što je normalno.

Polnost je u tom obliku veoma blisko povezana sa zločinom, i zapravo se u životu kriminalni karakter, kriminalne sklonosti, jedva i sreću po strani od tog oblika pod-polnosti. Čak i u običnoj naučnoj psihologiji taj oblik ispoljavanja polnosti, koji je lišen svake veze sa moralnim osećanjima, definisan je kao niži ili životinjski. I preovlađivanje tog oblika pod-polnosti u životu je ono što iznad svega pokazuje nivo na kome se nalazi čovečanstvo.

U drugu grupu ispoljavanja tog oblika pod-polnosti, to jest, u grupu u kojoj polne funkcije nisu smanjene, već naprotiv, čak uvećane u odnosu na normalne, polnost je povezana sa svime što je nasilno i okrutno u čoveku.

Čovek te vrste pod-polnosti izgleda kao da stalno hoda ivicom provalije. Polnost i sva osećanja povezana sa polnošću postaju u njemu neizbežno povezana sa razdraženošću, sumnjom i ljubomomom; u svakom trenutku on se može naći potpuno u vlasti osećanja povrednosti, poniženog ponosa, zastrašujućeg osećaja posedovanja; i nema oblika surovosti i nasilja za koji on nije sposoban da bi osvetio svoju "razbesnelu čast" ili "povredena osećanja".

Sve vrste zločina iz strasti bez izuzetka pripadaju tom obliku pod-polnosti.

U Poglavlju X navedene su reči prof. Hvoljsona, koji je napisao da je potrebno "mnogo napora i produženog rada na sebi" da bi se

čovek upoznao sa učenjem o relativitetu. Ali, još veći mentalni napor je potreban da bi se videla "pod-polnost" i ništa drugo u svim zločinima koji su počinjeni iz ljubomore, iz sumnje, iz želje za osvetom itd.

Ali, ako načinimo taj napor i shvatimo da lik Otela, na primer, nije ništa drugo do patologija, to jest, abnormalna i iskrivljena osećanja, tada nam laži od kojih je čovečanstvo živelo i živi postaju jasne.

Teškoća razumevanja prirode ove posebne kategorije pod-polnosti stvorena je stalnim ulepšavanjem i željom da se oplemene i opravdaju sva ispoljavanja nasilja i degenerisanih osećanja povezanih sa polnošću i zločinima iz strasti. Sva moć hipnoze umetnosti i literature usmerena je na glorifikaciju tih osećanja i tih zločina. Ta hipnoza je ono što iznad svega stoji na putu ispravnom razumevanju stvari i čini da ljudi koji uopšte ne pripadaju pod-polnosti smatraju da su obavezni da misle, osećaju i ponašaju se kao ljudi pod-polnosti.

Sve što je rečeno o pod-polnosti može se sumirati u sledećim tvrdnjama:

Prva kategorija pod-polnosti, od impotencije do perverzija, oslanja se na manije i fobije, to jest, patološke sklonosti i patološke strahove; druga kategorija, u svom prvom, životinjskom obliku, bliža je idiotizmu, odsustvu moralnog osećanja, a u svom drugom, više nasilnom obliku, ona podseća na ludilo iluzija ili homicidalnu maniju, pa je čak i u svojim blažim ispoljavanjima puna fiks-ideja i fiksiranih mentalnih slika, koje su praćene ili izazvane mučnim i nasilnim osećanjima.

Dosad sam govorio uglavnom o pod-polnosti, ali sam namerno ukazao na neke crte normalne polnosti.

Normalna polnost, budući potpuno suprotna pod-polnosti, je pre svega potpuno usklađena sa drugim stranama čovekovog života i sa njegovim najvišim ispoljavanjima. Ona im ne stoji na putu i ne uzima energiju od njih; energija upotrebljena za funkcionisanje normalne polnosti je smesta dopunjena zahvaljujući bogatstvu oseta i utisaka koje primaju intelekt, svest i osećanja. Dalje, u normalnoj polnosti nema ničeg što bi bilo predmet podsmeha, ili što bi se mo-

glo povezati sa bilo čime što može biti negativno u čoveku. Naprotiv, ona tako reći odbija sve što je negativno, i to uprkos veoma velikom intenzitetu osećaja i osećanja povezanih sa tim.

Ne znači da je čovek normalne polnosti slobodan od patnje ili razočaranja povezanih sa seksualnim životom. Daleko od toga, te patnje mogu biti veoma snažne i bolne, ali one nikad nisu prouzrokovane unutrašnjim neskladom između polnosti i ostalih funkcija, posebno intelektualnih ili viših emocionalnih funkcija, kao što je slučaj kod pod-polnosti. Normalna polnost je koordinirana i skladna, ali život nije koordiniran i skladan; zato normalna polnost može često da donese mnogo patnje. Ali, čovek normalne polnosti ne krivi druge ljude za svoje patnje i ne nastoji da učini da i drugi pate.

U njegovom osećanju postoji veliko razumevanje neizbežnosti i fatalnosti svega što je povezano sa polnošću, i to razumevanje neizbežnosti pomaže mu da nađe put kroz lavirint protivrečnih osećanja.

Protivrečna i neusklađena priroda mnogih osećanja povezanih sa polnošću, po strani od uticaja života uopšte i raznih vrsta pod-polnosti, često je izazvana, kod ljudi normalne polnosti, različitim uzrocima. Te uzroke jedva da je i dotakla evropska psihologija, iako su istovremeno oni savršeno jasni običnom posmatranju. Ti uzroci su razlike među tipovima. Nauka je prišla i prilazi sa raznih strana ideji o razlici u tipovima; ali, osnovni principi te razlike još su nepoznati. Sve doskora bila je priznata stara podela na "četiri temperamenta" sa izvesnim modifikacijama. Pre izvesnog vremena, ustanovljeni su različiti "tipovi pamćenja", kao što je "auditivno", "vizuelno", "narativno" i tako dalje; danas su ustanovljena *četiri tipa krvi*; u endokrinologiji postoje pokušaji da se ljudi podele na tipove prema njenim "formulama" ili prema njihovim "konstelacijama", to jest u skladu sa kombinacijom unutrašnjih lučenja koja deluju u njima. Ali, sve je to još veoma daleko od prepoznavanja korenite i suštinske razlike među različitim tipovima ljudi, i od tačnog utvrđivanja tih tipova. Tačno i potpuno znanje o tipovima postoji samo u ezoterijskim učenjima i zato ne spada u domen ovog predmeta. Sve što se može utvrditi običnim posmatranjem ograničeno je na činjenicu da su u odnosu na polni život i muškarci i žene podeljeni na izvestan broj, i to ne veoma veliki broj, osnovnih tipova. Za svaki tip jednog pola postoji jedan ili više pozitivnih tipova

suprotnog pola, koji izazivaju želju, potom nekoliko *indiferentnih*, i nekoliko jasno negativnih, to jest, odbojnih tipova. U vezi sa tim su moguće komplikovane kombinacije, kad je, naprimer, određeni tip žene pozitivan za određeni tip muškarca, ali je dati tip muškarca bilo negativan bilo indiferentan za dati tip žene, i obrnuto. U tom slučaju sjedinjenje između dva pogrešno izabrana tipa proizvodi i spoljašnja i unutrašnja ispoljavanja pod-polnosti jedne od kategorija koje su nabrojane. To znači da je za normalno ispoljavanje polnosti neophodno ne samo normalno stanje i muškarca i žene, već i sjedinjenje dva odgovarajuća tipa.

Za ispravno razumevanje ezoterijskih teorija koje se tiču polnosti neophodno je da imamo bar opštu zamisao uloge i značaja "tipova" u polnom životu.

Iz uobičajene perspektive, smatra se da i muškarci i žene mnogo više liče nego što je to zaista slučaj i da su mnogo slobodniji u svojoj odluci i svom izboru, koji ne izgleda da je ograničen opštim uslovima života, podelom na klase i tako dalje. U stvarnosti, čak i uz pomoć opštepoznatog psihološkog materijala moguće je da se razume kako se podela na tipove ispoljava u životu i kako ljudi zavise od te podele.

"Neobičnost ljubavi" je uvek zaokupljala čovekovu maštu. Zašto taj muškarac voli tu ženu, a ne neku drugu? I zašto ta žena voli nekog drugog čoveka, a ne tog, i tako dalje?

"Ein Jüngling liebt ein Mädchen,
Die hat einen Andern erwählt;
Der Andre liebt eine Andre." . . .*

Gde je kraj i gde je početak u toj čudnoj igri privlačnosti, osećanja, raspoloženja, osećaja, taština i razočaranja? Odgovor je: jedino u podeli na tipove.

Da bismo razumeli principe te podele, neophodno je da shvatimo da su za svakog muškarca sve žene na svetu podeljene na nekoliko

* (nem.) "Mladić voli devojkę,
A ona je drugog izazbrala;
Taj drugi voli neku drugu." . . .

kategorija, u skladu sa stepenom njihovog potencijalnog fizičkog i emocionalnog uticaja na njega, sasvim nezavisno od njegovog ili njihovog izraženog ukusa, simpatija i sklonosti.

Žene prve kategorije, kojih je veoma malo za svakog čoveka, izazivaju u njemu maksimum osećanja, želje, fantazije i snova. One ga privlače neodoljivo, bez obzira na sve barijere i prepreke, često na njegovo veliko zaprepašćenje, i u slučaju uzajamne ljubavi, izazivaju u njemu maksimum osećaja. Takve žene ostaju uvek nove i uvek nepoznate. Muškarčeva radoznalost u pogledu njih nikad ne slabi i njihova ljubav nikad za njega ne postaje obična, moguća ili objašnjiva. U njoj uvek ostaje element čudesnog i nemogućeg. I njegovo sopstveno osećanje ne bleedi.

Žene druge kategorije, kojih je za muškarca mnogo više, privlače ga, ali u tim slučajevima se njegova osećanja mnogo lakše kontrolišu razumom ili spoljašnjim okolnostima. To je mirnija ljubav, koja se mnogo lakše uklapa u konvencionalne oblike, i unutrašnje i spoljašnje, lakše može preći u osećaj prijateljstva ili simpatije, i može da izbleedi i nestane, ali uvek za sobom ostavlja toplo sećanje.

Žene treće kategorije ostavljaju muškarca ravnodušnim. Ako su mlade i privlačne, one mogu da utiču na njegovu fantaziju, međutim ne direktno, već pomoću nekog drugog životnog interesovanja, kao što je ponos, taština, materijalni razlozi, zajednički interesi, simpatija, prijateljstvo. Ali, to osećanje, budući da je došlo spolja, ne traje dugo i bleedi. Osećaji su slabi i bezbojni. Prva zadovoljenja obično iscrpljuju svo interesovanje. Ponekad, ako su prvi osećaji bili dovoljno živi, oni se mogu promeniti u svoju suprotnost, antipatiju, neprijateljstvo i slično.

Žene četvrte kategorije interesuju muškarca još manje. One ga takođe mogu privući u izvesnim slučajevima, ili on može da obmanjuje sebe i misli da ga one privlače. Ali, fizički odnosi sa njima sadrže tragički element. *Muškarac ih uopšte ne oseća*. Nastavljanje odnosa sa njima je mehaničko nasilje nad sobom i može da se teško odrizi na nerve, izazove impotenciju i razne druge pojave pod-polnosti.

Mora, naravno, da se razume da žena koja pripada jednoj kategoriji za jednog čoveka može pripadati sasvim drugoj kategoriji za drugog čoveka, i da broj kategorija može biti veći ili manji za razne ljude.

Žene su u potpuno istom položaju; za njih takođe postoje različite kategorije muškaraca; i isto tako malo zavise od njihove sopstvene intelektualne ili emocionalne odluke i izbora. I izbor i odluka su učinjeni za njih. Nikakvi moralni principi, nikakvo osećanje dužnosti, naklonosti, zahvalnosti, prijateljstva, simpatije, sažaljenja, nikakva srodnost ideja ili srodnost interesovanja ne može stvoriti osećaj kad ga nema, ili mu stajati na putu kad postoji; ništa ne može da izmeni bilo šta u tom zaista gvozdenu zakonu tipova.

U običnom životu, zahvaljujući mnogim spoljašnjim uticajima koji kontrolišu živote ljudi, zakon privlačnosti i odbojnosti tipova postaje delimično modifikovan, ali samo u jednom pravcu. To znači da čak i pravi i odgovarajući tipovi mogu da odbiju jedno drugo i da ne osete jedno drugo pod uticajem emocionalnih sukoba i razlike u ukusima i razumevanju. Ali, pogrešni i neodgovarajući tipovi ne mogu nikad ni u kakvim okolnostima osetiti jedno drugo. Štaviše, čak i najmanji element pod-polnosti bilo kod muškarca bilo kod žene, spušta njihove odnose, njihova osećanja i njihove međusobne osećaje u nižu kategoriju, ili čak potpuno uništava sve što je bilo pozitivno u njima.

Ako je ikakvo izbavljenje od delovanja zakona tipova uopšte moguće, moguće je samo ako se slede principi Karma Joge i pod uslovom potpunog razumevanja prirode razlike među tipovima. Ali, to se odnosi na život onih koji vide ili počinju da vide.

U običnom životu, uopšte, vodeći princip je slepilo. Međutim, to slepilo je posebno izrazito u odnosu na pitanja polnosti. Tako u običnim uslovima nije dopuštena ideja, pa je čak i potpuno nepoznata, da u slučaju pogrešne kombinacije tipova jedan od njih ili oba *uopšte neće osetiti drugog*. Dalje, nije uzeto u obzir da nema ničeg bolnijeg niti nemoralnijeg od seksualnih odnosa *bez osećaja*; takođe, stepen i kvalitet tih osećaja može biti veoma različit. Činjenica mogućeg odsustva seksualnih osećaja u seksualnim odnosima je naravno poznata, ali se ne smatra da zavisi od tipova. To uopšte nije uzeto u obzir, nesumnjivo zahvaljujući uticaju pod-polnosti na život.

Svejedno, ljudi razumeju opasnost pogrešnog izbora. A ideja da se izbegnu posledice lošeg izbora i da se izbor poveri onome ko zna više, leži u osnovi ezoteričke ideje o "posvećenju braka" koje treba da izvede "inicirani".

Prava uloga "iniciranog" svakako se ne sastoji od obavljanja mehaničke ceremonije koja dozvoljava ljudima da imaju seksualne odnose. A ljudi dolaze iniciranom ne zbog te ceremonije, već zbog saveta, zbog konačne odluke. Inicirani je odredio njihove tipove, odredio da li odgovaraju jedno drugom ili ne, dao savet i odlučio da li taj brak treba da se sklopi ili ne. Takvo je bilo ili je moglo biti "posvećenje braka". Ali, naravno, sve je to odavno zaboravljeno, zajedno sa učenjem o tipovima i idejom ezoterijskog znanja.

Pesnici su uvek bili svesni druge strane te ideje i pevali su o neodoljivoj sili koja privlači iznutra odgovarajuće tipove jedno drugom, tipove koje ništa ne može da razdvoji i koje ništa ne može da spreči da teže jedno drugom. Kad se takvi tipovi sretnu, rezultat je slučaj idealne i večne ljubavi koji daje materijal pesnicima na hiljade godina.

Ideja o uzajamnom privlačenju iznutra povezanih tipova sačinjava unutrašnje značenje alegorije u Platonovoj "Gozbi" o razdvojenim polovinama ljudi koje traže jedna drugu.

Ali, u stvarnom životu se snovi pesnika i filozofa veoma retko ostvaruju, i u uslovima našeg neskladnog postojanja susret najpogodnijih tipova je, naprotiv, veoma opasan događaj, zbog nagomilavanja olujnih osećanja, i gotovo se bez razlike završava tragedijom, i time da Platonove *polovine* opet izgube jedna drugu.

Učenje o tipovima je od najviše važnosti, jer se normalna polnost može ispravno ispoljiti i, u izvesnom smislu, "evoluirati" samo uz uspešnu kombinaciju tipova. Takođe je neophodno da se razume da je podela na tipove, sama po sebi, rezultat "evolucije", jer su među primitivnijim ljudima tipovi manje izraženi i manje potpuno podeljeni, tako da je snažno izražen tip neka vrsta sekundarne karakteristike.

Moramo sada da utvrdimo šta bi mogla da bude viša polnost i da li zaista postoji neki oblik koji bi se mogao smatrati da pripada nad-polnosti.

Ali, nije lak zadatak da se definiše nad-polnost. Da budem precizniji, naučni materijal koji nam je na raspolaganju ne sadrži podatke za takvu definiciju. I radi materijala koji se odnosi na to pitanje neophodno je da se okrenemo ezoterijskim učenjima. Sve što je moguće da se učini, koristeći postojeći i opšte dostupni materijal, to je

da odredimo šta nije nad-polnost, jer, iako obična misao ne sadrži zapažanja o pod-polnosti i nad-polnosti, ideja o njima joj je veoma bliska, i tako reći se stalno pomalja u pozadini uobičajenih koncepcija. I vrlo često u razmišljanju o polnim funkcijama ljudi ih dele, na primer, na čisto "životinjska" ili "fizička" ispoljavanja, na koja oni gledaju tako reći kao na pod-polnost, i "oduhovljena" ispoljavanja koja za njih zauzimaju mesto nad-polnosti; ili oni uvode ideju "ljubavi" kao suprotstavljenu "seksualnom osećanju" ili "seksualnom instinktu".

Drugim rečima, ideje pod-polnosti i nad-polnosti nisu tako daleko od našeg razmišljanja kao što isprva izgleda. Zapravo, ljudi uvek koriste te ideje u razmišljanju o polnosti, ali ih vrlo često povezuju sa pogrešnim slikama i predstavama.

Štaviše, što je posebno važno, izvesni oblici pod-polnosti se često smatraju nad-polnošću. To se dešava zato što ljudi, nejasno shvatajući razlike u ispoljavanju polnosti, ali srećući u stvarnosti pored normalne polnosti samo pod-polnost, smatraju tu degeneraciju polnosti za evoluciju polnosti.

U tom slučaju oni su sledili liniju najmanjeg otpora, podređujući se uticaju pod-polnosti. I uzevši pod-polnost kao nad-polnost, počeli su da na normalnu polnost gledaju iz perspektive pod-polnosti, kao na nešto iskrivljeno, nečisto, što ometa spasenje ili oslobođenje čoveka.

Samo se u onim ezoterijskim učenjima koja nisu prošla kroz crkvene ili sholastičke oblike ili su sačuvana u svom čistom smislu pod naslagama crkvenih ili sholastičkih oblika mogu naći tragovi učenja o polnosti koja su vredna pažnje. Da bismo otkrili te tragove, neophodno je da preispitamo šta se o toj temi može naći u učenjima ezoterijskog porekla koja su nam dostupna.

Iz perspektive ezoterijskih učenja, na spoljašnji cilj polnosti, to jest, produženje života, a takođe i na usavršavanje soja razvojem sekundarnih karakteristika se gleda kao na mehanički osigurano i sva pažnja tih učenja je usmerena prema skrivenom cilju, to jest, mogućnosti *novog rođenja*, koje, suprotno ovome, uopšte nije osigurano.

Da se vratimo ideji transmucije namernog korišćenja seksualne energije u svrhe unutrašnje evolucije. Moramo da primetimo da

se svi sistemi koji priznaju transmutaciju i ulogu polnosti u transmutaciji mogu podeliti na dve kategorije.

Prvoj pripadaju oni sistemi koji dopuštaju mogućnost transmutacije seksualne energije u uslovima normalnog polnog života i normalnog trošenja seksualne energije.

Drugoj pripadaju oni sistemi koji dopuštaju mogućnost transmutacije samo u uslovima potpunog uzdržavanja od polnosti i asketizma.

Bilo da se slažemo sa osnovnom pretpostavkom teorije o samoj transmutaciji, sistemi druge vrste, to jest, oni koji dopuštaju mogućnost transmutacije samo u uslovima asketizma, istorijski su nam bliskiji i razumljiviji.

Razlog za to leži u činjenici da su se glavne religije kulturnog čovečanstva u skorijim epohama, Budizam i Hrišćanstvo, držale i još uvek drže te tačke gledišta, to jest da je seksualni život prepreka čovekovom spasenju, ili da se u svakom slučaju može dopustiti samo kao žalosna neophodnost, kao ustupak čovekovo slabosti. Judaizam je takođe bliži ovoj tački gledišta nego suprotnoj, a takođe i Islam, koji, nakon svega, i nije ništa drugo do reformisani Judaizam oslobođen jedino duha potištenosti i očajanja, ali koji čuva gotovo čitavu etiku Judaizma i prilično prezriv stav prema polnosti.

Budizam je u svojoj suštini bio monaški red i učenje Gotame Bude uvek je bilo upućeno monasima i sadržalo je izlaganje principa i pravila najkraćeg puta ka *Nirvani*, kako ih je on razumeo. Svetovnjaci su u Budizmu bili dopušteni tek kasnije i samo kao učenici koji se pripremaju da postanu monasi. Za njih su načinjena posebna pravila, koja su predstavljala ublaženu monašku disciplinu. To su takozvani "pet propisa", čije prihvatanje označava prihvatanje Budizma. Polnost je tu još uvek dozvoljena. Treće od tih pravila kaže: "Poštujem pravilo da se uzdržim od nezakonitih seksualnih odnosa." To znači da još uvek postoje izvesni oblici koji se smatraju zakonitim.

Ali, sledeći stupanj Budizma – osam propisa – uključuje potpuno odricanje od polnosti.

Propis koje se tiče polnosti glasi: "Poštujem propis da se uzdržavam od seksualnih odnosa".

Ovde je, naime, reč "nezakonitih" izostavljena, ili, drugim rečima, na sve oblike seksualnog života, abnormalne i normalne, gleda se kao na nezakonite. Oni koji su prihvatili osam propisa ne žive neizostavno u manastirima, ali žive kao monasi.

Tako su Buda i njegovi najbliži učenici smatrali da je prvi uslov za transmutaciju seksualne energije – čija ideja mora da im je bila jasna – da se potpuno uzdržavaju.

Hrišćanstvo stoji veoma blizu Budizmu u tom pogledu i sasvim je moguće da se ta strana hrišćanskog učenja razvila pod uticajem budističkih propovednika. Na ulogu apostola Pavla i uticaj Judaizma u stvaranju hrišćanskih pogleda na polnost ukazano je ranije.

Veliki značaj za ustanovljavanje hrišćanskih pogleda na polnost imale su zagonetne Hristove reči:

Jer ima nekih evnuha, koji su tako rođeni iz majčine utrobe; i ima nekih evnuha, koji su od muškaraca načinjeni evnusima; i biće evnuha koji će sebe učiniti evnusima zarad carstva nebeskog. Onaj ko je u stanju da to primi, neka primi.

(*Matej, 19.12*)

Sa ovim pasusom su uopšteno povezani sledeći pasusi:

I ako te tvoje desno oko sablazni, iskopaj ga i odbaci ga od sebe; jer ti je korisno da samo jedan tvoj deo nestane, a da celo tvoje telo ne bude bačeno u pakao.

I ako te tvoja desna ruka sablazni, odseci je, i odbaci od sebe; jer je bolje za tebe da samo jedan tvoj deo nestane, nego da celo tvoje telo bude bačeno u pakao.

(*Matej, 5. 29-30*)

Ti pasusi su dali materijal za mnoga fantastična tumačenja, počevši sa osudom polnosti u celini, kao nečeg nečistog po prirodi, a završavajući sa učenjem o kastriranim i fanatičnim dobrovoljnim kastriranjem radi spasenja duše.

Ti pasusi u Jevandelju dali su ogroman podsticaj pod-polnosti u ideji o borbi protiv normalne polnosti.

Pravo značenje navednih Hristovih reči ne može se razumeti bez razumevanja ideje nad-polnosti, jer je Hrist govorio o nad-polnosti.

Ali, pre nego što pređemo na ispitivanje onoga što znamo o nadpolnosti, neophodno je da utvrdimo ispravan pogled na druga učenja o polnosti koja su postojala, pored budizma i hrišćanstva, to jest, neophodno je da razumemo da budističko-hrišćanski pogled na ljubav i polnost ni na koji način ne predstavlja jedini mogući ili jedini postojeći pogled.

Postoje drugi oblici religioznog razumevanja polnosti, u kojima se na polnost, daleko od toga da se ona osuđuje, naprotiv gleda kao na izraz Božanstvenosti u čoveku i kao na predmet obožavanja.

To je očigledno čak i u savremenim indijskim religijama sa njihovim redovima lingamâ u hramovima, sa ceremonijalnim plesovima erotičnog karaktera, i sa erotičnim slikama u hramovima. Kažem čak i u savremenim indijskim religijama, zato što se one nesumnjivo degenerišu u tom pogledu i sve više i više gube osnov u pogledu svog obogotvorenja polnosti. Ali, nema sumnje da se do relativno nedavno nekoliko kultova sastojalo u potpunosti od obožavanja polnosti i njenih ispoljavanja.

Taj pogled na polnost je za nas krajnje stran, nerazumljiv i čudan. Za nas je to "paganstvo". Isuviše smo naviknuti na judeohrišćanski ili budistički pogled na polnost.

Ali, religije Grčke i Rima i još drevniji kultovi Krita, Azije i Egipta, takođe su obogotvoravali polnost i njihova ezoterijska učenja i Misterije videli su način za transmutaciju, ne u suprotstavljanju polnosti, već kroz polnost. Šta je ispravnije, nemoguće je reći. Mi znamo suviše malo o transmutaciji, o njenim mogućim rezultatima. Ako postoje ljudi koji je postignu, samom tom činjenicom oni gotovo smesta napuštaju naše vidno polje i nestaju za nas. Ali, jedna stvar se može reći bez oklevanja: ako je transmutacija moguća, ona je moguća samo za normalnu polnost. Nijedan od oblika podpolnosti ne može da evoluirâ. Samo zrno koje je zdravo može dati zeleni izdanak. Zrno koje je iznutra trulo umire, ali se ne rađa.

Koliko god čudno to moglo izgledati na prvi pogled, ezoterijska ideja o dvojnoj ulozi polnosti, a takođe i ideja o transmutaciji, mnogo je bliža naučnoj misli nego što bi se moglo pretpostaviti, to jest, bliža *modernoj* naučnoj misli nego naučnoj misli, recimo, 19. veka.

Nova grana naučne psihologije, koja se već razvija u odvojenu nauku i baca potpuno novu svetlost na druge nauke, posebno na psi-

hologiju, naime *endokrinologija*, ili proučavanje žlezda sa unutrašnjim lučenjem, obećava mnogo u pogledu proučavanja i utvrđivanja osobina i uzroka čovekovih raznih funkcija, među njima i funkcije polnosti i njihovog odnosa prema drugim funkcijama.

Polazna tačka učenja o unutrašnjim lučenjima bio je rad Kloda Bernara o funkciji glikogena (1848-57) i Adisonov izveštaj, 1849. godine, o nadbubrežnim žlezdama. To je vodilo eksperimentima Braun-Sekara (Brown-Sequard), koji je 1891. godine uveo zapažanje "posebnih supstanci" koje izlučuju u krv različiti organi, a takođe i koncept međusobnog funkcionalnog odnosa telesnih tečnosti. Dve teorije su napredovale da objasne mehanizam odnosa. Prva je bila teorija "hormona", čije prisustvo je eksperimentalno utvrđeno 1902. godine. Druga je bila teorija koja povezuje endokrina lučenja sa autonomnim nervnim sistemom. Eksperimenti, kako hirurški, tako i oni sa injekcijama ekstrata žlezda, izvedeni su na bubrežnim, tiroidnim, paratiroidnim i drugim žlezdama, iako je, u poslednjih pedeset godina, pažnja bila usmerena više na hipofizu, koja je bila viđena kao voda endokrinog sistema. Da unutrašnja lučenja kontrolišu telesni sklop i da su aktivatori emocija, naglasili su mnogi pisci. Psihološki aspekt endokrinologije, iz perspektive psihološkog stvaranja ličnosti, pojavio se kasnije. Treba primetiti da su danas mišljenja podeljena u pogledu toga da li endokrinologija treba da uključi sve delove tela, na osnovu toga što svi organi daju hemijske supstance krvi i limfi, ili treba da uključi same endokrine žlezde, zajedno sa još nekim drugim žlezdama unutrašnjeg, kao i spoljašnjeg lučenja.

U sledećem izlaganju *endokrinologija* se uzima kao proučavanje žlezda sa unutrašnjim lučenjem, (a takođe i žlezda sa unutrašnjim i spoljašnjim lučenjem), to jest, kao deo šire nauke, *hormonologije*, koja proučava unutrašnja lučenja *svih organa*.

Prema podacima endokrinologije, sve fizičke osobine i funkcije čoveka: rast, hranjenje, struktura tela, funkcionisanje različitih organa, a takođe i sav psihički život, intelektualni i emocionalni, čitav psihički sklop čoveka, njegova aktivnost, njegova energija, njegova snaga – sve to zavisi od osobina i karaktera aktivnosti žlezda sa unutrašnjim lučenjem, koje stvaraju pokretačke moći za rad svih organa, nervnog sistema, mozga itd.

Sve spoljašnje karakteristike, sve što vidimo u čoveku, njegova visina, struktura njegovog skeleta, kvalitet kože, očiju, ušiju, kose, glasa, disanje, način mišljenja, brzina opažanja, karakter, emocionalnost, snaga volje, energija, aktivnost, inicijativa – sve to zavisi od delovanja žlezda sa unutrašnjim lučenjem i, da tako kažemo, odražava njihovo stanje. Endokrinologija je načinila ogroman korak u proučavanju čoveka, korak čiji je značaj još daleko od toga da bude uvažen i shvaćen.

Naučna psihologija, čiji je razvoj došao do potpunog zastoja otprilike krajem 19. veka, i koja početkom 20. veka nije dala nijedno delo vredno pažnje, počinje da stiže novu snagu i da revidira sve svoje teorije iz perspektive endokrinologije.

U radovima endokrinologa koji su se već pojavili ima nekih interesantnih pokušaja da se sudbina istorijskih ličnosti tumači iz perspektive proučavanja njihovog endokrinološkog tipa, to jest, kombinacije njihovih unutrašnjih lučenja u različitim periodima njihovog života.

Kao primer takvog proučavanja navešću dve knjige dr. Bermana iz Njujorka.

U prvoj od tih knjiga, "*Žlezde koje regulišu ličnost*", dr Berman, ukazavši na principe endokrinološkog proučavanja čoveka koje on sledi, uzima nekoliko istorijskih ličnosti u pogledu kojih postoje manje ili više određeni podaci. Prva od njih je Napoleon, kako je poznat sa svojih portreta, iz sećanja svojih lekara i po podacima autopsije njegovog tela na ostrvu Sveta Jelena. Na osnovu tih podataka, dr Berman daje, da tako kažemo, endokrinološku istoriju Napoleona, to će reći, on objašnjava, iz svoje tačke gledišta, pod uticajem kojih žlezda sa unutrašnjim lučenjem su protekli razni periodi Napoleonovog života. Tako dr Berman objašnjava sve neuspehe Napoleonovih poslednjih kampanja, završno sa katastrofom kod Vaterloa, slabljenjem funkcije hipofize, koje je postalo još naglašenije na ostrvu Sv. Jelena i potpuno izmenilo njegovu ličnost.

Kasnije, dr. Berman uzima Ničea, Čarlsa Darvina, Oskara Vajlda, Florens Najtingejl i druge.

U svojoj drugoj knjizi, "*Jednačina ličnosti*", on ispituje tipove koji proizlaze iz preovlađivanja jedne ili druge žlezde i smatra čoveka marionetom koju kontrolišu žlezdana lučenja.

Knjige dr Bermana ne mogu se nazvati naučnim. One predstavljaju fantazije na endokrinološke teme. Ali, fantazije dr. Bermana se veoma približavaju stvarnim činjenicama, o kojima se još i ne sanja u filozofiji. Iz strogo naučne perspektive, gotovo svaki posebni zaključak dr Bermana može se opovrgnuti ili smatrati nedokazanim. I sasvim je moguće da će svaki *odvojeni* zaključak dr. Bermana biti opovrgnut, pre ili kasnije. Ali, ono što neće biti opovrgnuto, već naprotiv, utvrđeno i dokazano, jesu *principi* na kojima on zasniva svoje rezonovanje. Ti principi će ostati i stvoriće osnovu za zasnivanje novog razumevanja čoveka, to jest, novog za modernu misao, ali koja se u stvarnosti sve više i više približava ezoterijskom.

U vezi sa problemom pod-polnosti i nad-polnosti, ono što je od posebnog interesa je značenje i uloga unutrašnjeg lučenja *polnih žlezda*, i uticaj tog lučenja na čovekove funkcije, a takođe i na druga lučenja.

Kao što je ustanovila fiziologija pre pojave endokrinologije kao posebne nauke, polne žlezde su istovremeno žlezde i sa unutrašnjim i sa spoljašnjim lučenjem; a unutrašnje lučenje polnih žlezda je glavni faktor u regulisanju i razvoju sekundarnih polnih karakteristika. To je slučaj u tom stepenu da u slučaju povrede polnih žlezda ili u slučaju kastracije, kad unutrašnje lučenje prestane ili je ometeno, sekundarne karakteristike nestaju ili se preoblikuju, i čovek postaje degenerisani tip pod-polnosti.

Tako savremena nauka ne samo da priznaje dvojnu ulogu polnosti, već na njoj zasniva mnogo toga, prepoznajući u unutrašnjem lučenju polnih žlezda neophodan faktor za ispravno funkcionisanje čitavog organizma, a u izmeni ili slabljenju tog lučenja uzrok slabljenja i pogoršanja svih ostalih funkcija.

Unutrašnje lučenje polnih žlezda je *transmutacija* koju nauka već priznaje. Normalan život i očuvanje sekundarnih karakteristika zavise od te transmutacije. Svako slabljenje sekundarnih karakteristika ukazuje na slabljenje te transmutacije; znatno slabljenje ili prestanak transmutacije prouzrokuje *pod-polnost*. Ezoterijska ideja se razlikuje od naučnog pogleda samo u tome što dopušta mogućnost da se transmutacija poveća i dovede do stepena potpuno ne-shvatljivog i nepoznatog intenziteta, koji stvara novi tip čoveka.

Ako taj novi tip pripada *nad-polnosti*, šta ta nad-polnost znači?

Pokušaji endokrinološkog proučavanja istorijskih ličnosti, kao i klinička ispitivanja, ustanovljuju sasvim jasno činjenice pod-polnosti, njihovo poreklo, uzroke i posledice. Ali, one ne kažu ništa o nad-polnosti.

Gde treba potražiti materijal za rasuđivanje o nad-polnosti?

Na horizontu naše istorije mi vidimo dve nadljudske figure – Gotamu Budu i Hrista. Bilo da ih uzimamo kao stvarne ljude koji su zaista postojali, ili kao mitove, kao tvorevine narodne mašte ili ezoterijske misli, mi u njima nalazimo zajedničke crte.

Priča o životu Gotame Bude nam govori da je u svojoj mladosti princ Gotama bio okružen sjajnim dvorom, punim lepih žena, da je bio oženjen i da je imao sina. On je napustio sve to kad se povukao u pustinju i u njegovom kasnijem životu polnost nije imala nikakvu ulogu. Izuzev nekoliko apokrifnih legendi, istorija nam nije sačuvala nikakav opis iskušenja ili borbe povezane sa polnošću.

Isus je još određeniji iz te perspektive. Mi ne znamo ništa o njegovom polnom životu. Koliko znamo, u njegovom životu nije bilo nikakve žene. Čak i u iskušenjima u divljini đavo nije pokušao da ga zavede nekom ženom; đavo mu je pokazao carstva sveta i svu njihovu slavu, obećao čudo, ali nije ponudio ljubav. Očigledno, po zamisli, po ideji autora koji je stvorio dramu o Hristu, Hrist je već bio iznad tih iskušenja i tih mogućnosti.

Sada se možemo zapitati nisu li Hrist i Buda bili ljudi nad-polnosti. Nema osnova koji bi nam dopustio da ih svrstamo u pod-polnost. A istovremeno, obojica su se nesumnjivo razlikovala od običnih ljudi.

Na nesreću, mi nemamo informacija koje se tiču strukture Isusovog tela i njegovih spoljašnjih karakteristika. Svi njegovi prikazi iz prvih vekova su sasvim proizvoljni.

Ali, što se tiče Bude, situacija je drugačija, jer postoje veoma tačni i detaljni opisi strukture njegovog tela i svih njegovih spoljašnjih crta i karakteristika.

Pod tim mislim na takozvana "trideset dva znaka Bude" i "osamdeset sporednih oznaka".

Što se tih znakova tiče, postoji legenda koja je delimično usvojena od pisaca Jevandelja u odnosu na Hrista (vidi Poglavlje IV, str. 139). Kad je Buda rođen, Asita, stari pustinjač, sišao je sa Himalaja

u Kapilavastu. Kad je ušao u palatu, obavio je Arga žrtvu pred stolima bebe. Potom je Asita obišao triput oko deteta, uzeo ga na ruke i "pročitao" na njegovom telu trideset dva znaka Bude i osamdeset sporednih karakteristika koje su bile vidljive njegovom unutrašnjem vidu.

Moderni proučavaoci Budizma, na osnovu filoloških i istorijskih istraživanja, smatraju da su ta "trideset dva znaka" kasnija izmišljotina. A svakako nema sumnje da ta "trideset dva znaka" sadrže mnogo toga što je konvencionalno, mnogo mitologije, mnogo naivne alegorije i mnogo toga što je iskvareno usmenim prenošenjem, pri prepisivanju i prevodu.

Ali, uprkos svega toga, endokrinološko poučavanje trideset dva znaka Bude bilo bi od ogromnog značaja i nije nemoguće da bi podiglo veo koji pokriva zagonetku nad-polnosti.

Postoji nekoliko varijanti spiska "trideset dva znaka Bude" ili "trideset dva znaka savršenstva", a takođe i "osamdeset sporednih oznaka". U svim slučajevima je prevod veoma sumnjiv i ima mnogo različitih tumačenja različitih znakova.¹

Ovde ću dati varijantu koja je prihvaćena u savremenoj popularnoj budističkoj literaturi. U prepisu, prevodu i tumačenju, mnogi "znaci" su potpuno izgubili svoj smisao i značaj. Ali, mislim da, prvo, filološka, i drugo, psihološka analiza pouzdanih varijanti može dopuniti tekstove, čije endokrinološko proučavanje može otkriti mnogo toga što je novo i neočekivano.

TRIDESET DVA ZNAKA BUDE

1. Dobro formirana glava i čelo.
2. Kosa je crno-plava i sjajna. Svaka kovrdža raste s leva na desno.
3. Čelo je široko i pravo.

¹ *Trideset dva znaka Bude*, "Jatakamala", M. M. Higin, Kolombo, 1914.
"Trideset dve Lakšane", Suddharma Pundarika, "Le Lotus de la Bonne Loi" (str. 553-630), Burnouf.
"Trideset dva znaka Savršenstva", Darma Samgraha (str. 53), Kinjiu Kasawara i prof Maks Müller.

4. Ima vlas između dve obrve, okrenutu na levo; bela je kao sneg.
5. Trepavice su kao kod tek rođenog teleta.
6. Ima sjajne, plavo-crne oči.
7. Ima četrdeset zuba, svi jednaki.
8. Zubi su gusto poredani.
9. Zubi su čisto beli.
10. Njegov glas je kao glas Maha-Brame.
11. Ima izuzetan ukus.
12. Jezik mu je mek i dugačak.
13. Vilice su mu kao lavlje.
14. Ramena i ruke su divno uobličeni.
15. Sedam delova njegovog tela su okrugli i puni.
16. Prostor između ramena je dobro popunjen.
17. Koža mu je zlatne boje.
18. Ruke su mu duge, tako da kad stane uspravno, šake mogu da mu dodirnu kolena.
19. Gornji deo njegovog tela je kao kod lava.
20. Njegovo telo je pravo kao kod Maha-Brame.
21. Iz svakog korena raste samo jedna vlas.
22. Te vlasi se savijaju na desno na vrhu.
23. Polni organi su skriveni po prirodi.
24. Listovi nogu su puni i okrugli.
25. Noge su mu kao u jelena.
26. Prsti i nožni palčevi su vitki i jednake dužine.
27. Pete su mu duge.
28. Svod stopala je visok.
29. Stopala i šake su tanani i dugački.
30. Prsti i nožni palčevi pokriveni su epidermisom.
31. Stopala su mu ravna i on stoji čvrsto.
32. Pod stopalima njegovih nogu pojavljuju se dva sjajna točka sa hiljadu paoka.

Kakav se zaključak iz perspektive endokrinološke teorije može doneti iz proučavanja trideset dva znaka Bude? I da li se može doneti bilo kakav zaključak? Mislim da je to stvar za specijaliste. Jedna stvar je, međutim, nesumnjiva, a to je da ako ta trideset dva znaka uzmemo kao stvarni opis živog čoveka, bićemo prisiljeni da kažemo da *takav čovek ne postoji*. Buda u sebi kombinuje protiv-

rečne crte. On ima crte koje izgleda da ukazuju na "feminost", druge na "infantilizam", a naporedo sa njima su crte koje ukazuju na izuzetno snažan razvoj maskulinog tipa. Govoreći uopšteno, Budine sekundarne karakteristike su izmešane i u takvoj kombinaciji se ne sreću u životu. Buda je neobičan i *nov* tip čoveka. I kako se već može smatrati utvrđenim da sve spoljašnje crte i karakteristike zavise od ovog ili onog oblika razvoja žlezda sa unutrašnjim lučenjem, slika razvoja Budinih unutrašnjih lučenja mora biti nešto krajnje neverovatno i *novo*. Štaviše, unutrašnje lučenje polnih žlezda u njegovom slučaju izgleda da nije oslabljeno (kao što bi trebalo da bude, sudeći po nekolicini karakteristika), već je, naprotiv, povećano u ekstremnoj meri.

Ako je to transmutacija, ako je to nad-polnost, zar to ne ukazuje na pravac koji naša misao mora uzeti u nastojanjima da razume zagonetku evolucije čoveka? I zar to ne znači da se u procesu evolucije seksualna energija, tako reći, okreće unutra u organizmu i stvara u njemu nov život, sposoban za stalno novu, ili *večnu* regeneraciju?

Ako je to put preobražaja (evolucije) čoveka, to znači da je čovek čudan biološki tip, čiji polni period, period razmnožavanja, pripada nižoj (ili srednjoj) fazi preobražaja. Ako zamislimo leptira čije bi funkcije razmnožavanja, umesto da pripadaju leptiru, pripadale gusenici, onda bi leptir u odnosu na gusenicu bio nad-polan. To znači da bi funkcija razmnožavanja i shodno tome funkcija pola kod leptira bila nepotrebna i prestala bi da postoji. To bi bila biološka shema čovekove evolucije. Da li je to moguće? Da li je to verovatno? Na ta pitanja se ne može odgovoriti sa materijalom koji nam je danas dostupan.

Ali, psihološka slika čovekovog približavanja nad-polnosti nam je nešto jasnija. U životu postoje čudna osećanja i čudni oseti, neobjašnjivi iz uobičajene perspektive, a u ljubavi i svim seksualnim osetima postoji čudna melanholija i čudna tuga. Što više čovek oseća, to je jači u njemu osećaj odlaska, osećaj razdvajanja.

Osećaj razdvajanja potiče iz činjenice da muškarcu (ili ženi) jakih osećanja seksualni oseti bude izvesno novo stanje svesti, nove emocije. A te nove emocije menjaju seksualne emocije i čine da one blede i nestaju.

U tome leži tajna duboke melanholije najživljih seksualnih osećaja; u njima postoji izvesni jeseni ukus, ukus nečeg što mora proći, mora umreti, mora ustupiti svoje mesto nečem drugom.

To "nešto drugo" je *nova svest*, za čiju definiciju i opis nema reči, ali kojoj se, od svega što znamo, samo seksualne senzacije približavaju.

Mistička stanja moguća za čoveka pokazuju veoma čudan odnos između mističkih iskustava i iskustava polnosti.

Mistički osećaji nesumnjivo i neporecivo imaju ukus polnosti. Da kažemo tačnije, od svih običnih ljudskih iskustava samo se seksualni osećaji približavaju onom što bismo mogli nazvati "mističkim".

Od svega što znamo u životu, samo u ljubavi postoji ukus mističnog, ukus ekstaze. Ništa nas drugo u životu ne dovodi tako blizu granici ljudskih mogućnosti, izvan koje počinje nepoznato. I u tome, bez sumnje, leži uzrok užasne vlasti polnosti nad ljudskim dušama.

Ali istovremeno seksualni osećaji nestaju u svetlosti mističkih iskustava.

Prvi osećaj mističkih iskustava intenzivira seksualne osećaje, ali dalji talas svetlosti koji čovek počinje da vidi potpuno apsorbuje i čini da nestanu te male iskrice strasti koje su mu ranije izgledale kao plamen ljubavi i strasti.

Shodno tome, u pravom misticizmu nema žrtvovanja osećanja. Mistički osećaji su osećaji iste kategorije kao i osećaji ljubavi, samo beskrajno viši i mnogo složeniji. Ljubav, "polnost", to je samo predukus mističkih osećaja. Jasno je da *predukus* mora nestati kad dođe ono što je on najavljavao. Ali je podjednako jasno da borba sa predukusom, žrtvovanje predukusa, odricanje od predukusa, ne može ništa približiti ni ubrzati.

Da li je borba protiv normalne polnosti neophodna radi postizanja nad-polnosti, ili se, naprotiv, nad-polnost može postići u uslovima normalnog funkcionisanja polnosti, tačka je u kojoj se ideje ezoterijskih sistema, kao što je ranije ukazano, veoma mnogo razlikuju. I kako je bilo kakva protivrečnost između sistema ezoterijskog porekla suštinski nemoguća, ta razlika može imati samo jedno značenje. A to značenje je da postoje tipovi ljudi za koje je postignuće

nad-polnosti moguće samo kroz borbu protiv polnosti, za njih polnost nije dovoljno uskladen sa ostalim funkcijama i ne evoluirala sama od sebe; i da postoje drugi tipovi ljudi za koje je postignuće nad-polnosti moguće bez borbe protiv polnosti, jer se njihova polnost postepeno preobražava u skladu sa preobražajem ostalih funkcija.

Obično znanje nema dovoljno materijala da odredi tok ovog preobražaja, niti da odredi suštinsku prirodu nad-polnosti. I samo potpuno novo proučavanje čoveka, započeto i vođeno u uslovima napuštanja svih okamenjenih teorija i principa, može otkriti puteve za razumevanje prave evolucije.

1912-1929.

BELEŠKA O PISCU

PJOTR DEMJANOVIČ USPENSKI rođen je 1878. godine u Moskvi. Njegova prva knjiga, "*Četvrta dimenzija*", objavljena 1909. godine, odmah ga je svrstala u klasu značajnih autora na polju apstraktnih matematičkih teorija. Sledila ju je knjiga "*Tertium Organum*", objavljena 1912. godine, a potom duže putovanje kroz Englesku, Francusku, Italiju, Egipat, Indiju i Cejlon, koje je, kako je to sam Uspenski sročio, preduzeo radi "*potrage za čudesnim*".

Na povratku sa svojih putovanja, Uspenski u Moskvi, 1915. godine, susreće Georgija Ivanoviča Gurđijeva, što predstavlja tačku preokreta u njegovom životu. Od tog vremena njegovo interesovanje je bilo usmereno na praktičnu studiju metoda za razvoj čovekove svesti.

Od 1917. godine Uspenski je živeo u Petrogradu, gde su njegova javna predavanja okupila brojne slušaoce. Kada je izbila Revolucija, otišao je na Kavkaz, da se pridruži Gurđijevu, a 1920. godine, zajedno odlaze u Konstantinopolj. Tu je Uspenski saznao da ga njegovi zainteresovani poklonici u inostranstvu uporno traže, da je knjiga "*Tertium Organum*" objavljena u Americi, gde je izazvala veliko interesovanje publike, a kao rezultat svega toga, grofica Rodermer ga poziva da poseti Englesku.

U Londonu, 1921. godine, Uspenski započinje seriju predavanja koja su konačno dovela do formiranja grupe učenika zainteresovane za Gurđijevljeve ideje. Istovremeno, on pomaže Gurđijevu da ustanovi vlastiti Institut u Fontebloyu. U Londonu i njegovoj okolini Uspenski neprekidno radi sve do 1940. godine. Tokom ovog perio-

NOVI MODEL UNIVERZUMA

da, dok je držao javna predavanja na koja su dolazili mnogi uticajni Englezi i Engleskinje, među kojima su bili Oldous Haksli, Džerald Herd, B. D. Beresford, Eldžernon Blekvud i A. R. Oregu – Uspenski je radio na pisanju knjiga "U potrazi za čudesnim" i "Psihologija moguće evolucije čoveka", koje su objavljene 1947. godine.

Najposle, Uspenski 1940. godine dolazi u Ameriku. Tu, sa nekim svojim bivšim londonskim učenicima i američkom publikom, nastavlja sa predavanjima, diskusijama i radom, a u Englesku se vraća tek neposredno pred smrt, 1947. godine.

U delu "Novi model univerzuma" Uspenski se pokazuje kao mislilac sa dubokom preokupacijom za probleme čovekove egzistencije. Nemoguće je ostati ravnodušan prema njegovim idejama izloženim u ovoj knjizi, jer se one čine fantastičnije od najneobičnije naučne fantastike, a opet imaju ukus stvarnosti bliže od najbližije svakodnevice. Ezoterijski krug čovečanstva, evolucija i preobražaj ljudske prirode i ideja "nadčoveka", tri dimenzije prostora i tri dimenzije vremena, svesno posmatranje snova, nalaženje skrivenog sistema znanja ugrađenog u piramide, Sfingu, Notr Dam i druga velika dela "objektivne umetnosti", tumačenje dubokih skrivenih psiholoških istina u drevnim tekstovima, kao što su Manuovi zakoni, Novi Zavet i drugi – sadržaji su koji iz novih i neočekivanih uglova otvaraju mogućnost potpuno drugačijeg gledanja na svet i čoveka, drugačijeg od svega što znamo ili za šta smo čuli.

U svom traganju za krajnjom istinom Uspenski je nemilosrdno iskren, i mnoge njegove tvrdnje iznete u ovoj knjizi daleko od toga da su proizvoljne, ili da predstavljaju rezultat pukog mozganja; one su proizvod dugog i krajnje ozbiljnog autorovog rada na sebi i eksperimentata sa samim sobom na kakve bi se retko ko odvažio, a što je najvažnije, direktnog upoznavanja autora sa drevnim sistemom znanja o čoveku i svetu koje stoji na tako visokom nivou kakav nam je danas teško i da zamislimo.

SADRŽAJ

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU	5
UVODNA NAPOMENA	13
UVOD	17
Poglavlje I	
EZOTERIZAM I SAVREMENA MISAO	28
<i>Ideja skrivenog znanja * Siromaštvo ljudske imaginacije * Teškoća formulisanja želja * Indijska priča * Legenda o Solomonu * Legenda o Svetom Gralu * Ideja zakopanog blaga * Različiti odnosi prema Nepoznatom * Proširenje granica znanja * "Magično" znanje * Nivo prosečnog znanja * Kognitivna vrednost "mističnih" stanja * Identitet mističnih iskustava * Misticismizam i skriveno znanje * Unutrašnji krug čovečanstvaPP * Analogija između čovečanstva i čoveka * Moždane ćelije * Ideja evolucije u savremenoj misli * Hipoteze koje su postale teorija * Zbrka između evolucije varijanti i evolucije vrsta * Različita moguća značenja evolucije * Evolucija i transformacija * Religija misterija * Šta je dato inicijacijom * Drama Hrista kao Misterije * Ideja o unutrašnjem krugu savremene misli * "Preistorijska" epoha * "Divljaci" * Očuvanost znanja * Sadržaj ideje ezoterizma * Škole * Veštački razvoj civilizacije * Pristup ezoteričkom krugu * Religija, filozofija, nauka i umetnost * Različiti nivoi čoveka * Uspešne civilizacije * Princip varvarizma i princip civilizacije * Savremena kultura * Paralelni razvoj varvarizma i kulture * Pobjeda varvarizma * Položaj unutrašnjeg kruga * "Plan" u prirodi * Mimikrija * "Zaštitna sličnost" * Stara teorija mimikrije * Ne-konzistentnost naučnih teorija * "Teatralnost" * "Moda" u prirodi * "Velika laboratorija" * Samorazvijajuća stvorenja * Prvo čovečanstvo – Adam i Eva * Životinje i čovek * Prve kulture *</i>	

Iskustvo na greškama * Socijalni organizmi * Animalne biljke * Pojedinačni čovek i mase * Mit o Velikom Potopu * Vavilonska kula * Sodoma i Gomora i deset pravednih ljudi * Mitovi o neljudskim rasama * Mravi i pčele i njihova "evolucija" * Razvoj propasti nekadašnjih rasa samorazvijajućih stvorenja * Realizacija socijalističkog poretka * Gubitak veze sa zakonima prirode * Automatizam * Civilizacija termita * Žrtvovanje inteligencije * "Evolucija" i svaremeni dogmatizam * Psihološki metod

Poglavlje II

ČETVRTA DIMENZIJA

Ideja skrivenog znanja * Problem nevidljivog sveta i problem smrti * Nevidljivi svet u religiji, u filozofiji i u nauci * Problem i različite interpretacije smrti * Ideja četvrte dimenzije i različiti pristupi ovoj ideji * Naša pozicija u odnosu na "domen četvrte dimenzije" * Metodi proučavanja četvrte dimenzije * Hintonove ideje * Geometrija i četvrta dimenzija * Morozovljev članak * Zamišljeni svet u dve dimenzije * Svet neprekidnih čuda * Fenomen života * Nauka i nemerljivi fenomen * Život i misao * Percepcija ravanskih bića * Različiti nivoi razumevanja sveta ravanskih bića * Hipoteza treće dimenzije * Naš odnos prema "nevidljivom" * Svet nemerljivog oko nas * Nestvarnost tela u tri dimenzije * Naša sopstvena četvrta dimenzija * Manjkavosti naše percepcije * Svojtva percepcije u četvrtoj dimenziji * Neobjašnjive pojave u našem svetu * Svet psihe i pokušaji njegove interpretacije * Misao i četvrta dimenzija * Širenje i skupljanje tela * Rast * Fenomen simetrije * Dijagrami četvrte dimenzije u prirodi * Kretanje od centra prema spolja * Zakoni simetrije * Stanja materije * Odnos prostor-vreme u materiji * Teorija dimačkih posrednika * Dinamički karakter univerzuma * Četvrta dimenzija unutar nas * "Astralna sfera" * Hipoteze o čistim stanjima materije * Transformacija metala * Alhemija * Magija * Materijalizacija i dematerijalizacija * Prevladavanje teorija i odsustvo činjenica u hipotezama o astralnom * Neophodnost novog shvatanja "prostora" i "vremena"

Poglavlje III

NADČOVEK

Stalna prisutnost ideje nadčoveka u istoriji misli * Ideja nadčoveka kao prividni novitet * Nadčovek u prošlosti nadčovek u budućnosti * Nadčovek u sadašnjosti * Nadčovek i ideja evolucije * Nadčovek prema Ničeju * Može linadčovek biti komplikovani o kontradiktorno biće? * Čovek – prelazni oblik * Dualnost duše i

čoveka * Sukob prošlosti i budućnosti * Dve vrste koncepcije čoveka * Sociologija i nadčovek "Prosečan" čovek * Nadčovek kao smisao istorije * Nemogućnost evolucije masa * Naivne koncepcije nadčoveka * Svojtva koja mogu dovesti do odvajanja od nadčoveka * Nadčovek i ideja čudesnog * Privučenost misterioznom * Nadčovek i skriveno znanje * "Viši zoološki tip" * Pretpostavljena besmrtnost nadčoveka * Nerazumevanje Ničeovih ideja * Niče i Renan o Hristu * Demonizam * Pilat * Juda * Čovek pod kontrolom i spoljnim uticajima * Stalna promena "sopstava" * Odsustvo jedinstva * Šta je "volja" * Ekstaza * Unutrašnji svet nadčoveka * Udaljenost ideje nadčoveka * Antičke misterije * Postepena inicijacija * Ideja rituala u magiji * Mag koji je prizvao duha snažnijeg od sebe * Lice boga * Sfinga i njena zagonetka * Različiti nivoi ideja * Večnost * Svet beskrajnih mogućnosti * Unutrašnje i spoljašnje shvatanje nadčoveka * Problem vremena i duhovno oruđe * Gihelov "Savršen čovek" * Nadčovek kao više "ja" * Pravo znanje * Spoljašnje razumevanje ideje nadčoveka * Pravilan način razmišljanja * Talmudske legende o Mojsiju

Poglavlje IV

HRIŠĆANSTVO I NOVI ZAVET

Ezoterizam u Jevandeljima * Neophodnost razdvajanja jevanđeja od Dela i Poslanica * Kompleksnost sadržaja Jevandelja * Pitanje skrivenoj mudrosti * Ideja ekskluzivnosti spasenja * Istorija Jevandelja * Emocionalni elemenat u Jevandeljima * Psihologija iskrivljavanja tekstova Jevandelja * Apstraktno koje je proizvelo konkretno * Ideja davola * "Odlazi odavde, Satano" umesto "sledi me" * "Hleb nasušnji" * Legenda i doktrina u Jevandeljima * "Hristova drama" * Poreklo pojedinih legendi u Jevandeljima * Hrist – Sin Božji * Elementi grčke mitologije * Elementi Misterija * Ideja iskupljenja * Značenje Carstva nebeskog * Elifas Levi o Carstvu nebeskom * Carstvo nebesko u životu * Dve linije mišljenja * "Oni koji imaju uši da čuju" * Mnogoznačnost pasusa i reči * Teškoće ulaska u Carstvo nebesko * "Siromašni u dudhu" * Oni koji su optuženi zbog pravedne stvari * Neprihvatljivost ezoterizma za većinu * Različitost u vrednovanju * Čuvanje ideja ezoterizma * Teškoće puta * Odnos unutrašnjeg prema spoljnjem krugu * Pomoć unutrašnjeg kruga * Rezultati propovednog ezoterizma * "Odanost" * Parabola o sejaču * Razlika između učenika i ostalih ljudi * Ideja o parabolama * Renan o parabolama * Parabola o grahoricama * "Žito" u Misterijama * "Žito" i "mekinje" * Kratka parabola o Carstvu nebeskom * Ideja o odvajanju * Snaga života * "Bogati" čovek * Različiti stavovi prema

ezoterizmu * Parabola o mužu * Parabola o svadbi * Parabola o talantima * Parabola o tajnom rastu semena * Ideja "žetve" * Opozicija između života i ezoterizma * Novo rođenje * Uskršnja himna * "Slep" i "onaj ko vidi" * Čuda * Ideja o unutrašnjem čudu * Linija školskog rada * Priprema za ezoterijski rad * Rad "ribara ljudi" * Pravila za učenike * "Pravednost fariseja" * Budnost * Parabola o deset devica * Učitelj i učenici * Sposobnost da se čuti Leva ruka i desna ruka * Parabola o radnicima * Očekivanje nagrade * Odnos Isusa prema zakonu * Spljašnja i unutrašnja istina * Ideja konzervacije energije * Opservacije o zakonima i disciplini * Neodupiranje zlu * Oče naš * Sokratova molitva * Poreklo Oče naša * Pravila za međusobni odnos učenika * "Milot" i "žrtva" * "Deca" * "Ko je najveći?" * Bližnji * Parabola o dobrom Samarićaninu * O pseudoreligiji * "Uvreda" * Parabola o nepravednom sluzi * Opraštanje grehova * Huljenje protiv Svetog Duha * Kleveta * Hrist uči za život, a ne za smrt * Prijena Hristovih ideja

Poglavlje V

SIMBOLIZAM TAROTA

248

I

248

Paklo Tarot karata * Dvadesetdve karte Velike Arkane * Istorija Tarota * Unutrašnji sadržaj Tarota * Podela Tarota i njegovo simboličko predstavljanje * Smisao Tarota * Tarot kao sistem i sinopsis "hermetičnih" nauka * Simbolizam Alhemije, Astrologije, Kabale i Magije * Simbolično i vulgarno shvatanje Alhemije * Osvald Virt o jeziku simbola * Ime Boga i četiri principa u Kabali * Svet u sebi * Paralelizam u četiri principa u Alhemiji, Magiji, Astrologiji i Otkrivenjima * Četiri principa u Velikoj i Maloj Arkani u Tarotu * Numeričko i simboličko značenje Velike Arkane * Literatura o Tarotu * Opšte greške u komentarima Tarota * Elifas Levi o Tarotu * Poreklo Tarota prema Kristijanu * Nedostatak tragova Velike Arkane Tarota u Egiptu i Indiji * Priroda i vrednost simbolizma * Hermetička filozofija * Neophodnost figurativnog jezika za izražavanje istine * Raspored Tarot karata u parovima * Jedinstvo u dvojnosti * Pojedinačno značenje dvadesetdve numerisane karte * Subjektivni karakter slika u Tarotu * Velika Arkana podeljena u tri seta od po sedam karata * Njihovo značenje * Druge igre koje potiču od Tarota * "Legenda" o izumu Tarota

II

269

Karta 1, Žongler * Karta 0, Luda * Karta 2, Prvosveštenica * Karta 21, Svet * Karta 3, Carica * Karta 20, Uskrsnuće mrtvih *

Karta 4, Car * Karta 19, Sunce * Karta 5, Hijerofant * Karta 18, Mesec * Karta 6, Iskušenje * Karta 17, Zvezda * Karta 7, Kočija * Karta 16, Toranj * Karta 8, Istina * Karta 15, Đavo * Karta 9, Pustinjak * Karta 14, Vreme (Umerenost) * Karta 10, Točak sreće * Karta 13, Smrt * Karta 11, Snaga * Karta 12, Obešeni čovek

Poglavlje VI

ŠTA JE JOGA?

287

MISTERIJA ISTOKA

287

Tajna učenja Indije * Šta reč "Joga" znači? * Razlika između Jogija i fakira * Čovek prema učenju Joge * Teorijski i praktični delovi Joge * Škole Joge * Čele i Gurui * Šta je Joga dala * Pet sistema Joge * Razlozi ove podele * Nemogućnost definisanja sadržaja Joge * Stvaranje trajnog "Ja" * Neophodnost privremenog povlačenja iz života * Čovek kao materijal * Otvaranje više svesti

PET JOGA

294

HATA JOGA

294

Zdravo telo kao prvi cilj * Uravnotežavanje aktivnosti raznih organa * Postizanje kontrole nad različitim svestima u telu * Neophodnost učitelja * "Asane" * Doslednost Asana * Prevazilaženje bola * Razlika između fakira i Hata Jogija

RADŽA JOGA

300

Prevazilaženje iluzija * "Artikulisanje" svesti * Četiri stanja svesti * Sposobnost da se ne misli * Koncepcija * Meditacija * Kontemplacija * Oslobođenje

KARMA JOGA

305

Menjanje sudbine * Uspeh i neuspeh * Nevezivanje

BAKTI JOGA

308

Jogi Ramakrišna * Jedinstvo religija * Emocionalni trening * Religiozna praksa na Zapadu * Opasnost pseudo-jasnovidosti * Metodi "Dobrotoljublja" * "Kazivanja bogotražitelja" * Manastiri na Svetoj Gori * Razlika između monaškog života i Bakti Joge

DŽNANA JOGA

314

Značenje reči "Džnana" * Avidya i Brahma-vidya * Ispravno mišljenje * Proučavanje simbola * Ideja Dharme

Uobičajeni izvori za sve sisteme Joge

Poglavlje VII

O PROUČAVANJU SNOVA I HIPNOZE

318

Čudni život snova * "Psihoanaliza" * Nemogućnost posmatranja uobičajenim metodama * "Stanja polusna" * Sećanje snova * Njihova jednostavna priroda * Snovi o letenju * Snovi o stepeništima * Pogrešna opažanja * Različiti stepeni spavanja * Snovi glave * Nemogućnost da se izgovori svoje ime u snu * Različite vrste snova * Karakterizacija * Imitativni snovi * Morijev san * Razvoj snova od kraja ka početku * Emocionalni snovi * San o Ljermontovu * Građenje vizuelnih slika * Dva aspekta jednog čoveka * Materijal snova * Princip "kompenzacije" * Princip komplementarnih tonova * Mogućnost posmatranja snova u budnom stanju * Osećaj da se "ovo već dogodilo ranije" * Hipnoza * Hipnoza kao sredstvo dovodenja u stanje maksimalne podložnosti sugestiji * Kontrola uobičajene svesti i logike i nemogućnost njihovog potpunog nestanka * Fenomen "medijuma" * Primena hipnoze u medicini * Masovna hipnoza * "Trik sa konopcem" * Samohipnoza * Sugestija * Nužnost odvojenog proučavanja ova dva fenomena * Podložnost sugestiji i sugestija * Kako je stvorena dualnost u čoveku * Dve vrste samosugestije * Nemogućnost voljne samosugestije

Poglavlje VIII

EKSPERIMENTALNI MISTICIZAM

358

Magija i misticizam * Osnovne tvrdnje * Metode magijskih operacija * Svrha mojih eksperimenata * Početak eksperimenata * Prve realizacije * Osećaj dvojnosti * Neznani svet * Odsustvo odvojenosti * Bezbroy novih utisaka * Promena u odnosu subjektivnog i objektivnog * Svet komplikovanih matematičkih odnosa * Stvaranje nacрта * Pokušaj izražavanja vizuelnih utisaka rečima * Pokušaj razgovora tokom eksperimenta * Osećaj produženja vremena * Pokušaj pravljenja zabeleški tokom eksperimenta * Veza između disanja i otkucaja srca * Trenutak drugog prelaska * Glas "prelaznog stanja" * Uloga imaginacije u "prelaznom stanju" * Novi svet iza drugog praga * Beskonačnost * Mentalni svet "Arupa" * Svesnost o opasnosti * Emocionalnost iskustava * Broj tri * Druga reč unutar uobičajene reči * Sve su stvari povezane * Stare kuće * Konj na Nevskom * Pokušaji formulacije * "Misli u drugim kategorijama" * Dolaženje u kontakt sa samim sobom * "Ja" i "On" * "Pepeljara" * "Sve je živo" * Simbol sveta * Pomeranje znakova stvari ili simbola * Mogućnost uticanja na sudbinu drugog čoveka * Svesti fizičkog tela * Pokušaji viđenja na daljinu * Dva slučaja pojačavanja sposobnosti opažanja * Osnovna greška našeg mišljenja * Nepostojeće ideje * Ideja "ja" *

Uobičajen osećaj "ja" * Tri različita saznanja * Lična zainteresovanost * Magija * Saznanje zasnovano na kalkulacijama * Saznanja u vezi smrti * "Dugo telo života" * Odgovornost za događaje u životu drugog čoveka * Veza sa prošlošću i sa drugim ljudima * Dva aspekta fenomena sveta * Povratak u obično stanje * Svet mrtvih umesto sveta živih * Rezultati eksperimenata

Poglavlje IX

U POTRAZI ZA ČUDESNUM

397

I NOTR DAM U PARIZU

397

II EGIPAT I PIRAMIDE

402

III SFINGA

414

IV BUDA SA SAFIRNIM OČIMA

418

V DUŠA CARICE MUMTAZ-I-MAHAL

425

VI MEVLEVI DERVIŠI

437

Poglavlje X

NOVI MODEL UNIVERZUMA

442

I

442

Pitanje oblika univerzuma * Istorija pitanja * Geometrijski i fizički prostor * Sumnja u njihov identitet * Četvrta koordinata fizičkog prostora * Odnos fizičkih nauka i matematike * Stara i nova fizika * Osnovni principi stare fizike * Prostor uzet odvojeno od vremena * Princip jedinstva zakona * Aristotelov princip * Ne-definisane veličine u staroj fizici * Metoda podele umesto definisanja * Organizovana i ne-organizovana materija * Elementi * Molekularna kretanja * Braunovo kretanje * Principi konzervacije materije * Relativnost kretanja * Merenje veličina * Apsolutne merne jedinice * Zakon univerzalne gravitacije * "Actio in distans" – Delovanje na daljinu * Eter * Hipoteze o svetlosti * Eksperiment Majkelsona i Morlija * Brzina svetlosti kao granična brzina * Lorencovi zaključci * Kvantna teorija * Merljivost svetla * Matematička fizika * Ajnštajnova teorija * Skupljanje tela u pokretu * Posebna i opšta teorija relativiteta * Četvorodimenzionalni kontinuum * Pobljšana i dopunjena geometrija prema Ajnštajnu * Odnos teorije realtiviteta i iskustva * "Mekušac" profesora Ajnštajna * Ograničeni prostor * Dvodimenzionalni sferni svet * Profesor Edington o prostoru * O studiji strukture zračeće energije * Stara fizika * Nova fizika

Nedovoljnost četiri koordinate za konstrukciju modela univerzuma * *Odsustvo pristupa problemu u matematici* * *Veštačko označavanje dimenzija sila* * *Neophodnost limitiranja univerzuma u odnosu na dimenzije* * *Trodimenzionalnost u pokretu* * *Vreme kao spirala* * *Tri dimenzije vremena* * *Šestodimenzioni prostor* * *"Ciklus šest dimenzija"* * *Dva trougla koja se presecaju ili šestokraka zvezda* * *Čvrstina vremena* * *"Istorijsko vreme" kao četvrta dimenzija* * *Peta dimenzija* * *"Potka" i "osnova"* * *Ograničen broj mogućnosti u svakom momentu* * *Večno sada* * *Aktualizacija svih mogućnosti* * *Prave linije* * *Neograničenost beskonačnog univerzuma* * *Nulta dimenzija* * *linija nemogućnosti* * *Sedma dimenzija* * *Kretanje* * *Četiri vrste kretanja* * *Neslaganje brzina* * *Percepcija treće dimenzije od strane životinja* * *Brzina kao ugao* * *Ograničavanje brzine* * *Prostor* * *Heterogenost prostora* * *Zavisnost dimenzija od veličine* * *Varijabilnost prostora* * *Materijalnost i njeni stepeni* * *Svet unutar molekula* * *"Privlačenje"* * *Masa* * *Nebeski prostor* * *Praznina i punoća prostora* * *Tragovi kretanja* * *Gradacija u strukturi materije* * *Nemogućnost da se materija opiše kao sastavljena od atoma ili elektrona* * *Svet međusobno povezanih spirala* * *Princip simetrije* * *Beskonačnost* * *Beskonačnost u matematici i geometriji* * *Neizmerivost* * *Različita značenja matematičke, geometrijske i fizičke beskonačnosti* * *Funkcija i veličina* * *Prenos prostornih fenomena u vremenske fenomene* * *Prelazak kretanja u protežnost* * *Nulte i negativne veličine* * *Među-atomska protežnost* * *Analiza zraka svetlosti* * *Kvant svetlosti* * *Elektron* * *Teorija talasnog kretanja i teorija emisije* * *Trajanje postojanja malih čestica*

Poglavlje XI

VEČNO VRAĆANJE I MANUOVI ZAKONI

Zagonetka rođenja i smrti * *Njihova veza sa idejom o vremenu* * *"Vreme" u uobičajenom mišljenju* * *Ideje reinkarnacije* * *Seoba duša* * *Ideja večnog vraćanja* * *Niče* * *Ideja ponavljanja kod Pitagorejaca* * *Isus* * *Apostol Pavle* * *Origen* * *Ideja ponavljanja u savremenoj literaturi* * *Kriva vremena* * *Linija beskonačnosti* * *Slika života* * *Uobičajeni načini shvatanja budućeg života* * *Dva oblika razumevanja beskonačnosti* * *Ponavljanje života* * *Osećaj da se "ovo dogodilo ranije"* * *Nemogućnost dokazivanja ponavljanja* * *Nedostatak uobičajenih teorija koje objašnjavaju čovekov unutrašnji život* * *Različiti tipovi života* * *Tip apsolutnog ponavljanja* * *Ljudi "byt"* * *Istorijske ličnosti* * *"Slabe" i "jake" ličnosti* * *Heroji i gomila* * *Tip rastuće tendencije* * *Uspešni tip*

Putevi evolucije * *Evolucija i prisećanje* * *Različiti pogledi na ideju reinkarnacije* * *Smrt kao kraj vremena* * *Večno sada* * *Poređenje Brame sa rekom* * *Kretanje u budućnost* * *Kretanje u sadašnjosti* * *Kretanje u prošlost* * *Aluzije na reinkarnaciju u Starom Zavetu* * *Kretanje prema početku vremena* * *Zlo i nasilje u prošlosti* * *"Istorija zločina"* * *Borba sa uzrocima zla* * *Reinkarnacija u prošlost* * *Evolutivno kretanje u sadašnjem životu* * *Teškoće reinkarnacije u budućnost* * *Ostavljanje praznih mesta* * *Prirodne i svesne "uloge"* * *Nemogućnost protivrečnosti svesnih uloga* * *Nemogućnost svesnog zla* * *Svesne i nesvesne uloge u "drami o Hristu"* * *Gomila* * *Lutajući Jevrejin* * *Hrišćanstvo kao škola koja priprema glumce za "dramu o Hristu"* * *Iskrivljeni oblici hrišćanstva* * *Budizam kao škola* * *Da li "socijalne" teorije postoje u ezoterizmu* * *Podela na kaste* * *Manuovi zakoni* * *Kaste i njihove funkcije* * *Prelaz iz niže kaste u višu* * *Svadbeni zakoni* * *Kaste kao prirodna podela društva* * *Kaste u istoriji* * *Epohe najviše kulture kao epohe podele na kaste* * *Šta je inteligencija?* * *Vera u teorijama* * *Začarani krug* * *Nemogućnost rekonstrukcije društva odozdo* * *"Slepe vode slepih"* * *Gde je izlaz?*

Poglavlje XII

POLNOST I EVOLUCIJA

Smrt i rođenje * *Rođenje i ljubav* * *Smrt i rođenje u drevnim učenjima* * *Sušтина ideje Misterija* * *Čovek kao seme* * *Novo rođenje* * *Značenje života na našem nivou* * *"Večni" život* * *Uloge polnosti* * *Ogromna energija polnosti* * *Polnost i "očuvanje vrsta"* * *Sekundarne polne karakteristike* * *"Srednji pol"* * *Evolucija polnosti* * *Normalna polnost* * *Pod-polnost* * *Vidljive i skrivene degeneracije* * *Odsustvo koordinacije između polnosti i drugih funkcija kao znak degeneracije* * *Polne abnormalnosti* * *Osuda polnosti* * *Pseudomoral* * *Uloga patoloških oblika* * *Psihologija bordela i potraga za nečistim u polnosti* * *Odsustvo smeha u polnosti* * *Pornografija kao traženje komičnog u polnosti* * *Traćenje energije kao posledica abnormalne polnosti* * *Morbidne emocije* * *Patološki fenomeni uzeti kao izraz plemenitosti uma* * *Karakteristike normalne polnosti* * *Osećanje neminovnosti povezano sa polnošću* * *Različitost tipova* * *"Neobičnost ljubavi"* * *Brak i uloga "iniciranog" u braku* * *Platonova alegorija u "Gozbi"* * *Nad-polnost* * *Pod-polnost prihvaćena kao nad-polnost* * *Tragovi učenja o polnosti u ezoterijskim doktrinama* * *Transmutacija* * *Transmutacija i asketizam* * *Budizam* * *Hrišćanski pogled na polnost* * *Odlomak o pravljenju evnuha zarad Carstva nebeskog, o odsecanju ruke i iskopavanju oka* * *Pogledi suprotni budističkom*

*i hrišćanskom * Endokrinologija * Shvatanje dvojne uloge polnosti u savremenoj nauci * Buda i Hrist * Trideset dva znaka Bude * Buda kao endokrini tip * Evolucija polnosti * Psihološka strana približavanja nad-polnosti * Polnost i misticizam * Polnost kao predukus mističkih osećaja * Kontradikcije u teoriji transmutacije * Nemogućnost kontradikcija u ezoterijskim idejama * Različiti putevi do nad-polnosti za različite tipove * Manjak savremenog naučnog znanja za određivanje puteva stvarne evolucije * Potreba za novim proučavanjem čoveka*

BELEŠKA O PISCU

611

Biblioteka "Agarta"

ISBN 86-84091-00-0